

## CAPÍTOL VIII.-LA 'HISTÒRIA DE CATALUNYA' DE F. SOLDEVILA, CONCRECIÓ I SÍMBOL DE LA REPRESA NACIONALITZADORA CONTEMPORÀNIA.

La Història de Catalunya de Ferran Soldevila publicada, en la seva primera edició, durant els anys 1934 i 1935 (en tres volums per l'Editorial Alpha) constitueix sens dubte la seva obra més emblemàtica. Fou el títol que el consagrà, de manera indiscutible, com a l'historiador català més destacat d'aquell moment i de gairebé la tota la primera meitat de segle. A més a més, es dóna el fet que va poder corregir-la i ampliar-la, vint i cinc anys després, i donar-ne una segona edició (els anys 1962-63) que recollí les aportacions historiogràfiques més importants esdevingudes durant tot aquell llarg període. Aquesta feliç circumstància --insòlita en tota la història de la historiografia catalana--, junt amb la solidesa del seu treball, contribueixen a convertir-la en la seva obra mestra per excel·lència, per bé que existeixin en la seva extensíssima producció d'altres títols als quals se'ls podria donar també aquesta consideració. El cas més clar és la seva Història d'Espanya (redactada originalment en català durant els anys quaranta i no publicada, en una versió espanyola més ampliada, fins a la dècada següent), que, malauradament, no va tenir un impacte historiogràfic equiparable a la seva síntesi del passat català. Així mateix, es mereixerien una denominació similar el conjunt dels seus dietaris personals (alguns d'ells publicats pòstumament i d'altres encara en vies d'edició) i la seva monografia sobre Pere el Gran (que restà inacabada), encara que, en el primer cas, es tracti d'un projecte que no arribés a culminar personalment i que, en el segon, d'un que no aconseguís finalitzar.

La primera edició de la Història de Catalunya (1934-35) provocà un impacte historiogràfic tan profund que, a partir d'aleshores, aquesta aportació de F. Soldevila s'identificà amb la mateixa tradició historiogràfica catalana. Això és una prova concloent del fet que F. Soldevila va poder resoldre el conflicte permanent entre tradició i modernització, en haver sabut compatibilitzar l'assumpció del llegat anterior amb la seva aportació innovadora i haver aconseguit, doncs, assegurar la continuïtat d'una tradició renovada. Aquest fenomen no és pas insòlit, sinó que, com ha assenyalat el prestigiós crític nordamericà Harold Bloom, és una característica pròpia de tota obra que ha esdevingut una peça clàssica.<sup>1</sup> La identificació amb la tradició i la seva renovació no seria sinó un dels principals puntals de tota una tipologia que el

---

<sup>1</sup> Harold Bloom, El cànon occidental, Ed. Columna, Barcelona, 1995. Vegeu especialment els primers apartats: "Prefaci i preludi" i "Una elegia per al cànon" (ps. 15-54).

citats estudiades ha descrit per tal de definir la condició de "clàssic". Una altra dels punts que H. Bloom considera fonamental és el fet que l'autor hagi estat capaç de realitzar la gran síntesi de la seva època. Això darrer és indubtable que ho assolí F. Soldevila amb la seva Història de Catalunya. I és també indubtable que ho aconseguí en dos moments històrics diferenciats: a la primera edició del 1934-35 i a la segona edició (corregida i ampliada) del 1962-63. Precisament aquesta redacció en dues etapes evidencia de manera clara la voluntat conscient de l'historiador de fer una condensació del saber historiogràfic del seu temps.

Possiblement és aquesta condició d'"obra clàssica" el que li confereix també el seu caire de concreció i símbol de la represa nacionalitzadora contemporània. Tot el procés de recuperació cultural i nacional analitzat fins ara (iniciat, en el segle XX, amb la Mancomunitat i culminat amb la Generalitat republicana) havia possibilitat un desenvolupament que calia que fos registrat en un treball de síntesi per tal de fer conèixer a un públic ampli l'avenç experimentat en relació amb els períodes anteriors. Naturalment, una obra així només la podia dur a bon port un autor que hagués participat de manera destacada en l'esmentat procés i que professionalment estés prou capacitada per fer-ho. Pel que fa a l'àmbit historiogràfic, F. Soldevila satisfia amb escreix aquestes condicions i així quedà demostrat amb la realització de la síntesi que ens ocupa. És cert que una altra panoràmica històrica iniciada amb anterioritat, la Història Nacional de Catalunya d'Antoni Rovira i Virgili (el primer volum de la qual és de 1922), també es pot considerar una concreció i un símbol de l'esmentat procés, però la circumstància de restar inacabada i de tenir certes mancances evidents des d'una perspectiva historiogràfica (circumstància explicable, en bona part, pel seu caire d'obra pionera) fa que no es pugui situar al mateix nivell que la de F. Soldevila. Malgrat això, cal remarcar la seva vàlua com a peça primicera (que, com a tal, tingué un gran impacte en el seu moment) i també cal valorar la seva influència directa en la redacció de la síntesi soldeviliana.

La circumstància que la Història de Catalunya de F. Soldevila pogués comptar amb una primera edició i, malgrat l'experiència franquista pel mig, amb una segona edició corregida i augmentada, ens indica la clara voluntat del seu autor per fer palesa la idea de continuïtat d'un projecte cultural normalitzador que va aconseguir superar les circumstàncies més adverses de l'exili i la repressió. Una noció de continuïtat que no fa sinó reforçar encara més el seu caràcter de símbol de la represa contemporània.

Algunes de les crítiques que l'obra ha tingut (no tant en el moment de la seva aparició, sinó després del resultat advers que la guerra d'Espanya suposà per al projecte normalitzador català) anaren adreçades precisament a aquesta dimensió simbòlica que s'ha apuntat. A través de la crítica d'aquesta síntesi històrica, sovint es propugnava una revisió (o simplement es feia un atac) al mateix procés nacionalitzador contemporani i/o al moviment polític catalanista del primer terç del segle XX, al qual s'acusava d'ésser el responsable de l'ensulsiada de 1939. Potser la més significativa de totes aquestes crítiques fou la d'Agustí Calbet, "Gaziel" (que s'havia format en el si de l'IEC i que durant els anys vint i trenta fou un dels principals periodistes del diari barceloní "La Vanguardia"), el qual en el seu assaig Introducció a una nova 'Història de Catalunya' --redactat en la immediata postguerra--, proposà justament l'òptica inversa a la defensada per Soldevila.<sup>2</sup> Segons Gaziel:

"La boira transfiguradora de la realitat històrica continguda en l'obra de Ferran Soldevila és la fe cega del patriotisme. Més que la història estricta és la història del Somni de Catalunya, tal com el feren les generacions catalanes del segle XIX fins que, ja ben entrat el XX, i quan més adormits estàvem, vingué el violent despertar del 1936".<sup>3</sup>

Fou aquest "violent despertar" el que, segons confessió pròpia, li féu veure amb nous ulls l'obra soldeviliana (que amb anterioritat ja havia llegit minuciosament dues vegades) i que el conduí a una revisió radical --en rigor, a una lectura de signe invertit-- que exposà en l'assaig esmentat:

"La història de Catalunya és la història desoladora, amarga com cap altra, del fracàs progressiu, constant, interminable, de totes les temptatives fetes per superar una feblesa innata, a la fi d'assolir, fos com fos, almenys un mínim de la llibertat que una ànima realment autòctona necessita per viure. La història de Catalunya és la impotència de la Catalanitat, al llarg dels segles, per a constituir-se una Nacionalitat a l'estil de les que els nacionalistes catalans dels segles XIX i XX volien que fos, i per això deien i sostenien que ja ho era."<sup>4</sup>

El procés històric que per a F. Soldevila era la descripció d'una dura pugna per arribar a una plenitud nacional, per a Gaziel era la crònica d'un fracàs, ja que partia de la constatació de no haver aconseguit aquest propòsit. Un i altre, però, coincidien en l'existència d'una realitat nacional catalana al llarg del temps. Així, Gaziel, feia aquesta consideració sobre Catalunya:

---

<sup>2</sup> Aquest assaig, conjuntament amb tres més redactats en el període 1938-1947, l'autor els agrupà sota el títol Quina mena de gent som, dins Obra completa catalana, Ed. Selecta, Barcelona, 1970.

<sup>3</sup> Op. cit. p. 1409.

<sup>4</sup> Op. cit. ps. 1430-1431.

"una col·lectivitat humana ben definida, amb característiques pròpies, inesborrables, plena de qualitats que s'imposen i reblerta del quid divinum específic --la Catalanitat-- per arribar a constituir-se una nacionalitat perfecta, com tantes n'hi ha".<sup>5</sup>

D'ací, precisament, que judiqui com un "fracàs" i una experiència "desoladora" i "amarga" el fet que una realitat d'aquesta entitat no hagués arribat a esdevenir una nació-estat en els temps moderns.

Per tal de defugir tot rampell de visió apologètica de la història pròpia, Gaziell va caure en l'extrem contrari, sense que això el privés de fer agudes observacions i d'apuntar idees molt suggestives que, en bona mesura, han estat assumides per la més moderna historiografia catalana.<sup>6</sup> El fet, però, que la seva amarga visió tingués les seves arrels en el resultat advers de la guerra i la posterior repressió fa gairebé inevitable plantejar-se si el seu judici no hauria variat d'orientació si ell, en comptes de morir l'any 1964, hagués pogut veure el procés revitalitzador dels anys setanta, que culminà amb el restabliment de la Generalitat principatina i amb la proclamació d'instàncies d'autogovern arreu dels territoris catalans de l'Estat espanyol.

Enllà del valor simbòlic, la Història de Catalunya de F. Soldevila respon també a una nova manera d'entendre l'escriptura de la història, que començà aleshores a prendre volada: la de fer obres de marcat to personal, on la visió històrica que es dóna no pretén amagar el jo de l'autor, sinó que el fa explícit d'entrada. Aquesta assumpció de la preeminència del caire subjectiu en la interpretació (que en el cas de Soldevila no estava renyida ni amb l'equanimitat ni amb la recerca de la veritat) li dóna un tret inequívoc d'obra del segle XX. No en va la cultura i el pensament d'aquest segle han tingut com una de les principals característiques l'aprofundiment de la descoberta del subjecte, de la seva individualitat més recòndita. D'ací que molts crítics hagin vist en les anomenades literatures del jo (l'assaig, els dietaris...) el gènere per excel·lència de la contemporaneïtat, com ho havia estat la novel·la durant el segle anterior.<sup>7</sup> La síntesi històrica soldeviliana s'acosta molt a una obra de caire assagístic. No ha de sobtar, doncs, que el mateix Soldevila hagués reivindicat, amb anterioritat, que un historiador podia aconseguir un treball molt original encara que no recorregués a fonts primàries (tot i que ell sí que ho va haver de fer per a la realització de l'obra que ens ocupa), a partir de la selecció que feia de les fonts donades, de la manera de presentar fets i personatges, i del judici que

---

<sup>5</sup> Op. cit. p. 1430.

<sup>6</sup> Sobre Gaziell, vegeu el cap. XIII, l'apartat "D'altres noms de primer ordre".

<sup>7</sup> Vegeu, per exemple, Antoni Marí, De l'assaig a la llibertat, dins "El Temps" 27-X-1997, p. 55.

feia d'uns i altres.<sup>8</sup> Aquesta reivindicació no deixava d'ésser un reconeixement de la validesa del gènere assagístic com a treball de pensament (i, per tant, també "científic") i, al mateix temps, una mena de declaració de principis sobre l'orientació que volia donar a la seva producció historiogràfica (o, com a mínim, a la síntesi històrica que aleshores redactava). Precisament aquest to assagístic i marcadament personal de la seva obra magna ja fou oportunament assenyalat per l'Alexandre Galí:

"Soldevila se'n va sortir fent una història-comentari referida a fets i esdeveniments que gairebé es limita a recordar o que esmenta per a il·lustrar una tesi o ajudar a una deducció. Però un comentari té sempre alguna cosa de dramàtic, és una mena de diàleg amb un personatge abstracte i per això la Història de Catalunya d'en Soldevila, potser sense proposar-s'ho i potser sense correspondre ben bé al pensament del seu instigador i patrocinador, esdevé la història dramàtica de Catalunya".<sup>9</sup>

Malgrat aquest marcat caire assagístic, Soldevila no es limità a redactar una mera síntesi de treballs ja fets per d'altres, sinó que realitzà una notabilíssima feina d'investigació que s'analitza més detalladament en els pròxims apartats. L'esforç que va haver-hi d'esmerçar fou titànic, però ell mateix va admetre que valgué la pena; no tan sols pel reconeixement que li comportà, sinó també perquè la feina feta li serví de base per tenir una visió general força precisa i perquè li facilità la realització d'altres treballs posteriors. Sobre aquest darrer punt, en els seus Dietaris... va assenyalar:

"El tresor que és la meua Història de Catalunya, tot el que se'n pot extreure, no ho sé sinó jo. 'Vós, és com si tinguéssiu una bóta en un racó i no haguéssiu de fer sinó obrir l'aixeta de tant en tant', em deia en Romeva [Pau] l'altre dia, per fer-me veure l'avantatge que tinc per a fer articles, gràcies a l'especialització històrica; la imatge és força exacta, però ha calgut que abans construís i omplís la bóta".<sup>10</sup>

La seva condició d'obra mestra dins de la producció soldeviliana, el seu caràcter emblemàtic de tot el procés nacionalitzador del segle XX, la repercussió historiogràfica que va tenir, els elements de punyent contemporaneïtat que posseeix, són elements de pes que justifiquen el fet que es dediqui a la Història de Catalunya un capítol específic en aquesta tesi.<sup>11</sup>

---

<sup>8</sup> Vegeu l'apartat "Defensa de Tàcit: l'emergència d'una reflexió personal", del capítol IV.

<sup>9</sup> A. Galí, Història..., vol. XVIII-XIX, ps. 67-68.

<sup>10</sup> 5-I-1940, vol I, p. 45-46.

<sup>11</sup> Cal advertir que ací l'anàlisi se centrarà en la primera edició de l'obra i que la consideració sobre la segona edició del 1962-63 no es farà fins al capítol XIV, corresponent a aquell període.

## 8.1.- Les històries generals anteriors: De Víctor Balaguer a Antoni Rovira i Virgili

La més popular de les visions generals del passat català que es feren al segle XIX, dins els paràmetres de la "Renaixença", fou, sens dubte, la Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón (1860-1863), de Víctor Balaguer. El seu èxit va ésser tan gran que Antoni Rovira i Virgili, el 1921, en la introducció a la Història Nacional de Catalunya, no dubtà a afirmar que "ha estat la més llegida de totes les que fins avui s'han publicat a Catalunya."<sup>12</sup> La rotunditat d'aquesta asseveració ha d'ésser forçosament corregida. Ja Ferran Valls i Taberner va apuntar la possibilitat que la posterior síntesi d'Antoni Aulèstia i Pijoan, Història de Catalunya (1887) hagués arribat a un públic més ampli per tractar-se d'una obra més sintètica i assequible.<sup>13</sup> Malgrat aquesta precisió, es indubtable que la història de Balaguer va causar un grandíssim impacte, gràcies a les dots literàries i a la popularitat pública del seu autor. El que resulta xocant és el fet que aquesta gran acceptació del públic contrasti escandalosament amb les dures crítiques que, ja des del principi de la seva publicació, li van ésser fetes (i no pas sense fonament) des del camp erudit. En aquest sentit, només cal recordar que la Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña (1876-78) d'Antoni de Bofarull fou redactada com a rèplica a aquesta obra. Les mancances de rigor crític i les concessions fetes als elements legendaris i pintorescos són molt evidents en la síntesi de Balaguer, que mai no es considerà a sí mateix un investigador, sinó un mer divulgador. Alguns historiadors moderns, com Ramon Grau, han arribat a cercar, però, d'altres motius per explicar la contundència amb què fou tractat Balaguer per destacats erudits que li eren contemporanis:

"La seva tasca historiogràfica va a remolc de la fama de literat romàntic i de la fe liberal-progressista que el caracteritzen. No cal buscar-hi aportacions documentals ni tampoc un escrupolós respecte per les regles de la crítica. Aquesta laxitud, compartida tanmateix amb el gruix dels historiadors romàntics, va ésser l'agafador d'uns crítics duríssims que apuntaven més aviat contra la seva popularitat i el seu progressisme polític".<sup>14</sup>

L'antiromanticisme militant dels historiadors noucentistes contribuí a la persistència de la crítica ferotge contra Balaguer i la seva síntesi. Així, F. Soldevila arribà a afirmar que ell i F. Valls Taberner l'havien considerat

---

12 "Introducció", pàg. 53.

13 Sobre la qüestió, vegeu l'apartat "El punt d'inflexió", (cap. I).

14 Vegeu la veu corresponent a Balaguer en el Diccionari d'Història de Catalunya, ps. 86-87.

"inexistent" a l'hora d'elaborar el seu curs superior d'història de Catalunya. Malgrat això, li reconeixia el mèrit d'haver despertat l'interès de molta gent per la història pròpia. Un reconeixement que la moderna historiografia --i no tan sols la catalana-- ha valorat com a molt important. Així, Horst Hina, que li dedica tot un capítol en la seva obra, conclou:

"Sin duda, la concepción de la historia de Balaguer requiere muchas correcciones de detalle. Pero esto no es seguramente lo unico decisivo para enjuiciarla. Decisivo es más bien el que se cree una conciencia histórica catalana de acuerdo con las aspiraciones liberales y nacionalitarias, convirtiéndose así en una fuerza histórica que ha de transformar la realidad."

15

No pas gaire millor és el judici de Soldevila envers Bofarull, l'obra del qual considera també "morta", per bé que no dubtà en utilitzar-la com a font en la seva producció (cosa que, pràcticament, no féu mai amb la de Balaguer). Tampoc no és gaire més condescendent l'opinió de Rovira i Virgili envers la síntesi de Bofarull, ja que tot i considerar que "documentalment és la que val més de totes les històries generals", afegeix que "tanmateix és la que, en conjunt, mereix més aspres i severes crítiques".<sup>16</sup> Entre aquestes, Rovira fa especial insistència en la "manca d'un pla definit", l'"error de voler fer de cap i de nou una història pel procediment de la documentació directa" (sense tenir en compte les monografies dels historiadors especialitzats), la tria atzarosa dels documents, l'ús gairebé exclusiu d'un únic fons documental (el de la Corona d'Aragó) i el fet d'haver escrit un text "il·legible". Finalment, però, Rovira li fa aquesta reconeixença:

"Salven a Bofarull, davant l'Esperit, la seva amor a la feina que emprengué i l'honestetat de la intenció i dels procediments. S'equivoca sovint, sobretot quan judica o interpreta; però mai no desfigura ni amaga gratient la veritat, ni fa jocs de mans amb els documents per a servir un prejudici o un interès de partit".<sup>17</sup>

L'únic dels historiadors generalistes del vuit-cents pel qual Soldevila manifesta major respecte és per A. Aulèstia<sup>18</sup>, a qui dedicà aquestes paraules en el prefaci de la seva magna síntesi:

"Dins la nostra historiografia, la Història de Catalunya d'Antoni Aulèstia i Pijoan és potser aquella amb la qual aquest llibre podria més escaientment parangonar-se. L'obra d'Aulèstia, però, resta una realització molt distanciada, no sols en el temps --ja mig segle-- sinó també per l'esperit (...) L'obra

---

15 Horst Hina, "La nueva interpretación de la historia de España. Víctor Balaguer y la historiografía liberal romántica en Cataluña", dins Castilla i Catalunya... p. 107.

16 "Introducció" a la Història Nacional de Catalunya, vol I, ps. 55-60.

17 Op. cit, p. 60.

18 Sobre la importància d'Aulèstia, vegeu "El punt d'inflexió" (cap. I).

d'Aulèstia fou, llargament, l'expressió, dins el camp de la historiografia, d'un estat de semiconsciència nacional".<sup>19</sup>

F. Soldevila, en el text introductori citat, insisteix en la cinquantena d'anys que havien passat d'ençà de la publicació de l'obra d'Aulèstia i en l'avenç experimentat per la historiografia catalana durant tot aquest lapse de temps: "Ha estat remarcat que cada època té la seva visió de la Història; i em penso que, quan s'estudiï l'evolució de la nostra historiografia durant aquestes cinquanta anyades darreres, apareixerà, gairebé de sobte, en arribar a les nostres promocions, una transmutança profunda en la manera d'enfocar i de reviuire el nostre passat col·lectiu."<sup>20</sup>

El canvi, però, com ell mateix indicava, afectava també la mentalitat del moment. Així, si --segons les seves paraules-- Aulèstia representava "un estat de semiconsciència nacional", considerava que ell i la seva generació ja havien arribat a una consciència nacional plena.

Malgrat aquesta genèrica referència generacional, els noms dels altres historiadors autors de síntesis generals, publicades ja en el segle XX, no van ésser considerats en el prefaci de la seva sínstesis històrica. Això fa que, per poder saber l'opinió que li mereixien els seus col·legues contemporanis calgui recórrer a d'altres textos o indicis que es troben al llarg de la seva producció. D'entre les històries generals editades ja al principi de la vintena centúria destaca la Descripció històrica-política-social de Francesc Carreres Candi inclosa en el primer volum de la Geografia general de Catalunya (1913), que per a Rovira "representa el major esforç de depuració i d'investigació que s'ha fet fins avui en el camp de la història general catalana"<sup>21</sup> i per a J. Miret i Sans la "més depurada de falòrdies i patollades que les que acostumen a ésser llegides."<sup>22</sup> No he trobat en la producció soldeviliana uns elogis similars ni a la descripció esmentada ni al seu autor, per bé que sí cal assenyalar que Soldevila l'emprà com a font en repetides ocasions al llarg de la seva història.

L'altre gran nom absent en el prefaci que ens ocupa (però no al text, on és un dels principals autors de referència) és el d'Antoni Rovira i Virgili, que el 1922 havia iniciat ja la publicació de la seva Història Nacional de Catalunya. La

---

<sup>19</sup> "Prefaci", dins Història de Catalunya, p. IX.

La referència final al fet que l'obra fou l'expressió d'un "estat de semiconsciència nacional" apareix només en la primera edició i no s'inclou en la segona per por de la censura franquista. Temença que féu també eliminar tot el fragment que seguia, on Soldevila manifesta la seva voluntat de trobar "l'expressió justa i plena de la nostra plena consciència com a poble".

<sup>20</sup> Op. cit. p. IX.

<sup>21</sup> A. Rovira, Op. cit. p. 62.

<sup>22</sup> "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", vol V, p. 796.



relació entre Rovira i Soldevila fou molt intesa, com ja s'ha assenyalat anteriorment, ja que seguiren unes trajectòries professionals i ideològiques coincidents en molts punts. Ambdós, doncs, es coneixien molt bé i estaven molt al corrent de les produccions respectives. Així, el coneixement que Soldevila tenia de l'obra de Rovira era molt minuciós, sobretot perquè fou l'encarregat de fer un seguit d'extensos articles sobre la Història Nacional de Catalunya per a la "Revista de Catalunya", a mesura que apareixien els volums.<sup>23</sup> Aquest exercici crític fou fonamental perquè iniciés una reflexió aprofundida i arribés a plantejar-se la viabilitat i la utilitat d'una empresa com aquella. El fet mateix d'haver de considerar els problemes amb què Rovira s'havia hagut d'enfrontar, féu que ell hi trobés solucions diferents que li semblaven millors.

En el primer dels articles citats, ja exposà la seva idea bàsica sobre la principal limitació que ell hi apreciava:

"Es pot dir, d'una manera general, que mirant quines obres són citades, per ell, a peu de plana, hom podrà dir per endavant quina és la valor històrica de la plana."<sup>24</sup>

Evidentment, Soldevila era ben conscient que l'obra d'un historiador general depenia d'ell i d'altres historiadors, que s'havia de confiar en monografies de vegades dubtoses i que només es podia ésser un especialista en un període concret. També ho era de la situació força precària de la historiografia catalana del moment que, malgrat els avenços experimentats, no podia comptar amb una bibliografia monogràfica gaire extensa. Però al mateix temps que explicava les limitacions objectives, Soldevila formulava uns mètodes de treball ideals, en rebutjava d'altres de vigents i apuntava possibles sortides. Sobre la primera qüestió escriví:

"L'ideal seria que quan un gran historiador sorgeix fos alhora investigador; que l'historiador general fos al mateix temps historiador monogràfic; i això no per a un període sinó per a tots, no per a una figura històrica, sinó per a totes".<sup>25</sup>

L'establiment d'aquest model li permetia manifestar elconseqüent rebuig d'una distribució del treball gaire delimitada:

---

<sup>23</sup> El volum segon de la "Història de Catalunya" d'Antoni Rovira i Virgili, núm 6 (desembre 1924), ps. 602-604; Al marge d'un volum d'Història. El volum III de la "Història de Catalunya de Rovira i Virgili, núm 20 (febrer 1926), ps. 121-130 (reproduït modernament a Textos..., ps. 41-53); i El volum IV de la "Història de Catalunya" de Rovira i Virgili, núm 39 (setembre 1927), ps. 225-234. Amb anterioritat, també havia fet una ressenya crítica del primer volum, de molt menor extensió, a "La Publicitat" del 4-XI-1922, amb el títol La "Història Nacional de Catalunya" d'en Rovira i Virgili, p. 3.

<sup>24</sup> El volum segon..., p. 603

<sup>25</sup> Op. cit. p. 602

"No tenim massa fe en allò que un company nostre anomena bastaixos de la investigació, historiadors mínims que en podríem dir, amb la missió d'escorcollar arxius i publicar volums i més volums de documentació, per tal que damunt d'ella l'historiador pròpiament dit edifiqui la seva obra. Reconeixem la utilitat d'aquells treballs, però creiem que el màxim rendiment hi seria solament assolit per l'historiador; i que si aquest historiador passés damunt de la mateixa documentació per on ha passat el bastaix de la investigació, aprofitaria materials que aquest ha menyspreat per creure'ls inútils".<sup>26</sup>

En conjunt es tractava d'un ideal de treball inabastable, però era més acostat a la seva praxi professional que no pas a la de Rovira, que no s'havia pogut dedicat gaire a la feina d'investigador. Tot i remarcar aquesta limitació, Soldevila no deixà de fer un cert reconeixement a l'autor:  
"Cal, en fi, fer remarcar el progrés formidable que representen aquests capítols de la història de Rovira i Virgili respecte de les històries generals de Balaguer, de Bofarull i d'Aulèstia".<sup>27</sup>

En el segon dels articles, allò que era gairebé embrionari en el primer ja començà a prendre cos. D'entrada, l'escrit triplica el nombre de planes. S'inicia amb una veritable teorització sobre la necessitat d'una història general. Parteix d'una visió historiogràfica sobre com i quan la monografia erudita es consolidà com a mètode de treball indiscutible, després de les dues provatures de síntesis històriques generals fetes al segle passat, a causa del sever judici que ja van merèixer per part dels investigadors de l'època i dels seus immediats successors. Això explicava que no s'abordés una visió global. Una actitud, però, que ja començà a modificar, en part, Antoni Rubió i Lluc (i el conjunt dels primers historiadors noucentistes) en publicar sèries monogràfiques sobre un mateix tema que permetien, vistes en conjunt, una visió més àmplia.<sup>28</sup> Segons Soldevila, aquesta tendència de donar una primera síntesi general a partir de sèries monogràfiques era la que predominà a "l'escola de Rubió i Lluch", i era la que ell preferia, sempre i quan no fos fruit de l'atonía o de la manca d'ambició intel·lectual. Malgrat això, assenyala:  
"Com a mètode de treball, té aquest l'avantatge de poder donar a conèixer ràpidament els resultats de les investigacions, i de posar-los immediatament en circulació. Té, en canvi, l'inconvenient de no donar una visió de conjunt dels esdeveniments que enfoca, i d'exigir, en realitat, que l'autor de petites

---

<sup>26</sup> Ibídem, p. 602-603.

<sup>27</sup> Ibídem, p. 604.

<sup>28</sup> Això és molt evident en les primeres publicacions abordades per l'IEC, que cercaven la visió global sobre un període o un tema determinat. És el cas dels Documents per a la història de la cultura catalana mig-aval (1907-1921), d'A. Rubió i Lluc; Les monedes catalanes (1908-1911), de J. Botet i Sisó; L'arquitectura romànica (1909-1918), de J. Puig i Cadafalc, o la Sigil·lografia catalana (1916-1932), de Ferran de Sagarra.

monografies, quan doni la seva tasca d'investigador per finida, les refongui totes i construeixi, ell mateix, la monografia total."<sup>29</sup>

D'ací que afirmi que convé que, de tant en tant, un historiador general aprofiti i resumeixi els treballs monogràfics, sempre i quan compti, com Rovira, amb una gran capacitat de treball i de síntesi, una gran intuïció crítica i un estil literari clar i viu. ¿Per què F. Soldevila defensa aquesta necessitat i reconeix en el seu col·lega una profunditat de treball històric que n'hi havia que ni sospitaven? La clau de la seva actitud està en el fet que Rovira, en fer la síntesi corresponent al període comtal desvetllà una sorpresa insospitada que féu escriure a Soldevila:

"l'estudi d'aquella època es troba en un estat més madur del que hom imaginava (...) Així veiem com Rovira i Virgili, sense cap investigació personal damunt la documentació, utilitzant solament les monografies publicades, soluciona problemes"<sup>30</sup>

Que una síntesi interpretativa solventés problemes historiogràfics era una veritable revelació per a Soldevila i constituïa el millor argument per decidir-se a dur a terme una història general. De fet, això sol ja justificava la proposta de Rovira i la convertia en una fita de la historiografia catalana contemporània. D'ací que l'elogi envers aquest historiador sigui entusiasta i incondicional, com no ho havia estat en els textos anteriors:

"A cada moment trobem en la seva obra passatges del més gran interès, bé perquè un punt de vista nou hi sigui insinuat, bé perquè un problema històric s'hi solucioni, bé perquè ens hi sorprengui la constatació del grau de maduresa en què es troba ja una qüestió que hauríem cregut dubtosa, bé per la manera com els personatges hi prenen relleu" <sup>31</sup>

I que Soldevila arribi a afirmar, en l'escrit, que Rovira i Virgili hagi demostrat posseir "la profunditat del treball històric que alguns no li sospitaven".

En el tercer article de la sèrie (i darrer), destaca que la novetat del volum IV en relació als seus predecessors és la gran quantitat de judicis històrics que s'hi fa, a conseqüència del coneixement més complert que hom tenia del període. L'existència d'un abundant material monogràfic un cop s'abordava el segle XIII, no era per a ell, però, un fet que facilités gaire les coses a l'historiador:

"l'abundor mateixa de les fonts, si d'un costat facilita la informació, d'un altre dificulta la selecció i la síntesi. La funció de crítica esdevé molt més difícil per a

---

<sup>29</sup> Al marge d'un volum d'història... p. 122.

<sup>30</sup> Op. cit. p. 124.

<sup>31</sup> Ibidem, p. 129.

l'historiador general i, de vegades, duta fins a les darreres comprovacions, humanament impossible."<sup>32</sup>

Precisament l'abundància de material i, per tant, la proliferació de judicis històrics són els factors que crearen entre els dos historiadors, en paraules del mateix Soldevila, unes "conclusions distanciades". No en va es tracta d'un dels períodes més ben estudiats per Soldevila, sobre el qual ja tenia moltes opinions formades. I, naturalment, no s'està d'explicar-les al lector. Així, avança ja conclusions que pel seu enfocament resultaven molt novedoses sobre alguns aspectes concrets, com la unió catalano-aragonesa: "Malgrat que sembli paradoxal, als avantatges que, al costat de seriosos inconvenients, presentà la unió amb Aragó, es podria afegir --ens sembla-- un altre fet, i és aquest: la unió amb Aragó va contribuir a facilitar i a precipitar la unitat catalana. Com? es preguntarà algú. Molt senzillament: donant als comtes de Barcelona el prestigi i la força de la reialesa."<sup>33</sup>

Els exemples en aquest sentit són nombrosos. Discrepa de l'actitud de Jaume I sobre la política ultrapirinenca i dissenteix de Rovira en afirmar que els esforços fets pel monarca per preservar els països occitans fossin gaire considerables. El tema adquireix per a Soldevila una importància notable, ja que afecta a la mateixa concepció de la nació: "Ara, que aquesta fos o no fos la bona política a seguir, és ja tota una altra qüestió. No mancaven raons que l'aconsellaven. També les hem exposades en alguna ocasió. Però mai no ens hem pogut deslliurar completament d'una idea que Jacques Bainville ha expressat netament en la seva Histoire de France (cap. I): La combinació "França" ens sembla natural. Hi ha hagut, hi hauria pogut haver altres combinacions."<sup>34</sup>

No en va, Soldevila fou un dels impulsors de Palestra, organització que s'arribà a plantejar l'articulació d'un bloc catalano-occità sota el nom genèric de Països d'Oc.<sup>35</sup>

Tot aquest seguit d'opinions divergents i de certes inexactituds de detall que descobreix en realitzar la seva crítica a l'obra de Rovira (acompanyades, naturalment, de les noves perspectives metodològiques i d'interpretació que ja començava a perfilar) constitueixen un volum de material molt considerable, generat pel sol fet de fer una consideració crítica de la proposta d'aquell

---

<sup>32</sup> El volum IV... p. 232.

<sup>33</sup> Op. cit. p. 228.

<sup>34</sup> Ibidem p. 232.

<sup>35</sup> Sobre l'interès de F. Soldevila per Occitània, vegeu l'apartat "El cas d'Occitània" (Cap. VI) i, pel que fa a la seva relació amb Palestra, "Periodisme, ensenyament, actuació cívica" (Cap. VII).

historiador. Gairebé sense proposar-ho, Soldevila es trobà, ja el 1927, amb un bagatge teòric únic per tal d'abordar una nova història general, que ell mateix veia com a possible i necessària. Una formulació ja ben personal que exposà, pocs anys després, en el seu pròleg als Annals de Tàcit.<sup>36</sup>

Si Soldevila es considerava preparat personalment per abordar l'escriptura d'una història general (i, com hem vist, tenia motius per pensar-s'ho), no tindria gaire sentit plantejar-se si la historiografia catalana del moment estava prou madura per a un intent d'aquesta mena. Ell mateix ho afirma en el prefaci del primer volum. Malgrat això, sí cal remarcar els grans buits encara existents aleshores, que exigiren que Soldevila hagués de recórrer a fonts primeres, a revisar textos deformats que havien circulat d'historiador a historiador i, en definitiva, a realitzar una síntesi molt laboriosa, esgotadora, que no exclouïa la feina d'investigació.

El treball de F. Soldevila fou tan reeixit --des d'una perspectiva d'èxit editorial i també des d'una òptica més estrictament historiogràfica-- que, d'ençà de la publicació de la seva Història de Catalunya (1934-35), es desfermà una immerescuda denigració de la síntesi de Rovira en importants sectors intel·lectuals que ha durat fins ara. Això fou la resultant d'una reduccionista comparació entre l'obra d'un suposat divulgador (Rovira) i la d'un investigador professional (Soldevila), que no tenia en compte el paper de desvetllador que havia jugat el primer envers el segon i envers tota una manera d'entendre la feina d'historiador. Rovira, que tenia una molt bona formació històrica (contra el que alguns han dit), veié la necessitat metodològica i política (precisament per la seva condició antiacadèmica), d'oferir una síntesi del passat català que recollís les aportacions realitzades d'ençà de la visió general d'Aulèstia, publicada ja feia més de trenta anys i, per això, depassada en molts aspectes. Aquesta "necessitat" de Rovira anava estretament lligada a un dels principis rectors del conjunt de la seva activitat (política, periodística i literària): el de desvetllar al consciència nacional d'amplis sectors. En aquest propòsit, la divulgació històrica constituïa un element de primer ordre. Donada l'actitud refractària de la majoria dels historiadors professionals a l'hora d'oferir una síntesi global del passat català, no ha de sobtar que fos un intel·lectual com Rovira (allunyat dels cercles acadèmics, però ben preparat historiogràficament) qui abordés una empresa d'aquestes característiques.

Malgrat l'existència d'un prejudici advers, hi ha hagut notables defensors de l'obra historiogràfica de Rovira. A títol d'exemple es pot citar Domènec Guansé que en el seu llibre Abans d'ara (1966) diu sobre ell:

---

<sup>36</sup> Vegeu l'apartat "Una concepció historiogràfica original" (Cap. V).

"supera per l'estil els historiadors romàntics i anuncia per l'amor a la veritat -- convençut que la història de Catalunya és tan bella que no necessita per agençar-se ni mites ni llegendes-- la nova escola més científica que, amb Ferran Soldevila primer i Vicenç Vives després, trasbalsaria tots els conceptes de la història" (p. 65)

També li han fet un cert reconeixement alguns historiadors moderns, com Ramon Grau, que ha destacat elements molt meritoris que es troben en la seva producció intel·lectual:

"un coneixement directe de les evolucions del pensament polític i científic-social dels temps moderns, una capacitat de lectura crítica de la tradició historiogràfica catalana, un criteri racional en la dilucidació dels punts subjectes a debat i un estil brillant i eficaç".<sup>37</sup>

No obstant això, l'esmentat Grau s'ha fet ressò del judici contrari que J. Vicenç Vives féu de l'obra històrica de Rovira (i que ha condicionat gairebé tots els historiadors de les darreres dècades)<sup>38</sup> i ha remarcat també, en el mateix text ja esmentat, "una certa discontinuïtat entre propòsits metodològics i realitzacions pràctiques". Aquesta objecció perd força a l'hora de fer una valoració estrictament historiogràfica, ja que en aquest terreny els "pressupòsits metodològics" poden ésser per ells mateixos --com és el cas-- una realització de caire teòric considerable. Així mateix, quan es tracta de fer una història de la historiografia és feina primordial valorar el lloc que ocupa aquesta mateixa disciplina en la producció de cadascun dels autors. I Rovira és un dels més preocupats per aquesta temàtica i, en general, per les qüestions de mètode (interès segurament derivat de la seva condició de pensador), com ho palesen, per exemple, la seixantena de pàgines destinades a aquestes qüestions que obren el primer volum de la seva Història Nacional de Catalunya. Una exposició inicial de la seva categoria i extensió no es torna a trobar fins a l'aparició de

---

<sup>37</sup> Vegeu la veu corresponent al personatge en el Diccionari d'Història de Catalunya (Ed. 62, Barcelona, 1ª ed. 1992, p. 941).

<sup>38</sup> La divergència entre Vicenç i Rovira es manifestà ja durant la joventut del primer i no es va pas superar després de la mort del segon, esdevinguda el 1949. Els eixos principals de la crítica vicenciana es troben en el famós article La història no es crea, es refà (publicat inicialment a "La Veu de Catalunya" del 24-VIII-1935 i reproduït, en data més recent, al primer volum de l'Obra dispersa de J. Vicenç Vives, Catalunya, ahir i avui, Ed. Vicenç Vives, Barcelona, 1967, ps. 339-340). En l'escrit, l'autor fa una poc velada acusació de diletantisme a Rovira i li retreu ésser un dels responsables d'haver "creat una història de Catalunya falsa en la seva major part". Així mateix, li desaconsella citar B. Croce com a font d'autoritat (a qui Vicenç, als seus vint-i-cin anys, considera un "historiador flaquíssim") i li recomana seguir d'altres autors com Ch. Guignebert o A. Dospch, que, segons ell optaven pel lema "La Història no es crea, es refà", a diferència del que afirmaven Croce i Rovira, el darrer dels quals havia deixat dit, en el pròleg de la seva Història..., que: "La història no està feta. Es fa, es desfà, es refà"(p. 19).

l'obra cabdal de P. Vilar, Catalunya dins l'Espanya moderna (1964), aleshores superada amb escreix.

Tot el que s'ha dit fins ara no vol pas amagar les mancances objectives que existeixen en la síntesi de Rovira. Ja se n'han remarcat algunes en la crítica minuciosa que en féu el mateix F. Soldevila, el qual també assenyala, en un article aparegut arran de la mort del seu col·lega, una altra limitació molt seriosa: la duresa de les circumstàncies en les quals Rovira va desenvolupar la redacció del seu treball, que feren que no pogués culminar la seva obra. En l'esmentat text, després de repassar la seva frenètica activitat política i periodística durant els anys vint i trenta, es diu:

"A vegades, la seva salut va ressentir-se'n. A vegades també se'n va ressentir la pròpia obra. Com totes les obres d'una tan gran extensió, la seva Història nacional de Catalunya presenta els seus alts i baixos. La dispersió de l'autor en altres activitats hi deixa, ací i allà, el seu rastre. En el prefaci ofería donar dins la magna obra treballs de monografia: en realitat, aquests treballs foren molt escassos. La seva obra és d'un resumidor i un expositor, no d'un investigador. 'Aquests treballs d'investigació i recerca, deia, augmentaran en nombre i en importància quan entrem a l'Edat Moderna i més que més a la contemporània, a l'estudi de la qual ens sentim més decantats per les nostres personals aficions'. Tampoc no va poder complir aquesta oferta. Quan arribava a la guerra dels Segadors, un dels períodes que més havia estudiat, la seva obra va restar truncada. N'havien aparegut set volums. I, si bé a l'exili va seguir treballant en aquesta i en altres obres de caràcter històric, la gran obra havia de restar incompleta".<sup>39</sup>

Tot i que la síntesi de Rovira s'interrompé en el volum setè, se sap que fins a l'últim moment treballà en el seu projecte i que tenia dissenyat un pla per tal de culminar-lo en un breu plaç de temps, gràcies a una carta que adreçà el 5-III-1942 al seu amic Artur Bladé i Desumvila:

"Darrerament treballava en la redacció del vuitè volum de la meua Història Nacional. He trobat documents, encara inèdits en català, sobre la Guerra dels Segadors. Això sí que ho voldria enllestir. I jo compto que amb una altre volum, el novè, arribaria fins al final de la decadència i la meua obra es podria donar per acabada. La Renaixença s'hauria d'estudiar com a cosa a part, i això em portaria a escriure dos volums més. Alguns dels articles publicats a la "RdC" en el darrer any de la nostra guerra –el Memorial de Greuges, per exemple-- ja foren trets de notes per a aqueixa darrera obra que vindria a ser, en realitat una Història del catalanisme. Però molts altres apunts van quedar a Barcelona i al xalet de Tarragona. I no sé si tindrè temps de refer-ho".<sup>40</sup>

---

<sup>39</sup> "Bulletin of Hispanic Studies" vol. XXVII (1950), ps. 42- 44.

<sup>40</sup> Artur Baldé Desumvila, El meu Rovira i Virgili, Ed. Teide, Barcelona, 1981, ps. 119-120.

## 8.2.-L'origen del projecte: el paper de Francesc Cambó

La iniciativa del líder de la Lliga, Francesc Cambó, d'encomanar la realització d'una síntesi històrica del passat català a un historiador de prestigi responia a una meditada concepció política en la qual caldria integrar, de fet, la seva tasca global de mecenatge. Un polític de la seva ambició i categoria devia ésser conscient que el fet d'impulsar i finançar (i, per tant, controlar) una part important de la institucionalització cultural contemporània havia d'ésser políticament molt rendible. Poder presentar a l'opinió pública un seguit d'obres que fossin indiscutiblement valorades com una aportació substantiva a la modernització de la cultura catalana era un mèrit gens negligible. Efectivament, per damunt de diferències ideològiques, fins avui dia hi ha hagut un reconeixement molt ampli de la validesa del mecenatge cultural practicat per Cambó i d'altres com Rafael Patxot. Això no treu que no es pugui fer una valoració crítica al respecte --sobretot d'un tòpic que s'ha construït a partir del fet--, com la que va fer Joan Fuster:

"Els mecenatges de Patxot i de Cambó, enmig del desert general, tenien una superfície aparatosa: inevitable. El clixé d'una burgesia catalanista hi semblava convalidat. (...) Dos mecenas grossos i mitja dotzena de petits, a tot estirar, ¿què representaven proporcionalment en el conjunt de la classe, al Principat? Ni tota la burgesia del Principat era catalanista ni la que es manifestava catalanista arribava a sobrepassar les preocupacions urgentment electorals".<sup>41</sup>

Malgrat aquesta crítica genèrica, el mateix Fuster reconeixia també en el mateix text esmentat que:

"El mecenatge fou una excepció. Continua sent una excepció. I una cultura com la catalana, mentre no sigui una cultura d'estat, necessita el mecenatge: si més no, per la feina lenta, essencial, de base --les edicions científiques, per exemple-- que mai no serà reduïble a best-seller".

El cas d'una història de Catalunya encara es prestava més que no d'altres obres a incloure-hi un missatge polític ben explícit. F. Cambó considerava que de la seva lectura se n'havia de desprendre una "llició" política, com va explicar en una carta a F. Soldevila el 2-II-1932:

"La major i millor llició que poden treure els catalans d'una història de Catalunya, escrita amb sinceritat i amb esperit nacionalista, és aquesta: de totes les desgràcies de Catalunya, la culpa principal, la tenen els mateixos catalans, per no haver-ho subordinat tot i en tots moments, a l'interès suprem de la seva pàtria. França i Castella, els pobles veïns, han demostrat sempre tenir, o més seny, o més patriotisme que els catalans. És una veritat dolorosa,

---

<sup>41</sup> L'aventura del llibre català, Barcelona, Ed. Empúries, 1992, ps. 62-63.



però que cal proclamar, per a veure si els catalans de demà, ja que no els catalans d'avui sabran tenir-la present".<sup>42</sup>

En una altra lletra anterior, del 25-VIII-1930, el propòsit d'adoctrinament encara era possiblement més explícit:

"Jo'm faig la il·lusió de que la Història que prepara exercirà una gran influencia a Catalunya, fent catalanistes a molts que no ho son i donant un fonament més solid i més conscient al catalanisme, purament epidèmic i verbalista, que, per desgracia, tant abunda encara a Catalunya. Confio, a la vegada, que servirà per a que'l nostre poble vagi adquirint aquell mínim de sentit polític --que, quan no es intuítiu, com el dels castellans, ha de ser adquirit--, sens el que un poble no fa més que donar tomballons en el decurs de la seva historia (...) Jo'm faig la il·lusió de que la seva Història, pot ser --ha de ser!-- per a Catalunya, el que la Història de Bainville ha sigut per França, on avui pot notar-se la influencia d'aquella història en tots els sectors de l'opinió francesa, llevat del comunista. Els radicals i fins molts socialistes --vegi'l càs Paul Boncour-- estàn fortament influïts per la Història d'en Bainville".<sup>43</sup>

Cambó, doncs, ja tenia ben fixat quin havia d'ésser el model historiogràfic del seu projecte: Jacques Bainville, autor de la Histoire de France (1924). Aquest historiador ultraconservador adscrit a la "Action française" s'adeia molt bé amb l'horitzó polític del líder de la Lliga. A part d'això, però, la seva elecció revestia també un cert aspecte de "moda del moment". L'impacte que Bainville havia provocat a França realment havia estat enorme (uns anys més tard, el 1938, es tirà la 295ena edició de l'obra) i no ha de sobtar que Cambó, d'acord amb el seu propòsit que el llibre assolís una difusió molt àmplia, aspirés a un èxit similar (naturalment, en els modestos paràmetres de l'edició catalana del moment).

Un cop fixat el model, calia escollir l'autor que redactés una visió històrica d'aquesta mena. Després d'una consulta amb Francesc Martorell i una altra amb Ferran Valls i Taberner, que coincidiren en citar F. Soldevila com al candidat més idoni, s'iniciaren les converses amb l'escollit. Pocs mesos després de la comunicació oficial que Martorell li adreçà a Soldevila, en una carta datada el 17-X-1928,<sup>44</sup> s'iniciaren les converses per formalitzar el contracte, que se signà el dia 11-I-1929. No resulta gens sorprenent aquesta elecció vista la brillant trajectòria professional seguida per Soldevila fins aquells moments. Cal tenir també present que havia estat vinculat a la Fundació Bernat Metge i que durant la dictadura primoriverista havia col·laborat en diferents

---

<sup>42</sup> LPFSC 7.1.3.13.

<sup>43</sup> LPFSC 7.1.1.7.

<sup>44</sup> El contingut de la carta ja ha estat reproduït en l'apartat "Els companys" del capítol IV, on s'explicava la relació entre F. Soldevila i F. Martorell.

iniciatives impulsades per Joan Estelrich, secretari personal de Cambó.<sup>45</sup> A més a més, a ulls de Cambó, F. Soldevila, a diferència d'A. Rovira i Virgili (que ja havia iniciat la publicació de la seva pròpia síntesi històrica), no era tant un professional de la política que dirigia un partit contrari com un professional de la història i de la literatura que, (encara que estés afiliat en una altra opció i que opinés públicament sobre qüestions polítiques) podia relegar les seves conviccions més obertament partidistes en la confecció d'una obra de les característiques per ell exigides. Malgrat aquest caràcter més "asèptic" (fruit de la seva professionalitat) F. Soldevila feia, del manteniment de la seva independència de criteri per dur endavant el projecte, una condició innegociable. Així, el 9 de gener del 1929, escriví a Al llarg... "El Mecenat no publicarà la meua història si no hi està d'acord... Però jo no hi modificaré res, i ell hi estarà d'acord. La seva base històrica és feble...He començat a treballar en la meua obra i la veig com una bella obra original i sòlida. De moment anoto en un quadern tots els pensaments que encara no he escrit, a mesura que se m'acudeixen" (ps. 213-214)

Aquesta voluntat de l'autor responia no tan sols a una motivació de divergència ideològica, sinó sobretot a una raó d'estricta rigor professional. En cap cas, Soldevila volia fer una obra obertament tendenciosa que pogués desacreditar-lo com a historiador. De fet, en la pràctica, impugnà l'obra de Bainville com a model historiogràfic per al seu projecte, tot i que valorà l'autor i, en certa manera, seguí el seu estil literari.<sup>46</sup> No fou, però, aquest historiador francès l'únic referent a l'hora de redactar la seva síntesi, ja que Soldevila també cità sempre (potser precisament per evitar que Bainville es convertís en l'únic referent) Gilbert Keith Chesterton, autor de A short history of England (1917), per qui sentia també una gran admiració com a escriptor.<sup>47</sup>

En el moment de signar el contracte, Cambó ratificà la seva intenció de discutir amb ell l'obra a mesura que la redactés. No obstant això, el dia 4 de novembre del mateix 1929, ja a Barcelona, anotà en el dietari esmentat: "He anat a veure en Cambó, per donar-li compte de l'estat en què es troba la Història de Catalunya. En menys de cinc minuts hem despatxat. Tot allò de voler discutir amb mi la meua obra no serà res" (p. 224)

---

<sup>45</sup> Vegeu Cap. V, especialment els apartats "La resistència a la dictadura de Primo de Rivera" i "Una concepció historiogràfica original".

<sup>46</sup> En una entrevista a "Tele Estel" núm 92 (19-IV-1968), afirmà, sobre la manera d'escriure de Bainville que "El seu estil em va seduir immediatament".

<sup>47</sup> Quan fou director de la "Revista de Catalunya" encomanà a Pau Romeva la traducció de The Man who was Thursday, L'home que fou dijous, que la publicació edità al llarg de diferents números.

Efectivament, Cambó no s'immiscuï excessivament en la redacció de l'obra ni imposà res que no fos assumit plenament per Soldevila, però sí que participà en la concepció del projecte i en féu un seguiment continuat. La seva intervenció

es pot seguir de manera força detallada per la correspondència conservada a l'antic llegat de Chavornay, que evidencia que Cambó llegia cada capítol de la Història, en donava l'opinió i proposava modificacions. Així mateix, aconsellava sobre qüestions de tipus editorial i de presentació del text, com en la carta del 25 d'agost del 1930 on plantejava la necessitat d'incorporar, després del títol genèric, nombrosos subtítols al marge del text que servissin de guia i d'incentiu al lector, cosa que es va fer.<sup>48</sup> D'altres propostes seves, però, finalment no es compliren, com la que féu, en la mateixa carta esmentada, d'incloure "un breu resum cronològic (com els que figuren en els Baedeker) dels esdeveniments que'l capítol comenta".

Cambó volia dir-hi la seva sobretot en el judici global dels regnats i en la "lliçó" política de fons que havia de transmetre l'obra, a la qual ja ens hem referit abans. Així, per exemple, en una carta del 2 de febrer de 1932, després de mostrar-se d'acord amb el judici crític que Soldevila feia del regnat de Jaume I, Cambó escriu:

"Totes les febleses de la segona meitat del seu regne, són imputables a Don Jaume? Jo crec que els catalans hi tenen tanta culpa com ell (...) És per això que li demano que mediti una mica si és ben justa aquella frase que vostè escriu en la pàgina 12: "L'idealisme generós de Catalunya..." ¿Creu vostè que una manca constant de sentit polític, que ha persistit des de l'època comtal fins a nostres dies, mereix aquest qualificatiu?<sup>49</sup>

Existia, però, entre Soldevila i Cambó, un punt de coincidència fonamental, que era la intenció de convertir l'obra projectada en un punt de referència per a un sector de població molt ampli, perquè pogués fer una funció efectiva de desvetllament de la consciència nacional --un propòsit que s'avenia també plenament amb l'ideari polític soldevilià, de marcat caràcter unitarista. Segurament degué ésser aquesta la principal base d'acord entre els dos

---

<sup>48</sup> LPFSC 7.1.1.7.

<sup>49</sup>

LPFSC 7.1.3.13.

El paràgraf on es troben les paraules de F. Soldevila esmentades per Cambó és en la pàgina 249 de la 1<sup>a</sup> edició de l'obra: "Si hagués pogut, hauria acabat la reconquesta hispànica sense ni reclamar per a ell ni per als seus pobles un tros de les extenses terres alliberades. L'idealisme generós de Catalunya poques vegades s'ha encarnat tan altament --i tan impolíticament-- com aleshores en la figura de Jaume I; perquè observem que les protestes contra aquesta política sorgeixen sobretot a Aragó, i a penes entre els catalans".

personatges i la raó per la qual Cambó, finalment, acceptà un resultat que diferia notablement de la idea que ell s'havia fet en un primer moment. Que aquesta acceptació fou de bon grat ho consignà el mateix Soldevila a Al llarg... el 9 de maig del 1933:

"Visita a en Cambó. Malalt, al llit. La seva Història fa una gran impressió, m'ha dit. Havíem parlat de fer un Bainville; però és una cosa molt diferent. Quan acabi aquesta caldrà fer-ne una altra, perquè aquesta no podrà tenir la gran difusió que jo voldria. L'he donada a llegir a en Ferran Valls i n'està entusiasmada. Parlant de com l'obra s'havia anat allargant, ha dit: A vostè, escrivint-la, li ha passat el que a mi llegint-la. I somreia, amb un somriure que fa, a vegades, d'una gran dolcesa insospitada. Benestar cambra. Jardinet" (p. 266)

Aquesta actitud d'acceptació del resultat final per part de Cambó explica que l'historiador, malgrat les diferències ideològiques que mantenia amb el seu mecenes, escrivís en l'esmentat dietari, el 6 de juny del 1934, un cop ja publicat el primer volum de l'obra i quan el dirigent polític era molt impopular en amplis sectors de la societat catalana:

"Hi ha una cosa que cal no oblidar i que no oblidó: sense en Cambó, sap Déu quan hauria escrit aquesta obra ni si s'hauria escrit mai" (p. 275)

Finalment, el llibre assolí un gran èxit editorial. L'aparició del primer volum coincidí amb la diada de Sant Jordi del 1934 i el mes següent ja s'havien despatxat tots els 1.300 exemplars de l'edició. Els dos volums que es publicaren l'any següent també gaudiren d'una àmplia acceptació, fins al punt que, encara a l'any 1937 anotà en el seu diari, el 20 de febrer, que la seva obra se seguia venent molt bé.<sup>50</sup> La guerra i el seu desenllaç tallà radicalment les possibilitats de difusió de l'obra. Així, la reimpressió del primer volum (1938), com ha indicat Rosa Montoriol, no s'arribà a distribuir.<sup>51</sup> Malgrat la repressió franquista subsegüent, gràcies a un full de liquidació dels drets d'autor que li va ésser lliurat quan retornà del seu exili l'any 1943, hi ha constància que durant el negríssim període 1939-1943 es van arribar a vendre dotze col·leccions dels tres volums, 21 exemplars del volum 2 i 19 exemplars del volum 3.<sup>52</sup>

La bona acceptació que els lectors feren del llibre, quan aparegué el primer volum, possibilità que Cambó pensés en realitzar-ne una edició de bibliòfil, tal i com es desprèn d'una carta que envià al pintor Josep de Togores:

"No sé si vostè ha llegit el primer volum de la Història de Catalunya de Ferran Soldevila (...) És, de bon tros, el millor que s'ha escrit sobre història de la nostra terra. Si l'edició publicada té l'èxit que jo espero, és possible que em decidís a

---

50 Al llarg... p.

51 R. Montoriol, Ferran Soldevila..., p. 54.

52 DCS 1.5.

publicar una edició monumental, amb gravats. I crec que no hi ha ningú a Catalunya, llevat de vostè, que pugui il·lustrar la gran edició que jo voldria, tal volta, publicar".<sup>53</sup>

L'èxit de vendes i el punt d'acord bàsic amb Cambó, no va pas evitar, però, que aparegués una altra font de conflicte, d'ordre laboral. El mateix F. Soldevila la va exposar, el 18-V-1934, a Al llarg...:

"Conflicte amb l'Editorial Alpha. Com que l'obra ultrapassa de molt la llargària estipulada, creuen que les planes de més no poden ésser avaluades al mateix preu que les altres, o sia a vint-i-cinc pessetes".(p. 275)

Al final, però, es plantejà una resolució d'aquest problema que, a la llarga, afavorí els interessos de l'autor, com ell va reconèixer en una nota que redactà molta nys després, el 1966, i que figura també a Al llarg...:

"En una nova entrevista amb Jesús Cambó [germà del mecenes i encarregat de les qüestions econòmiques], que no tinc anotada en el Dietari, jo vaig proposar la fórmula d'arranjament, que fou acceptada: jo m'avenia a la reducció, a canvi que, en el contracte em fos concedit el 10 per cent del preu de venda per a les futures edicions. Sense aquesta contrarietat, jo haurai restat orfe de participació en el futur de la meva obra. Fou un mal per un bé (1966)".<sup>54</sup>

Davant de l'èxit de públic i de la duresa de les condicions contractuals imposades a l'autor, l'historiador Ernest Lluch s'arribà a preguntar, irònicament, si el gest de Cambó "més que de mecenes, no era el d'un editor amb empena".<sup>55</sup>

### 8.3.-Redacció, propòsit i repercussió de l'obra

#### 8.3.1.-El procés d'elaboració.

L'escriptura de la seva Història de Catalunya s'inicià al mateix moment que es començà a concertar la realització del projecte. Uns dies abans de la signatura del contracte, formalitzada l'onze de gener del 1929 a París, concretament el dia nou, ja anotà en un quadern tots els pensaments que se li acudien i que podrien servir per aquella empresa.<sup>56</sup> A principis de l'estiu del mateix 1929, ja n'havia redactar l'inici:

"Refaig el començ de la Història de Catalunya. És molt difícil de donar una idea clara i una mica viva de la qüestió dels primitius pobladors"<sup>57</sup>

---

<sup>53</sup> Reproduïda per Esteve Fàbregas i Barri a Togores. L'home, l'obra, l'època (Ed. Aedos, Barcelona, 1970), p. 185.

<sup>54</sup> Aquest text és inclòs en l'anotació corresponent al 5-VI- 1934, p. 275.

<sup>55</sup> Ernest Lluch, Història de Catalunya i mecenes, dins "Serra d'Or", febrer 1975, p. 24.

<sup>56</sup> Al llarg... p. 213-214.

<sup>57</sup> Al llarg..., 10-VII-1929, p. 221.

L'últim dia d'agost anotà: "La Història de Catalunya avança bé; però masa lentament, em temo. Estic enllestit el capítol relatiu a Guifre el Pilós".<sup>58</sup> Malgrat que, certament, el ritme de redacció no fou ràpid, sí que fou "segur i regular", com va asenyalar Miquel Coll i Alentorn.<sup>59</sup> Així, el febrer del 1931 ja havia arribat a la guerra de Joan II <sup>60</sup> i el primer de gener del 1933 li "tenia ficat el peu al coll", raó per la qual escriví:

"No volia reprendre aquestes notes [el dietari] fins a haver acabat la Història política de Catalunya <sup>61</sup>. Ara és, però, tan avançada, que em decideixo a recomençar-les amb l'any. Mentre l'he feta, he hagut de mutilar-me en molts aspectes: l'un d'ells ha estat aquest".<sup>62</sup>

Una carta que adreçà a Carles Rahola el 22-XII-1932 confirma que aleshores havia pràcticament enllestit una primera redacció de l'obra:

"Estic arribant al darrer capítol de la Història política de Catalunya, en la qual treballa fa alguns anys. A "La Publicitat" vàreu publicar un article sobre el general Prim amb un fragment d'una seva carta, on s'anomena catalanista. ¿Podríeu dir-me en quina data fou publicat?<sup>63</sup>

Quan va tenir la feina acabada, aleshores es dedicà a refer i millorar allò ja redactat, com es consigna el 29-X-1933:

"Racó assolellat, resguardat de la ventada matinal. Pàmpols groguejants de la parra, i, a través d'ells, un cel d'un blau tibant, meravellós. Bon treball de perfeccionament de la Història de Catalunya".<sup>64</sup>

Naturalment, la preocupació perquè l'obra tingués un alt nivell literari fou un dels factors que influïren en la lentitud de la seva redacció, però aquest no va ésser pas el més important obstacle que va haver d'afrontar. Cal tenir ben present que, per poder omplir el nombrosos buits historiogràfics que aleshores existien, va haver de recórrer a fonts primeres, cosa que li va exigir una gran feinada de recerca estricta. No es limità doncs, a la funció d'un sintetitzador de treballs fets per altres, sinó que assumí la tasca d'investigador. Així mateix, també va emprendre el propòsit de fer la depuració de molts textos que

---

<sup>58</sup> Op. cit. p. 223.

<sup>59</sup> Ferran Soldevila (1894-1971). La vida i l'obra, dins "Serra d'Or" (juliol 1971), ps. 13-16.

<sup>60</sup> *Ibidem*, 2-II-1931, p. 233.

<sup>61</sup> Aquest era, com veurem més endavant --en l'apartat dedicat a l'anàlisi del propòsit final de la seva obra ("L'objectiu rector: 'Fer de Catalunya un poble normal'")--, un dels títols que havia pensat per a la seva síntesi.

<sup>62</sup> *Ibidem*, p. 255.

<sup>63</sup> Fons Carles Rahola. Institut Municipal d'Història.

<sup>64</sup> Al llarg... p. 271.

s'havien deformat al llarg del temps, cosa que comportà haver de desenvolupar una activitat d'alta crítica erudita. Ell mateix explicà, en el moment que es publicà el primer volum, l'esforç que li havia suposat la realització de l'obra: "Han estat cinc anys d'un treball constant i copiós, però, durant aquests dos darrers mesos, ha esdevingut febrós, obsessió. A estones em pregunto com he pogut resistir-ho. Ha estat per a mi una prova de la gran resistència que tinc per al treball intel·lectual. Ho ha complicat tot el fet de no poder-me entendre jo, directament, amb la impremta"<sup>65</sup>

I és que, a part de les dificultats apuntades fins ara, al final se n'hi afegiren d'altres de més imprevisibles d'entrada, com ara que els tipògrafs tinguessin dificultats a l'hora de comprendre alguns paràgrafs del text.<sup>66</sup>

En aquesta ingent feina va tenir, però, l'ajut d'unes col·laboradores, com ell mateix s'encarregà de fer explícit en el prefaci del primer volum, on esmentà els seus noms: Rosa Leveroni i Mercè Badosa. Totes dues havien estat deixebles seves a l'Escola de Bibliotecàries i en el període final de redacció (ambdues havien fet l'examen de revàlida el 1933) havien entrat a la Biblioteca Universitària, on ell treballava. En aquella època, ell féu la caracterització d'elles i també d'una tercera exdeixeble, M. Angels Royo, que, posteriorment col·laborà de manera molt destacada en d'altres projectes de l'historiador: "Rosa o la passió, Mercè o el seny, Maria dels Angels o l'adhesió: les tres bibliotecàries de l'Escola que tenim a la Biblioteca Universitària".<sup>67</sup>

Leveroni i Badosa s'ocuparen de cercar materials bibliogràfics, verificar les notes i, sobretot, realitzar un extens índex onomàstic que es va incloure en el tercer volum final, aparegut el 1935. L'extensa correspondència que en aquells moments van mantenir F. Soldevila i R. Leveroni --a causa de la barreja d'enamorament i fascinació intel·lectual que aleshores ell despertava en la poetessa<sup>68</sup>-- permet conèixer alguns detalls de la feina que feien les col·laboradores. Així, en una lletra del 19-VII-1934, que ell envià des de Santa Fe del Montseny (on deiva estar de vacances), li demana el següent: "Es tracta senzillament de cercar en el catàleg de la Biblioteca Universitària una Colección de Corts catalanes durant els segles XVI i XVII, que recordo haver vist. Em sembla que estava per Colección, no per Cortes (...) Quan la trobi, se l'enduu a la meua taula --ja la deixo seure a la meua poltrona-- mira bé el contingut de l'obra, i me'n fa una indicació succinta, si us plau. Jo, segons la

---

<sup>65</sup> Al llarg... 20-IV-1934, p. 273.

<sup>66</sup> S'ha conservat una carta del tipògraf Rafael Garcia, datada el 22-II-1933(LPFSC 8.1.1.33), on s'exposa aquest problema.

<sup>67</sup> Al llarg..., 12-V-1934, p. 275.

<sup>68</sup> Vegeu l'apartat "L'Escola de Bibliotecàries: Amor i pedagogia" (cap. VII).

seva explicació, veuré si em convé endur-me-la cap aquí dalt. (Deixei-me-la damunt la taula).

Una altra cosa. Em convindria que una de Vs. --si V. no pot, la Srta. Badosa-- em copiés els elogis que Cervantes fa de Barcelona en el Quixot i en Las dos donzellas. Em penso que els tenia copiats, però no els trobo. Allò del "archivo de la cortesia...", etc. Utilitzin una bona edició. Tinc una nota que diu Persiles, III, cap. XII, que no sé a què es refereix, però deu ésser també algun judici interessant de Cervantes. V. que va mirar-se Gracián, no recordaria una frase que diu "Nosotros nacimos para mandar"?<sup>69</sup>

En una carta força anterior, del 9-XI-1933, que Rosa Leveroni li envià de Madrid estant, ja fa referència a unes dades que ell li demanà que cerqués a la Biblioteca Nacional de Madrid, segurament per a la redacció de la Història: "Tinc ja la seva carta. Amb els detalls que en ella em dóna procuraré amb molt de gust --encara que Vostè desconfiï de la meva vocació d'historiadora i m'interessaria moltíssim saber el perquè-- buscar-li les notes que li interessin. Dic procuraré, perquè dubto ja de tot, des de que he hagut de tractar amb els bibliotecaris de la Biblioteca Nacional; és alguna cosa terrible tenir-hi que treballar, semblen cancerbers dels llibres i procuren --almenys ho semblen-- donar el mínim de facilitats (...) Cregui, per tant, que es farà tot lo possible per part meva; avui puc donar-li, ja, el títol exacte: Relazioni degle Ambasciatori veneti al Senato, a cura di Arnaldo Legarizzi, volums 36, 49, 70 i 80 de la col.lecció "Scrittori d'Italia". És això, veritat?"<sup>70</sup>

Fou, però, l'índex alfabètic final el que més maldecaps i patiments ocasionà a les col.laboradores. Les referències a aquest treball angoixant són constants en els dietaris que R. Levorni escrivia aleshores. En les Confessions anotà: "Fins ara --les dues de la matinada-- de cap a l'Índex. Estic cansada, terriblement cansada. Però no em sap cap greu, paraula. Encara em resten forces per dir: T'estimo (...) Perquè m'és un dolç plaer passar angúnies per l'Índex; saber que passo males estones per causa d'ell --per causa teva."<sup>71</sup>

I, també en la mateixa obra: "Els meus vint-i-cinc anys! Els recordaré. Els recordaré: 'Els meus vint-i-cinc anys! Treballava en l'Índex i era aleshores que estava enamorada de...'"<sup>72</sup>

Així mateix, en els inèdits Apunts i notes es confirma l'obsessió per aquesta feina tan pesada: "24-III-1935: Index", "26-III. Index", "29-III. Index, encara", "31-III. Index una vegada més", "1-IV. Els meus vint-i-cinc anys . Els recordaré. Encara l'Index".<sup>73</sup> Cal tenir present que la seva elaboració havia començat

---

<sup>69</sup> Fons Rosa Leveroni. Biblioteca Nacional de Catalunya

<sup>70</sup> LPFSC 8.1.1.5.

<sup>71</sup> Confessions i quaderns íntims, p. 61.

<sup>72</sup> Op. cit. p. 62. Inacabat a l'original.

<sup>73</sup> Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya. Ms. 3308.



força abans. En una anotació en aquest mateix diari personal, del 31-VIII-1934, escriví: "En perjudici de l'Índex, estimat, escric dietari, però no em sap greu".

És a causa de l'aridesa d'aquell treball que, arran d'una sortida que les tres bibliotecàries van fer a Eibar, no es van poder estar de dir en la postal que li enviaren, el 18-IV-1935, a F. Soldevila: "Lluny de Biblioteques, Índex i fantasies cambonianes (...) afectuosament el saluden Mercè Badosa, M. dels Angles Royo i Rosa Leveroni".<sup>74</sup> Però el patiment per l'índex no va pas acabar quan van finalitzar la seva elaboració. En una carta del 1-IX-1935, R. Leveroni confessava a F. Soldevila:

"Em varen satisfer les notícies referents a la Història de l'editorial Alpha. L'Índex, ara, un cop l'obra relligada, encara deu feu més goig i deu semblar més important oi? Déu faci que no ens hi trobin badades, perquè n'hi ha per morir-se de l'enrabiada. Temo per això al Senyor Alòs [Ramon d'Alòs Moner]"<sup>75</sup>

No ha de sorprendre gaire les angoixes que aquesta feina provocà. Cal tenir en compte que no es tracta només d'un extens índex onomàstic, sinó que és també toponímic i que inclou el tema pel qual és citat el personatge o indret esmentat. Aquest darrer aspecte, a causa de la laboriositat que comporta, rarament es troba en les obres de realització recent. L'excepcionalitat del sistema i la consciència de la dificultat de la seva elaboració fa que no es pugui ésser gaire sever amb els nombrosos errors i mancances que s'hi detecten.

### ***8.3.2.-L'objectiu rector: "Fer de Catalunya un poble normal"***

Quin era l'objectiu últim que F. Soldevila perseguia amb la realització de la seva obra? Com el va concretar ell mateix? D'entrada, volia aconseguir una superació de les limitacions que imposaven els estudis monogràfics i dels defectes que veia en els anteriors assajos globalitzadors. Pretenia fer un gran estat de la qüestió per tal de saber en quin punt es trobava la historiografia catalana. De fet, la seva intenció era establir les condicions de possibilitat d'una historiografia desacomplexada, projecte que s'incrvia en la línia de desprovincianització cultural iniciada ja amb la Renaixença. Això afectava tant els historiadors moderns com els clàssics, ja que es tractava de poder presentar una disciplina que havia arribat a un grau d'evolució apreciable i que havia d'ésser tinguda en compte per la comunitat científica internacional.

El balanç pretenia ésser alligador també en una perspectiva explícitament política, de reconstrucció nacional. No en va ell reconegué més tard, en el seu

---

<sup>74</sup> LPFSC 8.1.3.10.

<sup>75</sup> LPFSC 8.1.3.6.

dietari<sup>76</sup> que un dels títols que també havia pensat per a la seva història era el de "Fer de Catalunya un poble normal", expressió que constituïa per a ell "un programa d'actuació col·lectiva" i que fou assumit fins a les darreres conseqüències per bona part de la seva generació (especialment pel grup d'intel·lectuals republicans d'esquerra al qual pertanyia). F. Soldevila volia presentar el naixement, desenvolupament, decadència i renaixença d'una nació i jutjar (aquest és el terme que ell usa) les virtuts, misèries i errors del poble que la constitueix. Present i passat es fonien en tal propòsit, ja que, com ell mateix explica en el prefaci de l'obra, la història ajuda a fer comprendre el present, però aquest també aclareix, en mots seus, "les nostres llunyanes fallides".<sup>77</sup>

El component polític de l'obra és destacat des del principi pel seu mateix autor, que confessa, en l'esmentat prefaci, que estava temptat a titular-la Història política de Catalunya. Si no optà per aquest títol no fou pas per amagar el mot, sinó perquè considerà que l'àmbit era més ampli, ja que els seu propòsit era donar una visió globalitzadora. Ara bé, ell reconeixia que si havia estès el seu estudi a diferents camps era com a "resultat del lligam estret amb què la vida política d'un poble es troba unida a totes les seves manifestacions vitals".<sup>78</sup> A l'hora de mostrar una panoràmica general es trobà amb un seguit de limitacions objectives pròpies del moment, com la migradesa dels estudis en camps com la història econòmica o la mateixa història literària, que no comptava aleshores amb cap obra global d'àmplia extensió.

En la primera edició, del 1934-35, consten dos paràgrafs del prefaci que desaparegueren en la segona edició de l'obra, del 1962-63, els quals refermen clarament els propòsits apuntats fins ara. La seva nitidesa era un problema insalvable en un moment de plena vigència de la censura franquista. El primer segueix a la valoració de la història d'Antoni Aulèstia i Pijoan que ja s'ha analitzat anteriorment:

"Ambició meva fóra que aquesta obra pogués contribuir, dins l'esfera que li és pròpia, a trobar l'expressió justa i plena de la nostra consciència com a poble: expressió no sols de cara a nosaltres mateixos, sinó també de cara als altres homes --estímul i requesta a l'acompliment de la sentència de Goethe: Cap nació no pot guanyar-se un bon judici en el món fins que no sap judicar-se ella mateixa".<sup>79</sup>

El segon ve després que ell expliciti el seu convenciment que no ha escrit una obra depriment:

---

<sup>76</sup> Al llarg... 25-III-1936, p. 291.

<sup>77</sup> "Prefaci" p. IX

<sup>78</sup> Op. cit. p. 8.

<sup>79</sup> Ibidem, p. 9.

"La lliçó que em sembla desprendre's de les meves pròpies pàgines no durà mai, em penso, cap fill de Catalunya, al renunciament ni a l'eixorquia, sinó a l'esforç de superació i al daler de plenitud --l'esforç i el daler que no he sentit sinó afermar-se en mi, a mesura que brollava la meva obra."<sup>80</sup>

Aquests fragments podien ferir la susceptibilitat de les autoritats franquistes i crear problemes per a la publicació d'una obra ja prou polèmica, raó per la qual és possible que algú pugui pensar que la seva eliminació fos un cas més d'autocensura o que simplement l'autor, amb els anys transcorreguts, hagués canviat d'opinió. L'existència de cometes en tots els paràgrafs del "Prefaci" sembla voler crear al lector una sensació de fragmentaritat, com si fos una mena d'indicació subtil que allò fa part d'un tot més ampli --cosa que també fa el títol: "Del prefaci de la primera edició". Per si aquest indici no fos suficient, hi ha una constància escrita del fet que F. Soldevila considerava les afirmacions publicades en la primera edició com a plenament vigents. En l'entrevista que li féu M. Aurèlia Capmany, el 1964, a "Serra d'Or"<sup>81</sup>, F. Soldevila respon així a una pregunta sobre el paper col·lectiu que el poble català havia fet en el món: "En el pròleg de la primera edició de la meva Història de Catalunya comento una frase de Goethe: Cap nació no pot guanyar-se un bon judici en el món fins que no sap judicar-se ella mateixa. Per a guanyar aquest bon judici i per a jutjar-se, cal conèixer-se. Això he cercat i cerco"

Aquesta reproducció de la conclusió principal del primer dels fragments suprimits tenia ben bé el caire d'un toc d'atenció als lectors atents i evidencia com n'eren d'actuals encara, per a ell, aquestes paraules.

Al llarg del prefaci es fan explícites indicacions que ens trobarem amb un text marcadament interpretatiu, amb una obra de pensament històric i, per tant, "política", "filosòfica". Naturalment, això no actua pas en detriment del seu fonament científic, sinó que n'és la condició. Ell mateix fa constar en l'esmentat pròleg que no s'ha lliurat en cap cas a la improvisació, ni quan arriba a conclusions que poden semblar agosarades. Mostrar la base en què es fonamenten, el treball i la reflexió que les ha precedit es converteix, per ell, en una autoimposició. D'ací l'impressionant aparat crític que conté en forma de notes a peu de pàgina, que permeten alleugerir el text de dades i el converteixen en comentari gairebé pur, essencial.

### ***8.3.3.-Exposició succinta de les principals idees defensades***

L'exposició de les idees fonamentals de l'obra, que té un valor en sí mateixa per comprendre quins són els eixos bàsics a partir dels quals l'autor confegeix

---

<sup>80</sup> Ibidem, p. 10.

<sup>81</sup> "Serra d'Or", oct. 1964, ps. 68-69.

el seu discurs, en el llibre que ens ocupa adquireix una importància afegida perquè molt sovint algunes de les tesis soldevilianes s'han arribat a atribuir a d'altres historiadors posteriors. Calia, doncs, fer un treball d'aclariment en aquest sentit. Però també val la pena enunciar-les, ni que sigui de manera succinta, perquè han servit per construir un esquema històric que ha demostrat, en molts aspectes, la seva vigència.<sup>82</sup> Així, un historiador com Pierre Vilar, ben diferent de Soldevila des d'una perspectiva ideològica, metodològica i generacional, no va dubtar a reconèixer que havia bastit la seva visió sintètica exposada a Catalunya dins l'Espanya moderna<sup>83</sup> a partir d'alguns dels grans eixos establerts per la de F. Soldevila.<sup>84</sup>

Els títols dels capítols del llibre donen per si mateixos una idea molt clara de l'esquema del seu treball i de la seva proposta interpretativa, en la qual ocupa un lloc destacat l'establiment d'unes constants històriques i d'uns trets generals que defineixen amplis períodes. El text s'inicia amb "La gestació de Catalunya", on hi té cabuda també una consideració sobre "els aspectes de coerció material dels fets geogràfics" (p. 1)<sup>85</sup> i la valoració de certs elements geo-econòmics que influiran en l'esdevenir històric, com ara l'escassa producció de cereals. En els apartats dedicats als diferents pobles colonitzadors, al domini romà i visigòtic, aplica el criteri que havia aconsellat a Rovira i Virgili i, per això, només en dóna una idea general. Però trobem ja ací un fet que, segons ell, marcarà l'esdevenidor:

"De fet, amb l'esfonsament de la monarquia visigòtica i amb les altres conseqüències que la invasió sarraina va dur a la història peninsular, totes les possibilitats de formar-hi un fort Estat unitari i centralista, nacional i homogeni, restaven definitivament liquidades" (p. 25)

En un paràgraf anterior constatava:

"I havien de passar vuit segles (711-1516) ans que totes les terres peninsulars, llevat de Portugal, tornessin a aplegar-se sota el govern d'un sol sobirà: Carles I. I havien de passar més de vuit segles i mig (711-1580) ans que totes les terres peninsulars --Portugal inclòs-- tornessin a aplegar-se sota un sol sobirà: Felip II. I havien de passar deu segles, gairebé exactes (711-1714) ans que la unitat de règim polític --i encara amb l'excepció del País basco-navarrès-- fos aconseguida (Felip V)" (p. 25)

---

<sup>82</sup> Les idees base exposades a continuació, pel fet mateix d'ésser en les quals es fonamenta el discurs soldevilià, són les que no canviaren d'una edició a l'altra. Pel que fa a les modificacions registrades entre la primera i la segona edició, són analitzades en detall més endavant, al capítol corresponent als anys seixanta.

<sup>83</sup> Bàsicament la desenvolupada al vol II El medi històric (Ed. 62, Barcelona, 1ª ed. 1964).

<sup>84</sup> Vegeu "L'aportació vilariana" (cap. XIV).

<sup>85</sup> La paginació seguida al llarg de tot aquest apartat correspon, naturalment, a la primera edició de l'obra (1934-1935).

Segueixen els capítols dedicats al naixement de la nació i al procés de la seva independència, en els quals ja revela el seu caire desmitificador, però respectuós amb el fons de la llegenda. Al costat de frases tan contundents com que "no trobem en temps de Gifré res que ens permeti encara parlar d'independència" (p. 56-57), reivindica la seva figura i advoca perquè història i llegenda recíprocament s'aclareixin i que es complementin per a "fer-se més entenedores" (p. 49). Dins aquest període de formació, resalta la supremacia del comtat de Barcelona com a "l'informador i el dirigent de la nostra nacionalitat" (p. 68) i dóna molta importància al saqueig de Còrdova (1010) i a la figura de Ramon Berenguer I, dos aspectes que també seran destacats modernament per Pierre Bonnassie en la configuració de l'estat feudal.<sup>86</sup> Encara que Soldevila, naturalment, es basa en la creença tradicional que la feudalitat fou una importació franca.

L'apartat "Les direccions d'expandiment i les forces peninsulars" obre tot un nou gran bloc temàtic que pràcticament no es clou fins al Compromís de Casp, considerat per ell com "la claudicació de Catalunya". En aquest conjunt de pàgines estableix, d'antuvi, les quatre direccions que podien emprendre els comtes de Barcelona un cop s'havia conformat un primer nucli nacional: "cap al Nord pels països occitans; cap a l'Oest per terres de Lleida i Aragó; cap al Sud pel camp de Tarragona; contrades de Tortosa i regne de València; cap a l'Est per la Mediterrània" (p. 86)

Així defineix l'escenari on havia de transcòrrer l'esdevenidor. Els monarques catalans, a qui considera els principals agents històrics, seran jutjats per ell en funció del compliment d'aquestes àmplies expectatives. Els element negatiu, d'acord amb aquest criteri, són els derivats de la pèrdua d'hegemonia en qualsevol d'aquestes direccions. Per això critica Pere el Catòlic i també Jaume I, que conclouen la política envers Occitània; parla d'ambivalència en considerar la unió amb Aragó; i judica la partició testamentària que els sobirans feren de llurs territoris d'acord amb un criteri d'indivisibilitat dels reialmes. Dedicava especial atenció a regnat de Jaume I i a l'expansió mediterrània iniciada per Pere el Gran, que possibilita, segons ell, "jugar un paper de primer rengle en la política europea" (p. 284).

L'equilibri entre Castella i Catalunya i l'expansió peninsular és una altra de les constants d'anàlisi. Arriba a definir una contraposició entre un caràcter idealista i generós de l'imperialisme català i un de realista però poc pràctic de

---

<sup>86</sup> Pierre Bonnassie, Catalunya mil anys enrera. Segles X-XI, Barcelona, Ed. 62, 1979-1981, 2 vol.

l'imperialisme castellà. En aquest punt, parlarà també d'un error generalitzat sobre el caràcter col·lectiu català, que, per a ell és doble: "realisme individual i idealisme col·lectiu" (p. 165). Les diferències entre Castella i Catalunya assenyalen que no foren significatives durant l'Edat Mitjana i que l'hostilitat catalana contra els castellans no apareix fins a l'entronització dels Trastàmara: "La mancança de contacte directe amb Castella va donar com a resultat que Catalunya la desconequés durant segles, i que la formació nacional, en allò que té de xoc amb l'esperit i la carn d'altres nacions, es fes, durant l'Edat Mitjana a Catalunya, en pugna amb França: no amb Castella. (...) Catalunya no començà a recelar de Castella sinó quan Castella ja havia aconseguit sobreposar-s'hi" (ps. 130-131)

Aquesta idea és la base del seu judici sobre Casp i, per tant, també de la divisió del seu treball. Així, després del regnat de Pere el Cerimoniós, obre un gran bloc temàtic sota el títol comú de "Cap a la Sentència de Casp", amb què clou el primer volum.

D'aquesta manera, el primer llibre està dedicat sobretot a l'estudi de l'època medieval --el "període nacional", en mots d' A. Rubió i Lluc i dels seus seguidors-- i, per tant, a una etapa on la tendència ascendent s'imposa, a criteri de Soldevila. El segon volum, que s'inicia amb la sentència de Casp i finalitza el 1714, amb la caiguda del que ell qualifica d'"estat català autònom", marca un aprofundiment d'una tendència decreixent que tot just s'insinuava en el llibre anterior. L'entronització dels Trastàmara suposa per a Soldevila que "la concepció imperialista castellana es sobreposa a la concepció imperialista catalana". I amb aquests mateixos mots citats titula un dels capítols de la primera edició de l'obra, que a la segona edició apareixerà amb la titulació més neutra de "Una altra concepció imperial". Aleshores també se suprimirà el títol de tot el bloc temàtic que segueix a aquest capítol, que en la primera edició es deia "La concepció nacionalista castellana es sobreposa a la concepció nacionalista catalana". La divisió original sembla respondre més al discurs de Soldevila i a la lògica de la divisió capitular de l'obra. La raó del canvi, doncs, podria respondre més a la temença d'una possible censura governativa que no a una modificació fruit d'un procés de revisió historiogràfica. La titulació original té un encadenat lògic que marca el caire progressiu de domini d'una concepció nacional damunt l'altra. En un primer moment, s'intenta una desnacionalització pacífica que, després, esdevé violenta i que desemboca en la guerra de separació de 1640.

Les conseqüències de la integració catalana a l'Imperi hispànic seran, segons ell, la progressiva disgregació de la cohesió interna dels regnes de la Corona catalano-aragonesa i la pèrdua del reconeixement de Catalunya com a

potència en el concert internacional, cosa que la condueix a un isolament interior que, paradoxalment, la salva de la decadència imperial. Des d'aquell moment i ja des del principi del regnat de Carles I es podran detectar tendències separatistes<sup>87</sup>. La revolta, però, no es produí, segons el seu esquema, fins que l'evoluti procés desnacionalitzador no prengué un caire violent. Aleshores, deprés del fracàs d'erigir un estat independent, es produeix un canvi substantiu i es passa a una política d'intervencionisme hispànic. Aquest moviment pendular marcarà per a ell la veritable constant històrica moderna: "o separar-se d'Espanya o dirigir Espanya" (p. 356).

El punt culminant d'aquesta nova orientació el representà la Guerra de Successió a la Corona d'Espanya, on Catalunya, segons ell, intentà sense èxit l'esforç d'esdevenir hegemònica en el conjunt hispànic. El fracàs comportà la fi del que anomena "estat català autònom", cosa que impossibilità que Catalunya pogués "reprendre el desplegament de les seves antigues institucions i arribar a gaudir en els temps moderns, com Suïssa i Anglaterra, d'un règim democràtic, aixecat, per fidel evolució, damunt la seva forta organització medieval" (p. 19)

El volum tercer s'inicia amb l'estudi del país sota els tres primers borbons, període que segons l'historiador, es caracteritzà per "l'esforç a esdevenir província". Aquesta consideració, però, no el porta pas a negligir el segle XVIII, sinó tot al contrari, en destaca explícitament la seva transcendència. I un dels factors que més valora és el canvi qualitatiu que es produeix en la base econòmica --ja iniciat, segons ell, en el regnat de Carles II. Així, assenyala que és aleshores que es produeix l'articulació de l'economia catalana amb el conjunt hispànic i dóna dades del desvetllament econòmic que es produeix, que acaba convertint Catalunya en "sustentacle econòmic" de la monarquia, i que estimula una notable revifalla cultural.<sup>88</sup> Tot plegat, el porta a afirmar:

---

<sup>87</sup> Diu en la nota 1 de la pàg. 195: "És molt interessant, en aquest respecte, la lletra de l'arquebisbe de Saragossa, Alfons d'Aragó, fill natural de Ferran el Catòlic, a Carles I, perquè apressés la seva vinguda. L'arquebisbe hi parla de les murmuracions d'alguns cavallers que transcendien al poble, contràries a la successió femenina (Joana la Boja): Y estos que tenían este concepto --afegeix-- han deseo muy grande de ver separados estos Reynos de la Corona de Aragón de los Reyes de Castilla..., DIEGO JOSEF DORMER, Anales de Aragón desde 1525 hasta 1540, Saragossa, 1697, p. 41".

<sup>88</sup> Les dades econòmiques les extreu principalment de l'apartat que Frederic Rahola escriví sobre el comerç i la indústria dins la Geografia General de Catalunya dirigida per Francesc Carreres Candi i publicada entre el 1908 i 1918; de l'obra de J. Ventalló, Historia de la industria lanera catalana (1904); i de l'estudi de Georges Desdevises du Dezert, Les institutions de l'Espagne au XVIIIème siècle ("Revue Hispanique" LXX, 1927). L'ús d'aquestes fonts dóna un clar indicatiu de l'escassa bibliografia que aleshores existia sobre la històrica econòmica de Catalunya.

"Catalunya, políticament enfonsada, nacionalment desfeta, serà alçapremada i refeta pel treball" (p. 36)

El desvetllament econòmic i cultural crearen una consciència d'avançament respecte la resta de la Corona hispànica que atemptava clarament contra "el sentiment d'inferioritat que constitueix l'essència de la província" (p. 48). Aquest desenvolupament general repercutirà en una veritable passió per la història que ell exemplifica amb els noms de Caresmar, Pasqual, Martí, Capmany i Finestres, i que el porta a afirmar que les primeres arrels de la historiografia moderna no cal cercar-les en el segle XIX, sinó en "el pacífic i aparentment eixorc segle XVIII" (p. 50).

Aquest procés de superació del provincianisme es veié esperonat pel que ell defineix com a "grans factors de trasbalsament", la guerra amb el govern revolucionari francès i l'ocupació napoleònica. Durant aquests conflictes, els bàndols enfrontats intentaren explotar el sentiment català i, amb això, fomentaren un tímid primer regionalisme, que anà acompanyat de la formació d'una consciència civil, no pas aliena al nou ideari revolucionari. És "el llindar d'una nova època" que, segons ell, florirà amb la Renaixença, que valora com a moviment de recuperació nacional, ja que pensa que: "En el fons, tota possibilitat de salvació estava en l'idioma: la resta era accessòria" (p. 107).

#### ***8.4.-L'impacte en la intel.lectualitat de l'època.***

No és agosarat afirmar que l'espectacular resultat editorial que va tenir l'obra fou equiparable a l'impacte que provocà en els cercles cultes de l'època, on, des del principi, esdevingué un punt de referència obligat. La prova més evident del seu èxit és el temps que aquesta síntesi general ha estat fent aquesta funció referencial. Un treball necessari (a realitzar en un futur pròxim) per mesurar el seu ressò fóra veure els principals treballs històrics que l'han utilitzat. Aquí, bàsicament, es repassarà l'actitud que va adoptar la crítica del moment i la influència que ha tingut en alguns dels historiadors més importants del segle.

En el fort impacte que produí aquesta obra de F. Soldevila en el món intel.lectual, hi jugà un paper destacat el caire d'obra innovadora que hom hi veié. Rossend Llates, en la crítica que va escriure a "Mirador" ho deia ben clar: "A Catalunya, fins ara, només s'havien conreat les dues variants de la història descriptiva. La ingènua i amena sèrie de quadros històrics, o la feixuga compilació erudita. Alguns assaigs parcials d'autors com Valls i Taberner o Nicolau d'Olwer, són excepcions que confirmen la regla. (...) Però "pensar" Catalunya de cap a cap no s'havia fet fins ara. Escau a Ferran Soldevila l'honor



d'haver recorregut aquestes mars mai no solcades per la nau de la història. I d'haver tingut l'encert de fer-ho amb fermesa i mesura".<sup>89</sup>

El testimoni de Llates evidencia, un cop més, l'existència d'una nítida diferenciació de la proposta soldeviliana (comuna als altres membres del nou equip intel·lectual catalanista i republicà) en relació amb les escoles anteriors i, al mateix temps, mostra també la fascinació que va exercir la seva visió innovadora. Així, el mateix crític afirmà: "només la història-pensament, per altre nom història política, compleix amb una finalitat estretament històrica", ja que segons ell "aquesta raona la vida d'un poble referint-lo a ell mateix, a la seva realitat i cercant ordenar lògicament, explicar, la seva matèria històrica".<sup>90</sup>

En aquest apartat no es pot deixar de considerar la crítica de l'obra que, el 1935, féu Jaume Vicenç Vives en la revista "Estudis Universitaris Catalans"<sup>91</sup>. Es tracta d'un text força extens que ha esdevingut clàssic, sobretot pel pes que ha tingut a l'hora de jutjar aquella obra i el conjunt de la producció de Soldevila. La frase que la seva història "clausura una etapa de la nostra historiografia" encara ressona en les aules universitàries del país. Poc sovint s'ha situat en el seu context precís<sup>92</sup>. La crítica del Vicenç dels anys trenta, amb 25 anys d'edat, per bé que contundent i brillant (clou l'article amb l'afirmació que l'obra "serà aviat modificada" per l'empenta que prenen els nous estudis històrics) no és la mateixa que féu als anys cinquanta, ni tampoc la que han fet molts dels seus deixebles. Si bé ja s'hi apunten alguns dels elements de la seva formulació madura (com a ara la crítica del pes de la interpretació fonamentalment política del passat o de la marginació de la història del poble català en favor de la història de les dinasties catalanes<sup>93</sup>) la seva base conceptual és d'ordre geopolític i explícitament basada en les concepcions d'Henri Berr, com ha assenyalat l'esmentat Muñoz en el seu estudi. Naturalment, s'hi troba la previsible discrepància sobre la valoració de Ferran II i de la casa dels

---

<sup>89</sup> "Mirador" núm 280, 14 de juny 1934, p. 6

<sup>90</sup> Op. cit.

<sup>91</sup> Història de Catalunya, per Ferran Soldevila, dins "Estudis Universitaris Catalans", vol. XX, 1935. Reproduïda també a Obra Dispersa vol I Catalunya ahir i avui, Barcelona, Ed. Vicens-Vives, 1967 ps. 314-320

<sup>92</sup> Ni tan sols no s'ha fet en l'apartat corresponent del recent treball de J. M. Muñoz, Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual (Ed. 62, Barcelona, 1997). No obstant això, en un altre capítol, referit també al jove Vicenç del període anterior a la guerra, Muñoz reconeix que l'historiador aleshores posseïa "un bagatge conceptual encara poc madur (i on ja es fa palesa la influència que té sobre ell la geopolítica)" (p. 81).

<sup>93</sup> Ja es retreu que fets com la lluita entre la Busca i la Biga, l'alliberament dels remences o l'exclusió dels catalans d'Amèrica "són interpretats com a simples factors d'una política reial" (J. Vicens, Op. cit. p. 316)

Trastàmara, però xoca veure-hi conceptes com "contingències internacionals de caràcter inevitable", "evolució constitucional orgànica", "imperatius geogràfics (geopolítics), econòmics, socials i intel·lectuals" o fenòmens que entren "dins la categoria dels successos internacionals de caràcter inevitable". I no menys sorprenent resulta trobar-hi afirmacions com que: "no creiem que actualment es pugui oferir una millor síntesi del compromís de Casp i dels successos polítics que el precediren que la que ens dóna Soldevila"<sup>94</sup> --encara que després digui que cal considerar les conclusions de Soldevila com a provisionals. O bé que ell vegi una "certa palidesa en la descripció de l'obra de Pere III, que nosaltres considerem de màxima importància en relació a la vida històrica de Catalunya".<sup>95</sup> Per tot això, les diferències i similituds entre els dos historiadors (que variaren substantivament en el decurs del temps) es tractaran de manera global més endavant.<sup>96</sup>

Cal fer ací, però, esment especial a la crítica a la "preocupació nacional" de Soldevila --que, segons Vicens, el porta a realitzar una història lineal, amb corbes ascendents i descendents," des de la naixença de Catalunya fins al ressorgiment del segle XIX"<sup>97</sup>--, ja que està orientada en un doble vessant. D'una banda, es fonamenta en la crítica del presentisme de la proposta soldeviliana, que no fa una interpretació d'acord amb la concepció del món que es tenia a cadascuna de les èpoques analitzades, sinó d'acord amb valors dels nostres dies. I, d'altra banda, es basa en la creença que d'ençà del segle XVII existeix un "sentiment ple dels catalans d'estar integrats en la vida nacional espanyola"<sup>98</sup>. D'acord amb aquest segon aspecte, els aixecaments de 1640 i de 1714 fracassaren, sobretot, per l'existència del "sentiment espanyolista" referit. Cal ressaltar aquest caràcter doble de la discrepància perquè ambdós aspectes no han, necessàriament, d'anar units de la manera com s'hi troben en el jove Vicenç. El primer ha estat plenament assumit per la historiografia més recent, mentre que els segon no deixa d'ésser un presentisme de signe oposat al que defensava Soldevila.

No es pot deixar de remarcar també els punts de reconeixement que fa Vicenç (que són molts i que en ocasions són ben diferents dels que farà en el període de maduresa). Així, parla d'una obra "flexible i succinta, àgil i científica" que ha omplert una llacuna en "el camp de la bibliografia històrica catalana".

---

<sup>94</sup> J. Vicens, Op. cit. p. 319.

<sup>95</sup> Ibidem p. 319.

<sup>96</sup> Vegeu "A propòsit de la relació Vicenç-Soldevila: Divergències i concomitàncies" (cap. XIII).

<sup>97</sup> Ibidem, p. 316

<sup>98</sup> Ibidem, p. 320.

Després de dir que es tracta d'un treball "ben satisfactori", valora com a "visió excel·lent" el primer capítol dedicat a les "condicions geogràfiques i econòmiques" i afirma que "la visió de Catalunya sarraina i franca i el descabdellament de la Catalunya comtal fins a Ramon Berenguer IV (...) són les millors planes de l'obra de Soldevila"<sup>99</sup>. Així mateix, troba "ben desenvolupats" els successos referits a l'expansió mediterrània i afirma que els capítols dedicats a l'impacte de la revolució francesa, a l'ocupació napoleònica i l'epíleg sobre la Renaixença, l'apropen a la concepció històrica que ell defensa. Finalment, Vicenç Iloa l'estil literari de l'obra que, diu, "farà que aquesta esdevingui clàssica en el camp de la historiografia catalana".<sup>100</sup>

Una altra ressenya crítica d'aquell moment que té un gran interès és la que féu Pau Vila en les pàgines de "La Publicitat", on constatà que "per primera vegada (...) els catalans disposem d'una història del nostre poble succinta, clara, documentada i a l'abast de tothom".<sup>101</sup> L'existència d'aquesta visió sintètica del passat, segons Vila, evidencia el pes que tenen els elements geogràfics en l'esdevenir històric: "hom s'adona com els fets històrics, els moviments d'expansió, les orientacions polítiques han seguit, segons els mitjans i les condicions de cada període, les directrius geogràfiques, les influències de la terra".<sup>102</sup> Això l'ajuda a explicar l'establiment d'unes determinades constants històriques: "el nostre país, enclòs entre Espanya i França, (...) repetidament, serà el camp de lluita entre els dos estats".<sup>103</sup> Cap al final del seu escrit, Vila assenyala que "la història contemporània de la nostra terra està per fer" i apunta que "el nostre autor bé ens l'hauria de donar algun dia".<sup>104</sup> Aquest aspecte (la no inclusió de la història contemporània, ni la més immediata ni la del segle XIX, en la seva obra més emblemàtica) ha estat un dels retrets més injustament repetits que la historiografia posterior ha fet, sense gaire fonament, a F. Soldevila.<sup>105</sup>

Encara existeix una darrera crítica de l'obra feta per un altre historiador rellevant del segle XX, Ramon d'Abadal i Vinyals, que no va arribar a veure la llum pública. En dona notícia Francesc Vilanova en la seva monografia

---

<sup>99</sup> Ibidem, p. 318.

<sup>100</sup> Ibidem, p. 320.

<sup>101</sup> La Història de Catalunya de F. Soldevila. Comentari geogràfic "La Publicitat" 24-IV-1936

<sup>102</sup> Op. cit.

<sup>103</sup> Ibidem.

<sup>104</sup> ibidem.

<sup>105</sup> Vegeu el que ja s'ha dit a "Nous plantejaments, nous àmbits d'estudi" (cap. VII).

dedicada a l'esmentat autor <sup>106</sup>, on explica que l'article (anònim) d'Abadal havia de sortir en una publicació, "Revisió", vinculada a la Lliga, que no arribà treure el seu primer número (programat per a principis del 1936). Segons Vilanova, en aquell escrit, Abadal es queixava del poc impacte que la història de F. Soldevila havia tingut entre la classe política del país, abonava el criteri que el compromís de Casp marcava l'hegemonia castellana, però al·legava que en l'obra s'havia sobrevalorat el paper dels monarques en el procés històric col·lectiu i apuntava la importància de l'escàs pes demogràfic català en el procés de decadència política (possiblement influït per les tesis de Josep A. Vandellós, segons aventura el mateix Vilanova).

L'impacte de la síntesi soldeviliana no afectà només els historiadors ja consagrats, sinó que també a d'altres membres de generacions més joves que trobaren en ella i en el seu autor una mena de guiatge que els marcà de per vida. És el cas de Josep LLadonosa (1907-1990), el gran historiador de les terres de Lleida, que en les seves memòries ens ha deixat aquest testimoni:

"Tot i que m'atreia la manera de narrar la història, antiga i moderna de Rovira i Virgili, darrerament, des de 1933 sentia més inclinació per la Història de Catalunya de Ferran Soldevila. El primer volum aparegué en les parades de la Rambla barcelonina durant la Festa del Llibre d'aquell any, diada de Sant Jordi (...) Des d'aleshores Ferran Soldevila, serà el meu mestre, no solament per la dita Història, ans també pels seus manuals (ara amb la col·laboració de Valls i Taberner, ara tot sol), manuals escolars que redactà sota els auspicis de la Generalitat, com ho era aquella petita Història, editada el mateix any 1936, i que jo vaig adoptar per als meus alumnes de la Guàrdia".<sup>107</sup>

Naturalment, J. Lladonosa rebé la influència d'altres historiadors i pensadors, però sempre conservà envers Soldevila una especial reconeixença, fins i tot en els moments que la seva proposta historiogràfica va tenir més crítiques. Pel que fa al primer aspecte, val la pena reproduir aquesta seva declaració de principis reproduïda en el seu llibre memorialístic:

"El meu ideal polític ha estat sempre Catalunya. Res més lluny de mi que el leridanismo. No vull insistir. Tampoc en glorificar actituds que ja són història dels catalans antics (...) Durant els darrers quaranta anys de recerca als arxius m'han fet pensar molt en aquests fets, tot llegint alguns escriptors: el doctor

---

<sup>106</sup> Francesc Vilanova, Ramon d'Abadal: entre la història i la política, Pagès Editors, Lleida, 1996, ps. 249-252.

<sup>107</sup> Josep LLadonosa, Setanta-cinc anys de records, Ed. Virgili & Pagès, S.A., Lleida, 1989, p. 202.

Els manuals al·ludits foren propiciats per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, com ja s'ha dit abans. Pel que fa a la "petita Història" es deu referir a la Història de Catalunya. Primeres lectures, que fou publicada inicialment el 1933 i que comptà, al llarg de la dècada, amb diferents edicions: 1934, 1935 i 1937.

Carles Cardó, Puig i Ferrer, entre els pessimistes; Ferran Soldevila i Vicenç Vives, entre els més ponderats. Aquests han exposat la veritat neta i crua."<sup>108</sup>

Una carta que Lladonosa adreçà a Soldevila el 31-V-1952 dóna testimoni de l'afinitat del projecte historiogràfic d'ambdós:

"Jo crec que el moviment modern desafortadament antiromàntic que en els actuals estudis històrics segueix les orientacions d'A. de la Torre i Vicenç Vives, ha de sotmetre's a revisió".<sup>109</sup>

El mateix Lladonosa, en una altra lletra del 27-VIII-1952, explica les dificultats que, fins i tot als anys cinquanta, encara existien per a la normal citació de la Història de Catalunya de F. Soldevila (extrem que confirma la idea abans apuntada que el desenllaç de la guerra civil suposà una aturada brutal per a la seva difusió<sup>110</sup>). L'historiador lleidatà, després d'anunciar-li, a Soldevila, que rebrà un exemplar de l'obra Manuel de Montsuar, li diu:

"Naturalment, per aquest treball vaig consultar la seva valiosa i documentada Història de Catalunya, com així consta en la relació de Bibliografia i fonts documentals i també dintre del text podrà veure algunes cites. Però he de donar-li uns mots de descàrrec, doncs, algunes de les referències que he pres de la seva Història no apareixen citades, no per manca de ganes sinó perquè el Censor de l'I. de Estudis Ilerdenses, creient-les massa catalanistes les suprimí al moment de tirar les galerades. El mateix passa amb algunes de Rovira i Virgili (...) Dit censor, sembla, tenia molt afany de que la seva obra i la d'en Rovira no constessin massa en la meua biografia i tot, sembla, de cara al Consejo Superior de I. C. de Madrid."<sup>111</sup>

Un altre cas de reconeixement de mestratge, del qual en tenim constància, és el de Manuel Cruells (1910-1990). En una carta sense datar, però que degué ésser redactada pels volts de l'aparició del primer volum de l'obra cabdal de Soldevila, l'aleshores jove estudiant li escriu:

"No és la coneguda pedanteria d'autor novell qui em fa trametre els meus treballs. He admirat sempre el vostre judici de la nostra història i he intentat seguir el vostre camí. Vós direu més que no cap altre historiador si he sapigut ésser fidel en judicar aquesta figura i període de la nostra història. Perdoneu aquest atreviment meu de demanar-vos la vostra opinió. És natural si he seguit fins la més petita nota de llibres que heu fet. No voldria afalagar-vos, sinó demostrar i, en part, jutificar el fet de trametre aquests treballs primaris."<sup>112</sup>

---

108 Op. cit. p. 404.

109 En una còpia cedida pel seu fill, el també historiador Manuel Lladonosa i Vall-lebrera.

110 Vegeu l'apartat "L'origen del projecte: el paper de Francesc Cambó" d'aquest mateix capítol.

111 LPFSC 10.1.3.62.

112 LPFSC 7.1.1.208.

La figura històrica de la qual parla Cruells, segurament, devia ésser el príncep Carles de Viana, ja que l'aleshores jove historiador li dedicà una biografia, molt lloada per Rovira i Virgili a l'article La joventut intel.lectual catalana (on contraposava la poca "sensibilitat catalanesca" de Vicenç amb l'"afinadíssima" sensibilitat de Cruells al respecte).<sup>113</sup>

La síntesi soldeviliana aconseguí depassar els estrictes cercles intel.lectuals. Així, va ésser molt important per a la seva difusió i pel seu prestigi generalitzat el fet que es decidís radiar-ne alguns fragments al principi de la guerra. El diari "La Publicitat" va reproduir les paraules de l'autor que serviren de pròleg a l'emissió feta per Ràdio Barcelona.<sup>114</sup>

En contrast a l'impacte que va tenir a Catalunya, els mitjans informatius de Madrid dels anys trenta no es feren ressò de l'aparició de la Història de Catalunya. Ni tan sols els especialitzats. Molts anys després, quan es publicà la segona edició (1962-63), Joan Mercader escriví, el 16-III-1964, una carta a F. Soldevila on li deia:

"Celebro que li hagi plagut la meva nota bibliogràfica relativa a la segona edició de la Història de Catalunya (...) recordo que V. m'havia dit que la primera edició de la seva Història de Catalunya havia estat "silenciada" per les revistes de Madrid d'aquell moment. Ara em sembla que ens n'haurem rescabalat!".<sup>115</sup>

Un rescabament --parcial-- que tardà gairebé trenta anys en arribar. Afortunadament, l'obra sí que va arribar a d'altres historiadors europeus. És el cas de l'historiador genovès Roberto Sabatino Lopez, del qual ja s'ha parlat, que la considerà imprescindible per a tot aquell que volgués estudiar la història de la Península Ibèrica o la Mediterrània i que en féu una recensió per a la "Nuova Rivista Historica".<sup>116</sup> I també de Carlo Guido Mor, (professor a la Universitat de Càller, que establí contacte amb Soldevila per mitjà del ja esmentat R. S. Lopez, com ho explica en una carta del 16-V-1935.<sup>117</sup>) i de Gregorio Mele (que, en una carta del del 29-V-1935,<sup>118</sup> li agraeix la recepció del segon volum "della sua bellíssima Història de Catalunya"). També se sap, per una carta de L'Instituto Iberoamericano de Berlin, del 23-XII-1935, que se'n féu una recensió a la revista que l'esmentada entitat editava.<sup>119</sup> Per una altra

---

113 "La Humanitat" 7-VIII-1935. Reproduït també a Jaume Vicenç Vives, Obra dispersa, vol I, ps. 557-558.

114 "La Publicitat" 9-VIII-1936, p. 4.

115 LPFSC 13.1.1.114.

116 Vegeu "Contactes internacionals" (cap. VI).

117 LPFSC 8.1.3.12.

118 LPFSC 8.1.3.11.

119 LPFSC 8.1.3.36.

lletra de Jesús Cambó, del 8-I- 1936, hi ha constància que es féu arribar l'obra a E. Allison Peers i a Pierre Vilar.<sup>120</sup> Així, doncs, Vilar conegué la síntesi soldeviliana d'ençà de la publicació de la primera edició i ja des d'aquell moment, marcà en bona part la concepció que l'historiador occità va tenir del passat català, però que no es féu evident fins als anys seixanta, amb la publicació de la seva famosa tesi Catalunya dins l'Espanya moderna.<sup>121</sup>

Encara que cronològicament correspongui a un pronunciament fet en una època molt posterior, no es pot deixar de fer constar ací la bona impressió que aquesta síntesi provocà en una altra de les grans figures del pensament català contemporani (i molt notable historiador), Joan Fuster. El seu judici situa l'obra en un lloc destacadíssim tant pel que fa a la seva vessant historiogràfica com a la més estrictament literària. En aquest darrer sentit, Fuster considera la síntesi soldeviliana com "la millor visió de conjunt del passat català que s'hagi escrit".<sup>122</sup> Segurament per aquesta causa la considera com un model que encara troba vàlid als anys seixanta (abans de la publicació de la segona edició), com tindrem ocasió de veure més endavant.<sup>123</sup>

---

120 LPFSC 8.1.4.25.

121 La valoració que Vilar féu d'aquesta història i del conjunt de la producció historiogràfica soldeviliana s'exposa en el Cap. XIV, especialment a l'apartat "L'aportació vilariana".

122 J. Fuster, Literatura... p. 318.

123 Al cap. XIV, a l'apartat "Joan Fuster, teòric de la qüestió nacional i també historiador".

## CAPÍTOL IX.-CREADORS ENMIG DEL CAOS: LA GUERRA I LA REVOLUCIÓ

### 9.1.-Un món cultural en convulsió

L'esclat de la guerra del 1936-1939, iniciada arran de la insurrecció dels militars espanyols nacionalistes (el bàndol autodefinit com a "nacional")<sup>1</sup>, i el consegüent procés revolucionari que es desfermà en la zona republicana (possibilitat per l'armament de sectors populars que contribuïren a frustrar el cop d'estat) van provocar una profunda i radical ruptura en el si de la intel.lectualitat catalana, que es dividí, bàsicament, entre els defensors del règim establert i els que optaren per fer costat als seus adversaris. Enmig d'aquests dos grans posicionaments existiren, naturalment, d'altres actituds que anaren des de l'intent d'aconseguir una impossible inhibició personal envers la realitat bèl.lica fins als qui cercaven una via de solució pactada del conflicte. Encara que aquest esquema es reproduí al conjunt dels territoris catalans, cal fer constar que l'aixecament militar triomfà a Mallorca i Eivissa, cosa que comportà una situació radicalment inversa a la del nucli majoritari conformat pel Principat, el País Valencià i Menorca.<sup>2</sup> Un darrer territori començà a cobrar aleshores també una rellevància especial, la Catalunya del Nord, precisament per no ésser

---

<sup>1</sup> La configuració ideològica d'aquest sector militar ha estat analitzada per Sebastian Balfour, que n'ha fixat el seu origen en el desastre colonial espanyol del 1898. A diferència dels sectors liberals i republicans, volien una regeneració d'Espanya feta sota la direcció d'un estat centralitzat i autoritari que assegurés una economia forta i una societat disciplinada. Segons Balfour: "els militars van reconstruir un mite d'unitat nacional que negava divisions de classe i regionals, vistes ambdues com una amenaça a la nació, la integritat de la qual tenien el deure de defensar, i que descansava en la vella concepció de la identitat nacional construïda sobre l'arquetípic caràcter castellanoandalús". Vegeu El nacionalisme espanyol com a reacció a la crisi colonial, dins A. colomines (dir.), La resposta catalana..., p. 133.

<sup>2</sup> Sobre la situació a Mallorca, Menorca i la resta d'illes, vegeu Josep Massot i Muntaner, Els escriptors i la guerra civil a les Illes Balears, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1990.

Cal advertir que aquesta situació provocà que rellevants intel.lectuals illencs es refugiessin al Principat, com fou el cas de Víctor Alomar --fill de Gabriel Alomar que dirigí des de Barcelona el periòdic "Suplement de El Obrero Balear"-- o de Francesc de Sales Aguiló, que dirigí el butlletí "Mallorca Nova" i que presidí la direcció d'Esquerra Republicana Balear establerta a la Catalunya continental. Vegeu S. Serra, P. Fullana, A. Marimon i A. Company, El marc de referència: el Principat i Mallorca. Segles XIX i XX, dins "Cercles. Revista d'història cultural" núm 1, gener 1998, ps. 31-45.



escenari bèl·lic i poder acollir des de l'inici del conflicte refugiats catalans d'una i altra tendència.<sup>3</sup>

Ferran Soldevila, des del principi de la guerra, va defensar (encara més aferrissadament que no en l'etapa anterior) la Generalitat autònoma i el règim republicà. Durant el període bèl·lic, assumí encàrrecs de notable responsabilitat i acabà per convertir-se en un dels principals ideòlegs de la nova situació. La radicalitat i la coherència de la seva opció no havien estat gaire remarcats fins fa relativament poc temps. Eva Serra ha insistit en la seva "solidesa de conviccions", que explica pel fet que "per Ferran Soldevila el compromís amb Catalunya no era un mer posicionament intel·lectual sinó una cosa vivencial a la qual no podia renunciar".<sup>4</sup> Així mateix, aquesta historiadora ha lloat el "discerniment" i "equanimitat" que trobem en alguns dels seus escrits d'aquell període, virtuts que, com ella apunta, "no hem acostumat a veure després". Per altra banda, Maria Campillo, en el seu detallat estudi sobre els escriptors catalans antifeixistes, l'ha arribat a posar com a exemple de l'intel·lectual que, sense una adscripció partidista, és dels que més bé encarna el compromís col·lectiu d'aquell grup.<sup>5</sup>

### ***9.1.1.-La fractura interna de la intel·lectualitat catalana.***

Inicialment ja s'ha apuntat que la guerra i el procés revolucionari consegüent van provocar una ruptura en el si de la intel·lectualitat catalana del moment que, a grans trets, reproduí la divisió entre els dos bàndols enfrontats. Sembla força clar, per part dels estudiosos, que un gruix molt important va fer costat al bàndol republicà, però cada cop s'ha insistit més en reconèixer el notable pes intel·lectual dels qui donaren suport als militars insurrectes, els anomenats "catalans de Burgos" (per haver estat aquesta ciutat espanyola la capital dels "nacionals"). Actualment sembla superada la tendència a explicar aquest posicionament darrer en funció de qüestions estrictament personals (com ara el "ressentiment" o el "desarrelament" d'aquest o aquell personatge, cosa que reforçava el caràcter d'excepcionalitat del fet), per tal d'assajar una

---

<sup>3</sup> Sobre els refugiats del 1936 adscrits a la Lliga, vegeu Patricia Zambrana, Concepción Serrano i Jean-Louis Hague, Solidarité, financement et espionnage dans la communauté bourgeoise catalane exilée en France Méditerranéenne pendant la guerre civile espagnole, dins La sociabilité dans la France méditerranéenne. Actes du Congrès d'Arles, 12-X-1996, "Provence historique" Tom. XLVII, fasc. 187, gener-març 1997, ps. 163-175. Els autors de l'article s'han basat sobretot en el fons personal de Ferran Valls Taberner.

<sup>4</sup> Eva Serra, A propòsit de Ferran Soldevila i de les seves vivències de la Guerra Civil, dins "Avui-Història", 1-V-1994, p. 41.

<sup>5</sup> Maria Campillo, Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939), Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.

interpretació global, de caire pròpiament històrica. Així, ara es valora la importància que en una tal adscripció van tenir-hi dos fets de diferent naturalesa: L'un és la reacció de pànic davant un procés revolucionari (i no tan sols per part dels qui podien tèmer per la seva integritat física, sinó també dels qui veien amenaçats els seus interessos) i l'altre, de caire ideològic, és el convenciment que tenien certs sectors (especialment polítics i intel·lectuals) de la necessitat d'una opció autoritària de signe militar o feixistitzant per resoldre les contraccions de la societat de l'època.

El pànic envers el procés revolucionari desfermat arran de l'aixecament militar tenia la seva base, sobretot, en la repressió que existí en la reraguarda republicana contra tots aquells que es consideraven, amb raó o sense, com a enemics potencials del règim. L'armament dels sectors populars per poder fer front als militars insurrectes creà, de fet, una situació de doble poder entre les institucions legals republicanes i les noves formes sorgides per la iniciativa obrera i popular, que es perllongà durant els primers mesos del conflicte. El fenomen fou general arreu dels territoris catalans fidels al règim republicà; així, mentre a Barcelona es creà el Comitè de Milícies antifeixistes, a València es creà el Comitè Executiu Popular. Aquesta situació possibilità l'actuació de molts escamots que es prengueren la justícia pel seu compte i engegaren una repressió violenta, sovint incontrolada tant pels governs instituïts com per part dels mateixos organismes revolucionaris.<sup>6</sup> Davant de l'assassinat indiscriminat de religiosos i de gent que era considerada de dretes, la Generalitat i els altres organismes establerts per la legalitat republicana van haver de fer una feina activa de salvament de personalitats susceptibles d'ésser víctimes de la repressió. Àdhuc destacats dirigents de la CNT i de la mateixa FAI, els seguidors de les quals constituïen (conjuntament amb membres del POUM) el gruix de les anomenades patrulles de control, responsables de la repressió, feren crides públiques perquè cessessin les execucions incontrolades. Aquest esclat repressiu alimentà l'animadversió de la major part de la premsa i dels governs europeus contra la causa republicana, que ja havien rebut amb moltes reticències la proclamació del règim republicà i que no van començar a tenir notícies de les violències perpetrades per l'altre bàndol fins ben entrada la guerra. En aquest darrer aspecte jugà un paper fonamental

---

<sup>6</sup> Un intent de fer-ne un balanç desapassionat del tema, a partir de la quantificació de les víctimes, és l'obra de Josep M. Solé Sabaté i Joan Villarroya Font, La repressió a la reraguarda de Catalunya 1936-1939 (2 vol Ed. de l'Abadia de Montserrat, 1990). Concretament sobre la persecució religiosa vegeu Albert Manent Segimon i Josep Raventós Giralt, L'església clandestina a Catalunya durant la guerra civil 1936-1939, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984.

l'obra de Georges Bernanos, Les Grands Cimetières sous la lune (1938), on aquest destacat autor catòlic i monàrquic denuncià la violenta repressió practicada a Mallorca pels "nacionals" i les unitats italianes comandades pel comte Rossi.<sup>7</sup>

A la repressió física, s'hi afegí, en el Principat, un altre factor que estimulà el pànic dels propietaris i industrials: els canvis produïts en l'ordre productiu. Les col·lectivitzacions i la intervenció de la Generalitat en l'economia han estat judicats com un veritable procés de socialització, que només podia ésser vist amb alarma per part dels sectors socials al·ludits. Alguns, com Josep M. Bricall, han parlat de "segona república socialista del món".<sup>8</sup> Segueixen també la idea de canvi profund F. Artal, E. Gasch, C. Massana, F. Roca, a El pensament econòmic català durant la República i la guerra civil (1931-1936) <sup>9</sup> i A. Perez-Baró, a Trenta mesos de col·lectivisme a Catalunya (1936-1939).<sup>10</sup> Reticient a aquesta interpretació perquè, segons ell, "deu més a l'estudi de les formulacions teòriques i programàtiques (...) que no pas a l'estudi directe de la pràctica industrial o agrícola", és la visió que defensa E. Ucelay Da Cal a La Catalunya populista.<sup>11</sup> Independentment de la profunditat i de les peculiars característiques dels canvis operats durant aquest període (que avui encara, com s'ha dit, són objecte de discussió entre molts estudiosos) és fora de dubte que contribuïren a la fractura interior i que provocaren un fort impacte internacional.

Junt amb el pànic revolucionari, un altre factor, previ, contribuï a agrupar una bona part dels catalans de Burgos, la seva afinitat ideològica amb les tesis de caire autoritari i feixistitzant. Una opció semblant, ja feia temps que arreu d'Europa era defensada obertament per personalitats molt significatives de la cultura i del pensament. El cas més clar dels qui propugnaven l'esmentada posició és Eugeni d'Ors, que d'ençà de la seva defenestració dels seus càrrecs a la Mancomunitat (1920) s'acostà progressivament a posicions polítiques feixistes, les quals, durant la guerra, li possibilitaren el seu nomenament com a Cap de la Jefatura Nacional de Bellas Artes del govern franquista (1938). També cal parlar de veritable conversió ideològica en el cas de Ferran Valls Taberner, que arribà a concloure que, d'ençà dels darrers decennis del segle XIX, Catalunya havia optat per una "falsa ruta", la del "nacionalismo

---

<sup>7</sup> Josep Massot i Muntaner, Georges Bernanos i la guerra civil, PAM, Barcelona, 1989.

<sup>8</sup> Josep M. Bricall, La transició al socialisme durant la Guerra civil, dins "L'Avenç" 7-8 agost-setembre 1978, ps. 8-11.

<sup>9</sup> Barcelona, Ed. 62, 1977.

<sup>10</sup> Barcelona, Ed. Ariel, 1970.

<sup>11</sup> Op. cit.

catalanista", que l'havia dut a ésser "víctima de su propio extravío".<sup>12</sup> I no semblen gaire diferents les actituds que aleshores prengueren escriptors destacats com Llorenç Villalonga (que s'havia fet de Falange) o Josep Pla, encara que aquests dos variaren substantivament la seva posició anys després (especialment el darrer).<sup>13</sup> Al País Valencià i en el camp específic dels historiadors, en una posició similar cal situar el nucli que havia fundat la revista "Cultura Valenciana" (Joan Beneyto, Salvador Carreres, Vicent Ferran, Eduard Lòpez-Chavarri) vinculada, com ha remarcat Pau Viciano, a sectors conservadors de la dreta catolicista.<sup>14</sup>

Més pròxims a un impuls de pànic revolucionari foren els antics dirigents de la Lliga, amb Francesc Cambó al capdavant, que sense haver arribat a compartir plenament un ideari falangista o feixistitzant, donaren un suport substantiu al bàndol franquista, com ha evidenciat recentment Borja de Riquer i Francesc Vilanova.<sup>15</sup> El primer ja havia fet públic també una declaració de suport als militar sublevats feta l'octubre del 1936 per part d'un centenar de catalans, on sobresortien (a part de Cambó) els noms de dirigents lliguistes com Lluís Duran i Ventosa, Raimon d'Abadal i Calderó o l'historiador Ramon d'Abadal i Vinyals, entre d'altres industrials, professionals i figures destacades com Agustí Calbet "Gaziel".<sup>16</sup> En capítols anteriors ja s'ha fet al·lusió també a una altra personalitat molt vinculada amb el cercle més pròxim a Cambó, el seu secretari Joan Estelric, que no tan sols es destacà, des del seu exili, com a actiu propagandista de la causa franquista, sinó que posteriorment col·laborà amb el règim (cosa que la majoria dels dirigents polítics de la Lliga anteriorment citats no arribaren a fer), fins al punt d'ésser el seu representat a la UNESCO (1952-1958).<sup>17</sup>

---

<sup>12</sup> Així ho formulà, després d'haver entrat a Barcelona junt amb les tropes franquistes, en el seu famós article "La falsa ruta", publicat inicialment a "La vanguardia española" el 15-II-1939 i reproduït posteriorment en el seu llibre Reafirmación espiritual de España (Editorial Juventud, Madrid-Barcelona, 1939).

<sup>13</sup> Sobre J. Pla, vegeu "Memòria personal i història col·lectiva" (cap. XIII).

<sup>14</sup> Pau Viciano, Una proposta històrica conservadora..., dins "El contemporani" núm 9 (maig-agost 1996), ps. 21-26.

<sup>15</sup> Borja de Riquer, L'últim Cambó (1936-1947). La dreta catalanista davant la guerra civil i el franquisme, Eumo Editorial, Vic, 1996. Francesc Vilanova, 1939: La 'falsa ruta' de los regionalistas catalanes, dins "Espacio, Tiempo y Forma" vol 9 (1996), ps. 189-205.

<sup>16</sup> Borja de Riquer, Un document excepcional: La declaració de suport als militars sublevats el 1936 d'un centenar de catalans., dins Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991, ps. 497-516.

<sup>17</sup> Sobre el personatge, vegeu "Joan Estelrich, entre Ormazd i Ahriman" (cap. V). Pel que fa a la seva activitat propagandística durant la guerra, vegeu Josep Massot i Muntaner, Joan

També molt afectats pel procés revolucionari foren els religiosos, ja que foren vistos com a elements proclius als militars revoltats (per l'actitud contrària al règim republicà que era la dominant en la jerarquia eclesiàstica) i van haver de patir la persecució i les violències dels primers temps del conflicte. Arran d'això, molts donaren suport al bàndol franquista, uns per ple convenciment (com el cardenal Isidre Gomà), altres per raons circumstancials. Malgrat tot, n'hi va haver alguns, dels que van aconseguir exiliar-se, significativament el cardenal Francesc Vidal i Barraquer i el canonge Carles Cardó, que renunciaren a donar suport al franquisme i cercaren una via de recerca de la conciliació, que els va dur a una intensa activitat negociadora.<sup>18</sup> En aquesta tercera via també s'hi pot incloure algun dirigent polític destacat, com Joan B. Roca i Caball, fundador de la Unió Democràtica de Catalunya i promotor del Comitè per la Pau Civil a Espanya.<sup>19</sup>

Més que fer una llista amb pretensions d'exhaustivitat sobre els noms dels intel·lectuals que prengueren una o altra opció, el que es vol és marcar les grans opcions seguides i insistir en el fet que l'esclat de la guerra i del procés revolucionari (i el seu resultat final) marcà una fita que determinà uns agrupaments decisius que variaren molt lentament al llarg dels anys.

En aquest esboç general de la situació, val la pena matisar les actituds que es van donar en el si dels qui van estar fora del país des de l'inici de la guerra, els exiliats del 1936. Una visió estereotipada els ha convertit, en bloc, en partidaris dels "nacionals", perquè la majoria havien fugit per evitar represàlies (sovint amb l'ajut de la Generalitat republicana) i perquè només podien manifestar-se com a adversaris del règim republicà els qui no estaven en territoris que aquest poder controlava. Convé precisar, però, que fins i tot entre els qui van ésser evacuats perquè podien ésser víctimes de la repressió dels primers temps a la rera guarda hi havia partidaris d'aquest règim (és el cas, per exemple, del mateix conseller Ventura Gassol) i hi havia també els partidaris d'una solució pactada al conflicte. Així mateix, hi havia els qui es pensaven que la seva situació els possibilitaria estar per damunt del conflicte bèl·lic en una impossible actitud d'inhibició personal (com fou el cas, com veurem, de Carles Soldevila). I encara, caldria distingir aquells que estaven fora en missió

---

Estelrich i el manifest dels intel·lectuals francesos a favor de Franco, dins Miscel·lània Joan Estelrich, El Tall editorial, Palma, 1997, ps. 175-214.

<sup>18</sup> Sobre el cardenal Vidal i Barraquer existeix la monografia de Ramon Muntanyola, Vidal i Barraquer, cardenal de la pau, Barcelona, 1969. I més recentment, el llibre de Josep M. Tarragona, Vidal i Barraquer, Ed. Columna, Barcelona 1998. Pel que fa a Carles Cardó, vegeu aquesta mateixa tesi, l'apartat "La qüestió religiosa", del cap. VII.

<sup>19</sup> F. Camps i J. Monclús, Joan Baptista Roca i Caball...

delegada per les autoritats republicanes, com Josep Carner, Nicolau M. Rubió i Tudurí o Josep M. Batista i Roca.<sup>20</sup>

### **9.1.2.-La configuració d'un front cultural antifeixista.**

Els intel·lectuals que donaren suport al règim republicà van articular l'altre gran bloc (el majoritari, segons un criteri ampliament acceptat). Constituïren el que s'anomenà el front cultural antifeixista. Els seus integrants eren, bàsicament, els republicans d'esquerra que havien realitzat la institucionalització de la primera etapa republicana (especialment cohesionats al Principat gràcies a l'experiència de govern de la Generalitat) i els adscrits als diferents partits i organitzacions obreres. En bona part, eren els que havien fet costat al front popular i al front d'esquerres. Tanmateix, la noció d'antifeixisme era molt més àmplia que no la de frontpopulisme, per tal com agrupava sectors que no van donar suport electoral al front popular. Eren sectors que davant el conflicte armat i davant l'amenaça que suposava per a les llibertats nacionals i democràtiques un triomf dels militars insurrectes es decantaren en favor de les institucions republicanes. Un cas emblemàtic fou el mateix F. Soldevila.

Cal parlar pròpiament de bloc, perquè existien diverses tendències (algunes ben enfrontades entre elles mateixes) que com a punt bàsic d'unitat tenien la lluita contra l'enemic comú. En el seu si, ràpidament es configuraren dues grans posicions que arribaren a col·lisionar de manera violenta, especialment a Barcelona, el maig del 1937. D'una banda, els sectors del sindicat ugetista, del Partit Socialista Unificat (constituït arran de l'inici del conflicte amb la fusió del Partit Comunista de Catalunya, la Unió Socialista de Catalunya, el Partit Català Proletari i la federació catalana dels PSOE), de l'Esquerra Republicana de Catalunya i dels seus aliats tendiren a mantenir una posició comuna en la defensa de l'ordre constituït, a favor d'introduir la disciplina castrense convencional a les milícies populars i a restituir el poder a les institucions públiques en detriment dels comitès obrers. De l'altra, la Confederació Nacional del Treball (CNT), la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) i el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) volien la constitució d'una república nova de comitès obrers i camperols, i refusaven el parlamentarisme, la democràcia representativa i tot allò propi d'un "estat burgès". L'enfrontament es va resoldre, de manera violenta, en favor dels primers, cosa que comportà

---

<sup>20</sup> Sobre l'actuació dels dos darrers personatges citats, vegeu V. Castells, Batista i Roca. Una vida..., sobretot el capítol "El gran desafiament", ps. 25-38. Pel que fa a Carner, diplomàtic de professió, ell mateix explicà de viva veu a F. Soldevila quin era el seu posicionament en el conflicte: "Jo estaria amb el darrer bandoler i la darrera prostituta contra el darrer general" (Al llarg..., 15-IX-1938, p. 500).

l'exclusió dels anarquistes dels òrgans de poder, la il·legalització dels pousistes i la repressió contra destacats dirigents revolucionaris (com fou el cas d'Andreu Nin, empresonat i dut a Madrid, on fou executat en secret). Aquest resultat si bé serví per imposar una major coherència al bloc republicà, també l'afeblí, perquè provocà un evident desencís entre els sectors obrers i perquè el fet possibilità una minva de les competències de la Generalitat (que fins aleshores havia actuat com un poder pràcticament sobirà) en favor del govern central, dirigit d'aleshores ençà per Juan Negrín.<sup>21</sup> Arran de l'esclat dels fets de maig, el govern central envià un gran contingent de policia i a finals d'any traslladà la seva capital de València (on s'havia instal·lat el novembre del 1936, quan Madrid es va veure amenaçada per una escomesa de l'exèrcit franquista) a Barcelona, en un intent clar de tenir el control de la situació al Principat.<sup>22</sup>

Malgrat les limitacions que imposà la situació bèl·lica, la intel·lectualitat antifeixista catalana va participar en les instàncies de poder del període i va exercir-hi un paper molt significatiu. Especialment important fou el protagonisme que tingueren els intel·lectuals en el Principat, on la Generalitat cercà llur implicació en el procés bèl·lic i revolucionari, ja fos per mitjà de la Conselleria de Cultura (regida primer per Antoni M. Sbert, del desembre de 1936 fins al juny de 1937, i després, fins al 1939, per Carles Pi Sunyer) o per mitjà de la creació de noves instàncies com el Comissariat de Propaganda (dirigit per Jaume Miravittles) o la Institució de les Lletres Catalanes, fundada el 1937 com a organisme propi dels escriptors que havia d'estar per damunt de la resta d'agrupacions sindicals i entitats acadèmiques. La importància d'aquesta darrera ha estat remarcada per Maria Campillo, que ha assenyalat: "En constituir-se en la més alta representació de la intel·lectualitat catalana addicta a la Generalitat i a la República, la Institució de les Lletres [Catalanes] encarnava una possibilitat de cohesió i de canalització dels esforços mantinguts

---

<sup>21</sup> Recentment, Josep Benet ha afirmat que "l'actuació de Negrín va convertir Companys en un president d'una Generalitat que tenia menys poder que una Diputació provincial", (Entrevista a l'"Avui" 28-VI-1998, p. 51). Per la seva banda, Raimon Galí, en les seves memòries, no dubta a utilitzar el terme "dictadura de Negrín" i a constatar "la pèrdua, una a una, de totes les atribucions de la Generalitat, concedides o no per l'estatut". Vegeu L'Ebre i la caiguda de Catalunya, vol VII de Signe de contradicció, Barcelonesa d'Edicions, Barcelona, 1996, p. 9.

<sup>22</sup> A aquesta gran disensió violenta encara se n'hi podria afegir alguna altra, poc estudiada i no plenament confirmada, com l'intent de cop d'estat contra Lluís Companys, el novembre de 1936, que havia de perpetrar un sector d'Estat Català per tal de limitar la força de l'anarcosindicalisme i poder proclamar la independència del Principat de Catalunya, que s'hauria declarat neutral en el conflicte. Sobre l'afer, vegeu Daniel Díaz Esculies, Objectiu: matar Companys (El report de Josep M. Xammar), dins "L'Avenç" núm 225, maig 1998, ps. 6-12.

en diferents ordres de la vida cultural i propiciava de forma explícita el prestigi i el rearmament de la intel·ligència catalana en el context general del conjunt de les forces intel·lectuals republicanes i en particular de la Barcelona posterior als fets de maig [del 1937]"<sup>23</sup>

Aquesta mateixa historiadora ha insistit en la voluntat d'aquest organisme per tal d'integrar un ventall ideològic molt ampli (que permetés la incorporació de personalitats com ara Joaquim Ruyra o Josep M. Capdevila, ben conegudes pel seu catolicisme practicant, que no es podien incloure en cap altre organisme de l'època) i ha fet seu aquest judici de l'escriptora Anna Muria: "de tots els actes del període revolucionari, la creació de l'Institut de les Lletres Catalanes és el més decisiu pel recobriment complet de la nostra personalitat nacional".<sup>24</sup>

També tingueren la seva importància, en el context de la situació de guerra, d'altres institucions culturals que no eren de nova creació, com la Universitat<sup>25</sup> o l'Institut d'Estudis Catalans. Aquest darrer, conjuntament amb la Biblioteca de Catalunya, va tenir un gran paper en la salvació del patrimoni documental, però va quedar profundament afectat pels resultats del procés bèl·lic i revolucionari, i per la creació de noves entitats més adequades a les noves circumstàncies, com podia ésser la citada Institució de les Lletres Catalanes. Sobre la qüestió, Albert Balcells ha assenyalat:

"Durant la guerra van ser força més nombrosos els membres de l'Institut activament compromesos amb la Generalitat republicana que no pas els refractaris a la nova situació. Però l'IEC no era apte per a esdevenir l'entitat de mobilització del intel·lectuals en una situació de guerra total. Calia crear-ne una de nova i va ser la Institució de les Lletres Catalanes. Aquesta, però, competia amb l'IEC per les seves característiques d'acadèmia -tenia numerus clausus- i de corporació oficial autònoma de l'administració pública, encara que creada per col·laborar directament amb ella. Fins i tot en un principi, aviat esmenat, la Institució de les Lletres Catalanes va portar el títol d'Institut. Però aquesta entitat de nova creació es limitava a la literatura i, a diferència de l'IEC, deixava fora del seu àmbit tant les disciplines humanístiques com les ciències biològiques, físiques, químiques i matemàtiques".<sup>26</sup>

Al marge de conflictes competencials, l'Institut va quedar afectat per la mateixa situació bèl·lica. Una de les seves seccions més emblemàtiques, la Històrico-Arqueològica, va quedar pràcticament desballestada:

---

<sup>23</sup> M. Campillo, Op. cit. p. 245.

<sup>24</sup> Citat per la mateixa M. Campillo, Op. cit. p. 258.

<sup>25</sup> Vegeu l'apartat "Continuïtats i canvis professionals" d'aquet mateix capítol.

<sup>26</sup> Albert Balcells, L'Institut d'Estudis Catalans durant la guerra civil, dins "RdC" 146, des. 1999, ps. 9-26. El paràgraf correspon a la p. 14.



"El seu president i president reglamentari de l'IEC el primer quadrimestre de cada any, Josep Puig i Cadafalch, es va veure obligat a exiliar-se, igual que Ferran Valls i Taberner, tots dos membres destacats de la Lliga Catalana. Hi havia altres membres que eren molt vells com l'erudit i editor Jaume Massó i Torrernts, el sigil·lògraf Ferran de Sagarra (...) i A. Rubió i Lluch, que morí a Barcelona el 1937. De manera que, després de la defunció, el 1935, de Francesc Martorell, quedava només R. d'Alòs Moner com a membre actiu de la Secció Històrico-Arqueològica a Barcelona, ja que Bosch Gimpera es trobava absorbit per altres responsabilitats".<sup>27</sup>

No es pot menystenir tampoc el paper que la intel·lectualitat valencianista integrada en l'Aliança d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura (AIDC) tingué durant el conflicte bèl·lic. Cal recordar que participà de manera activa en l'organització, el juliol de 1937, del Segon Congrés Internacional d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura (on hi participaren destacades personalitats de prestigi mundial) i que assajà de constituir, el 9 de febrer del 1937, un Institut d'Estudis Valencians --i tot un tramut institucional autòcton que comprenia també un Centre d'Estudis Històrics del País Valencià-- gràcies a la iniciativa de Francesc Bosc i Morata, cap de la Conselleria de Cultura del Consell Provincial de València que havia substituït l'antiga diputació.<sup>28</sup> L'entusiasme demostrat pel valencianisme cultural republicà va topar amb serioses dificultats a l'hora de poder dur endavant els projectes iniciats, a causa de la seva condició minoritària (aguditzada arran de la instauració del govern central a València, que comportà la vinguda d'una autèntica allau de funcionaris i intel·lectuals de Madrid) i de la seva progressiva pèrdua de poder com a conseqüència de la creixent centralització imposada pel govern republicà, que arribà al seu punt àlgid durant el mandat de Juan Negrín.

En el si d'aquest bloc cultural antifeixista, els historiadors van tenir una actuació decisiva, perquè en aquells moments la història es convertí en una veritable arma de combat. Nasqué, així, el que es pot qualificar com a "historiografia de guerra", les característiques de la qual s'analitzaran en un pròxim apartat.

La repercussió que en l'àmbit cultural va tenir el procés bèl·lic i revolucionari del 1936-1939 (especialment en el Principat, on el govern autònom arribà a crear, com ja s'ha dit, un model cultural propi) ha estat també objecte de

---

<sup>27</sup> A. Balcells, Op. cit. ps. 17-18.

<sup>28</sup> Vegeu Albert Girona Albuixech, El valencianisme cultural, dins València, capital cultural de la República (1936-37). Antologia de textos i documents, Ed. Generalitat valenciana, València, 1986, ps. 427-457. Aquest autor facilita els noms dels integrants de la Secció Històrico-Arqueològica: Isidre Ballester Tormo, Domènec Fletxer Valls, Felip Mateu Llopis, Lluís Querol Roso i Emili Gómez Nadal (p. 457).

discussió per part dels estudiosos i testimonis d'aquell període. De fet, s'ha passat d'una posició tendent a minusvalorar els resultats aconseguits (i a judicar-los fins i tot com a més espectaculars que no profunds) a una altra actitud més ponderada, en bona part resultat d'una investigació més minuciosa. Naturalment, s'analitza un període extraordinàriament curt i, per tant, per força les concrecions de la mutació experimentada no podien ésser gaire abundants. Carles Fontserè ha afirmat que, des d'un punt de vista plàstic, l'emergència d'una nova cultura no s'arribà a consolidar i que es limità a un període inicial molt curt de "moda proletària" --sorgit amb l'eufòria inicial de les organitzacions obreres per haver contingut la insurrecció militar--, caracteritzat per la proliferació de cartells, de pancartes a les façanes dels edificis, de vagons pintants, d'ús de granotes blau marí i espadnyes en la indumentària, etc.<sup>29</sup> Canvis que, segons l'autor esmentat, no arribaren a desplaçar la "imatge ajustada a l'estètica del noucentisme", que s'acabà imposant. En aquesta mateixa línia, Patricia Gabancho ha assenyalat que durant aquell període no van arribar a existir canvis formals de pes en el camp literari, en la perspectiva de la creació d'una "nova cultura", salvat d'algunes excepcions escadusseres.<sup>30</sup>

En canvi, Maria Campillo ha aconseguit, més recentment, fer una anàlisi global de la intel·lectualitat catalana que donà suport a la Generalitat republicana i ha evidenciat que s'arribà a configurar el que se'n podria dir la cultura de l'antifeixisme.<sup>31</sup> Així mateix, han començat a proliferar els estudis minuciosos sobre diferents aspectes de la producció cultural del moment que tendeixen a reforçar aquesta línia interpretativa, com ara el treball sobre el teatre que realitza Francesc Foguet i que ve a complementar, en el cas principatí, el que ja havia fet, en el cas valencià, Ricard Blasco en els seus dos volums El teatre al País Valencià durant la Guerra Civil (1936-1939).<sup>32</sup> I encara, caldria dir que comencen a aparèixer testimonis escrits de diferents protagonistes del moment que podrien corroborar la importància dels canvis, com és el cas de Pous i Pagès, que fou president de l'emblemàtica Institució de les Lletres Catalanes.<sup>33</sup>

---

<sup>29</sup> La plàstica i l'estètica durant la guerra civil, dins "Serra d'Or" núm 320, maig 1986, ps. 27-30

<sup>30</sup> L'obra cultural de la Generalitat 1931-38, dins "L'Avenç" núm 53, p. 23

<sup>31</sup> M. Campillo, Escriptors catalans...

<sup>32</sup> F. Foguet realitza actualment la seva tesi doctoral per a la Universitat Autònoma de Barcelona. El llibre de R. Blasco fou editat per l'Ed. Curial, Barcelona, 1986.

<sup>33</sup> M. Àngels Bosch, en el seu llibre sobre el personatge, Pous i Pagès. Vida i obra (Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 1997), l'utilitza sovint com a font. Actualment, ella mateixa en prepara una edició.

Els judicis exposats potser només són aparentment contradictoris. En realitat, són fets des d'un referent distint i, per això, no són necessàriament oposats. Sembla clar que a l'hora de determinar si el procés bèl·lic i revolucionari constituï tota una nova cultura de caire proletari, la resposta no pot ésser positiva. Això, no treu, però, que els canvis experimentats en l'àmbit cultural en relació a períodes anteriors no fossin prou profunds com per determinar una nova etapa de la nostra cultura contemporània, nascuda amb la lluita de caire antifeixista i catalanista que aleshores es va dur a terme. Sembla clar que hi va haver una mutació dels referents estètics i temàtics clarament diferenciada no tan sols del període mancomunal (d'hegemonia netament noucentista) sinó també en relació a l'etapa republicana de preguerra (en la qual les influències eren ben variades). El context bèl·lic i revolucionari influí moltíssim com a tema de les diferents produccions culturals, però, en un sentit més profund, possibilità també l'emergència d'inquietuds i vivències insòlites fins aleshores. L'impacte en fou tant, de radical, que arribà a afectar les esferes més íntimes de la gent. El cas de F. Soldevila és un exemple emblemàtic de les mutacions produïdes tant en l'àmbit historiogràfic, com en l'estètic i en el sentimental.

### ***9.1.3.-Realitzacions i limitacions de la producció historiogràfica del moment.***

L'excepcionalitat de la situació bèl·lica i revolucionària en les territoris catalans fidels al règim republicà tingué la seva repercussió directa en el camp historiogràfic. No podia ésser d'altra manera en uns moments en què el conjunt de la política cultural hagué de satisfer unes exigències extremes i de partir de plantejaments nous. Bàsicament, en els primers moments del conflicte, les autoritats van haver de satisfer, amb llur intervenció, una doble necessitat. D'una banda, actuar de manera immediata en la preservació del patrimoni arquitectònic, museístic i documental que es va veure amenaçat tant per les accions de saqueig en la pròpia rereguarda com per la previsible ofensiva de l'enemic. I de l'altra, assegurar la continuïtat de tots els nivells docents (inclosa la recerca) i de les institucions dedicades a l'alta cultura.

En el Principat, fins al maig del 1937, es va poder actuar amb una pràctica independència del govern central, cosa que va permetre establir un organigrama propi de política cultural.<sup>34</sup> En aquest sentit, sobresurt la creació del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) --que, constituït el juliol del 1936, organitzà i va dur endavant un pla general d'ensenyament que abastava

---

<sup>34</sup> Al respecte podeu consultar el llibre ja citat de Maria Campillo, Escriptors... especialment el capítol I: "La intervenció institucional", ps. 19-44.

des de l'escola bressol fins a la investigació universitària-- i la del Comissariat de Propaganda que, sota la direcció de Jaume Miravittles<sup>35</sup>, fou creat l'octubre de 1936 i que fou l'impulsor del Servei de biblioteques al Front, de les revistes "Amic" i "Nova Ibèria", de la publicació de nombrosos llibres, cartells i opuscles, i de la realització d'intervencions radiofòniques i cinematogràfiques, així com de la promoció exterior de la causa de la Generalitat republicana, àmbit on excel·lí l'Exposició d'Art Català feta a París el 1937. Al marge d'aquestes dues entitats, cal remarcar la formació de la Institució de les Lletres Catalanes, la importància de la qual ja ha estat assenyalada anteriorment, i també (dins d'un camp plenament l'historiogràfic) del Servei del Patrimoni Artístic, Històric i Científic de Catalunya. Aquest darrer organisme, com ha explicat M. Campillo, va estar dividit per les seccions de Monuments, Arxius, Biblioteques, Museus i Excavacions, que eren encapçalades, respectivament, per Jeroni Martorell, Agustí Duran i Santpere, Jordi Rubió i Balaguer, Joaquim Folc i Torres i Pere Bosc Gimpera.<sup>36</sup> Pel que fa a l'actuació en el camp arxivístic, s'ha conservat en testimoni del mateix Agustí Duran, que ha detallat els indrets que durant la guerra serviren de dipòsit i els fons principals que acolliren en aquelles peculiars circumstàncies.<sup>37</sup>

En aquest context bèl·lic, la mateixa història va prendre una nova dimensió, la d'arma de combat. Aquest fet, però, no es produí de manera immediata, sinó que fou fruit d'un procés de reflexió. El mateix Soldevila va constatar-ho en el seu article La invocació de la Història.<sup>38</sup> Segons ell, es va passar d'un menyspreu inicial generalitzat per la història (fruit del que ell mateix qualificà de "trepidació del present" dels primers temps de la guerra i la revolució) a una gairebé constant invocació a la història com a judicadora dels esdeveniments que aleshores es vivien. L'evolució era una prova que s'havia adquirit una inequívoca consciència (històrica) de responsabilitat davant l'esdevenidor. I ell aprofità l'ocasió per reivindicar, en l'article esmentat, la utilitat de les disciplines històriques en la formació del ciutadà, puix que li conferirien les possibilitats de lucidesa que pot tenir l'historiador: "estar avesat a encarar-se amb els grans

---

<sup>35</sup> Jaume Miravittles (1906-1988), activista polític (que en el període de preguerra primer milità al Bloc Obrer i Camperol i posteriorment a ERC) i destacat publicista, té una extensa obra escrita que sovint entra de ple en l'àmbit historiogràfic, com ara Crítica del sis d'octubre (1935), llibre que s'obre amb una llarga síntesi històrica sobre les relacions entre Catalunya i Espanya.

<sup>36</sup> Op. cit. p. 21.

<sup>37</sup> Agustí Duran i Santpere, Els arxius documentals de Catalunya durant la guerra dels anys 1936-1939, dins "Serra d'Or" juliol 1967, ps. 25-27.

<sup>38</sup> Inicialment fou publicat a "La Publicitat" 23-V-1937. Recentment ha estat inclòs a Textos..., ps. 153-155.

drames de la història, a valorar-ne els esdeveniments, a seguir-ne l'encadenament, a constatar-ne la repetició".

Aquesta major presa de consciència féu que les autoritats abordessin la divulgació històrica a gran escala, sovint amb finalitats propagandístiques (centrada sovint en l'apel·lació patriòtica catalanaista), en una proporció insòlita fins aleshores: conferències, opuscles, programes radiats.... El coneixement de la història de Catalunya era una peça bàsica de reafirmació davant d'aquells que explícitament volien abolir la nació catalana, els franquistes; però també davant d'aquells importants sectors del propi règim republicà que volien buidar de competències la Generalitat i volien reduir la reivindicació nacional catalana a un simple folklore. En aquesta estratègia, el mateix F. Soldevila jugà un paper molt destacat.

Naturalment, no tota l'actuació de les autoritats es reduí a la mera divulgació. Calia poder assegurar la continuïtat de la recerca i de les principals entitats dedicades al treball històric, i envers aquest objectiu es dedicaren no pocs esforços que resultaren força reeixits. Un dels casos més emblemàtics en aquest sentit fou el Seminari d'Història de Catalunya de la Universitat de Barcelona, que precisament passà a ésser presidit per F. Soldevila.

A desgrat de les notabilíssimes realitzacions en la salvaguarda del patrimoni i en la divulgació i recerca històrica, les limitacions eren molt punyents. Una carta que Elies Serra Ràfols adreçà a F. Soldevila el 13-XII-1937, de Girona estant (ell era el responsable nomenat per la Generalitat per vigilar els arxius dipositats en aquella ciutat), permet fer-nos una idea més precisa de la situació: "Desgraciadament ens trobem ara, 1937, sense cap revista científico-històrica a Catalunya. Ni amb els EUC [Estudis Universitaris Catalans] es pot comptar! És lamentable, perquè més que mai hauria calgut un lloc solvent on donar compte dels esforços realitzats en aquests moments difícils i fins de trobades insospitades (arxius que hom creia perduts que surten als soterranis del bisbat, còdexs, portulans, etc. I a l'estranger? Vós tinguéreu actuació en les entitats internacionals de cooperació intel·lectual. Existeix quelcom on es pogués orientar-se un report o diversos sobre aquests temes?".<sup>39</sup>

A part de les insuficiències apuntades pel que fa a la mancança de revistes especialitzades i a la pressuposada incertesa de la connexió internacional, encara caldria afegir-hi la minva notable que va existir del contingent humà d'historiadors a causa de la mobilització, que impossibilità la culminació de molts projectes engegats. Tanmateix, sí que existí el restabliment d'una certa normalitat que possibilità la continuïtat de molts treballs. Així, per exemple, es va poder restablir la publicació de la "Revista de Catalunya", d'ençà del gener

---

<sup>39</sup> LPFSC 8.1.5.9.

del 1938, on es publicaren nombrosos i interessants articles d'història;<sup>40</sup> i el contacte internacional es va poder refer gràcies a l'assistència d'una delegació catalana al Congrés del Comitè Internacional de Ciències Històriques celebrat a Zurich el mateix 1938. La trajectòria mateixa de F. Soldevila durant aquests anys de guerra és potser la mostra més inqüestionable d'aquesta continuïtat. Val a dir, però, que es tracta d'una continuïtat basada en uns criteris nous --a conseqüència dels canvis produïts-- que afectaren també l'esfera més íntima.

## 9.2.- Un intel.lectual compromès.

### 9.2.1.-Una opció personal no gens fàcil

L'opció escollida per F. Soldevila no era gens fàcil, i no tan sols per les dificultats objectives amb què es topava el bàndol al qual pertanyia (aïllament internacional, fortes contradiccions internes entre els sectors que el formaven, inicial buidor de poder governativa que possibilità l'execució indiscriminada dels qui es consideraven adversaris, etc...), sinó també per les repercussions afectives que la seva tria comportà, especialment en la seva relació amb el seu germà Carles, el seu millor amic. Aquest darrer, com s'ha vist, sempre l'havia aconsellat políticament i vitalment: L'havia fet entrar a Acció Catalana, el seu estímul havia estat decisiu a l'hora d'intentar una professionalització intel.lectual, sempre l'havia aconsellat en les qüestions conjugals i sentimentals, havia estat el seu guia en el complex literari i cultural de l'època, etc... Amb la guerra, es produí una profunda desavinença que es concretà l'abril del 1937, ja avançat el conflicte.

D'ençà del setembre del 1936, Carles es trobava a París (en una teòrica comissió de servei de la mateixa Generalitat) i començava a mostrar-se molt distant amb la causa republicana. Així, el 19-XII-1936, quan la seva dona i les seves filles marxaren a la capital francesa per reunir-se amb ell, el seu germà Ferran, com consignà en el seu dietari, féu que li trametessin aquest encàrrec: "Mentre no vinguin els altres, no penso anar-me'n".<sup>41</sup> Això vol dir que Carles, ja aleshores, incitava Ferran a marxar del país perquè no veia les coses gaire

---

<sup>40</sup> Només a títol indicatiu --exclosos els de F. Soldevila, que s'analitzaran més detalladament-- es poden citar: Pere Bosch Gimpera, Superestructures de la història d'Espanya (núm 84, març 1938, ps. 313-321); Antoni Rovira Virgili, Ferran II i la ciutat de Barcelona, de J. Vicens Vives (núm 85, maig 1938, ps. 589- 608); Pau Vila, La universalització de la història (núm 86, maig 1938, ps. 153-156); Lluís Nicolau d'Olwer, Gerbert i Catalunya (núm 90, set. 1938, ps. 7-17); Alfons Maseras, Les "Memorias" de Capmany (núm 91, oct. 1938, ps. 352-358).

<sup>41</sup> Al llarg... p. 315.

clares. La dissensió entre els dos germans, però, no es formalitzà de manera explícita fins uns mesos després. A conseqüència de la creixent animadversió general que, envers la gent que era a fora del país, existia a Barcelona, Ferran l'escrigué perquè retornés. La resposta de Carles fou una carta del 24-IV-1937,<sup>42</sup> on es podia llegir:

"Però has de pensar que la mateixa carta que tu m'escrius invitant-me a imitar-te, jo podria adreçar-te-la, mutatis, mutandi, per invitar-te a que m'imitessis a mi. Comprends?

No menyspreo pas aquests corrents d'opinió, però, quan veig fins a quin punt són relatius, com depenen de la residència i del clima, no crec que sigui bo de subjectar-s'hi. Per a mi, ni bo ni possible! Perquè, veiam, a qui faig cas, als que poden acusar-me iradament de deserció o als qui poden acusar-me patèticament de complicitat?

El que ocorre --i el meu únic avantatge filosòfic és d'estar en condicions d'adonar-me'n és que enmig del caos no pot quedar bé ningú, absolutament ningú.<sup>43</sup>

El desenllaç final de la tragèdia --final que veig llunyà i tèrbol-- podrà deixar amb millor positura als qui han jugat aquesta carta, o als qui han jugat l'altra, o als qui han fet el possible per no jugar-ne cap. Però això, molt decisiu en el terreny pragmàtic, no ho és gens en el terreny de la consciència. L'èxit no és una prova de rectitud."

La rèplica de Ferran a aquesta reflexió ha quedat consignada en el seu dietari del 30-IV-1937:

"A la cambra he llegit la carta de C. que encara no havia pogut llegir. Subratlla: 'Enmig del caos no pot quedar bé ningú, absolutament ningú'. Erroni: enmig del caos resten bé aquells qui s'esforcen per fer brollar un univers. C. ha estat arrossegat pels ambients en què ha viscut aquest temps."<sup>44</sup>

En aquesta contesta de Ferran no tan sols hi ha la ferma confiança en la voluntat del creador per tal d'imposar-se damunt de tota adversitat, sinó que també s'hi fa evident el compromís (que va fer ben efectiu) envers una de les opcions en pugna, per motius també de consciència. Ja s'ha remarcat que la seva opció responia al compliment del que ell mateix considerava un deure ètic envers la sort del seu poble. Però aquesta autoimposició no es fonamentava en un engegament patriòtic, sinó en un exercici de clarividència intel·lectual. Veia molt clar que si els militars nacionalistes espanyols s'imposaven, el fet suposaria un cop molt dur per a les conquestes fetes fins aleshores i temia que, fins i tot, hi hauria (com hi va haver) un intent genocida contra la cultura i la nació catalana. I la seva anàlisi tenia també molt en compte el context

---

42 LPFSC 8.1.5.1.

43 El subratllat és del mateix Carles.

44 Al llarg..., p. 349.

internacional i el paper que jugaven en el conflicte les diverses opcions polítiques i socials. Així, el novembre del 1938, assenyalà:

"S'ha insinuat, doncs, el fenomen que va produir-se durant la Revolució francesa: el revolucionari acaba per ésser el patriota i el reaccionari acaba per ésser el partidari de la intervenció estrangera" --fenomen similar al que s'ha produït amb la Revolució espanyola".<sup>45</sup>

Un fenomen que tornà a constatar i consignar, ja a l'exili, en el seu dietari del 27-XI-1940:

"A França com a Espanya, com en altres països, les gents reaccionen, en general, segons llur mentalitat de dreta o esquerra: el patriotisme passa a segon terme. Les dretes franceses, a hores d'ara, són filoalemanyes i antiangleses"<sup>46</sup>

La dissensió profunda amb Carles, però, no comportà una ruptura de relacions entre tots dos. Ferran féu gestions en favor del seu germà quan la seva permanència a París fou titllada de deserció i es volia castigar amb una destitució pública. L'acusació tenia el seu fonament, ja que Carles fou requerit oficialment, en més d'una ocasió, a retornar a Barcelona, cosa que no va voler fer. Tot i que el rumor de la seva imminent destitució per abandonament de càrrec arribà a aparèixer a la premsa, finalment no es féu efectiva. El 7-VI-1938 Ferran anotà que s'havia pogut evitar i s'interrogà sobre el paper que havien pogut jugar-hi, en aquesta decisió, les cartes que ell adreçà al president Lluís Companys i a Jaume Serra Hunter.<sup>47</sup> Afortunadaent, s'ha conservat un esborrany manuscrit de la que va enviar al primer:

"Per la premsa m'he informat de la mesura de què ha estat objecte el meu germà Carles oficialment: destitució per abandó de servei. Davant d'aquest fet crec obligació meva de fer observar amb tot respecte, que el meu germà durant molt de temps s'ha trobat absent no sols amb l'aquiescència, sinó també amb les màximes facilitats per part de la superioritat, i que més tard (ara no puc precisar la data, però ja fa mesos) tot i subsistir l'actitud benevolent dels superiors, va trametre al Sr. Casanovas, president del P. de C., dues instàncies, perquè el Sr. C. cursés la que li semblés més adequada: l'una demanant l'excedència, l'altra renunciant simplement al càrrec. El Sr. Casanovas (i no pas per perjudicar el meu germà) no va creure pertinent de cursar-ne cap. En conseqüència, em sembla que, a dreta justícia, no pot ésser colpit de destitució qui ha presentat a temps la renúncia del seu càrrec. M'adreço, doncs, a vós com a màxima autoritat, per a pregar-vos de fer revisar aquesta mesura i de fer cursar la instància de renúncia al càrrec.

---

<sup>45</sup> La pau al món i la nostra pau, dins "Revista de Catalunya" núm 92, novembre 1938, p. 372.

<sup>46</sup> Dietaris..., p. 211.

<sup>47</sup> Al llarg..., p. 469.



Esperant del vostre esperit de rectitud que aquest meu prec serà atès i declarant-me sempre aparellat al vostre honor, us saluda amb tot respecte."<sup>48</sup>

Quan Ferran va poder fer una sortida de Catalunya, avançada la guerra, per tal d'assistir al Congrés Internacional de Ciències Històriques de Zurich del 1938, aprofità el viatge de tornada a Barcelona per visitar el seu germà a París. Allà va veure confirmada la seva creença que l'ambient en què Carles vivia l'havia influït molt. Al marge de criticar la seva posició, valorà la seva integritat personal. El 6-IX-1938, de París estant, Ferran anotà en el seu dietari: "M'arriben, per conductes diversos, notícies sobre els emigrats. Excuso donar detalls, però m'han dit que alguns cobren de la Generalitat. També alguns d'en Cambó. També (i m'és molt útil) vaig formant-me una idea sobre la mentalitat dels emigrats. Sembla que en Calvet [Gaziel] prepara un treball on descabdellarà la tesi que els nostres botiflers han tingut sempre raó. L'únic que no cobra, ans es guanya la vida treballant, és el meu germà".<sup>49</sup>

Carles intentà una posició d'inhibició personal davant el conflicte que es revelà impossible, cosa que comportà un sentiment de frustració que marcà profundament la seva trajectòria posterior i que es féu sentir també en la seva producció literària, sobretot a la trilogia "Els anys tèrbols" --veritable interpretació personal de la seva trajectòria individual durant aquell període-- formada per aquestes títols: Moment musical (1936), Bob és a París (1952) i Papers de família (1960). En el darrer, l'autor confessa que ha treballat amb vivències reals i amb la pura ficció, i que la seva intenció és que "la diferenciació hagués esdevingut difícil, si no impossible per als lectors".<sup>50</sup> Aquest procediment és comú als tres llibres i es pot detectar també a Bob és a París, on apareix --amb noms canviats i en un altre context-- una correspondència creuada que és molt semblant a la que ell mateix va tenir amb el seu germà Ferran i que acabem d'analitzar: "De Bob al seu amic Guillem Desvalls: Només faltaves tu! ¿M'has escrit espontàniament o per indicació del meu pare? No estranyis aquesta pregunta. D'ençà que vaig arribar a París tinc la desagradable sensació que tothom pretén 'fer-me companyia' i --cosa que és pitjor encara-- influir en el meu esperit a força de lletres i emisaris. I n'estic tip."<sup>51</sup>

El nom de l'amic s'assembla molt a un dels pseudònims que en el període bèl·lic utilitzà Ferran a causa de la novel·la que redactava, El cavaller Despalau, i la reacció de Bob és idèntica a la tingué Carles, com es pot comprovar.

---

48 LPFSC 8.1.5.6.

49 Al llarg... ps. 497-498.

50 "Pròleg", Papers de família, Ed. Selecta, Barcelona, 1960, p. 7.

51 Obra completa, Ed. Selecta, Barcelona, p. 331.

La posició de F. Soldevila de suport a la Generalitat i al règim republicà, que s'ha definit fins ara, fou el resultat d'un procés d'accelerada presa de posició, en funció d'uns esdeveniments que havien pres també un ritme vertiginós. Gràcies al seu dietari de guerra inclòs a Al llarg... podem saber que ell no votà el Front d'esquerres en les eleccions de 1936, com es desprèn del que anotà el 17-II-1936:

"¿S'ha esdevingut el millor que podia esdevenir-se? Ara l'Estatut serà restaurat. ¿Sabran afermar-lo i conservar-lo? El meu vot, però, ha estat un altre". (p. 286)

Aquest seu testimoni implica que votà l'altre pol oposat, el Front català d'ordre? No necessàriament. La interpretació que donà sobre els resultats electoral del febrer del 1936 en el "Bulletin of Spanish Studies" deixa ben clara la seva dura crítica al bloc de dretes i permet apuntar hipotèticament l'opció electoral que ell mateix prengué. En interrogar-se sobre les causes del triomf esquerrà escriu: "Quines han estat les causes d'un tal resultat? Són diverses i de diversa índole. En primer lloc, el caràcter netament catalanista de la candidatura de les esquerres o Front popular. (...) En canvi, en la candidatura de les dretes o Front català d'ordre, al costat dels candidats de la Lliga Catalana, hi havia els candidats de la CEDA i encara els monàrquics, no solament poc afectes a l'autonomia de Catalunya, però encara declaradament hostils. Hi figurava també el senyor Alexandre Lerroux, i el passat anticatalà d'aquest personatge pesa massa perquè pugui ésser oblidat"<sup>52</sup>

Aquesta agrupació de forces, com remarcava en el mateix article, havia de tenir unes conseqüències electorals peculiars:

"(...) catalanistes convençuts, que, en eleccions anteriors, havien votat la Lliga, ara han preferit votar el Front d'esquerres. Altres electors, tot restant fidels a la Lliga, no han volgut de cap manera donar llurs vots als enemics de l'autonomia i han esborrat els noms que no els mereixien confiança. D'altra banda, els aliats de la Lliga tampoc no han votat íntegra la candidatura del Front català d'ordre; en llur major part, han votat exclusivament llurs propis candidats

(...) La Lliga, doncs, amb la seva unió als altres partits de dreta --partits insignificants sense cap arrelament-- ha fet un mal negoci en tots sentits: ha tret menys de diputats dels que hauria tret tota sola i ha sofert un notable crebantament en el seu prestigi"

La possibilitat d'establir unes combinacions electorals diverses, gràcies al sistema electoral vigent aleshores, degué ésser, presumiblement, utilitzada per F. Soldevila en el moment de fer efectiu el seu vot. Les seves reticències a una divisió taxativa entre dos grans bàndols i la defensa que sempre havia fet d'una "concòrdia interna" entre els sectors catalanistes per a les qüestions bàsiques

---

<sup>52</sup> Vol. XIII (1936) p. 95

com l'autogovern devien ésser les raons de pes en una tal elecció. La seva actitud de suport decidit a la Generalitat i al règim republicà un cop esclatà la guerra sembla refermar la hipòtesi que no alimentà mai cap animadversió envers el nou govern esquerrà. Recíprocament, F. Soldevila despertava les simpaties de sectors molt influents en la Generalitat restablerta. El mateix Soldevila va consignar el 31 de març de 1936, en el seu dietari, que Ventura Gassol li proposà ésser cap del Departament de Cultura. Ell rebutjà la proposta perquè considerà que seria "una desviació" de la trajectòria professional que s'havia marcat. Fins i tot aquesta actitud de no injerència en càrrecs de responsabilitat política varià posteriorment i, ja des de l'inici del conflicte, es va comprometre molt directament amb les iniciatives que emprengué el govern autònom.

Un exemple primicer d'aquest compromís és l'article que escriví, un mes després d'esclatar l'aixecament militar, al "Bulletin of Spanish Studies", on remarcava que després d'uns dies de lluita intensa s'havia restablert la tranquil·litat a Barcelona i a tot el Principat de Catalunya gràcies a l'actuació de les milícies antifeixistes.<sup>53</sup> En el mateix escrit parlava també de les incautacions d'empreses realitzades pels treballadors i aplaudia l'actuació de la Generalitat de posar-se al capdavant de les expropiacions perquè es podia preservar així gran part de la riquesa artística del país. Concloïa que s'havia donat un gran pas tant en la socialització com en l'avenç d'una plena autonomia del Principat, ja que el govern de la Generalitat actuava d'acord, però amb independència, del de Madrid.

L'objectiu principal de Soldevila amb aquest article --que excepcionalment estava redactat en espanyol i duia les seves inicials F.S.<sup>54</sup>--, era donar una imatge de tranquil·litat de cara a l'exterior, refiant-se del prestigi personal que ell pogués tenir. Cal tenir present que els dos primers mesos de la guerra (coincidents amb un complex procés revolucionari desfermat per la necessitat de contenir la revolta militar), foren els moments de màxima represàlia política, sovint indiscriminada, contra tots aquells que es consideraven els enemics del règim republicà. El mateix F. Soldevila es féu ressó d'aquests successos. El 23 de juliol anotà:"Arriben notícies de cremes d'esglésies i convents. Això a part, sabem el que diuen els diaris".<sup>55</sup> I, el 2-VIII-1936, recollí aquest testimoni:

---

<sup>53</sup> Vol. XIII (1936) ps. 206-208

<sup>54</sup> És molt possible que fos el mateix text que es publicà, en la seva versió anglesa al "Manchester Guardian" del 27-VIII-1936, al qual fa esment E. A. Peers en el seu llibre Catalònia infel·lix (Versió catalana de Pere Ortis, Ed. Virgili & Pagès, Lleida, 1986, p. 268).

<sup>55</sup> Al llarg... p. 300.

"Conversa a 'La Publicitat': Carles Capdevila, J. V. Foix, Vergés. En Foix m'ha explicat, escruixit, els assassinats de monges. Les porten en auto. De sobte un tret a la nuca, obren la portella, i les llancen a la vora de la carretera".<sup>56</sup>

Ferran Soldevila era ben conscient que aquests excessos eren realitzats contra la voluntat mateixa del govern de la Generalitat i, fins i tot, d'importants sectors que donaven suport a un veritable procés revolucionari de transformació del procés productiu.

La seva intenció era d'aprofitar les plataformes periodístiques de què disposava, com ja havia fet durant la Dictadura de Primo de Rivera, per tal de fer conèixer aquesta realitat complexa i poder incidir en un canvi d'orientació en l'opinió pública internacional que fos favorable al règim republicà. El seu projecte, però, no es va poder complir, ja que la seva col.laboració en els dos mitjans de comunicació estrangers que havien acollit els seus articles fins aleshores (en el "Bulletin of Spanish Studies" i al "Journal de Genève") s'interrompé a principis del conflicte per voluntat de la direcció de les publicacions. I és que defensar, en un context de guerra, un govern autodefinit com a revolucionari, que en la pràctica actuava (inicialment) amb independència de l'antic centre de poder polític i que havia assumit un procés de col.lectivitzacions engegat pels mateixos treballadors, no era pas una feina fàcil de realitzar a l'Europa de l'època. En el cas del "Journal de Genève", que ja no era regit per William Martin (bon coneixedor del cas català i que havia pres una decidida actitud antidicatorial contra el Directori de Primo de Rivera), fou especialment traumàtica la ruptura, ja que no es quedà amb una mera interrupció de la publicació dels articles de F. Soldevila. Quan quan ell va sortir del país, ben avançada la guerra, l'agost del 1938 (per assistir al Congrés d'Història de Zurich), visità la redacció del diari a Ginebra i l'aleshores director, Jean Martin, no el va voler rebre al.llegant que tenia molta feina. Això provocà que Soldevila escrivís en el seu dietari, el 10-VIII-1938: "Estúpido Jean Martin ¿Per qui m'ha pres i per qui s'ha pres? He estat més de deu anys corresponal de "Journal de Genève"... Però, probablement, és perquè sóc roig" (p. 489)

Aquesta mateixa reacció la tornà a trobar entre els congressistes assistents a la reunió del Comitè Internacional de Ciències històriques.

Sembla una mica diferent (encara que, en el fons, respon a la mateixa reticència envers un autor que defensava obertament la Generalitat i el règim republicà) el cas del "Bulletin of Spanish Studies", ja que malgrat la interrupció de la publicació dels seus habituals articles (el darrer era datat el 15-VIII-1936),

---

<sup>56</sup> Al llarg..., p. 301-302.

el contacte amb el promotor de la publicació, E. A. Peers, es va mantenir durant tot el conflicte bèl·lic.<sup>57</sup> En una carta del 31-VII-1937 (pocs mesos després dels fets de maig), el professor britànic li justificà, a Soldevila, la interrupció de la secció de cartes des d'Espanya a causa de la guerra, perquè considerava que els col·laboradors encarregats de redactar-les no podrien fer-ho amb la llibertat que llurs lectors esperaven d'ells.<sup>58</sup> Tot i això, existeixen d'altres lletres de data posterior que revelen que la relació epistolar va tenir continuació amb posterioritat a la data de la carta suara esmentada. En una anotació anterior, del 12-VII-1937, inclosa dins Al llarg..., F. Soldevila diu que llegeix el manuscrit del llibre de Peers Catalònia infel·lix, que es publicà aquell mateix any, perquè l'autor li ha demanat que ho fes.<sup>59</sup> Encara que en aquest dietari no es torni a fer referència sobre aquesta obra, és molt possible que l'historiador català hi trobés serioses objeccions. El mateix títol i el futur fatalista per a la causa catalana que l'autor hi esboçava no podien pas plaure Soldevila i encara menys els capítols finals, on Peers fa la seva interpretació dels esdeveniments revolucionaris que seguien l'esclat bèl·lic, amb especial insistència en els aspectes de repressió indiscriminada i d'impotència de les autoritats per contenir-la.<sup>60</sup> El que devia saber-li més greu, però, a Soldevila, devia ésser el mateix fet que Peers, perfectament conscient de la condició nacional catalana, en comptes de fer una decidida aposta en favor de la Generalitat republicana volgués situar-se 'au-dessus de la mêlée'. Amb tot, devia no voler trencar completament el vincle per veure si podia guanyar-lo en favor de la seva causa. Així, en una carta del 12-V-1938, en un moment que el front republicà al Principat semblava estar més ben organitzat, Peers manifesta una clara voluntat d'esmena i li diu que prepara una nova edició del llibre (a la tardor) on repassaria els fets esdevinguts a partir del maig del 1937 (moment en què havia interromput la redacció de la seva obra) i li demana informació sobretot pel que fa a la qüestió de la tolerància religiosa que aleshores començava a implantar-se.<sup>61</sup>

El manteniment d'aquest vincle amb el professor britànic li va permetre a Soldevila, anys després, de reprendre la seva col·laboració en el "Bulletin...", en uns moments que va tornar a necessitar una plataforma --per mínima que fos--

---

<sup>57</sup> Sobre els orígens de la seva relació amb F. Soldevila, vegeu l'apartat "L'estada a la Gran Bretanya", del Cap. VI.

<sup>58</sup> LPFSC 8.1.5.5.

<sup>59</sup> Hi ha una versió catalana del llibre, amb el mateix títol original, feta per Pere Ortis i editada per Virgili & Pagès, Lleida, 1986.

<sup>60</sup> No en va un altre destacat intel·lectual alineat en la mateixa posició que F. Soldevila, Jordi Rubió, va apuntar (en la nota necrològica que féu del professor Peers) que era un llibre "que no ens havia de plaure massa, a molts catalans". Vegeu Mestres, companys... p. 305.

<sup>61</sup> LPFSC 8.1.5.54.

per tal de donar a conèixer a l'exterior la repressió franquista contra la cultura catalana i les realitzacions fetes per una resistència cultural que havia de lluitar en unes condicions molt difícils.

### **9.2.2.-Continuïtats i canvis professionals**

La circumstància bèl·lica no comportà per a F. Soldevila la interrupció de la seva activitat professional, sinó que més aviat la va estimular, ja que no tan sols va haver de continuar amb les responsabilitats que ja tenia durant el període anterior, sinó que en va adquirir de noves. Així mateix, pel que fa a la seva producció escrita, com a conseqüència del seu compromís amb la Generalitat republicana amenaçada, va haver d'assumir una intensa tasca de publicista, sense que això comportés ni una minva dels seus treballs d'estricta investigació històrica ni de la seva activitat de creació literària i poètica.

La seva feina com a arxiver i les seves classes a l'Escola de Bibliotecàries van continuar com abans. També va tenir continuïtat la docència universitària, que sí que experimentà un canvi qualitatiu molt important, ja que fou nomenat director del Seminari d'Història de Catalunya.

Per poder fer un seguiment d'aquestes activitats és molt útil el seu dietari del període bèl·lic inclòs a Al llarg.... Així, pel que fa la seva tasca com arxiver, sabem que d'ençà del 6 de juliol del 1936 l'havien traslladat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i que fou allí on va estar-se durant els primers temps del conflicte. El 31-VII-1936, pocs dies després de l'esclat bèl·lic i revolucionari constatà que "A l'Arxiu, malgrat que és obert al públic, no ve cap lector", mentre que --com ell mateix reporta-- a la Biblioteca de Catalunya es treballava força.<sup>62</sup> El mes següent, el dia 7, fou testimoni de la incautació per part de la Generalitat, una mesura que ell, a diferència del director de l'organisme J.E. Martínez Ferrando, trobà ben encertada:

"Incautació de l'Arxiu. Martínez Ferrando aclaparat. 'Més valdria estar en un camp de concentració', deia. És una frse que val un tresor, perquè pinta l'home. Total no ha de pasar-li res perquè la Generalitat s'hagi incautat de l'Arxiu. Al contrari: estarà més segur".<sup>63</sup>

La seva estança en aquest fons documental, però, no l'acabava de satisfer i així ho manifestava més endavant, en la mateixa anotació del 7-VIII-1936: "En Duran [Agustí Duran i Sanpere] diu que li sembla que haig de reintegrar-me a la Biblioteca Universitària. En canvi, en Bosch Gimpera, rector de la Universitat, diu que no sap veure per què. En realitat, jo segueixo adscrit a la Biblioteca, i --penso que per influència del Sbert i sense consultar-me-- m'han

---

<sup>62</sup> Al llarg..., p. 301.

<sup>63</sup> Op. cit. p. 302.

traslladat a l'Arxiu. Però, tal com estan les coses i tal comestic jo, estaria molt millor a la Biblioteca."<sup>64</sup>

El seu desig de canvi i de retorn a la Biblioteca de la Universitat es va veure satisfet molt de pressa, ja que el dia 1 de setembre va consignar la seva reincorporació a aquell centre bibliogràfic, d'on ja no s'en va haver de moure durant tot el període bèl·lic.

També va estar presidida per la continuïtat la seva feina docent a l'Escola de Bibliotecàries. Aquesta entitat, arran de l'esclat de la guerra, lluny d'experimentar una minva en la seva activitat, va augmentar-la, com ha explicat Assumpció Estivill.<sup>65</sup> D'una banda, en tractar-se d'un alumnat femení, no l'afectà la mobilització militar i, de l'altre, es van poder assumir feines noves (com ara la formació accelerada de bibliotecaris d'entitats obreres, culturals i recreatives, o la de bibliotecàries especialitzades en sales de lectura infantils). F. Soldevila seguí amb les seves classes d'història. Hi va haver un moment, però, quan fou elegit director del Seminari d'Història de Catalunya de la Universitat de Barcelona, que es plantejà deixar l'escola. Una petició de Jordi Rubió, feta l'octubre del 1936, perquè continués féu canviar-lo d'opinió. Sembla ésser que quedà satisfet de la seva decisió final de continuar, ja que el 3-XII-1937 anotà: "La classe de l'Escola arriba a semblar-me un oasi de pau i repòs".<sup>66</sup>

El canvi professional més significatiu fou la seva designació com a director del Seminari d'Història de Catalunya, que ell mateix va registrar, en el seu dietari, el dia 1-IX-1936.<sup>67</sup> La creació del Seminari d'Història de Catalunya s'havia fet efectiva el 15 de maig del 1936 gràcies, sobretot, a l'impuls entusiasta de Jaume Vicenç Vives i d'Enric Bagué (secundats pel mateix Soldevila), que pogué imposar-se a les reticències inicials del professor Antonio de la Torre, que temia que el Seminari d'Història d'Espanya quedés en una situació subalterna. Sobre el tema, F. Soldevila escriví en el seu dietari, l' 11 de maig:

"Converses amb en Bagué i en Vicenç per a la fundació del Seminari d'Història de Catalunya a la Universitat. La iniciativa és d'ells. En un cert moment, en Vicenç, comentant l'actitud del professor T., hostil, ha dit: --I pensar que jo ho feia perquè ell pogués publicar tot el que té en preparació després de tant de temps!"<sup>68</sup>

---

<sup>64</sup> Ibidem, p. 303.

<sup>65</sup> A. Estivill, l'Escola..., p. 304 i ss.

<sup>66</sup> Al llarg..., p. 407.

<sup>67</sup> Al llag... p. 305

La data oficial d'aquet nomenament és del 19-VIII-1936.

<sup>68</sup> Ibidem, p. 294.

Els documents on de la Torre sostenia la seva oposició són a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona, on existeix una carpeta dedicada específicament a la creació del Seminari d'Història de Catalunya. En una carta de F. Soldevila, sense data, dipositada en aquest arxiu, ell intenta conciliar posicions i trobar una solució satisfactòria. Comença per sintetitzar la posició d'A. de la Torre: "Aquest seminari (el d'H<sup>a</sup> d'Espanya) s'ha de mantenir. Però al costat d'un Seminari d'H<sup>a</sup> de Cat. ben dotat li sembla que quedaria en segon pla, ofegat pel SHC o, en tot cas, vivint a les seves mercès. Això no és acceptable, perquè l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segons ell) existeix material que fa referència a tota la h<sup>a</sup> d'Espanya (...) El problema, doncs, és: si es pot donar o no la possibilitat de la coexistència dels dos seminaris, íntimament relacionats, però comptant ambdós amb recursos econòmics paral·lels o almenys que fossin dignes per al SHE. Això és una qüestió a resoldre pel Patronat".

L'actitud d'A. de la Torre no sorprenia ningú, ja que era ben palesa la seva bel·ligerància contra tota forma de catalanisme. Una posició que li valgué la seva exclusió de la universitat barcelona l'agost del 1937 i que explica el seu alineament amb els franquistes i la seva assumpció del càrrec de vice-rector de la Universitat de Barcelona després del conflicte.<sup>69</sup>

Els projectes concebuts en el si del Seminari eren molts, però les seves realitzacions foren limitades a causa de la situació de guerra que es vivia. F. Soldevila féu un balanç de l'actuació del seminari i enunciat públicament el programa que es volia realitzar en una entrevista a "La Publicitat", la primera que li feien segons confessió pròpia.<sup>70</sup> Hi parlava de l'aparició del primer volum de l'obra de Jaume Vicenç Vives, Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516 i hi anunciava l'edició dels dos volums següents. Així mateix, hi exposava els projectes de realització d'un assaig col·lectiu d'història de la Universitat de Barcelona i d'un extens estudi sobre Ramon Muntaner (en ocasió del seu centenari) que havia assumit ell mateix i que havia d'anar acompanyat d'una segona part sobre la repercusió de la "Crònica", a càrrec d'Enric Bagué. Entre els projectes de futur, també aventurava la realització d'un balanç sobre l'"Estat actual de la investigació de la història econòmico-social i de les institucions político-administratives de Catalunya" (per part de J. Vicenç Vives), l'elaboració d'un índex general bibliogràfic de la Història de la Corona d'Aragó i el recull de les Acta catalanensia referents a la política internacional de Catalunya a finals

---

<sup>69</sup> Sobre els professors depurats el 1937, vegeu Josep M. Muñoz, Jaume Vicens..., p. 90, nota 116. En aquesta mateixa obra també s'explica el paper d'A. de la Torre un cop finalida la guerra: "L'acostament als ocupants", p. 102 i ss.

<sup>70</sup> 30 de març del 1937, p. 3. Reproduïda a F. S., Textos... p. 145-148.



del S. XV i principis del XVI. En l'esmentada entrevista, el mateix F. Soldevila exposà el principal propòsit del nou seminari:

"El seu objectiu no és altre que intensificar els treballs sobre la nostra història per la col.laboració de tots els elements universitaris que s'hi dediquen: professors i estudiants. El seu camp d'acció comprèn tot el que es refereix a la investigació, estudi, ensenyament i divulgació de la història de Catalunya, sense altre limitació que la de no interferir-nos en les activitats d'altres institucions, ans, si de cas, col.laborar-hi. Així, per exemple, si l'Institut d'Estudis Catalans ha emprès l'edició crítica de les nostres cròniques medievals, no se'ns acudirà d'incloure'n cap en el nostre pla de publicacions: al contrari, hi portarem la nostra cooperació i, de fet, ja la hi portem. De la mateixa manera, l'existència de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana ens decantaria a no publicar res de concernent a l'ensenyament primari, malgrat que membres del Seminari han elaborat i elaboren --per a la Protectora, precisament-- llibres d'aquesta mena: Enric Bagué, Jaume Vicenç, jo mateix..."

Pel que fa al contingent humà de què es disposava, al marge dels tres noms citats abans, cal fer esment d'Elies Serra i Ràfols (aleshores catedràtic de la Universitat canària de La Laguna i agregat de la de Barcelona, que tenia l'encàrrec d'arreglar la documentació per a la història de l'Estudi de Lleida) i Frederic Udina. També hi col.laborava Guifré Bosch, que des del front aragonès, s'havia d'haver encarregat d'una part del projecte d'Història de la universitat, del període comprès entre la segona part del segle XIX i principis del XX.<sup>71</sup> A tots els citats, encara caldria afegir-hi Joan Ainaud i Dolors Teixidor, que s'encarregaren de la realització dels índexs de la tesi de Vicenç. La mobilització de bona part d'aquests elements va comprometre la realització de les iniciatives projectades.

En una demanda de personal i recursos feta per F. Soldevila el 15 de novembre del 1936 s'evidencia la gravetat de la situació. En l'escrit es remarca el contratemps que suposà la mobilització de Jaume Vicenç i de Frederic Udina en l'acompliment dels objectius fixats, i es fa una descripció de l'estat de les feines projectades:

"Per causa de la Història de la Universitat, han hagut de passar a segon terme les altres obres i estudis que el Seminari realitzava, especialment aquella que constituïa la seva tasca preferent: l'estudi a fons de la Crònica de Ramon Muntaner amb vistes a la publicació d'un gran volum que en compregui tots els aspectes. A aquesta obra, el Director, que ja tenia fets molts treballs de cara al centenari, ha associat els Srs. Bagué i la deixeble Srta. Costa, l'únic dels estudiants de la Secció d'Història que ha pogut prosseguir els treballs. Tots els altres s'han trobat o bé absents o mobilitzats, o bé amb ocupacions que no els permeten de col.laborar a l'obra del Seminari. Cal fer observar, però, que

---

<sup>71</sup> Ell mateix ho explicà en les seves memòries Boires d'ahir. Memòries des de l'exili, Ed. Columna, Barcelona, 1991, ps. 32 i ss.

alguns deixebles, ingressats amb brillants exercicis a la nostra Facultat, prossegueixen llurs treballs al Seminari".<sup>72</sup>

A les dificultats de personal, encara se n'hi van afegir d'altres motivades per les fluctuacions de caire polític, que també tingueren la seva traducció burocràtica. Així, el novembre del 1937, com va explicar el mateix Soldevila, el Seminari va haver de desprendre's de la referència a Catalunya i passà a anomenar-se simplement Seminari d'Història.<sup>73</sup>

Finalment, del projecte col·lectiu d'Història de la Universitat, només es va poder publicar (amb data de 1938) la part que havia correspost a F. Soldevila, sota el títol Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona, coincidint amb la celebració del centenari de la institució universitària, que fou, com ha apuntat Albert Ribas, "l'última manifestació d'entusiasme col·lectiu que donaren els promotors de la renovació universitària".<sup>74</sup>

Per les anotacions en el seu diari, se sap que hi treballà molt a gust, que fins i tot s'emocionà amb alguns personatges estudiats --"Finestres, envejable", anotà el 24 de setembre de 1937--; però se sap també que fou un projecte molt accidentat, com constatà el dia 1 d'octubre de 1937:

"Reviso el que tinc fet d'Història de la Universitat, perquè m'ho posin a màquina. L'excessiva confiança d'en Vicenç en la seva capacitat de treball ens haurà desballestat aquesta obra. Ara, amb la mobilització ja no hi pot treballar. En Guifré Bosch, tampoc. Veurem com en sortirem"<sup>75</sup>

Els problemes no van afectar només la realització del llibre, sinó que també sorgiren a l'hora de la seva distribució, ja que fou estampat poc temps abans de l'entrada a Barcelona de les tropes nacionalistes espanyoles i no es va poder enquadernar ni distribuir. Així, doncs, no va poder circular fins a la dècada dels cinquanta, quan la Universitat de Barcelona va posar a la venda, discretament, el material imprès. Recentment, el professor Joaquim Molas ha recordat que F. Soldevila va dir-li a ell i als seus companys dels Estudis Universitaris Catalans, als anys cinquanta, que un dia el va cridar el Dr. Lluís Pericot --aleshores membre del rectorat de la universitat barcelonina-- perquè havia trobat en un

---

<sup>72</sup> Aquesta petició figura en l'Arxiu de la Universitat de Barcelona abans esmentat.

<sup>73</sup> Al llarg... p. 400.

<sup>74</sup> Albert Ribas, Op cit. p. 146

<sup>75</sup> Al llarg... p. 385.

recó (possiblement a la mateixa facultat) tots els plecs tirats l'any 1938 i volia saber què calia fer.<sup>76</sup> Diu J. Molas:

"Van fer un pacte, suposo que animats per les esclertes de liberalització universitària produïdes per les vagues del 1951 i pel nou ministeri del senyor Joaquín Ruiz Jiménez; substituïrien els pròlegs, enumerats en xifres romanes, que, pel que sembla, contenien al·lusions a la situació, si no política, bèl·lica, per un d'absolutament asèptic, relligarien els plecs trobats i, com aquell qui res, farien córrer el llibre com si aquest hagués sortit en el seu moment (...) L'operació es va realitzar tal com s'havia pactat. I el llibre, segons els meus comptes, va sortir cap a la tardor del 1951, perquè em va dedicar un dels primers exemplars i la dedicatòria duu la data del 21 d'octubre d'aquest any".<sup>77</sup>

Contribueix a refermar aquest testimoni l'existència d'unes cartes en el fons personal de F. Soldevila, datades a principis del 1952, on Frederic Pau Verrié (el 19-I-1952) i Narcís de Carreres (el 27-II-1952) li agraeixen la tramesa d'un exemplar.<sup>78</sup>

Malgrat la seva difícil publicació i distribució, que l'ha convertit en un títol gairebé desconegut pel gran públic, ha estat un estudi molt utilitzat per diferents estudiosos. Josep Pla l'usà en el volum Notes del capvesprol com a única font per explicar la història de les acadèmies que hi hagué a Barcelona durant els segles XVIII i XIX.<sup>79</sup> Ernest Lluch, en el seu clàssic treball El pensament econòmic a Catalunya, arriba a afirmar que és la millor obra de caràcter general sobre el tema.<sup>80</sup> La clau del seu èxit està en el fet que no és un estudi ultraespecialitzat sobre un tema concret, sinó que és una veritable mostra d'història de la cultura d'una època determinada.<sup>81</sup> Així, l'atenció no se centra només en la Universitat de Cervera, sinó que s'analitza les causes que portaren a la supressió de la de Barcelona i es repassa les acadèmies i totes les institucions culturals que existiren a la capital catalana durant el segle XVIII i principis del XIX, fent un especial atenció a l'esforç emprès per la Junta de Comerç barcelonina. Per tot això, l'obra constitueix un altre exemple indubtable

---

<sup>76</sup> En una carta que FS va rebre el 25-IV-1940, M. A. Royo ja li explicava (de manera velada) aquesta situació: "L'últim descobriment que he fet sobre la cèlebre tesi és que encara és a impremta" (Dietaris..., vol I, p. 88).

<sup>77</sup> Vegeu, Centenari de F. Soldevila. Sobre un seu llibre imprès el 1938, però repartit el 1951, dins "Paper groc", núm 17, oct. 1994, p. 178.

El text del prefaci de Pere Bosch Gimpera que fou suprimit és reproduït dins el llibre ja esmentat de Guifré Bosch, Boires d'ahir..., ps. 33-36.

<sup>78</sup> LPFSC 10.1.3.16 i LPFSC 10.1.3.21., respectivament.

<sup>79</sup> Josep Pla, vol XXXV de l'Obra Completa, Barcelona, Ed. Destino, 2<sup>a</sup> ed. 1986, ps. 82-85.

<sup>80</sup> Barcelona, Ed. 62, 1<sup>a</sup>ed. 1973, p. 180, nota 30

<sup>81</sup> El manuscrit de l'obra, junt amb les fotografies publicades són a l'IEC (FFSIEC 3.2.5.)

de l'interès del seu autor per la història dels temps moderns. Alexandre Galí, sense desmerèixer la vàlua d'aquest llibre, es lamentà del fet que finalitzés en el moment que és restablerta la Universitat de Barcelona:

"Per desgràcia Soldevila cloïa en aquest punt la seva història. S'havia engrescat amb el tema i la victòria del retorn de la Universitat a Barcelona el féu exultar com el desenllaç feliç del drama. Si hagués anat continuant la seva història el seu goig s'hauria esfumat".<sup>82</sup>

No en va Galí parla del període 1842-1900 com el d'"asfíxia de la vida universitària".<sup>83</sup>

La seva funció de director del Seminari F. Soldevila la féu compatible amb les classes a la Universitat. Encara que durant el curs 1936-1937 no en va fer, les va reprendre el curs següent. Així, en el seu dietari el 24-XI-1937 anotà la impressió que li provocà la seva primera classe, centrada en l'anàlisi de la història de Catalunya dins la història universal, un dels temes recurrents al llarg de la seva trajectòria.<sup>84</sup> El bon efecte que les seves lliçons provocaven en l'alumnat l'animaren a escriure, el 15-XII-1937: "Cada classe és un èxit. Avui Carles V. Després reunió al Seminari. Fa goig treballar així. I sense gaire fatiga".<sup>85</sup> Aquesta favorable impressió es confirmà també al curs següent, quan escriví, el 17-XII-1938:

"Com em resulta agradable la vida universitària! I és que ara és realment simpàtica (...) I pensar que cursos enrera, m'hauria agradat deixar les classes! Em fatigaven molt més. A temporades, les temia. A més, ignorava l'èxit que tenien, per més que, a vegades, pogués sentir-lo."<sup>86</sup>

De tota manera, l'èxit de les classes no era l'únic motiu que l'empenyia a continuar i potser ni tan sols el principal. Anteriorment al fragment reportat, el 30-X-1938, va anotar: "L'ensenyament --potser ja ho he escrit alguna altra vegada-- no és sinó un llarg i més intens aprenentatge".<sup>87</sup> I encara a part d'aquest valor d'aprenentatge, en una nota molt més anterior, del 25-XI-1936, havia fet la següent reflexió sobre què era millor, si fer classes o dedicar-se a escriure i a la investigació:

---

<sup>82</sup> Ensenyament universitari, Llibre IX de Història..., Barcelona, 1983, p. 24

<sup>83</sup> Galí, Op. cit. p. 21.

<sup>84</sup> Al llarg..., p. 402.

En el fons de l'IEC hi ha apunts de les seves lliçons universitàries que deuen ésser d'aquesta època: Els primers contactes de la nostra història amb la història universal. Vegeu FFSIEC 3.2.20.

<sup>85</sup> Ibidem, p. 410.

<sup>86</sup> Ibidem, p. 527.

<sup>87</sup> Ibidem, p. 515.

"Sovint he pensat que jo podria donar molt més rendiment estalviant les meves forces i no esmerçar-les en l'ensenyament. Escriure i res més. Però, qui sap? Potser una vocació que afermi o que faciliti ¿no valdrà més que tot el que encara pugui escriure?"<sup>88</sup>

El seu nomenament com a membre de la Institució de les Lletres Catalanes fou l'altre gran canvi que experimentà la seva trajectoria durant el període. Ja s'ha remarcat la importància que l'esmentat organisme va jugar. Ultra les seves funcions d'ajut als escriptors i de publicació d'obres, es dotà de mitjans d'expressió escrits i radiofònics, es coordinà amb els Serveis de Cultura al front i assajà de donar a conèixer a l'exterior la realitat cultural --i política-- catalana. En foren membres Josep Pous i Pagès (president), Carles Riba (vice-president), Francesc Trabal (secretari), Pompeu Fabra, Antoni Rovira i Virgili, Lluís Nicolau d'Olwer, Pere Coromines, Jordi Rubió, Ernest Martínez-Ferrando, Josep Carner, Jaume Serra Húnter, Joaquim Ruyra, Josep M. Capdevila, Joan Oliver, Lluís Montanyà, Cèsar-August Jordana i Gabriel Alomar. D'ençà del mes de maig del 1937 (quan es començà a projectar l'organisme) que F. Soldevila sabia que havia estat designat com a futur membre de l'entitat, encara que el seu nomenament, per unanimitat, no es féu efectiu fins el 23 d'octubre del mateix any.<sup>89</sup> El feren de la secció de revistes i jugà un paper destacat en la decisió de reprendre la "Revista de Catalunya", que d'ençà de l'etapa que ell la dirigí (1930-1931) només havien pogut tornar a publicar cinc números durant el 1934 (sota la direcció de J. V. Foix). Així ho explica en el seu dietari:

"He sostingut el títol de "Revista de Catalunya" per a la revista que editarem (en sonaven d'altres). També hi he sostingut la continuació de la numeració anterior. En Nicolau m'ha ajudat. En Coromines també. En Rovira, que era partidari del títol, no ho era de la numeració. Finalment ha estat acceptat el meu punt de vista. Ho celebro. Encara que amb algunes interrupcions, tindrem una revista que haurà travessat una colla d'anys i que haurà passat dels primers números. Quan serà la pròxima interrupció? És llunyana? És a la vora? Penso que ningú no ho sap" (p. 406)

No cal dir que la seva col.laboració en la nova etapa de la publicació tornà a ésser rellevant.

---

<sup>88</sup> Ibidem, ps. 402-403.

<sup>89</sup> Ell mateix ho explicà a Al llarg..., el 24-X-1937: "He telefonat a en Riba i m'ha comunicat que per unanimitat, ahir, vaig ésser elegit membre de la Institució de les Lletres Catalanes. Electors: Pous, Nicolau, Rovira, Rubió i Riba. També han estat elegits Martínez Ferrando, Serra Hunter, Trabal i no sé si algú més." (p. 391)

### 9.2.3.-La història, arma de combat.

L'argumentació històrica acabà per ésser un dels eixos principals en la defensa de la Generalitat republicana i per això no ha de sobtar que també fos el nucli de moltes iniciatives obertament propagandístiques encomanades per les autoritats a reputats historiadors professionals. F. Soldevila no dubtà a realitzar tot un seguit d'obres d'encàrrec d'aquestes característiques, conscient com era del que hom es jugava en aquells moments. Naturalment, això no suposà una minva de la seva producció investigadora.

La circumstància bèl·lica en què estava immers possibilità que ell establís una molt fructífera dialèctica entre present i passat, en la qual els fets de l'actualitat li reportaven dades precioses per analitzar successos pretèrits, de la mateixa manera que els fets passats li facilitaven claus d'interpretació de la realitat més immediata. Així, va poder fer en el seu dietari de guerra un seguit d'observacions que molt difícilment hagués pogut realitzar en temps de pau. El 15-III-1938 anotà: "Entremig de la tragèdia, van fent camí totes les altres coses, àdhuc les més banals. A tenir en compte pels historiadors"<sup>90</sup> I el 11-V-1937, havia escrit: "A anotar encara dels dies de lluita. La curiositat de la gent --de molta gent--, més poderosa que la por o la prudència".<sup>91</sup> El to amarg d'algunes era inevitable, com aquesta del 18-II-1937: "El mal no està en la multiplicitat de partits, el mal està en la imbecilitat humana, que és immensa i que ara es desborda".<sup>92</sup>

Junt amb aquestes consideracions de caire més general se'n troben d'altres que es refereixen a fets molt concrets del passat. "He vist de prop la manera com unes Vespres [sicilianes] poden iniciar-se", escriví el 14 de novembre del 1937.<sup>93</sup> I el dia 23 de juny del 1938 es pregunta: "¿Com es veia la revolució francesa de fora estant?", per explicar-se la reacció de recel amb què era rebuda a Europa la causa republicana, fins i tot per persones ben pròximes a ell.<sup>94</sup> El mateix conflicte bèl·lic que vivia tenia, a criteri seu, "molts punts de

---

<sup>90</sup> *Al llarg...*, p. 429.

<sup>91</sup> *Ibidem*, p. 356.

<sup>92</sup> *Ibidem*, p. 329.

<sup>93</sup> *Ibidem*, p. 399.

<sup>94</sup> La qüestió se la plantejà el 23 de juny de 1938, segurament per entendre el posicionament de Carles i també d'Yvonne --que havia pogut sortir del país amb Gerard l'abril d'aquell any. L'anotació del dietari afegia: "I en quin medi viu Yvonne? D'emigrats, com el meu germà, i de reialistes, com el marit d'Elisabet" (*Ibidem*, p. 475). Val a dir, però, que el marit d'Elisabet, Pierre Guest --segons em digué Gerard Soldevila-- no era pas monàrquic ni res per l'estil i fou un membre actiu en l'organització de la resistència quan França fou ocupada pels nazis. (Carta del 18-IX-1998).

retirança amb la Guerra de Successió".<sup>95</sup> Per això va poder anotar, el 10 de gener del 1939:

"Sospito que no és la fe el que determina la voluntat de resistència, sinó la voluntat de resistència el que determina la fe. La crea. El 1714 mantenia en els esperits l'esperança d'un miracle. En el fons, no estem esperant també un miracle?"<sup>96</sup>

Aquest paral·lelisme que ell establí entre els dos esdeveniments degué contribuir a fer créixer el seu interès per l'episodi històric setcentista que ja l'havia atret en diverses ocasions anteriors. Va sostenir la similitud d'ambdós fets en diverses conferències, articles i lliçons, fins al punt que inicià l'escriptura d'una novel·la, El cavaller Despalau, que tenia aquell conflicte del segle XVIII com a marc on es desenvolupa l'acció.<sup>97</sup> Fruit d'aquesta inclinació envers l'esdeveniment havia estat ja l'escrit La presó de Pau Ignasi de Dalmases i Ros, enviat de Catalunya a Felip V, on tingué ocasió també de parlar d'un personatge pel qual se sentia molt atret.<sup>98</sup> No en va, Pau Ignasi de Dalmases a més a més de diplomàtic i representat de les institucions catalanes era cronista oficial del Principat i autor d'una història de Catalunya que s'ha perdut. El mateix Soldevila remarcà la importància d'aquesta doble vessant del personatge:

"La figura de Dalmases (...) havia de cobrar molt més de relleu cap al final de la lluita, quan la ciutat de Barcelona (6 març 1713) va confiar-li la seva representació a Londres i els interessos de Catalunya a la Cort d'Anglaterra. I encara cobrarà més de relleu quan al costat de la seva activitat política i diplomàtica sigui estudiada la seva activitat d'erudit i d'historiador".<sup>99</sup>

En el grup d'obres de marcat to divulgador i de finalitat propagandística realitzades durant la guerra, cal esmentar una petita Història política de Catalunya que li encarregà Rafael Tasis per al Comissionat de Propaganda -- en la seva qualitat de director d'una "Biblioteca Política" d'orientació catalanista -- i que Soldevila enllestí el juliol de 1938. Hi ha constància de la culminació d'aquest projecte gràcies a una carta que aquest darrer li adreçà:

---

<sup>95</sup> Ibidem, 1-X-1936, p. 307.

<sup>96</sup> Ibidem, p. 536.

<sup>97</sup> Vegeu el pròxim apartat "Silvestre Albanell, més que un pseudònim poètic", d'aquest mateix capítol.

<sup>98</sup> Dins Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'Estudis literaris, històrics i lingüístics, vol III, Barcelona 1936, ps. 481-498.

<sup>99</sup> Op. cit. 492.

"Heus ací finalment el Resum d'Història Política que vau demanar-me. Perdoneu que hagi trigat tant, però m'ha donat molta més feina del que em pensava".<sup>100</sup>

La comanda li havia estat feta en una carta del 31-III-1938, en la qual Tasis li deia:

"Us havia atribuït una Història política de Catalunya que en el meu pensament venia a ésser un resum de la que vareu publicar a l'Editorial Alpha i una biografia de Pau Claris"<sup>101</sup>

Cap dels dos llibres esmentats que, segons sembla, havien de tenir d'unes setanta a cent pàgines (i que havien d'estar profusament il·lustrats) no han estat localitzats. La data de lliurament del primer fa sospitar que potser no arribaren a ésser editats.

No foren aquests els únics encarrecs que li feren, ja que hi ha constància de tres projectes més, explicats per ell mateix en el seu dietari, el 13 de juny de 1938:

"M'encarreguen tres llibres: un sobre Política internacional de Catalunya en la guerra dels Trenta Anys i la de Successió (sols demanaven el corpus de Sang i les seves conseqüències peninsulars i internacionals, però m'ha costat poc de fer-los veure que així tindria més interès; encara, probablement, ho migpartiré i en faré dos opuscles); un altre sobre Catalunya i la guerra actual i un altre sobre Menorca. Em penso que és, sobretot, de cara a Anglaterra i que és d'allí que ho demanen: En Batista i, si haig de creure en Sucre, els anglesos(?)"<sup>102</sup>

És també probable que cap d'aquestes tres obres s'arribés a editar en forma de llibre. Tanmateix, del tercer projecte és molt possible que en sortís l'article possiblement inèdit Menorca, del qual se'n conserven diversos esborranys i que havia d'ésser publicat en anglès al "Manchester Guardian".<sup>103</sup>

Cal consignar, així mateix, que en el seu fons personal de Chavornay es van trobar dos textos incomplets d'aquest període que són redactats en espanyol. Un d'ells es refereix als pagesos catalans i la guerra --cosa que permetria

---

100 Arxiu Particular Rafael Tasis.

101 LPFSC 8.1.5.24.

102 Al llarg..., p. 470.

103 El 24-X-1937 ja havia publicat, amb el mateix títol, un article a "La Publicitat". El que ens ocupa insisteix en què la sort de l'illa no pot ésser indiferent als anglesos. N'existeixen diferents originals, tots ells al fons de l'IEC. Un, de 4 pàgines, redactat en català, un altre de la mateixa extensió, redactat en anglès i amb el títol de Minorca, i un tercer, de dues pàgines, en espanyol, amb la data 28-XII-1938. Hi ha també un esborrany de tres pàgines de la versió anglesa, amb moltes correccions. En el revers d'aquest darrer, hi ha l'esborrany d'una carta datada el 2-I-1939, on F. Soldevila (encara que, fora de l'encapçalament, la resta no sembla lletra seva) sol·licita la publicació de l'article al "Manchester Guardian" i invoca la seva coneixença d'Allison Peers i dels anys que féu de lector a Liverpool. Vegeu FFSIEC 7.2.8.1.



establir la hipòtesi que fos una part de la segona de les obres projectades Catalunya i la guerra actual. I n'hi ha un altre que tracta de l'idioma i el moviment catalanista, també redactat en espanyol, que podria ésser una altra comanda institucional.<sup>104</sup> En aquest mateix fons esmentat, hi ha una carta del 26-XII-1938 on el seu antic deixeble Guifré Bosch (aleshores comissari de propaganda de l'exèrcit de l'Est) li proposa de participar en un volum que s'havia de titular Elogi de Catalunya i que havia de tenir un caire antològic, però que molt possiblement no es va dur a terme.<sup>105</sup> En el fons de l'IEC hi ha un plec d'una vintena de fulls sobre el significat d'un seguit de dates històriques, que sembla correspondre a un opuscle divulgador, i que és datat del 6/5-XII-1938, que presumiblement no acabà de redactar.<sup>106</sup>

El projecte que sí és segur que arribà a realitzar fou un altre encàrrec, també de Propaganda, que no va rebre amb gaire entusiasme en el moment que se li proposà. Ell mateix ho explicà en el dietari el 16 de juny de 1938: "Visita de Joan Sabaté, també de Propaganda. Ultra tots aquells llibres, un altre: una mena de Doctrina catalanista, com la de Prat de la Riba, adaptada a les circumstàncies actuals. M'he excusat: m'interessa més fer els altres. Però potser també hauré d'acabar fent aquest".<sup>107</sup>

La seva temença es complí i abordà la redacció de l'obra el 28 de novembre de 1938. Hi treballà intensament i amb un gran entusiasme durant el desembre d'aquell any, com ho consignà en el seu dietari corresponent al dia 12. Gràcies a aquesta anotació se sap que ni el títol "Doctrina catalanista" ni "Breviari patriòtic" no el satisfien. El seu escrit degué restar inacabat perquè l'últim dia d'aquell mateix mes va partir cap a l'exili. En el seu llegat personal de Chavornay existeix un manuscrit de 19 fulls on hi ha tot l'esquema i diferents punts desenvolupats d'una obra en projecte. Pel seu contingut i per les característiques del paper i de la lletra podria molt bé tractar-se d'aquest manual, ja que l'esquema que conté és el següent: La terra - Els homes - L'idioma - La història - La ciutat - El sentiment nacional - El règim polític - L'ideal de Catalunya. Els tres primers capítols són completament redactats.<sup>108</sup>

---

104 LPFSC 4.10.

105 LPFSC 8.1.5.23.

En l'altre gran fons soldevilià, el dipositat a l'IEC, hi ha uns fulls manuscrits que duen el títol Els elogis de Catalunya dins la literatura trobadoresca que podrien estar relacionats amb el projecte. (FFSIEC 7.2.8.3.)

106 FFSIEC 3.2.16.

107 Al llarg..., p. 471.

108 LPFSC 4.8.

Encara dins aquest mateix capítol d'obres d'encàrrec institucional s'hi podria incloure l'opuscle Catalans i Aragonesos a Orient (1938), especialment dedicat als soldats del front<sup>109</sup>, però no sembla pas que es pugui fer el mateix amb el llibre Fets d'armes de catalans (1938), ja que l'autoria de Soldevila en aquest cas és molt dubtosa. Aquesta darrera obra, editada pels Serveis de Cultura al Front (que no du el nom de l'autor del text i sí el de l'il·lustrador, Francesc Domingo), li ha estat atribuïda per Rosa Montoriol.<sup>110</sup> Ni el seu estil literari ni el tractament dels temes que s'hi fa no s'adiuen amb Soldevila. Així mateix, tampoc no s'ha trobat entre els documents de l'autor cap referència a la realització d'aquest treball. Tot plegat fa que aital atribució hagi d'ésser, de moment, desestimada.

Una obra molt ambiciosa que partia també d'una comanda governativa era una història de la guerra (proposada pel govern central com a rèplica d'una altra iniciada pels nacionalistes espanyols), de la qual Soldevila en fou nomenat redactor l'abril del 1938.<sup>111</sup> La seva actitud respecte del projecte, però, era clarament escèptica. "Paraules, paraules, paraules..." escriví en el seu dietari del 21 d'octubre de 1938 per evidenciar la inoperativitat de les reunions a què assistia.<sup>112</sup>

Finalment, cal destacar també la seva participació en el monumental llibre L'art de la Catalogne de la seconde moitié du neuvième siècle à la fin du quinzième siècle (París, Ed. Cahiers d'art, 14, 1937), editat en francès, anglès i alemany, que servia de presentació a la famosa exposició d'art català celebrada a París en ocasió de l'Exposició Internacional --que segons Francesc Miralles, fou una de les més importants que mai s'han fet.<sup>113</sup> L'obra, editada per Cahiers d'Art Christian Zervos, reunia també textos de Josep Gudiol i del propi Zervos, i tenia per objectiu, com la mateixa exposició, sortir al pas de les acusacions de destrucció sistemàtica del patrimoni artístic en la zona republicana fetes pels bàndol insurrecte. La importància del seu article, La

---

<sup>109</sup> En el seu dietari, del 31-VII-1938, anotà: "D'aquí a una estona em posaré a treballar en un opuscle que m'han demanat del Centre d'Estudis Històrics, per a propaganda. El puc fer en català: Catalans i aragonesos a Orient, serà el títol i el tema que escolliré" (Al llarg..., p. 487). No hi ha constància que arribés a ésser publicat, encara que, més endavant, el 17-VIII-1938, diu que ha de continuar el seu treball sobre Els almogàvers (p. 491). Possiblement fou l'embrió del llibre que amb el mateix títol publicà a l'Editorial Barcino el 1952.

<sup>110</sup> R. Montoriol, Ferran Soldevila..., ps. 35 i 52.

<sup>111</sup> Al llarg..., p. 339.

<sup>112</sup> Op. cit. p. 512.

<sup>113</sup> L'epoca de les avantguardes 1917-1970, vol VIII de Història de l'art català, Barcelona, Ed. 62, 3<sup>a</sup> ed. 1989 ps. 164-165.

Catalogue, histoire à vol d'oiseau cal no fixar-la en el text, de només tres pàgines, sinó en el fet mateix d'haver estat inclòs en aquell catàleg, un clar indicatiu d'haver aconseguit ésser l'historiador de referència del moment.

Pel que fa als estudis que va realitzar per compte del Seminari d'Història de Catalunya, ja s'ha apuntat anteriorment que es podrien sintetitzar en dues grans línies d'investigació: els treballs sobre Ramon Muntaner i els relacionats amb la història de la Universitat. En la "Revista de Catalunya" es troben articles d'ambdós blocs temàtics, prova dels avenços fets en tots dos àmbits. En el primer exemplar de la represa de la revista hi ha l'escrit Un centenari: La restauració de la Universitat de Barcelona,<sup>114</sup> on avança una part del treball que havia fet sobre el tema. I en el segon exemplar ja hi aparegué un primer article sobre Muntaner, El concepte d'Espanya en la Crònica de Muntaner,<sup>115</sup> que es veié complementat, ben aviat, per un altre escrit, Ramon Muntaner i els clergues,<sup>116</sup> on Soldevila desvetllà l'actitud "poc favorable a l'estament eclesiàstic" del gran cronista. El primer d'aquests dos articles sobre Muntaner té un interès que va més enllà d'un estudi especialitzat sobre el cronista, perquè planteja una qüestió que ja aleshores centrava l'atenció del seu autor i que, posteriorment, serà el mòbil que l'empenyí a escriure la seva magna Història d'Espanya. Ell mateix exposa el seu propòsit en el començament de l'escrit:

"No ha estat fet encara, ni per aquells que semblaven més interessats a fer-ho, un estudi a fons sobre el concepte i l'accepció d'Espanya en els textos medievals catalans. Hom s'ha limitat a repetir idees més o menys vagues sobre el caràcter geogràfic de la denominació; però no ha estat mai dreçat, que jo sàpiga, ni que sigui parcialment --un moment, un autor-- l'inventari de les frases on el nom d'Espanya apareix. I, tanmateix, aquesta feina és necessària per arribar a precisar aquell concepte."

Això és el que es proposà fer aleshores amb la Crònica de Muntaner. Hi registra el concepte geogràfic, amb el nom referit a tota la Península ibèrica, així com l'accepció referida a la part territorial en poder dels sarraïns. Hi detecta també l'ús del concepte per designar el "conjunt espiritual" d'uns pobles, encara que assenyalava que tant Muntaner com la resta de cronistes medievals empenen aquest significat de manera molt excepcional. També insisteix en el fet que l'adjectiu "espanyol" a penes arriba a aparèixer en cap de les cròniques, excepció feta de la de Boades, raó que referma els seus dubtes sobre

---

114 Núm 82, gener 1938, ps. 83-88.

115 Núm 83, febrer de 1938, ps. 171-180.

116 Núm 86, maig 1938, ps. 33-38.

l'autenticitat íntegra del Llibre dels feits d'armes de Catalunya.<sup>117</sup> Finalment, conclou:

"Malgrat el caràcter excepcional d'aquests esments, fóra absurd de voler llevar-los importància i significació. Són indici que, àdhuc en períodes de vida independent, àdhuc en esperits tan profundament catalans i patriotes com el de Muntaner, ha existit a Catalunya un sentiment, més o menys precís, més o menys puixant, de connexió espiritual hispànica. Segons les circumstàncies i les vicissituds, aquest sentiment ha arribat a ésser una força positiva --o ha passat a ésser una negació."

Els dos articles reportats devien ésser una part del treball que s'havia proposat dur a terme sobre Muntaner i que, segurament, no arribà a culminar. Gairebé un any abans del primer dels escrits citats, el març del 1937, consta que ja estava a punt d'emprendre la redacció del seu estudi.<sup>118</sup> Anteriorment, s'havia dedicat a aplegar els materials necessaris i a copsar que "resten moltes coses a dir sobre Muntaner".<sup>119</sup> Inicialment, el projecte partia d'una petita biografia que li havia encomant l'editorial Barcino que després no es va arribar a materialitzar. La preparació d'aquesta obra li servi d'estímul per aprofundir en el tema i continuar el treball pel seu compte (que després fou assumit pel Seminari d'Història de la Universitat de Barcelona). El projecte va créixer en ambició i el mes de juny del 1937 ja hi havia redactada una part prou important com perquè ell anotès en el seu diari, el dia 8: "Tinc la sensació que el Muntaner pot ésser una gran obra, i m'ho confirma l'efecte que produeix en els altres".<sup>120</sup> No hi ha d'altres anotacions ni en els seus dietaris ni en la correspondència conservada que permetin saber en quin estat de redacció estava l'obra quan Soldevila va haver de partir cap a l'exili, ni tampoc se n'ha localitzat cap manuscrit. Tot i que el més probable és que no l'acabés, podria ésser que molt del material aplegat i redactat l'integrés, molts anys després, en les notes històriques que va fer a la seva edició de les Quatre Grans Cròniques, finalment publicades per l'Ed. Selecta l'any 1971.<sup>121</sup>

A tot aquest conjunt d'obres realitzades en aquest difícil període (ja s'ha esmentat amb cert detall la realització de la seva part referida a la història de la Universitat en l'apartat anterior-) només caldria afegir-hi la comunicació que

---

<sup>117</sup> Efectivament, la falsetat d'aquesta crònica fou demostrada per Miquel Coll i Alentorn en el seu pròleg al vol IV de l'edició que de l'esmentada obra féu l'Editorial Barcino el 1948 (ps. 11-89).

<sup>118</sup> Al llarg..., p. 331.

<sup>119</sup> Op. cit., p. 320 (30-XII-1936).

<sup>120</sup> Ibidem, p. 362.

<sup>121</sup> Vegeu "L'edició de les quatre grans cròniques, culminació del proejecte de tota una vida" (cap. XV).

presentà al Congrés del Comité Internacional de Ciències Històriques celebrat a Zurich l'agost del 1938 :La formation du sentiment national en Catalogne au moyen âge.

#### **9.2.4.-Periodisme de guerra: Fe en Catalunya.**

L'activitat periodística de F. Soldevila, com la seva obra historiogràfica, s'adaptà a les peculiars condicions imposades per la guerra. La seva actuació se centrà en la premsa escrita, sobretot a "La Publicitat" i a la renovada "Revista de Catalunya", sense que desaprofités, però, també una participació activa en un mitjà que aleshores adquirí una significació especial: la ràdio.

Els seus articles a "La Publicitat" foren els més acostats als esdeveniments que aleshores es vivien. No dubtà a fer consideracions sobre el desenvolupament bèl·lic en articles com Aragó, aragó, L'esperit bel·licós, Marina catalana, Paraules de Maragall, Euscadi o Menorca.<sup>122</sup> Ni tampoc sobre el que succeïa a la rereguarda en escrits com Insolidaritat, on criticà la generalització d'aquesta actitud per la penúria de les condicions de vida existents i proposà una nova i coratjosa actitud cívica.<sup>123</sup> Va mantenir també, però, els articles de meditació històrica i erudita, com ara La invocació a la Història, Rubió i Lluch o L'Anuari de l'Institut.<sup>124</sup> De la bona acollida que aquestes col·laboracions periodístiques tingueren, el mateix Soldevila en va poder recollir algun testimoni ben punyent. En el seu dietari, el 27 de maig del 1938 escriví:

"Avui visita de tres representants del Centre Excursionista de Gràcia. En la conversa, una mica llarga, que hem tingut, han recordat els bons temps de "La Publicitat".

--Les vocacions i l'afició a la Història que vostè ha fet néixer amb els seus articles! --deia un d'ells--: jo els tinc tots retallats.

La veritat és que no ens aturem prou a pensar el que representa escriure per al públic. I, d'altra banda, la major part, o una gran part, dels efectes dels nostres escrits ens resten inconeguts".<sup>125</sup>

Les pàgines de "La Publicitat" també donaren compte de la seva feina com a desvetllador cultural i cívic. Així, es feren ressò de conferències com la que féu sobre la guerra de Successió a l'Escola Popular de Guerra o dels seus

---

<sup>122</sup> Apareguts, respectivament, el 19-VIII-1936, el 18-IV- 1937, el 25-IV-1937, el 16-V-1937, el 6-VI-1937 i el 24-X-1937. Per una anàlisi més detallada d'aquests escrits i de la resta que publicà en aquest diari, vegeu Ferran Soldevila i els fonaments.... p. 137-138.

<sup>123</sup> 13-XI-1937.

<sup>124</sup> Apareguts, respectivament, el 23-V-1937, el 16-VI-1937 i el 27-VI-1937.

<sup>125</sup> Al llarg...., p. 467.

posicionaments polítics sobre els esdeveniments del moment. En aquest segon aspecte, cal destacar que fou un dels signants del "Manifest dels intel·lectuals de Catalunya" aparegut immediatament després dels fets de maig del 1937, on es propugnava "una vida plena" per a Catalunya i es deia que, perquè això es complís, calia que la revolució fos verament catalana: "que d'ella no pugui pervenir-ne una minva del to vital de l'espiritualitat de Catalunya; que la cultura nacional no en surti minvada ni eixelada en les seves ambicions".<sup>126</sup> La seva col·laboració habitual en el diari s'interrompé durant tot el 1938, període durant el qual es reproduïren articles seus que ja havien aparegut a la "Revista de Catalunya" o a la ràdio.<sup>127</sup>

Precisament en aquest darrer mitjà, el radiofònic, féu algunes de les seves intervencions més brillants. En aquest sentit cal recordar que, ja des del principi de la guerra, es radiaren uns extractes de la seva Història de Catalunya, que foren presentats per ell mateix en una introducció feta a principis del mes d'agost.<sup>128</sup> I que per ràdio foren emeses algunes gazetes seves d'alt contingut emocional com Els estudiants i la guerra, on parteix d'un personatge de la novel·la d' E. M. Remarque Res de nou a l'oest, el professor Kantorek, per a definir-se com a la seva rèplica oposada. Així, després de preguntar-se si alguna vegada aquells seus antics alumnes que aleshores eren al front havien pensat en els seus professors i en quins termes ho havien fet, Soldevila, intentant defugir la mística militarista, s'oposa a l'actitud que havia pres aquell personatge literari:

"Joventut de ferro?, com diria Kantorek. No: molt més i molt millor: joventut de carn i ossos, però amb una ànima dintre, il·lusionada per tots els bells ideals de la vida"<sup>129</sup>

En l'altre gran mitjà informatiu escrit en què participà fou en la renovada "Revista de Catalunya". Aquesta vegada hi tornà a exercir funcions directives, encara que compartides amb un equip format per Antoni Rovira i Virgili, Jaume Serra Húnter i "Armand Obiols" (Joan Prat i Esteve). Com en l'etapa anterior de 1930-31, hi escriví articles d'anàlisi política juntament amb els textos de

---

<sup>126</sup> El manifest aparegué el 15 de maig del 1937 i fou publicat a "La Publicitat" del dia 28 del mateix mes. Aquest diari li dedicà una editorial en l'exemplar del 3 de juny, amb el títol La missió dels intel·lectuals. La seva intenció era d'aturar la minva de competències a què es veié sotmesa la Generalitat per part del govern central després dels anomenats fets de maig.

<sup>127</sup> És el cas dels articles Manuel Carrasco i Formiguera (5-VI-1938), Al marge d'un discurs (24-VII-1938) i La pau al món i la nostra pau (4-XII-1938), que es publicaren inicialment a la "Revista de Catalunya".

<sup>128</sup> "La Publicitat" del 9-VIII-1936 reproduí fragments de la seva intervenció.

<sup>129</sup> El contingut fou reproduït a "La Publicitat" de 24-VIII- 1938.

temàtica pròpiament històrica dels quals ja ens n'hem ocupat anteriorment. L'impacte que els seus escrits polítics provocaren en aquell context de guerra potser fou major que no el que havien provocat els seus textos de principis de la dècada. El que tingué major èxit fou Fe en Catalunya,<sup>130</sup> que ha estat considerat com un clàssic del periodisme del nostre segle i que constitueix -- com passava també en el cas de Les tres concòrdies-- una mostra sintètica de la seva notable aportació al pensament polític català contemporani. Exemplifica també clarament el posicionament polític que adoptaren el grup d'intel.lectuals republicans i catalanistes d'esquerra al qual ell pertanyia. L'escrit combat els qui perderen la fe en Catalunya durant la revolució i predicaren el dilema "o anarquia o feixisme", ja que l'actitud havia d'ésser, segons ell, tota una altra: "(...) la reacció de tot català veritablement amant de Catalunya, davant l'espectacle d'aquella Catalunya martiritzada ¿no havia d'ésser una exaltació en la voluntat de servir-la i honorar-la, una dolorosa intensificació de l'amor, un afermament en el daler d'enaltiment i de reparació, una exacerbació de l'animositat contra totes les forces hostils? (...) I era tot el contrari: l'abandó, l'ajupiment, el menyspreu"

Malgrat aquestes reaccions adverses que descriu, es pogué aconseguir el que defineix com a tres superacions essencials: "contra el caos intern, contra la desfeta bèl.lica, contra l'enfonsament cultural". Soldevila no es deixa dur, però, per un artificial triomfalisme i admet que potser l'objectiu d'aconseguir "fer del nostre poble un poble normal" sigui "un ideal apetecible i mai no aconseguit". Allò que no admet de cap manera és que una victòria dels nacionalistes espanyols representi l'esfondrament definitiu de la nació, una mena de *Finis Cataloniae*. Per això conclou: "Sigui la que vulgui l'eixida d'aquesta guerra, no serà la de la mort per a Catalunya, si cada català, o almenys els millors, saben enfortir la fe en ells mateixos i ofrenar-la a la resistència i a l'acció patriòtica. Perquè, en el fons, la mancança de fe en la pàtria no pot ésser, especialment en homes assenyalats, sinó una manifestació de l'íntim fracàs.(...) Mai l'home de veritable vàlua no pot perdre la fe en la seva pàtria mentre no perdi la fe en ell mateix, perquè ell mateix és la pàtria: molt més que tots els mediocres o pusil.lànimes que el volten".

Les seves paraules, rebudes en un moment de gran desànim pels desfavorables resultats militars de les tropes republicanes, sacsejaren molts ànims. Aquest fou el cas, per exemple, de Maurici Serrahima, la reacció del qual descriví el mateix

Soldevila en el seu dietari el 5 de maig del 1938:

---

<sup>130</sup> Núm 84, març 1938, ps. 307-312.

"Institució. Maurici Serrahima: ha passat trenta vuit dies a la presó --com altres d'Unió Democràtica. Va llegir-hi el meu article de la Revista de Catalunya (Fe en Catalunya). Me'n parla entusiasmada: --Si no hagués fet més que confortar un pres, ja hauria fet molt-- em diu. També va llegir de cap a cap la meua Història, de la qual l'article pot ésser l'epíleg, diu".<sup>131</sup>

La voluntat de mantenir una actitud animosa contra l'adversitat, la creença en la perdurabilitat de la nació i la cultura catalanes malgrat la victòria dels militars nacionalistes espanyols, serà una constant que Soldevila no abandonà finida la guerra, ni en l'exili ni, després, en el seu retorn a Barcelona.

Dos articles posteriors en el mateix mitjà també abordaren l'actualitat política més immediata des d'aquests mateixos pressupòsits ja exposats, però responien a situacions molt conjunturals. En el primer, Al marge d'un discurs, comentava un parlament de l'aleshores president del govern republicà espanyol Juan Negrín, en un intent --molt forçat-- de fer una lectura favorable al catalanisme de la fórmula "unitat cap enfora, diversitat a l'interior" ja enunciat en els famosos "Tretze punts".<sup>132</sup> Cal tenir present que en aquells moments, com Soldevila mateix expressà repetidament en el seu dietari, es volia combatre la idea generalitzada que es tenia a Espanya, segons la qual la guerra es feia per Catalunya. Un argument tothora utilitzat pels adversaris, que havien fet de la defensa de la unitat espanyola el seu principal punt programàtic. En l'altre article, La pau del món i la nostra pau, advertia que l'ànsia de pau no havia de menar a la capitulació i que, per tant, "ningú no la somniï damunt una Catalunya subjugada".<sup>133</sup>

Al costat dels articles estrictament polítics, en la mateixa "Revista de Catalunya", n'escribí uns altres tres de caràcter més testimonial que revelen la component tràgica de la guerra, ja que se centren en tres personalitats que foren víctimes del conflicte.<sup>134</sup> Cronològicament, el primer, titulat El professor Barjau, és dedicat al qui havia estat el seu professor de llengües semítiques, que morí en un bombardeig als vuitanta-sis anys.<sup>135</sup> El segon, Manuel Carrasco i Formiguera, és el més extens i ambiciós de la trilogia.<sup>136</sup> La semblança que hi fa del polític i de les circumstàncies que determinaren el seu afusellament per part de les tropes nacionalistes espanyoles té una alta intensitat dramàtica: "Castigaven en ell l'amor a Catalunya. Era el seu màxim

---

131 Al llarg..., p. 460.

132 Núm 88, juliol 1938, ps. 439-444.

133 Núm 92, nov. 1938, ps. 371-376.

134 Tots tres han estat reproduïts més modernament a Noms propis.

135 Núm 83, febrer 1938, ps. 225-227.

136 Núm 86, maig 1938, ps. 88-92.



amor. No ens enganyéssim: calia que la pena fos també la màxima pena".<sup>137</sup> El darrer dels escrits, Lluís Segalà i Estalella, té molt en comú amb el primer, ja que és dedicat a un altre professor universitari --de grec, en aquest cas-- que morí també víctima d'un bombardeig.<sup>138</sup>

Finalment, cal esmentar també l'existència d'alguns articles que no s'arribaren a publicar, alguns per la censura que imperava aleshores, d'altres perquè el desenllaç bèl·lic ho impedí. En el primer cas es troba Mallorca bombardejada, que s'ha conservat en el fons de l'IEC, amb una nota manuscrita de l'autor on diu "En Capdevila va jutjar que no fóra oportú".<sup>139</sup> I en el segon cas es troba Als soldats de l'exèrcit de l'est, un altre manuscrit del mateix fons abans esmentat, que du la data del 5-I-1939.<sup>140</sup> Aquest darrer text és adreçat directament als combatents, cosa que sembla indicar que més que un article de premsa potser estés destinat a un opuscle o a una emissió radiada.

A tot aquest immens volum de producció periodística i historiogràfica realitzat durant l'etapa bèl·lica, encara cal afegir-hi l'obra de creació literària que s'analitzarà a continuació. ¿Com és possible que en unes circumstàncies tan dures i amb un estat de salut sempre precari F. Soldevila hagués pogut dur a terme una obra tan ingent? Ell mateix ens ha deixat la resposta: "En el fons, el secret de com he resistit tan bé la guerra és que vivia al costat del meu treball".<sup>141</sup> Certament, la seva feina constituí (no tan sols en aquest període, sinó al llarg de la seva trajectòria) un dels incentius fonamentals per suportar totes les adversitats i la duresa mateixa de la vida:

"Quina lluita constant és la meua vida! Però lluita, en gran part, per coses que els altres homes fan gairebé sense adonar-se (...) Sols ajagut i en silenci, blanament ajagut. Llavors puc desplegar la lluita que em plau: el meu treball"<sup>142</sup>

---

<sup>137</sup> A part del present article existeix un altre testimoni del fort sotrac emocional que l'execució del prestigiós dirigent polític ocasionà a Soldevila. És l'anotació del seu dietari corresponent al 23-IV-1938: "Tots aquests dies penso molt en Carrasco i Formiguera. Però avui, a causa de les notícies que publica la premsa --lletra del confessor-- hi penso constantment. Tots hi podem passar. Esperem que tots sabriem morir com ell. Han esperat a matar-lo quan no podia tenir esperances que Catalunya se salvés" (Al llarg... p. 456). Hilari Ragner va tenir cura de l'edició de les Cartes de la presó (PAM, Barcelona, 1988).

<sup>138</sup> Núm 87, juny 1938, ps. 261-263.

<sup>139</sup> FFSIEC 3.2.7.

<sup>140</sup> FFSIEC 7.2.8.2.

<sup>141</sup> Al llarg..., p. 450 (12-IV-1938).

<sup>142</sup> Op. cit., 14/V/1937, p. 357.

### 9.2.5.- "Silvestre Albanell", més que un pseudònim poètic.

La guerra i el procés revolucionari es convertiren en "matèria literària" de l'obra soldeviliana perquè foren els temes i fonts d'inspiració de l'autor durant el període bèl·lic; però, a més a més, pel que tenien de situació límit, despertaren en Soldevila una sensibilitat peculiar que li serví d'estímul creatiu. Cal recordar que d'ençà de finals dels anys vint no havia fet sinó intents esporàdics de reprendre la seva obra poètica. Impulsat per l'impacte emocional del moment bèl·lic, repengué la poesia i ho féu sota el pseudònim "Silvestre Albanell", potser per significar el canvi de sensibilitat que, sobretot des d'una consideració subjectiva (de cara a sí mateix), suposaven els nous poemes en relació a la seva producció anterior. És cert que es tractava més d'un canvi temàtic i de gènere que no formal, però no es pot pas menysprear aquesta mutació, ja que per primera vegada assumí el conreu d'una poesia obertament "civil" i "política", no exempta d'ironia, ben digna de figurar en qualsevol de les antologies que es fessin sobre aquest gènere. Els títols de les composicions que Silvestre Albanell publicà en les pàgines de "La Publicitat" són ben eloqüents: Brigada internacional, Auca del foraster incontrolat, A Antoni Coll, primer antitanquista, No tinguis por d'ésser mare i Bombardeig.<sup>143</sup> Aquest darrer, una de les seves composicions més llargues i ambicioses, és dels més emblemàtics a l'hora de veure com l'impacte de la dramàtica situació que es vivia li havia servit com a base per a la seva creació. En aquest bloc poètic encara caldria incloure-hi una altra composició, Cementiri clandestí, que no fou editada per raons d'"inoportunitat política", com ell mateix explica, el 16-IX-1937: "He anat a 'La Publicitat'. Es veu que la darrera poesia de Silvestre Albanell -- Cementiri clandestí--, malgrat que en Vilà ha cregut que calia deixar-la inèdita, ha tingut molt d'èxit. N'han fet còpies a màquina. L'Angel Ferrant m'ha felicitat des que m'ha vist: jo no sabia perquè. I m'estimulava a continuar fent-ne i a aplegar-les en un volum".<sup>144</sup>

Possiblement també devia fer part d'aquest grup el sonet Llibertat, del qual parla, el 13-V-1938, en el seu dietari: "Li he llegit [a M. Angels Royo] algunes petites coses, entre altres el sonet Llibertat, que li ha agradat molt".<sup>145</sup>

L'èxit dels seus versos fou notable i, per això, n'arribà a preparar una antologia que finalment no es publicà. Cal consignar que el públic desconeixia

---

<sup>143</sup> Publicats, respectivament el 13-V-1937, el 19-VI-1937, el 1-VIII-1937, el 7-VIII-1937 i el 5-XII-1937.

<sup>144</sup> Al llarg..., p. 382.

<sup>145</sup> Op. cit., p. 462.

qui s'amagava sota el pseudònim adoptat.<sup>146</sup> Sorprès ell mateix per l'àmplia acceptació aconseguida arribà a preguntar-se: "¿Assisteixo a uns inicis de revaloració de la meua poesia?"<sup>147</sup> El nom de Silvestre Albanell venia a fer explícita una mutació profunda que no tan sols es deixà sentir en la seva producció poètica, sinó que es pot fer extensiva al conjunt de l'obra literària del moment.<sup>148</sup>

La seva obra dramàtica experimentà, doncs, uns canvis semblants. Pel seu dietari, se sap que durant la primavera del 1938 enllestí la peça en un acte El milicià romàntic, que no s'arribà a publicar.<sup>149</sup> El seu títol sol és prou indicatiu de la nova orientació que ell havia donat al seu teatre. En aquest àmbit precís, els canvis potser foren fins i tot més radicals que no els que experimentà la seva poesia. Així sembla indicar-ho un comentari seu fet en el dietari, el 21 de novembre del 1938:

"Escollint així les converses, penso com és gairebé sempre fals el llenguatge del diàleg dramàtic. Caldria que l'autor fes un estudi d'observació molt sostingut. Sovint la naturalitat o la fidelitat del diàleg és arbitrària. Potser ni autors com Emili Vilanova no hi escapen."<sup>150</sup>

La recerca d'aquesta major naturalitat en el llenguatge fou un tret característic de la producció teatral que repengué després de la guerra, resultat, possiblement, d'aquesta reflexió iniciada d'ençà del període bèl·lic. D'aquests mateixos anys podria ésser també l'obra incompleta Els acadèmics desconfiats, que es conservava en el fons personal de Chavornay.<sup>151</sup>

En aquests difícils i trasbalsadors moments es produí una fita importantíssima en la seva producció literària: la publicació, el 1938 (finalment!), d'Hores angleses, peça concebuda durant el sojor acadèmic a l'Anglaterra de finals dels

---

<sup>146</sup> D'ací que ell mateix, en el seu dietari corresponent al 9 d'agost, expliciti que aquest és el seu pseudònim poètic (Al llarg..., p. 374)

<sup>147</sup> Al llarg..., 22/V/1938, p. 465.

<sup>148</sup> Durant el període bèl·lic també van aparèixer poemes ja publicats en èpoques anteriors amb el seu nom autèntic, especialment en antologies com ara Presència de Catalunya (editada pels Serveis de Cultura al Front l'any 1938), on van incloure-hi Matí d'hivern, visió de la mar (p. 131), una composició de la qual ell no n'estava pas gaire satisfet.

<sup>149</sup> FFSIEC 7.2.3.

El 29-VI-1938 recollí l'opinió que J. Pous i Pagès tenia de la peça: "Poc gruix dramàtic, llenguatge gairebé acadèmic llevat de l'escena dels milicians, que està dramàticament ben resolta. I he observat que en Pous acostuma a tenir un judici crític força ajustat" (Al llarg..., p. 477).

<sup>150</sup> Al llarg..., p. 519.

<sup>151</sup> LPFSC 3.1.7.

El principal indici que existeix per defensar aquesta hipòtesi es basa en el seu tema (L'Acadèmia dels Desconfiats i la figura de Pau Ignasi de Dalmases) i el període en el qual es desenvolupa l'acció. Com s'ha vist, el 1936 va publicar un estudi sobre la figura del famós diplomàtic i erudit, on manifestava el seu interès pel personatge.

anys vint.<sup>152</sup> El marge de temps transcorregut (una decena llarga d'anys) entre que ell va prendre les primeres anotacions i publicà els primers articles, fins que no va aparèixer el llibre, fa que s'obrin molts interrogants sobre les etapes i els avatars del procés de redacció de l'obra. S'ha conservat força material valuós per si es vol fer un estudi crític sobre la seva gestació.<sup>153</sup> Ara i ací, però, només ens centrem en com es va fixar el títol definitiu. Ja s'ha reportat que en el seu dietari del 1926 en va dir simplement "impressions d'una estada a Anglaterra". Posteriorment, en una carta adreçada a la poetessa Rosa Leveroni, del 27-VIII-1935, en diu Dos cursos a Anglaterra. Finalment, resulta que fou Rosa Leveroni qui va fixar el títol. El mateix F. Soldevila ho reconeix en una carta que li va adreçar el 10-VIII-1938: "I el títol? Aquest sí que és un deute que tinc amb V. És un encert".<sup>154</sup> En aquella època, ella li feia de secretària i fou aleshores que es consolidà una relació sentimental que, com s'ha vist, havia nascut uns anys abans.

L'aparició del llibre, el 1938, editat per la Institució de les Lletres Catalanes, constituí, malgrat el temps transcorregut des de la seva concepció, un èxit molt important. Un intel·lectual i crític literari de gran talla com Joan Triadú ha reconegut, recentment, que aquell fou un dels llibres que major impacte li han produït durant la seva vida.<sup>155</sup> La reacció del públic en general també fou entusiasta, ja que l'edició s'esgotà ràpidament, com Soldevila mateix ho va constatar en una carta d'aquell any (sense datar) adreçada a Rosa Leveroni: "(...) a la Institució estan desolats d'haver-ne fet un tiratge tan curt, perquè l'han venut molt. 'Ens vam equivocar', em deia en Pous. I això que, a darrera hora, enlloc de 1.000 exemplars van tirar-ne 1.500. La crítica no pot haver-los estat més favorable"<sup>156</sup>

La realitat d'una societat en guerra, lluny d'actuar com a factor de dissuasió en el públic lector, actuà de veritable incentiu. La societat britànica era vista, sobretot per una part molt important de la intel·lectualitat catalana --l'equip del

---

<sup>152</sup> Vegeu Cap. VI, "L'estada a la Gran Bretanya: Hores angleses".

<sup>153</sup> Es troba tant en el llegat dipositat a l'ANC com en el dipòsit de l'IEC. Vegeu LPFSC 4.9.5. (Primer redactat de l'inici de l'obra: "Advertiment", "Dos cursos a Anglaterra" i tres fulls d'apunts), LPFSC 5.5. (Sobre marró: Fulls solts amb manuscrits en forma de fitxes. Aproximadament uns 150. Del període d'estada a Gran Bretanya 1926-1929. Sembla que n'hi ha que no foren inclosos en l'edició final) i FFSIEC 5.2.4. (Retalls de premsa, alguns recollits durant el seu sojorn anglès).

<sup>154</sup> Biblioteca de Catalunya. Fons Rosa Leveroni.

<sup>155</sup> Agustí Pons, Joan Triadú. L'impuls obstinat, Barcelona, Fundació Jaume I, Ed. Barcino, 1993, p. 12.

<sup>156</sup> Biblioteca de Catalunya. Fons Leveroni

qual ell en formava part--, com a un punt de referència del que podria ésser Catalunya, un cop s'hagués guanyat la guerra. Un país amb un nivell de vida, de cultura, de funcionament de les seves institucions, similar al dels països més desenvolupats d'Europa. Per això en la crítica que féu Rafael Tasis al llibre, remarcà que el millor elogi que se li podia fer era que es tractava d'"un llibre europeu, de la millor qualitat i el millor to europeu".<sup>157</sup> Aquesta mateixa característica és la que destacà el propi president de la Institució de les Lletres Catalanes que havia editat el llibre, Josep Pous i Pagès, en el decurs d'una de les sessions de l'entitat. La seva intervenció l'anotà l'aleshores secretari de la institució, Francesc Trabal, en el llibre d'actes:

"Diu entre altres coses que, per l'estil i la sensibilitat, el llibre té un to completament europeu i revela una tal finesa d'ànima que, acabada la lectura, un sent doblada l'amistat que pel seu autor sentia"<sup>158</sup>

Una altra innovació que experimentà la seva producció de l'època fou l'intent d'abordar un gènere que no havia conreat anteriorment: la novel·la, tot i que li voltava pel cap la idea de fer-ho com a mínim ja pels volts del 1926. L'abril d'aquell any, anotà: "No sé si hi ha en mi un novel·lista: el que sí sé és que en la meua vida hi ha molta matèria novel·lable, i que una de les coses que em faria més il·lusió fóra intentar de novel·lar-la".<sup>159</sup> No es decidí a fer-ho, però, fins al període immediatament anterior a l'esclat bèl·lic, quan inicià la redacció de l'obra El cavaller Despalau, que transcorre durant la Guerra de Successió i que fou escrita (almenys en una extensa primera versió incompleta) durant el conflicte. La guerra que ell va viure, com ja s'ha apuntat, va estimular el seu interès per l'episodi setcentista (tobava un gran paral·lisme entre els dos fets) i li serví com a vivència personal per conèixer una experiència d'aquella naturalesa (les actituds de la gent, la sensació de viure un setge, l'efecte dels avatars bèl·lics en la població, etc...) En una carta a Rosa Leveroni del 27-VIII-1935 afirma que té escrites una cinquantena de pàgines i que "és de les coses que més m'ha plagut d'escriure (en faig una mica cada matí)".<sup>160</sup> Durant el període bèl·lic fou, però, quan n'activà la redacció. El 8-III-1937 diu que ja ha ultrapassat la pàgina número dos-cents cinquanta.<sup>161</sup> Després d'aquesta data les referències a l'escriptura de l'obra desapareixen. És possible que la reelaborés en diferents moments posteriors, i fins i tot podria ésser que intentés

---

157 "La Publicitat" 10/VIII/1938. Secció "Revista de Llibres"

158 Aquest llibre d'actes està dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya. El fragment correspon al dia 8 d'agost del 1938.

159 Al llarg..., p. 16.

160 Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

161 Al llarg... p. 331.

acabar-la durant els anys seixanta, encara que en l'entrevista que li féu M. Aurèlia Capmany, mostra una actitud bastant escèptica sobre aquest extrem: "Quant a la novel·la, en tinc una de començada que no puc acabar mai, com l'oda maragalliana (història encara, novel·la històrica-1714), llarga novel·la que ha de tenir tres parts: El viatge o Faustina; L'estada o Maud; El retorn o Isabel. Començada abans de la guerra, dues parts gairebé enllestides, temps ha deixada de banda. No sé pas si l'acabaré."<sup>162</sup>

Els materials conservats en els seus fons personals confirmen que l'obra es trobava en un avançadíssim estat d'elaboració. A Chavornay, dipositat en tres sobres, hi havia un manuscrit d'unes sis-centes pàgines, que comprèn els capítols I al XLVII.<sup>163</sup> També se'n troben algunes pàgines soltes a l'IEC.<sup>164</sup> En una altra entrevista, la que se li féu a "Tele Estel", Soldevila explicà que el model novel·lístic seguit fou el d'Stendhal i que escollí, com a personatge històric inspirador del seu protagonista, Antoni Peguera i Aimeric. Segons les seves mateixes paraules:

"La major part de l'obra, que s'iniciava i finalitzava a Barcelona, el mateix dia de l'assalt a la ciutat, es desenvolupa a l'estranger. Despalau, políglota, anava a Londres a reunir-se, en qualitat de secretari, amb el Marquès de Dalmasses, enviat de Catalunya, que encara que dominava el francès, a penes coneixia l'anglès. L'obra (...) havia de constar de tres parts (...) de les quals, la primera estava enllestida, així com bona part de la segona (que transcorria totalment a Anglaterra). De la tercera, n'havia redactat algunes notes".

És molt possible que la principal dificultat amb què es trobà a l'hora de culminar la redacció d'aquest projecte fou la seva gran ambició literària. De fet, volia construir una mena de novel·la històrica que no estés renyida amb el rigor historiogràfic. Així mateix, la component autobiogràfica havia d'ésser molt gran. Fins i tot s'arribà a plantejar si el seu personatge no hauria també de patir una malaltia com la seva, cosa que rebutjà de ple: "L'heroi no patirà de l'intestí. Res: ni un mal de ventre. Fóra prosaic".<sup>165</sup> En canvi, sí que, des del principi, es proposà de plantejar-hi la seva personal concepció amorosa. D'ací que l'amor sigui el nervi de la narració. Tres dones i la relació amorosa que mantenen amb el protagonista marquen els capítols en què es divideix la novel·la. També l'escenari dels fets hi havia de jugar un paper prou important. Per aconseguir una major versemblança i poder donar detalls precisos emmarcà l'acció en

---

162 "Serra d'Or", juliol 1962, ps. 42-43.

163 LPFSC 3.2.

164 FFSIEC 7.2.1.

165 Dietaris..., vol I, p. 330.

indrets d'Europa que coneixia força bé gràcies als seus viatges. En una carta a R. Leveroni del 27-VIII-1938, escrita des de Vevey (Suïssa) li diu: "Avui faré la ruta que el cavaller Despalau va fer".<sup>166</sup> En una altra, també adreçada a la poetessa, (però ja del període de l'exili), del 13-V-1941, li explica que ha trobat el llibre Le Voyageur François, del segle XVIII, a la biblioteca de Carpentras, que li podia servir com a font de primer ordre per a la seva narració. Sobre aquest punt, en els Dietaris..., el 23-IV-1941 escrigué: "Segueixo treballant en Despalau, revisió a base del Voyageur François. Una quarantena d'anys de distància, en aquella època, representava molt poc perquè un país canviés: de manera que moltes de les dades són perfectament aprofitables". (p. 319).

Com a obra de gran importància redactada durant el període cal considerar també el Dietari de la República i la guerra civil (1933-1939) (inclòs a Al llarg...), que s'ha utilitzat aquí sovint com a font. Precisament aquesta funció de font de primera mà ha convertit aquest diari personal en un dels més utilitzats per part dels estudiosos del període.<sup>167</sup> Paradoxalment, la consideració pròpiament literària del text ha estat petitíssima. Les excepcions són la recensió que féu Josep M. Capdevila a "Canigó" i l'article que li dedicà Albert Manent a "Serra d'Or", on conclou que estem davant d'una "radiografia més completa del que pot semblar".<sup>168</sup> L'ull crític de Manent li permet també apuntar l'existència de certes "restriccions mentals" que no li permeten escriure a l'autor tot allò que voldria. Sobre aquest punt, un altre estudiós, Josep Benet, va parlar obertament de l'existència d'una censura del text original. Fins ara, però, no s'havia pogut verificar aquest extrem. Efectivament, gràcies a l'original conservat, es pot comprovar com en el manuscrit original hi ha fragments que no foren inclosos en l'edició definitiva.<sup>169</sup> És el cas, per exemple, de l'anotació del 6-X-1938, on en l'original consta què cobraven els exiliats fidels a la Generalitat i s'hi fa aquest judici de Carles Riba: "El seu egocentrisme és enorme. És d'aquells homes que no saben escoltar". No és un fet aïllat, n'hi ha més casos. També es poden detectar canvis notables en la redacció d'algunes

---

<sup>166</sup> Fons R. Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

<sup>167</sup> Certament els dietaris sobre el període són escassos, sobretot amb la gran abundor de memòries que existeixen sobre aquell moment. A part del seu cal esmentar el de Marià Manent, El vel de Maia (Ed. Destino, Barcelona, 1985) i, sobretot, com a crònica desencisada de la vida a la rera guarda (pel contrast amb els escrits soldevilians), el de Marià Amat, Les víctimes i els "xupòpters" de la guerra (reproduït a "L'Avenç" núm 223, març 1998, ps. 48-53, a cura de Susanna Tavera), corresponent al període 13-I-1938/28-I-1939.

<sup>168</sup> "Serra d'Or", juliol 1975, p. 25.

<sup>169</sup> LPFSC 7.2.1.

anotacions publicades. Tot això planteja la necessitat de fer una edició crítica que permeti la restitució del text esporgat.

Aquestes supressions i modificacions no semblen pas suggerides per la censura governativa, sinó més aviat realitzades pel mateix autor (és possible que aconsellat per l'editor), per tal de no perjudicar personalitats o institucions que en el moment de publicació eren objecte de reivindicació per part de l'oposició antifrancista. Tanmateix, sembla clara la voluntat de F. Soldevila que, amb el temps, la redacció inicial pogués ésser descoberta, ja que aplega el conjunt del manuscrit original --fulls solts en forma de fitxes-- en un mateix paquet. En aquest embolcall també hi havia tot un plec d'anotacions inèdites, amb la mateixa forma que les anteriors, que anaven del 18-I-1939 fins al 12-II-1939, on descriu la diàspora republicana i els primeríssims temps del seu exili.<sup>170</sup> Encara que temàticament corresponguessin a una etapa posterior, formalment són un tot amb la resta (els altres dietaris redactats durant l'exili foren escrits en quaderns), cosa que obre l'interrogant de si ell havia pensat incloure-les dins Al llarg.... No sembla probable que ho volgués fer, ja que existia l'expectativa d'editar un nou volum que seguís el fil cronològic iniciat amb el títol esmentat. La realització de les anotacions en fitxes responia a una raó de caire funcional. Rosa Leveroni en fa l'explicació en un dels seus dietaris i s'exclama de les raons adduïdes per l'autor per tal de seguir aquest mètode: "F. escriu ara el seu dietari en paperetes i quan jo li feia notar els inconvenients del sistema em digué: 'No, si és molt millor, així puc fer desaparèixer o refer allò que no em plagui prou i com que és un dietari per a què el llegeixi tothom...' I m'he preguntat després quin concepte té dels dietaris i del seu valor com a documents humans".<sup>171</sup>

Certament la concepció de la poetessa sobre aquesta matèria era molt diferent de la de Soldevila. Mentre que per a ella el diari era el producte i la matèria d'una introspecció íntima que afectava bàsicament la persona que els realitzava, per a ell era un gènere literari més, que anava destinat a un públic lector. D'ací que fins i tot s'hagués arribat a plantejar la realització dels seus dietaris com un deure per tal de testimoniar els temps (i la pròpia circumstància) que li tocà viure. Era, doncs, ben conscient que els seus escrits serien utilitzats com a testimoni de la seva època. I no s'equivocava, com ja hem tingut de comprovar en veure el gran ús que els estudis n'han fet. Així mateix, malgrat totes les restriccions mentals o censures, aquests textos també són utilíssims a l'hora de reconstruir la personalitat del seu autor, com ja havia

---

<sup>170</sup> Vegeu "F. Soldevila en la diàspora" (cap. X).

<sup>171</sup> Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya. Apunts i notes Ms. 3312. L'anotació correspon al dia 3-XII-1938.



advertit Albert Manent en la frase anteriorment reportada. Alguns crítics posteriors fins i tot li han arribat a retreure el fet d'ésser excessivament minucios a l'hora de consignar certes qüestions considerades com a "massa íntimes", especialment la seva obsessió per l'estat de salut. Sobre això, el propi Soldevila, en un article periodístic de finals dels anys vint (referit a un gran memorialista, Montaigne), ja es plantejà què era allò que un escriptor podia o no explicar en els seus papers més personals:

"Davant d'aquest gènere literari [el dietarístic], que no perdona detall, no podem menys de concloure que una literatura normal penetra tots, absolutament tots, els aspectes de la vida. L'escriptor té necessitat de fer passar tota cosa per la punta de la ploma, àdhuc els càlculs renals, valgui la paradoxa. Les memòries, dutes pels grans autors fins a les darreres conseqüències, són un dels signes de maduresa d'una literatura".<sup>172</sup>

En bona part ell va seguir aquest criteri, però òbviament va deixar de banda aquelles qüestions que pensava que podien perjudicar-lo, com ara arribar a escriure res que fes referència a la seva relació íntima amb la poetessa Rosa Leveroni. Per dilucidar la gènesi d'aquest vicle sentimental ens cal recórrer als dietaris personals de l'escriptora.

### 9.3.-Aquells dies tan gràvids

La coneixença entre F. Soldevila i R. Leveroni parteix, com ja s'ha explicat, del període de l'Escola de Bibliotecàries. Allò que inicialment era una mena de passió d'ella envers un jove professor va evolucionar, lentament, cap a un sentiment compartit. Hi ajudà la circumstància de treball comú que seguí al període escolar: l'elaboració dels índexs de la Història de Catalunya (i d'altres feines de secretària relacionades amb aquest projecte), el fet de treballar junts a la Biblioteca Universitària de Barcelona, etc.

L'esclat de la guerra sembla ésser el punt d'inflexió. Aleshores ella va escriure en un dels seus dietaris: "Però m'has dit que m'estimaves. I encara que no pugui creure-m'ho ha estat dolç (...) Potser m'estimes malgrat tu mateix".<sup>173</sup> És possible que la vivència de la guerra pogués influir-hi, ella mateixa va qualificar aquells moments inicials del conflicte de "dies gràvids", "feixucs d'història", "en què no es viu al dia sinó al minut".<sup>174</sup> I va deixar

---

<sup>172</sup> El record de Montaigne, "La Publicitat", 14-X-1927. També reproduït a Al llarg..., ps. 160-163.

<sup>173</sup> Confessions... ps. 141-142.

<sup>174</sup> Op. cit. p. 143-144.

constància del sentiment de daltabaix que experimentà: "Com penso en tu en aquests dies horribles! Estimat, ens han perdut Catalunya".<sup>175</sup>

No es pot menystenir, però, el paper determinant que hi va poder tenir el tarannà enamoradís de F. Soldevila, que era tan marcat que, uns anys després, es preguntà a si mateix, si aquest no era un tret destacat del seu caràcter: "Tindrà raó Rosa Leveroni? 'Home gâté per les dones i interessat per totes les dones?"". <sup>176</sup> En el dietari personal d'ell hi trobem nombroses concrecions d'aquesta tendència de la seva personalitat. Així, hi apareix obertament (segurament per menys compromesa) l'atracció que sent per una altra de les seves col.laboradores, Maria dels Angels Royo, de qui arriba a dir: "De les dones que he trobat en el meu camí és, sens dubte, una de les que més m'ha interessat".<sup>177</sup>

Malgrat que en els papers íntims soldevilians s'amagui la relació amb R. Leveroni (tot i que ella hi surt sovint citada) i hi apareguin els anhels per d'altres dones, el lligam sentimental amb la poetessa no féu sinó afermar-se.

Només d'una manera molt velada --i previ coneixement de la seva relació-- es pot detectar un canvis substantiu entre abans i després de l'esclat bèl.líc. Així, el 23-IV-1936, Ferran parla d'una idea de novel.la en aquests termes: "Fóra interessant de fer una novel.la que podria titular-se Paral.lelament, on dos personatges, home i dona, escriurien llurs memòries: ella enamorada d'ell; ell a penes interessat per ella de tant en tant; ella no parlant sinó d'ell; ell parlant d'ella solament algun cop. I el nervi hauria de consistir a deixar al descobert la fragilitat de gairebé totes les deduccions d'ella sobre la conducta d'ell. Per exemple: ell, a causa d'una altra dona, posem per cas, està un dia de mal humor, deprimat, i sent ganes de recolzar-se una mica, i la tracta amb més afecció que d'habitud. Ella pensa: 'Vol atraure'm: ha sentit que jo me n'allunyava una mica, i ja vol atraure'm novament'".<sup>178</sup>

Naturalment, la trama era un reflex de la relació que aleshores mantenia amb Rosa. Radicalment diferent és aquesta altra idea per a una nova narració que anotà el 16-V-1938, quan ja s'havia consumat una vinculació sentimental més íntima i compartida:

"Imagino una novel.la dins el gènere i l'extensió de la Simfonia pastoral de Gide (...) El drama podria consistir en això. L'home s'ha sentit atret per l'amor que ha cregut endevinar, per la resistència i l'adhesió que ha trobat, pels progressos

---

175 Ibidem. p. 137

176 Al llarg..., p. 497.

177 Op. cit. p. 472.

178 Al llarg... p. 293.

lents, per la creença que aquell amor seria fet de qualitats d'ella: tímidesa, recança, concentració. I es troba que el desvetllament amorós fa sorgir una dona nova: ardida, joiosa, vital i més forta que ell. Fins esdevé bonica. I per aquí podria seguir, fins a arribar que el desvetllament la dugui vers un altre home, posem per cas. És clar que també podria seguir altres camins".

Sabem que el 1937 la relació va arribar a un punt dolç, si hem de fer cas a les anotacions que ella féu al dietari inèdit Apunts i notes.<sup>179</sup> L'11-VIII-1937 hi va escriure: "Ahir, dues hores d'amor a primera hora de la tarda. Després, Tàcit i jo renegàvem d'haver de prendre el tren". I el 12-X-1937, precisa "Fem l'amor, però parlem poc". Per concloure, el 15-XI-1937, que "Estic passant uns dies -- molts dies ja-- d'intensa tendresa, d'amor agut per Tàcit, i em preocupa vivament veure'l decaigut". La intensa correspondència que mantingueren durant el període 1937- 1938 (on s'aprecia un canvi de registre notable amb d'altres cartes anteriors, fins i tot per part d'ell) i el fet que hagués estat el celebrat traductor dels Annals de Tàcit allunyen qualsevol dubte sobre la identitat que encobreix el fals nom.

L'any següent, el 1938, s'aprecia un canvi notable i en una de les anotacions d'ella, del 17 de novembre, s'arriba a parlar de crisi: "Tota aquesta crisi, seria potser només la gran fatiga de la guerra? Fatiga de tot. L'altre dia. --vull dir ahir-- parlant amb F. i del seu amor, li deia: 'És que estava fatigada d'estimar-te'. I sé que deia la veritat, era això. Si A. [personatge no identificat] ha reeixit una mica --o molt, no ho sé encara-- ha estat perquè la seva tendresa era reposada i activa. Perquè jo veia que el meu amor no havia d'ésser lluita, sinó abandó."<sup>180</sup>

Quines raons o quin fet havia pogut precipitar aquesta fatiga? Sobretot en un moment aparentment més propici per a la relació, ja que, per raons de seguretat personal, Yvonne i Gerard havien marxat a l'estat francès els primers dies de maig d'aquell 1938. No s'hi troba cap explicació entre els papers íntims de l'escriptora, però sí que existeix un indicatiu molt poderós en un dels contes que ella degué escriure aleshores, L'oda, que no fou publicat fins després de la seva mort.<sup>181</sup> En aquesta petita narració es reproduïx una situació molt

---

179 Fons Leveroni. Biblioteca de Catalunya. Ms. 3308.

180 Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya. Diari Ms. 3312.

181 Contes, La Sal, edicions de les dones, Barcelona 1989 2<sup>a</sup> ed. ampliada.

Les responsables de l'edició adverteixen en un text inicial: "En aquest volum apleguem tots els contes de Rosa Leveroni que s'han trobat, entre ells alguns inèdits. La present edició inclou, a més a més, el conte inèdit L'oda que no havia estat localitzat en el moment de preparar la primera edició [1985]. Després de la mort de Rosa Leveroni els seus papers van

similiar a la que existia entre tots dos. Manuel Rovirosa --professor d'economia, advocat, polemista i poeta-- i Maria Lluïsa són amants. Anteriorment, ella ja havia estat fascinada per ell, que era un seu professor a la universitat i que ja aleshores era casat i emmainadat. L'esclat de la guerra amb "aquella nova febre de viure, aquella tensió apassionada, aquell desballastament...", junt amb el fet que ell envià la seva família al mas, van facilitar la consumació de la relació. Feia poc que Rovirosa havia publicat una oda en favor de la campanya "No tinguis por d'ésser mare", on es feia una promoció de la maternitat per contrarestar el possible impacte de la baixa de natalitat que pogués existir per haver-se aprovat la llei d'avortament. Ella es queda embarassada i ell, contràriament a la idea animosa defensada en el poema, queda enfonsat perquè veu compromesa la seva situació familiar i pública. Davant d'aquesta reacció, Maria Lluïsa decideix (a contracor) avortar.

Malgrat el canvi de noms, la voluntat de l'autora perquè es pugui reconèixer el personatge masculí és molt clara, ja que realment F. Soldevila, amb el pseudònim de Silvestre Albanell, publicà un poema amb el mateix títol a "La Publicitat" del 7-VIII-1937. Tant si el conflicte plantejat en el conte fou real com si no, el cert és que la crisi apuntada no comportà la ruptura ni de la relació ni del sentiment amorós que ella sentia. El 2-XII-1938 anotà:  
"Abans d'ahir al matí vaig fer uns versos per a A. Inconsiderablement vaig mostrar-los a F. Després em dolgué, va semblar-me descobrir-li un esguard adolorit, i vaig comprendre que no podia, que no sabia fer-lo patir... L'estimava encara i (...) descobria una vegada més que estava lligada a ell per damunt de tot".<sup>182</sup>

Poc temps després d'aquesta anotació, F. Soldevila partí cap a l'exili i ella va romandre a Barcelona. El contacte entre tots dos (epistolar, naturalment) no es va pas interrompre i la seva relació sentimental fou represa quan ell retornà l'any 1943.

Durant tot el període bèl·lic, R. Leveroni féu feines de secretària per a ell, com ara passar textos a màquina, cercar llibres i coses per l'estil. Això possibilità que, com ja s'ha dit, ella donés el nom d'Hores Angleses al dietari on ell explicava el seu sojorn britànic. Inversament, Ferran continuà la seva feina de mestratge envers ella, com es pot verificar gràcies a les cartes que ell li escrivia

---

ser dipositats a la Biblioteca de Catalunya. La catalogació del material ens ha permès de trobar el manuscrit d'aquest conte i la col·laboració del personal de la biblioteca ens ha facilitat la tasca d'edició."

<sup>182</sup> Ms. 3312.

(sempre en un to molt cerimonial, per preservar la clandestinitat de llur relació).<sup>183</sup> Així, el 6-VII-1937, li diu:

"I el llibre? Ja voldria saber-lo editat.<sup>184</sup> Cregui'm: no ho deixi de mà. Res d'ajornaments. Després se'n penediria. A veure si quan vinc ja ho té tot enllestit. Suposo que ja n'ha parlat amb l'editor i que ja estan d'acord. Fóra imperdonable que no ho hagués fet."<sup>185</sup>

I el 16-VII-1937:

"Vaig ordenant i revisant els seus versos. És tasca delicada. Espero poder-los-hi enviar d'aquí a pocs dies. Estic molt satisfet d'haver-me posat seriós: si no era capaç de no haver-los publicat mai".<sup>186</sup>

No tot, però, eren només paraules d'estímul. Convenia orientarla bé i renyar-la també alguna vegada, com en la carta del 24-VIII-1937:

"Per finir, no puc estar-me de dir-li que cada dia escriu pitjor el català. I amb faltes que cent vegades li he corregit. Aquesta carta darrera és lamentable. Hauré de castigar-la. De totes maneres, afectuosament".<sup>187</sup>

A part de les qüestions referides a la feina o a l'activitat literària, en l'abundant correspondència conservada, s'aborden d'altres qüestions d'interès com ara la crònica minuciosa de l'evolució de la salut sempre precària de Ferran i els repetits intents d'ell per tranquil·litzar-la i convèncer-la que no pensa marxar del país de manera definitiva (sobretot quan va poder sortir-ne, a finals d'estiu del 1938, per assistir al congrés internacional d'història). De París estant, li escriví, el 14-IX-1938:

"No sabem encara exactament el que farem. Però hi ha, naturalment, una cosa certa, i és que, abans de la fi de mes, jo seré a Barcelona. (Ara penso en aquella ximpleta de Miss Lyell, que en la seva auto-tortura arriba a imaginar que Alfred no tronarà a Anglaterra. Si que el coneix bé! Es mereix el seu patiment).<sup>188</sup> I hi ha una cosa gairebé segura: i és que, mentre sigui possible i

---

<sup>183</sup> Tots els fragments que es reproduïxen a continuació són de cartes dipositades al Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

<sup>184</sup> Es refereix a Epigrames i cançons, publicat el 1938 i que fou finalista del Premi Folguera.

<sup>185</sup> Fons R. Leveroni (Bib. de Cat.).

<sup>186</sup> Fons R. Leveroni. (Bibl. de Cat.).

<sup>187</sup> Fons R. Leveroni (Bibl. de Cat.).

<sup>188</sup> Rosa Leveroni afirmava traduir les cartes d'amor d'una dona anglesa del segle passat, Elisabeth Lyell. Evidentment, no era sinó una manera de dir, en boca d'un personatge fictici, allò que ella pensava i sentia. Alfred era la rèplica de Ferran. Sobre aquests dos personatges, ell escriví en una carta del 3-VIII-1938 que ni Mis Lyell ni Alfred no li eren pas inconeguts del tot. I, el 14-VIII-1938: "Quina feinada devia tenir el pobre Alfred amb una amant alhora tan apassionada i tan aprensiva com la seva!".

la guerra no ens en tregui la meva dona i el meu petit seguiran a França (...) I, per l'amor de Déu, no es deixi enganyar per la seva imaginació incontrolada".<sup>189</sup>

També en mig d'aquesta correspondència s'hi poden detectar alguns fets anecdòtics, com ara que Ferran explica, en una lletra del 16-VII-1937, que s'ha deixat barba. Una decisió que afectava la seva imatge i que sembla força adient a la lògica de grans mutacions del moment que es vivia. A diferència dels canvis que aleshores experimentà la seva obra i el seu mateix estat anímic, aquesta innovació no va durar gaire, ja que en la mateixa missiva afirmava:

"Em sap greu no poder tenir la seva opinió i la de les altres companyes de torre [de la Biblioteca Univesitària]. Però decididament demà me l'afaitaré. Els cabells del nano no creixen tan de pressa com la meva barba".<sup>190</sup>

---

189 Fons R. Leveroni (Bibl. de Cat.).

190 Fons R. Leveroni. (Bibl. de Cat.).

## CAPÍTOL X.-UNA CULTURA A L'EXILI.

### 10.1.-Entre la continuïtat i la dispersió

El resultat de la Guerra d'Espanya (1936-1939), advers als qui defensaren la legalitat republicana, comportà una duríssima i perllongada repressió arreu dels territoris catalans, i propicià l'exili dels qui havien constituït el bàndol derrotat.<sup>1</sup> Aquest exili no tan sols afectà les persones que es varen implicar en la defensa d'aquell règim (i els seus familiars), sinó que comportà la sortida de les principals institucions polítiques que el configuraren. Així, no tan sols van partir els antics combatents i la flor i nata de la intel·lectualitat catalana del moment, sinó també la representació política del govern autonòmic. Era, doncs, tota una nació (s'entén la seva representació institucional i legítima d'aquell moment) la que, en un principi, va prendre el camí de l'exili. Això és el que, potser, ens dóna la mesura de la profunditat del fenomen, més que no pas la xifra total dels emigrats d'arreu dels Països Catalans, que tanmateix fou molt elevada en un primer moment. No existeixen encara dades minucioses, però els historiadors actuals calculen una xifra que, en la hipòtesi més elevada, arribaria a les 200.000 persones d'arreu dels territoris catalans.<sup>2</sup> Cal assenyalar, tanmateix, que una bona part d'aquesta gentada va retornar abans del desembre de 1939 i es calcula que cap a la meitat d'aquella xifra fou la que emprengué un exili més omenys llarg.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> De la magnitud de la duríssima represàlia exercida pels franquistes en dóna una idea l'elevada xifra d'execucions (unes 10.000 persones arreu dels Països Catalans) i la multitud d'empresonaments que es produïren (més de 70.000 persones d'arreu de les terres catalanes foren sotmeses a consell de guerra). Vegeu l'apartat "La valoració del desastre i el ressò de la repressió", d'aquest mateix capítol.

<sup>2</sup> Vegeu, per exemple, Daniel Díaz Esculies, Entre filferades. Un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans(Edicions La Magrana, Barcelona, 1993) i també l'article del mateix autor en l'obra col·lectiva Una esperança desfeta. L'exili de 1939(Museu d'Història de Catalunya-Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2000, ps. 31-39). En tot cas, es tracta d'una xifra notablement inferior a la de 300.000 persones que Antoni Rovira i Virgili va calcular en l'article Els exiliats catalans aparegut a la revista "Catalunya", de Buenos Aires el juliol de 1939. Ara bé, la massa de gent d'arreu de l'estat espanyol (molts dels quals es varen refugiar en el decurs de la guerra en territoris catalans) que passà per la ratlla fronterera amb l'estat francès possiblement superà les 450.000 persones.

<sup>3</sup> Albert Balcells ha parlat en el cas del Principat, d'un mínim de 60.000 persones les que no tornaren en els mesos posteriors a l'acabament de la guerra (Història del nacionalisme català, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1992). A aquesta xifra caldria afegir-hi els exiliats del País Valencià i de les Illes.

En l'àmbit cultural, la profunditat de la ruptura provocada pel triomf franquista va tenir un caràcter especialment traumàtic. El bàndol triomfador, des del principi, engegà una sistemàtica i brutal repressió de la cultura i la llengua catalana especialment dura al nucli principal, al Principat, on s'havia aconseguit, en les dècades anteriors, un desenvolupament sense precedents en els segles moderns. L'objectiu final era aconseguir la seva extinció.<sup>4</sup> Un tal propòsit arribà, fins i tot, a sorprendre aquells sectors catalans que havien donat suport a l'aixecament dels militars nacionalistes espanyols. És pel caràcter genocida de la repressió que Albert Manent ha afirmat que "Catalunya va perdre la guerra civil".<sup>5</sup>

En els primers anys, doncs, només l'exili fou la garantia d'una continuïtat cultural. A desgrat de totes les adversitats pròpies de la situació, s'arribà, fins i tot, a crear una institució pública com la Fundació Ramon LLull (fundada el març del 1939 i regida per Antoni M. Sbert), que no tan sols esboçà un cert programa cultural, sinó que es va dedicar sobretot al sosteniment econòmic dels principals escriptors i intel·lectuals.<sup>6</sup> Així mateix, només a l'exili es va poder editar revistes i llibres en català durant els primers temps (a l'"interior" això no fou possible fins a la segona meitat dels anys quaranta i amb moltíssimes restriccions) és a dir, a utilitzar aquest idioma com a llengua de cultura, i es va poder realitzar diferents manifestacions (representacions teatrals, concursos literaris, etc) que evidenciaren la seva vitalitat.

Durant la primera meitat de la dècada dels quaranta, malgrat la dispersió que les circumstàncies de la segona guerra mundial imposaren als exiliats catalans, es va assegurar la continuïtat cultural i una certa coordinació entre els intel·lectuals punters. Progressivament, però, l'exili va perdre pes en relació a la

---

<sup>4</sup> Josep Benet no ha dubtat a parlar de "genocidi cultural" al llarg de la seva obra (Vegeu Catalunya sota el règim franquista, París, 1973; reedició, Barcelona, 1978). El mateix criteri han seguit Josep M. Solé i Sabater i Joan Villarroya a Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes (Ed. Curial, Barcelona, 1994).

Sobre la situació al País Valencià, vegeu Santi Cortés, València sota el règim franquista, Institut de Filologia Valenciana- Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València-Barcelona, 1995.

Pel que fa a les Illes, la repressió cultural s'intensificà al final de la guerra, quan els franquistes (que havien ocupat Mallorca des del principi de la guerra) van poder controlar des de Madrid tot l'aparell de l'estat, com ha testimoniats Francesc de Borja Moll a Els altres quaranta anys (1935-1974) (Ed. Moll, Mallorca, 1975).

<sup>5</sup> Vegeu l'article d'aquest mateix títol a l'"Avui" 28-I- 1995, p. C4.

<sup>6</sup> Una valuosa documentació relacionada amb la institució i, en general, sobre la Generalitat republicana a l'exili s'ha preservat a l'Arxiu del Nacionalisme d'Artea (Bilbao). Agustí Colomines i Hilari Ragner a El fons de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Report d'una estada de treball a Euskadi ("El contemporani" núm 18, maig-agost 1999, ps. 10-15), n'han descrit el contingut.



resistència que, molt lentament i amb grans dificultats, començà a organitzar-se a l'interior. Un primer punt d'inflexió ja es produí pels volts del 1943, quan un nombre significatiu de destacades figures intel·lectuals retornaren a les seves residències d'origen, entre les quals, F. Soldevila (cosa que contribuí decisivament a reforçar l'aleshores feblíssima resistència cultural de l'interior). El fet cal relacionar-lo amb la política d'una certa obertura del règim franquista, interessat en desmarcar-se d'un alineament amb les forces de l'Eix, aleshores afeblides pels resultats bèl·lics adversos. Aquesta estratègia contribuí a fer possible que, al final del conflicte mundial i en el nou context de la guerra freda, els aliats renunciessin a qüestionar la legitimitat franquista i no es plantegessin la necessitat de restablir un règim democràtic. La nova lògica política féu del franquisme un mal necessari per a l'estabilitat del bloc atlantista. Amb la desaparició de l'expectativa d'una intervenció militar aliada contra Franco es va desfer també la principal esperança que sostenia, de fet, el mateix exili. D'ençà del 1946, s'inicià una contradicció creixent entre els dirigents polítics i culturals exiliats i els de l'interior que actuà en clar detriment dels primers.

El procés d'articulació política i cultural entre els Països Catalans es va veure interromput per la guerra i el seu resultat. Però només parcialment, ja que a l'exili es produí un clar retrobament que no es limità només a un conjunt de casos personals, sinó que arribà a tenir en la revista "Quaderns de l'Exili" (fundada el 1943 a Coyoacán, Mèxic) un òrgan d'expressió de primera magnitud.<sup>7</sup> El nucli redactor era format per Joan Sales<sup>8</sup>, Raimon Galí, Lluís Ferran de Pol i Josep M. Ametlla, que establí com a primer principi fundacional la unitat dels territoris catalans:

"Catalunya, València i Balears són tres Països i una sola Nació. És missió de la nostra època realitzar la unitat nacional dels catalans, valencians i balears en un Estat en el qual siguin emparades les peculiaritats de cada un dels tres Països".

La majoria dels integrants d'aquest grup havien estat oficials de l'exèrcit republicà i aspiraven a assolir la independència nacional per mitjà de la constitució d'una unitat militar catalana en el si de les files aliades per tal que, un cop acabada la guerra mundial, els vencedors es veiessin forçats a

---

<sup>7</sup> Existeix una edició facsímil dels vint-i-sis números que s'arribaren a publicar del 1943 al 1947 (Ed. Estudis Nacionalistes, Barcelona, 1982) i una petita antologia dels articles més definitoris del pensament polític del grup, Els "Quaderns de l'exili", Barcelonesa d'edicions, Barcelona, 1994.

<sup>8</sup> Sobre Joan Sales, que mantingué una fructífera col·laboració amb Ferran Soldevila durant la dècada dels cinquanta i dels seixanta, vegeu el Cap. XII, l'apartat "Joan Sales, escriptor, editor i historiador.

reconèixer la sobirania catalana --del conjunt dels Països Catalans. Tot i el fracàs d'aquest objectiu, reeixiren a elaborar una revista que encara avui es reconeix com la que "va tenir un ideari més definit i el va defensar fins a les darreres conseqüències"<sup>9</sup> de totes les que s'editaren als primers anys d'exili.

La mateixa realitat de l'exili també contribuí a un retrobament amb aquells territoris catalans no pertanyents a l'estat espanyol que, com Andorra i la Catalunya del Nord, es convertiren en indrets de refugi i d'acollida. Sobretot el darrer, on, en un primer moment, es concentrà el gruix de l'allau de refugiats.<sup>10</sup> Naturalment, el contingent humà que va rebre féu que les condicions d'acollida fossin no tan sols precàries, sinó que, en allò que afectà la majoria, arribessin a ésser inhumanes.<sup>11</sup> Tanmateix, la pròpia duresa del moment féu que s'estrenyessin els contactes entre la població autòctona i molts dels exiliats, fins al punt que alguns (una xifra prou significativa per aquest àmbit local) arribaren a instal·lar-s'hi de manera definitiva.<sup>12</sup> Les mostres de solidaritat en favor dels refugiats no es van limitar només a l'ajut que van facilitar molts dels habitants dels territoris catalans de l'estat francès, sinó que també van tenir algunes concrecions institucionals. El cas més significatiu, pel tema que ens ocupa, foren els Comités d'Aide aux Intellectuels Catalans, impulsats ja durant el decurs de la guerra per destacats intel·lectuals occitans i nordcatalans, que van comptar amb un centre marsellès (impulsat per Jordi Reboul), un de montpellerí

---

<sup>9</sup> En definició de Francesc Vilanova (Les primeres revistes d'exili, dins vol X Història, Política, Societat..., p. 89).

<sup>10</sup> La diàspora es va estendre a d'altres territoris de l'estat francès --especialment Marsella, Tolosa de Llenguadoc i els voltants de París-- i també a colònies del Nord d'Àfrica. I, en molta menor mesura, a la Gran Bretanya, Suïssa i la URSS. Posteriorment, també en xifra molt significativa, al continent americà, sobretot a Mèxic, República Dominicana i Xile.

<sup>11</sup> Sobre les pèssimes condicions dels camps de concentració, vegeu Daniel Diaz Esculies, op. cit. En aquest mateix llibre, l'autor facilita uns clarificadors mapes sobre els emplaçaments dels camps de concentració i centres d'alberg a la Catalunya del Nord --Argelers, Cotlliure, Sant Cebrià,...-- (p. 102) i arreu de l'estat francès --Aide (Erau), Setfons (Tarn i Garona), El Vernet (Arieja)...--(p. 120).

<sup>12</sup> En aquest aspecte puc reportar la meua vivència familiar. Tota una branca, que havia partit camí de l'exili, s'hi va instal·lar finalment de per vida. No es tracta de cap cas aïllat, sinó d'una realitat ben viva, especialment, entre aquella gent que era d'origen empordanès i que per raons de veïnatge ja tenia lligams familiars a l'altra banda de l'Albera. Quan, a la dècada dels setanta, la Catalunya Nord va començar el procés de recuperació cultural i lingüística més recent, un meu cosí em va dir que la represa era possible perquè els antics exiliats --com era el seu cas-- havien estat els capdavanters en la defensa de la catalanitat. Noms com els de l'escriptor Pere Verdguer (un dels promotors de la Universitat Catalana d'Estiu) o de Josefina Matamoros (actual conservadora del Museu de Ceret), fills d'exiliats, semblen verificar aquella afirmació.

(promogut per Joan Amade) i un de rossellonès (encapçalat per Carles Grandó).<sup>13</sup> Pere Grau, especialista en el tema, ha conclòs:

"El panoccitanisme dels anys trenta, doncs, s'acabà amb un darrer rebrot: l'ajut dels occitanistes als intel·lectuals catalans com a mostra d'agraïment per tot el que aquests darrers havien fet en favor de la 'segona renaixença occitana'".<sup>14</sup>

El resultat de la guerra tingué, naturalment, unes repercussions molt negatives per al desenvolupament del moviment catalanista a la Catalunya del Nord. D'una banda, el cap i casal, Barcelona, deixà d'exercir la seva atracció capitalina i, d'altra banda, fou pràcticament impossible establir una estratègia comuna entre els catalanistes rossellonesos (que, en la seva majoria, volien un reconeixement bàsicament lingüístico-cultural i folklòric) i els refugiats catalans (que pugnaven per convertir la Catalunya del Nord en un indret de refugi, però també en una plataforma d'intervenció política contra el règim franquista).<sup>15</sup> Tanmateix, l'estada en territoris nordcatalans de les principals figures intel·lectuals de la Generalitat republicana (en diferents moments i de durada variable en cada cas particular) deixà (junt amb els que optaren per arrelar-s'hi) una empremta importantíssima que serví d'estímul per al procés de recuperació nacional modern. Els noms de Pompeu Fabra (mort a Prada el 1948), Pau Casals, Antoni Rovira i Virgili (mort a Perpinyà el 1949), Joaquim Sunyer, Josep Puig Pujades (mort també a Perpinyà el 1949) o el mateix F. Soldevila són prou eloqüents de la importància emblemàtica d'aquest grup.

Des d'una perspectiva d'estricta producció cultural, no es pot considerar l'exili com un episodi d'esterilitat ni de decadència. El cas de F. Soldevila, com es veurà, és paradigmàtic. Malauradament, moltes de les realitzacions dutes a terme aleshores són encara poc (o gens) conegudes. Malgrat alguns esforços individuals, resta per assumir plenament, de manera col·lectiva, l'aportació feta

---

<sup>13</sup> Vegeu Pere Grau, L'aide des félibres aux intellectuels catalans, dins Les Français et la guerre d'Espagne. Actes del col·loqui de Perpinyà (28, 29 i 30 de setembre de 1989). CREPF. Universitat de Perpinyà, Perpinyà, 1990, ps. 195-211.

Existeix un informe adreçat per Jordi Reboul a Pèire Roqueta (faciliat per l'esmentat Pere Grau i conservat en l'arxiu Pierre Rouquette de Marsella), on es dóna compte de les activitats realitzades pel centre marsellès i on es fa una llista dels que es beneficiaren de l'ajut del comitè: Maria Teresa Gibert i la seva família, Rafael Castelltort, Joaquim Xirau, Angel Garcia Navarro, Júlia Bello Ralle, Jaume Serra Hunter i la seva filla Agnès Serra i Peraire, Maria Victòria Díaz Riva, Elisa Diaz Riva, Laureano Poza Juncal, Carmen Garcia Arroyo i Hilda Agostini.

<sup>14</sup> P. Grau, El panoccitanisme dels anys trenta.... op. cit.

Vegeu l'apartat "El cas d'Occitània" del cap. VI.

<sup>15</sup> L'estudiós Pere Grau ha analitzat aquest conflicte a partir del pensament del dirigent nordcatalà Alfons Mias i dels redactors de la revista "Nostra Terra" en l'article "Nostra Terra" et la guerre d'Espagne, dins Les français et la guerre d'Espagne, Universitat de Perpinyà, Perpinyà, 1990.

des de l'exili.<sup>16</sup> Sense ella, no es pot fer una valoració ajustada del que ha estat la cultura catalana contemporània, especialment en aquesta seva dimensió més internacional.

### *10.1.1.-Un període fructífer, malgrat tot.*

El propi F. Soldevila escriví, el 27-I-1941, que "el que és per a un literat, l'exili, àdhuc en l'isolament i la malaltia, no pot arribar a ésser buit".<sup>17</sup> La frase constitueix tota una declaració de principis sobre la seva actitud personal, però revela també una situació que no tan sols fou certa en el seu cas, sinó que responia, com tindrem ocasió de comprovar, a una realitat perfectament generalitzable. Una idea de la importància del conjunt de la producció cultural generada durant tota l'etapa de l'exili la dóna l'obra d'Albert Manent La literatura catalana a l'exili, ja esmentada, on s'analitza els autors i els títols principals. Cal tenir present, però, com adverteix el propi autor en el pròleg, que ell basa el seu estudi en la producció literària (bàsicament, en la de "creació") i, doncs, centra la seva atenció en aquelles obres escrites en català i no en la producció d'autors catalans editada en d'altres idiomes. Val a dir que en aquest darrer bloc aparegueren títols cabdals per al pensament i la historiografia catalana del període. Recordem, com a exemple, que, només pel que fa a la dècada dels quaranta, Carles Cardó publicà, en francès, Histoire spirituelle des Espagnes (1946); Josep Trueta, en anglès, The Spirit of Catalonia (1946); Salvador Dalí, també en anglès, The Secret Life of Salvador Dalí (1942); Pere Bosc Gimpere, en espanyol, La formación de los pueblos de España (1945); Josep Ferrater Mora, també en espanyol, el seu Diccionario de filosofía (1941) i les seves Cuatro visiones de la historia universal (1945); Joaquim Xirau, El pensamiento

---

<sup>16</sup> Entre els estudis que s'han preocupat pel tema, cal destacar l'obra d'Albert Manent, La literatura catalana a l'exili (Ed. Curial, Barcelona, 1989, 2<sup>a</sup> ed.), que és encara un punt de referència fonamental. Són nombrosos (i poden ésser també útils) els llibres de síntesi escrits pels mateixos exiliats que volen donar una visió panoràmica del fenomen, com ara el de Joan Sauret, L'exili polític català (Ed. Aymà, Barcelona, 1979) o el d'Avelí Artís Gener, La diàspora republicana (dins Obra completa. Narrativa testimonial, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1994). Finalment, cal remarcar amb especial èmfasi els més recents volums de Santi Cortés dedicats a l'exili valencià: El valencianisme republicà a l'exili (Generalitat Valenciana, València, 1993) i L'exili valencià en els seus textos (Generalitat Valenciana, València, 1995). I convé tenir en compte moltes aportacions centrades en l'exili americà --que fou el més nombrós en nombre i durador en el temps--, com la de Víctor Castells (Catalans d'Amèrica per la Independència) o Viçenç Riera Llorca, (Els exiliats catalans a Mèxic, Curial, Barcelona, 1994) i, sobretot, l'obra col·lectiva Diccionari dels catalans d'Amèrica (Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1992).

<sup>17</sup> Dietaris de l'exili..., p. 252.

de Juan Luis Vives (1944) i Vida y obra de Ramon Llull. Filosofía y mística (1947), etc.

Al costat de la producció realitzada pels intel·lectuals catalans del Principat (que, malgrat les importants llacunes existents, encara és la més ben coneguda) caldria afegir-hi l'aportació il·lenca i valenciana. Contra una primera idea tendent a minusvalorar aquestes contribucions, els estudiosos actuals han remarcat la seva importància, sense deixar, per això, d'esmentar les limitacions pròpies d'uns exilis que no van arribar a tenir la dimensió massiva que adquirí en el cas del nucli central principatí. Així, Santi Cortès, no ha dubtat en assenyalar que:

"L'exili valencianista no fou (...) gaire nombrós, ni esdevingué tampoc un episodi d'una gran transcendència social. Li mancaren, per ésser-ho, la gravetat d'un èxode massiu i la capacitat per produir, fora del país, una obra política i cultural d'envergadura"<sup>18</sup>

Això no obstant, tot seguit, l'esmentat autor ha remarcat la importància que va tenir l'aportació dels valencians al conjunt del moviment cultural català de l'exili i l'interès que suscita el tema com a objecte d'estudi:

"En primer lloc, perquè la relació d'intel·lectuals desterrats aporta noms (...) d'un cert relleu i perquè sabé trobar espais per expressar les seves inquietuds, per usar la llengua pròpia i per replantejar i renovar les seves reivindicacions i exigències d'avantguerra".<sup>19</sup>

Ell mateix, apunta els noms dels qui considera fonamentals com a pensadors: Angelí Castanyer, Gaietà Huguet, Francesc Bosc i Morata i Emili G. Nadal. Aquest darrer, és el qui de tots ells, va reeixir a donar una obra d'alta categoria com El País Valencià i els altres. Peripècies i avatars d'una ètnia (no publicada fins al 1972, però que recollia el que havia estat la seva reflexió durant un llarg exili). Més enllà d'enunciar els noms més rellevants, Cortès ha fet aquesta altra consideració:

"Independentment, però, de la seva incidència i de la importància que hom li vulga atorgar, el fet a destacar (...) és que s'hi difongueren manifestos a favor de l'estatut autonòmic valencià; s'hi procedí a la constitució d'un bloc nacionalista unitari; s'hi crearen organitzacions polítiques i patriòtiques noves; s'hi debaté la qüestió de la integració nacional amb balears i catalans; hi hagué diversos intents de publicació de revistes literàries redactades íntegrament en la nostra llengua; s'hi editaren butlletins d'orientació valencianista; s'hi denuncià la castellanització dels nostres compatriotes i la negligència en l'ús de la llengua pròpia, etc."<sup>20</sup>

---

<sup>18</sup> El valencianisme republicà a l'exili, Generalitat Valenciana, València, 1993, p. 16.

<sup>19</sup> Op. cit. p. 16.

<sup>20</sup> Ibidem, ps. 16-17.

En definitiva, es va poder dur endavant, de manera oberta, una vida cultural pròpia i un debat intel·lectual que a l'interior era molt i molt difícil.

El cas illenc és similar. I es poden esmentar també figures de gran vàlua. Als noms més coneguts de Gabriel Alomar, Antoni M. Sbert o Miquel Ferrà, que apareixen al llarg d'aquesta tesi, convindria afegir-n'hi d'altres com els de Bernat Jofre (dirigent d'Esquerra Republicana Balear que participà en l'intent del capità Bayo de reconquerir Mallorca per als republicans i que, posteriorment, s'exilià a Venezuela), Ignasi Ferretjans (líder socialista promotor, durant la guerra i des de Barcelona, de la revista bilingüe "El Obrero Balear", que s'hagué d'instal·lar a Mèxic), Francesc de Sales Aguiló (membre actiu de l'Associació per la Cultura de Mallorca, fundador d'Esquerra Republicana Balear i del butlletí "Mallorca Nova", que s'exilià a Colòmbia, on fou secretari del Patronat de Cultura Catalana de Bogotà) o l'evissenc Àngel Palerm (que, en el seu exili, primer a Mèxic i després als EUA, es convertí en un destacat antropòleg i arribà a ésser secretari de la Unió Panamericana).<sup>21</sup> Sense oblidar tampoc la figura de l'orientalista Joan Mascaró i Fornés, que arribà a fer una carrera acadèmica molt brillant a Cambridge, la qual el va dur a ésser considerat actualment com un dels principals desvetlladors de l'interès per la filosofia i la mística orientals experimentat en les darreres dècades en els països anglo-saxons.<sup>22</sup>

Paral·lelament a la realització d'obres molt notables per a la cultura catalana del moment, l'exili reeixí també a crear (sobretot en els primers temps) nombrosos òrgans d'expressió escrita i algunes institucions importants, com fou la ja esmentada Fundació Ramon LLull o els Jocs Florals restablerts l'any 1941. Aquests darrers, tot i que han estat acusats sovint de carrinclons, foren un nexe d'unió entre els catalans exiliats i els de l'interior, un estímul (moral i econòmic) per a la producció literària catalana i "un altaveu de denúncia" que anava més enllà d'una pura festa literària, com ha remarcat l'esmentat A. Manent.<sup>23</sup> El propi F. Soldevila, en un text del 1959, féu una contundent defensa de la funció que els Jocs Florals encara complien en aquella data:

---

<sup>21</sup> Una més extensa semblança de la majoria dels intel·lectuals illencs esmentats es pot trobar a Josep Massot i Muntaner, Els escriptors i la guerra civil a les Illes Balears, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1990. Pel que fa a la figura d'Àngel Palerm, existeix un volum miscel·lani, Història i antropologia a la memòria d'Àngel Palerm (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1984), dedicat a la seva memòria.

<sup>22</sup> Recentment ha aparegut, en edició a cura de Gregori Mir, la Correspondència de Joan Mascaró (Ed. Moll, Mallorca, 1998), que ha contribuït decisivament a revalidar la seva figura intel·lectual.

<sup>23</sup> A. Manent, La literatura..., p. 84.

“Recordo que en la meva juvenesa, tot i reconèixer que havien estat útils a la Renaixença Catalana, havia menyspreat els Jocs Florals. Creia que eren una pervivència innecessària i anacrònica, després d’haver acomplert el seu comès. Més tard, l’experiència m’ha demostrat que certs pobles desamparats, a la mercè de les forces adverses, fan malament de contribuir, amb menyspreus i allunyaments, a desguarnir-se d’institucions tradicionals, per molt que puguin semblar desuetes”.<sup>24</sup>

Pel que fa a les revistes, cal dir que compliren una funció històrica fonamental, ja que foren, durant molts d’anys, els únics mitjans periodístics autòctons que pogueren expressar-se en català i on es va poder manifestar el pluralisme ideològic existent. Així mateix, aquesta premsa féu una funció d’aglutinant, perquè va permetre que diferents intel·lectuals i polítics poguessin agrupar-se, discutir i elaborar les seves propostes culturals i polítiques. A més a més, en pagar les col·laboracions rebudes, eren una font d’ingressos --humil, però no pas menyspreable-- per als escriptors exiliats i per a molts de l’interior. De les fundades pels exiliats al llarg dels anys quarantes, convé destacar la "Revista dels Catalans d’Amèrica" (Mèxic, 1939-1940), "El Poble Català" (París, 1939-1940), "Quaderns de l’exili" (Mèxic, 1943-1947), "Lletres" (Mèxic, 1944-1948), els "Quaderns d’Estudis Polítics, Econòmics i Socials" (Perpinyà, 1945-1947), "La Nostra Revista" (Mèxic, 1946-1954) i naturalment --encara que es tractés d’una "refundació a l’exili" -- la "Revista de Catalunya" (París, 1939-1940 i 1947 -Mèxic, 1943).<sup>25</sup>

### **10.1.2.-La historiografia d'exili**

En l’estricta àmbit historiogràfic, veiem que, a desgrat de tots els inconvenients, també fou un període fructífer. El problema està en poder oferir una síntesi prou precisa del conjunt d’aportacions que es feren aleshores, ja que una visió de conjunt mínimament extensa i aprofundida de la producció historiogràfica catalana realitzada durant l’exili és encara per fer.<sup>26</sup> En realitat, ens és molt desconeguda la mateixa obra realitzada per les personalitats més rellevants. Així, tenim un coneixement molt parcial (i sovint rebut molt

---

<sup>24</sup> Reproduït a “Oc” núm 212-214, abril-des. 1959, p. 90. Atenció, aquest número de la revista, per un error d’impressió reproduïx la mateixa numeració de l’anterior, 208-210).

<sup>25</sup> Una relació més completa de totes les capçaleres que s’editaren a Europa i Amèrica durant els primers temps la dona Francesc Vilanova en els mapes que acompanyen el seu text, ja citat Les primeres revistes d’exili, dins vol X, Història, Societat..., ps. 88-89.

<sup>26</sup> Pràcticament només disposem de l’apartat que Albert Manent dedica a la producció històrica en el seu famós estudi La literatura catalana a l’exili.

tardananament) dels treballs empresos per figures com Nicolau d'Olwer, A. Rovira i Virgili o Pere Bosc Gimpera, per citar tres noms dels qui no van poder retornar al seu país d'origen. No cal dir, doncs, de l'aportació de molts noms que han quedat gairebé a l'anonimat, malgrat ésser uns historiadors ben formats i d'alta categoria, com podria ésser el cas de Josep Rovira i Armengol.<sup>27</sup> Fins i tot d'una figura tan rellevant com Josep M. Batista i Roca en sabem ben poca cosa de les seves investigacions i realitzacions historiogràfiques dutes a terme des de la plaça de professor d'història a la Universitat de Cambridge.

Malgrat les moltes zones d'ombra, no és excessivament aventurat remarcar que, en general, sí que existí una línia de continuïtat amb la producció d'avantguerra, almenys durant els primers temps. De fet, els diferents corrents historiogràfics a l'exili foren, en un primer moment, aproximadament els mateixos que existiren en el període republicà i bèl·lic en les terres catalanes. El que varià, sobretot, fou la correlació de forces i l'actitud personal d'algunes figures intel·lectuals. Naturalment, en aquest canvi hi tingué un pes decisiu el fet de no posseir unes institucions pròpies mínimament sòlides, el control de les quals hauria assegurat un clar domini d'un sector per damunt dels altres i hauria possibilitat dur a terme un determinat projecte cultural homogeneitzador. No obstant això, es pot afirmar que foren minoritaris els corrents vinculats al catalanisme conservador, sobretot els qui havien donat un suport inicial al franquisme i que, després, no s'arribaren a integrar en el nou règim, com succeí en el cas emblemàtic del principal dirigent de la Lliga, Francesc Cambó. El pes el van dur els vinculats als sectors esquerrans i catalanistes, els qui havien perdut la guerra, els "vençuts", com els anomenà Xavier Benguerel en el títol d'una seva novel·la.<sup>28</sup> Tanmateix, l'espectre plural que anava des d'una posició de catalanisme conservador fins al marxisme i l'anarquisme es va mantenir. Així, en un punt que volia ésser superador d'aquests extrems, el canonge Carles Cardó (que defensà una sortida negociada a la Guerra d'Espanya i una posició crítica amb el règim franquista) escriví i publicà aleshores una obra de

---

<sup>27</sup> Josep Rovira i Armengol es doctorà a la universitat de Barcelona i fou professor d'història de Catalunya als Estudis Universitaris Catalans. Exiliat i instal·lat a Buenos Aires col·laborà a la premsa catalana de l'exili i féu una edició dels Usatges de Barcelona. Així mateix es destacà com a traductor d'obres d'historiadors importants com ara les d'Alfons Dopsch Economia natural y economia monetaria (Fondo de Cultura Econòmica, Mèxic, 1943) i Fundamentos económicos y sociales de la cultura europea (Fondo de Cultura Econòmica, Mèxic, 1951) o, ja abans de la guerra, del llibre d'Hermann Schneider Filosofia de la historia (Ed. Labor, Barcelona, 1931).

<sup>28</sup> En una primera redacció, Benguerel titulà la seva obra Els fugitius (1956), però més tard la va refer de dalt a baix i la titulà Els vençuts (1969).



gran interès historiogràfic Histoire spirituelle des Espagnes (1946) a la qual ja ens hem referit en d'altres moments.<sup>29</sup>

Un exemple d'aquesta continuïtat i aprofundiment de les investigacions iniciades anteriorment pot ésser Pere Bosc Gimpera, que publicà La formación de los pueblos de España (1945) com a mena de conclusió als seus treballs anteriors. En aquesta obra definí perfectament la seva tesi de l'existència d'una personalitat diferenciada entre els diferents pobles que existien a la Península Ibèrica ja en l'època prehistòrica, la qual constitueix una base que no van poder variar els diferents intents d'unificació política fets d'ençà de la colonització romana. Una síntesi històrica d'aquesta ambició i característiques va ésser acollida molt favorablement per la premsa catalana de l'exili, i de manera especial per l'equip dels "Quaderns de l'exili" que dedicaren un extens monogràfic de la revista a l'exposició de les seves tesis.<sup>30</sup> Ells hi veien, sobretot, una confirmació de base ètnica a la defensa que feien del conjunt de territoris de parla catalana com a una mateixa nació, ja que l'antiga Iberia havia comprès aproximadament aquelles mateixes terres. Segons això, els ibers eren els ancestres dels actuals catalans. D'ací que el principal impulsor de la revista, Joan Sales (que es reclamava deixeble de l'autor), en un article de l'exemplar esmentat dedicat a la figura del prestigiós prehistoriador, afirmés: "L'obra del doctor Bosch-Gimpera és d'una transcendència que, modestament, el seu autor no arriba a mesurar".<sup>31</sup> I, més endavant, precisés: "Que la transcendència dels seus treballs escapi de vegades al doctor Bosch-Gimpera, no li lleva el mèrit d'haver-los duts a terme".

Paral·lelament a la investigació, Bosc reeixí a continuar el seu mestratge orientatiu envers aquells investigadors catalans de generacions més joves que ja s'havien iniciat a Barcelona i que van haver de partir també cap a l'exili. És el cas del seu propi fill Carles (que llegí la seva tesi doctoral, La base de la política exterior estadounidense, a la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic el 1969) o d'Adela Ramon, exiliada també el 1939 amb la seva família i que arribà a ésser professora de prehistòria a la mateixa universitat mexicana esmentada. A aquest nucli primicer s'hi afegiren els nombrosos nous deixebles mexicans que féu al llarg del seu ja definitiu exili en aquell país, on morí el 1974.

L'existència d'aquest fil de continuïtat perceptible en el conjunt de la historiografia d'exili, al qual ja s'ha alludit, no impossibilita, però, l'entrada d'una renovació que no tan sols fou temàtica, sinó també metodològica. Pel que fa al

---

<sup>29</sup> Una exposició de la tesi principal de l'obra ja es troba en el Cap. VII, a l'apartat "La qüestió religiosa".

<sup>30</sup> Núm 25 gener-febrer 1947.

<sup>31</sup> L'home i els llibres. En Bosch-Gimpera, ps. iii-iv.

tractament de nous temes, aquests restaven inevitablement relacionats amb el país d'acollida, especialment en el cas dels qui es traslladaren a Amèrica. Els investigadors refugiats al nou continent difícilment podien estudiar (amb el material necessari) aspectes del passat català si no era referit a la història del país on residien. Així, Josep Carner Ribalta a Els catalans en la descoberta i la colonització de Califòrnia (1947) i Josep Soler i Vidal, en l'estudi Pere Fages. Descobridor, cronista i governador de la Nova Califòrnia (1953), es preocuparen per la participació catalana en la colonització americana. El segon autor esmentat, també és el responsable d'un altre títol, Pels camins d'utopia (1958), on investiga l'experiència del socialisme utopista cabetà en terres americanes i la participació destacada que hi va tenir el barceloní Joan Rovira. D'altres historiadors (la majoria) s'interessaren, directament, per investigar determinats aspectes del país d'adopció, com és el cas de Nicolau d'Olwer, que estudià, des de Mèxic, els cronistes índies de les cultures precolombines, cosa que li valgué (com ha remarcat M. Coll i Alentorn<sup>32</sup>) el seu nomenament de membre del Colegio de México.<sup>33</sup> Precisament sobre l'activitat historiogràfica de Nicolau durant aquell període, s'ha conservat una carta que li va trametre F. Soldevila el 8-XI-1956, en la qual l'estimula a continuar la seva producció històrica:

"A la meua tornada, fa pocs dies, d'una llarga estada per terres de València (més de dos mesos), trobo les "Relaciones de la Nueva España" de Fra Toribio de Benavente. Ja, en rebre el vostre Bernardino de Sahagún, vaig haver de recordar una frase de l'Ors --"Qui porta flama és menester que cremi"-- i completar-la amb una altra que podria dir: "Qui és historiador cal que faci historia". I vós, trasplantat a terres americanes, feu història d'Amèrica. I la feu amb la mateixa probitat i el mateix art que la fèieu quan reconstruíeu la nostra història. Bona prova, les introduccions que heu escrit per a ambdues obres"<sup>34</sup>

De fet, l'interès pel món indígena fou un dels trets més característics dels exiliats a Amèrica, segons ha remarcat Pròcoro Hernández, que també ha apuntat d'altres noms que, a part del ja esmentat Bosc Gimpere, "s'hi van dedicar de ple": Esteve Fabregat, Joan Comes, el també citat Àngel Palerm o

---

<sup>32</sup> Vegeu la veu "Lluís Nicolau d'Olwer" a la Gran Enciclopèdia Catalana, vol. X, Barcelona, 1977.

<sup>33</sup> Un dels seus treballs publicats i dedicats al tema fou: Cronistas de las culturas precolombinas, Fondo de Cultura Econòmica, México-Buenos Aires, 1963.

<sup>34</sup> Fons Nicolau d'Olwer. Institut d'Estudis Catalans.

Antoni Oriol Anguera.<sup>35</sup> Un interès que abastà també el camp pròpiament literari, en l'obra d'autors com Lluís Ferran de Pol.<sup>36</sup>

Un esment especial, en el grup dels exiliats americans, mereixen els treballs de geografia històrica realitzats per Pau Vila i el seu fill Marc Aureli Vila, que tant a Colòmbia com a Veneçuela, van fer una aportació decisiva, amb obres de caràcter monumental i de gran ambició intel·lectual, com foren Nueva geografia de Colombia (1945) o Geografia de Venezuela (1960, en tres volums) del primer, i Conceptos de geografia històrica de Venezuela o la Geoeconomía de Venezuela (1970-76, en tres volums), del segon.

Pel que fa a la renovació metodològica pròpiament dita, aquesta es veié facilitada gràcies al contacte, fins i tot directe, que alguns historiadors van poder mantenir amb alguns dels nuclis renovadors. És el cas de l'emprodanès Emili Vigo, exiliat a Montpeller (on es va llicenciar en història i va rebre el mestratge directe d'Augustin Fliche, que arribà a preparar, a París, una tesi doctoral sobre la Guerra Gran, però que no va poder finalitzar a causa d'una tuberculosi. Postumament, gràcies als tràmits realitzats pel propi F. Soldevila, l'IEC li publicà, el 1956, el llibre La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública, on s'evidencia clarament la influència que la puixant historiografia francesa va exercir en els seus pressupòsits historiogràfics. Anteriorment, en la crítica que féu del llibre Història de Catalunya signat per F. Soldevila i P. Bosch Gimpera<sup>37</sup>, ja esmentà Marc Bloch com a referència d'autoritat. Dos números després, realitzà una recensió altament elogiosa de la síntesi sobre la història d'Espanya de Pierre Vilar, que considerà com un model dins el seu gènere.<sup>38</sup> No ha de sobtar aquesta consideració elogiosa d'E. Vigo envers Vilar, ja que existeix constància del respecte intel·lectual que li tenia i de la relació que va mantenir-hi. Així en una carta que adreçà a F. Soldevila el 15-IX-1951, li digué: "En Vilar m'escriu que ja està en marxa la seva activitat a Hautes Etudes: càtedra d'Història econòmica, equip de treball i, finalment, un curs a la Sorbona. Estic segur que farà forat!".<sup>39</sup>

Un altre cas similar és el del figuerenc Francesc González Bruguera, autor d'una Histoire contemporaine d'Espagne 1789-1950, publicada el 1953 on féu un reconeixement explícit al CNRS i a diversos professors, entre els quals

---

<sup>35</sup> Prócoro Hernández, L'exili català, la dura renúncia a la pàtria, dins "Avui-Diumenge" 16-I-2000, p. 11.

<sup>36</sup> Josep-Vicent Garcia i Raffi, Lluís Ferran de Pol i Mèxic: Literatura i periodisme, PAM, Barcelona, 1998.

<sup>37</sup> "RdC" núm 102, París, abril-juny 1947, ps. 136-140.

<sup>38</sup> Un exemple de síntesi històrica, dins "RdC", oct-des. 1947, ps. 454-459.

<sup>39</sup> LPFSC 10.1.2.8.

Fernand Braudel i Pierre Vilar. Segons Francesc Roca, és "el primer contemporanista català" i també és el primer en combinar "abans que ningú en el món de la cultura catalana, l'anàlisi sociopolítica, l'anàlisi econòmica, l'ús de l'estadística i de la premsa tècnica i l'interès per temes com la història de l'ensenyament, tot junt, dins del camp de les hipòtesis de treball marxistes".<sup>40</sup>

Un tercer cas, molt poc conegut encara, podria ésser el del ja esmentat J.M. Batista i Roca<sup>41</sup>, que va exercir de professor d'història a la Universitat de Cambridge en els anys quaranta i cinquanta, quan aquest centre es revelà com un dels nuclis més sòlids de la historiografia britànica de l'època. Sobre com eren les seves classes, n'existeix el testimoniatge de Geoffrey J. Walker, actual professor d'aquella institució:

"Les seves classes de català es limitaven a una conferència setmanal sobre la història cultural de Catalunya des dels primers temps fins a la Guerra Civil, i estudiàvem alguns texts de literatura amb ell en unes classes addicionals una hora cada quinze dies. I era tot el que permetia el curs establert per la Universitat. Batista i Roca tenia unes obligacions docents a part, com eren les seves classes de llengua castellana, i d'història d'Espanya des de l'edat medieval fins al segle XX i de l'Amèrica Llatina. Però no donava classes de llengua catalana. No entrava al quadre d'estudis perquè no existia (i encara no existeix) cap examen de llengua catalana a la Universitat de Cambridge.<sup>42</sup>

Val a dir, però, que aquest era el programa de mitjans dels anys cinquanta -- quan Walker ingressà a la universitat-- i Batista i Roca va entrar-hi ja al 1945 (gràcies al professor J. B. Tred, amb qui coincidí durant la segona guerra mundial al Foreign Office britànic) com a professor de llengua castellana, i literatura i història d'Espanya i Hispanoamèrica. El propi Walker ha explicat en el text ja esmentat que, en els seus primers anys, Batista era "terriblement formal" i molt distant amb els alumnes (una actitud que canvià notablement amb el temps), però que malgrat aquest distanciament en el tracte reeixí a captar valuosos deixebles:

"Les classes que donava eren d'una erudició i d'unes dimensions extraordinàries, de fet massa acadèmiques per a la majoria dels seus estudiants, que el consideraven, a la seva manera d'estudiants, bastant avorrit, això llevat d'uns quants més intel·ligents que van saber aprofitar la presència a

---

<sup>40</sup> Vegeu la semblança que fa a Teories de Catalunya, Ed. Pòrtic, Barcelona, 2000, ps. 522-523.

<sup>41</sup> Anteriorment s'ha inclòs Batista en el grup d'intel·lectuals republicans i s'ha parlat de la vinculació que l'uní, a través de Palestra, amb F. Soldevila. Vegeu en el capítol VII els apartats "Els historiadors republicans d'esquerra" i "Periodisme, ensenyament i actuació cívica".

<sup>42</sup> G. J. Walker, El "meu" Batista i Roca, dins Homenatge a J. M. Batista i Roca, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1995, ps. 11-22.

les aules d'un gegant intel·lectual, com eren per exemple els professors Arthur Terry o Brian Tate."<sup>43</sup>

També F. Soldevila, en el seu dietari, el 15-XI-1946, es referí als cursos que Batista féu en aquells primers temps universitaris:

He vist el programa del curs (dues lliçons setmanals) que Batista i Roca fa a Cambridge. Es titula La societat catalana a l'edat mitjana. El títol no respon bé al contingut; però ja és ben interessant que hi faci un curs com aquest".<sup>44</sup>

La seva activitat com a orientador de futurs catalanòfils i hispanistes fou importantíssima. A part dels noms ja citats anteriorment per Walker, caldria afegir-n'hi molts d'altres, entre els quals destaquen John H. Elliott i Helmut G. Koenigsberger. En relació al primer, cal recordar que fou Batista qui l'adreçà a F. Soldevila (a principis dels anys cinquanta) perquè orientés la seva investigació sobre els orígens de la revolució catalana del 1640. Pel que fa al segon, Batista s'encarregà de redactar un extens i ben interessant pròleg de la seva obra The Practice of Empire (1969).<sup>45</sup> De fet, Batista fou durant tota la dècada dels cinquanta i seixanta un home-pont entre els universitaris britànics interessants per Catalunya i els nuclis de la resistència de l'interior, cosa que li va permetre no tan sols formar catalanòfils britànics, sinó també poder enviar destacats intel·lectuals catalans a la Gran Bretanya, ja fos per tal de poder estimular els estudis de catalanística i donar a conèixer la causa catalana (com en el cas del cicle de conferències que, a mitjans dels cinquanta, féu F. Soldevila en diferents centres culturals anglesos) o per preparar les noves fornades de joves intel·lectuals resistents (Joan Triadú, Jordi Rubió i Loís, Josep Fontana, Enric Lluç...). Aquesta activitat va arribar a tenir una concreció institucional, d'ençà del 1954: l'Anglo-Catalan Society, de la qual ell en fou el principal inspirador.<sup>46</sup> Pel que fa a la seva producció historiogràfica pròpiament dita, en coneixem només articles i títols dispersos, ja que no s'ha fet un aplec sistemàtic de tots els seus estudis redactats en anglès ni tampoc dels escrits o

---

<sup>43</sup> Aquest darrer, recentment ha reconegut el mestratge que rebé de Batista, que l'orientà en la seva primera investigació, un cop fou desmobilitzat. Vegeu l'entrevista a R. Brian Tate publicada a l'"Avui" 15-V-2000, p. 60.

<sup>44</sup> Dietaris..., vol II.

<sup>45</sup> N'existeix una versió espanyola: La práctica del imperio, Ed. de la Revista de Occidente. Madrid, 1975.

<sup>46</sup> Sobre aquestes relacions catalano britàniques, vegeu Alan Yates, El pi de les tres branques (Sobre l'estudi del català a les universitats britàniques), "Serra d'Or", 410 (febrer 1994) i G. J. Walker, L'Anglo-Catalan Society: 37 anys al servei de la cultura catalana, dins "Llengua & Literatura, 5 (1992-1993).

traduïts al català.<sup>47</sup> Potser allò més conegut és el capítol que dedicà a la problemàtica hispànica de l'edat moderna per a The New Cambridge Modern History (1953)<sup>48</sup> i un opuscle on deixa clara la influència que rebé de les idees d'Arnold Toynbee: La desintegració d'Espanya i les idees de Toynbee.<sup>49</sup> Tanmateix, existeixen diversos capítols de llibres col·lectius i reculls de conferències que han estat editats en català, on s'apunten línies d'investigació historiogràfica molt interessants, com ara Els precursors de la Renaixença<sup>50</sup> o La llengua i la literatura catalana en la decadència.<sup>51</sup> El volum del que avui ens és desconegut, però, potser és el bloc més important de la seva obra historiogràfica, de la qual en tenim només escadusseres notícies, com la que ens ha donat el seu biògraf, Víctor Castells, sobre l'existència d'un Resum d'història de Castella, del qual Batista parla en una lletra que adreçà a Josep Trueta.<sup>52</sup>

En la renovació metodològica de la major part dels historiadors exiliats degué tenir una grandíssima importància, també, el contacte indirecte, bibliogràfic. En aquest sentit, convé remarcar que ells van poder ésser més permeables a les noves tendències historiogràfiques que aparegueren d'ençà de la segona guerra mundial, ja que a diferència dels professionals residents a l'interior no van estar constrets per les serioses limitacions imposades pel franquisme a la lliure difusió de les idees i van tenir un accés més fàcil i ràpid a les obres emblemàtiques de la renovació. Així mateix, molts d'ells van poder desenvolupar-se en uns àmbits acadèmics molt més dinàmics i menys limitats que els que existien aleshores en els territoris catalans sotmesos a la dictadura de Franco.

Aquest ambient de major llibertat en què van viure molts dels exiliats els va permetre també publicar llibres sobre temàtiques que a l'interior eren impossibles d'ésser tractades, com ara la història més recent, ja fos referida a la guerra d'Espanya del 1936-1939, al moviment catalanista contemporani o a

---

<sup>47</sup> Malgrat els esforços fets pel seu biògraf Víctor Castells (de qui ja hem citat els llibres que fins ara ha publicat), són encara molts els aspectes desconeguts de la trajectòria vital i professional de Batista. Vegeu l'article d'Ignasi Aragay, Batista i Roca. Un llegat dispers i poc estudiat, dins "Avui" 18-VI-1995, p. B2.

<sup>48</sup> N'existeix una versió espanyola: Historia del mundo moderno. I. El renacimiento 1493-1520, Cambridge University Press/Sopena, Barcelona, 1980. El títol del capítol de Batista és "Los reinos hispánicos y los Reyes Católicos".

<sup>49</sup> Montpeller, Vida Nova, 1968.

<sup>50</sup> Dins 8 Conferències sobre Catalunya, Ed. Aymà, Barcelona, 1971, ps. 85-123.

<sup>51</sup> Dins Robert Lafont, La doble brotada de la consciència occitana al segle XVI, Ed. Vida Nova, Montpeller, 1973.

<sup>52</sup> Víctor Castells carta del 1-VI-1995.

la gènesi del moviment obrer català. En aquest bloc es poden esmentar aplecs documentals com el de Macià. La seva actuació a l'estranger (en dos volums editats a Mèxic el 1952 i el 1956), però hi predominen les obres de base testimonial, com ara Els darrers dies de la Catalunya republicana (Buenos Aires, 1940), d'Antoni Rovira i Virgili o, Quaranta anys d'advocat (Història del meu temps) (Mèxic, 1956), d'Amadeu Hurtado, i Apòstols i mercaders. Quaranta anys de lluites socials a Catalunya (Mèxic, 1957), de Pere Foix.

Les limitacions, abans al·ludides, que existien a l'exili per a la investigació de la història catalana féu que proliferessin sobretot les obres de caire sintètic i divulgador. Algunes, com Ciutadania catalana (1957), de Manuel Serra i Moret, tot i ésser d'explícita intervenció política, es basaven en una argumentació històrica. D'altres, com el Petit compendi d'Història de Catalunya (1946), prologat i revisat per A. Rovira i Virgili, o Catalunya en la Corona d'Aragó (1955), de Vicenç Riera Llorca, pretenien precisament servir de manuals i obres de síntesi per als exiliats catalans. Entre aquestes darreres destaca el llibre signat per Ferran Soldevila i Pere Bosch Gimpera que edità a Mèxic la Fundació Ramon Llull, Història de Catalunya (1946), malgrat que despertà una agra polèmica en la qual el propi Soldevila desmentí tota paternitat sobre l'obra.

Entre els títols de caire assagístic i de base històrica, una de les més populars fou la ja citada The Spirit of Catalonia, del doctor Josep Trueta, editada a Oxford el 1946. Segons explicà ell mateix molt més tard, la seva intenció era "posar en mans anglosaxones un lleuger inventari de la contribució catalana al progrés d'allò que en diem civilització occidental".<sup>53</sup> La primera versió catalana aparegué quatre anys després a Mèxic, el 1950, en una traducció de Vicenç Riera i Llorca. Abans, però, sembla que existí un intent d'edició que s'havia de fer des de Barcelona mateix, impulsat per Àlvar Pérez, des de la distribuïdora Alpe (que s'encarregà també de repartir la semiclandestina revista "Ariel"). El propi F. Soldevila, que va supervisar, des d'una perspectiva històrica, l'esmentada obra, en va donar notícia en una anotació del 20-V-1947:

"El Sr. Pérez, molt catalanista malgrat el cognom, m'ha ensenyat una carta del Dr. Trueta. Es tracta de la versió de The Spirit of Catalonia. Diu que si pot ésser, la faci F.S. i corregeixi errades que hi trobi. Si no C.R.[Carles Riba] i si no, ho deixa a la seva mà. La traducció ja està feta i moltes errades (es veu que n'és ple) corregides. Però desitgen que hi doni una mirada."<sup>54</sup>

---

<sup>53</sup> Així ho explicità en el pròleg a la tercera edició de l'obra, feta per l'Editorial Selecta de Barcelona el 1977.

<sup>54</sup> Dietaris..., vol II.

Poc temps després, el 4-VII-1947, en els mateixos dietaris, escriví:

“Visita d'Àlvar Pérez i del traductor del llibre de Trueta. Han restat de nou a deu. I m'han encolomat el llibre perquè el supervisés”.

Finalment, com s'ha dit, la versió catalana es publicà a Mèxic el 1950 i sembla que es partí d'una altra traducció, feta per Riera LLorca, aleshores exiliat en aquell país centreamericà. És molt probable que les dificultats que la censura posava a l'edició catalana fossin la causa del canvi de lloc d'edició. Precisament aquest canvi sembla ésser la causa que es perdés la feina realitzada per Soldevila, ja que en una carta que li adreçà uns anys després Josep Trueta, el 27-XI-1953, l'autor es lamenta d'aquesta circumstància i li demana si n'havia conservat unes notes, que pensava incorporar en una edició que aleshores li havien demanat des de Buenos Aires.<sup>55</sup> En aquella ocasió, malgrat que la publicació no s'arribà a fer, Trueta sí que va rebre els resultats de la feina de Soldevila, com s'evidencia en la carta del 8-VI-1954, on li diu:

“Us remercio molt sincerament la gentilesa que heu tingut en enviar-me les vostres valuoses observacions i notes al meu llibre. No cal que un remarqui com les agraeixo i el bé que faran al llibre”.<sup>56</sup>

I, així, en el pròleg de l'edició catalana feta a Barcelona (Editorial Selecta, 1977) hi manifestà el seu reconeixement: “L'ajuda que em prestà l'amic Ferran Soldevila, sobretot, m'ha estat inestimable”.

## 10.2.-F. Soldevila en la diàspora

Si anteriorment s'ha fet referència a les importants buidors existents, encara, pel que fa a una visió general de l'exili, les zones d'ombra afecten també la biografia dels qui hagueren de patir-lo. En el cas de F. Soldevila, fins ara no es tenien sinó dades molt bàsiques d'aquest període (algunes de les quals han hagut d'ésser corregides i tot). Gràcies als seus diaris personals recollits als Dietaris de l'exili i el retorn, a la descoberta d'un altre dietari desconegut (Dietari de l'èxode, que comprèn els dos primers mesos del 1939 -- del 18 de gener al 12 de febrer)<sup>57</sup> i a la correspondència que va mantenir

---

<sup>55</sup> LPFSC 10.1.4.2.

<sup>56</sup> LPFSC 10.1.5.4.

<sup>57</sup> Aquest dietari manuscrit, en forma de fitxes, estava junt amb les anotacions del període bèl·lic (publicades a Al llarg...), però no el vaig localitzar durant el primer inventari general del fons, sinó en un viatge posterior a Chavornay, durant el qual vaig poder realitzar una



durant tota l'etapa de l'exili, s'ha pogut reconstruir els moments bàsics de la seva peripècia personal. Al mateix temps, però, aquesta investigació ha permès conèixer molts altres aspectes poc coneguts del desastre col·lectiu, que F. Soldevila va poder recollir gràcies a les seves dots de bon analista --del passat i del present-- i d'escriptor extraordinari. Convé remarcar, en aquest punt, la coincidència del seu testimoni amb d'altres que s'han conservat, sobretot amb els ja citats d'Antoni Rovira i Virigili, Els darrers dies de la Catalunya republicana (que comprèn pràcticament les mateixes dates que el dietari de l'èxode soldevilià --del 22-I-1939 al 5-II-1939) i de Pere Bosc Gimpera, Memòries.

### 10.2.1.-L'èxode

L'inici de l'exili de F. Soldevila a l'estat francès es produí uns dies abans de la diàspora general, el 15 de gener de 1939. Aleshores ell encara no era prou conscient que iniciava un períple que s'hauria de perllongar fins a finals de l'estiu del 1943. En l'última pàgina del seu Dietari de la República i de la guerra (inclòs a Al llarg...) explica el seu pas pel Voló junt amb Pere Bosch Gimpera i Claudi Ametlla, i fa constar la seva convicció que encara podria retornar a Barcelona després de quinze dies, tal i com s'havia programat en aquells moments. Al Voló va poder reunir-se definitivament amb Yvonne i Gerard, que havien marxat l'abril del 1938.

La possibilitat d'haver-se d'exiliar ell i la seva família ja se l'havia plantejat en el decurs de la guerra. Aleshores ja manifestà una actitud voluntariosa i decidida, lluny de nostàlgies i de sentimentalisme, que és la que mantingué durant tot el període. En el seu dietari, el 23 de març del 1938, escriví:  
"Crec que, personalment, pel fet d'haver escrit articles periodístics i concretament per alguns dels articles que he escrit, i pel diari en què els he escrit, correria perill.

Les meves obres d'historiador no m'afavoririen pas. Quin grau de perill? Això és difícil de determinar (...) I àdhuc indemne, comparteixo el punt de vista d'en Riba. Podríem ni escriure en català? I en quines condicions? En canvi, a l'estranger, espero poder seguir descabdellant la meva obra, en una forma o altra. I aquest és l'argument que em fa més força: sento que encara puc donar molt de mi. I no hi renuncio.(...) N'hi ha hagut de molt prudents. Poden restar. També tindran la seva tasca a fer. La meva intervenció en el debat s'ha limitat a l'argument essencial: a fora encara podem treballar per Catalunya"<sup>58</sup>

---

anàlisi més detinguda de la documentació (LPFSC 5.7). És previst que es publiqui com a annex al segon volum dels Dietaris de l'exili i del retorn.

<sup>58</sup> Al llarg..., ps. 435-436.

La realitat de l'exili es revelà ràpidament com una experiència molt dura. En el Dietari de l'èxode, el 1-II-1939, escriví:

"Jo tenia l'esperança que havent suportat bé la guerra, ara suportaria igualment l'exili. Però és que això és pitjor: d'una banda hi ha el que passa a Catalunya; d'altra banda hi ha la incertitud del nostre esdevenidor".

Els fets que seguiren, arran de l'esclat de la Segona Guerra Mundial, encara aguditzaren més la sensació d'incertesa perquè augmentà el perill d'ésser empresonat o lliurat a les autoritats franquistes.

Convé remarcar, però, que malgrat tot, F. Soldevila (com d'altres intel·lectuals punters) pot ésser considerat, en certa manera, com un "privilegiat", puix que la majoria de gent va haver de patir el confinament als camps de concentració francesos, creats expressament per absorbir la gran massa immigrada que superà tota previsió. Ell fou testimoni d'aquesta diàspora i de la duresa de les condicions de vida dels camps. En l'esmentat Dietari de l'èxode fa la crònica de la "corrua immensa de misèria, de desfeta i de sofriment de l'exèrcit republicà i dels refugiats civils", que resulta que passava a una cinquantena de metres de la casa on s'estava:

"Vista d'aquí estant, la desfilada té alguna cosa de rua carnavalesca. No hi manquen els rengles de curiosos --soldats francesos, banyistes de l'establiment termal, pagesos d'aquests encontorns-- (...), ni les disfresses i les màscares: totes les màscares de la fatiga i de l'abandó, del desengany i de la desesperança." (4-II-1939)

Anteriorment, el 29-I-1939, havia escrit, en el citat dietari:

"L'èxode. Passen autobusos plens de refugiats. Dones i infants, la major part. Els cabells despentinats, les cares esgrogeïdes i insomnes. Mantes i fardells, maletes i sacs els acompanyen i els afeixuguen. Alguns ulls miren el paisatge, mig encuriós, mig aprensius. On van? Algun infant encara té esma per girar-se, vivaç, per veure un cotxe que passa. Em fa l'efecte que, ara encara, els catalans que emigren deuen ésser una minoria. Ahir al Voló sentia sobretot parlar castellà".

Davant de la punyent realitat de l'èxode republicà sorgiren espontàniament mostres de solidaritat entre la població nordcatalana. Yvonne s'afegí a unes dones que es dedicaven, durant tot el dia i nit, a donar llet als refugiats i de seguida es convertí en una intèrpret imprescindible pel seu coneixement del francès, del català i de l'espanyol. Ella li va reportar, a Ferran, multitud d'anècdotes corpenedores, moltes de les quals ell anotà en el seu escrit, per acabar amb aquesta conclusió:

"Moltes altres anècdotes ha explicat Yvonne (...) Multipliquem-les per centenars de milers. Descabdellem-ne algunes fins al seu punt alt, fins a la desesperació, fins a la mort. Considerem, encara que sols sigui un instant, l'acumulació de

dolors, infinita. I tindrem una vaga imatge i una sensació punyent, però encara vaga, de la immensitat de la tragèdia".<sup>59</sup>

Així mateix, és també testimoni de la duresa de la vida en els camps, un dels quals és situat a un olivar que hi havia darrere de casa seva:  
"És un camp de concentració provisional, per a passar-hi la nit... al ras. A primera vista sembla un aplec (...) S'encenen focs. El fum s'eleva en el capvespre, gris, rosadenc. Nens, davant del foc, miren com sorgeix la flama. alguns homes porten llenya, altres s'asseuen a terra, fent rotllo. No hi manquen alguns gossos (...) La nit s'acosta, glacial. Les flames resplendeixen més vivament. Amb canyes, pals i mantes n'hi ha que improvisen tendes de campanya. La major part, però, resten al ras davant dels focs."<sup>60</sup>

La referència a la situació dels camps serà una de les constants dels seus escrits d'exili, especialment en els Dietaris de l'exili i del retorn. Encara que s'hauria de confirmar la certitud de les xifres que dona (ja que són de transmissió oral i no són contrastades), les penúries descrites foren una realitat inqüestionable.<sup>61</sup> El 25-IV- 1940, el doctor Josep Dencàs (l'antic conseller de governació de la Generalitat republicana), company d'exili, li va reportar els estralls provocats per la disenteria: "En Dencàs m'ha explicat que, al començament, cap a 900 refugiats van morir de disenteria als camps de concentració. No tenien més aigua que la d'uns pous que van fer a la sorra mateix: aigua que s'infectava, a més, dels excrements de tants milers d'homes. La tramontana també hi contribuïa: llançava a la cara dels altres esquitxos de la defecació del malalt, que arribava a anar vint vegades en una hora. En quaranta-vuit hores morien. Un 'promig' de trenta cadàvers diaris sortien de l'hospital de Perpinyà".<sup>62</sup>

El 10-V-1940 fou un xòfer de la JARE (Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles, que presidia Lluís Nicolau d'Olwer i que es considerava dins l'òrbita política de les directrius del dirigent socialista Indalecio Prieto) el qui li explicà la situació, més òptima, dels refugiats a Argelers:  
"Ell estava a l'aviació i ara és xofer del JARE de Perpinyà. És l'únic cotxe que té el JARE. El tenen a Perpinyà per mor dels refugiats, per anar als camps de concentració, dur-los les medecines, etc. A Argelers deuen restar-hi cap a tres mil refugiats: mutilats, dones, vells criatures. Hi estan ben instal·lats en barraques de fusta, ben cobertes de cartró enquitranat. Qui duu brutícia al damunt és perquè és brut de mena. L'hospital està força bé".<sup>63</sup>

---

<sup>59</sup> Dietari de l'èxode, 6-II-1939.

<sup>60</sup> Op. cit. 4-II-1939.

<sup>61</sup> El ja citat D. Diaz Esculies ha remarcat la dificultat de trobar dades fiables, especialment per la prohibició d'accedir a la documentació conservada al arxius departamentals sobre el tema (en el moment que redactà el seu llibre Entre filferrades..., publicat el 1993).

<sup>62</sup> Dietaris de l'exili i del retorn, vol I, p. 88.

<sup>63</sup> Op. cit. p. 94.

I el 23-V-1940 es féu ressò de les crítiques contra els dirigents polítics per la desídia mostrada en relació amb aquesta qüestió:

"Acusacions contra els polítics per l'abandó en què han tingut els camps. Un farmacèutic que n'ha sortit fa un parell de mesos i amb el qual vaig sopar, parla de les criatures que no tenen llet i que moren o creixen raquítiques: sort del Comitè britànic. La qüestió dels medicaments, per l'estil."<sup>64</sup>

En contrast amb unes situacions desesperades com les exposades suara, F. Soldevila va gaudir d'una situació que per a la majoria de refugiats era envejable. Cal tenir present que va poder cobrar un subsidi de la Generalitat des de bon principi (que, posteriorment, tramità la Fundació Ramon Llull). A causa d'això ell no es podia desprendre d'un cert sentiment de mala consciència:

"A la tornada no s'ha esdevingut res. Però estava trist. Aquests francs que ens reparteixen són com els residus d'una fortuna que hem tingut entre les mans. I, d'altra banda, si bé no podia renunciar a aquests diners que tanta falta ens poden fer un dia, no puc deixar de pensar que d'altres els necessiten més que jo --almenys, ara com ara."<sup>65</sup>

Naturalment, aquesta no fou la seva única font de finançament. En els primers temps, va poder comptar també amb l'ajut del mecenes Rafael Patxot, instal·lat a Suïssa, amb qui ja s'havia relacionat durant l'etapa de preguerra:

"El dia 20 va partir una lletra meva per al Sr. Patxot. Aquest matí n'he rebut la resposta, una bella resposta. Dedueixo que em finançarà alguns mesos, mentre trobo solució."<sup>66</sup>

Més tardanament, l'any 1941, quan el subsidi que primer li va concedir la Fundació Ramon Llull i després la Legació de Mèxic (gràcies a la gestió feta per Antoni M. Sbert, que n'era conseller honorari), tornà a recórrer puntualment al finançament de Patxot:

"Per això jo deia tots aquests dies: el sr. Patxot no em deixarà, m'escriurà dient que no el sorprèn el que li dic i que no pot ultrapassar els 1.500 frs. I, en efecte, ha estat així"<sup>67</sup>

A desgrat de qualsevol ajut econòmic, la incertesa, la por, el patiment pel dolor aliè, l'insomni, les dificultats econòmico-alimentàries i la malaltia foren constants indefugibles del seu exili. De bon principi, els refugiats foren considerats com a indesitjables per part de l'extrema dreta francesa, que no dubtà a reclamar, fins i tot, que fossin enviats a la Guaiana, com ell mateix

---

<sup>64</sup> Ibidem, p. 107.

<sup>65</sup> Dietari de l'èxode, 3-II-1939.

<sup>66</sup> Op. cit. 24-I-1939.

<sup>67</sup> Dietaris de l'exili i del retorn, 19-III-1941, vol I, p. 287.

recollí en el seu dietari.<sup>68</sup> Amb l'ocupació nazi, el perill d'una deportació (aquest cop a un camp de concentració alemany) no féu sinó créixer. La seva salut empitjorà notablement a causa de la duresa de les condicions de vida, fins a l'extrem que l'impossibilità d'embarcar-se cap a Mèxic (amb detí final a l'Argentina) quan ja era a punt de partir, el setembre del 1942, del port de Marsella. I a la seva malaltia intestinal crònica cal adjuntar-hi una sordesa progressiva, que li provocà una minva important de l'audició d'una orella, ja d'ençà del període bèl·lic.<sup>69</sup> Només un argument de caire ètic el confortava de les seves malures: "És, realment, gairebé just que no tinguem salut: si no, seríem massa sortosos enmig de tants desastres i malaurances".<sup>70</sup>

### 10.2.2.-Els itineraris de l'exili

Els primers mesos del 1939, F. Soldevila i la seva família van estar-se prop del Voló, a l'estació termal, (al límit del municipi de Morellàs).<sup>71</sup> Després, ell tot sol --com ha explicat el seu fill Gerard--, anà a Tolosa de Llenguadoc i d'allà a París, on es va poder retrobar amb el seu germà Carles. El nucli familiar no tardà a reunir-se, de nou, a París mateix. El mes de març d'aquell 1939, junt amb d'altres famílies de destacats intel·lectuals catalans, s'instal·laren tots tres al mític molí de Bierville, a Boissy-la-Rivière.<sup>72</sup> El mes de juliol van haver de traslladar-se totes les famílies a L'Isle-Adam, al nord de París, perquè Bierville era una residència de vacances i havia d'acollir els joves d'una organització juvenil demòcrata-cristiana que havia fundat el mateix Marc Sangnier, propietari de l'indret i protector dels refugiats catalans.<sup>73</sup>

---

<sup>68</sup> Op. cit. 1-VI-1940, p. 110.

<sup>69</sup> En Al llarg... registra, el 22 de març del 1937: "Perdo notablement l'audició. Haig de fer repetir sovint, sobretot a les persones que parlen farfallós, i n'hi ha tantes!" (p. 335)

<sup>70</sup> Dietaris de l'exili i del retorn, vol I, p. 167.

<sup>71</sup> Com a mínim fins al 12-II-1939, data en què finalitza el Dietari de l'èxode.

<sup>72</sup> En l'apartat "Les antielegies de Bierville" s'explica més detalladament aquesta experiència.

Recentment, la revista "El Temps" (4-V-1998) ha dedicat un dossier, L'èxode il·lustrat, dedicat al tema, on --entre d'altres-- s'hi recullen els records de Gerard Soldevila: E. Pujol, Gerard Soldevila, com si fos ahir mateix (ps. 58-59).

<sup>73</sup> Els Dietaris de l'exili i del retorn s'inicien en aquest moment, quan estan instal·lats a l'Isle-Adam, concretament el 13-XII-1939. Aquests documents són la principal font per poder resseguir la seva trajectòria fins a l'11-V-1941. Una altra font de gran importància per la totalitat del període de l'exili la constitueixen la cinquantena de cartes adreçades a Rosa Leveroni (conservades a la Biblioteca de Catalunya), que tenen l'avantatge d'iniciar-se el 1939 i no finalitzar fins al mateix 1943.

El mes de febrer de 1940, F. Soldevila restà sol a París (allotjat en un pis al costat d'on vivia el seu germà Carles), mentre que la seva dona i el seu fill van tornar al Voló per fer-hi una cura termal. A mitjans de març d'aquell mateix any, acabada la cura, Yvonne i Gerard s'instal·laren a Banyuls, on Ferran se'ls afegí tot seguit, a principis del mes d'abril. La família va romandre en aquesta població de la Catalunya del Nord fins a finals del mateix 1940, que es traslladaren a la població occitana de Bauma-de-Venisa (Beaumes de Vènice, en la forma francesitzada).<sup>74</sup> Amb la derrota de França, com ha explicat Gerard, "les coses es van posar realment lletges, lletgíssimes, el perill dels camps de concentració es va aguditzar malgrat que la mare, pel fet de ser d'origen francès, tingués un permís de residència permanent per a ella i el seu fill".<sup>75</sup> I afegeix:

"Per necessitats administratives no es podia viure a cap departament francès de frontera; tots n'eren expulsats. Tenir només permís de residència, encara que fos condicional o d'una altra mena, suposava camp de concentració o expulsió".<sup>76</sup>

Poquíssims exiliats tenien permís de residència, la majoria (com era el cas de F. Soldevila) tenien un récépisé (un rebut) d'haver demanat el permís de residència que tenia una validesa de tres mesos (però que no comportava pas una garantia perquè finalment es pogués obtenir). A partir del moment en què les autoritats van voler que els estrangers no s'estessin en els departaments fronterers (mesura que afectava també el departament del Sena, és a dir, París i les seves rodalies immediates) els prefectes van deixar de prorrogar l'esmentat rebut. Aleshores, gràcies a la gestió de Pèire Roqueta (Pierre Rouquette, en la seva forma francesitzada), que era jutge d'instrucció a Avinyó, es van poder traslladar a Provença, a Beaumes-de-Venise, on a Ferran li va ésser renovat el récépisé.

El mateix Roqueta els facilità, un temps després, el juny del 1942, l'establiment a Saut de Vauclusa (Sault de Vaucluse), on passaren la resta de l'exili.<sup>77</sup> Les causes d'aquest trasllat responien també a les mateixes que havien motivat l'anterior, com ha confirmat el mateix Gerard: "A Beaumes ja havien fet desaparèixer jueus. Després venien els exiliats. Millor un lloc perdut,

---

<sup>74</sup> En els Dietaris... consigna la seva arribada a aquesta població en una nota de l'11-XII-1940 (p. 224.).

<sup>75</sup> Soldevila per Soldevila, "El Temps", 21-XI-1994, p. 73.

<sup>76</sup> Op. cit., p. 73.

<sup>77</sup> Així es dedueix tant del testimoni de Gerard com de la correspondència conservada al Fons Rosa Leveroni (Biblioteca de Catalunya).

ben perdut i Sault ho era, de ben perdut".<sup>78</sup> Durant aquest darrer període va haver-hi, el setembre del 1942, un intent de partir cap a Mèxic des de Marsella, encara que el destí final havia d'ésser l'Argentina. Ell tenia tots els papers en regla i era gairebé a punt d'embarcar, però un síncope l'impedí de fer-ho.<sup>79</sup> En la documentació conservada no es precisa quin fou l'origen del seu desmai i el seu fill Gerard ha explicat que no pensa que fos d'origen instestinal. Durant els dies anteriors a l'embarcament havia perdut moltíssim pes i Gerard sembla que no descarta un desencadenant de caire psicològic.

En una breu carta adreçada aleshores per F. Soldevila a Rosa Leveroni (signada amb el pseudònim de Despalau), del 10-IX-1942, li notificà el fracàs del seu propòsit; i en una de posterior, del 22-IX-1942, li explicà que, després de la seva arribada a Saut de Vauclusa, va haver de restar al llit durant 10 dies seguits.<sup>80</sup> Per una altra lletra, del 18-XII-1942, tramesa també a Rosa Leveroni, sabem que una crisi d'aquestes característiques i gravetat no l'havia tingut mai abans.<sup>81</sup> Així mateix, s'ha conservat el testimoni del propi Ferran sobre el fet, gràcies a una carta que envià, el 24-IX-1942 a Josep Pous i Pagès:

"Quan em trobava al consolat de Mèxic esperant que em despatxessin els papers, vaig sofrir un síncope i van haver-me de dur a l'hotel en una ambulància de la 'Police-Secours'. Vint-i-quatre hores perdudes fins que el metge que m'havia assistit al consolat em va venir a veure i em va repetir, no sols que podia anar-me'n, sinó que convenia que m'en anés; foren suficients perquè, per pocs números, restés sense plaça en el Maréchal Lyautey que s'enduia els expedicionaris a Casablanca, on ja els esperava el Nyassa".<sup>82</sup>

L'exili de F. Soldevila i del seu nucli familiar va tenir, doncs, com a marc únic l'estat francès. Tots els intents d'anar a Amèrica fracassaren. El més seriós fou el d'anar a Mèxic, ja reportat; però n'hi van haver un parell més d'anteriors: un primer intent d'anada a l'Argentina (a Mendoza) i un altre, a Xile. L'anada a la Universitat de Cuyo, a Mendoza, li havia de facilitar el filòleg Joan Coromines (establert en aquell centre universitari), amb qui l'unia una amistat heredada ja del gran afecte que sentia pel seu pare, Pere Coromines. El contacte amb el filòleg havia estat possible gràcies a Daniel Girona i Llagostera, director de la revista "Catalunya", de Buenos Aires, i de l'Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana, que pretenia ésser una plataforma d'ajut als refugiats per part de

---

<sup>78</sup> Soldevila per Soldevila, p. 73.

<sup>79</sup> En l'antic fons de Chavornay es conserva la tarja d'identitat i de viatge expedit a la Legació mexicana de França, així com l'autorització d'embarcament (per a ell, Yvonne i Gerard) datada a Marsella el 31-VIII-1942.

<sup>80</sup> Totes dues al Fons Rosa Leveroni (Biblioteca de Catalunya).

<sup>81</sup> Fons R. Leveroni.

<sup>82</sup> Fons Josep Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya.

l'emigració catalana a Amèrica.<sup>83</sup> Sembla que les gestions per tal que F. Soldevila accedís a una plaça d'història medieval en aquella universitat arribaren a bon port.<sup>84</sup> El problema fou que, en un primer intent, quan tenia força avançada la documentació per traslladar-se a l'Argentina, li fou denegat un visat de sortida.<sup>85</sup> Poc temps després d'aquesta denegació, però, sorgí de nou la possibilitat de partir, d'embarcar-se en direcció a Mèxic, encara que aquest país no fos sinó un primer destí per tal de travessar l'oceà i, després, acabar d'arribar a l'Argentina, on tenia una plaça assegurada a la Universitat de Cuyo, a Mendoza.<sup>86</sup>

Sobre un anterior intent de viatge a Xile i la causa que va impossibilitar-lo hi ha una aclaridora referència en una carta que Carles Riba adreçà a Pèire Roqueta el 22-X-1939: "Soldevila projectava anar-se'n a Xile: ho tenia tot a punt; però, donades les condicions actuals de la navegació, desisteix".<sup>87</sup> Naturalment, es referia a la inseguretat de la navegació a conseqüència de la guerra mundial. El propi F. Soldevila anotà, el 24-XII-1939: "Si ens haguéssim embarcat en el Formosa! Segons notícies del noi Aiguader, diu que hi van haver dies que van tenir tres alarmes: Ja dormien amb les armilles de salvament posades. I, en acostar-se el terme del viatge, el Graf Spee. Diu que els obusos passaven per damunt del vaixell. Com ho hauria resistit el cor d'Yvonne? Però ja és una cosa digna d'ésser viscuda, sortint-ne amb bé".<sup>88</sup>

Gràcies a la documentació conservada sabem que els tràmits per aquell viatge eren força avançats, ja que tenia un certificat de salut i una cèdula del consolat general de Xile a França, datada el 6-X-1939.<sup>89</sup>

Durant tot el període de l'exili van haver-hi d'altres intents, al marge des fracassos d'embarcar-se cap a Amèrica, per tal d'instal·lar-se en un país amb un mínim de condicions. Fins i tot es parlà de la possibilitat que anés a fer un lectorat a Suècia, gràcies a una gestió feta per l'escriptor Joan Oliver (Pere

---

<sup>83</sup> Així consta en una carta que li va trametre Joaquim Ventalló el 16-XII-1939 (LPFSC).

<sup>84</sup> Així ho confirma el propi F. Soldevila en una carta adreçada a Pèire Roqueta, del 25-VIII-1942, on li explica les dificultats legals amb què es troba, precisament quan té una plaça que l'espera a la Universitat de Mendoza. (Fons Pierre Roquette. Marsella).

<sup>85</sup> Existeix la carta denegatòria, datada el 13-VII- 1942.(LPFSC 9.1.4.23).

<sup>86</sup> La ja citada carta a P. Roqueta del 25-VIII-1942 així ho confirma.

<sup>87</sup> Carles-Jordi Guardiola, Cartes de Carles Riba, vol II: 1939-1952, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1991, p. 78.

<sup>88</sup> Dietaris de l'exili i del retorn, ps. 35-36.

<sup>89</sup> LPFSC 9.1.4.23.



Quart)<sup>90</sup>; però, en un primer moment, semblava que havia d'ésser la Gran Bretanya el seu destí més probable. En una carta de Carles Riba a Pèire Roqueta del 30-III-1939 ja se'n parla com un fet, de l'anada a Anglaterra del propi Riba, de F. Soldevila, de Pere Bosc Gimpera i de Carles Pi Sunyer.<sup>91</sup> Precisament aquest darrer, en les seves Memòries de l'exili. El Consell Nacional de Catalunya 1940-1945, va exposar aquell projecte i les circumstàncies que dificultaren el seu compliment:

"El pla inicial era crear una residència (a Anglaterra) --i potser una altra a Escòcia-- on pogués acollir-s'hi un grup triat d'intel.lectuals. Els britànics s'interessaven particularment per Carles Riba, Ferran Soldevila, Pompeu Fabra i Joan Coromines. Els professors Trend de Cambridge i Entwistle d'Oxford ens ajudaren, però en part en una altra direcció, procurant portar individualment Soldevila a Oxford i Fabra i Riba a Cambridge".<sup>92</sup>

Efectivament, el 9-VI-1939, William J. Entwistle, li escriví, a F. Soldevila, en un català ben peculiar:

"Del vostre nom es parla molt en un Comitè que tracta de l'auxili dels intel.lectuals exiliats, mes les seves deliberacions van amb gran lentitut. Hi ha una crisi en les finances del Comitè, esgotades per les demanes dels austríacs i checs. Vulria veure-us col.locat en alguna universitat anglesa per a poder seguir les vostres recerques en la història mig-aval."<sup>93</sup>

També J. M. Batista i Roca li parlà, en una carta del 10-VIII-1939, de l'existència de l'esmentat comitè i del projecte d'una residència per als refugiats catalans. Però en una lletra posterior, del 6-IX-1939, el mateix Batista i Roca li exposà la inviabilitat del projecte:

"Les circumstàncies actuals han portat un ajornament en la creació d'una Residència Catalana a Anglaterra, puix que sembla que les autoritats britàniques no se senten de moment disposades a permetre l'entrada de més estrangers en aquesta Illa. Això no vol dir que més endavant haguessin de mantenir inflexible aquest mateix criteri".<sup>94</sup>

L'esclat de la guerra degué impossibilitar definitivament qualsevol altre intent d'entrada.

En l'acollida i refugi dels exiliats catalans, la intervenció dels intel.lectuals occitanistes fou decisiva i no es limità a mesures testimonials o de suport

---

<sup>90</sup> Existeix una carta del 20-VII-1939 on Joan Oliver li plantejà aquesta possibilitat, la resposta de F. Soldevila i una darrera missiva d'Oliver. Totes tres al LPFSC 9.1.1.10 i 9.1.1.11.

<sup>91</sup> C.-J. Guardiola, Cartes..., op. cit., p. 43.

<sup>92</sup> Vol. I, Barcelona, Ed. Curial, 1978, p. 11

<sup>93</sup> LPFSC 9.1.1.6.

<sup>94</sup> Les dues cartes al LPFSC 9.1.1.5 i 9.1.1.7, respectivament.

genèric. El cas de F. Soldevila és també revelador d'aquest fet. L'ajut que va rebre de l'escriptor marsellès Pèire Roqueta, que era jutge d'instrucció a Avinyó, fou imprescindible perquè li fossin concedits els permisos d'estada, primer a Beaumes-de-Venise i, després al departament de Vauclusa, cosa que millorà notablement la seva situació. En una de les nombroses cartes que li adreçà en aquell període, concretament en una del 14-XII-1940, F. Soldevila li agraií vivament les gestions fetes:

"Quelle chance a été pour nous de venir à Beaumes-de-Venise, et comme nous vous sommes reconnaissants de tout ce que vous avez fait pour nous faciliter le séjour dans le département. C'est un coin délicieux, et tout ce qu'on nous avait dit sur la beauté du paysage, sur la pureté de l'air, sur la douceur de la température est encore inférieur à la réalité".<sup>95</sup>

Durant tot l'exili, P. Roqueta es convertí en una mena de protector en diferents qüestions referides a la difícil condició legal en què es trobava Soldevila i d'altres destacats intel·lectuals catalans.<sup>96</sup> D'ací que en els Diataris de l'exili i el retorn escrivís:

"En Rouquette es comporta excel·lentment. Petit, primet, tibet, d'una edat indefinida, però tirant cap a la cinquantena; ulls vius, nas agut; polit i cordial, haurà estat per a nosaltres un veritable amic i un protector. L'escultor Casanoves [Enric], que s'ha presentat quan acabàvem de dinar, m'ha explicat que ell diu: 'No, si això que faig no és res: el que jo voldria és poder fer molt més per vosaltres: tenir una posició econòmica que em permetés ésser un Mecenes com en Cambó'. I la seva dona va explicar a en Casanoves que en Rouquette, molt catòlic, cada vespre, en fer les oracions en família, prega perquè Déu salvi Catalunya".<sup>97</sup>

El contacte epistolar amb Roqueta va tenir una continuïtat en el temps i, com es veurà més endavant, serví per afermar una relació continuada de F. Soldevila amb els nuclis cultes occitanistes i amb destacades universitats d'aquell territori.<sup>98</sup>

Entre la seva correspondència de l'època, trobem més noms d'occitanistes destacats pel seu suport als exiliats. Al capdamunt de tots, l'escriptor i polític Pèire-Loïs Berthaud, que arribà a ésser l'administrador, a París, de la Fundació

---

<sup>95</sup> Fons Personal Pierre Rouquette. Marsella.

<sup>96</sup> Especial menció mereix també, per la seva importància, l'amistat que uní Roqueta amb un altre figura intel·lectual catalana de gran pes: Carles Riba. Sobre llur relació vegeu Cartes de Carles Riba (a cura de Carles Jordi Guardiola).

<sup>97</sup> Vol I, p. 221.

<sup>98</sup> Vegeu "Activitat civicopolítica i producció dels darrers temps" (cap. XV).

Ramon LLull. I també René Courtin, professor a la facultat de dret de Montpeller i membre del Comitè d'Ajut als Intel.lectuals Catalans.<sup>99</sup>

### *10.2.3.-La valoració del desastre i el ressò de la repressió.*

La notícia de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona provocà en l'ànim de F. Soldevila un sentiment que sintetitzà així, el 27-I-1939, en el Dietari de l'èxode:

"Enmig de la pena, sensació d'alliberament, com quan un malalt greu, després de molt temps de patir, i aparentment abocat a una agonia terrible, s'extingeix de sobte sense sofriment. Una vegada, el Dr. Tarruella deia, i tenia raó: 'Arriba un moment que fins la mort és solució'".

Finida la guerra, arribava el moment de fer una inevitable valoració crítica de les causes de la desfeta. I ell no deixà de fer-la, especialment referides a l'actitud adoptada cap a finals del conflicte:

"La imprevisió i la desorganització més completes han presidit el desastre. Fins al darrer moment ha predominat aquesta idea idiota que no s'havia de parlar de desfeta i de prendre mesures adients, perquè això era derrotisme".<sup>100</sup>

En realitat tothom es va volcar a cercar culpables. Uns perquè calia personalitzar aquella derrota col.lectiva, d'altres perquè pensaven ingènuament que els fets legitimaven en certa manera la seva actitud d'inhibició en la defensa de la Generalitat republicana. Aquest darrer era el cas de Carles Soldevila, que el 26-I- 1939 li deia, en una carta adreçada des de París:

"A través de totes les fluctuacions i aturades, he pressentit un desenllaç semblant al que estem presenciant. I trec l'amarga satisfacció de no haver-me equivocat. És impossible de mesurar els graus de justícia material, física, bruta que hi ha en aquest desastre. Per resoldre(?) caldria ésser Déu i tenir presents tots els fets i totes les conductes. El que sí m'atreveixo a afirmar és que el govern de la R<sup>a</sup> i el gov. de la Gtat. no han acabat pas d'ésser dignes de la victòria en cap moment.

Ho són o han estat, ho seran els altres? Probablement tampoc. La història --tu ho saps millor que jo-- no és fàcil d'identificar amb un plet sotmès a un tribunal perfecte i inexorable. Però és evident que Franco ha navegat a favor d'un corrent poderós i que els altres han navegat contracorrent; que Franco tenia la majoria dels poders constituïts d'Europa al seu costat i els altres reïncidien diàriament en l'imbecilitat d'apuntar-se en les oposicions. És a dir, que per ésser ajudats de debó necessitaven com a condició prèvia que Anglaterra i França fessin la revolució que ells no havien sabut fer."<sup>101</sup>

---

<sup>99</sup> El contacte amb Courtin fou possible gràcies a la intervenció del nordcatalà Joan Amade, com ho palesa una carta que aquest darrer li va trametre el 19-II-1939, on li parlava de l'existència del comitè d'ajut als intel.lectuals catalans. (LPFSC 9.1.1.21.)

<sup>100</sup> Dietari de l'èxode, 30-I-1939.

<sup>101</sup> LPFSC 9.1.1.3.

Per damunt de tot, Carles volia poder parlar del tema amb Ferran, com li deia en la mateixa carta esmentada:

"Vina, vina a París. Parlarem de tot. Mai com ara ens serà útil. I una vegada clos l'episodi, podrem arribar al fons de qüestions que mentre durava la baralla eren impossibles de tractar".

No és gaire aventurat afirmar que Ferran no compartia les tesis del seu germà. Ell estava convençut que la seva opció antifeixista i catalanista era una prova de realisme polític, malgrat que la seva creença no va poder trobar una base ferma fins a l'esclat i la resolució final de la Segona Guerra Mundial. En el seu dietari anotà, el 15-III-1940:

"Finlàndia. Ja som un més: un altre poble vençut. El problema de les nacionalitats, novament plantejat a Europa: aviat amb la mateixa amplitud d'abans de la guerra del 14. Una causa de conformitat i d'esperançament: no anem a contraritime, no som un fet isolat: caiem quan cauen molts altres. Ens aixecarem amb ells".<sup>102</sup>

En el desenllaç del conflicte mundial trobava elements que corroboraven les seves idees. Així, el 16-VI-40 escriví: "No bel.ligerància d'Espanya. Decididament, per ara, vaig encertant-ho".<sup>103</sup> I, l'endemà, el 17-VI-1940, en rebre la notícia de la capitulació de França féu aquesta reflexió:

"Ara es veu ben clar com les forces històriques arrosseguen els pobles. Catalunya ha caigut perquè havia de caure, com en 1714, com en el segle XV. Cau perquè els corrents universals se l'enduen a l'igual que d'altres pobles. Tan se val que l'hagin dirigida uns homes com uns altres: la caiguda hauria pogut revertir altres modalitats de detall o altres matisos, però el resultat final hauria estat el mateix. Catalunya, com en aquelles ocasions, haurà estat naturalment menada a lligar la seva sort a destins caducats: en aquest cas, a la democràcia. Les forces i els objectius, tanmateix, han estat tan barrejats que, alguna hora, pot haver semblat que lluitava per coses venidores, destinades a triomfar, més tard o més d'hora. I jo encara no gosaria assegurar que no fos així".<sup>104</sup>

Encara el 10-IV-1941 escriví:

"I és que fa massa temps que dura tot això: dos anys de guerra d'Espanya, dos anys d'exili i de guerra mundial. I desastre rera desastre! I, així i tot, a mica que els esdeveniments ho consenten, l'esperança reneix".<sup>105</sup>

---

102 Dieteris de l'exili i del retorn, vol I, p. 65.

103 Op. cit. p. 122.

104 Ibidem, p. 124.

105 Ibidem, p. 309.

En el desenllaç final de la guerra mundial, ell hi va veure una confirmació de la seva creença i una legitimació dels qui optaren per l'antifeixisme, encara que no s'arribés a confirmar (com ell també temia) l'expectativa que el triomf dels aliats comportés una intervenció militar contra la dictadura franquista.

Malgrat la seva insistència en inserir la desfeta de les forces republicanes i catalanistes enmig dels grans corrents històrics internacionals, no s'estava de criticar l'actitud del dirigents de la Generalitat i, en primer terme, del seu president, Lluís Companys. En els seus dietaris, la seva posició és ben clara en aquest sentit i només varia arran de l'empresonament i execució del president per part dels franquistes. Encara l'any 1943, uns mesos abans d'iniciar el retorn a Barcelona, mantingué la seva crítica severa envers els dirigents polítics. En una carta adreçada a Josep Pous i Pagès, del 16-I-1943, formulà aquest judici: "Realment, l'experiència de l'autonomia no ha estat encoratjadora. Han fallat moltes coses i molta gent. Però ¿no ha fallat també a Espanya? ¿No han fallat en d'altre països? ¿Van fallar per un excés d'atribucions? No n'estic segur: aquells homes, àdhuc amb la Mancomunitat, haurien fracassat. I encara van fracassar més per esperit d'aventura i de revolta que per incapacitat per a fer marxar el vehicle de l'autonomia. D'altra banda, crec que amb menys es pot fer molt. I crec, com vós, que l'essencial és la cultura".<sup>106</sup>

De tota manera, ell era molt reticent a fer públiques les crítiques als caps polítics en uns moments tan desesperats com aquells. D'ací que desaprovés un article que el seu amic Joaquim Ventalló va publicar, sobre aquesta qüestió, a la revista "Catalunya" de Buenos Aires i així li fes saber en una carta del 10-XI-1939. En la contesta que li va trametre Ventalló deu dies després, el 20-XI-1939, es deia:

"Comprenc la vostra reacció des de l'Isle-Adam, a propòsit del meu article (...) Però considero nociu per a Catalunya que els polítics que ens portaren a la desfeta continuïn o s'entestin a continuar a menar-nos (...) Estic convençut que si els escriptors catalans exiliats tinguessin independència econòmica no tindrien inconvenients a manifestar-se com jo mateix (...) No crec, i en això dissenso de vós, que fer públiques les coses que he dit fereixin el prestigi de Catalunya. Al contrari, crec que el prestigi de Catalunya queda entelat amb la permanència en la direcció de les nostres coses, de polítics que han sortit de la catàstrofe amb les carteres ben plenes (...) Dissentim únicament en què vós creieu que és més patriòtic callar i jo penso al revés".<sup>107</sup>

L'afusellament del president Companys tallà l'allau de crítiques que havien començat a congriar-se contra ell.<sup>108</sup> D'una banda, restablí la seva integritat

---

<sup>106</sup> Fons Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya.

<sup>107</sup> LPFSC 9.1.1.121.

<sup>108</sup> Sobre el fet, han aparegut darrerament els llibres de Josep M. Figueres, El consell de guerra a Lluís Companys, (Ed. Proa, Barcelona, 1997) i de Josep Benet, La mort del president

personal, com el mateix F. Soldevila recongué el 6-X-1940, quan van començar a arribar els rumors de la seva execució: "Si ve la confirmació definitiva serà com diu en Sunyer: 'ja mai més no podrem dir-ne mal: l'hauran fet un màrtir, un sant'".<sup>109</sup> D'altra banda, evidencià (encara més) l'actitud aniquiladora que el franquisme va adoptar contra la nació catalana i la profunditat de la repressió que aquell règim duia a terme. Abans de Companys ja hi havien hagut els precedents de l'execució de dues personalitats molt estimades per F. Soldevila: Manuel Carrasco Formiguera i Carles Rahola, cosa que mostrava de manera inequívoca quines eren les intencions dels vencedors de la guerra i, per tant, el perill que corrien els intel·lectuals i dirigents polítics que s'havien significat en la defensa de la Generalitat republicana. Sobre el fort impacte que la mort de Carrasco i Formiguera provocà en l'ànim de Soldevila ja ens hi hem referit abans.<sup>110</sup> No fou pas menor la seva reacció a la notícia de l'afusellament de Carles Rahola, a qui dedicà un article, Obituari, a la renovada "Revista de Catalunya" que aparegué a París el mateix 1939.<sup>111</sup> En aquest escrit, explica el procés contra Rahola i el perquè de la seva condemna, basada merament en el seu catalanisme (concretat en uns articles escrits durant el conflicte que foren equiparats al delictes de "rebelión militar"), puix que no existia cap càrrec ni per delictes de sang ni per cap motiu de responsabilitat política; senzillament, els seus acusadors el consideraren "separatista intel·ligent i, per tant, perillós".<sup>112</sup> Per redactar-lo, va poder comptar amb l'ajut del fill de la víctima, Ferran Rahola, que el 25-XI-1939 li escriví una emocionant i documentada carta, on li donà compte de molts detalls i li reportà les darreres voluntats del seu pare envers els seus tres fills:

"Es preocupa pels nostres estudis, ens dona consells a tots i ens prega que procurem que el seu nét --infantó llavors de 4 mesos que era la seva alegria--, no sàpiga que ha mort afusellat fins que tingui ús de raó per comprendre que el seu avui no havia comès cap malifeta".<sup>113</sup>

La mort d'aquestes tres personalitats pot donar la mesura qualitativa de la repressió franquista, però no pas al dimensió real del seu veritable abast, ja

---

Companys (Ed. 62, Barcelona, 1998), així com l'edició facsímil del Consell de guerra i condemna a mort de Lluís Companys, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999.

<sup>109</sup> Dietaris..., p. 179.

<sup>110</sup> Vegeu "Periodisme de guerra: Fe en Catalunya" (cap. IX)

<sup>111</sup> L'article aparegué al núm 94 (desembre 1939), ps. 81-87.

Sobre C. Rahola i la seva vinculació amb F. Soldevila, vegeu el Cap. VII, l'apartat "Nous plantejaments, nous àmbits d'investigació".

<sup>112</sup> Sobre el procés, recentment Josep Benet ha escrit Carles Rahola, afusellat, Ed. Empúries, Barcelona, 2000.

<sup>113</sup> LPFSC 9.1.1.120.

que quantitativament fou de grans dimensions i va tenir una molt llarga durada, perquè no tan sols fou especialment ferotge durant els anys immediats al triomf militar, sinó que es perllongà durant molt de temps després. L'historiador Borja de Riquer ha recordat que la proclamació de l'estat de guerra promulgat el 1936 no fou derogat fins al 1947 i ha assenyalat que:

"No és cap exageració afirmar que als Països Catalans més de 70.000 ciutadans --uns 40.000 a Catalunya i uns 30.000 al País Valencià-- van ser jutjats per consells de guerra, entre el 1939 i el 1945, sota acusacions de caire polític".<sup>114</sup>

El mateix estudiós ha afirmat també:

"La repressió, com han demostrat prou bé els estudis de Josep Benet, Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya pel que fa al cas català, el de Vicent Gabarda respecte al valencià i els de David Ginard i Josep Massot sobre el mallorquí, prengué des de bon començament un clar caràcter de massivitat i de totalitat: un mínim de 10.000 persones foren afusellades per les autoritats franquistes als Països Catalans un cop acabada la guerra".<sup>115</sup>

Encara que la magnitud de la repressió que havien de menar els vencedors havia estat intuïda pels exiliats (de fet, era una de les raons poderoses de llur partida), no era un tema del qual en poguessin tenir dades gaire precises. Així, no ha de sobtar que proliferessin els rumors més infonamentats, sobretot en els mesos immediats al final de la guerra. A F. Soldevila li va arribar la notícia del seu propi afusellament, que consignà el 12-II-1939, en els Dietari de l'èxode: "Els propietaris del pis han vingut a cobrar. Són catalans, de Barcelona, i, segons conjecturo, de la FAI. En tot cas simpatitzants. Dies enrera uns camarades que acabaven d'arribar parlaven de la repressió franquista a Barcelona. I van dir que havien estat afusellats uns quants professors de la Universitat. I, en dir-los que tenien llogat un pis a la meua dona: "En Soldevila? --van exclamar-se-- Ha estat un dels primers!". Estrany efecte, quan Yvonne m'ho ha explicat. Desdoblament. Però, serà veritat que algun dels companys refiats haurà caigut?"

---

<sup>114</sup> Borja de Riquer, "Vint anys sota una dictadura", dins La llarga postguerra 1939-1960, vol X Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, p. 46.

<sup>115</sup> Borja de Riquer, Op. cit. p. 47.

Les obres a les quals, fonamentalment, es refereix són les ja citades de Josep Benet, Catalunya sota el règim franquista i de Josep M. Solé i Sabater i Joan Villarroya, Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalana, així com la del ja esmentat Josep M. Solé i Sabaté, La repressió franquista a Catalunya 1938-1953 (Ed. 62, Barcelona, 1985), la de Vicent Gabarda, Els afusellaments al País Valencià (Ed. Institució Alfons el Magnànim, València, 1993), la de David Ginard, L'esquerra mallorquina i el franquisme (Ed. Documenta Balear, Mallorca, 1994) i la de Josep Massot i Muntaner, Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950) (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1978).

De tota manera, sí que es tenia una notícia força clara de la importància de la repressió. El propi Soldevila, gràcies a la informació epistolar que li facilitava la gent que s'havia quedat a Barcelona, podia saber que no era gens aconsellable el retorn. Rosa Leveroni li va dir: "Sàpiga només que s'han superat tots els rècords de bestiesa i s'han desplomat fins i tot els més optimistes".<sup>116</sup> I M. Angels Royo li aconsellà, l'estiu del 1940, que per res del món no tornés: "Totes les coses semblen haver perdut llur sentit. S'ha arribat a canviar el valor dels mots veritat i mentida, bo i dolent, s'ha arribat a perdre el sentit comú".<sup>117</sup>

Donada aquesta situació, gent que havia romàs a Barcelona, per més íntegra que s'hagués mantingut, es feia sospitosa de cara als exiliats. No ha de sobtar, doncs, per exemple, les reticències que, en aquells moments, el propi F. Soldevila manifestava envers Jordi Rubió (que ja era aleshores un personatge clau en la construcció d'una resistència cultural interior): "Ja ha estat un cas curiós aquest d'En Jordi [Rubí], que, tan compromès com nosaltres o més, hagi reeixit a restar, sense que li passi res, llevat una temporada de perill i la pèrdua dels seus càrrecs".<sup>118</sup>

Certament, era molt difícil en aquells moments tenir present que una repressió ferotge, precisament per tenir aquesta característica, es basava --en bona part-- en mesures arbitràries, tot i que el mateix Soldevila així mateix ho havia consignat el 20-IV-1940: "No hi ha un criteri fix, una mesura igual".<sup>119</sup>

### 10.3.-Els 'Dietaris de l'exili i del retorn'

#### 10.3.1.-Una crònica íntima dels exiliats i el seu món

No cal insistir gaire en la importància que aquests dietaris tenen en la reconstrucció de la trajectòria vital i intel·lectual de F. Soldevila (especialment per tractar-se d'uns documents redactats en el decurs dels fets que narren), però sí que val la pena remarcar el valor que també poden tenir a l'hora d'elaborar una visió panoràmica del món dels exiliats; així com la seva vàlua pel fet de constituir un exemple emblemàtic del que Pierre Vilar qualificà d'"egohistòria" (puix que s'hi combina amb especial precisió la il·lació entre la trajectòria personal i l'esdevenir col·lectiu). La majoria d'inquietuds, temences i esperances que el seu autor manifesta eren fruit de la seva condició d'exiliat i eren, doncs, plenament compartides per la resta de refugiats: la preocupació (i dificultat) de tenir els papers en regla, l'angoixa d'ésser detingut i traslladat a un

---

<sup>116</sup> Anotat pel mateix F. Soldevila en els seus Dietaris de l'exili i del retorn, vol I, p. 88.

<sup>117</sup> Op. cit. p. 146.

<sup>118</sup> Ibidem, p. 111.

<sup>119</sup> Ibidem, p. 82.



camp de concentració o lliurat als franquistes, la incertitud pel resultat de la guerra (que podia afavorir la causa catalana), la preocupació per assegurar el sosteniment mínim familiar, el dilema d'anar a Amèrica, l'ansia del retorn, etc.

Però, a més a més, en aquests documents hi apareixen molts personatges rellevants de la intel·lectualitat, la política i les arts, fins al punt que es configura com una mena de "retrat de grup" especialment suggestiu, ja que la visió que es dóna de cadascun (forçosament condicionada per les fil·lies i les fòbies de l'autor) no és l'habitual de les biografies convencionals, sinó que penetra en un nivell més íntim. El tracte personal, la convivència que va mantenir amb alguns, li permet oferir-nos-en aspectes insòlits que contribueixen a humanitzar-los. En d'altres casos no és el tracte directe, sinó l'intens contacte epistolar, el que li possibilita de facilitar-nos noves dades per entendre personatges i situacions.

Al molí de Bierville i a l'Isle-Adam, uns dels primers destins del seu exili, va conèixer amb d'altres refugiats insignes i llurs famílies: Carles Riba i Clementina Arderiu, Josep M. Capdevila (que ben aviat marxà a Amèrica), el pintor Ignasi Malloll, Manuel Pijoan (antic secretari del conseller de cultura de la Generalitat A. M. Sbert), Pau Romeva, el pintor Joaquim Sunyer i l'escultor Joan Rebull. La convivència distà molt d'ésser idíl·lica (especialment pel que fa a la seva relació amb Carles Riba, com s'analitzarà detingudament més endavant), però li facilità un coneixement més aprofundit de tots aquests personatges. Així mateix, en aquesta primera època d'exili, assistí a les reunions de la Fundació Ramon LLull, on es trobà també regularment amb Ventura Gassol, Jaume Serra Hunter, Antoni M. Sbert i Josep Pous i Pagès. Quan es traslladà a Banyuls va estar en contacte quotidià amb d'altres residents a aquella població: l'escriptor Josep M. de Sagarra, el pintor Joaquim Sunyer i el metge i dirigent polític Josep Dencàs, amb els quals travà una intensa amistat, cosa que possibilità l'expansió dels pensaments i anhels personals. Així, Sagarra no dubtà en explicar-li un curiós episodi esdevingut, durant la seva estada als mars del Sud, amb un multimilionari que li regalà una important suma de diners poc abans de suïcidar-se; a mostrar-li les seves vel·leïtats d'esdevenir un dirigent polític, a narrar-li la seva accidentada sortida de l'estació de París quan hi hagué la mobilització general (durant la qual va estar a punt d'ésser aixafat per la multitud) o a exposar-li la trista opinió que li mereixien els membres del consell directiu de la "Revista de Catalunya", dels quals només salvava el propi Soldevila, en Carles Riba i en Pompeu Fabra.<sup>120</sup> Per la seva banda, J. Dencàs li explicà fil per randa la seva versió sobre els fets d'octubre

---

<sup>120</sup> Vegeu, respectivament, les anotacions del 22-VI-1940 (ps. 127-128), del 14-V-1940 (ps. 99-100), del 20-IV-1940 (ps. 80-81) i del 14-V-1940 (p. 99).

del 1934, durant els quals ell va tenir un especial protagonisme, ja que aleshores fou conseller de governació.<sup>121</sup>

Només quan es traslladà a les poblacions de Bauma-de-Venisa i de Saut de Vauclusa F. Soldevila restà fins a cert punt incomunicat. Malgrat això, estava en contacte epistolar amb un seguit de personalitats de l'exili que el tenien al corrent del què passava i amb les quals discutia sobre la conveniència d'allò que calia fer en cada moment. Aquella situació era només viscuda com autèntic aïllament quan s'interrompia el flux de la seva correspondència: "Ningú no escriu. Hi ha vuit persones que em deuen carta. Sensació d'isolament excessiu".<sup>122</sup> En els seus dietaris reporta cartes de Carles Pi Sunyer, Josep M. Batista i Roca, Pompeu Fabra, Antoni M. Sbert i Josep Pous i Pagès, entre d'altres. Val a dir que el contacte més estret el mantingué amb els tres darrers.

Amb Fabra eren amics de feia temps i durant aquella època procuraren no quedar desvinculats l'un de l'altre, fins al punt que l'eminent gramàtic intentà viure a prop de la població on residia F. Soldevila. De fet, aquesta voluntat de poder-se reunir ells dos junts amb d'altres intel·lectuals destacats responia a un anhel que Fabra va explicitar en una carta de l'agost del 1940:

"Esperem que un dia no llunyà tots els qui estem disposats a treballar pel manteniment de la cultura catalana ens trobem reunits en un mateix indret, on poguem prosseguir la nostra tasca amb menys entrebancs que fins ara! Que això pugui ésser ben aviat! Procurem en l'endemig suportar amb resignació les penes i treballs que ens calgui endurar".<sup>123</sup>

La relació amb Antoni M. Sbert, antic conseller de la Generalitat i aleshores impulsor de la Fundació Ramon Llull, va revestir un caire més "oficial".<sup>124</sup> De fet, durant bona part de l'exili, Sbert fou un contacte clau per a F. Soldevila, ja que era qui li féu efectiu el pagament del subsidi que rebia (en un primer moment lliurat per la Fundació Ramon Llull i, posteriorment, per la Legació de Mèxic, de la qual Sbert n'era conseller honorari<sup>125</sup>), qui vetllà per la seva seguretat i perquè la seva situació com a refugiat complís tots els requisits legals, qui li va possibilitar el passatge per marxar a Mèxic i qui li donà

---

<sup>121</sup> Vegeu l'anotació del 10-V-1940, ps. 96-98.

<sup>122</sup> Dietaris..., vol I, 16-IV-1941, p. 313.

<sup>123</sup> Fragment transcrit, el 14-VIII-1940, per F. Soldevila en el seus Dietaris..., vol I, ps. 155-156.

<sup>124</sup> Sobre el personatge, vegeu Josep Massot i Muntaner, Antoni M. Sbert, intel·lectual i polític, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2000 (Discurs de recepció de l'autor com a membre de la Secció Històrico-Arqueològica).

<sup>125</sup> El mateix Sbert li explicà a F. Soldevila quina era la funció real que feia en el si de la Legació mexicana: "Sé que corren fantasies respecte a la meua tasca: jo no sóc més que un conseller honorari, agregat com a tècnic a la Legació" (Vegeu Dietaris..., vol I, p. 164).

periòdica informació sobre la resta d'exiliats. Malgrat aquest caire oficialista la seva correspondència mútua no deixà de tenir una important càrrega afectiva. Sovint Sbert l'estimulà en la seva tasca intel·lectual, especialment en la redacció de la Història de Catalunya que li encarregà la pròpia Fundació Ramon LLull, i l'animà perquè confiés en la possibilitat de continuar la feina en favor de la cultura catalana en un hipotètic exili mexicà. Així mateix, en alguna ocasió no es va estar de mostrar-li a Soldevila els seus sentiments, com en una carta del 26-I-1941, on li diu:

"Estic desbordat de papers i empipat per la incommensurable egolatria de molts. El nostre poble podria definir-se com una confederació de casos particulars".<sup>126</sup>

El contacte amb l'escriptor i polític Josep Pous i Pagès, per bé que tenia també una dimensió oficial (havia estat el president de la Institució de les Lletres Catalanes, era dirigent de la Fundació Ramon LLull i era un dels membres del Consell Nacional nomenat per Companys), era molt amical i s'hi barrejaven sovint les opinions sobre la situació política, els variables estats d'ànim i una inevitable dosi d'opinions literàries.<sup>127</sup> Malgrat que la seva relació durant l'exili es basà sobretot en la correspondència (hi ha constància, però, d'una darrera visita feta junt amb Pèire Roqueta a Banyuls, el 9-XII-1940, en la qual li explicà a F. Soldevila com s'ho féu per poder sortir de París quan fou ocupat pels nazis) és un dels personatges que més surten en els dietaris soldevilians, prova de la valoració i estima que sentia per ell. Així mateix, en el Fons Pous i Pagès (de l'Arxiu Nacional de Catalunya) s'han conservat un total de 56 cartes que F. Soldevila li envià durant tot el període d'exili (1939-1943), algunes de les quals han estat cabdals per a reconstruir els esdeveniments d'aquesta etapa. En un principi, en les cartes que Pous li va trametre hi dominà l'opinió política sobre la guerra i les expectatives dels refugiats, però progressivament passà a un primer terme el debat literari i la confessió anímica. Així, Pous no dubtà a parlar del malestar que sentia per les condicions de vida de l'indret on vivia, dels seus períodes depressius i d'ensopiment que l'impossibilitaven de treballar ("l'única vera alegria que em resta, única que fa suportable la vida", segons afirmava ell mateix<sup>128</sup>), dels seus desordres cardíacs d'origen nerviós, etc. El contacte amb ell esdevingué per a F. Soldevila

---

<sup>126</sup> Dietaris..., vol I, p. 254.

<sup>127</sup> Sobre el personatge, existeix una extensa monografia de Maria Àngels Bosch, Pous i Pagès. Vida i obra, Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 1997. Pel que fa a la relació posterior amb F. Soldevila, vegeu els apartats "Els intel·lectuals que retornen" i "El Comitè Pous i Pagès i la significació política de F. Soldevila", corresponents al cap. XI.

<sup>128</sup> Pàg. 255

gairebé imprescindible, fins al punt que quan no rebia carta seva es posava molt neguitós. Així, el 25-IV-1941, quan feia gairebé un mes que no rebia resposta d'una lletra que li havia enviat, escriví:

"De tant en tant, pensava amb malícia en els costums epistolars dels nostres homes. Què se'n pot esperar com a actuació pública, rectora? Pensar que en Pous, quan van matar en Companys, era Cap del Consell nacional de Catalunya, i ara hauria d'ésser la suprema autoritat, i hauria de restar en contacte amb tothom i estimular al treball i a la continuïtat!"<sup>129</sup>

Naturalment, aquesta consideració era desproporcionada, ja que dos dies després d'haver-la escrit va rebre una extensa missiva que, segons reconeixia ell mateix, era d'un gran interès:

"D'en Pous. Una carta llarguíssima, de vuit planes de lletra atapeïda. ¿No valdria més que hagués escrit més breument i més aviat? Perquè tenia coses ben interessants per a dir-me (...) En Serra Hunter ja fa la maleta. En Ton [Antoni M. Sbert] continua en relació amb l'ambaixada mexicana. Els subsidis semblen assegurats. Però res d'embarcament (...) Opina que haurem de restar ací fins a la fi de la guerra (..) Patirà d'isolament (...) Treballarà, si l'estat d'esperit li ho permet. Llegirà. Segueixen tres planes de crítica literària i de moralitzacions. Diu que està 'treballat per tota mena de pertorbacions del sistema nerviós vegetatiu'".<sup>130</sup>

Aquesta estreta relació travada a l'exili no tan sols va tenir continuïtat quan van retornar a Barcelona, sinó que s'intensificà, com veurem més endavant, perquè F. Soldevila féu part de l'equip més pròxim a Pous quan aquest fundà i dirigí el Consell Nacional de la Democràcia Catalana.

El seu contacte amb tot aquest grup de personatges significatius esmentats li va permetre poder esboçar la visió col·lectiva a la qual abans s'al·ludia. Així, per exemple, d'un episodi ben concret com fou la marxa precipitada de bona part dels refugiats de París immediatament abans de l'entrada de les tropes alemanyes (que constituí en molts casos una veritable odissea), en va poder recollir testimonis directes ben diversos: els relats de Josep Pous i Pagès, de J. Dencàs (que partí conjuntament amb Santiago Pi Sunyer, Josep Irla, Josep Fontbernat i Josep Andreu i Abelló) i d'Armand Obiols (que ho féu conjuntament amb Mercè Rodoreda, A.M. Sbert i Pèire-Loïs Berthaud).<sup>131</sup> I va poder reconstruir la també accidentada marxa d'en Carles Riba i la seva família. Precisament quan féu aquesta reconstrucció es plantejà la següent reflexió: "La

---

<sup>129</sup> Dietars..., vol I, p. 320.

<sup>130</sup> Op. cit., volI, p. 322-323.

<sup>131</sup> Vegeu, respectivament, del 9-XII-1940 (ps. 220-221), del 25-VI-1940 (ps. 130-135) i del 3-VIII-1940 (p.149). Aquesta darrera escapada li serví a l'escriptora Mercè Rodoreda de base per escriure el conte Orleans, 3 quilòmetres, com ha assenyalat Montserrat Casals en el seu estudi Mercè Rodoreda. Contra la vida, la literatura (Ed. 62, Barcelona, 1991).

tasca de l'historiador és ben difícil: àdhuc les narracions dels actors no acaben de coincidir".<sup>132</sup>

El nombre de casos que, en els dietaris que ens ocupen, F. Soldevila parla de la dimensió col·lectiva de l'experiència de l'exili són molt abundants. No ens hi entretindrem. Sí que es farà, però, atenció especial a dos aspectes de caràcter més personal esdevinguts durant aquest període per la importància que tingueren en l'ànim del nostre protagonista. L'un, la cristallització de la seva enemistat amb una altra gran figura: Carles Riba; l'altre, la renovada joia conjugal que va viure amb Yvonne en el decurs d'aquests anys tan difícils.

### 10.3.2.- Unes "antielegies" de Bierville

La convivència amb Carles Riba i la seva família primer al Molí de Bierville i després a l'Isle-Adam no fou gens profitosa per a la seva relació. Anteriorment, durant el període bèl·lic (quan van tenir un contacte especialment continuat pel fet de pertànyer tots dos a la Institució de les Lletres Catalanes) es pot parlar de l'existència d'un sentiment ambivalent, encara que hi predomina el respecte i fins i tot l'admiració. Així, en els dietaris inclosos a Al llarg... s'hi pot entreveure una actitud reticent envers el poeta (més explícita en les parts de l'original que no s'arribaren a publicar<sup>133</sup>), però hi predomina la valoració inequívocament positiva: "Riba. Patriotisme dens i abnegat. El sentia parlar i em semblava sentir l'eco dels meus pensaments".<sup>134</sup> És probable que existís aleshores ja un cert conflicte latent, però aquest no esclatà obertament fins que van viure junts.

La gènesi de l'esclat és detallat de manera minuciosa en els dietaris que ací es consideren. Les respectives dones, Yvonne i Clementina Arderiu hi van tenir un paper clau (millor dit, la rivalitat que des d'un primer moment va nèixer entre totes dues), com es pot desprendre d'una anotació del propi F. Soldevila en què parla de l'esposa de Riba: "No, em fa l'efecte que l'odi (perquè temo que es pot parlar d'odi) el reserva tot per a Yvonne."<sup>135</sup> El desencadenant foren les discussions per petites desavinences quotidianes que progressivament van pujar de to, fins al punt de crear una situació de mala maror generalitzada. El 18-XII-1939 anotà:  
"S'està espesseint l'ambient contra els Riba. Tothom n'està fins al capdamunt (...) Són terriblement dominadors, aquest és el fet. Creuen que ells han d'estar per damunt dels altres i que tot els és degut".

---

132 Pàg. 139.

133 Vegeu "'Silvestre Albanell', més que un pseudònim literari" (cap. IX).

134 Al llarg... p. 347.

135 Pàg. 27.

En aquest ambient enrarit, no ha de sorprendre que una petita discussió (sobre un seguit de responsabilitats que primer li havien estat atribuïdes a Yvonne i després li havien estat tretes) desencadenés un enfrontament punyent que portà a una ruptura radical entre els dos intel·lectuals. De la profunditat de la desavinença n'és un testimoni aquest fragment de dietari del 25-II-1940: "Potser la passió se m'ha endut. Per primera vegada a la vida he sentit l'odi. Sense aquest incident no l'hauria conegut (...) Ha estat solament uns quants dies. Però la meua amistat amb en Riba és ben finida. Ara comprenc la mena d'allunyament que, fins en la guerra, en sentia sempre, àdhuc en moments que la cordialitat semblava voler sorgir (...) Ell mateix, en la conversa --en la topada-- d'aquell vespre (...) es va descriure com un home format de diversos estrats. Doncs bé; n'hi deu haver algun de molt tèrbol i molt verinós. Tant, que el crec capaç, si es posa en pugna amb algú, de recórrer a la insídia i a la calúmnia. Ja, normalment, és un d'aquells homes que sovint per parlar del proïsme, en malparla. Es corrossiu. Ell lliscarà una notícia pejorativa respecte a un home del qual heu sentit parlar moltes vegades sense que mai ningú n'hagi sentit cap mal." (ps. 50-51)

L'impacte que el fet produí en l'ànim de F. Soldevila fou molt gran. Una prova n'és la gran quantitat de pàgines que dedicà a l'anàlisi (i crítica) del caràcter de Riba no tan sols en les dates imminents a la discussió, sinó al llarg de tots els dietaris i, encara, en la durada que la seva enemistat tingué en el decurs dels anys posteriors a l'exili.

Segurament la discussió reportada, com ja s'ha insinuat abans, no fou sinó el desencadenant d'un conflicte més profund que existia de feia temps entre tots dos. Potser la causa podria ésser una mena de rivalitat derivada del fet d'ésser dues de les figures intel·lectuals més importants de la seva època. És molt possible que la respectiva voluntat de convertir-se, cadascun d'ells, en un punt de referència col·lectiu els portés a una competència mútua especialment virulenta (bé que soterrada) a causa de la pertinença a un mateix bloc ideològic (d'antuvi, compromès en la institucionalització cultural mancomunatària, en la lluita contra la dictadura de Primo de Rivera i en la defensa de la Generalitat republicana, i, després, en la resistència antifranquista). A això caldria afegir-hi, per entendre la continuïtat de la seva enemistat després del retorn a Barcelona, una rivalitat d'ordre sentimental que tenia la poetessa Rosa Leveroni com a nou element de disputa.

Abans de l'anada al molí de Bierville res no feia presagiar un enfrontament de les característiques del que finalment s'esdevingué a l'Isle-Adam. Més aviat, tant per part de F. Soldevila com de la resta d'intel·lectuals que havien de conviure junts, es pensava que aquesta convivència seria un estímul per al treball i per a la creació. Aquesta és la sensació dominant que es troba en la

carta que el seu amic Josep M. Capdevila li va trametre el 26-II-1939, on li explicava l'existència del famós molí i les condicions amb les quals es trobarien: "A nosaltres ens van cedir per estar-hi fins a juliol (...) el Molí del Château de Bierville. Allí pensàvem fer-hi un curset que justificaria l'estada. El Château és petit. El molí és dins el recinte del château (...) A poca distància (uns 500 m. de carretera) hi ha l'Auberge de Jeuneuse, en el poblet de Boissy-la-Rivière, on ara ens allotgem (...) Ara l'auberge costa uns 20 f. diaris per persona. Al molí s'ens reduirien les despeses fins a menys de 15 f.

D'on han de sortir aquests diners? (...) Durant aquest temps hauríem d'estabilitzar les entrades. Com? Ho parlaríem. Nosaltres pensem anar a Amèrica acabat el curset, a primeries de març. I deixar tant ben organitzat com fos possible el grup que restés a fer cursets, escriure en diaris i revistes, treballar per a cases editores, etc."<sup>136</sup>

Davant d'una expectativa així, F. Soldevila no dubtà gaire a escriure al propietari del castell, Marc Sangnier (dirigent democratacristià i ferm defensor dels refugiats catalans) per tal de conèixer amb major precisió les condicions del lloc i la possibilitat d'allotjar-s'hi:

"Le professeur A. a bien voulu me donner votre adresse et je m'empresse de vous écrire au sujet de la maison de campagne que vous avez mise si généreusement à disposition des universitaires catalans. Je suis, ou pour mieux dire j'ai été pendant huit ans professeur d'histoire à la Université de Barcelone, où j'occupais la "Chaire Rubió i Lluch". Maintenant je me trouve dans une situation provisoire espérant pouvoir décider de quel côté je me dirige (peut-être l'Angleterre, peut-être l'Amerique). C'est pour celà qu'il me serait très utile, pendant que j'attends le résultat de mes demandes, de pouvoir m'installer quelque part avec ma femme française et mon enfant (huit ans). Je vous serai, dons, très reconnaissant si vous aviez l'amabilité de me doner quelques renseignements sur l'endroit, le climat, etc." <sup>137</sup>

L'indret, d'altra banda, no podia ésser més idíllic. Tots els testimonis han coincidit en la bellesa paisatgística del lloc, on s'hi van instal·lar cap a la primavera. Gerard Soldevila, que aleshores era un infant, n'ha preservat un record ben viu del primer dia que hi arribà:

"Del caseriu, se'n destaca el castell, una imitació bastant recent --i en petit-- dels castells del renaixement francès de la vall del Loira. Una gran reixa principal i dues portes laterals; un intent de jardí a la francesa. Enmig dels arbres s'endevina que hi ha més construccions: una capelleta a l'entrada, a l'esquerra, i, més enllà, l'Hostellerie de Bierville, un hotel voltat de verdor. Els grans arbres feien que no es distingís bé el molí. Un molí que estava efectivament a vora l'aigua del riu la Juine i encara tenia la seva roda de fusta

---

<sup>136</sup> LPFSC 9.1.1.4.

<sup>137</sup> Esborrany manuscrit, sense data (març del 1939) LPFSC 9.1.1.9. Es troba en el mateix paper, al dors, de la carta que va trametre a Yvonne el 15-II-1939.

que girava i movia un dispositiu per impel·lir l'aigua del riu fins al dipòsit de dalt de la casa"<sup>138</sup>

No cal dir el propi Carles Riba, que convertí el lloc, amb les seves Elegies de Bierville, en un espai mític de la literatura catalana contemporània i que també ha deixat constància escrita de la descripció de l'escenari que serví d'inspiració a la seva famosa composició poètica.<sup>139</sup> Tanmateix, per al poeta, més que un paisatge determinat l'estimulà un "estat d'ànim" i una "situació", cosa que explica el perquè encara que només fossin cinc elegies les que redactà a Bierville, tot el recull prengué el nom d'aquell lloc. Ell mateix va explicar-ho en el prefaci a la segona edició del poemari (datat el gener del 1949):

"Aquell paisatge graciós i sever alhora, de nom il·lustre i segurament sense gaire història, on, sortit feia poc de la meua terra, jo havia tingut el primer sojorn estable i retrobat l'esperança, havia simbolitzat afectuosament un estat d'ànim i una situació (...) Fou la paradoxal solitud, amb tots els significatius objectes vivents dins ella, que em submergí de ple dins el sentiment de l'exili (...) veia el sentit de la vida i de sobte, per l'exili, com per un assaig providencialment ofert, se m'anticipava el sentit de la mort. Se m'anticipava: no hi podia restar. El que havia calgut era que la mort em fos negada per aquella brusca revelació gairebé sensible, perquè jo tingués el coratge de recobrar-me i de viure encara".

La lectura de les famoses Elegies... i les explicacions que sobre aquell període l'autor ha donat al llarg de la seva obra fan que s'hagi estès una visió completament idealitzada de la realitat que va viure en aquells primers temps d'exili. En aquest sentit, els dietaris soldevilians, amb la seva voluntat de crònica minuciosa, es converteixen en una mena d'"antielegies", on se'ns revela amb tota la seva cruesa la vida quotidiana i els sentiments dels membres d'aquella petita comunitat. ¿Rebaixa això d'alguna manera el valor literari dels versos ribians o la capacitat artística del seu autor? En absolut, més aviat al contrari. No tan sols aquests dietaris són una mostra més de com el creador, per damunt de les petites misèries de cada dia, reeix a construir una obra, sinó que ens humanitza la figura mateixa del poeta. Algú podria estar temptat de pensar que els aspectes de la vida quotidiana o més íntima d'un autor poden ésser negligits. Si se seguís aquest criteri, difícilment es podrien arribar a construir biografies que no fossin més que la descripció d'unes figures completament mítificades, de cartó pedra. I, amb una base així, ¿com podríem escriure una història que anés més enllà de la generalització i de la superficialitat?

---

<sup>138</sup> Gerard Soldevila, com si fos ahir mateix, "El Temps" p. 58.

<sup>139</sup> Carles Riba, Obres completes, vol III, Crítica, Ed. 62, Barcelona, 1988. ps. 288-289.



### 10.3.3.-La joia conjugal, el darrer refugi

El període de l'exili és el d'un retrobament sentimental amb Yvonne i amb el que en podríem dir l'àmbit conjugal, com queda ben palès en els dietaris que ací considerem. En aquest fet hi devien contribuir dues raons poderoses que reforçaren el sentiment amorós que tenia envers ella. Una, el trasbals que produí en ell la derrota i l'especial estat anímic que se'n derivà. L'altra, el canvi radical dels hàbits quotidians. En aquest darrer aspecte, cal tenir present que de la seva nova vida van desaparèixer la gran quantitat de responsabilitats de caire social i laboral que ell havia assumit anteriorment (feina fora de casa, classes, reunions, etc...), així com les relacions sentimentals que havia establert fins aleshores (sobretot amb Rosa Leveroni) i els "flirts" (com el que existia amb la seva col.laboradora M. A. Royo). En tal situació, el nucli familiar va prendre un protagonisme creixent, fins esdevenir gairebé absolut. Si bé en un principi va conviure amb d'altres famílies sota un mateix teulat, això no durà gaire i posteriorment va viure, la major part del temps, en indrets molt aïllats de les amistats i vincles de la seva vida anterior. Fou aleshores que d'una manera més clara el nucli familiar es convertí en l'espai bàsic i gairebé exclusiu (de treball i de relació) del seu exili. Per a ell, un refugi en un país cada cop menys segur, fou el seu refugi últim. El 20-VIII-1940, anotà una frase de François Mauriac extreta de Le désert de l'amour: "L'important en la vida és crear-se un refugi: a la fi com al començament cal que una dona ens porti".<sup>140</sup> En aquells moments, el seu refugi fou la seva pròpia família i la dona que el conduí fou Yvonne.

De bon principi, a conseqüència del trasbals emocional que provocà la derrota (apuntat anteriorment) i el retrobament amb Yvonne, ja és perceptible una major intensitat en la seva relació sentimental. En els Dietaris de l'èxode, recull aquesta frase d'ella: "Je crois que plus nous vieillissons, plus nous nous aimons".<sup>141</sup> És, però, posteriorment, ja en els Dietaris de l'exili i el retorn, on es pot constatar que aquesta relació arriba al seu punt dolç. El 20-VIII-1940 escriu: "Però, en realitat, l'amor envers Yvonne ¿no és la perdurança de la passió, una passió que ha tingut la sort meravellosa de recaure en la pròpia muller?"<sup>142</sup>

I el 24-VIII-1940, explica la reacció d'ella quan ell li llegeix aquest mateix fragment suara reportat:

---

140 Pàg. 159

141 el 18-I-1939

142 Pàg. 158.

"He llegit a Yvonne alguns dels pensaments de Mauriac. Després li he dit el meu '...en realitat, l'amor envers Yvonne..' Quan he acabat, després d'un breu silenci, ha dit: 'J'aime mieux cela: c'est plus simple et plus clair'. I (era asseguda a la vora del meu llit) tot dient-ho m'ha abraçat i ha posat el cap damunt del meu pit. Com es manté jove encara! És meravellós. Si no fossin les penes, encara ho semblaria més".<sup>143</sup>

El 2-IX-1940 encara trobem una altra d'aquestes mostres de tendresa, ben significativa del que Yvonne representava per a ell, potser la més aclaridora pel que fa a la naturalesa del seu lligam sentimental:

"Tristesa de veure'm tan atrapat. Desig d'agemolir-me. Ella ho ha endevinat. S'ha agenollat al costat del llit; s'ha inclinat damunt meu. La seva cara i el seu pit feien una cova exquisida on aixoplugar-me. Jo era amb la meua cara contra el seu pit. Sensació maternal, més que maternal. L'amor de la muller té aquesta superioritat per damunt dels altres amors: pot concentrar-los tots: mare, germana, promesa, esposa, amant."<sup>144</sup>

Tots els exemples citats fins ara corresponen al període de la seva estada a Banyuls, però n'hi ha d'altres de ben contundents, que es produïren posteriorment, com aquesta declaració d'ell feta a Baumes, el 14-III-1941: "'Viure per a estimar-te', li vaig dir".<sup>145</sup> No és gaire aventurat, doncs, assegurar que aquest to fou el dominant en la seva relació al llarg de tot l'exili.

La base del seu amor per Yvonne, com ell confesava anteriorment, estava en la capacitat de concentrar totes les menes d'amor en una mateixa persona. En les pàgines del seu dietari ell insisteix en uns aspectes molt concrets del caràcter d'Yvonne que preuava especialment. En una distinció de dos tipus femenins esboçats per F. Mauriac en la seva Vie de Jésus, Ferran li atorgava a ella el paper de Marta:

"Marta i Maria. 'Ets molt més Marta que no pas Maria --he dit a Yvonne. 'Recorda el que diu Jesús'. Li he llegit el passatge de Mauriac amb els mots evangèlics i el comentari que ell hi posa. 'Marta, Marta, us inquieteu i us agiteu per moltes coses. Una sola és necessària. Maria ha escollit la bona part que no li serà mai presa'. 'I quina és aquesta cosa --ha preguntat Yvonne. 'L'amor'--li he respost. 'I què cal fer?' 'Jeure més sovint com ara als meus peus i escoltar la paraula del mestre'. Hem rigut i, rient, m'ha pres en els seus braços (...) Ella somreïa gairebé interiorment. 'Què penses?'--li he dit. No ha respost. 'Penses --he continuat-- que tu ets alhora Marta i Maria' 'Sí'--ha confessat rient. 'Molt més Marta que Maria'--he dit.<sup>146</sup>

---

143 Pàg. 160.

144 Ps. 164-165.

145 P. 281.

146 10-VIII-1940, p. 154.

També insistí en les qualitats d'ella en més d'una ocasió, com ara en l'anotació del 9-XII-1940:

"En lloc de marxar cap a Beaumes-de-Venise, Yvonne i Gerard han restat, per no deixar-me fumut com estic. Probablement marxarem plegats. És sobretot en ocasions com aquestes que les qualitats d'Yvonne resplendeixen. D'una maleta surt de tot. I, damunt d'una làmpara (sic) d'alcohol, es fa tot el nostre menjar. Règim, estalvi i comoditat".<sup>147</sup>

I en aquesta altra del 15-III-1941, encara és més contundent:

"El Sr. Jourdan [el seu veí] ha dit a la seva muller: 'La Sra. Soldevila és una dona perfecta'--referint-se a la manera com ens estima i com ens cuida, a les seves aptituds i al seu caràcter. Jo sé que no és perfecta, que té els seus defectes, com tothom. Però sé també que té tals qualitats i que ens estima tant, que viu tan abnegadament i totalment per a nosaltres, que els defectes que pugui tenir empal·lideixen i s'allunyen, sobretot en ocasions com aquesta. I aleshores és, realment, una dona perfecta".<sup>148</sup>

D'alguns dels aspectes que ell li valorava, ella mateixa no n'era gaire conscient, com es va evident en aquesta nota del 23-XI-1940:

"Ahir al vespre, la conversa amb Yvonne va desembocar al plantejament d'aquesta qüestió: Què m'estimaria més: continuar amb la poca salut que tinc ara, o tenir una salut normal la resta dels meus dies, a canvi de restar des d'ara inservible per a l'amor. Sense vacil·lar ni un moment, vaig respondre: que tot continués com ara, en tots els aspectes. Yvonne en va romandre atònita. I encara aquest matí no sabia avenir-se'n. Penso que, en general, les dones, com no sigui alguna d'un temperament excepcional, malgrat que anys i anys ens vegin i ens sentin gaudir, no arriben a comprendre ben bé tot el que representa per a nosaltres".<sup>149</sup>

Malgrat que a ell li agradava molt esbrinar el caràcter d'ella i la naturalesa de llur relació, era ben conscient que molts aspectes havien de quedar en una zona de misteri, només devetllats al llarg dels anys o no fets explícits mai més: "Àdhuc si sempre fos igual, l'enllaç amorós fóra admirable; però cent anys el viuríem i encara el darrer dia hi descobriríem alguna cosa d'inconegut".<sup>150</sup>

No tot, però, en l'ordre sentimental amb Yvonne fou com una lluna de mel. Hi van haver moments especialment difícils com ara la profunda depressió que ella patí arran de la capitulació de França. El 26-VI-1940, anotà: "Yvonne, inconsolable"<sup>151</sup>, i tres dies després, el 29-VI-1940: "La depressió d'Yvonne

---

147 P. 219.

148 P. 283

149 P. 206

150 21-XII-1940, p. 232.

151 P. 135.

sembla accentuar-se".<sup>152</sup> En aquesta mateixa anotació, ell manifesta la seva confiança que ella podrà superar bé la crisi, però encara el mes següent, el 12-VII-1940, consigna: "la desfeta de França ha provocat una crisi de neurastènia en Yvonne".<sup>153</sup> És molt possible que aquest estat despressiu, melancòlic, estimulés la relació afectiva que, com s'ha dit, aleshores cobrà especial intensitat. Tanmateix, aquesta patxada emocional va tenir una repercussió profunda i duradora, ja que a partir d'aquell moment, com ha explicat el seu fill Gerard, "va canviar la forma de sentir les coses" i semblava que "s'hagués trencat alguna cosa en ella".<sup>154</sup>

En la vida conjugal del matrimoni hi havia un tercer membre, llur fill Gerard -- Gerardet, com li deien afectuosament--, que al principi de l'exili tenia vuit anys, i que protagonitzava bona part de les alegries i les inquietuds familiars d'aquells moments. En les dietaris, el seu pare en parla amb molta satisfacció, tant pel que fa al seu caràcter com a les seves primeres inclinacions literàries. Sobre el primer aspecte, el 5-I-1940, escriví:

"Bona pasta, malgrat la seva facilitat a engegar-se. Tot solet es posa a treballar i va fent els seus deures per a l'Ecole Universelle. Els té molt més avançats del que em creia. Vol tenir la iniciativa i la llibertat del seu treball. L'altre dia vaig dir-li 'Ara podries treballar una mica'. 'No sé per què m'ho has dit --va replicar. Precisament venia a treballar, i, dient-m'ho, me n'has fet passar les ganes".<sup>155</sup>

La influència de l'activitat del seu pare, desenvolupada aleshores a la pròpia casa, era gairebé inevitable en un nen sensible com ell. No ha de sorprendre, doncs, que de ben petit ja volgués escriure novel·les i fer versos, cosa que plaia extraordinàriament Ferran, com es desprèn de l'anotació del 6-IX-1940:

"Gerardet ha començat a escriure una novel·la d'aventures: Joan de Miltó. Tot el dia està escrivint. No puc resistir a la temptació de transcriure'n aquest capítol íntegre. Miltó s'ha casat amb una nord-americana. 'Capítol X. Una tempesta els agafa en mar, i just en aquest moment tenen un nen, que havia caigut sobre el pont i, del pont a l'aigua; sort que en Joan se n'adona i es va tirar a l'aigua per atrapar el nenet just al moment d'ofegar-se. Tots tres van vomitar de la tempestat i del mareig' (...) 'Ara --li he dit-- no et mancarà sinó fer versos' 'Ja n'he fet --ha respost triomfalment--, aquest mateix matí n'he fet.' I m'ha ensenyat tres petites composicions idolàtriques. (...) Al vespre he llegit aquell capítol a Yvonne. Ens partíem de riure, entendrits".<sup>156</sup>

---

152 P. 139.

153 Ps. 142-143.

154 Soldevila per Soldevila, p. 75.

155 P. 46.

156 Ps. 165-166.

Uns dies després, Gerardet escrivia al costat del seu pare i li deia: 'Tots dos escrivim una novel·la'.<sup>157</sup> I al cap d'un mes encara persistia en la seva vocació escriptora com es consigna el 10-X-1940:

"Gerardet torna a fer versos. Avui ha enllestit una composicioneta que titula Maria de Palautordera on ja hi ha, clarament, besllums de poesia (...) La capacitat crítica també se li desvetlla: ara ja troba que els versos que feia al començament eren bestieses."<sup>158</sup>

La vena literària, però, no era la seva única preocupació culta; en tenia d'altres: "Gerard segueix llegint la Bíblia, inlassablement. Ja és al Deuteronomi. És un cas sorprenent per a un nen de nou anys. Pot tenir alguna transcendència? Quina? L'altre dia vaig trobar-li un Diccionari de Gerard Soldevila. 'Que copies el Fabra?', vaig preguntar-li. 'No, només les paraules que no sé'. Tenia un tros de l'A."<sup>159</sup>

Així mateix, tenia un rendiment escolar ben òptim, cosa que no deixava tenir la seva contrapartida:

"Gerard va normalment a l'escola, cada tarda, i de tant en tant al matí. N'està entusiasmada. El primer de la classe ha fet 11 faltes al dictat i ell no n'ha fet cap. La mestressa el posa com a exemple per la manera com diu la lliçó (...) No pensa sinó a anar a escola i li dolen les festes, malgrat que, com a nou que és, els nens l'ataquen. L'altre dia tota una colla, a la recreació, es van llançar contra ell i el van fer caure. Però ell es va aixecar i a cops de puny i a puntades de peu els va plantar cara. Ell ens ho va explicar i també un veí que l'havia vist".<sup>160</sup>

Malgrat la seva inicial inclinació envers la literatura i les lletres, no fou aquesta la vocació que seguí d'adult, ja que optà per la carrera de medicina. Potser seguí, inconscientment, un consell patern que Ferran li féu ja a principis de llur estada a Banyuls, el 21-IV-40:

"He suggerit a Gerardet que la carrera més convenient per a ell fóra la de farmacèutic (...) De moment no en volia saber res. Però aviat ha començat a engrescar-se. Ha començat a jugar que tenia una farmàcia a Palau. Jo li imitava clients que arribaven. A la tarda encara volia tornar-hi a jugar."<sup>161</sup>

Gerard era el centre de molts dels goigs familiars, però ho era també de moltes de les preocupacions, especialment quan afectaven la seva salut, com en l'anotació del 29-VII-40:

"Ara el nostre neguit és Gerardet. Ha perdut un quilo i mig. Té dècimes. A vegades es queixa de dolor al cor. El Dr. Dencàs ha recomanat repòs; i caldrà

---

157 13-IX-1940, p. 168.

158 P. 182.

159 30-IX-40, p. 176.

160 5-II-41, p. 259.

161 Ps. 82-83.

fer una radiografia, per veure que no es tracti d'alguna cosa glanglionar o d'alguna cosa cardíaca. L'intestí també se li ha destarotat amb la calor".<sup>162</sup>

O en aquesta altra del 13-IX-40:

"Em preocupa el seu peu, que es torna a tòrcer. Banyuls, que ens ha estat desfavorable per a l'intestí, no haurà tingut almenys la virtut d'enfortir-li el turmell. I per això veníem. Bé, és veritat que no ha pogut anar gaire a la platja."<sup>163</sup>

En aquests casos, Ferran complia amb goig l'atenció que el cas exigia, com queda palès en l'escrit del 16-XI-40:

"Aquest matí Gerard s'ha despertat amb dolors a les articulacions. No podia moure els genols. S'ha posat a plorar. 'Per viure patint val més morir-se', deia. He anat al seu llit. Hem començat a jugar. Dos catalans passaven la frontera burlant la vigilància de carrabiners i guàrdies civils i se'n anaven a lluitar a l'Àfrica, enrolats en les tropes del general de Gaulle (...) De sobte Gerard ha exclamat: 'Ja puc moure les cames, ja puc moure les cames'. A la tarda s'ha llevat."<sup>164</sup>

I, encara més clarament en una nota del 28-XII-40, on ell mateix ens dóna notícia d'una seva narració que no consta en cap de les seves bibliografies, puix que es tracta d'una creació de caràcter oral (i que devia tenir també el seu paper en la futura vocació del seu fill):

"Gerard segueix al llit, amb un refredat gripal. L'hem posat en el llit d'Yvonne; i com que és arran del meu, estem de costat. Per a distreure'l --ha arribat a 39-- cal que li expliqui històries: ahir i avui Les aventures del sant metge. Aventures mig hagiogràfiques mig policíiques, amb intervenció d'un gos, que em vaig inventant sobre la marxa i que tenen gran èxit. Ja sóc a la vuitena: El sant metge i el senyor feudal. Yvonne deixa a vegades de treballar per venir a escoltar."<sup>165</sup>

Es conserva un retrat del Gerard d'aquesta època gràcies a la pintura que aleshores (a finals del 1940) li féu Joaquim Sunyer, també a l'exili.<sup>166</sup> Es tracta d'una peça notable, encara que de seguida deixà d'ésser fidel a la realitat a causa dels canvis físics accelerats que experimenten els nens que superen la primera infantesa, com es cuidà prou d'observar el mateix Ferran:

---

162 P. 147.

163 P. 168.

164 P. 202.

165 P. 235.

166 És reproduïda a la Fotobiografia inclosa en el primer volum dels Dietaris..... També n'existeix una còpia, en color, que il·lustra l'article Gerard Soldevila com si fos..., p. 59.

"Aquests darrers temps, a Banyuls [Gerard] ha fet un canvi notable. Ja és un xicotet, diu en Sunyer; de manera que el retrat que li ha fet, tot i ésser un retrat excel·lent, en pocs dies ha deixat de respondre a la realitat".<sup>167</sup>

Tota aquesta "joia conjugal" ¿implicava un oblit radical de la seva relació sentimental amb Rosa Leveroni i amb d'altres dones que l'havien atret anteriorment? No pas d'una manera absoluta. En els dietaris, tota referència a la famosa poetessa era d'una gran discreció, però s'ha conservat una correspondència continuada i abundant (escrita en francès i que tindrem ocasió d'analitzar més detalladament en el pròxim capítol), de marcat caràcter íntim i sentimental, on ell li deia, per exemple, el 10-XI-40, que "Il n'y a pas jour que je ne pense à vous".<sup>168</sup> La pervivència del seu record, però, no era pas un fre perquè ell intentés marxar cap a Amèrica, cosa que podia comportar un allunyament definitiu de Catalunya, tal i com ella temia i com ell mateix devia suposar, per més que en les cartes li digués que no s'havia de preocupar, que retornaria quan s'acabés la guerra mundial. L'opció de Ferran (i la prioritat de les seves preferències afectives) era clara. Amb tot, aquesta correspondència amb ella va permetre que el vincle sentimental no s'acabés de tallar i que es restablís la seva relació quan retornà de l'exili l'any 1943.

També amb la seva col·laboradora Maria Àngels Royo (envers la qual sentia una notable inclinació afectiva, encara que, sembla ésser, mai no va arribar a cristal·litzar en una relació sentimental) va mantenir una correspondència continuada, segons s'explicita en els dietaris que ens ocupen, però aquesta no serví perquè, un cop retornat, continués ni tan sols una relació de caire professional i amical com la que existia abans. Així ho constatà el 8-X-1946: "Ja hi ha un abisme entre nosaltres".<sup>169</sup>

Durant l'exili, Ferran va poder tractar sovint Elisabeth Héroult (de casada, Guest), l'amiga d'Yvonne dels temps de l'Ermitage. Ella s'havia portat com una molt bona amiga quan acollí a la seva residència de Le Frêne, l'estiu del 1938, Yvonne i Gerard, que aleshores vivien a França per tal d'escapar dels perills de la guerra. En els dietaris es fa evident l'afecte que ella sentia per Ferran, especialment en una anotació del 3-IV-40:

"[Elisabeth] Va comparèixer amb un dels nens. Estava molt bonica. Havia d'anar-se'n de seguida, perquè tenia hora a casa del metge. Però va restar una estoneta. Se la veia inquieta i disgustada. S'ha adonat que no ha procedit prou gentilment: no ha respost una carta que vaig escriure-li, dient-li que estava malalt i que no podria anar a Le Frêne; no ha donat senyals de vida fins fa pocs dies. Ella també havia estat malalta, s'excusava (...) Però em confià que havia volgut venir-me a veure. Ho havia consultat amb el seu marit. 'No havent-hi la

---

167 8-XII-40. Ps. 217-218.

168 Cartes de F. Soldevila. Fons Rosa Leveroni (Biblioteca de Catalunya).

169 Dietaris..., vol II.

Sra. Soldevila, no estaria bé', li havia respost. Quan ha marxat, ja a la porta de la cambra, em deia: 'No sabeu que sou un dels meus millors amics?' I els ulls se li humitejaven; va girar la cara per dissimular. Ja avall a l'escala, alçant cap a mi el seu esguard lluent, va dir-me: 'I ara, escriviu-me: us juro que us respondré. Us ho juro'".<sup>170</sup>

D'ençà de l'ocupació alemanya i de l'anada de Ferran i la seva família primer a Bauma-de-Venisa i, després, a Saut, el contacte directe es va perdre i només existí un contacte epistolar que li va permetre saber que Elisabeth residia a París, on ella establí una assídua relació amb el seu germà Carles a qui ajudava a traduir una comèdia i amb qui, sembla ésser, travà un lligam sentimental.

#### 10.4.- La producció soldeviliana

A part de l'escriptura de tipus dietarístic que fins ara s'ha analitzat, el conjunt de la producció soldeviliana de l'exili abastà la mateixa pluralitat de gèneres que en les etapes anteriors de màxima plenitud. Així, reeixí a dedicar-se al periodisme en els mitjans que sorgiren arran de la diàspora (o en d'altres que anteriorment l'emigració catalana havia aconseguit instituir), continuà els estudis històrics i va poder tenir el temps suficient (i la capacitat d'ànim necessària) per abordar la creació poètica i narrativa.

##### 10.4.1.- *Les col.laboracions periodístiques*

F. Soldevila va poder participar de manera activa en la premsa de l'exili no tan sols durant l'etapa en què ell es trobà fora del país, sinó també durant l'època immediatament posterior al seu retorn a Barcelona. Els principals mitjans en els quals col.laborà foren "Catalunya", "El Poble Català" i la "Revista de Catalunya".

El 1939 ja aparegueren articles de F. Soldevila a "Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana" de Buenos Aires (i continuaren fins l'any 1942), que no era pròpiament una revista nascuda arran de l'exili polític, sinó que havia estat fundada l'any 1930 i que assolí precisament el seu període d'esplendor quan va poder comptar amb la col.laboració dels intel.lectuals exiliats. Els dos primers escrits que publicà en aquest mitjà, Treballar, treballar i treballar<sup>171</sup> i El miratge del renunciament<sup>172</sup>, revelen perfectament quina era la seva actitud davant la nova realitat que vivia. En el primer, de títol ben

---

170 Dietaris..., vol I, p. 74.

171 Núm 104, juliol 1939, p. 10.

172 Núm 106, set. 1939, ps. 22-23.



eloqüent, assenyala que els exiliats tenien la missió, amb l'exemple de la seva activitat quotidiana, de fer rectificar el judici desfavorable envers els catalans que existia en l'opinió pública mundial. Per la seva banda, segons ell, els intel·lectuals havien d'esforçar-se per mantenir la vida cultural catalana a un nivell elevat:

"Res d'excuses defallents. Res d'abandonar-se a la inacció, per pessimisme, per laxitud o per comoditat. L'esterilitat en aquest període seria la pitjor de les desercions".

I havien d'adoptar, com a mot d'ordre, la consigna amb què titulava el seu escrit, de la mateixa manera que abans el lema "Fer de Catalunya un poble normal" havia estat la màxima rectora d'ell i la seva generació. Conseqüent amb aquest plantejament, s'autoimposà aquesta consigna de treball aferrissat no tan sols en el període de l'exili, sinó també durant els anys de resistència antifranquista, fins a la seva mort. No ha de sobtar, doncs, que el volum de la seva producció no minvés ni en les circumstàncies més desfavorables.

El segon dels articles segueix el mateix to animós de l'anterior. Després de demostrar que la idea de renunciament no era nova en la nostra història, la rebutjà per inviable (amb l'argument que tres segles i mig d'unió amb Castella no han dut a l'assimilació de Catalunya per aquella potència) i perquè no comportaria la pau que deien cercar aquells que predicaven la desnacionalització catalana:

"Si la pau ha de venir no vindrà pas perquè hàgim renunciat a tot allò que és l'essència de la nostra ànima, i ens hàgim resignat a ésser un poble espiritualment estèril (...) Gosaria fins i tot afirmar que vindria encara molt menys, quan, amb el nostre renunciament, haguéssim accentuat els trets anormals del nostre poble"

L'any següent, el 1940, aparegueren en aquest mateix mitjà uns escrits seus que feien referència al conflicte bèl·lic europeu: Contrast<sup>173</sup> i Clarianes en l'esdevenidor<sup>174</sup>. Aquest darrer és especialment revelador dels seus anhels del moment, ja que hi manifesta la seva confiança que un triomf de les democràcies possibilitaria la federació europea i un reconeixement dels drets de Catalunya. Cal advertir que aital creença canvià progressivament en funció de l'actitud que, en el tram final de la guerra, prengueren les potències aliades. Això féu que ja en el 1943, Soldevila advertís lúcidament del que podia passar en un article, Catalunya en la Guerra de Successió, aparegut a la revista

---

<sup>173</sup> Núm 110, gener 1940, p. 11.

<sup>174</sup> Núm 115, juny 1940, ps. 3 i 27.

"Ressorgiment" de Buenos Aires.<sup>175</sup> Com en el segle XVIII, existia el risc que els aliats de Catalunya guanyessin la guerra, però que això no comportés el restabliment de les llibertats catalanes:

"Meditem, tanmateix, la lliçó que es desprèn de l'abandó en què fou deixada Catalunya. I aprenguem a comprendre que les grans potències no reposen sovint sinó en llur conveniència pròpia"

També a "Catalunya" hi col.laborà els anys 1941 i 1942, amb tres escrits que donaven testimoni dels indrets que aleshores el varen acollir.<sup>176</sup> En el primer, He tornat a Catalunya, explica el seu retorn a la Catalunya del Nord (que ja havia estat primera fase del seu exili), concretament a Banyuls, i remarca la vivacitat de l'idioma i de les mostres de catalanitat que hi troba.<sup>177</sup> Tanmateix, no s'està de remarcar l'actitud de recel existent envers els refugiats entre la majoria de la gent. No obstant això, afirma que "aquest recó de Catalunya resulta ara com ara, enmig de la tempesta, un recés ben acollidor". Per concloure, afegeix:

"I el dia que la tempesta serà passada, i la pau serà restablerta a França i al món, i tots els recels injustos s'hauran esvaït, el Rosselló --la gent del Rosselló-- tornarà a somriure amb el seu optimisme i la seva bonhomia naturals. I aleshores indrets com Banyuls de Mar esdevindran una residència temptadora per a passar-hi la resta dels dies".

En el segon, Provença bella, després de fer esment dels problemes de comunicació que existien amb Amèrica a causa de la guerra, fa la crònica de la seva instal.lació a Bauma-de-Venisa i de la descoberta del paisatge provençal.<sup>178</sup> I en el tercer, La irradiació mistralenca, aprofundeix en el món cultural occità (que aleshores estudià amb major detall, estimulat pel fet de viure en terra provençal) i en destaca la figura puntera del poeta Frederic Mistral.<sup>179</sup>

---

<sup>175</sup> Núm 326, set. 1943, ps. 5304-5305. Aquest és un dels pocs escrits seus que hi publicà. Anteriorment, en el núm 283 (febrer 1940), hi va aparèixer Una altra pàtria que cau (ps. 4567-4568) i en el núm 296 (març 1941), li van reproduir Voluntat de concòrdia (ps. 4.777-4.778), publicat un any abans a la "Revista de Catalunya".

<sup>176</sup> Del període 1939-1940 són també els articles El diccionari Fabra (núm 109, des. 1939, ps. 14-15) i Ferran de Sagarra i de Siscar (núm 117, agost 1940, ps. 20.21), als quals ja ens hem referit en d'altres indrets d'aquesta tesi.

<sup>177</sup> Núm 118 (set.1940), ps. 21 i 31.

<sup>178</sup> Núm 128 (jul 1941), ps. 4-5.

<sup>179</sup> Núm 134 (gener 1942), ps. 3-4.

La seva participació a "El Poble Català. Setmanari dels Catalans de França" s'inicià a l'any 1939, al mes d'octubre, coincidint amb l'inici d'aquesta revista. El tema del seguit d'articles que hi publicà foren les relacions històriques de Catalunya amb França. El primer, una mena de pròleg, aparegué el dia 27 i el darrer (que coincidí amb la fi de la publicació i que duia el títol de Sota els sarraïns), sortí el 9 de febrer del 1940. La seva participació havia estat sol·licitada per Jaume Miravittles, que n'era el responsable, el qual li explicà que el setmanari era finançat per la JARE i que políticament era regit per un comitè on hi havien representants dels grups republicans catalanistes Acció Catalana, Estat Català, Esquerra Republicana de Catalunya i Unió Democràtica de Catalunya.<sup>180</sup>

També a finals del primer any d'exili va poder reprendre la seva col·laboració a la renovada "Revista de Catalunya", que, des de París, encetà una nova etapa, finançada per la Fundació Ramon LLull. En els seus dietaris ell mateix la va situar, políticament, en relació a d'altres iniciatives que sorgiren també aleshores:

"I observo que, en realitat, voldrien que la 'Revista de Catalunya' fos, diguéssim, la de l'Esquerra i Acció Catalana. La dels Catalans d'Amèrica serà la del PSUC. 'Catalunya' de Buenos Aires ja està classificada com de la Lliga".<sup>181</sup>

Cal dir, però, que ell no veia pas bé aquesta mena de repartiment, i va defensar una posició de major obertura entre els diferents sectors polítics. Així, quan en el si d'una reunió de la Fundació Ramon LLull hi fou presentada la 'Revista dels Catalans d'Amèrica' ell escriví en els seus dietaris:

"L'Sbert ha presentat la 'Revista dels Catalans d'Amèrica'. L'ha presentada políticament: comunistoide, quasi tots els col·laboradors del PSUC. Per tant, res de col·laboració. Vaig insinuar que potser caldria que ens la demanin abans de dir que no la hi volem donar, i vaig expressar la meua opinió que en la recensió que se'n faci a la 'Rev. de Catalunya' si s'hi fa alguna al·lusió política, haurà d'ésser molt lleu. L'Sbert ha canviat de tema. Observo que és un procediment seu (...) Jo no crec que s'hagués de tancar la porta a la col·laboració."<sup>182</sup>

L'article que publicà en el primer número de la IV època fou el colpidor Obituari de Carles Rahola, al qual ja ens hem referit.<sup>183</sup> Durant aquesta etapa de la publicació, que durà cinc números (fins al núm 98, corresponent a l'abril del 1940) ell va poder col·laborar en tots. Sovint tractà temes de caire

---

<sup>180</sup> Vegeu les cartes del 18-IX-1939 i del 25-IX-1939. (Chavornay).

<sup>181</sup> Dietaris de l'exili..., 16-XII-1939, ps. 28-29.

<sup>182</sup> Op. cit., 16-XII-1939, p. 28.

<sup>183</sup> Núm 94, des. 1939, ps. 81-87.

historiogràfic i erudit (que tindrem ocasió d'analitzar en el pròxim apartat), però també abordà qüestions explícitament polítiques com féu a Voluntat de Concòrdia, l'únic escrit pròpiament de valoració política aparegut en aquest mitjà al llarg del període.<sup>184</sup> En ell hi defensà la seva idea de "concòrdia interna" (ja formulada a principis de la dècada dels trenta), perquè considerava que es donaven les circumstàncies per a una unió de les forces polítiques catalanes, condició imprescindible, segons ell, per al redreçament.

En l'efímera represa, a Mèxic, d'una nova etapa de la 'Revista de Catalunya' (que comportà l'aparició d'un únic exemplar triple el 1943), també es va poder comptar amb la contribució de Soldevila, que aleshores preparava el seu retorn a Barcelona. El seu escrit Catalunya ocupà un lloc preeminent en aquell exemplar.<sup>185</sup> Hi defensà la unitat dels territoris catalans i establí una sinonímia entre els conceptes "Catalunya" i "Països Catalans" que constitueix tot un exemple que convindria seguir en les actuals investigacions en curs. Soldevila hi afirmà:

"Aquesta unitat catalana no és una innovació teòrica, nascuda a l'escalf del modern moviment polític i cultural de Catalunya. Va néixer amb Catalunya mateixa, i propis i estranys l'han proclamada temps a través"

Una proclamació que en aquells moments tenia una extraordinària importància, ja que el resultat de la guerra havia frenat sobtadament el procés de retrobament nacional de les terres catalanes que havia pres cos, durant els anys trenta, amb el creixent moviment autonomista.

#### **10.4.2.-Els treballs historiogràfics**

Malgrat tots els inconvenients que existien per al conreu historiogràfic, F. Soldevila treballà intensament en aquest àmbit al llarg de tot el seu exili. Possiblement una de les seves obres principals fou un resum d'història de Catalunya que li encomanà la Fundació Ramon Llull, però que no s'arribà a publicar i que avui resta extraviat. El manual Història de Catalunya, publicat a Mèxic el 1946 per l'esmentada fundació i signat pel propi Soldevila i per Pere Bosch Gimpera resultà no ésser, com va explicar el primer, l'esmentat resum fet a l'exili (com tothom aleshores suposava), sinó una obra en la qual ell no havia pres part i que prenia com a base el seu petit manual realitzat per a la Protectora durant els anys vint.<sup>186</sup> El seu desmentiment fou rotund:

---

<sup>184</sup> Núm 97, març 1940, ps. 245-248.

<sup>185</sup> Núm 99-100-101, gener-febrer-març 1943.

<sup>186</sup> La polèmica desfermada arran de la publicació i les explicacions que donà aleshores F. Soldevila han estat ja explicades en el meu treball de doctorat Ferran Soldevila i els fonaments...(Vegeu l'apartat "Un llibre polèmic", Cap.VI, ps. 178-179).

"Quina no haurà estat la meva sorpresa en descobrir que el llibre no té en absolut res a fer amb el que jo havia imaginat que era! (...) La conclusió a què haig d'arribar, naturalment, és que, de l'obra publicada a Mèxic per l'Editorial Catalònia, jo no puc acceptar-ne la paternitat; sinó, exclusivament, en tota aquella part del text que ja figurava en el manual de la Protectora. Res més (...) Hi ha també, és cert, errades i inexactituds que jo mateix qualificava d'incomprensibles en la nota publicada en aquestes planes --errades i inexactituds que no fan cap bé a l'obra ni als autors i la responsabilitat de les quals, en bona part, caurà inevitablement damunt meu."<sup>187</sup>

I, tot seguit, en el mateix escrit, precisà:

"Damunt d'aquest nucli central (el Manual de la Protectora) Bosch Gimpera ha afegit els primers capítols de Prehistòria i Història antiga i els darrers de l'època contemporània, tot fent abundoses injeccions en molts altres indrets del text". No es tracta doncs (...) del treball que jo vaig fer per a la Fundació Ramon Llull, ans d'una obra totalment diferent".<sup>188</sup>

Només així va poder desmentir la creença generalitzada que ell havia estat el responsable de la redacció d'una bona part d'aquell llibre que no era sinó una obra de circumstàncies, feta molt de pressa, irregular i amb poc rigor, sobretot en els capítols finals, que despertà les crítiques d'Antoni Rovira i Virgili, Emili Vigo i Josep Rovira i Armengol.<sup>189</sup>

Què en sabem, doncs, d'aquell text redactat durant els primers temps de l'exili, inèdit i extraviat? Gràcies als Dietaris de l'exili podem saber les seves principals característiques i seguir força detalladament la seva elaboració. Bàsicament es tractava d'una síntesi de la seva obra magna, la Història de Catalunya, que la Fundació Ramon Llull volia que aparegués primer en francès i, posteriorment, en la seva redacció original i també en espanyol, com anotà el propi Soldevila el 15-III-1940.<sup>190</sup> Per a ell era una sort poder fer la feina de

---

<sup>187</sup> "Quaderns" núm 24, maig-juny, 1947, p. 18

<sup>188</sup> A propòsit de la "Història de Catalunya",(II) dins "Quaderns" núm 24, Perpinyà, maig-juny 1947, p. 18

<sup>189</sup> Aquestes crítiques, sobretot la dels dos darrers, afectaren greument la reputació de F. Soldevila. El propi Pere Bosch Gimpera, molts anys després, en un article que redactà arran de la mort de Soldevila es va considerar obligat de donar explicacions per aquell afer: "La incomunicació que hi havia amb Europa a conseqüència de la guerra mundial féu impossible que ens poséssim d'acord amb Ferran Soldevila, i els defectes que hom pugui trobar en aquell volum m'han d'ésser atribuïts a mi i no a ell" (Gran historiador i gran amic, dins "Serra d'Or" juliol 1971, p. 17). El seu escrit respon clarament a un sentiment de "mala consciència", ja que fins i tot es veu obligat a demostrar que la bona relació mútua es conservà malgrat el malentès: "Dels darrers temps, algunes lletres seves que guardo demostren que la nostra vella amistat continuava".

<sup>190</sup> Dietaris..., vol I, p. 64.

resum, ja que podia controlar plenament el resultat final. I sembla ésser que el redactat obtingut era ben satisfactori, com es desprèn d'aquesta nota del 24-XI-1940:

"Aquest dia he corregit les còpies a màquina dels capítols del resum d'Història de Catalunya. En retrobar-me'ls després d'uns quants mesos, m'ha produït molt bona impressió. I anit vaig poder veure quina impressió em produïen els anteriors. Vaig sortir de la lectura --de la prova-- molt satisfet: per ara l'obra està decididament bé. I ara vaig a reprendre-la".<sup>191</sup>

Malgrat les dificultats per les quals passà la Fundació Ramon Llull, els seus responsables l'estimularen fins al darrer moment perquè continués la feina, com en la carta que A.M. Sbert li adreçà el novembre de 1940: "No deixeu de treballar en la història. Encara que sigui un acte de fe, ja és prou! I jo segueixo convençut que la publicarem".<sup>192</sup> La bona disposició, però, no ho és tot i, finalment, F. Soldevila optà per interrompre la seva redacció. Al final del seu exili, en una carta que adreçà a Josep Pous i Pagès el 5-VIII-1943, li explicà que va deixar de costat el resum perquè veia que tardaria molt a poder publicar-se i que, així, podria dedicar-se a d'altres feines que pensava que serien de publicació més viable. Tanmateix, el gruix de text redactat havia d'ésser important, ja que segons que explicà ell mateix en un dels articles publicats durant la polèmica desfermada arran de la publicació del manual editat per la Fundació Ramon Llull, arribava fins al regnat de Carles II d'Espanya.<sup>193</sup>

Una altra obra històrica inèdita realitzada aleshores fou Ripperdà, la biografia del baró de Ripperdà, un aventurer holandès que tingué un paper destacat en la cort de Felip V d'Espanya. Es tractava d'un encàrrec que li va facilitar el seu germà Carles, que havia col.laborat amb l'historiador René Bouvier en l'obra Le redressement de l'Espagne au XVIII s. Ensenada et son temps, publicada a París el 1941. Encara que l'esmentat llibre anava signat per tots dos, Carles havia redactat el text i Bouvier tan sols l'havia revisat. Satisfet amb aquesta cooperació, Bouvier li plantejà un nou projecte que Carles pensà que podria interessar a Ferran, ja que podia sanejar un xic la seva precària situació econòmica. D'ací va sortir Ripperdà, que Ferran redactà directament en francès durant el 1942. Afortunadament, s'ha conservat el mecanoscrit original en la

---

<sup>191</sup> Dietaris..., vol I, p. 208.

<sup>192</sup> Reportada pel mateix F. Soldevila en els Dietaris..., vol I, p. 212.

<sup>193</sup> A propòsit de la 'Història de Catalunya', dins "Quaderns", num 22, gener-febrer 1947, p. 18. En aquest escrit afirma: "Els capítols redactats no arribaven sinó fins al regnat de Carles II inclusiu; i encara, tant com la memòria em permet recordar, el capítol de Carles II (i no sé si també l'anterior) va restar en el meu poder, perquè vaig perdre contacte amb la Fundació".

seva integritat.<sup>194</sup> Malgrat els diferents intents fets al llarg dels anys per publicar-lo, cap no va reeixir. En una carta del 6-VII-1948, F. Soldevila li comunicà a Bouvier la seva disponibilitat per publicar el llibre en qualsevol de les dues fòrmules que aquest li havia proposat: ja fos amb el sol nom de l'historiador francès --a canvi d'una compensació econòmica-- o bé amb el nom de tots dos.<sup>195</sup> L'únic inconvenient que hi havia per a la primera opció era, segons explicava el mateix Soldevila, que en un llibre que havia aparegut l'any anterior a Barcelona (la reedició d'Hores Angleses feta a l'Impremta Clarasó) hi constava l'obra com un treball inèdit fet en col.laboració amb Bouvier. Molts anys després, F. Soldevila intentà infructuosament que l'Editorial Moll es fes càrrec de l'edició catalana. Per una carta d'Aina Moll del 18-I-1960 se sap que l'autor havia extraviat l'original i que existia una seriosa limitació d'espai --un límit de 150 pàgines-- com a condició perquè l'editorial pogués assumir el projecte.<sup>196</sup>

A part del Ripperdà, Bouvier encarregà a F. Soldevila la traducció espanyola de la Histoire de France de Jacques Bainville, segons ha explicat Gerard Soldevila, que encara recorda que ell la va haver d'escriure a màquina seguint el dictat del seu pare. En la biblioteca personal dels Soldevila a Chavornay hi ha la 173ena edició de l'obra --editada a París per Arthème Fayard et Cie. Editeurs-- que és la que utilitzà per a la traducció. En el fons de l'IEC n'hi ha una còpia mecanografiada, a la qual li falta només la primera pàgina.<sup>197</sup>

Els articles i treballs per a diferents revistes constitueixen un altre bloc de la producció historiogràfica soldeviliana d'exili. Atenció especial mereixen dos dels escrits de temàtica històrica que publicà a la "Revista de Catalunya": Els joglars en la Crònica de Muntaner (núm 96, febrer 1940, ps. 207-211) i El centenari de Sanpere i Miquel (núm 98, abril 1940, ps. 363-371). Aquest darrer constitueix un veritable exemple de crítica historiogràfica, ja que aconsegueix situar en el seu context històric l'autor estudiat, defugint tant el panegíric com la desqualificació, en bloc, de la seva obra. La implacable crítica que fa de molts aspectes de l'autor (entre els quals remarca una formació defectuosa i la seva dispersió intel.lectual) no li impedeix valorar la seva gran capacitat de treball i l'aportació que suposaren obres com Minoria de Jaime I i, sobretot, Fin de la Nación Catalana, que considera "la font essencial on cal acudir per a seguir pas

---

<sup>194</sup> Es trobava en l'antic fons de Chavornay (LPFSC 20.1.). Actualment a l'ANC. També en el fons de l'IEC es conserven nombroses pàgines manuscrites de l'obra (FFSIEC 3.2.10)

<sup>195</sup> LPFSC 9.1.9.

<sup>196</sup> LPFSC 12.1.1.

<sup>197</sup> FFSIEC 3.2.6.

a pas les darreres etapes hispàniques i europees de la lluita dels catalans contra Felip V, la fi de l'Estat català autònom --més pròpiament que no la fi de la nació catalana".<sup>198</sup>

També de base històrica és l'article L'esprit d'Oc et la Catalogne, publicat als "Cahiers du Sud" en un número especial dedicat a Le Génie d'Oc et l'homme méditerranéen (28-II-1943), on repassa els vincles que al llarg dels segles han unit Occitània i Catalunya. La redacció d'aquest text, que enllestí el febrer del 1941<sup>199</sup>, li féu descobrir les grans possibilitats que tenia el tema si en feia un desenvolupament més detallat. D'ací va nèixer la idea de proposar als seus amics occitans la realització d'un llibre que s'havia de dir La Provence et l'Espagne. En el seu dietari escriví el 22-IV-1941:

"Anit, tot llegint, com d'habitud, Calendau [de Fredric Mistral], i tot fent-ne alguns comentaris amb Yvonne, se'm va acudir que potser podria elaborar un llibre sobre tema provençal, que interessés a l'editorial Aubanel, d'Avinyó. Ja fa dies que rumio de posar-m'hi en contacte: anar a Avinyó, parlar-ne amb Rouquette...(…) Després, al llit, engrescat, vaig ensopegar el bon tema i el bon títol La Provence et l'Espagne. Em sembla que pot ésser un llibre interessant a l'hora actual, i que el puc fer amb relativa facilitat. D'altra banda ¿no estic ací soi-disant per a treballar en l'estudi de les relacions entre els dos països?"<sup>200</sup>

Aquesta idea també la va exposar i desenvolupar al seu amic Josep Pous i Pagès en una carta del 6-V-1941:

"Tot d'una haureu vist la part que Catalunya tindria en un tal llibre. Però capítols sobre les relacions literàries i artístiques de Provença i Galícia, de Provença i Castella, li donarien el títol i l'amplitud convenients perquè pogués ésser acceptat arreu, àdhuc potser a Espanya, perquè em limitaria a fer una obra

---

<sup>198</sup> Pel seu interès com a model de crítica historiogràfica, val la pena reproduir completa l'argumentació de Soldevila sobre aquesta obra:

"Cert que Sanpere va poder acudir ell mateix a una altra font abundosa, que va nodrir la seva obra gairebé constantment, les Narraciones históricas de Francesc Castellví, l'historiador i actor de la guerra de Successió a la Corona d'Espanya, el capità de la Coronela i defensor de Barcelona. Però en primer lloc, sempre serà un mèrit per a Sanpere i Miquel d'haver acudit a una obra inèdita, manuscrita, arxivada en un arxiu de Viena, perduda, malgrat el seu valor i la seva utilitat per a la nostra historiografia. En segon lloc, sempre serà un altre mèrit per a Sanpere i Miquel d'haver-ne obtingut la còpia manuscrita que, en una sèrie de grossos volums, portava a Catalunya l'obra, anys ha en els prestatges de la Biblioteca de Catalunya, entre els tresors de la Sala Aguiló. D'altra banda, el Fin de la Nación Catalana és molt més que la reproducció i la glossa de l'obra de Castellví; el terç mèrit de Sanpere i Miquel és, en aquest cas, d'haver sabut esmerçar amplament el temps, el treball i viatges en la més ampla documentació dels esdeveniments: les seves investigacions en els fons del Museu Britànic són, des d'aquest punt de vista, per molt que puguin ésser incompletes, molt dignes de lloança".

<sup>199</sup> Dietris..., vol I, p. 265.

<sup>200</sup> Op. cit. p. 317.



amena i científica. Ara, que amb això ja n'hi hauria prou perquè Catalunya fes el paper que hauria de fer".<sup>201</sup>

No s'han trobat referències posteriors a aquest projecte editorial, raó per la qual caldria concloure que potser no arribà a trobar un editor engrescat amb la idea i no va dur endavant la redacció de l'obra.

A tot el que va arribar realment a escriure cal afegir-hi d'altre projectes que malgrat que no va poder culminar aleshores, sí que (alguns) foren realitzats amb posterioritat. En tot cas, serveixen per veure la línia de continuïtat que existí entre la seva producció de guerra i avantguerra, i la que va dur a terme quan retornà a Barcelona. En una carta que ell va escriure a Rafael Patxot durant els primers temps de l'exili (a la qual ja ens hem referit anteriorment) reportada en el seu Dietari de l'èxode el 24-I-1939, exposa un seguit de projectes per a la realització dels quals necessita l'ajut del mecenes:

"Li proposava: o bé treballar en el Muntaner; o bé continuar la Història de Catalunya, amb el segle XIX; o bé redactar un llibret amb totes les meves impressions de la guerra, ampliant i comentant les notes del meu dietari. Em diu que comenci per aquest llibret i segueixi per la Història del segle XIX. Em posaré tot seguit a la feina".

Malgrat el seu propòsit inicial, aleshores no abordà l'elaboració de les notes que havia pres durant el període bèl·lic, que no foren publicades fins al 1970 dins del volum Al llarg de la meva vida, amb el títol de Dietaris de la República i la guerra. És molt possible, però, que el propòsit de fer-ho estimulés la continuació dels seus dietaris, la redacció dels quals no va defallir durant els primers anys d'exili i va tenir una notable continuïtat durant els anys quaranta. Així mateix, la història del segle XIX català, no la va poder abordar (i encara d'una manera només parcial) fins que redactà la seva Història d'Espanya, durant els anys quaranta. Però no fou fins la publicació d'Un segle de vida catalana (1961-1962) i del volum V d'Història dels catalans (1970) que va poder donar compte públic dels seus treballs sobre el vuitcents català. Les seves conclusions principals, pel que fa a la política d'aquella etapa, les va incloure a la nova edició de la Història de Catalunya, publicada al 1962-1963.

El tercer dels projectes exposats, l'escriptura d'una obra d'estudi sobre Ramon Muntaner, no consta que l'arribés a dur a terme, encara que, a títol d'hipòtesi, es pot aventurar que molta de la documentació que devia haver aplegat o bé escrit la degué incorporar en les notes històriques de la seva edició de Les quatre grans cròniques (1971).

---

<sup>201</sup> Fons Josep Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya.

### 10.4.3.-*Temps de creació literària*

Els Dietaris de l'exili i del retorn, que en un apartat anterior hem analitzat com a font d'informació bàsica per a la reconstrucció del període, mereixen ésser també considerats com a peça literària cabdal dins la producció soldevilliana del període d'exili.<sup>202</sup> En aquest sentit, no difereixen excessivament del dietari sobre el període republicà i bèl.lic inclòs a Al llarg de la meua vida. Com en aquell, les anotacions mantenen la frescor d'haver estat preses al moment, però en aquest diari d'exili són més elaborades i molt més extenses, segurament a causa de la major disposició de temps per redactar-les. Una altra novetat és que hi trobem un conjunt important de reflexions sobre les lectures i sobre el mateix fet literari (amb opinions sobre Mistral, Musset, Mauriac, Verdaguer o Víctor Català ben originals i sòlidament fonamentades) que eren absents en els dietaris del període bèl.lic. Així mateix, inclouen tot un bloc de composicions poètiques que més tard publicà separatament amb el títol de Faules. Es tracta d'una represa de la tradició poètica forjada bàsicament per Isop i Lafontaine, als qui aleshores llegia. Ell mateix ha deixat constància del moment que inicià la seva redacció, ja que el 23-I-1941, escriví: "La llebre i la tortuga. Avui, com un joc, he començat aquesta faula. Més d'una vegada m'ha temptat la idea de fer un petit llibre de faules. Isop i La Fontaine ara me l'han renovada".<sup>203</sup>

En bona part, en la confecció de les seves composicions, ell actuà com els dos autors clàssics, prenent lliurement alguns temes ja tractats per ells i incorporant-ne d'altres de collita pròpia. Allò que el movia és un propòsit doble: fer una creació poètica, però al mateix temps, fer una consideració de caràcter ètic. Resseguir els consells que dóna al llarg de les faules que va compondre ens proporcionaria un retrat força fidel del seu pensament ètic i vital. De fet, la idea d'oferir un seguit de pautes de comportament al lector ja hi era també en els seus dietaris del període bèl.lic, però ací la intenció s'hi arriba a fer explícita. El 30-VI-1940 anotà: "Imagino a vegades un Llibre dels Consells. Aplegaria consells (normes de vida) dictats per la meua experiència. Potser fóra útil a algú. Esperarem a ésser vells, i a haver augmentat més el cabal d'experiències".

Les Faules foren una via per canalitzar aquest impuls, encara que al llarg dels dietaris hi sovintegen també les anotacions que responen també a l'esmentat

---

202 El Dietari de l'èxode quedaria inclòs en aquest mateix bloc.

203 Dietaris, vol I, p. 250.

propòsit preceptor. Així, el 23-II-1940 escriví: "Ai si sabéssim no patir per les malaurances fins i tant que no s'han produït".<sup>204</sup> I el 16-VII-1940:

És un fet: En la vida conjugal, cal no guardar mai ocult cap ressentiment, cap rancúnia. Cal revelar-los tot just es produeixin: cal parlar (...) En tot cas, brotarà l'explicació i, amb l'explicació, la concòrdia. Si, malgrat tot, la dissensió es produeix, ja fa anys he arribat a aquesta conclusió: 'Esforceu-vos a no deixar transcórrer una nit damunt una dissensió conjugal'".<sup>205</sup>

La realització d'aquest conjunt de faules es indica també que aleshores es trobava en un bon moment poètic. D'altres dades ho corroboren, com ara l'acabament del poema Pregària, que havia iniciat l'any 1934.<sup>206</sup> D'inspiració maragalliana, és la composició on manifesta més clarament la seva concepció religiosa de connotacions deïstes i de la qual se'n sent més orgullós. Així ho confirmà ell mateix en una anotació del 22-II-41, quan després d'explicar que acaba d'enviar-ne una còpia a Rosa Leveroni, escriví: "És una de les composicions més sòlides que hagi fet, si no m'erro".<sup>207</sup> La crítica que li féu ella li va desplaure profundament, com queda palès en una carta que ell li va escriure posteriorment.<sup>208</sup> En aquesta lletra, després de rebatre aquells mots que ella deia que no li acabaven de fer el pes, manifestava (segurament per despit) que feia molt poca poesia i que el clima poètic del moment era el de les faules, que aleshores composava. És cert que el seu darrer recull poètic, Càntics de mar, d'amor i de mort, datava del 1921, però també és veritat que amb el pseudònim de Silvestre Albanell publicà tot un seguit de poesies al diari "La Publicitat" durant el període bèl·lic. I, així mateix, hi ha constància que sí que va escriure diverses composicions durant els anys vint i trenta, i que el 1939 intentà publicar-les, amb el títol de Poesies Disperses, a una editorial de Buenos Aires, gràcies a l'Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana. A l'Institut d'Estudis Catalans es conserva el plec de 88 pàgines que havia de conformar el llibre i el prefaci que l'havia d'obrir.<sup>209</sup> Fins deu anys després d'aquest primer intent, el 1949, no va poder-les publicar en el llibre La Ruta invisible.<sup>210</sup>

---

204 Op. cit, p. 50.

205 Ibidem, p. 146.

206 No el publicà fins al 1949, dins els recull La ruta invisible (Ed. L'Estel, Barcelona). Recentment ha estat reproduït en el llibre Per conèixer Ferran Soldevila (a cura de Josep Fontana i Lluís Duran, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 78). Vegeu els fragments reporduits a "La qüestió religiosa" (cap. VII).

207 Dietaris..., vol I, p. 267.

208 Sense data, del maig de 1941. Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

209 FFSIEC 7.2.4.

210 Ed. L'Estel, Barcelona.

L'altra gran obra de creació literària que elaborà durant els anys de l'exili fou El cavaller Despalau. Anteriorment ja s'ha explicat amb força detall el llarg procés de redacció d'aquesta novel·la i els principals motius que l'empenyeren a escriure-la.<sup>211</sup> Una carta que envià a Josep Pous i Pagès el 5-VII-1943 no fa sinó confirmar que fou durant l'època d'exili quan va redactar la part més substantiva de l'obra i que això ho féu a costa d'altres projectes, principalment del resum d'Història de Catalunya encomanat per la Fundació Ramon Llull: "Vaig deixar de costat el resum d'Història, perquè em va semblar que trigaria molt a poder-se publicar i que tindria temps d'atacar mentrestant altres coses, entre elles la novel·la que ja fa una colla d'anys, el 35, vaig començar. Durant l'exili li hauré clavat una bona empenta. El que hi ha és que ha anat creixent a mesura que l'empenyia".<sup>212</sup>

En aquesta mateixa carta, F. Soldevila li adjuntava a Pous i Pagès un capítol de la novel·la perquè l'escriptor empordanès en pogués fer un judici crític. Efectivament, així ho degué fer, ja que en una lletra posterior del 17-VII-1943, Ferran escriví:

"No cal que us digui quin goig m'ha fet la vostra opinió sobre el capítol que us vaig trametre de la meva novel·la. És el primer contacte amb la crítica. I, essent vós el crític, m'encoratja qui sap-lo. Quan tindrè temps us en copiaré algun altre fragment, perquè pugueu veure altres aspectes de l'obra i dir-me'n l'efecte que us fan."<sup>213</sup>

En la correspondència amb Pous i Pagès d'aquest període hi ha, com ja s'ha dit, molta discussió de caire literari. Una atenció especial cal dedicar a una carta del 5-IV-1941 escrita per Ferran, perquè ens dóna una idea força precisa de la concepció que del gènere novel·lístic tenien un i altre.<sup>214</sup> Així, en una lletra escrita el mes anterior (i reportada pel mateix F. Soldevila en el seu dietari el 27-III-1941), Pous afirmava que no creia en la "pretesa profunditat psicològica" de molts escriptors (entre els quals citava Dostoievski) que aleshores eren valorats com a veritables "miracles".<sup>215</sup> Segons ell, tot ja havia estat descrit pels moralistes clàssics i "tota la novetat consistia en una decidida preferència per l'anormalitat i una manca de jerarquització moral franca i neta".<sup>216</sup> Contra aquest criteri de Pous, en la carta esmentada del 5-IV-1941, F. Soldevila afirma:

---

211 Vegeu el Cap. IX, l'apartat "Silvestre Albanell, més que un pseudònim poètic".

212 Fons Josep Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya.

213 Fons Josep Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya.

214 Fons Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya.

215 Dietaris..., p. 296.

216 Op. cit. p. 296.

"En el fons, tot el que despunta --intel·ligència, sensibilitat, caràcter, etc.-- no és anormal? Ultrapassa el nivell. Enfondint en l'ànima humana (i en el cos humà) no trobarem sovint l'anormalitat? Quantes gents que ens semblen normals en el tracte superficial, a mica que penetrem en la seva psicologia, ens descobreixen l'anormalitat! Els literats i artistes de raça tots sense excepció --més o menys, segons els casos".

I conclou:

"Ara bé, des del punt i hora que l'anormalitat pren carta de naturalesa en literatura, tot això que abans, per pudibundeses, per estètica o per desconeixença, els autors deixaven de banda, ara és presentat i recercat".

L'opinió de F. Soldevila ens revela un autor que assumeix plenament la via iniciada per la novel·lística contemporània, un camí impugnat aleshores --i fins i tot ara-- per una munió de crítics ancorats en cànons estètics (i ètics) anteriors; cosa que contribueix a evidenciar alguns dels elements de modernitat que trobem en la seva producció literària, indubtablement més abundants en la prosa que no en la poesia (i, segurament, encara més profunds en la seva literatura de no ficció --historiogràfica, periodística, dietarística, epistolar...-- que no en els seus intents narratius).

## CAPÍTOL XI.-RETORN I RESISTÈNCIA ANTIFRANQUISTA

### 11.1.-Els intel.lectuals que retornen

A principis dels anys quaranta hi va haver un seguit de destacats intel.lectuals que optaren per retornar del seu exili (sobretot els que s'havien refugiat a l'estat francès) i continuar, a l'interior, la seva feina en defensa de les llibertats, la cultura i la nació catalanes. És el cas de Ferran Soldevila (que ho féu el 1943), però també el de Carles Riba (1943), Alexandre Galí (1943), Josep Pous i Pages (gener 1944), Enric Casanoves (1942), Francesc Pujols (1942), Carles Soldevila (1941), Joan Baptista Roca i Caball (1940), Josep M. de Sagarra (1940), Maurici Serrahima (1940) i d'altres. Perquè un grup nombrós de personalitats tan significatives es decidís a fer un pas d'aquella importància havien d'existir un seguit de "causes de pes" comunes a tots ells, que forçosament havien d'anar més enllà de les motivacions particulars de cadascun. Una d'elles, la que més sovint s'ha apuntat, fou la duresa de les condicions de vida que havien de patir a l'estat francès, que es veieren especialment agreujades durant el període 1942-43, i que empenyien a escollir entre l'anada a Amèrica o el retorn. Sembla que el descabdellament de la guerra, que començava a ésser favorable als aliats (especialment evident el 1943, amb l'enderrocament de Mussolini), fou també un factor que estimulà el retorn, ja que féu que les autoritats franquistes optessin per un certa "moderació" de la repressió envers els antics exiliats (naturalment variable en cada cas, segons els càrrecs que tenien en contra de cadascun, per més que sovint també tingués una aplicació força arbitrària).<sup>1</sup> A aquestes dues raons esmentades d'evident importància caldria afegir-hi una tercera, que ha estat apuntada per Jordi Galí:

"Amb el retorn de l'exili, de fet molta gent tornava 'a casa' i deixava de viure la vida irreal de fora per incardinar-se en una realitat molt dura, però 'de veritat'. M'explico: Soldevila i tants d'altres treballaven, a l'exili, sense programa ni horitzó. En el retorn, ben aviat la feina adquireix un sentit, un sentit clar de 'continuar', que era la real resistència"<sup>2</sup>

Per a qualsevol intel.lectual aquesta darrera motivació era tan poderosa o més (perquè els que pogueren ja retornaren el 1940) que les citades anteriorment.

---

<sup>1</sup> Josep M. Figueres ha constatat també que "a partir del 1942 les garanties processals augmenten (...) davant el canvi de signe de la guerra mundial, favorable ara als aliats", a Els consells de guerra, eina de repressió, dins El consell de guerra a Lluís Companys, Ed. Proa, Barcelona, 1997, p. 48.

<sup>2</sup> En una carta personal del 19-XII-1995.

Ferran Soldevila es plantejà seriosament la seva tornada a Barcelona arran del fracàs de l'intent d'embarcar-se ell i la seva família cap a Mèxic (amb destí final a l'Argentina), el setembre de 1942. La via d'emigrar a Amèrica va quedar descartada i l'enduriment de les condicions de vida a l'estat francès feren cada cop més difícil perllongar l'estada en aquell indret de refugi. En una lletra adreçada a Antoni Rovira i Virgili el 28-VIII-1943 escriu:

"Tal com suposeu, tinc bones raons per partir. Si no, podeu ben creure que esperaria molt més a gust el final de la guerra en aquest bon recó de muntanya. Si sabés que la guerra no havia de durar sinó tres o quatre mesos, podria encara aguantar venent-me algunes coses. I ho faria. Però crec, com vós, que la guerra encara pot durar --sobretot més de tres o quatre mesos. I, així, ja no tinc opció: m'exposaria a trobar-me en un situació difícil, potser sense les possibilitats de tornada que ara tinc"<sup>3</sup>

I en una altra lletra adreçada a Josep Pous i Pagès, i enviada des de Perpinyà el 5-IX-1943 (pocs dies abans de traspasar la ratlla fronterera) diu:

"Però us repeteixo el que us deia en una altra de les darreres cartes: tenint diners, jo restaria, en el vostre lloc. Almenys no em capficaria massa si no podia partir. Aquí se m'ha afermat la sensació que, de totes maneres, hi ha un cert agupiment en el fet de tornar. I, un cop allà, la vida hi és tan cara, que les dificultats econòmiques persisteixen i, en certa manera es compliquen, perquè amb el que viviu allí un mes, en viviu una colla a França. Tot això us ho dic no sols per a conformitat i consolació vostra, sinó també perquè tingueu a mà tots els elements de judici."<sup>4</sup>

D'aquest fragment es desprèn que la situació econòmica devia influir en la decisió de F. Soldevila, però que no era l'única causa (ni sembla ésser la principal) de la seva partida, ja que ell mateix argumenta que les dificultats pecuniàries no havien de variar gaire un cop instal·lat a Barcelona. És molt possible que en el seu cas un dels factors principals fos l'apuntat per J. Galí: el desig de retornar a casa i reprendre la feina des d'una inequívoca posició de resistència. Efectivament, com ha remarcat el seu fill Gerard, l'ansia pel retorn era molt marcada en el seu pare, ja que era per ell gairebé una necessitat el viure en territori català i, sobretot, viure a Barcelona (fins i tot no podia estar-se gaire temps seguit a Palautordera sense fer una escapada a la seva ciutat nadiua).<sup>5</sup> En la seva resolució hi degué influir el fet que el seu germà Carles

---

<sup>3</sup> Carta cedida per Maria Capdevila, antiga directora de la Biblioteca Figueras.

<sup>4</sup> Fons J. Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya.

El seu fill Gerard ha qüestionat seriosament l'afirmació que, en aquells moments, amb el que es vivia un mes a Catalunya se'n pogués viure una colla a França.

<sup>5</sup> Carta particular del 25-III-1999.

hagués pogut retornar a Barcelona ja l'agost del 1941<sup>6</sup>, iniciativa que no tan sols li serví d'estímul per a emprendre el mateix camí, sinó que li fou també útil a l'hora de fer les gestions burocràtiques necessàries i de saber quins càrrecs podrien ésser-li fets a la seva arribada.<sup>7</sup> Poc temps després del seu intent frustrat de marxar a Mèxic, en una carta que el 24-IX-1942 envià a Pous i Pagès, l'informa de la recepció d'una lletra anterior del seu germà Carles que ell mateix qualifica d'"importantíssima":

"Em deia en resum --i no us ho dic sinó a vós-- que si el viatge a l'Argentina em falla, vol dir que haig de tornar; que hi ha una fitxa contra mi, però que on est d'avís que, si no hi ha denúncia per part d'algú que em volgués perjudicar, oficialment no es bellugarien; i que ell farà tot el que pugui perquè el pas de la frontera em resulti tan lleu com sigui possible".<sup>8</sup>

Adoptada l'opció de retornar, la previsió de la repressió que contra ell es podia desencadenar (i, en la mesura d'allò possible, la seva prevenció) era una de les qüestions que més el degueren preocupar, sobretot perquè va poder comprovar que l'actuació de les autoritats tenia un cert punt d'arbitrària. En diferents cartes adreçades a Pous i Pagès parla del tema i constata aquest extrem: Mentre que ni a Josep M. de Sagarra ni a Carles Riba no els passà res, al "pobre doctor Anguera el van apallissar i el van tenir dos mesos tancat"<sup>9</sup>. Així mateix, per diferents conductes s'assabentà que a l'escultor Enric Casanoves el van detenir durant cinc setmanes i que a dos cosins de Rosa Leveroni, de 19 i 17 anys, sembla ésser que els van afusellar.<sup>10</sup> Vista aquesta situació, no ha de sobtar que ell s'encarregués de fer uns poders en favor d'Yvonne i de la seva germana Mercè perquè poguessin gestionar el seu patrimoni en cas que ell no ho pogués fer, segurament per tal d'assegurar que la seva esposa i el seu fill

---

<sup>6</sup> En una carta que F. Soldevila adreçà a J. Pous i Pagès el 16-IX-1941, li explica que el seu germà Carles és a Barcelona des del 15-VIII-1941, i que tant ell com la seva mare li desaconsellen que ell faci el mateix en aquells moments. (Fons J. Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya)

<sup>7</sup> Com explica el propi F. Soldevila en una carta adreçada a Pous i Pagès el 9-III-1943: "A Carles el van tenir detingut una setmana i, després, si no m'equivoco, una temporada en residència a Barcelona" (Fons Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya).

<sup>8</sup> Fons Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya.

<sup>9</sup> Carta a Pous i Pagès del 27-II-1942. Es refereix al metge Joan Anguera de Sojo (germà del jurista Oriol Anguera de Sojo) que s'havia exiliat el 1936 a l'estat francès i que retornà a Barcelona el 1942.

<sup>10</sup> Carta a Pous i Pagès 24-IX-1942. (Fons Pous i Pagès. Arxiu Nacional de Catalunya). Aquesta darrera notícia, que ell dedueix del contingut d'una carta que li adreçà R. Leveroni no ha pogut ésser confirmada i podria tractar-se d'una mala interpretació.



estiguessin a cobert si arribaven a empresonar-lo.<sup>11</sup> En la ja esmentada carta a A. Rovira i Virgili del 28-VIII-1943 s'interroga sobre aquesta eventualitat: "¿Em passarà alguna cosa en arribar? És molt possible, ja porto el bagatge mínim a punt, per al cas que em calgui desplaçar-me. El meu germà no m'amaga que 'al començament potser tingui alguna incomoditat', però creu que no trigaré a trobar-me 'bé i tranquil'. Amb salut, res, però amb tensions baixes (les darreres vegades que me l'han presa, no tenia sinó 10,5) sempre és possible alguna sorpresa desagradable".

Carles segurament també li podia facilitar el terreny, ja que podia anar a trobar aquella gent que el podria avalar si fos necessari. Sembla que era aquesta la intenció d'una carta que envià al seu germà el 18-II-1943, escrita en francès i signada amb el nom d'Hèlène per confondre la censura: "Il serait bon que Max [Carles] aille voir Monsieur X. de Salas, Directeur du Musée de Beaux Arts, et Monsieur P. Arellano bibliothécaire à la Bibliothèque Centrale de la Diputation. C'est pour l'affaire Raphaël [Ferran]. Je pense qu'ils voudront --ou auront bien voulu-- s'en occuper au cas où on demande leur avis. Il a donné leurs noms, n'en trouvant pas d'autres. Il aurait aimé consulter Max là-dessus. Mais ce n'était pas possible"<sup>12</sup>

Una altra font de preocupació era si, un cop a Barcelona, podria trobar alguna feina relacionada amb la seva activitat intel·lectual. Ell era perfectament conscient que no podria continuar amb les mateixes feines del període de preguerra: havia estat depurat del cos d'arxius, havia quedat exclòs de la Universitat de Barcelona, difícilment podria reprendre la seva activitat periodística i editorial...

Finalment, després d'uns tràmits burocràtics que van durar alguns mesos, F. Soldevila va poder travessar la frontera el dia 6 de setembre del 1943 i va passar la nit a l'hotel de l'estació de Portbou.<sup>13</sup> L'endemà, el dia 7, anà a Figueres i va estar-se a la comissaria d'aquella ciutat fins a mitja tarda, quan li van donar l'autorització per instal·lar-se en una fonda situada a davant mateix de l'edifici policial. El dia 8, amb el primer tren, partí cap a Barcelona (Yvonne i

---

<sup>11</sup> El seu fill Gerard fou qui em facilità aquesta informació. El propi Ferran en una carta a Rovira i Virgili del 28-VIII-43 també en fa referència, però per queixar-se de la poca efectivitat que els poders en favor de la seva germana havien tingut aleshores.

<sup>12</sup> Fons particular Carles Soldevila.

<sup>13</sup> Aquesta informació i la que segueix immediatament sobre els primers dies del retorn em fou facilitada per Gerard (carta del 25-III-1999). Val a dir que aquesta versió es veu refermada per la correspondència conservada. El propi Ferran, en una carta a Pous i Pagès del 5-IX-1943, escrita des de Perpinyà, li comunica que és imminent el seu pas per la ratlla fronterera.

Gerard baixaren a Palautordera).<sup>14</sup> En el seus Dietaris de l'exili i del retorn, dos anys després del fet, el 8-IX-1945, recordarà el que s'esdevingué aleshores.

Pel seu gran interès val la pena reproduir-lo íntegrament:

"Avui fa dos anys que vaig arribar a Barcelona, amb altres detinguts, custodiat per una parella de la policia armada: ens conduïen des de Figueres. Les meves memòries, perquè la feina va envair-me, van restar just tallades en passar la frontera, i a vegades em sap greu de no haver escrit almenys tot allò. Ho recordo tan bé, punt per punt, que em fóra fàcil de refer: Carles esperant-me a l'estació de França i cregut que a la comissaria mateixa de l'estació em deixarien en llibertat; l'escena d'un dels detinguts abraçat a la seva mare vella, que l'esperava; el tràmit a la Jefatura, fins a tancar-nos al calabós; les hores d'espera, els companys, les converses; i les dones que jeien en altres calabossos, i aquella que, tota sola, un parell de cel·les més enllà va estar cridant llarga estona, fins que es va adormir, el nom del seu xicot, detingut també en passar la frontera, però enviat de Figueres, directament, a algun camp de concentració. Veig l'hora de dinar i em sembla sentir: 'Pan para Fernando Soldevila!' --Pa que vaig passar als companys, perquè jo tenia un dinar abundós tramès pel meu germà, d'una taverna propera. A la tarda, l'esforç, inútil, per adormir-me, estès damunt el banc de pedra, la cerimònia del fitxat, amb una gitaneta graciosa i eixerida, que escombrava, un gitano molt divertit, francesos i polonesos de la resistència, els meus companys i jo. Després de sobte, ja novament dins el calabós, em criden a mi tot sol. A declarar. Carles era allí, assegut. Finida la declaració, el policia telefona al fitxer. Dóna el meu nom '¿Ya preguntaron ayer?' '¿No hay nada?' 'Bueno, em diu, ahora quedará Vd. en libertad, pero ha de presentarse aquí cada dos días'. Vaig tornar al calabós. ¡Amb quin interès van voltar-me els companys! Havien temut per mi: jo, segons havien sentit dir a un dels policies que ens custodiaven, era l'únic que estava reclamant. Vaig oferir-los, si necessitaven diners. Vaig donar unes pessetes a un infeliç que no tenia ningú i que feia molts anys que no havia estat a Espanya. A les nou van deixar-me anar. En passar per davant d'una vella, detinguda, que seia al passadís, pensant qui sap cap a on em portaven, va dir compassivament: 'Pobrecito!' A la porta m'esperava el meu germà".

Si bé el seu empresonament no fou sinó episòdic, com es desprèn del seu propi testimoni, allò que realment podia ésser difícil era adaptar-se a les duríssimes condicions econòmiques en què es visqué durant l'etapa autàrquica del franquisme. Les seves memòries són un testimoni punyent de les dificultats del moment. El dia 14-XII-1943 anotà:

"El problema del pis és difícilíssim. A vegades penso en Amèrica. La guerra encara durarà. I viure com aquests dies no és viure".<sup>15</sup>

---

<sup>14</sup> Curiosament, un document de la Jefatura de policia franquista (necessari per poder tenir la carta de racionament), conservat a l'antic arxiu de Chavornay, fixa el retorn el 8 d'agost (data totalment falsa com queda evidenciat per la correspondència conservada i el testimoni del mateix Ferran i de Gerard). Motius de caire burocràtic podrien haver fet necessari (per no allargar l'obtenció d'un document imprescindible) consignar la seva arribada un mes abans.

<sup>15</sup> Dietaris..., vol II.

La duresa de la situació ha estat confirmada per Gerard:

"Quan el 14-XII-1943 parlava de les dificultats econòmiques referint-se al problema del pis, encara vivia a casa de la meua àvia (des del 8-IX-1943!), on ocupava l'habitació del meu cosí Carles Guerra, on no disposava de lloc on deixar tot el paperam que tenia sempre al voltant. Quan la mare i jo, pocs dies abans de Nadal del 43, ens vam traslladar a Barcelona des de Palautordera ens vam allotjar provisionalment al carrer Consell de Cent, a casa del cosí Zubiburu i la seva mare. A començaments de l'any 44 vam instal·lar-nos els tres en una pensió més o menys atrotinada, carrer Alfons XII, 121, cantonada carrer St. Elies, una torre de finals del segle passat, que ja no existeix des de fa bastant de temps".<sup>16</sup>

Precisament a finals del 1943 Ferran va interrompre el seu diari i no el reprengué fins al 1-IX-1945, amb una opinió radicalment diferent a l'expressada anteriorment i una ben interessant reflexió de caire historiogràfic:

"Reprenc aquestes notes al cap de dos anys. El pessimisme del darrer full no correspon al que ha estat la continuació. Sovint he pensat si no era una llàstima que no anotés res dels esdeveniments. ¿Què valia més? ¿Escriure sobre el segle XIII o sobre el que passava? Però no tenia temps ni esma d'escriure memòries. El treball m'ha abassegat; he treballat molt i em penso que bé. D'altra banda, ja estava tip de memòries. A vegades, a França havia pensat deixar-les córrer. Però, ja que havia començat l'exili, volia acabar-lo".<sup>17</sup>

Val a dir que malgrat el transitori pessimisme que es desprèn del seu quadern íntim i malgrat les circumstàncies adverses, des del principi, mantingué una actitud animosa i combativa. Aquells que, quan retornà, esperaven trobar-se amb una persona derrotada i pessimista tingueren una gran sorpresa.<sup>18</sup>

En el seu cas, un dels principals factors que contribuïren a què persistís en la lluita per un redreçamanet de la situació fou, sen dubte, haver pogut donar continuïtat al seu treball. Aquest era, de fet, el gran hàndicap que implicava el retorn per a tot exiliat. Ja el 29 d'octubre del mateix 1943 va poder escriure en el seu dietari: "Ara de feina me'n sobra. I el neguit és haver de fer-la o deixar-la".<sup>19</sup> De seguida va poder treballar per a l'Arxiu de la Ciutat de Barcelona, primer en el Dietari de l'Antic Consell Barceloní i, després, en la revisió dels índexs del LLibre de les Solemnitats de Barcelona, gràcies a Agustí Duran i

---

<sup>16</sup> Carta citada, del 25-III-1999.

<sup>17</sup> Op. cit. vol II.

<sup>18</sup> La seva neboda Carlota Soldevila em va explicar que Frederic Pau Verrié, aleshores jove component de la resistència cultural, s'admirà de la bona disposició de F. Soldevila per continuar la lluita, perquè temia trobar-se amb un home vençut moralment, com havia succeït amb d'altres que hagueren d'afrontar el resultat de la guerra i l'exili.

<sup>19</sup> Ibidem.

Santpere. Així mateix, s'incorporà als clandestins Estudis Universitaris Catalans (que s'havien reprès l'any anterior) i pogué abordar el seu projecte de redactar una Història d'Espanya, gràcies al mecenatge de Fèlix Millet i de l'Agrupació Benèfica Minerva, com tindrem ocasió d'analitzar en detall més endavant. El volum de treball que va haver d'assumir fou tal que en una carta a Rosa Leveroni, del 31-VII-1944, es preguntava: "Quan arribarà per a mi, no l'hora del repòs, però la del treball tranquil i reposat? Començo a témer que mai"<sup>20</sup> I encara l'any següent, en una altra carta també adreçada a R. Leveroni: "Trebollo molt. Es pot dir que no faig altra cosa. L'esdevenidor és nostre --si Déu vol".<sup>21</sup>

Cal tenir present que en aquells moments assumí també la redacció d'una altra obra de gran ambició, la seva monografia sobre Pere el Gran, que continuà la redacció dels seus dietaris personals, que inicià la preparació de l'edició i anotació crítica de les Quatre grans cròniques, i que va reprendre la seva producció poètica i teatral. En aquest darrer sentit, convé recordar que guanyà un premi dels Jocs Florals de Torelló (1948) pel seu poema Mimosa, que edità un seguit de poemes redactats d'ençà de finals dels anys trenta sota el títol La Ruta invisible (1949) i que la seva peça teatral L'hostal de l'amor (1949) assolí un èxit sense precedents en la seva trajectòria, inici d'una intensa relació amb el món teatre que es perllongà al llarg de la dècada dels cinquantes i seixantes. Així mateix, al darrer terç dels anys quarantes, en un intent d'aconseguir prestigiar la tot just incipient represa de l'edició en català, aconseguí reeditar algunes de les seves obres anteriors, com ara Hores angleses (1947) --que havia aparegut per primer cop durant la guerra-- o la peça dramàtica en vers Guifré (1949), la primera edició de la qual era de 1927, sense assolir, però, cap èxit de públic.

### ***11.2.-Bàndols en mutació, primeres conversions i articulació d'una resistència cultural***

L'arribada del grup d'intel.lectuals esmentat abans va donar un impuls decisiu a l'articulació d'un primicer front resistencial antifranquista, sobretot pel que fa a l'àmbit cultural. Tot i no tractar-se d'un contingent humà molt nombrós, l'alta categoria dels seus components explica el revulsiu que suposà la seva arribada. La majoria (i també els més significatius) s'instal.laren a Barcelona, on ja residien anteriorment; no en va era la capital del conjunt català i havia estat,

---

<sup>20</sup> Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

<sup>21</sup> Carta del 18-VII-1945. Fons R. Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

com ja s'ha vist, el veritable motor de la institucionalització cultural contemporània. La ciutat amb què es trobaren, però, era ben diferent de la que havien deixat. Josep Palau i Fabra (ell mateix resistent de primera fornada que havia romàs a l'interior) ha donat un testimoni de la situació precària en què es trobava la capital catalana durant els anys 1939 i 1940: "Barcelona era un cos exhaust a causa de la gran sagnia de la guerra i de l'èxode".<sup>22</sup> El propi F. Soldevila va recollir aquesta mateixa impressió en una conversa que va mantenir amb Agustí Calbet, "Gaziel", poc temps després d'haver retornat, el 25-X-1943:

"Visita de Gaziel (...) Està gras, rodanxó, amb una mica d'aire de fraret (...) Parlant de l'eufòria de Madrid, 'Madrid és la capital de la victòria, Barcelona la de la derrota'. Allí els centres científics treballen, ací no han deixat res. Ha parlat de catacumbes i de com tot ressorgirà sobtadament. Així i tot, pessimista".<sup>23</sup>

Naturalment, als dos factors esmentats anteriorment per Palau i Fabre (la sagnia de la guerra i la de l'exili) calia afegir-hi la fortíssima repressió (cultural, social, lingüística) que les autoritats franquistes desencadenaren des d'un primer moment i que tingué com a objectiu preferent el cap i casal (precisament per la seva funció capitalina i pel fet d'ésser el principal nucli de producció i distribució cultural dels territoris catalans), sense que això volgués dir que la resta no en quedessin també notablement afectats.<sup>24</sup> En una situació així, no ha de sorprendre que l'actitud que prevalgués entre el conjunt de la població fos la mal confiança i la voluntat de procurar guanyar-se la vida i de no embolicar-se en res. Un posicionament del qual no en foren aliens certs intel·lectuals que (segurament pel fet d'haver estat represaliats, en la majoria de casos) iniciaren un radical "exili interior" consistent sovint en "tancar-se a casa" (o en la seva feina professional) i desentendre's de tota posició resistencial organitzada, sense que això impliqués necessàriament una acceptació de la política del règim. Aquesta actitud és perceptible en casos com els dels poetes Josep M. López Picó i Agustí Esclassans,<sup>25</sup> així com en el cas d'Ernest Martínez

---

<sup>22</sup> Temps congelat, dins "Cultura. Avui", 11-V-1995, p. IX.

<sup>23</sup> Dietaris..., vol II.

<sup>24</sup> Una visió general sobre la repressió de caire lingüístico-cultural, apareguda recentment, és la de Josep M. Solé i Joan Villaroya, Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes 1936-1975, Ed. Curial, Barcelona, 1994.

<sup>25</sup> Ambdós han deixat testimoni escrit de la seva situació personal. Esclasans a La meua vida (Ed. Selecta, Barcelona, 2 vol., 1957) i López Picó al Dietari 1929-1959 (PAM, Barcelona, 1999).

Ferrando que, després d'ésser depurat<sup>26</sup>, fou el substitut de F. Valls Taberner al capdavant de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i fou el president de la secció d'estudis medievals de la delegació barcelonina del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC).

En canvi, els antics exiliats que volgueren comprometre's representaren una alenada d'esperança i constituïren una contribució decisiva per a la reactivació d'un front resistencial, ja que pogueren sumar-se als que havien restat al país i que tenien prou ànim com per continuar la lluita (entre els quals cal destacar personalitats com ara Jordi Rubió i Balaguer, Miquel Coll i Alentorn o Ramon Aramon, que es significaren per la seva iniciativa de reconstrucció de l'Institut d'Estudis Catalans, ja d'ençà del 1940).<sup>27</sup> Rosa Leveroni, que també havia restat a la capital catalana, en assabentar-se del retorn de F. Soldevila va escriure al ja citat Josep Palau i Fabre i li digué: "Ja som un mes".<sup>28</sup>

A la conjunció entre els arribats de l'exili i aquells que, a l'interior, des d'un primer moment es van erigir en resistents cal afegir-hi, durant els anys següents al triomf franquista, un seguit de personalitats que es decantaren envers una opció cada cop més crítica amb el règim. Alguns dels intel·lectuals i polítics catalans que durant la guerra van donar suport als militars nacionalistes espanyols van modificar la seva posició un cop aquest grup es va imposar. A grans trets, es pot dir que aquests sectors, en un principi, comptaven que el triomf franquista havia de servir per restablir una situació similar a l'anterior del conflicte bèl·lic (sobretot pel que fa a l'eliminació de totes les mesures adoptades durant el període revolucionari i a la restitució dels patrimonis incautats aleshores), fins i tot esperaven una certa repressió del catalanisme polític en el seu conjunt, però difícilment van preveure la duríssima repressió que finalment es desfermà i l'actuació aniquiladora contra la llengua i la cultura catalanes que es va adoptar.

---

<sup>26</sup> Pierre Vilar ha explicat que E. Martínez Ferrando havia estat empresonat perquè durant la guerra assumí la responsabilitat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i que fou alliberat gràcies a les gestions fetes per F. Valls-Taberner. Vegeu Pensar històricament, Ed. 3i4, València, 1995, p. 164. Convé recordar que Martínez Ferrando, durant el conflicte bèl·lic, fou membre de la Institució de les Lletres Catalanes, encara que per molt poc temps, ja que fou substituït per Joan Oliver (Maria Campillo, Escriptors catalans..., p. 256). Sobre la seva notable aportació historiogràfica, vegeu "D'altres noms de primer ordre" (cap. XIII).

<sup>27</sup> Sobre els diferents posicionaments adoptats pels intel·lectuals i la mateixa idea, complexa, "d'exili interior", vegeu l'article Els exilis interiors, que vaig redactar per al catàleg Una esperança desfeta. L'exili de 1939 (Museu d'Història de Catalunya-Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2000, ps. 81-88).

<sup>28</sup> És el propi Josep Palau i Fabra qui ho reporta en l'article ja citat.

La renúncia al propi idioma, la ruptura absoluta amb la trajectòria anterior i amb la tradició cultural pròpia eren propòsits difícilment assumibles, sobretot per part dels intel·lectuals (però també dels polítics i industrials que volien continuar exercint un cert paper públic). I la mateixa intenció d'un "genocidi cultural" era difícil d'acceptar per part de qualsevol català que tingués un mínim de formació. No ha de sobtar, doncs, que un nombre significatiu, ja des d'un primer moment, es moguessin en favor de la preservació de la cultura pròpia (sense que aixó signifiqués necessàriament una actitud d'oposició política contra el règim). Aquesta actitud és ben detectable, per exemple, en el grup d'industrials i de gent de professions liberals que, encapçalats per Fèlix Millet i Maristany, finançaren Benèfica Minerva, institució de mecenatge de la cultura catalana que subvencionà l'Institut d'Estudis Catalans, els Estudis Universitaris Catalans i diversos intel·lectuals (entre els quals, F. Soldevila). Joan Samsó ha assenyalat: "aquell sector social, majoritàriament empès a alinear-se amb el franquisme durant la guerra era l'únic que estava en condicions per iniciar i dur a terme un pla de salvament".<sup>29</sup> Però ell mateix ha objectat també: "Una altra cosa, però, fóra pensar, a l'hora del balanç, si potser aquell grup salvador i, per extensió, al seu estament social, no li resultà barat i rendible el catalanisme i el prestigi del lideratge cultural que tan repetidament se li ha atribuït. De fet, aquella providència a la cultura catalana no contradiu la seva assimilació política, en una part molt important, pel franquisme".<sup>30</sup>

Un altre nucli important d'on sorgiren gent que canvià de posició fou del si de la Lliga.<sup>31</sup> Hi contribuï, en bona part, el tracte que envers aquests sectors van dispensar les autoritats franquistes, que arribaren a aplicar la llei de Responsabilidades Políticas y Civiles (encarregada de castigar tots aquells que s'havien oposat a l'aixecament militar del 1936) a significatius membres del

---

<sup>29</sup> Joan Samsó ha realitzat un estudi minuciós sobre la situació de la cultura catalana durant el període 1939-1951, en la seva tesi doctoral La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951). Del seu treball se n'ha fet una edició reduïda amb el mateix títol, de dos volums, a càrrec de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Barcelona, 1994-1995). La cita és extreta de l'original de la seva tesi doctoral, p. 330.

<sup>30</sup> J. Samsó, tesi doctoral, p. 348.

El propi Samsó esmenta, en aquest sentit de crítica a la burgesia catalana, dos articles; un de Rafael Tasis (amb el pseudònim de Pere Bernat) El paper polític de la burgesia, dins "La Nostra Revista" (gener-febrer 1957, ps. 406-408) i un altre de J. M. de Sagarra, La burgesia catalana, dins "La Vanguardia" (22-I-1966). Una mateixa actitud crítica és també la que han manifestat recentment (i de manera molt ben documentada) Carme Molinero i Pere Ysàs a Els industrials catalans durant el franquisme (Eumo ed., Vic, 1991).

<sup>31</sup> Vegeu l'article de Francesc Vilanova anteriorment esmentat 1939: la 'falsa ruta'... i el llibre de Borja de Riquer, també citat, L'últim Cambó...

grup que, paradoxalment, havien manifestat explícitament el seu suport als militars insurrectes.<sup>32</sup> Un cas emblemàtic és el de Raimon d'Abadal.<sup>33</sup> I encara és més significatiu el de Francesc Cambó<sup>34</sup>, que havia donat ajut polític i econòmic a l'aixecament militar, que va restar fora del país fins a la mort i que va arribar a finançar algunes iniciatives culturals de marcat caràcter catalanista (com ara la revista "Quaderns de l'exili"<sup>35</sup>). Un altre exemple d'un decantament cada cop més crític envers el franquisme és el de Josep Puig i Cadafalc, que durant la guerra ja fou dels pocs dirigents de la Lliga que no van donar suport a la revolta militar<sup>36</sup> i que quan arribà a Barcelona el 1941, encapçalà la reconstrucció de les activitats de l'Institut d'Estudis Catalans. També entre les files d'intel·lectuals reputats hi va haver el cas d'Agustí Calbet "Gaziel", de Josep Pla (extensible al grup català de la revista "Destino") o de Llorenç de Villalonga, que passaren de posicions afins al règim a opcions cada cop més distants, fins arribar a un compromís ferm en la defensa de la cultura pròpia.<sup>37</sup> I

---

<sup>32</sup> Vegeu Francesc Vilanova, Les responsabilitats polítiques dels regionalistes catalans (1939-1942) (dins "Recerques" núm 31, Ed. Curial, Barcelona, 1995, ps. 19-36), on s'arriba a la següent conclusió: "En tot plegat hi havia una barreja d'arbitrarietat, d'abús de les denúncies i de ganes, més o menys oficials, d'assenyalar als regionalistes quin era el seu lloc exacte dins el nou règim i de recordar-los que no podiem aixecar gaire el cap perquè, en qualsevol moment, es podien trobar embolicats amb un procés judicial". El propi Vilanova ha realitzat recentment un estudi més extens sobre la qüestió: Repressió política i coacció econòmica, PAM, Barcelona, 1999.

<sup>33</sup> Estudiat pel ja esmentat F. Vilanova a Ramon d'Abadal: Entre la història i la política, Pagès ed., Lleida, 1996.

<sup>34</sup> Sobre la trajectòria final de Cambó, vegeu Borja de Riquer, L'últim Cambó (1936-1947), Ed. Eumo, Vic, 1996.

<sup>35</sup> El mateix Joan Sales, fundador de la publicació, va explicar el fet: "D'en Cambó havíem de rebre un últim i generós donatiu quan ja havia mort". Vegeu Unes paraules prèvies, presentació a l'edició facsímil de la revista: Quaderns de l'exili (Mèxic 1943-1947), Col. Documents, Estudis Nacionalistes, Barcelona, 1982. Més recentment reproduït a Els "Quaderns de l'exili", Barcelonesa d'edicions, Barcelona, 1994, p. 14.

<sup>36</sup> Així ho ha remarcat Francesc Vilanova a l'article Les diferències entre la 'verdad històrica' i el 'maniquesimo', dins "L'Avenç" 178, febrer 1994, p. 55.

<sup>37</sup> Darrerament, sobre Gaziel ha aparegut el llibre de Manuel Llanas, Gaziel: vida, periodisme i literatura, (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998). La bibliografia sobre Josep Pla comença a ésser ingent. Entre els que s'han ocupat de la seva biografia convé destacar Lluís Bonada, Josep Pla (Edicions del País Valencià, València, 1997); Cristina Badosa, Josep Pla, el difícil equilibri entre literatura i política 1927-1939 (Ed. Curial, Barcelona, 1994); Marina Gustà, Els orígens ideològics i literaris de Josep Pla (Ed. Curial, Barcelona, 1995) i Xavier Febrés, Josep Pla, biografia d'un home not (Plaza & Janés, Barcelona, 1990), entre d'altres. A aquests caldria afegir-hi aquells que més que incidir en la seva trajectòria vital, han centrat la seva atenció en l'anàlisi de la seva obra, com poden ésser els treballs pioners de Joan Fuster, Albert Manent o Josep M. Castellet, fins als més recents de Xavier Pla o del ja citat L. Bonada. Esment especial mereix l'article de Joan Triadú Notes al marge sobre J. Pla i els exiliats ("Revista de Catalunya", núm 123, nov. 1997, p. 67). Sobre



una mutació semblant seguiren molts d'aquells que durant la guerra volgueren mantenir-se en una posició de neutralitat, com ara Carles Soldevila, que a mitjans dels anys quaranta ja manifestà un substantiu canvi d'actitud que registrà el propi Ferran en els seu dietari: "L'evolució que ha fet ha estat notable; ara ja s'acosta al punt de partença. I deurà acabant arribat-hi"<sup>38</sup> Carles féu part dels nuclis favorables a Joan de Borbó (a qui consideraven com el monarca que podia oferir una sortida democràtica al franquisme) que prengueren un relleu polític notable pels volts de 1945. En un informe de la Jefatura Provincial de *Falange Española* de Barcelona, de l'abril d'aquell any, se'l considerava com el dirigent d'una de les branques del moviment, la dels "monárquicos de ultima hora" que es reunien a la llibreria Argos (on ell treballava) i que eren acusats de "advenedizos y separatistas" per part de l'altra branca de Renovación española.<sup>39</sup>

Aquesta mena de canvis de posició personal es van veure estimulats pel resultat final de la segona guerra mundial, favorable als aliats. Encara que les expectatives de canvi de règim que van sorgir aleshores no es van veure acomplertes pels imperatius de la "guerra freda" (Franco es convertí per als aliats occidentals esdevinguts aleshores "atlantistes", en un mal menor), alguns ja van fer un pas decisiu envers posicions més o menys crítiques. Aquest fóra el cas, per exemple, de Jaume Vicenç Vives, com tindrem ocasió d'analitzar més endavant. No obstant aquest decantament favorable a l'ajut a la cultura catalana (és a dir, a no donar suport a l'operació de genocidi cultural promoguda per les autoritats franquistes) per part d'importants sectors intel·lectuals, encara eren prou significatius (i amb poder polític) aquells que, durant els anys quaranta, feren l'apologia de la política del règim. Citem, també a títol d'exemple, Eugeni d'Ors, Joan Estelric, Ferran Valls i Taberner (mort el 1942), Carles Sentís, Manuel de Montoliu, Felip Mateu i Llopis, Martí de Riquer o Llorenç Riber.

El fet que el que podríem dir-ne la "resistència cultural" pogués aglutinar un espectre tan ampli d'opcions polítiques (i que fins i tot pogués comptar amb més o menys suport de gent afí al règim) condicionà en gran manera l'actuació,

---

la dimensió historiogràfica de l'obra de Gaziel i de Pla, vegeu "Memòria personal i història col·lectiva" (cap. XIII). Pel que fa a Llorenç de Villalonga, qui més ha estudiat la seva faceta d'inicial addicte al règim franquista, ha estat Josep Massot i Muntaner. Vegeu, per exemple, Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, ps. 42-43.

<sup>38</sup> Dietaris de l'exili i del retorn, vol II, 2-IX-1945.

<sup>39</sup> Citat per Carles Santacana a Actituds catalanes davant la Segona Guerra Mundial, dins Història, política..., vol X, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 228.

en el front cultural, dels mateixos sectors clarament oposats al franquisme. Així, pel que fa a l'estricta àmbit cultural, va prevaldre, ja en els primers temps, una actitud que Joan Samsó ha qualificat de "possibilisme digne", que tractava d'aprofitar totes les esclertes del règim per tal d'assegurar i consolidar la posició de la llengua i la cultura catalanes.<sup>40</sup> Una frase del propi F. Soldevila pot sintetitzar l'estratègia a seguir: "Allargar la mà, no per pidolar, sinó per apoderar-se de tot el que es pugui"<sup>41</sup> I és que ell era ben conscient de les ambigüitats inherents a la moment que es vivia, com es fa palès en aquest altre fragment dels seus dietaris, del 14-XII-1946:

"El president [del Centre Excursionista de Terrassa] és de la situació i això li permet d'obtenir l'autoritació necessària [per fer conferències públiques en català]. Són aquestes combinacions que ara es produeixen i que cal explotar"

Naturalment aquesta actitud de "possibilisme digne" responia a una estratègia col·lectiva (acordada entre els propis nuclis resistencials) i seguida per gent compromesa directament amb l'oposició política; és a dir, per aquells que --com era el cas de F. Soldevila-- eren perfectament conscients que la defensa de la cultura i la nació catalanes passava pel derrocament del franquisme i la recuperació de les llibertats democràtiques. D'ací que un tal posicionament no tingués res a veure amb d'altres "possibilismes" particulars, senzillament oportunistes, desvinculats de tota articulació amb nuclis d'oposició política, que també es donaren. No existí, per tant, cap divisió taxativa entre la resistència específicament política i la cultural. Al contrari, la mateixa situació dictatorial establí un lligam indestruïble entre els dos àmbits, ja que com ha assenyalat Joan Triadú (un altre dels protagonistes destacats de la resistència de l'època): "si tot el que fos política restava prohibit i tota intervenció en la política oficial només podia ésser qualificada de col·laboracionisme, la cultura havia de servir de nucli de la política i de *pas* cap a la política"<sup>42</sup>

Cal ésser conscient que, especialment durant els anys quaranta, la defensa de la llengua i cultura catalanes era un acte d'una radicalitat profunda. Era tota una cultura que havia passat a la clandestinitat i optar per "passar-se a la clandestinitat", per part dels intel·lectuals (que bàsicament havien de viure d'escriure) volia dir, com ha remarcat l'esmentat J. Triadú, "entrar en la prehistòria".<sup>43</sup> Tot el contrari, com el mateix autor assenyalava, de "passar-se al

---

<sup>40</sup> J. Samsó, Op. cit. p. 73.

<sup>41</sup> Dietaris...., vol II, 27-X-1945.

<sup>42</sup> Joan Triadú, Una cultura sense llibertat, Ed. Aymà, Col. "La Mirada", Barcelona, 1978. Ps. 78-79

<sup>43</sup> J. Triadú, Op. cit., p. 15.

castellà, que volia dir l'actualitat i una certa promoció assegurades".<sup>44</sup> Així, "qui escrivia en català s'arrenglerava, encara que no ho volgués, amb els condemnats, amb els perseguits i amb els exiliats".<sup>45</sup> En aquest context dels primers anys de la dictadura, adoptar una actitud clarament favorable al desenvolupament del català no era pas, però, gens fàcil perquè tampoc no era clar quina estratègia seria la millor. Així ho registrà el propi F. Soldevila en el seu dietari, el 20-XI-1945:

"Els parers estan dividits sobre si en cas que permetessin publicar en català, s'ha de publicar o no i als que som partidaris de publicar ja comencen a dir-nos col.laboracionistes. Posats en aquest terreny, menys inexacte, tot i ésser-ho, fóra de dir que els col.laboracionistes són ells. Neofalangistes."

Les acusacions de col.laboracionisme foren molt freqüents, sobretot durant aquest període d'autarquia franquista, ja que constituïen la màxima desqualificació. Fins a un cert punt s'explica la seva proliferació, ja que una de les tàctiques del règim en el camp cultural fou, en mots de Triadú, "obrir més esclotxes de concessions mínimes, sense modificar els seus propòsits anihiladors".<sup>46</sup> Això suscità una gran confusió i perplexitat en una oposició que no comptava amb organismes unitaris que articulessin una acció comuna contra la dictadura i que encara mantenia una profunda disparitat de criteris d'actuació entre "l'exili" i "l'interior". Des de l'exili --com ha assenyalat l'esmentat Triadú--, "hom mirava, en general, amb preocupació i sovint amb malfiança, de vegades amb una hostilitat radical aquest tombant mínim, però molt significatiu, que es produïa a l'interior".<sup>47</sup> Exemples d'aquesta actitud foren Miquel Ferrer (que en un article publicat a l'exili féu una llista dels qui "han acceptat honors i prebendes dels organismes culturals del règim franquista")<sup>48</sup> i Eugeni Xammar

---

44 Ibídem, p. 15.

45 Ibídem, p. 44.

46 La resistència cultural, dins Els Països Catalans, vol XI d' Ulisses. Enciclopèdia de la recerca i la descoberta. Barcelona, 1984. ps. 87-88

47 J. Triadú, Op. cit.

48 Vegeu Miquel Ferrer Intel.lectuals al servei de l'opressor, aparegut a "Ressorgiment" (núm 393, Buenos Aires, abril 1949, p. 6371) La relació de noms era llarga: Eugeni d'Ors, Aunós, Ventosa, el baró de Viver, Josep Pla, Manuel Brunet, Martí de Riquer, Ignasi Agustí, Carles Sentís, Andreu A. Artís, Santiago Nadal, Joan Teixidor, Llorenç Riber, Josep M. Lopez Picó, Tomàs Carreres i Artau, Esteve Terradas, Josep M. Millàs i Vallicrosa, Mossèn Josep Rius i Serra, Jaume Vicenç Vives, Ernest Martínez Ferrando, Joan Carandell, Pere Font i Puig, Mossèn Higiní Anglès, Jeroni de Moragas, Mossèn Joan Tusquets, Josep M. Massip, Carles Soldevila, Manuel de Montoliu, Josep M. Junoy, Miquel Capdevila, Sebastià Juan Arbó, Joan Estelrich, Sebastià Sánchez Juan, Josep Bru i Jardí, J. Ramon Masoliver, J. Ruiz Fornells i "alguns altres".

que a "Quaderns" publicà un escrit contra el grup de "Destino", Fora de la comunitat catalana.<sup>49</sup>

La clandestinitat no podia éser sinònim només de "resistència" i prou, calia, perquè fos efectiva, que dongués els seus fruits. I així succeí, ja en els aparentment obscurs anys quaranta. Pel que fa només a Barcelona, aparegueren nombrosos cenacles en cases privades on els autors pogueren donar a conèixer les seves obres, es publicaren revistes literàries en català (la principal, sens dubte, "Ariel", impulsada d'ençà del 1946, per Joan Triadú, J. Palau i Fabre, Josep Romeu, Miquel Tarradell i Frederic-Pau Verrié --i en la qual tingué també un paper destacat Rosa Leveroni<sup>50</sup>), prengué forma el mecenatge col·lectiu (l'agrupació Benèfica Minerva, presidida per Fèlix Millet i Maristany) i, sobretot, s'intentà recuperar les principals institucions culturals de preguerra. En aquest darrer propòsit, els esforços se centraren, en primeríssim lloc, envers la reconstrucció de l'Institut d'Estudis Catalans, (que havia de servir per orientar el conjunt de la política cultural catalana) i dels Estudis Universitaris Catalans (que havien de servir per formar els quadres de la resistència cultural). Una situació similiar es donava també en d'altres indrets dels territoris catalans. A les Illes destacà l'actuació de Francesc de Borja i Moll per tal de fer possible l'edició en català (assistit d'ençà del 1943 --i durant setze anys-- pel filòleg valencià Manuel Sanchis Guarner, que en aquella data sortí de les presons franquistes); mentre que un propòsit semblant era el que impulsava, al País Valencià, l'actuació de Xavier Casp i Miquel Adlert en aquells moments.<sup>51</sup> Una actuació, aquesta darrera, que mantenia una estreta relació amb els nuclis

---

<sup>49</sup> "Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials", núm 24, Perpinyà, maig-juny 1947, ps. 26-29. Modernament reproduït a Eugeni Xammar, Cartes a Josep Pla, (a cura de Xavier Pla), Quaderns Crema, Barcelona, 2000, ps. 205-125.

<sup>50</sup> Existeix una edició facsímil dels 23 fascicles de la revista que arribaren a aparèixer durant el període 1946-1951 (Ed. Proa, Barcelona, 1978).

Al marge de l'apartat que li dedica Joan Samsó en el seu llibre, existeixen nombrosos articles que valoren la gran importància que tingué en el seu moment, com ara el de Joan Perucho, Ariel, una revista històrica ("Avui", 22-IV-1998, p. 20).

Val a dir, però, que "Ariel" tingué un precedent, la revista "Poesia", impulsada per Josep Palau i Fabre, de la qual n'aparegueren vint números entre el març de 1944 i novembre de 1945.

<sup>51</sup> Sobre la situació a les Illes en aquella època ja s'ha esmentat el llibre de Josep Massot i Muntaner, Els intel·lectuals mallorquins..., al qual caldria afegir-hi també el testimoni del propi Francesc de Borja i Moll, Els altres quaranta anys (1935-1974), Ed. Moll, Mallorca, 1975. Pel que fa al País Valencià, també s'ha fet esment de l'obra més important referida al període: Santi Cortés, València sota el règim franquista.

Concretament sobre la reclusió i posterior alliberament de M. Sanchis Guarner, vegeu l'article del mateix Santi Cortés, Primera postguerra de Sanchis Guarner, dins "El Temps" 653, 23-XII-1996, ps. 52-56.

resistents del Principat, especialment amb el nucli de la revista "Ariel", com ha explicat Xavier Ferré (a partir de la correspondència entre Xavier Casp i Rosa Leveroni) en la seva tesi doctoral València en l'espai català (1943-1968).<sup>52</sup> I encara als noms esmentats caldria afegir-hi, pel cas valencià, els de Carles Salvador, Miquel Duran, Adolf Pizcueta o Maximilià Tous; mentre que a les Illes, despuntaren Josep M Llombart i Jaume Vidal Alcover.

Tot aquest seguit d'iniciatives resistents possibilità que es pogués impedir, de fet, l'objectiu anihilador del franquisme. Malgrat tots els intents en sentit contrari per part de les autoritats, s'aconseguí restituir la normativa fabriana en les primeres edicions de llibres en català i s'evità, així, un retorn a una situació d'indefinició similar a l'existent durant el segle passat. Així mateix, es pogueren mantenir les institucions d'alta cultura més emblemàtiques i es va preservar, també a l'interior, les bases d'un retrobament nacional de tots els territoris de parla catalana (del qual la presència de poetes illencs i valencians en els cenacles clandestins barcelonins n'era un bon testimoni).

Pel que fa a la producció cultural, no és cap exageració afirmar que els anys quaranta (malgrat tots els condicionants) van ésser, paradoxalment, molt fructífers fins al punt que Pere Gimferrer ha dit que foren una "època brillant", ja que, segons ell, "per raons de tipus cronològic hi havia una colla de gent de gran categoria que havia arribat a la maduresa"<sup>53</sup> L'afirmació pot resultar xocant, sobretot si ens fixem en l'esfera pública, on els resultats de la recuperació del català eren ben migrats (com era el cas de la represa de l'edició en català, que tot i ésser efectiva d'ençà del 1946, dos anys més tard es mantenia en unes xifres ridícules), però ja no ho és tant si tenim en compte els treballs empresos aleshores i que no sortiren a la llum fins més tard, com és el cas de la monumental Història d'Espanya, de F. Soldevila, que constitueix un exemple ben il·lustratiu d'aquesta paradoxa. De fet, com ha assenyalat Joan Samsó, l'any 1947 marcà un punt d'inflexió en la gestació de la represa cultural dels anys cinquanta.<sup>54</sup> Malgrat que aquesta data sigui la de l'afermament de Franco al capdavant del poder de l'estat (fou l'any del referendun sobre la seva continuïtat) va ésser també la de les multitudinàries festes de l'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat, que constituïren (a causa de l'ús públic que es féu de la llengua catalana), segons l'autor esmentat, un símbol de "la represa

---

<sup>52</sup> Tesi inèdita, defensada el setembre de 1993 a la Universitat de Barcelona (Departament de Sociologia i Metodologia de les Ciències Socials) i que m'ha estat amablement facilitada pel propi autor.

<sup>53</sup> Entrevista a "Avui Diumenge", 5-IV-1994, p. 14.

<sup>54</sup> J. Samsó, Op. cit, p. 96.

col.lectiva i del fracàs de l'intent liquidador del franquisme".<sup>55</sup> Un altre fet recollit pel mateix Soldevila el 26-I-1947 reforça la idea que aquest any constituí un moment de canvi: "No s'ha celebrat la liberació [franquista] per primera vegada"<sup>56</sup>

Ara bé, el desencís definitiu envers un pròxim canvi de règim amb l'ajut de les potències democràtiques va dividir de manera gairebé definitiva el món de l'exili i el de l'interior. D'ençà d'aleshores l'exili quedà progressivament (però de forma accelerada) reduït a una actitud testimonial dels qui decidiren no retornar, amb una possibilitat d'incidència cada cop menor en el desenvolupament de la pròpia resistència antifranquista, per més que, en determinats aspectes (especialment en l'àmbit cultural i ideològic), jugués un paper no pas menyspreable. En aquest darrer sentit, només cal recordar la importància que van tenir alguns dels escriptors refugiats a Mèxic (sobretot Vicenç Riera Llorca i Agustí Bartra) en la maduració intel.lectual de Joan Fuster<sup>57</sup> o la rica correspondència entre Jaume Vicenç Vives i Josep Ferrater Mora (exiliat als Estats Units).<sup>58</sup>

### 11.3.-L'oposició política antifranquista

La "resistència cultural" fou un àmbit on, com s'ha dit, fou possible d'integrar --fins a cert punt-- elements afins al propi règim. Una altra cosa fou l'explícita oposició política, que comportà un major grau de compromís i de risc per a la pròpia seguretat personal dels qui en feren part. Feta aquesta distinció, convé remarcar que la majoria dels principals capdavanters de la resistència cultural foren també membres de l'oposició política antifranquista, raó per la qual els dos termes sovint s'han utilitzat com a sinònims. És el cas de Ferran Soldevila i també el de Josep Pous i Pagès, Carles Riba, Jordi Rubió, Joan Triadú, Miquel Coll i Alentorn, Joan Oliver (retornat el 1948), Rafael Tasis, Joan Sales, Manuel Sanchis Guarner, Enric Soler Godes i molts d'altres. Així mateix, de cara a les autoritats, foren considerades com a actes subversius (altament "polítics", per tant) les simples reunions de caire literari realitzades en cases privades. El propi F. Soldevila en el seu dietari consigna, el 19-III-1946:

---

<sup>55</sup> Ibidem, p. 92.

<sup>56</sup> Dietaris, vol II.

<sup>57</sup> Vegeu l'entrevista a Santi Cortés, curador de la correspondència de J. Fuster amb Agustí Bartra (Ed. 3i4, València, 1999), dins "El Temps" 4-I-2000, ps. 57-59.

<sup>58</sup> Vegeu Epistolari de Jaume Vicenç Vives (a cura de Josep Clara, Pere Cornellà, Francesc Marina i Antoni Simon), vol I, Centre d'Estudis Històrics i Socials, Girona, 1994.

"Ahir a la tarda hi va haver una lectura d'En Sagarra a Can Millet, organitzada per Benèfica Minerva (...) al cap d'una mica arriba un anònim, donant deu minuts per posar terme a la 'reunió catalanista'(...) Preval la idea de plegar (...) En sortir, van trobar grups al carrer. Es veu que eren els falangistes del SEU"<sup>59</sup>

Naturalment l'oposició política no es va reduir només (ni de manera preferent) al front cultural (encara que aquest sigui el principal centre d'atenció del present treball). Ja d'ençà de principis dels anys quaranta va haver-hi, també, organització partidista, lluita sindical i acció armada. En cap cas no es tractà d'una oposició "de saló". Tampoc no fou una oposició monolítica i ben coordinada, sinó que el seu espectre polític fou plural (anà des dels sectors anarquistes i comunistes fins a la democràcia cristiana o el monàrquics demòcrates, passant pels nuclis independentistes)<sup>60</sup> i les tensions i estratègies divergents entre els diferents grups sovintegaren. Així mateix, va comptar, malauradament, amb nombroses víctimes, especialment entre els integrants de les organitzacions obreres que durant aquell període adoptaren la lluita armada. En aquest sentit cal recordar l'intent fallit d'ocupació de la Vall d'Aran, l'octubre de 1944, per part de 3.000 guerrillers armats, sota la direcció política dels comunistes (que renunciaren a la lluita armada el 1948)<sup>61</sup> o les accions urbanes (atemptats, atracaments,...) dels grups llibertaris que es perllongaren fins als anys seixanta.<sup>62</sup>

### ***11.3.1.-El "Comitè Pous i Pagès i la significació política de F. Soldevila.***

Com ja s'ha avançat, F. Soldevila fou un destacat membre de la resistència cultural i, al mateix temps, un membre actiu de l'oposició política. La seva estreta amistat amb Josep Pous i Pagès féu que participés en els diferents intents que l'escriptor i dirigent polític empordanès emprengué per tal d'unificar les diferents forces antifranquistes de l'interior d'ençà del seu retorn de l'exili, el 1944. Primer, l'Aliança de Partits Republicans Catalans fundada el juliol de

---

<sup>59</sup> Dietaris..., vol II.

<sup>60</sup> Una recent visió de conjunt de les diferents forces (i de llurs divisions internes) es pot trobar a Borja de Riquer, "El règim franquista als Països Catalans" dins La llarga postguerra, vol 10, d'Història. Política, Societat..., ja esmentat, ps. 58- 65. Així mateix, pot ésser útil la consulta del llibre col.lectiu El franquisme i l'oposició. Una bibliografia crítica (1939-1975) (Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1981), on són recensionades més de 4.000 publicacions editades durant el franquisme sobre la qüestió.

<sup>61</sup> Daniel Guinard, L'intent d'invasió de la Vall d'Aran, dins Història, Política..., vol X, ps. 222-223.

<sup>62</sup> Recentment la revista "Presència", suplement dominical del diari "El Punt", del 24/30-I-1999, dedicà un especial als Maquis, amb un article de Pau Lanao, Mai no van acceptar la derrota i una editorial de títol ben explícit: Els maquis també són la nostra història.

1945 i formada per la Unió Democràtica (UDC), Esquerra Republicana (ERC) Acció Catalana Republicana (ACR), Estat Català (EC), Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE) i la Unió de Rabassaires, i després el Consell Nacional de la Democràcia Catalana fundat l'octubre del mateix 1945, arran de la incorporació del Moviment Socialista (MSC) i del Front Nacional (FNC), que passà a anomenar-se Comitè Permanent de la Democràcia Catalana d'ençà del 1947 i que fou conegut com a "Comitè Pous i Pages", donat que el veritable aglutinant del grup era el carisma personal del seu dirigent.<sup>63</sup> Precisament era també aquest factor d'ascendent personal amb el líder allò que possibilità la col.laboració de F. Soldevila (home políticament independent) amb l'esmentat organisme. La dimensió política d'aquest comitè fou molt notable, ja que, com ha assenyalat Daniel Díaz Esculies, "no era simplement un aplec de partits i organitzacions antifranquistes, sinó que anava molt més enllà".<sup>64</sup> Efectivament, la seva intenció era la de dirigir la lluita antifranquista i, per tant, establir el centre polític a l'interior i no a l'exili. D'ací es derivaren nombroses tensions amb l'exterior, ja d'ençà que el president Josep Irla va nomenar un govern, el 14-IX-1945, sense haver consultat el grup de Pous. El consell assumí plenament la direcció política a l'interior i el seu líder es pot considerar com una mena de president de la Generalitat principatina de facto, funció que exercí fins a la seva mort el 1952 (moment en què es dissolgué aquest organisme polític, ja que amb el seu traspàs desaparegué el veritable element cohesionador).

F. Soldevila participà en les activitats del grup de Pous i existeix constància que fou l'encarregat de redactar alguns dels escrits que l'organisme presentà en instàncies internacionals. En aquesta col.laboració va tenir molt de pes la seva amistat mútua (que en certs moments arribà a ésser prou profunda), però també influí una certa afinitat política que tenia com a objectiu principal el d'elaborar un llenguatge i una pràctica política d'oposició completament nova i ben diferenciada del discurs establert durant la confrontació bèl·lica. Aquest propòsit és molt clar en determinats fragments del seu dietari personal, com ara aquest del 5-IX-1945:

"Ha aparegut, i vaig veure'l, un periòdic anomenat Bandera. També uns fulls a màquina sota el títol d'Orientacions. Fan una mica d'angúnia. El llenguatge és

---

<sup>63</sup> Sobre aquest organisme de coordinació política, vegeu Daniel Díaz Esculies, L'oposició catalanista al franquisme: el republicanisme liberal i la nova oposició (1939-1960) (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996) i els capítols corresponents al capítol III "La cicatriu 1944-1952" de l'estudi de Maria Àngels Bosch, Pous i Pagès. Vida i obra, Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 1997, ps. 297-336.

<sup>64</sup> Daniel Díaz Esculies, La política unitària de Pous i Pagès, dins "Avui" 15-XI-1995, p. 20.



sovint el d'abans. Sembla que no hi hagi hagut entremig les dues grans tragèdies”.

Així mateix, tenia també molt contacte amb un altre dels membres: Miquel Coll i Alentorn, destacat deixeble seu en l'àmbit historiogràfic, que era un dels integrants del consell en representació d'Unió Democràtica.

En els seus dietaris fa nombroses referències a les seves trobades amb Pous, ja d'ençà del setembre del 1945, del període en què el comitè prenia el nom d'Aliança de Partits Republicans Catalans. Gràcies a això, es poden seguir els diferent estats d'ànim del dirigent i de les diferent tensions existent i algunes de les iniciatives que s'emprengueren. El 26-IX-1945, poc temps després que J. Irla nomenés un govern a l'exili sense haver consultat a l'interior, F. Soldevila constata l'empipada de Pous i mostrava les reticències que li mereixa com a dirigent polític:

"En Pous, cansat, com era de preveure. 'Em sembla que els engegaré a passeig', diu. 'A mi el que més m'agrada és fer d'apòstol'. Ho crec. Però penso que encara li agradaria més fer d'eminència grisa. Dubto que tingui temperament per a les lluites polítiques. És d'aquells, en què Esquerra abundava, que no poden suportar les aspreses de la realitat política. I quan es té aquest temperament, val més no ficar-s'hi: al cap i a la fi, se'n surt aviat."

Malgrat aquesta actitud bon punt desconfiada, no dubtà a col·laborar en diferent iniciatives. Així, el 14-III-48 anotà que feren una reunió Pous, el Dr. Oriol Anguera (que feia d'enllaç entre l'exili i l'interior), Coll i Alentorn i "un noi el nom del qual no he copsat", per tal de parlar sobre el procés d'unió europea i de les possibilitats que el pla Marshall afectés també l'estat espanyol.<sup>65</sup> En trobades posteriors sorgí la iniciativa d'elaborar un manifest en favor de la unitat europea que, pel que es diu en els dietaris, sembla ésser que redactà el mateix F. Soldevila, tot i que ell mantenia una posició molt escèptica sobre la viabilitat real de la unió: "S'ha parlat molt de la unitat d'Europa i de la Federació europea. No hi crec gaire; però, naturalment, són d'aquelles coses que cal fer".<sup>66</sup> L'estudiós Ferran Camps ha confirmat que l'escrit, signat per destacades personalitats catalanes, fou efectivament lliurat a les instàncies europees pertinents.<sup>67</sup> Anteriorment, al final de la guerra mundial, també havia realitzat un escrit de felicitació pel triomf aliat que fou lliurat als consolat britànic i americà de Barcelona, segons em va explicar el seu fill Gerard.<sup>68</sup> És molt

---

<sup>65</sup> En aquesta reunió també era prevista la presència de Carles Riba, que no hi acudí, segons explica el mateix Soldevila.

<sup>66</sup> Dietaris..., 23-III-48, vol II.

<sup>67</sup> Actualment (1999) F. Camps prepara un estudi sobre el tema.

<sup>68</sup> Carta del 30-V-1998.

possible que es tracti de la carta lliurada pel grup de Pous als cònsols britànic, francès i nordamericà de Barcelona en què que s'adheria, el 27-IV-1946, a la nota tripartita signada el 5 de març del mateix any pels governs de Londres, París i Washington en la qual s'instava a formar un bloc democràtic a l'estat espanyol que constituís un govern provisional fort capaç d'organitzar un plebiscit que permetés la fi de la dictadura i que evités un nou enfrontament bèl·lic.<sup>69</sup>

D'altres reunions (potser al marge del grup de Pous) són també consignades en els esmentats dietaris, com la realitzada el 22-V-1947 amb el diputat demòcrata cristià Marc Sherer, que vingué a instàncies d'Unió Democràtica de Catalunya:

"Reunió amb M. Sherer, diputat Lorenès (M.R.P.). No creu que la pressió exterior contra Franco hagi cessat. L'emprèstit americà no és cert. La impressió que ha recollit és la mateixa en tots els sectors de l'oposició, de la CNT als monàrquics: ara com ara, no hi ha res a fer. Creu que cal fixar un programa mínim que uneixi tots els sectors. I que estigui tot disposat per al moment que caigui Franco, per tal que restin assegurats els serveis essencials de la vida del país. Galí [Alexandre] deia coses com aquestes: Que el règim vindrà un dia que s'ensorrarà tot sol; que aquí a Catalunya estimem tant i tant l'ordre... En Riba a penes deia res. En Serrahima parlava tan baix que sovint m'escapaven les seves paraules. Jo m'he mostrat força pessimista: els he recordat que hi ha l'exèrcit (semblaven haver-ho oblidat), que no és com en altres països; que no hi ha qui ofereixi prou garanties als anglosaxons perquè arriquin un canvi; que sols la monarquia podia aglutinar l'exèrcit, que Espanya no té remei..."

L'existència d'una certa organització en les files oposidores i l'arreglament de molts intel·lectuals en algunes d'aquestes plataformes polítiques no impedí que sovint fos molt difícil arribar a mantenir actituds comunes ben coordinades. El mateix Soldevila explica la descoordinació i les temences que va existiren quan es va haver d'actuar durant el referendun del 1947 sobre la llei de "Sucesión a la Jefatura del Estado":

"Sunyer (...) A la una ja havia anat a votar. He expressat la meua sorpresa. La consigna era no votar. Si: En Riba, de primer, li havia dit: no votar. Però després li havia dit: votar, però posant una creu en lloc del si o del no. Ja està: és la solució dels precaucionistes i pusil·lànimes. Ha corregut la veu de represàlies: no obtindrien salconduit qui no hagi votat, per exemple. I els espantadissos s'han espantat"(...) Perquè es veu que la votació, excepte a primera hora, ha estat gairebé nul·la. A la una, quan En Sunyer ha anat a votar, no hi havia ningú. Quan ha anat a votar en Carlets, tampoc. Quan jo he passat davant d'un col·legi, tampoc. I la impressió és aquesta"<sup>70</sup>

---

<sup>69</sup> Vegeu Albert Balcells, Miquel Coll i Alentorn. Historiografia i democràcia 1904-1990, Ed. Proa, Barcelona, 1999, p. 219.

<sup>70</sup> Dietaris..., 6-VII-1947.

Malgrat que aquesta sensació sobre la baixa participació li fou confirmada l'endemà, no arribà a quedar reflectida en els resultats finals, puix que no es tractava d'una consulta amb les més mínimes garanties democràtiques:

"Trobo En Sunyer. Seiem en un banc. M'explica que un amic seu, que era interventor, li ha contat detalls de les eleccions. Van omplir amb 'si' tantes paperetes com electors havien deixat d'anar a votar i van ficar-les a l'urna, i a les llistes van fer constar com si haguessin votat. Diu que van dir: 'Ara a tots aquests que s'han abtingut (que eren molts) els fumarem, els farem votar 'si'. A un que va votar li van preguntar: 'I la seva família?' 'Oh, estan malalts'. 'Doncs voti vostè per ells'. I sí, sí, va votar".<sup>71</sup>

La vinculació de F. Soldevila amb les instàncies polítiques antifranquistes és ben clara. Un dels punts, però, que convidria esbrinar en el futur és la seva participació en la redacció de pamflets i fulls clandestins. En el seu arxiu personal de Chavornay hi havia el núm 49 de la publicació clandestina "Que fem?" (dos fulls en paper còpia), corresponent a l'11 de setembre del 1946, dedicada al significat de l'11 de setembre de 1714.<sup>72</sup> L'escrit no té signatura, per raons òbvies, però és molt ben documentat històricament i respon al peculiar estil de Soldevila, fins al punt que al final de l'opuscle --com solia fer ell en d'altres textos-- es reproduïxen uns versets, en aquest cas, uns que corrien per les parets de Barcelona durant la guerra de Successió.<sup>73</sup>

La participació en la redacció d'escrits opositors, l'assistència a plataformes polítiques antifranquistes, el seu prestigi com a intel·lectual i la seva independència partidista convertiren F. Soldevila en una figura molt destacada. Un indicatiu clar del reconeixement amb què comptava aleshores és el tracte que li va dispensar, per exemple, la redacció dels "Quaderns de l'exili" (1943-1947), que no dubtava a qualificar-lo de sovint de "mestre", tant per la seva faceta d'historiador com la de patriota (en aquesta darrera consideració, li valoraven especialment la defensa que sempre féu de la unitat dels territoris de parla catalana, el principal punt emblemàtic de la revista). No ha de sobtar, per tant, que en un moment imprecís dels anys quaranta (presumptament cap el 1947, segons el testimoni del seu fill Gerard, o potser més tard) es parlés d'ell com a futur president de la Generalitat. La seva condició de personalitat independent i de gran prestigi (com era el cas també de Pous i Pagès) el devien convertir en un candidat prou òptim per tal d'intentar reduir les creixents tensions entre els

---

<sup>71</sup> Op. cit.

<sup>72</sup> LPFSC 4.7.3.

<sup>73</sup> L'estudiós Josep Massot i Muntaner ha considerat que aital hipòtesi --com a mínim en aquest cas-- podria tenir fonament. Vegeu Joan Estelrich i el manifest dels intel·lectuals francesos a favor de Franco, dins Miscel·lània Joan Estelrich, Ed. El Tall, Palma, 1997.

diferents grups polítics i entre l'exili i l'interior. Sembla ésser que amb anterioritat s'havia proposat el càrrec a Pau Casals, primer, i a Josep Fontbernat, després, sense que cap dels dos acceptés l'oferiment.<sup>74</sup> A hores d'ara no es pot precisar quins sectors havien impulsat el nom de F. Soldevila com a futur president de "consens", però la seva vinculació personal i política amb Pous i Pagès fan pressuposar que devien ésser nuclis afins al comitè. A més a més, dels tres noms esmentats, ell era l'únic que es trobava a l'interior, circumstància que reforça la hipòtesi que foren els nuclis de l'oposició interna els qui volien impulsar la seva candidatura. Avui per avui, tampoc no se saben les causes que impossibilitaren que es fes efectiu el seu nomenament, si van respondre bàsicament a una dificultat d'ordre polític o bé personal.

### ***11.3.2.-La dimensió pública del front resistencial***

Enllà de les reunions i activitats pròpiament clandestines, existiren diferents manifestacions públiques del bloc resistencial, que, en el cas de l'actuació de F. Soldevila, se centraren sobretot en conferències de caire històric i cultural, i en la intervenció en publicacions estrangeres, bàsicament el "Bulletin of Spanish Studies", on ja havia col.laborat en el període de pre-guerra.

Les conferències foren potser el principal mitjà amb que comptà la resistència cultural i política, a la segona meitat dels anys quaranta, per tal de poder exercir un mínim d'incidència pública. No és estrany, doncs, que a partir del 1945, gràcies a una certa flexibilitat temporal de les autoritats franquistes (segurament empeses pel resultat de la victòria aliada a la segona guerra mundial), F. Soldevila dediqués una bona part de la febril activitat d'aleshores a la seva realització. En els seus dietaris del període, concretament el 14-XII-1946, consignà:

"Ahir, conferència al Centre Excursionista de Terrassa. Primera conferència pública. Fa estrany que les permetin. M'han precedit En Sagarra i En Riba, amb fragments de Montserrat i de l'Odissea. Jo, a petició del Centre, he parlat de l'expedició a Orient."<sup>75</sup>

---

<sup>74</sup> Emili Casademont i Comes, biògraf de Josep Fontbernat (L'home d' 'Els Cent Homes'. Aproximació a la vida i obra de Josep Fontbernat, Ajuntament de Bescanó-Aj. d' Anglès, 1996), m'ha confirmat l'oferiment a Fontbernat i m'ha reportat que les filles d'aquest també recorden que F. Soldevila era un dels noms que es van considerar com a candidats per ocupar la presidència. Encara l'any 1959 Unió Democràtica de Catalunya va donar suport a al candidatura de Pau Casals com a president de la Generalitat, amb el suport d'ERC i del MSC (Moviment Socialista de Catalunya) perquè consideraven que havi prescrit el mandat anterior i no acceptaven la continuïtat de Tarradelles sense una nova elecció. Vegeu Josep Benet, El president Tarradelles en els seus textos, Barcelona, 1992, p. 67.

<sup>75</sup> Dietaris..., vol II.

I l'any següent, el 17-II-1947, arran de la celebració d'un acte d'homenatge a Jaume Caresmar, a Igualada, escriví:

"En Joan Mercader, deixeble dels Estudis Universitaris Catalans hi llegia el seu treball i m'havia demanat que volgués fer la seva presentació. Va resultar un acte molt simpàtic, malgrat l'assistència de les autoritats civils (l'alcalde) i militars (el capità de la guàrdia civil). Ja sabia que no pronunciarien cap paraula, i això feia innòcua la seva assistència. Més: la feia humiliada. Assistien, impotents, a la glorificació de l'idioma --tant o més que a la del P. Caresmar. Tot, tot va ésser dit en català."<sup>76</sup>

Naturalment, no totes les seves xerrades ho eren, de permeses. Ell mateix constatà, el 4-I-1948, que la censura estrenyia prou: "Conferències que ja havien estat autoritzades en català són prohibides si no es fan en castellà".<sup>77</sup> Així, encara a l'any 1951, li prohibiren una conferència titulada A través de la Història d'Espanya que havia de fer per a la Unió Excursionista de Catalunya, com ha explicat Maurici Serrahima.<sup>78</sup> Es tractava, però, d'aprofitar totes les esclatxes del règim i aquesta actitud de pragmàtica oposició li va permetre fer una colla d'actes públics, on es pogué donar una visió històrica --i política-- crítica i en català.<sup>79</sup> Fins i tot arribà a establir una certa preceptiva sobre el gènere que anotà en les seves memòries el 17-XII-1947:

"Porto un croquis ben traçat, amb algunes frases precisades. Procuo dir la conferència unes quantes vegades: tot dient-la, afino el croquis --retocant, afegint, suprimint. Duc el croquis a la butxaca dos o tres dies. I el miro de tant en tant. Així, sense esmerçar-hi gaire temps, em trobo amb la conferència preparada. Al final del mes passat en vaig fer una sobre Prim, el català estadista. No la vaig dir cap vegada. I, així i tot, em va sortir molt bé. I, a còpia de sentir l'èxit, es va adquirint confiança"<sup>80</sup>

Més obertament política va poder ésser la seva col.laboració en el "Bulletin of Spanish Studies", que va reprendre el juliol del 1947. En les seves memòries d'aquell període, Soldevila reportà com es produí la seva reincorporació a la revista:

"E. Allison Peers és a Barcelona (...) Ahir el vam tenir a dinar. Li vaig preguntar pels meus antics deixebles (cap no ha mort) i pel butlletí d'Estudis Hispànics

---

<sup>76</sup> Op. cit.

<sup>77</sup> Ibídem

<sup>78</sup> Maurici Serrahima, Del passat quan era present 1848-1953, Ed. 62, Barcelona, 1974, p. 221.

<sup>79</sup> Així hi ha constància de les següents xerrades pronunciades durant els anys quarantes: El caràcter i la història (Consideracions del nostre caràcter com a poble) (Igualada, 1945), Un document simbòlic: El testament d'Isabel la Catòlica (Barcelona, 25-V-1946), Prim el català estadista (novembre 1947), Catalunya i Grècia ("Miramar", 15-XI-1947), Tres sants a Catalunya (1949).

<sup>80</sup> Dietaris..., vol II.

(segueix vivint) 'Però no tenim qui ens faci la crònica catalana --va dir. E.V. ha desaparegut'. Vaig oferir-me a reprendre la col.laboració, però no hi ha manera de fer-li dir quina és la retribució: en això sí que no ha canviat (...) No és una gran tribuna, però és eficaç" <sup>81</sup>

Com en els moments de la dictadura primoriverista, el seu objectiu era donar fe del manteniment d'una activitat cultural catalana digna enmig de les dures condicions imposades per les autoritats franquistes. I, per això, era especialment útil una revista de caire acadèmic, on podia tenir un notable ressò un balanç de la feina realitzada i on es podia utilitzar el català per explicar-ho. Soldevila no es limità a reportar les principals novetats editorials i erudites, sinó que, amb les seves cròniques, va poder dibuixar una panoràmica de la situació cultural catalana del moment i dels condicionants que actuaven en contra seu, especialment, la censura franquista.<sup>82</sup> En el primer article, pogué explicar quins eren els criteris generals que aplicava el règim contra la cultura catalana:

"No hi havia cap disposició que vedés la publicació d'obres en català; però la censura no en deixava passar gairebé cap. Sols algun sacerdot, algun escriptor molt ben relacionat amb el règim podia lliscar algun llibre de versos. Però el cas era tan excepcional, que no pot comptar com a manifestació ni d'indulgència ni de continuïtat literària. A Mallorca, la censura no era pas menys rigorosa, i una versió catalana del Pascoli, feta per Maria Antònia Salvà, no va pas trobar-hi gràcia. A València, algun petit recull poètic fou consentit amb la condició que la portada i el prefaci fossin en castellà(...) D'un quant temps ençà (...) la censura ha rebut consignes una mica més àmplies i ara es pot dir que la literatura catalana torna a poder eixir a la llum"<sup>83</sup>

Les expectatives d'una major tolerància s'esvairien ràpidament i en el número d'estiu del 1948 ell mateix assenyala:

"El moviment literari en català ha continuat la seva producció limitada. Novament, la censura s'ha mostrat rigorosa, ja dins els límits rigorosos que la cenyien. Molts autors han vist denegats els permisos per a publicar llurs obres. Malgrat les temptatives fetes, malgrat la necessitat que se'n sent, no ha pogut encara ésser obtinguda autorització per publicar cap revista"<sup>84</sup>

En aquesta atmosfera repressiva l'aparició del Diplomatari de l'Orient català, d'Antoni Rubió i Lluc constituí un esdeveniment d'una inequívoca dimensió internacional, ja que fou molt celebrada per importants sectors acadèmics d'arreu del món. Aquesta era la temença del règim i, per això, la censura

---

<sup>81</sup> Dietaris..., vol II, 25/IV/1947.

<sup>82</sup> Sobre l'activitat que la censura franquista desenvolupà, durant els anys quaranta, contra l'edició catalana, l'estudi més important és el de Maria Josep Gallofré, L'edició catalana i la censura franquista 1939-1951, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.

<sup>83</sup> "Bulletin of Spanish Studies" núm 95, vol XXIV, ps. 189-191.

<sup>84</sup> Ibídem, vol. XXV, p. 279.

franquista intentà segrestar el llibre. Calia evitar que la llengua i la cultura catalanes mantinguessin el seu rang en el món acadèmic internacional. Soldevila aprofità el seu article sobre la publicació d'aquesta obra per remarcar que "enmig de dificultats de tota mena, l'Institut d'Estudis Catalans segueix realitzant la seva tasca".<sup>85</sup>

Aquesta plataforma periodística li serví també per poder reportar notícies que el règim ocultava tant com podia o minimitzava, com ara la mort de Pompeu Fabra i l'impacte que el fet tingué a Barcelona:

"La notícia, molts catalans van conèixer-la per l'emissió espanyola de la B.B.C. La premsa barcelonina va passar-la en silenci. Algun diari de Madrid, en canvi, va donar-la. No cal dir que cap acte públic no pogué ésser organitzat en honor del finat. Sols en la cripta d'un temple barceloní foren dites unes misses en sufragi de la seva ànima. La multiud s'hi atapeïa. La penombra, el silenci, la devoció, la clandestinitat, donaven a aquella cripta un aire de catacumba. També en diverses cases particulars van tenir lloc reunions de devots de l'obra del mestre, que s'aplegaven per escoltar la paraula evocadora dels seus deixebles"<sup>86</sup>

Així mateix, podia explicar les causes reals per les quals no existien revistes "normals" escrites en català, sinó tan sols algunes de clandestines, sempre amenaçades per les autoritats franquistes. En un número de primavera de l'any 1951<sup>87</sup>, narrà la persecució contra la revista "Ariel", continuadora de "Poesia", i contra d'altres revistes difoses a les escoles i universitats --"Curial", "Forum", "Ictini", "Baloo", etc. Soldevila conclou:

"(...)en opinió nostra, aquestes revistes i els grups que les nodreixen es veurà un dia que són, en l'actual moviment literari de Catalunya, alguna cosa com el que va ésser el "Periódico Universal" i "El Europeo" en els albors del Romanticisme".<sup>88</sup>

També es féu ressò de les manifestacions culturals més populars, com ara els Jocs Florals locals, sotmesos a unes condicions ben especials que ell explicà en una crònica de finals del 1949 :

"(...)això és, que les obres presentades no siguin exclusivament escrites en català, com ho eren abans; que el premi de l'Englantina, adjudicat a una poesia que canti la pàtria, ho sigui precisament a una poesia en castellà; i que siguin en castellà tots els treballs en prosa. Aquesta darrera restricció a l'ús del català en els Jocs Florals ha estat imposada aquest estiu per primera vegada."<sup>89</sup>

---

<sup>85</sup> Ibídem, vol. XXVI, 1949, ps. 48-49.

<sup>86</sup> Ibídem, vol. XXVI, 1949, p. 113.

<sup>87</sup> Ibídem, vol. XXVII, ps. 124-126.

<sup>88</sup> A part d'"Ariel", hi ha constància que F. Soldevila també col.laborà a la revista ciclostilada "Baloo", com a mínim en el número de gener de 1950, on publicà Com menjaven aquells catalans..., ps. IV-V.

<sup>89</sup> Ibídem, vol. XXVI, ps. 244-247.

No hi mancaren tampoc articles de temàtica específicament historiogràfica com l'obituari d'A. Rovira i Virgili, on féu una síntesi del conjunt de la seva obra històrica en termes elogiosos, encara que hi precisà que és la "d'un resumidor i un expositor, no d'un investigador".<sup>90</sup> Una distinció que ha tingut molt d'èxit i de la qual se n'ha abusat, fins al punt que, en alguna ocasió, ha servit per menystenir l'aportació de Rovira i Virgili en l'àmbit de la producció històrica. Ja s'ha vist la importància que tingué la publicació de la seva Història nacional de Catalunya a l'hora de fer veure a Soldevila que la historiografia catalana havia arribat a un major grau de desenvolupament que no el que els mateixos erudits pensaven, cosa que evidencià també la viabilitat d'una nova síntesi general sobre el passat català que pogués superar aquell primer intent. A això caldria afegir el fet que, malgrat les diferències existents entre els dos historiadors, se'ls pot incloure en un mateix grup d'intel.lectuals catalanistes i republicans d'esquerra que compartien un programa molt similar de normalització cultural i política, com s'ha fet anteriorment.<sup>91</sup>

Aquesta contribució al "Bulletin of Spanish Studies" (retitulat, a partir del 1949, com a "Bulletin of Hispanic Studies) quedà interrompuda arran de la mort del fundador de la revista, E. A. Peers, a principis dels anys cinquanta (1952). La fi de la seva participació regular sota les sigles E.V. no comportà, però, la interrupció radical de tota mena de col.laboració en aquesta publicació, ja que hi féu esporàdicament diverses ressenyes i articles signats amb el seu nom veritable.

#### **11.4.-Continuïtat institucional i pervivència de la tradició històrica autòctona.**

La forta repressió desfermada per les autoritats franquistes no va poder impedir que existís una certa línia de continuïtat institucional amb organismes culturals que s'havien erigit al primer terç del segle XX. Així, l'Institut d'Estudis Catalans, el principal organisme d'alta cultura autòcton, va poder reprendre --a principis dels anys quaranta-- les seves activitats, en una situació de semi-clandestinat, i va poder arribar a crear diverses societats filials, entre les quals destaquem la Societat Catalana d'Estudis Històrics, que va nèixer amb l'objectiu de preservar la tradició historiogràfica catalana de preguerra. Paral.lelament, també es reprengueren els Estudis Universitaris Catalans en un

---

<sup>90</sup> Ibídem, vol. XXVII, 1950, ps. 42-44.

<sup>91</sup> Vegeu Cap. VII, "Els historiadors republicans d'esquerra".



intent de poder formar les noves generacions que havien d'assegurar la continuïtat del mateix Institut i havien d'incidir en una vida universitària que es desenvolupava --amb glorioses excepcions-- al marge del poble que l'acollia.

En l'assoliment d'aquesta continuïtat institucional i historiogràfica van tenir-hi un paper clau un seguit de personalitats individuals, entre les quals sobresurt la figura de F. Soldevila. No en va ell era vist, als anys quaranta, com l'encarnació de la tradició historiogràfica contemporània, formada sota l'impuls noucentista i desenvolupada plenament durant el període de la Generalitat republicana (veritable moment culminant del procés nacionalitzador modern, en què publicà la seva Història de Catalunya).<sup>92</sup> Una consideració així és la que, de la seva figura, fa Manuel Lladonosa, en el seu estudi La història a Catalunya després de 1939, on ha traçat una panoràmica de la situació historiogràfica del moment i ha definit quin era el plantejament que es feien els historiadors catalans que pretenien mantenir la tradició autòctona, impugnada pel nou règim:

"En un context políticament i culturalment hostil a les tradicions liberals i democràtiques així com a tota visió hispànica plurinacional, força historiadors catalans de la postguerra havien de centrar-se sobretot a reconstruir escoles, reprendre la reivindicació d'una història catalana 'nacional' que era negada, o bé aprofundir el rigor erudit i científic del treball enfront de l'ideologisme oficial"<sup>93</sup>

#### ***11.4.1.-L'Institut d'Estudis Catalans en els temps més difícils.***

El franquisme --i especialment la seva primera dècada-- fou sens dubte el període més difícil pel qual va haver de passar la que ha estat la nostra màxima institució d'alta cultura dels temps moderns. No és pas que no n'hi hagués hagut de moments prou complicats anteriorment. Recordem només les peripècies que es van haver de fer perquè l'Institut pogués sobreviure durant la dictadura de Primo de Rivera, quan va deixar d'estar finançat pels poders públics i va haver de recórrer al mecenatge privat.<sup>94</sup> O quan va haver de patir les restriccions pròpies d'una situació bèl·lica, moment en el qual, a més, va entrar en una certa col·lisió amb una nova entitat, la Institució de les Lletres Catalanes, per bé que una i l'altra tinguessin teòricament uns àmbits ben

---

<sup>92</sup> Vegeu el Cap. VIII: "La Història de Catalunya de F. Soldevila, concreció i símbol de la represa nacionalitzadora contemporània".

<sup>93</sup> Dins Història de la cultura catalana, vol X, Resistència cultural i redreçament 1939-1990, Ed. 62, Barcelona, 1998, ps. 189-206.

<sup>94</sup> Vegeu el Cap. V, l'apartat "Una cultura en situació adversa".

diferenciats (pública, l'una, i més acadèmica l'altra).<sup>95</sup> Fou, però, amb l'adveniment del franquisme quan realment la seva capacitat de supervivència fou posada a prova, ja que el règim pretenia l'extinció de la llengua i cultura catalanes, i, per tant, també de les entitats encarregades de mantenir-les. D'acord amb aquest propòsit liquidador, incautà els locals de l'entitat (ubicada a l'Antic Hospital de la Santa Creu, local que li havia estat cedit a perpetuïtat, el 1931, per l'Ajuntament de Barcelona), junt amb tota la documentació, arxius i publicacions que hi havia, i procedí a la substitució de l'Institut per un altre Instituto Español de Estudios Mediterràneos (1940), en una acció que, com ha assenyalat Joan Samsó, no era sinó una pura supressió tàcita de l'organisme català.<sup>96</sup> L'existència d'aquest nou institut de voluntat explícitament descatalanitzadora, però, fou efímera. Més duradora fou la continuïtat de tot un seguit de centres d'estudis d'abast provincial, comarcal o local fundats en aquells moments per tal de difuminar tota possible visió autòctona del passat català i posar en qüestió la funció capitalina de Barcelona en matèria cultural (i historiogràfica, naturalment). Les intencions de les autoritats han estat denunciades pel ja citat M. Lladonosa:

"Els estudis locals es lligaren amb un patriotisme o exaltació de la localitat, com el barcelonisme, el gironisme, el lleidatanisme, l'igualadisme o el tortosisme, que, amb l'ús obligat de la llengua castellana per a les publicacions i les apel·lacions més o menys espanyolistes, generaven un buidament o silenciament dels referents nacionals catalans, si bé per a diversos estudiosos fou un substitut del catalanisme 'perquè no podia fer-se altra cosa'"<sup>97</sup>

Aquesta situació que l'autor del fragment refereix al Principat es pot extrapolar a la resta de territoris catalans sotmesos al franquisme: les Illes i el País Valencià.<sup>98</sup> El propòsit disgregador, però, no era fàcil d'acomplir plenament, ja que, malgrat tot, com ha remarcat el mateix Lladonosa: "el capbussament en la història medieval permetia de retrobar el marc català".<sup>99</sup> Així, doncs, malgrat la

---

<sup>95</sup> Vegeu "la configuració d'un front intel·lectual antifeixista" (cap. IX).

<sup>96</sup> Joan Samsó dedica tot un apartat de la seva tesi doctoral (La cultura catalana entre la clandestinitat i la represa pública. Barcelona 1939-1951, Departament de Filologia Catalana. Facultat de Lletres. Universitat de Barcelona. Cap. IV, vol II) a l'activitat de l'Institut durant els anys quaranta i cinquanta, que finalment no fou publicat en el seu llibre anteriorment esmentat. Tanmateix, va poder exposar les seves principals conclusions en l'article Notes per a una història de postguerra de l'Institut d'Estudis Catalans, dins "Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics", vol VII, Barcelona, 1996, ps. 79-84.

<sup>97</sup> M. Lladonosa, Op. cit.

<sup>98</sup> Sobre el cas valencià ja s'ha esmentat el llibre de Santi Cortès, València sota el règim franquista, que explica una estratègia similar, sobretot en el capítol primer: "El procés d'instrumentalització franquista de la història i la cultura autòctones" ps. 41-118.

<sup>99</sup> *Ibidem*

intenció de les autoritats i les limitacions que s'imposaren a aquesta mena de centres (com fou l'ús obligatori de la llengua espanyola) durant els anys quaranta i cinquanta (especialment els d'àmbit comarcal) van poder aglutinar molts historiadors locals de vàlua, crear unes publicacions pròpies i realitzar una feina objectiva de recuperació i de manteniment del patrimoni documental i arqueològic.

Malgrat la repressió exercida i els propòsits volgudament disgregadors suara esmentats, ben aviat van haver-hi els primers intents de reactivar l'Institut. Segons ha explicat Miquel Coll i Alentorn, un dels protagonistes d'aquella represa, el dilluns de Pasqua del 1940 es va trobar amb Ramon Aramon i Serra --amb qui compartia la condició d'haver estat secretari-redactor de l'entitat-- i ja van parlar de la necessitat de refer-la i de restablir també els Estudis Universitaris Catalans.<sup>100</sup> Fins al retorn de J. Puig i Cadafalc de l'exili, el 1941, no es va poder intentar-ne la reconstrucció. Un intent frustrat ja que Puig i Cadafalc va haver de tornar a fugir precipitadament a Perpinyà perquè l'avisaren que el volien detenir. No fou fins l'abril del 1942 que no es procedí a la reconstitució de l'Institut en una reunió convocada pel propi Josep Puig i Cadafalc a casa seva on assistiren Eduard Fontserè i Josep M. López Picó (el únics membres numeraris que restaven a l'interior) i Ramon Aramon. L'esmenat M. Coll i Alentorn ha explicat que els membres exiliats (com Pompeu Fabra, Nicolau d'Olwer o Pere Bosc Gimpere) "foren considerats com a presents i hom els va informar, tan aviat com fou possible, de la represa de la vida de l'Institut".<sup>101</sup> Fou nomenat secretari general Ramon Aramon i Serra, i les presidències de les seccions les ocuparen Josep Puig i Cadafalc (Històrico-Arqueològica), Eduard Fontserè (Ciències) i, en funcions, Carles Riba (Filològica) --ja que P. Fabra estava a l'exili. La primera sessió oficial de treball es féu el primer de maig del 1942 i, d'ençà d'aleshores, es féu cada mes una reunió del plenari i de cadascuna de les seccions. D'aquesta manera s'obrí una etapa que M. Coll i Alentorn ha qualificat de "publica clandestinitat" i que ha descrit d'aquesta manera:

"L'Institut no s'amagava del que feia, però tampoc no en feia ostentació. Es considerava una corporació acadèmica, i per tant, al marge de les moltes limitacions que una associació havia de tenir llavors; i per part de les autoritats hi havia l'actitud de no reconèixer-la com a tal corporació acadèmica, però de no negar-li tampoc explícitament la condició de tal. L'ombra de la Unió Acadèmica Internacional planejava protectora damunt l'Institut i explica que

---

<sup>100</sup> Miquel Coll i Alentorn, Els primers setanta-cinc anys de l'IEC, dins Història 2, Col·lecció de Textos i Estudis de Cultura Catalana, núm 25, Ed. Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, p. 502.

<sup>101</sup> *Ibidem*

aquest, enmig de greus dificultats, pogués mantenir una situació que, a primer cop d'ull, semblava insostenible".<sup>102</sup>

Per suplir les baixes existents i fer viable la reconstrucció es nomenaren, el mateix 1942, nous membres numeraris: Jordi Rubió i Balaguer, Ramon Aramon i Serra, Pius Font i Quer, Agustí Duran i Sanpere, Ramon d'Abadal i de Vinyals, Josep M. de Sagarra, Joaquim Folc i Torres, Josep R. Bataller, Higiní Anglès i Pere Bohigues.<sup>103</sup>

F. Soldevila no era membre de l'Institut, quan retornà de l'exili el 1943, però de seguida s'incorporà com a professor als Estudis Universitaris Catalans (restablerts l'any anterior) i participà en l'organització d'una de les societats filials de l'entitat: la Societat Catalana d'Estudis Històrics, que d'ençà del 1942 havia iniciat una etapa preparatòria que no culminà fins al 1946, moment en què quedà formalment establerta. El seu nomenament com a membre adjunt es produí a principis de l'any 1947. La concessió d'aquest càrrec no va pas ésser exempta d'un cert ambient polèmic, pel que es pot deduir de la seva anotació del 13-I-1947 en les seves memòries:

"Dissabte em van nomenar membre (adjunt) de l'Institut. L'Aramon ho esbomba. Tenen pressa que ho sàpiga tothom, perquè no ignoren la posició falsa en què es troben."<sup>104</sup>

El mateix Soldevila, més endavant, el 19-VI-1948, dóna una pista de les diferències que havia pogut tenir amb la direcció de l'Institut:

"Diu que en Joan Coromines, de Nord-Amèrica, ha adreçat una lletra a Puig i Cadafalch, planyent-se d'haver estat posposat a l'Aramon en la nominació de membre de l'Institut (...) M'ha sorprès en En Coromines un pas semblant. Jo vaig callar, en una situació, si fa no fa, com la seva".<sup>105</sup>

La situació referida devia tenir relació amb la problemàtica que ell mateix plantejà, en el dietari citat, el 30-XI-1945:

"En Puig i Cadafalch em va preguntar si podia trobar la meua Història perquè no la té (...) Resta confirmada la meua sospita --la meua certitud--, en Puig no coneix la meua Història. I així m'oposa en J. C. Serra i Ràfols, per entrar a l'Institut".<sup>106</sup>

---

102 Ibídem.

103 Segons consta en el Directorí dels membres de l'Institut d'Estudis Catalans 1907-1997, Barcelona, 1997, ps. 27-31. Al llarg de la dècada dels quaranta la resta de nomenaments foren per a Joaquim Carreres i Artau (12-II-1944), Leandre Cervera o Astor (23-II-1946), Ferran Soldevila (11-I-1947) i Josep de C. Serra i Ràfols (12-III-1949).

104 Dietaris..., vol II.

105 Op. cit.

106 Ibídem

De tota manera, malgrat aquesta anotació, Josep de C. Serra i Ràfols no fou nomenat membre de l'entitat fins al 12-III-1949, més de dos anys després de F. Soldevila.<sup>107</sup>

Un cop fou elegit membre adjunt de l'Institut, F. Soldevila va poder anotar en el seu dietari molts aspectes relacionats amb l'entitat que poden ésser molt útils a l'hora de reconstruir el moment històric en què va emprendre la seva difícil reconstrucció. Així, el 24-IV-1947 explicà la impressió que li va provocar l'assistència a una de les festes anuals que l'IEC havia iniciat ja el 23 d'abril del 1944:

"Avui festa anual de l'Institut d'Estudis Catalans. Per primera vegada hi vaig assistir com a membre. Tothom o gairebé tothom d'etiqueta. Els salons d'En Puig i C., sense ésser grans, s'hi presten. Feia goig. Millor que l'any passat. Millors els discursos. Millor les memòries (...) En Puig, si no parlés tan embarbussat, amb uns llavis fluctuants i sibil·lants, resultaria molt més orador. Així i tot, va fer un discurs força intencionat, que fou molt aplaudit. 'Avui és Sant Jordi --va acabar-- esperem que l'any vinent haurà acabat de matar el drac.'<sup>108</sup>

La solemnitat de l'acte que s'ha descrit fou una constant que es repetí en les diverses edicions (almenys fins ben entrats els anys seixanta, quan Òmnium Cultural acollí la seu de l'IEC), ja que es pretenia no tan sols prestigiar la importància de la institució i de la pròpia sessió, sinó que també es volia donar-li un caràcter d'esdeveniment social per tal d'atraure i satisfer uns sectors burgesos que havien de contribuir econòmicament al seu sosteniment (els que s'havien agrupat bàsicament a l'entitat Benèfica Minerva), i, al mateix temps, emmascarar una reunió que podria haver estat titllada de clandestina, com ha assenyalat J. Samsó.<sup>109</sup>

Una seva anotació del 13-XII-1947 serveix per reflectir molt bé la situació de "pública clandestinitat" a la qual al·ludíem anteriorment:

"Visita amb Puig i Cadafalch a l'alcalde. M'han designat a mi, i ha calgut acompanyar-lo. L'Aramon, secretari general de l'Institut, torna a tenir dècimes i no surt de casa. El pretext de la visita era de dur-li el Diplomatari de l'Orient català que finalment ha sortit; la finalitat, veure si l'Institut aconsegueix tornar-se a instal·lar en els seus locals. De primer hem estat amb Tomàs Carreres Artau, regidor de cultura. S'ha ofert en tot i per tot; però ja ha insinuat la condició prèvia: que l'Institut obtingui un reconeixement oficial o almenys oficiós. En fi, una garantia que els cobreixi a ells. L'alcalde, baró de Terrades, ha desenrotllat la mateixa objecció. Si aconseguim això, ell s'encarregarà amb la Diputació, que disposa d'uns locals que no són seus, sinó de l'Ajuntament --o, millor dit,

---

<sup>107</sup> Segons consta al Directorí dels membres... ja citat, p. 33. És cert que abans que Soldevila, el 23-II-1946, fou nomenat membre de l'Institut Leandre Cervera i Astor, però per a la secció de ciències.

<sup>108</sup> *Ibíd.*

<sup>109</sup> En la seva tesi doctoral ja esmentada, ps. 380-381.

de l'Institut als quals l'Ajuntament va donar-los a perpetuïtat. En Puig duia notes i algun document, i ha fet una breu exposició del cas. Bé; però ha comès l'errada de dir que ens reuníem clandestinament. Errada i inexactitud. La primera perquè ha provocat la reacció que calia esperar: 'Jo d'això no en vull saber res, no n'haig de saber res...' ha replicat l'alcalde. Inexactitud, perquè les reunions que tenim no exigeixen, segons com es miri, indefectiblement permís."<sup>110</sup>

Malgrat aquesta situació tan confusa, progressivament l'entitat començà a consolidar-se, cosa que despertà serioses reticències i oposicions entre alguns dels intel·lectuals castellans adscrits al règim. Així consta en un fragment del 9-I-1948:

"Quan em preparava a anar a can Puig, ha vingut en Triadú. Vam dir demà, li he dit. M'ha explicat que havia parlat amb algú (me n'ha dit el nom) arribat de Madrid. Diu que Gómez Moreno, Navascués i altres erudits estan indignats perquè l'Institut hagi reprès les seves activitats i publiqui en català i faci del català un idioma científic (...) Sessió de l'Institut. Els ho he dit. S'han interessat molt, però no n'han semblat gaire impressionats. El perill és que vingui ordres tallants. En Sagarra ha dit que encara duren les conseqüències d'allò; però que s'inicia un aflujament en el rigor de la censura (Allò són les festes montserratines)."<sup>111</sup>

Un altre factor que, a part del que esmenta J. M. de Sagarra en el paràgraf reportat, devia haver estimulat també aquesta mena de reaccions adverses devia haver estat la publicació, l'any anterior, el 1947, de dos llibres que demostraven amplemment la vigència del català com a idioma científic i que marcaven la represa editorial d'una nova etapa: el Diplomatari de l'Orient català, d'Antoni Rubió i LLuc, i Histopatologia d'una nova capa d'epiteli semiescamós pla que cobreix les mucoses digestives, de Frederic Duran i Jordà.

Naturalment, no tots els intel·lectuals castellans mantenien aquesta mateixa actitud contrària i, perquè actués com a contrafoc de posicions semblants, es procurà atraure's aquelles figures de prestigi que mantenien un cert distanciament amb el règim, com era el cas, en aquells primers moments, de Ramon Menéndez Pidal. Convé assenyalar que el franquisme suposà per a la pròpia cultura espanyola un trencament amb la tradició liberal (per més espanyolista que aquesta fos també), com ha remarcat l'estudiós Elias Díaz a Pensamiento español en la era de Franco (1939-1975).<sup>112</sup> Així, a part del cas de l'esmentat Menéndez Pidal (que va patir unes inicials restriccions, però que

---

110 Dietaris..., vol II.

111 Op. cit.

112 Ed. Tecnos, Madrid, 2ª ed. 1992.

després desaparegueren i va poder desenvolupar el seu treball amb certa normalitat i amb un important reconeixement públic), molts d'altres intel·lectuals hagueren de prendre el camí de l'exili, com ara fou el cas d'alguns dels historiadors espanyols més importants del segle: Claudio Sánchez Albornoz, Américo Castro, Salvador de Madariaga... Precisament de la recepció que l'Institut féu de Menéndez Pidal, el 4-II-1948, n'existeix una petita crònica que F.

Soldevila redactà en el seu dietari:

"A quarts de quatre avís de reunió de l'Institut d'Estudis Catalans per rebre Menéndez Pidal. A can Puig i C. Ha trigat. Jo ja insinuava si no vindria. Aquell moment mateix ha arribat. Està més prim, però es conserva bé, molt bé. I té 78 anys. Pell fresca i d'un vermell bru. Molt afable. Ha repetit conceptes d'una carta que va adreçar fa poc temps a l'Institut tot acceptant la nominació de membre corresponent --conceptes laudatoris per a l'Institut. Es pensava (almenys així ho ha dit) que funcionava normalment. Com que la situació ha canviat molt...'Ho dic pel que sé de mi mateix', ha afegit. Temps enrera fou posat el vet a la seva candidatura a la presidència de l'Acadèmia Espanyola. Ara l'han permessa. En Puig li ha explicat la situació 'Hi ha la qüestió del català...' ha dit. I Menendez Pidal ha respost: 'Però si és natural...' o una cosa per l'estil. (...)

En Puig li explicava que l'Institut té canvi amb 300 societats estrangeres, i ara comença a reprendre'l. 'Doncs vostès els fan un favor' ha comentat Menendez Pidal referint-se als homes de la situació. I En Puig ha dit (que no havia d'haver-ho dit): 'No ens dol fer-los-el'. Menendez Pidal ha semblat una mica sorprès. No n'hi havia per menys".<sup>113</sup>

Independentment de l'oportunitat de la frase de Puig i Cadafalc, la seva afirmació palesa que la consolidació de l'entitat començava a ésser una realitat que, a més a més era reconeguda per un nombre creixent d'associacions científiques d'arreu del món. En aquest sentit, cal recordar que l'Institut va poder reprendre el seu contacte (en un principi només per escrit i a partir del 1950 per mitjà de l'assistència de R. Aramon) amb la Unió Acadèmica Internacional --de la qual n'havia estat membre fundador-- quan aquesta associació mundial va poder restablir, el 1947, les seves activitats que havien estat interrompudes per la Segona Guerra Mundial. Un factor que facilità aquesta represa internacional fou l'edició de la revista erudita "Estudis Romànics", ja que possibilità l'intercanvi de publicacions amb societats científiques estrangeres. El primer número va aparèixer el 1949, en el qual, a part dels articles pròpiament filològics --la immensa majoria--, aparegueren també d'altres escrits i recensions de caire historiogràfic, com ara el de Miquel Coll i Alentorn La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons o unes ressenyes crítiques del mateix F. Soldevila sobre dues obres que evidenciaven com, a

---

113 Ibídem.

desgrat de tota adversitat, la historiografia catalana encara feia aportacions ben notables. La primera --un balanç de llarga extensió-- era dedicada al famós pròleg del vol IV de la crònica de Bernat Boades redactat per M. Coll i Alentorn, on defensava que es tractava d'una falsificació del segle XVII feta per Gaspar Roig i Jalpí.<sup>114</sup> La segona, més breu, se centrava en el llibre de Jordi Rubió i Balaguer Vida española en la época gòtica, en el qual, tot i fer unes certes objeccions a l'autor per no haver utilitzat major nombre de textos medievals en el seu treball (amb especial insistència en els sermons de sant Vicenç Ferrer, que F. Soldevila considera tan rics en al.lusions a aspectes de la vida privada que "tots sols podrien nodrir una monografia sobre el tema), arribava a la següent conclusió:

"el llibre del Sr. Jordi Rubió constitueix una realització digna de tot elogi, en la qual l'erudició de l'autor s'alia amb la seva experiència del món, amb la traça per a l'enllaç de les innombrables dades, amb la vibració de l'estil, condicions totes essencials per a poder donar vida a una obra com aquesta".<sup>115</sup>

En aquest context de consolidació institucional, F. Soldevila va aconseguir que l'entitat publicés l'any 1950 el primer volum del seu estudi monogràfic sobre Pere el Gran, cosa que en aquells moments constituí una fita molt notable per a la historiografia catalana i per al mateix Institut (encara que, posteriorment, no pogué arribar a finalitzar la totalitat d'aquesta magna obra).

La situació d'afermament interior i exterior de l'Institut comportà també la introducció d'un seguit de canvis organitzatius com el que es registra en aquesta anotació del 21-II-1948:

"En Puig ha demanat que torni a funcionar la rotació de presidents de les seccions en la Presidència de l'Institut. Ara ell exerceix constantment el càrrec. Així --diu-- potser els altres presidents podran obtenir el restabliment de l'Institut en el seu local i en els seus drets. Ell no ha pogut aconseguir-ho. Em penso que el que vol és que la responsabilitat de les gestions no recaigui principalment damunt d'ell. Hi ha hagut notícies que En Carner està disgustat per l'actuació de l'Institut i que acusa de feixistes alguns dels seus membres. Aquestes notícies no s'han fet públiques en la sessió, però em penso que han motivat la decissió d'En Puig. Jo he dit que no em semblava que els altres presidents poguessin aconseguir el que no ha aconseguit ell, perquè no

---

<sup>114</sup> Val a dir que F. Soldevila, després de la denúncia de falsificació que als anys trenta ja avançà Andrés Giménez Soler, fou aleshores un dels pocs historiadors catalans que va manifestar els seus dubtes sobre l'autenticitat de l'obra.

<sup>115</sup> Posteriorment a les col.laboracions esmentades, la participació de F. Soldevila en aquesta revista fou molt escadussera i es limità a una altra recensió, feta en el vol III (1954), sobre el llibre de Francisco Elias de Tejada, Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval.



depenia d'ells, ni de l'Alcalde , ni del President de la Diputació, sinó de Madrid. Ara: si el Sr. Puig es trobava fatigat, era diferent. Ha estat ajornat per al ple."<sup>116</sup>

Així mateix, suposà l'establiment d'una política de bon veïnatge amb la resta d'institucions cultes que tenien la seva seu a Barcelona, com s'evidencia en aquest altre paràgraf del 8-V-1948:

"Ahir, dinar al Cafè de les 7 portes. Ofert per l'Institut als erudits o científics que havien format les ponències dels premis (...) L'objecte era fer una demostració als externs de l'Institut: En Faraudo, En Serrahima, En Miquel i Planes, En Salvador Millet, En Font i Puig, En Deulofeu i En Duran i Ventosa. Es pot dir que el breu discurs que ha fet En Puig i Cadafalch al final del dinar en condensava la finalitat, sobretot en aquestes paraules 'Volem viure en bones relacions amb les institucions que es troben aquí representades: amb la Universitat, amb l'Acadèmia de Bones Lletres, amb l'Acadèmia de Ciències, i ha seguit enumerant-les. Quan ha acabat, fins i tot hi ha hagut aplaudiments".<sup>117</sup>

El manteniment d'aquest bon veïnatge era prou complicat, puix que havia de tenir repercussions internes al mateix si de l'Institut, sobretot a l'hora de determinar si els membres de l'entitat podien assumir càrrecs en alguns d'aquests altres centres, principalment en aquells que eren avalats pel mateix règim. Obviament, era molt difícil mantenir una posició unànim al respecte com queda palès en aquest llarg fragment de dietari del 3-IV-1948:

"Sessió de l'Institut. Cap al final En Jordi Rubió ens comunica que li han ofert el càrrec de director d'una secció del Consejo a Barcelona. I ha acceptat. La secció és de català. Ell va fer objeccions (...) S'instal·larà a la Universitat. Podrà atraure i formar deixebles, adjudicar-los beques, publicar, etc.

Tot seguit després d'ell, ha parlat En J. Carreras Artau. Ell es troba en el mateix cas. Li han ofert una càtedra de Filosofia a la Universitat (...) Hi ha per part de la Universitat un desig d'atraure valors catalans de l'erudició i de la ciència. En Sagarra ha aprovat sense reserves (...) En Puig a qui En Jordi ja havia comunicat el fet ha recordat que coses així constituïen un ideal a aconseguir en temps de Prat de la Riba. Creu que cal felicitar En Jordi. En Riba brandava el cap. Finalment, ha dit que aquelles eren coses que, en definitiva cadascú havia de resoldre segons la seva consciència, i que el resultat mateix depenia de qui ocupés aquells llocs. No creia, però, que se'l pogués felicitar d'una cosa per la qual ell mateix no es felicitava. En Bohigues callava, tot i estar-hi completament d'acord. Jo gairebé no havia dit res. Callava l'Aramon. I En Fontserè, que no sent res. En Jordi Rubió s'eixugava el front amb el mocador. Sofria, evidentment, i penso que sofria, sobretot, pel meu silenci. L'he trencat dient que si la nostra situació fos una altra, si no se'ns haguessin tancat tantes esperances, no foren acceptables propostes com aquestes. Temps enrera --he recordat-- vostè va consultar-me el cas i jo vaig dir-li: no accepti. Però, al cap d'un cert temps, per fets que s'havien produït i que anunciaven un llarg

---

116 Ibídem.

117 Ibídem.

afermament del règim, jo mateix vaig recordar-li la conversa tinguda, i vaig rectificar: 'Si tornen a oferir-li, accepti'. 'Ho he recordat --ha interromput En Rubió-- i ha contribuït molt a la meva decisió'. 'No tots aquells a qui pogués ésser feta una proposta d'aquesta mena podiren acceptar --he prosseguit--: n'hi ha que haurien d'oposar-hi un refús. Però n'hi ha que poden acceptar i que presten un servei acceptant"' .<sup>118</sup>

Les reticències sobretot envers el Consejo Superior de Investigaciones Científicas (fundat a Madrid del 1939) eren prou fonamentades. No en va aquesta institució fou un dels puntals del que Elías Díaz ha qualificat de reacció tradicionalista davant d'uns tímids intents reformistes que ja a principis dels anys quaranta començaven a sorgir en el mateix si de la Falange. Aquesta connotació ideològica del Consejo ajuda a entendre aquesta anotació dels dietaris soldevilians, del 27-IX-1945:

"Vaig tornar a veure el professor La Torre, que ve de tant en tant a Barcelona per recollir dades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. No vaig poder estar-me de dir-li que corria per Barcelona la notícia que no era el govern qui s'oposava a la represa de les publicacions en català, sinó la Junta Superior de Investigaciones Científicas. La Torre va objectar que no creia (i ell en formava part)... Vaig treure'n la impressió que, si el govern era advers, no ho era pas menys la Junta. I l'únic que accepten i fins encoratjaran és el folklore."<sup>119</sup>

Així mateix, els propòsits absorcionistes de l'esmentat Consejo envers l'Institut existiren, com ho testimonia un altre fragment de dietari, del 31-I-1946:

"Llibreria Royo. M [aria] A [ngels] hi era. M'ha explicat que ahir li havien donat aquesta notícia: en Carreres Artau i en Lluís Argemí havien anat a visitar en Puig i Cadafalc per oferir-li la represa de les tasques de l'Institut, però en relació amb el Consejo de Investigaciones Científicas. En Puig va dir que l'Institut havia fet sempre el seu camí independentment d'altres institucions i que no tenia ara perquè supeditar-se. Malgrat aquesta resposta, sembla que, molt aviat, reprendrà el seu local a l'edifici de l'Hospital de la Santa Creu."<sup>120</sup>

Si l'equilibri amb les altres institucions no era pas fàcil, tampoc no ho era poder dur endavant una política coherent amb la ferma defensa de la cultura i la llengua catalana, puix que els criteris no eren sempre clars, com ho evidencia aquesta carta que el propi F. Soldevila envià a Puig i Cadafalc el 17-IV-1948:

"Ahir, com temia, no vaig poder venir a casa seva (...) Cregui que em sap molt greu, perquè, tal com vaig indicar-li, volia tornar a plantejar prop dels nostres col·legues la qüestió del premi Menéndez Pelayo (...) El premi, en ell mateix i la seva finalitat, em sembla bé. El que em sembla totalment inadmissible és que hi puguin participar-hi els catalans. La finalitat ha d'ésser d'atraure els erudits

---

118 Ibídem.

119 Ibídem.

120 Ibídem.

d'altres contrades hispàniques a les coses de Catalunya. I, essent aquesta la finalitat, és lògic que l'idioma dels treballs hagi d'ésser el castellà, i és forçós que els catalans en restin exclosos (...) Em sembla que amb aquesta fórmula o una de semblant ningú no pot trobar-hi res a dir. En canvi, foren molts (i confesso que jo fóra un dels primers) a trobar moltes coses a objectar a la institució d'un premi que, en la forma aprovada en la sessió anterior, constituïa un estímul a l'abandó, pels catalans, de l'idioma propi. I, tot i dolent-me molt de discrepar, cas que persistís en aquest punt el criteri que va dominar l'altre dia, em veuria obligat a fer constar en acta el meu vot en contra, en el sentit que acabo d'indicar".<sup>121</sup>

Molts altres aspectes de la vida interna i externa de l'Institut queden reflectits en els diaris personals de F. Soldevila que podrien ésser ben útils en l'expectativa de fer una història de l'entitat. Però per l'objecte del present treball ens centrarem únicament en aquells que afecten una de les societats filials que en aquells difícils anys quaranta es varen constituir: la Societat Catalana d'Estudis Històrics, de la qual F. Soldevila en fou un dels membres fundadors més actius.

#### ***11.4.2.-La creació de la Societat Catalana d'Estudis Històrics.***

La constitució, per part de l'IEC d'unes entitats filials, on s'havien d'incorporar estudiosos que no fossin necessàriament membres de l'Institut, així com joves investigadors, fou segons Joan Samsó "potser la més destacable de totes les tasques d'aquell temps".<sup>122</sup> La primera a constituir-se fou la Societat Catalana d'Estudis Històrics, que ja a l'abril del 1942 formà una comissió gestora integrada per Ramon Aramon i Serra, Pere Bohigues i Miquel Coll i Alentorn, --segons ha explicat aquest darrer<sup>123</sup>--, encara que no quedà formalment aprovada fins al ple de l'Institut del 23 de març de 1946 i que la seva primera assemblea constitutiva no tingué lloc fins al 2 d'abril de 1946 (en la qual hi assistiren 36 persones i s'hi adheriren 26 més).<sup>124</sup> En un primer moment es dividí en tres seccions: història, llengua i literatura, i art i arqueologia. La primera junta va estar formada, bàsicament, per Ramon Aramon (president), F. Soldevila (vicepresident de la secció d'història), Pere Bohigas (vice. de la sec. de llengua i lit.), Josep de C. Serra i Ràfols (vic. de la sec. d'art i arqueologia) i Miquel Coll i Alentorn (secretari general). L'historiador Gaspar Feliu ha reportat els resultats de les votacions, que evidencien un fort

---

<sup>121</sup> Còpia mecanografiada.(LPFSC 9.1.9.31).

<sup>122</sup> Citat en la seva tesi doctoral ja citada.

<sup>123</sup> M. Coll i Alentorn, Op. cit.

<sup>124</sup> Així ho consigna Gaspar Feliu en la seva ponència Els primers temps de la Societat Catalana d'Estudis Històrics,(en premsa).

vot de càstig al president, R. Aramon, puix que només va obtenir 20 vots, dels 36 assistents a l'assemblea constitutiva, quan la resta de membres superaren tots la trentena de vots.<sup>125</sup> F. Soldevila fou l'únic vicepresident que va obtenir el vot de la totalitat dels assistents. Precisament ell, en els seus dietaris, consignà, l'endemà mateix de l'assemblea, el malestar existent contra l'Aramon: "Anit, altra reunió. Societat Catalana d'Estudis Històrics. Hi havia molt mar de fons contra l'Aramon. Té molt de l'arribista, i no sé pas com acabarà. Té algunes bones qualitats de treball, d'activitat, d'organització, malmeses per impertinència, mancança de tacte i un deler d'intervenir en tot, de dirigir-ho tot i d'acaparar-ho tot. Res d'extraordinari intel.lectualment, conscient, em penso, de les seves limitacions, mira d'enlairar-se per altres mitjans. Ara ha arranjat les candidatures i s'ha fet ell mateix president. Li ha anat, però, d'un pèl que no li fallés la maniobra. Una mica d'organització per part de l'oposició, capitanejada per en Rubió i En Bohigues, i ja estava. Però el resultat ha posat de manifest la superioritat que ell té sobre els altres: voluntat i organització."<sup>126</sup>

Les dissensions entre els membres i els jocs de fílies i fòbies, com és natural, foren inevitables. Un cas paradigmàtic fou el que protagonitzà el desembre del 1946 Frederic Pau Verrié. Sabedor que Josep Pijoan (que havia estat membre fundador de l'Institut i que se n'allunyà ja en l'etapa fundacional –decisió en la qual sembla que jugà el seu paper la seva discrepància amb J. Puig i Cadafac) es trobava a Barcelona --d'ençà del principis de segle va viure als Estats Units i, després a Suïssa--, proposà que se li encomanés una conferència, cosa que li fou rebutjada, per part dels directius de l'Institut. L'afer és també consignat en els dietaris soldevilians, el 20-XII-1946:

"Anit, a casa, reunió de la Societat d'Història. Va durar fins a les dues. Es va debatre molt una proposta de Verrier (sic) perquè es demanés a En Pijoan que ens donés una conferència. Quan ja feia estona que durava el debat, l'Aramon va intervenir. L'Institut havia acordat que ho veuria amb mals ulls. 'Podieu haver començat per aquí', vaig dir-li. La Societat és filial de l'Institut. Es va acordar que restés sobre la taula, amb el vot en contra de Verrier."<sup>127</sup>

Segurament fou arran d'aquest fet que F.P. Verrié s'allunyà de la direcció de la secció i no figurà en la junta renovada del febrer de 1949, tot i que torna a aparèixer el seu nom (amb el càrrec de secretari de la secció d'art i arqueologia) a la que es va constituir el 1955.<sup>128</sup> Aquesta mena de discussions, si més no, servien per animar unes reunions que de vegades eren força

---

125 G. Feliu, Op. cit.

126 Dietaris..., vol II.

127 Op. cit.

128 Gaspar Feliu, Op. cit.

anodines, com el propi F. Soldevila consignà el 13-I-1947: "Junta General de la Societat d'Estudis Històrics. Soporífera."<sup>129</sup>

Enllà de les discussions internes i de les reunions més o menys animades, el nucli directiu fou bàsicament el mateix fins als anys cinquantes i no és agosarat afirmar que aconseguí assolir els principals objectius fundacionals. Fins i tot arribà a editar un butlletí propi --d'un centenar de pàgines--, del qual, malauradament, només en sortiren dos números durant els anys cinquantes, publicats el 1953 i el 1955 (corresponents al període 1952 i al 1953); el tercer número (corresponent al període 1954-1955) no va aparèixer fins al 1963. Fou en el notable creixement progressiu dels socis --i en les aportacions científiques que feren-- on cal cercar el principal èxit de la societat. El 1946 hi havien 83 socis, mentre el 1952 ja n'eren 161, que al 1957 arribaren a un total de 265.<sup>130</sup> Aquest augment quantitatiu també comportà un augment qualitatiu, de manera que el propòsit d'atraure nous valors (joves i no tant joves) a la tasca de l'Institut i, doncs, a la consolidació de la tradició historiogràfica pròpia es pot dir que s'acomplí plenament. El mateix F. Soldevila es felicità d'aquesta consecució col·lectiva en els seus dietaris. El 25-II-1948 escriví: "Sessió de la Societat d'Història. Comunicació Ainaud [Joan]. Aquest xicot farà grans coses. Fa goig de veure com l'Escola històrica perdura enmig de totes les vicissituds. I sembla segur que el nomenen director del Museu d'Art Modern, del qual ja és conservador".

I el 10-III-1948 anotà:

"Tarda, sessió de la Societat d'Història. Commemoració del centenari de Roderic de Toledo amb comunicació d'En Coll i Alentorn. Aquest xicot val molt i coneix la historiografia medieval millor que ningú de nosaltres. Com he fet observar en el comentari que hi he posat, l'Escola històrica catalana, no sols no s'estronca, sinó que segueix en camí ascendent".

A aquests dos exponents dels aleshores joves valors caldria afegir-hi d'altres significatius valors consolidats del moment que s'integraren o bé col·laboraren amb la societat. És el cas, per exemple, d'Enric Bagué, que ingressà el juny del 1947, com consignà el propi Soldevila en els seus dietaris<sup>131</sup>, o l'encara més emblemàtic cas de Jaume Vicenç Vives. Aquest darrer va partir d'una inicial prevenció envers la societat que no superà fins que no va poder consolidar la seva posició professoral a la Universitat de Barcelona.<sup>132</sup> De fet, no es localitzen intervencions de Vicenç en el marc de la societat fins a la dècada

---

<sup>129</sup> Dietaris..., vol II,

<sup>130</sup> Dades extretes de G. Feliu, Op. cit.

<sup>131</sup> 3-VI-1947.

<sup>132</sup> Vegeu "A propòsit de la relació Vicenç-Soldevila" (cap. XIII).

dels cinquanta. En el primer butlletí de l'entitat, corresponent al 1952 (i editat l'any següent), hi figura un seu article: Els afers castellans de Joan II; però no figura cap sessió científica donada en el si de la societat fins al curs 1954-55, quan disertà sobre el tema La formació de la burgesia catalana del segle XIX.<sup>133</sup> Val la pena recordar també que Vicenç Vives no fou elegit membre de l'Institut fins al 9-V-1958, dos anys abans de la seva mort.

A part dels ja esmentats, d'altres noms relacionats amb la societat foren Ricard Albert, Antoni M. Badia i Margarit, Joan Mercader, Jordi Carbonell, Josep Romeu Figueres, August Panyella, Alexandre Cirici Pellicer, Rosa Leveroni i Teresa Boada.<sup>134</sup>

L'activitat que F. Soldevila desenvolupà a l'entitat fou ben remarcable. Hi ha constància que féu les següents sessions científiques: Una història de la Universitat de Barcelona (10-V-1946), Dos episodis de la vida de l'infant Pere - conjuntament amb M. Coll i Alentorn-- (18-XII-1946), En el novè centenari de l'abat-bisbe Oliba: L'actor de la nostra història (22-III-1947), De la infantesa i joventut de Pere el Gran (29-X-1948), Report del Congrés de la França Mediterrània (1-VI-1949), Necrologia d'Antoni Rovira i Virgili (10-XII-1949), La frontera catalano-aragonesa durant la primera meitat del segle XIII (15-III-1950), Presentació del prof. Constantin Marinescu, de la Universitat de Bucarest (19-IV- 1950), Pere el Gran i Santes Creus (21-V-1950), Entorn dels almogàvers (22-XI- 1952) i La pugna entre Jaume I el conqueridor i el seu fill Pere II el Gran (16-IV- 1955).<sup>135</sup> Així mateix és el responsable de les cròniques Quatre llibres d'història i La inquisició a Albí (aparegudes en el butlletí núm 1), i de Un estudi sobre els privilegis de Messina i de Tràpani i Record a Josep Calmette (aparegudes al núm 2). Al marge d'aquestes contribucions esmentades, també fou, en repetides ocasions, membre del jurat del premi Antoni Rubió i Lluch (instituit per la societat d'ençà de la seva constitució formal) i participà en la major part de les sessions científiques de la secció d'història de la societat en les quals, encara que no feia de ponent, sí que opinava sovint sobre la temàtica que s'havia considerat, com consta en els extractes publicats en els butlletins de l'entitat.

---

<sup>133</sup> Vegeu, respectivament els butlletins núm I: 1952 (editat l'any 1953) i el núm III-IV: 1954-1955 (editat el 1963).

<sup>134</sup> Uns i altres apareixien en una carta que Ramon Aramon adreçà el 3-I-1947 al Marquès de Caldes de Montbui on s'adjuntava la llista dels membres de la societat que s'havien interessat per rebre el llibre que aquest autor acabava de publicar. Vegeu Arxi de l'IEC (Barcelona). Corresponsalia del secretari general. Arxivarod núm 2 (1920-1949).

<sup>135</sup> Segons consta en els butlletins núm I:1952 (1953) i núm III-IV: 1954-1955 (1963). En aquest darrer exemplar hi ha una recensió de les dues últimes sessions esmentades.

Algunes de les comunicacions que féu Soldevila i que ja han estat relacionades, ell mateix les comentà en el seu dietari. És el cas de la dedicada a l'abat-bisbe Oliva, que va tenir una repercussió molt important, però que no incidí tant en la seva trajectòrica personal com en la d'un seu company, membre destacat, també, de la societat d'història i de l'Institut: Ramon d'Abadal. El 23-III-1947, escriví: "Ahir sessió sobre l'abat Oliva a ca'n Bonet. M'arriben impressions confirmadores de l'èxit". I, uns mesos més tard, el 17-XII-1947:

"Comunicació de R. d'Abadal i Vinyals a la Societat d'Història. Sobre l'abat Oliva. Ha llegit dos capítols del llibre que té a punt de publicar dins la biblioteca del "Guió d'Or" i que l'Aymà va encarregar-li per suggestió meva. Va venir a demanar-me que el fes jo [el llibre], arran de la meva intervenció en la vetllada commemorativa. I ara ja té el llibre fet: un volum doble d'aquella biblioteca. Ja em va ésser una revelació el llibre Tradición y revolución, que, tot i terriblement parcial, mostrava un tremp d'historiador. Ara aquesta nova producció em confirma la impressió rebuda. El català d'Abadal és molt deficient; però se'l deu haver fet corregir. I resulta, amb els retocs exigits, fins i tot un escriptor.

Comentari meu elogiós. 'Us l'agreeixo molt', m'ha dit, 'però em sembla una mica exagerat'. 'Ja ho veurem quan aparegui el llibre', he fet com pronosticant la confirmació dels meus elogis. Però la impressió produïda per les meves paraules he sentit que ha estat de gran complaença: 'Vostè ha estat magnífic', deia, tot acostant-se."

#### **11.4.3.-La represa dels Estudis Universitaris Catalans**

La funció que els renovats Estudis Universitaris Catalans hagueren de complir durant el franquisme fou bastant similar al seu objectiu fundacional: realitzar una feina de suplència i de preparació perquè la universitat s'havia tornat a girar en contra de la tradició científica pròpia. En aquesta nova situació, però, es van haver de desenvolupar en un ambient semiclandestí, puix que la defensa de la llengua i la cultura autòctones era considerat un delictes punible per part de les autoritats.

Anteriorment s'ha analitzat la gènesi, a principis de segle, d'aquests estudis i s'ha vist com després de molts esforços s'aconseguí, durant el període de la Generalitat autònoma i republicana, la seva integració en el si d'una universitat barcelonina per fi catalanitzada i reintegrada en la societat que l'acollia.<sup>136</sup> El franquisme tornà a imposar un divorci flagrant entre la institució i el país, amb uns mitjans que foren la repressió del professorat (els principals fautors de l'autonomia universitària hagueren de marxar a l'exili o foren senzillament

---

<sup>136</sup> Vegeu, respectivament, els capítols 2 (l'apartat "Els Estudis Universitaris Catalans i la pugna per una universitat catalanitzada) i 7 (l'apartat "La universitat autònoma i republicana").

represaliats) i el retorn a un model universitari ultraburocratitzat i sotmès als principis fonamentals del règim. A Ferran Soldevila, com a tants d'altres, no se li va reconèixer mai els seus drets.

D'ençà de principis dels anys quaranta sorgiren diverses iniciatives per recuperar els Estudis Universitaris Catalans i assegurar així, d'una banda, la formació de noves generacions d'universitaris que --donada la situació en què es trobava la institució-- no haurien pogut saber res de la cultura autòctona, i, d'altra banda, poder donar feina a alguns dels grans professors que havien estat separats de la universitat oficial, com era el cas de Jordi Rubió i Balaguer o del mateix F. Soldevila. L'estudiós Joan Samsó ha parlat d'una convergència de diferents iniciatives a l'hora de reconstruir aquests estudis en la qual hi participaren diverses persones, entre les quals ell cita Santiago Pey, Sigfrid Bosc, Frederic Pau Verrié, Conxa Cendrera, Josep Palau i Fabra, Ramon Aramon i Miquel Coll i Alentorn.<sup>137</sup> Aquest nucli fou el que es va moure per trobar professors, local i un finançament que els fes realitat. Almenys en un principi, el suport financer va provenir --segons l'esmentat autor-- del mecenatge privat: l'editor Josep Janés i Oliver, l'advocat Josep Barbey, el polític Francesc Cambó i, sobretot, l'Associació Benèfica Minerva.<sup>138</sup> Al llarg dels anys quarantes, com ha explicat el mateix Samsó, "el finançament dels EUC es mantingué estable a l'entorn de les 25.000 ptes anuals, les justes per pagar els professors dels cinc o sis cursos regulars que impartien Jordi Rubió, Ramon Aramon, F. Soldevila, Antoni Borrell Macià i Pere Bohigas.<sup>139</sup> Els locals foren, sobretot, les cases particulars dels qui impartiren els cursos.

Aquesta nova i especialment difícil fase dels Estudis Universitaris s'inicià el 1942-43 amb classes de llengua (a càrrec de Ramon Aramon) i literatura (a càrrec de Jordi Rubió i Balaguer). El curs següent es constituïren les d'Història de Catalunya (amb F. Soldevila com a professor), de Paleografia (amb Pere Bohigues), Dret Civil Català (amb Antoni Borrell Macià) i Economia Política (amb Salvador Millet i Bel). Posteriorment s'incorporà l'assignatura d'Arqueologia (amb Josep de C. Serra i Ràfols).

Donada la temàtica del present estudi és lògic que centrem l'atenció en les classes que impartí F. Soldevila durant l'època que ara es considera, els anys quaranta. Afortunadament, sobre aquests cursos s'ha conservat molta documentació (que ara es troba dipositada, sobretot, a l'IEC i a l'Arxiu Nacional de Catalunya), ja que era un procediment habitual encomanar a un dels

---

137 Vegeu, en la seva tesi doctoral ja citada, el capítol dedicat al tema, ps. 412-422.

138 Op. cit.

139 Ibídem, p. 344.



alumnes que en redactés un resum a final de curs.<sup>140</sup> Gràcies a això es pot saber els noms de molts dels alumnes que hi assistiren i la temàtica tractada -- en certs casos, amb molt de detall.<sup>141</sup> No s'ha conservat el resum del primer dels cursos, però sí del segon, corresponent al període 1944-45, que obrí tot un cicle dedicat a la història moderna de Catalunya. Aquest era un camp molt poc tractat, però que Soldevila ja havia abordat apassionadament durant la segona meitat dels anys trenta --com ja s'ha explicat--, conscient que era un dels buits importants que patia la historiografia de l'època. En l'acta del curs, redactada per Joan Mercader, es manifesta l'alt grau d'interès de F. Soldevila envers el període tant per la defensa que hi fa de la necessitat de superar el tòpic de fer-ne una valoració pejorativa com per l'exigència de superar tota visió provinciana que no tingui en compte el paper que jugà Catalunya en el context europeu de l'època. Aquesta visió desacomplexada del període provocà un fort impacte entre els seus alumnes, sobretot en el cas de Joan Mercader, que ens ha deixat el seu testimoni:

"Això em va afalagar molt, ja que en aquell temps jo era l'únic jove recercador modernista que hi havia a Barcelona, per tal com Jaume Vicens i Vives trigaria encara uns anys a reaparèixer a la Universitat i a refondre's en els nostres medis intel.lectuals. (...) Ferran Soldevila era la primera persona que se m'apropava directament, bo i procurant adreçar-me pels camins convenients: al professor Soldevila dec principalment tot allò que se'n diu metodologia de l'ofici d'historiador, tècnica erudita; però en el seu segur mestratge hi havia una infinita dosi d'afecció personal"<sup>142</sup>

El curs 1945-46 es dedicà als segles XVI i XVII, del qual no se n'ha conservat cap resum, encara que a les seves memòries inèdites s'hi refereix en diverses ocasions. Així, es pot saber que la revisió dels índexs del Llibre de les Solemnitats de Barcelona que realitzava l'any 1945, li serví per tenir un coneixement molt acurat de les institucions catalanes del segles XVI i XVII,

---

<sup>140</sup> A l'IEC es conserven en el fons Soldevila les actes dels cursos 1944-45, 1946-47, 1947-48 i 1949-50 (FFSIEC 2.2.1.) En l'antic arxiu de Chavornay existeixen els apunts de les classes que donava. (LPFSC 6.1.2.)

<sup>141</sup> En el llibre Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània vaig incloure-hi una relació dels deixebles (ps. 317-318); mentre que en el treball de doctorat, més extens, que fou la base de l'esmentat llibre, vaig adjuntar-hi com a annex núm 5 una transcripció de les actes que s'havien pogut conservar del període 1944-1950 i que es troben al fons personal de F. Soldevila de l'IEC (FFSIEC 2.2.1.). Una còpia enquadernada del treball esmentat es troba a la biblioteca de la Universitat Autònoma de Barcelona.

<sup>142</sup> Evocació per un deixeble, dins "Serra d'Or" juliol 1971, p. 20. Sobre el mestratge exercit per Soldevila, vegeu "Amics, col.laboradors i deixebles" (cap. XV).

cosa que, com ell mateix consigna el dia 10-IX-1945, aprofità per a les seves classes del curs següent:

"Aquesta feina m'haurà estat molt útil per a l'estudi de les institucions catalanes durant els segles XVI i XVII. Les classes del curs vinent versaran sobre aquest tema. Serà una cosa nova. I el dia de demà podré fer-ne un llibre"<sup>143</sup>

L'acollida d'aquell curs no fou ben bé la que ell esperava, ja que el dia 20-III-1946 anotà:

"D'ençà dels esdeveniments de la Universitat el nombre dels meus alumnes ha disminuït. Però em penso que la causa principal n'és que expliqui institucions (...) Cal desenganyar-se. El que importa és l'home, directament".<sup>144</sup>

Aquesta apreciació podria tenir una certa base, però el factor determinant de l'assistència irregular, que fou una constant durant molts anys, caldria cercar-lo en el mateix caràcter dels EUC, uns estudis no obligatoris ni homologats acadèmicament. No ha de sorprendre, doncs, que el 12-XI-1946 escrivís:

"(...) ara com ara sols tinc dos deixebles: una neboda de l'arquebisbe Vidal i Barraquer, i el fidelíssim Joan Mercader, que és el quart any que assisteix. També compareix algun cop Coll i Alentorn. I tinc anunciades altres assistències"<sup>145</sup>

Precisament, aquest curs 1946-1947 es dedicà al segle XVIII i n'ha quedat un extens resum realitzat, també, per Joan Mercader, que diu molt dels punts d'interès que el període tenia tant per al professor com per a l'alumne encarregat de redactar el balanç temàtic de les classes.

En aquest curs s'experimentà una clara inflexió pel que fa a l'assistència i a l'obertura de noves expectatives. El mateix Soldevila ho explicà el 20-VI-1947: "Darrera classe. Proposta de Beques per anar a França (...) Mercader, no. En canvi, mossèn Perramon ha acceptat, no cal dir-ho (...) La Sta. Vidal-Barraquer prefereix esperar l'any vinent. Tots els altres, no llicenciats, no podien optar-hi; però se'ls veia il·lusionats. D'aquesta feta, les classes dels EUC prendran més impuls. L'Institut francès ha proposat a l'IEC la designació d'un cert nombre de candidats a les beques que concedeix"<sup>146</sup>

Les bones expectatives sembla que, en el curs següent, es compliren, ja que el 15-X-1947 anotà:

"He començat les classes. És el cinquè curs. En Coll i En Mercader encara vénen: és una constància que m'afalaga. En Govern i En Martorell, dos xicots

---

143 Dietaris..., vol II.

144 Op. cit.

145 Ibídem.

146 Ibídem.

que prometen, han reincidit. I la Sta. Vidal-Barraquer. S'anuncien altres deixebles".<sup>147</sup>

La preocupació constant per constituir un nucli mínim de deixebles no necessita ésser explicada. Era l'única manera d'assegurar la continuïtat i renovació d'un nucli resistent que pogués respondre amb rigor les tesis de la història oficial.

Només amb investigacions més detallades sobre el tema es podrà arribar a saber fins a quin punt les classes dels EUC serviren per constituir una escola historiogràfica pròpiament dita (és a dir, amb un determinat mètode comú, una cohesió ideològica interna i un programa a seguir) o bé serviren per configurar un grup d'oposició força heterogeni unit per la reivindicació d'una tradició cultural pròpia des d'on "contestar" la historiografia oficial espanyola. D'entre aquells que s'han reclamat deixebles de Soldevila, el testimoni de J. Fontana sembla abonar més la segona hipòtesi, ja que --com el mateix Mercader, abans citat-- es refereix més a un mestratge de caire personal que no a un d'estrictament metodològic. Fontana afirma que Soldevila fou fonamental per afermar la seva vocació i per dotar-lo de les eines que considera bàsiques per a l'historiador: l'honestedat i rigor científic, i la passió política al servei d'un poble.<sup>148</sup>

A partir del curs 1947-48, F. Soldevila centrà les seves classes dels EUC en el període medieval i passà a analitzar el regnat de Pere el Cerimoniós. L'any següent es dedicà a Jaume I el Conqueridor, i el curs 1949-1950, a Pere el Gran. En aquestes sessions molt sovint va rendir comptes d'investigacions en curs realitzades per ell mateix, ja que a aquests dos monarques dedicà ambiciosos estudis monogràfics durant aquell període.

Les classes continuaren fins l'any 1967. No s'ha trobat els resums corresponents a les sessions que tingueren lloc durant la dècada dels cinquanta i seixanta, però sí que existeix la relació dels alumnes assistents a molts dels cursos. En aquestes llistes, a la corresponent al curs 1961-62, hi ha una nota manuscrita de F. Soldevila que serveixen d'orientació per conèixer les matèries tractades, ja que consta que els dimarts era quan feien història medieval ("vam començar amb Ramon Berenguer I i acabarem a mig Jaume I") i el dijous, moderna ("hem començat amb Felip III i acabarem amb Felip V").<sup>149</sup>

---

147 Ibídem.

148 Josep Fontana, El maestro, dins "Destino" núm 1754, 15-V-1971, ps. 8 i 9.

149 LPFSC 6.1.3.

## 11.5.-La dimensió privada de Ferran Soldevila

El període de l'exili fou, com ja s'ha assenyalat, el d'un retrobament sentimental amb la seva esposa Yvonne, encara que això no comportà un trencament radical i irreversible de la seva relació amorosa amb Rosa Leveroni, amb qui mantingué una correspondència assídua durant tota aquella època. És cert que el vincle sentimental amb la poetessa no era prou fort com per impedir l'intent de Ferran d'anar amb la seva família a Amèrica (cosa que establia un ordre de preferència clarament favorable envers Yvonne), però sí que es mantingué prou sòlid com perquè, un cop retornat del seu exili, fos possible el restabliment de la relació. En aquesta nova represa --iniciada d'ençà del mateix moment del seu retorn-- sembla ésser (per la documentació conservada) que va pesar molt la voluntat i tenacitat d'ella, tot i que en alguns dels quaderns íntims de R. Leveroni es digui el contrari: "aquesta vegada els teus braços m'han cercat, aquesta vegada m'has volgut tu".<sup>150</sup>

Certament, havia d'existir un poderós element que atraiés vivament F. Soldevila a mantenir el seu vincle amb R. Leveroni i és molt possible que aquest fos el vessant de companya intel·lectual que ella podia oferir-li i que difícilment podia satisfer Yvonne. Una característica de la seva relació que ja era palesa des del principi i que no va fer sinó créixer amb el temps, proporcionalment a la consolidació d'ella com a poetessa.<sup>151</sup> Així, ja en la correspondència que mantingueren durant l'etapa de l'exili Ferran adoptà més que mai el seu paper d'orientador literari, fins al punt que moltes de les seves cartes tenen el caire d'una veritable preceptiva literària:

"Vos vers sont bien, surtout ceux qui accompagnent les bons voeux. Ils m'ont plu et m'ont touché. C'est dans cette manière simple, directe, sentiment et rien de plus, que vous réussissez. Laissez-moi de côté, croyez-moi, les velleités philosophiques, les pessimismes transcendentaux, et chantez tout simplement. Dans ces chants tout peut y passer. Il n'est pas nécessaire que vous renonciez à rien."<sup>152</sup>

L'existència d'aquest ascendent, tot i que molt important, no contradiu el fet que fos ella la qui realment empenyés i afermés llur relació. D'això n'hi ha moltes proves precisament en la mateixa producció literària leveroniana. En aquest sentit, cal dir que el retrobament mutu comportà la represa dels escrits íntims

---

150 Confessions i quaderns íntims, p. 21.

151 De fet, la consagració poètica de R. Leveroni es produí a la dècada dels anys quaranta.

152 Beaumes, 6-I-1941. Fons R. Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

dedicats a ell, que s'inicien el setembre de 1943 amb un paràgraf prou eloqüent sobre els sentiments d'ella:

"Tres dies sense saber res de tu, esperant-te; sense saber si et retrobaria el mateix, com desitjava; o bé series un nou personatge. Tres dies d'infern on vaig trobar el meu dolor intacte, del qual sorgia novament, com si aquest temps de parèntesi no comptés, el meu amor per tu... Tres dies horribles, i després, els teus braços emparant-me, prenent-me, i la meravella del redescobriments del teu cos, amic del meu encara... I l'ona de tendresa i desig va prendre'm. Un a un retornaren els pretèrits moments d'amor i cada carícia que rebia era com l'acció de gràcies perquè m'ofrenaves altra vegada aquella il·lusió que creia -- mesquina!-- definitivament perduda."<sup>153</sup>

I més endavant, precisa:

"De nou enamorada de tu... Ja no és solament aquell amor tendre, aquella cordial comprensió. Ara ja torna a ésser aquella antiga flama, però molt més conscient, més segura d'ella mateixa, més reposada (...) Teva de nou, simplement."<sup>154</sup>

Aquests mateixos sentiments foren els que manifestà la protagonista del seu conte Retorn, que no és sinó una recreació literària de la seva retrobada amb Ferran. Així, ell tornà a convertir-se (a més a més d'amant i mentor literari) en font d'inspiració de la seva producció escrita i en model per alguns dels personatges masculins de les seves narracions.

El període inicial d'aquesta renovada relació sentimental (1943-1944) sembla que fou un moment especialment dolç, sobretot si ens cenyim als escrits leveronians.<sup>155</sup> Però poc temps després, aparegueren alguns factors de distorsió. Un d'ells fou la declaració amorosa de Carles Riba, producte d'una atracció anterior envers la poetessa que no es desfermà fins al 1945.<sup>156</sup> En un principi, ella no va correspondre als sentiments del poeta, però en un quadern íntim posterior (del maig del 1951), reconeix que també n'estava enamorada.<sup>157</sup> Tanmateix, sembla ésser que la relació Riba-Leveroni no passà d'ésser una amitié amoureuse (com ella mateixa la definí) que es fonamentà en la forta fascinació que en ella exercia la figura d'ell com a escriptor de

---

<sup>153</sup> Confessions..., p. 149-150.

<sup>154</sup> Op. cit., ps. 150-151.

<sup>155</sup> Vegeu Confessions..., que abasten precisament aquest període.

<sup>156</sup> La gènesi i evolució posterior d'aquesta relació està explicada en el pròleg de les Confessions..., p. 25-29. I també la reporta el propi Soldevila en els seus Dietaris... (vol II), ja que era el receptor de les confidències de la Leveroni.

<sup>157</sup> Inclòs a Confessions..., ps. 241-242. Aquests dietaris tenien com a destinatari el propi C. Riba, ja que l'escriptora se li adreça directament, com en una conversa, però no se sap amb certesa si ell arribà a llegir-los mai.

referència. Sembla reforçar aquesta hipòtesi el fet que es consolidés --a partir del 1948-- el seu lligam amb F. Soldevila. Potser precisament per això darrer hi va haver una represa de la seva aspiració per Riba, que trobem manifestada en l'escrit ja esmentat del maig de 1951.

Aquest episodi alimentà segurament la rivalitat personal entre F. Soldevila i C. Riba, que no va quedar aminorada ni tan sols per la lluita comuna en favor de la resistència cultural i política antifranquista. La mateixa R. Leveroni deixà un testimoni de les friccions entre tots dos intel·lectuals en una anotació de l'agost-setembre del 1946, en un dels quaderns íntims que anaven adreçats a C. Riba:

"Aquesta cordial enemistat amb S[oldevila]... I aquesta insistència en saber, aquesta por que ell estigui entre tu i jo... Per què hauria d'ésser-te més insuportable que fos ell i no un altre?"<sup>158</sup>

Riba no s'estava de criticar Soldevila davant de Leveroni, possiblement perquè intuïa la relació que ella hi mantenia. La situació arribava a ésser sovint tensa i per això ella demanà consell al seu amic íntim (i confident), el pintor mallorquí Jaume Joan Rosselló, que en una carta del 4-XII-1950 li digué:

"Crec que és millor que no deixis d'anar a casa del Poeta. Però no defensis Tàcit, perquè sospito que si el Poeta l'ataca és precisament perquè el defenses, car això li excita la seva histèria. Pensa que defensant-lo potser el delates i, si ell ho fila, ja tens explicat el perquè l'ataca. Adopta la tàctica de la no resistència. Està provat que és d'una gran eficàcia."<sup>159</sup>

Tampoc F. Soldevila no estalviava pas les crítiques a Riba. I així, el 29-IX-1945 escriví en el seu dietari:

"Parlant un dia amb en Rebull de l'aguda tendència d'En Riba a rebaixar altres homes com a tals homes, En Rebull deia que era com una venjança, perquè sabia que cap dona no li faria cas. Jo vaig sostenir que no: que era per la seva pròpia por del fracàs sexual. Ara ell estava convençut que R. L. l'estimava i que, si ell volia hauria estat seva. El seu desig d'home sensual i imaginatiu, exacerbat en la possessió d'una sola dona tot cobejant-les totes, l'impulsava a tirar endavant, una vegada a la vida, ja en el llindar de la vellesa. Però no ha gosat. Ara: essent ell com és (l'home que he conegut més portat a transformar davant dels altres, i àdhuc davant seu, en mèrits les pròpies fallides) no em sorprèn que ja davant R. L. invoqués l'amor únic, el deure conjugal i altres coses perfectament respectables. Però a ell fóra aplicable una frase de Mauriac que (pensant, precisament en ell) vaig copiar a Banyuls, sobre com, fins per a la vida conjugal, foren preferibles algunes infidelitats reals que la llarga traïció del desig".<sup>160</sup>

---

158 Confessions..., p. 229.

159 Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

160 Dietaris..., vol II.

I un temps més tard l'1-I-1947, hi anotà:

"En un llibret de poesies que ha publicat En Riba --amb retrat i tot-- hi ha un tanka que jo li he inspirat (fins això)...La gelosia. I això explica la resta, o part de la resta."<sup>161</sup>

Un altre element de distorsió en la relació Leveroni-Soldevila que va aparèixer en aquella època fou la descoberta (o la sospita manifestada), per part d'Yvonne, d'aquest vincle sentimental. El propi Ferran ho explica en una carta que el 16-VIII-1946 adreçà a la Leveroni:

"Es veu que la meua muller va parlar amb algú mentre jo estava a Banyoles: algú que li va omplir més o menys el cap respecte a V. No hi ha necessitat que posi el seu nom al dors del sobre, em sembla".<sup>162</sup>

Ella no seguí aquest consell i, per això, ell li ho va recriminar el 26-VIII-1946:

"Sàpiga que la seva facècia del sobre ha estat causa d'un greu disgust --com no podia ésser altrament i com vaig preveure tot seguit en veure l'adreça del remitent. Cregui'm, faci'm el favor: no em torni a escriure".<sup>163</sup>

Les prevencions encara duraren l'any següent, ja que el 14-VIII-1947 escriví: "Sobretot, no escriguis a Canuda. Perill. Les coses s'ha complicat encara --pacíficament."<sup>164</sup>

Fins al moment que esclataren les sospites d'Yvonne, Rosa Leveroni havia assistit regularment a les classes dels EUC que ell feia a casa seva. Si bé el fet suposà una interrupció de la seva assistència, cal assenyalar que, com a contrapartida, és molt possible que aquella situació tensa (a la qual cal afegir-hi la declaració de Riba) contribuís a consolidar el lligam entre tots dos, ja que, en aquest sentit, existeix una reveladora carta del 13-V-1948, que sembla marcar un veritable punt d'inflexió en la seva relació: "Per que vols que t'escrigui? ¿Perquè et digui que t'am? Doncs, ja està dit. Perquè t'ho repeteixi? T'am, t'am, t'am, ja està repetit".<sup>165</sup> A partir d'aleshores, la resta de lletres deixen de tenir l'aire protocolari i distant que havien tingut abans. Ara bé, per preservar un cert secret, ja que es tracta d'una relació que no era pública, anaven signades amb el nom de "Francesc" (i també, encara que no tant sovint, amb el de "Francesc Despalau" i "lo Cisquet").

Si en l'etapa considerada, que va de la segona meitat dels quaranta fins al 1951, es pot veure clarament que el lligam amb F. Soldevila no fa sinó créixer

---

161 Op. cit.

162 Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

163 Fons R. Leveroni.

164 Ibídem.

165 Ibídem.

¿per què ella a partir d'aquesta darrera data torna a evocar el seu amor per Riba? Potser la clau d'aquesta reacció cal cercar-la en una actitud vital de Rosa Leveroni que el mateix F. Soldevila va aconseguir descriure en una carta del setembre de 1959:

"Podríem dir el que voldríem trobar i encara no sempre. Un mot podria resumir-ho tot: la felicitat. Però és un mot tan banal! Amb tot, nosaltres l'hem tastada moltes vegades. Tu potser no ho creuràs, perquè tu ets pessimista de mena. Més: et complaus en el sofriment. Més: converteixes, amb una alquímia angèlico-diabòlica, el goig en dolor. És en va que jo t'asseguri que ets una de les dones que han tingut i tenen més motius de felicitat. Tu els motius de felicitat no els valores. Què dic? Els fas derivar cap a la infelicitat."Sí, però..." i ja està: tota felicitat a passeig. T'he educat molt ben educada, t'he instruït molt ben instruïda en certes coses. Però, en aquesta, no he pogut arribar a aconseguir l'èxit. Em proposo, però, persistir-hi".<sup>166</sup>

Aquestes paraules no tan sols expliquen la pregunta abans formulada, sinó que revelen clarament quina és l'actitud vital a partir de la qual neix l'obra literaria leveroniana i serveixen per comprendre el perquè del to planyívol que té el conjunt de la seva producció.

Durant aquest mateix període, F. Soldevila, empès pel seu caràcter enamoradís, se sentí molt atret per una aleshores molt jove i atractiva Pierrette Gargallo. La seva amistat va nèixer arran de la mútua col.laboració en la confecció d'un llibre de bibliòfil<sup>167</sup> fet a partir de les Faules que ell va escriure durant el seu exili, encara que la coneixença mútua partia d'una anys abans.<sup>168</sup> Pierrette, que era filla de l'escultor Pau Gargallo, havia estat escollida com a il.lustradora dels poemes. Progressivament ell passà d'un sentiment amical a una passió amorosa que detallà en els seus dietaris íntims, però que no es va veure corresposta per part d'ella.<sup>169</sup> El treball en comú s'inicià l'any 1946 i fins a l'octubre del 1948 existí una relació més o menys sovintejada, sempre amb el pretext de la feina que havien de fer junts.<sup>170</sup>

---

<sup>166</sup> Ibídem.

<sup>167</sup> Aquesta edició constà de disset aiguaforts realitzats per Pierrette Gargallo i fou estampada, el 1946, per S. Salvadó i Cots, a Barcelona.

<sup>168</sup> Segons el propi Ferran, ell la va conèixer uns anys abans a Banyuls, un dia que ella i la seva família eren a la platja, durant el període de l'exili (Dietaris, vol II, 20-XI-1947). Gerard ha explicat que es tornaren a trobar l'any 1944, quan coincidiren en una pensió on s'estaven ella i la seva mare, i a la qual acudí Ferran i la seva família per tal de solventar els problemes d'habitatge que aleshores tenien (carta del 25-III-1999).

<sup>169</sup> Vegeu Dietaris..., vol II. Especialment les anotacions referents a l'estiu i la tardor del 1948.

<sup>170</sup> Després d'haver fet el gravats per a l'edició de bibliòfil, ella també fou l'encarregada d'il.lustrar l'edició popular de les Faules que es féu posteriorment, el 1948, a càrrec de la impremta Clarasó.



És molt possible que aquest desengany amorós contribuís a afermar el seu vincle amb R. Leveroni, ja que precisament a partir d'aleshores aquesta relació sembla consolidar-se. De fet, el vincle sentimental es mantingué, de manera clandestina i amb els naturals alts i baixos, fins a la mort d'ell. De tota manera, Ferran mai no intentà trencar el seu matrimoni i Yvonne sempre va romandre en la seva condició d'esposa legítima.

## CAPÍTOL XII: LA HISTÒRIA D'ESPANYA, UNA VISIÓ PLURINACIONAL DEL PASSAT HISPÀNIC.

L'any 1943, al retorn del seu exili, F. Soldevila va poder iniciar un projecte que havia concebut ja durant els anys trenta, quan redactava la seva Història de Catalunya: realitzar una síntesi històrica del passat hispànic que contestés la visió uniformitzadora i de matriu castellanista que havia assumit com a pròpia la historiografia espanyola dominant (especialment d'ençà de finals del segle XIX, gràcies a la formulació realitzada per l'anomenada generació del 98)<sup>1</sup> i que amb el franquisme arribà a convertir-se en la història oficial (naturalment en una concreció especialment barroera, exaltatòria i perfectament "depurada" d'aquells elements que no s'avenien als principis del règim dictatorial). La seva redacció, en una primera versió catalana, es perllongà fins a finals de la dècada dels quaranta (concretament, el 1948) i la seva publicació (finalment, només en versió castellana) s'hagué d'estendre pràcticament al llarg de tota la dècada dels cinquanta, pels problemes amb la censura i les feines derivades de la seva traducció i ampliació. Així, doncs, la culminació del projecte ocupà pràcticament dos decennis: el primer fou de gestació i redacció, mentre que el segon fou el de lliurament públic de la feina feta. De fet, aquesta va ésser una característica general de la producció soldeviliana i, en bona part, del conjunt de la mateixa cultura catalana: els anys quaranta són un període de gestació, de resistència, de feina callada, que féu possible l'eclosió dels anys cinquanta, considerats com un període de represa cultural, d'emergència pública d'una activitat que fins aleshores havia restat oculta.

Els resultats del seu llarg treball sobre la síntesi hispànica foren molt satisfactoris tant des d'una perspectiva pròpiament historiogràfica com comercial (fou un gran èxit editorial). No ho foren potser tant, d'òptims, des d'una òptica d'incidència polític-ideològica, ja que els seus postulats no van ésser assumits pel gruix de la historiografia espanyola de l'època, que mantingué la seva visió centralista i negadora de la pluralitat de la realitat històrica hispànica (amb glorioses excepcions que ja remarcarem).

Pel que fa a la situació estratègica que aquesta síntesi ocupa en el conjunt de la producció soldeviliana, convé remarcar que va prendre com a base molt del treball ja realitzat a la Història de Catalunya, però que l'amplià no tan sols des d'una perspectiva territorial (la féu extensiva al conjunt de nacions

---

<sup>1</sup> Per a la gènesi d'aquesta visió, vegeu en el Cap. IV, l'apartat "La confrontació amb la historiografia nacionalista espanyola" i, del Cap. VII, "Les altres tendències i la continuïtat de la pugna amb la historiografia nacionalista espanyola".

hispaniques) sinó també cronològica (comprèn el segle XIX, que en la seva síntesi del passat català no va poder arribar a abordar). Precisament la possibilitat d'iniciar aquest aprofundiment cronològic fou un pas decisiu que li va permetre assumir, posteriorment, la direcció de l'obra col·lectiva Un segle de vida catalana, concebuda com una ampliació de la seva ja clàssica visió històrica del passat català. Així mateix, la realització de la Història d'Espanya constituí un fonament essencial per a la revisió, correcció i ampliació que féu de la seva obra més emblemàtica, la Història de Catalunya, per a una segona edició, publicada a principis dels anys seixanta.

La consideració de veritable obra mestra que cal concedir a la seva síntesi històrica hispànica és fora de dubte, ja que no tan sols constitueix una peça clau en el conjunt de la seva producció personal, sinó que és un títol cabdal en el panorama historiogràfic del seu moment. Això sol justificaria que se li dediqués un capítol sencer en aquesta tesi, tot i que existeixen d'altres elements que ajuden a refermar més aquesta decisió. El principal és el resultat de la investigació sobre la gestació i la redacció de l'obra, que ha permès descobrir molts aspectes completament desconeguts fins ara. Un d'ells és la confirmació (només aventurada com a hipòtesi en el meu treball de doctorat) de l'existència d'una primera redacció catalana d'aquesta història que, finalment, ha resultat ésser molt més extensa del que havia suposat en un principi. Un altre, la localització d'un prefaci inèdit que explicita de manera molt més clara quina era la finalitat del projecte. Un tercer element es pot afegir a la llista de motius que justifiquen una anàlisi detallada d'aquesta obra: la seva reedició recent, que cal considerar com una evidència de pes a l'hora de valorar la vigència de la visió històrica plantejada. I encara, finalment, caldria adjuntar-hi l'aparició d'una gran quantitat de notícies sobre els avatars de l'edició i el ressò de públic i de crítica que assolí l'obra gràcies a una anàlisi minuciosa de l'abundant correspondència del seu fons personal.

### **12.1.-La gestació de la idea i les condicions materials que la feren possible.**

El projecte de realitzar una síntesi del passat hispànic partia ja dels anys trenta, de quan redactava la seva Història de Catalunya. Aleshores plantejà la iniciativa a Francesc Cambó, que va negligir-la (sembla que perquè considerava que no era un moment adequat per plantejar-se seriosament un propòsit d'aquella ambició). El propi F. Soldevila ho va reportar en l'esborrany

d'una conferència titulada Dues etapes en l'obra d'un historiador: De la 'Història de Catalunya' a la 'Història d'Espanya':

"Jo vaig prendre la decisió d'escriure la història d'Espanya. No ho vaig comunicar a gaires persones. Alguna, tanmateix. La primera fou Don Francesc Cambó que seguia pas a pas, capítol a capítol, l'elaboració de la Història de Catalunya. Un vespre (...) no vaig poder estar-me de dir-li: tinc un propòsit per més endavant que em penso que li plaurà, la història d'Espanya. Va aturar-se un moment. Va fer: sí. Una altra pausa breu... I va tornar a parlar de la Història de Catalunya. jo no voldria deduir d'un simple monosíl·lab, i de la manera de dir-lo, una intenció. Penso que en el fons va voler dir: sí, però ara..."<sup>2</sup>

Precisament l'objecte d'aquesta conferència era explicar, bàsicament, la gènesi de la seva gran visió del passat hispànic. L'escrit que s'ha conservat no és pas un text redactat, sinó un plec de notes que fou trobat (dins un arxivador que contenia d'altres apunts i papers de l'historiador), en un contenidor de runa, a la població de Palautordera, on ell hi havia tingut la seva segona residència.<sup>3</sup> Sembla ésser que la xerrada fou donada el 1952 a l'Associació de Cultura Occidental que presidia Oriol Folc i Camarassa, com ha apuntat Rosa Montoriol.<sup>4</sup> És molt possible que aquesta conferència fos la mateixa de què parla Maurici Serrahima a Del passat quan era present, que, amb el títol d'A través de la Història d'Espanya, havia estat organitzada l'octubre del 1951 per l'agrupació "Miramar" i que s'havia de donar en el local de la Unió Excursionista de Catalunya, però que no s'arribà a realitzar perquè la censura li denegà el permís.<sup>5</sup> Sigui com vulgui, el text és molt útil per la informació que proporciona. Així, es pot saber que la lectura de llibres d'història d'Espanya era una de les seves aficions infantils. En aquest escrit esmentà el manual (profusament il·lustrat) del figuerenc Teodor Baró i féu referència a una altra síntesi, que no precisà aleshores, però que posteriorment identificà amb la Historia general de España y de sus Indias(1864), de Víctor Gebhardt (segons declarà en una entrevista que concedí a "El Noticiero Universal"<sup>6</sup>)

Gràcies a aquestes notes també es té coneixement de les reticències que en determinats cercles catalanistes despertava un projecte d'aquesta mena,

---

<sup>2</sup> Aquest fragment fou publicat al diari "Avui" (27-III- 1994), amb el títol de Soldevila parla de Cambó.

<sup>3</sup> Agustí Colomines i Companys em va facilitar una fotocòpia d'aquest text, que estan dipositat al Centre d'Estudis Històrics Internacionals de Barcelona.

<sup>4</sup> Ferran Soldevila, 1894-1971, Op. cit, p. 99.

<sup>5</sup> M. Serrahima, Del passat quan era present II 1948-1953 Barcelona, Ed. 62, 1974, p. 221.

<sup>6</sup> Hi ha un retall de l'entrevista, on no consta la data de publicació, en l'antic llegat de Chavornay (LPFSC 14.3.23.) Hi afirma que és avi des del dia 26 de desembre, cosa que permet saber que degué aparèixer a finals del 1960 o principis del 1961.

exemplificat amb la frase: "que se la facin ells". Actitud que Soldevila combatia perquè considerava que no era una història exclusiva "d'ells" i perquè pensava que valia la pena donar una nova visió del passat hispànic més respectuosa amb la participació catalana i amb la dels altres pobles no castellans (bascos i portuguesos) que rebatis la interpretació de la historiografia nacionalista espanyola, esdevinguda versió oficial. Ell mateix explicà, en l'escrit, que va persistir en la seva idea, però que no tingué la possibilitat d'abordar-la fins a finals del 1943, un cop retornat a Barcelona. En un altre text afirmà que fou l'experiència de la guerra i de l'exili el desencadenant que el motivà a iniciar el seu propòsit.<sup>7</sup> És molt possible que, efectivament, com diu, iniciés aleshores la redacció de l'obra, però un projecte d'aquelles dimensions era inviable sense un ajut econòmic que n'assegurés la continuïtat i una culminació satisfactòria. Aquest finançament fou possible gràcies a la intervenció de Benèfica Minerva (presidida per Fèlix Millet i dinamitzada pel seu secretari Pere Puig Quintana) que --com ja s'ha dit-- agrupà, d'ençà del 1943, tot un seguit d'industrials i professionals liberals, constituïts en una entitat que tenia per objecte promoure un seguit d'obres cabdals i que havia de sostenir les institucions culturals autòctones més importants: l'Institut d'Estudis Catalans, els Estudis Universitaris Catalans i l'Editorial Pedagògica (hereva de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana).<sup>8</sup> L'ajut no tardà en arribar, ja que s'ha conservat un escrit dels dietaris inèdits de R. Leveroni, datat el 17-II-1944, on es parla de la qüestió:

"Ahir vaig tenir una gran satisfacció. Petroni [personatge no identificat, però que podria ésser Pere Puig Quintana] ha trobat, segons sembla, un mecenes per a Alfred [Ferran Soldevila] i sóc jo l'encarregada de dir-li-ho."<sup>9</sup>

El mecenatge era ja una realitat el mes següent, com ell mateix explicità en la conferència al·ludida. En els dietaris soldevilians hi trobem també algunes referències sobre la qüestió, com aquesta del 1-XI-1945: "Augment de la mesada per a la Història d'Espanya".<sup>10</sup> Joan Samsó, en l'aprofundit estudi que

---

<sup>7</sup> Així ho diu en un primer prefaci de l'obra datat el 1944, que no s'arribà a editar aleshores i al qual ens referirem en detall més endavant.

<sup>8</sup> Sobre aquesta entitat, a part del capítol que li dedicà J. Samsó en la seva tesi doctoral ja citada, cal esmentar l'escrit d'Albert Manent dedicat al qui considera com a veritable home clau d'aquell ens: "Pere Puig Quintana en l'acció cultural dels anys quaranta", dins Solc de les hores (Ed. Destino, Barcelona, 1993, p. 121). Pel que fa a aquest personatge, existeix també una semblança feta per Xavier Garcia, Puig i Quintana, entre el vel i el ble, apareguda, en dos lliuraments, a la revista "Nova Veu" (núms 90 i 91, corresponents, respectivament, a l'1 i al 15 de gener del 1982), portaveu d'Unió Democràtica --partit al qual pertanyia.

<sup>9</sup> Fons Rosa Leveroni. Biblioteca de Catalunya.

<sup>10</sup> Dietaris..., vol II.

dedicà a l'entitat i que va incloure en la seva tesi, assenyala que F. Soldevila va rebre durant el període de redacció de l'obra una quantitat anual que xifra en unes 36.000 ptes.<sup>11</sup> Aquesta quantitat sembla massa elevada, si ens cenyim al testimoni del propi Soldevila que, cap a l'acabament de la redacció de l'obra (concretament el 12-II-1948), féu un balanç del que va percebre al llarg dels cinc anys de dedicació a la seva síntesi:

"Signatura del contracte definitiu amb Millet per a la H<sup>a</sup> d'E. Finirà per l'agost: hauré rebut un total de 125.000 ptes. Si hi ha beneficis en tindrè el 50%"<sup>12</sup>

Segons el que es diu en aquest fragment, la mitjana anual hauria estat d'unues 25.000 ptes. Pel que sembla, el finançament durant l'etapa de redacció es va mantenir de manera regular, tot i les dificultats que va patir l'entitat a l'hora de recaptar les contribucions dels seus associats. El problemes grossos varen sorgir a l'hora d'intentar la publicació de l'obra, que es convertí en una autèntica odissea.

El fet que el capdavanter del mecenatge, Fèlix Millet, hagués donat suport als militars nacionalistes espanyols i mantingués contactes estrets amb personatges rellevants del règim despertà moltes suspicàcies i crítiques entre els membres de la resistència cultural, malgrat que el seu decidit suport a la cultura catalana en aquells moments tan difícils fos ben explícit.<sup>13</sup> Aquestes objeccions arribaren a les oïdes del propi F. Soldevila que, tanmateix, féu aquesta reflexió en el seu dietari, el 24-III-1946:

"A Can Cervera. Dr. Isern ha començat a atacar En Millet. Ans no s'endinsés, li he dit que jo era un dels escriptors. però que quan vaig posar-m'hi en relació ignorava les seves relacions amb En Carceller [Demetrio Carceller, cap provincial del Movimiento a Barcelona i ministre franquista d'indústria i comerç durant el període 1940-1945]. 'Ara, m'he apressat a afegir, si ho hagués sabut, igualment hauria treballat per ell'. Molt senzill: si no, per menjar, m'hauria vist obligat a escriure en castellà. I amb això ja en tinc prou".

Els altres autors que es pogueren beneficiar del mecenatge de Benèfica Minerva i als quals Soldevila es refereix en el fragment suara citat foren Carles Riba (que va fer una segona versió de la seva traducció de l'Odissea i traduï vers les tragèdies de Sòfocles), Alexandre Galí (que va poder emprendre la redacció de la seva monumental Història de les institucions i del moviment

---

<sup>11</sup> J. Samsó, Op. cit. p. 343.

<sup>12</sup> Dietaris..., vol II.

<sup>13</sup> L'esmentat J. Samsó ha reportat un text de Josep Benet (Fets i personatges, Barcelona, 1981) on aquest defensa l'actuació de Millet davant dels governants perquè sempre fou de denúncia de la precària situació de la llengua i la cultura catalanes, i la compara amb la d'altres personatges que només feien reconeixements en privat, però de cara a les autoritats amb les quals mantenien amistat evitaven el tema o fins i tot negaven el problema.

cultural de Catalunya --no publicada fins molts anys després), Pau Romeva (redactor d'una Història de la indústria catalana), Josep M. Boix i Selva (traductor d' El paradís perdut de John Milton), Jaume Bofill i Ferro (responsable d'un assaig sobre els poetes catalans moderns encara inèdit, segons ha explicat A. Manent<sup>14</sup>) i Sebastià Gasc (autor de L'expansió de l'art català al món).<sup>15</sup> La categoria dels noms i de les obres empreses ens dóna una idea molt clara de la importància que tingué la iniciativa, així com del seu objectiu fonamental de prestigiar, ni que fos en sectors molt reduïts --la majoria foren edicions de bibliòfil--, una cultura que es trobava en un dels moments més crítics de la seva història.

## 12.2.-Redacció catalana, traducció i avatars de la publicació

La redacció de la primera versió de l'obra, feta en català, durà cinc anys, segons el propi testimoni de l'autor.<sup>16</sup> En els seus dietaris consignà diferents moments del procés d'elaboració. Així, el 5-X-1945, escriví:

"El Mecenès està d'acord amb la meua proposta de revisar tot el que he fet de la Història d'Espanya, a fi de tenir prest, si cal, un volum per a la publicació. Tinc fins al matrimoni de Ferran i Isabel".

I en d'altres anotacions posteriors:

"També avança la H<sup>a</sup> d'E. Regnat d'Isabel II" (14-VII-1947)

"He arribat a la pàgina 1000 de la H<sup>a</sup> d'E." (7-VIII-1947)

"He acabat la Història d'Espanya. Ara començaré la revisió de la part moderna. L'anterior ja està revisat" (25-V-1948)

Després d'aquesta darrera data, en la qual dóna per acabada l'obra, escriví, el 5-VI-1948:

"En lloc de revisar el segon volum de la H<sup>a</sup> d'E. començaré la traducció del primer al castellà. Cal que sigui jo, per assegurar fidelitat, per fer-hi les esmenes que calgui, en una darrera revisió i en contacte amb un altre idioma i de cara a un altre públic. I després que ningú no sigui gosat de fer cap altra versió castellana"

Anteriorment, el 29-I-48, havia estat ben explícit sobre la llengua que havia utilitzat per a l'escriptura de la seva síntesi:

---

<sup>14</sup> A. Manent, Solc..., p. 125.

<sup>15</sup> Sembla ésser que J. M. de Sagarra també va rebre ajuts econòmics de Fèlix Millet, però foren al marge de la institució, com ara el que possibilità el Poema de Montserrat (segons ha explicat el ja citat Manent en l'obra al.ludida, p. 125).

<sup>16</sup> Així ho assenyalava en la conferència Dues etapes en l'obra..., anteriorment al.ludida

"A la Casa del Llibre. Edreira. 'Sabeu que està molt bé el que em vau dir de la Hª d'E. I en català. I la teniu feta! En català! M'escriuixo tot jo de pensar-hi".

Segons aquests testimonis, doncs, no podia haver-hi cap dubte que existí una primera versió redactada en català que, posteriorment ell traduí i que fou la que, finalment, publicà al llarg dels anys cinquantes. Gràcies als dietaris i a la troballa de diferents fragments d'aquesta redacció catalana en els seus fons personals, vaig afirmar la seva existència en el meu treball de doctorat, tot i que aleshores no havia pogut localitzar tot el cos de text original.<sup>17</sup> Això no s'esdevingué fins uns anys després, el 1998, gràcies a la intervenció de Nèlida Moners, que em vingué a trobar després d'una conferència que vaig fer sobre la figura de F. Soldevila i em notificà l'existència de l'original en el fons de Felix Millet.<sup>18</sup> Així mateix, ella em facilità el contacte amb Antònia Moners, la dipositària d'aquell fons, que molt amablement em va permetre la seva consulta.

La còpia conservada de l'original català, mecanografiada i aplegada en vuit carpetes, era pràcticament íntegra i ocupava un total de 1.348 pàgines numerades.<sup>19</sup> Els canvis en relació a la versió espanyola publicada són menors del que m'havia suposat en un principi --ja que inicialment pensava que l'original català era un nucli de text relativament petit al qual s'hi havien afegit molts capítols nous (calculava que potser més de la meitat) en el moment de la seva traducció i publicació.<sup>20</sup> Naturalment, això no vol dir que no n'hi haguessin, de canvis, en el redactat final, ni que aquests no fossin prou importants. El més substantiu és la incorporació, en diferents moments de l'obra, de capítols que analitzen la vida quotidiana i que en l'original català no existien. Així, s'hi repassa la mentalitat, els costums, les classes socials, les condicions de vida del període medieval i dels segles XVI, XVII i XVIII, prenent

---

<sup>17</sup> Vegeu Ferran Soldevila. Els fonaments..., el capítol VII: "De l'autarquia al desenrotllisme: la redacció i publicació de la Història d'Espanya", ps. 191-207. Ací vaig explicitar quins eren els fragments localitzats: "En el fons de l'IEC s'han conservat diversos capítols d'aquesta primera redacció catalana de l'obra: un bloc que correspon al primer volum i tot un seguit de capítols referits al període modern, de Carles V a Felip IV (FFSIEC 4.1.5.). Així mateix, en el llegat personal de Chavornay, hi ha la versió catalana del darrer volum, el vuitè, dedicat al segle XIX (LPFSC 19.1.)."

<sup>18</sup> Es tractava d'una intervenció sobre la figura de F. Soldevila feta el 23-II-1998, dins el cicle "L'historiador i l'obra", organitzat pel Museu d'Història de Catalunya, a Barcelona.

<sup>19</sup> Hi manca el capítol XVI (referit a la guerra de Joan II, a la pugna dels grans de Castella contra Enric IV i al matrimoni de Ferran i d'Isabel) i el capítol XXVI (dedicat al regnat de Carles III d'Espanya).

<sup>20</sup> Una notícia de la descoberta la vaig donar en l'article El prefaci inèdit de la 'Història d'Espanya', de F. Soldevila, dins "Afers", núm 32, 1999, ps. 197-203.



com a base, molt sovint, fonts de caràcter literari. De fet, podrien haver constituït una altra obra completament autònoma, que ocuparia un total aproximat d'unes 250 pàgines. A part d'aquest bloc de text nou, els capítols que relaten el fil dels esdeveniments polítics quedaren molt poc alterats en els seus eixos principals. En algun cas se'n desdobra algun, també hi ha noves incorporacions --com el referent a les institucions medievals o els dos dedicats a la descoberta d'Amèrica--, i s'amplia notablement la part referida a l'imperi de Carles V, però hi preval, de manera absoluta, la mera traducció del text original català. Com a màxim, parlem d'unes 200 pàgines noves més. Segons aquests càlculs, doncs, el total de les incorporacions suposarien, com a molt, un terç de l'obra final, cosa que suposa un volum de text de nova redacció força inferior a la meva previsió inicial.

La consulta de l'original català va possibilitar també la descoberta d'un prefaci datat a l'abril de 1944, que fou canviat en l'edició espanyola. Constitueix un text molt clarificador a l'hora de parlar dels objectius que l'autor pretenia amb la seva obra, raó per la qual serà analitzat més detalladament en l'apartat dedicat a aquesta qüestió.<sup>21</sup>

Les raons de la traducció espanyola, donat el context polític del moment, són força evidents. La publicació de la versió original catalana era pràcticament impossible. Joan Samsó ha explicat que s'oferí el projecte a Josep M. Cruzet de l'Editorial Selecta, però que aquest editor va rebutjar-lo convençut que no podria obtenir el permís.<sup>22</sup> Una temença que ha estat corroborada per Núria Folch de Sales (esposa de Joan Sales, el qual jugà un paper decisiu en la publicació de l'obra), ja que ha recordat que en aquells moments era impensable que la censura autoritzés l'edició catalana d'una obra de caràcter científic perquè existia una restricció especial tant per aquesta mena de llibres com per als dedicats als infants, joves i gran públic.<sup>23</sup>

L'única possibilitat d'una edició "normal", de caràcter comercial, només es podia fer en espanyol. Calia traduir tota l'obra i d'això se n'ocupà el propi autor, per tal d'evitar qualsevol distorsió del seu text. Ell volia també que constés explícitament que es tractava d'una traducció. L'esmentada Núria Folch n'ha donat la raó:

"No agradava a Ferran Soldevila que es pogués pensar que s'havia passat al bilingüisme i no convenia en aquell moment que es destaqués la participació del fitxadíssim Joan Sales en l'obra. Per aquesta doble raó s'explica que en una

---

21 Vaig poder publicar-lo en l'article El prefaci inèdit..., ja esmentat.

22 J. Samsó, tesi doctoral, p. 355.

23 Núria Folch de Sales, Sobre Joan Sales i Ferran Soldevila, dins "Avui" 22-IV-1994, p. 14.

sola ratlla de lletres minúscules, en el verso de la portada, es precisés: 'Versión castellana. Edición ilustrada, pies de grabado e índice alfabético por J. Sales'. Aquesta precisió s'hi posà d'estranquis, sense passar per censura. (...) No s'hi diu de qui és la versió castellana, i en castellà la va donar el mateix Ferran Soldevila".<sup>24</sup>

Naturalment per fer viable la publicació calia trobar un editor disposat a assumir un projecte que ja se sabia que no havia d'ésser ben acollit per les autoritats franquistes. L'esmentat J. Samsó ha parlat d'unes primeres gestions fetes amb editorials de Madrid, sense èxit<sup>25</sup>. En els dietaris de F. Soldevila es fa referència a aquestes negociacions, que afectaren també a alguna editorial sudamericana. El 5-VII-1948, anotà:  
"Dificultats econòmiques per seguir sostenint l'Institut d'Estudis Catalans. I, com a conseqüència, a fi d'aplegar diners En Puig Quintana (i suposo que En Millet) enfoca la venda de la meua H<sup>a</sup> d'E. a algun editor d'aquí o de Sud-Amèrica".

I el 5-IX-1948:

"(...)Puig Quintana: que no temi: el mecenatge continuarà. La Història es publicarà a l'Argentina i aquí no passarà res. Tots dos d'acord. Ell: i una edició en català aquí, de 150 exemplars."

Finalment qui n'assumí l'edició fou l'Editorial Ariel (dirigida per Alexandre Argullós i Josep Calsamiglia) que l'edità al llarg dels anys cinquantes en vuit volums de luxe, profusament il·lustrats i amb uns comentaris molt interessants redactats per Joan Sales, assessor i tècnic de l'empresa editorial que jugà un paper fonamental en el projecte. Una carta que Puig Quintana adreçà a F. Soldevila el 16-V-1950 dóna notícia dels primers contactes formals de cara a la publicació de l'obra:

"Aquest matí han vingut a veure'm en Sales i l'Argullós, els quals han acceptat, fora d'alguns petits detalls, les nostres proposicions amb referència a l'edició del seu llibre. Jo he indicat la conveniència de veure'ns amb vostè, per acabar de puntualitzar les coses. Ho han acceptat molt de bon grat.

Com que l'Argullós se'n va divendres o dissabte a Madrid i li agradaria endur-se'n unes còpies per ensenyar a la censura, si a vostè li va bé, ens reunirem

---

<sup>24</sup> Sobre Joan Sales i Ferran Soldevila, Op. cit.

Precisament aquest article de Núria Folch fou redactat per desfer l'equívoc, molt generalitzat en diferents obres de caire bibliogràfic, segons el qual la traducció havia estat feta per la historiadora Núria Sales (filla de Joan Sales i Núria Folch). L'error segurament partia del fet que Núria Sales traduï al castellà, per al volum III de les Obras completas de Ferran Valls-Taberner (editat el 1955), la part que F. Soldevila havia redactat ja en solitari --durant els anys quaranta i primers cinquanta-- com a ampliació i actualització de la Història de Catalunya. Curs Superior que ambdós historiadors havien iniciat a principis dels anys vint.

<sup>25</sup> J. Samsó, tesi doctoral , p. 355.

dijous a les dotze un quart d'una del migdia, aquí a casa, per tal d'acabar-ho de resoldre tot".<sup>26</sup>

El primer volum va aparèixer el 1952 i el darrer el 1959. Durant tot aquest lapse de temps, F. Soldevila va haver de traduir i ampliar el text català redactat durant la dècada anterior. En aquesta feina, comptà també amb l'ajut de J. Sales, com ha explicat un testimoni de l'època, Glòria Tutzó, treballadora de l'editorial. Segons ella, pels volts del 1952, cada matí Joan Sales i Ferran Soldevila dedicaven unes hores a elaborar l'obra:

"El Sr. Sales escrivia a màquina el que el Sr. Soldevila li dictava en espanyol directament. Jo era l'encarregada de preparar els clixés dels gravats corresponents a cada capítol"<sup>27</sup>

La idea de realitzar una edició de diversos volums i més aviat luxosa sembla que responia a un intent de trampejar un escull que es convertí al llarg del procés editorial en un veritable malson: la censura franquista. Així ho argumentà el propi Soldevila el 28-VII-1948:

"Finalment, avui he acabat amb el 7è capítol (de la H<sup>a</sup> d'E), la tasca del mes. I potser el primer volum. Perquè potser fóra millor de sotmetre a la censura no volums gruixuts, sinó petits volumets: 5 en lloc de 3, posem per cas. Així en cada volum no trobarien tantes coses que molestessin. En català, ja veurem el que cal fer"

Ja abans, el 14-II-1948, havia manifestat els seus temors pels problemes que li podrien plantejar les autoritats:

"Hi haurà manera de publicar la H<sup>a</sup> d'E.? Sembla difícil. Menendez Pidal va explicar --i vaig oblidar d'anotar-ho-- que la censura li havia demanat (amb bones maneres i com a cosa potestativa) de treure algunes frases del prefaci a la història que dirigeix, perquè --deia-- podia semblar que s'hi feia alguna al·lusió"

Existeixen dues cartes de Ramon d'Abadal adreçades a F. Soldevila que revelen clarament els temors que despertava la censura i les gestions prèvies que s'havien fet per tal de polir aquells aspectes que poguessin perjudicar la publicació de l'obra. R. d'Abadal hi donava la seva opinió no tan sols sobre el valor historiogràfic del text manuscrit que se li havia fet arribar, sinó que apuntava també aquells punts que podien ésser motiu d'atac per part delsensors. En la primera de les cartes, del 21-XI-1948, després d'afirmar que Soldevila havia aconseguit donar al seu primer volum "un interès apassionant", assenyalava que "potser aquella afirmació, repetida en dos llocs distints, de que l'esperit d'assimilació castellà té sempre un origen foraster o decadent,

---

<sup>26</sup> LPFSC 10.1.1.84.

<sup>27</sup> La "Historia de España" de Soldevila, dins "Avui" 15-V- 1994, p. 14.

està formulada poc diplomàticament".<sup>28</sup> La segona, del 10-II-1949, referida a l'aleshores hipotètic segon volum, encara era més significativa en aquest sentit, ja que després de dir que el capítol dedicat als reis catòlics és "el més complert, arrodonit i reeixit de la vostra història", R. d'Abadal advertia que "ara sí és de tèmer la negativa", perquè l'escrit minava profundament, segons ell, el "mite oficial d'Isabel".<sup>29</sup> I assenyalava: "Potser incidentalment deixarien dir moltes de les coses que dieu a n'en Marañón, poso per cas, però com a tema central i dites per un català, i dites per en Soldevila, no crec que passin".

No obstant això, apuntà:

"Es podria provar de publicar el volum primer per a sentar precedent, però temo que ni així s'empassessin el capítol inicial del segon volum: la seva imparcialitat no ha de salvar-lo, tampoc beuen a galet. No dongui massa pes a n'aquesta meua opinió. Millor és consultar amics vostres de Madrid que poden fer àdhuc algun tempteig".

L'amenaça de la censura fou decisiva en la denegació que d'altres editorials van fer del projecte. És el cas de l'Editorial Sudamericana de Buenos Aires. En una carta que A. Lopez Llausàs adreçà a Soldevila el 25-VIII-1949:

"Inmediatamente se ha tratado el [aspecto] del mercado y posibilidades de venta de esta obra. Todos hemos estado de acuerdo en que el principal mercado será España y muy especialmente Cataluña, donde su bien ganado prestigio de historiador contaría con muchos compradores. Pero al estar conformes que sería España la que consumiría más ejemplares ha surgido la cuestión de la censura. Yo he transmitido su opinión de que la obra no contendrá nada que haga presumir una prohibición, pero como desgraciadamente tenemos a diario casos en que la censura denega la circulación de libros completamente inocuos, no he podido convencer a nadie -- y conste que yo tampoco no lo estoy--, de que no venga una denegación y nos encontremos con una obra de alto costo, cuya venta no pueda realizarse en su principal mercado por las razones antedichas.

Desde luego, yo como Director de la Empresa, no puedo asumir una responsabilidad semejante y sin estar previamente despejada la cuestión de la censura, no podemos entablar negociaciones para la edición de su obra."<sup>30</sup>

---

28 LPFSC 9.1.9.12.

29 LPFSC 9.1.10.30.

30 LPFSC 9.1.10.62.

La raó per la qual aquesta carta és redactada en castellà, l'explicà el propi López Llausàs a l'encapçalament: "Ante todo pido disculpas por no escribir en catalán. El motivo como puede suponer no es otro que el no tener mecanógrafa que lo sepa y si tengo que esperar a que yo pueda escribirle directamente, retardaría mucho esta carta".

El seu fill Gerard ha explicat que els temors inicials eren ben fonamentats i que la pugna amb la censura fou constant al llarg de tota la publicació. Fins i tot es pot dir que cap al final, en proporció que s'analitzaven en l'obra els temps contemporanis, les complicacions es multiplicaren. Així, no ha de sobtar que Josep M. de Sagarra arribés a vantar-se, entre el seu cercle d'amics, d'haver aconseguit el permís per al darrer dels volums fent una gestió personal que resultà, segons la seva versió, decisiva.<sup>31</sup>

L'esperança de veure publicada la versió catalana no fou mai abandonada per F. Soldevila. Ja s'ha esmentat la possibilitat apuntada ja des del 1948 de fer-ne una reduïda edició de bibliòfil de 150 exemplars, però encara es parla de realitzar-ne una veritable edició comercial l'any 1969 (aleshores un moment més òptim per a l'edició catalana), en una carta que Josep M. Capdevila adreçà a Leandre Amigó:

"De moment només n'ha sortida l'edició castellana. Caldria que es publicués l'original catalana, i probablement trobaria editor si econòmicament hi contribuïa alguna entitat com Òmnium Cultural. Com que, amb una bona propaganda, s'obtidria segurament un bon nombre de subscriptors, pagant-la a terminis, Òmnium cultural hauria de respondre només d'una pèrdua fortuïta i se'n rescabalaria amb un nombre d'exemplars que podria col·locar en biblioteques d'institucions públiques.<sup>32</sup>

En aquesta mateixa lletra s'apunta també la possibilitat d'una edició anglesa: "Una vegada sortida l'edició catalana, veuríem si els amics d'Oxford (Batista i Roca, Pring-Mill, A. Peers, Terry...) farien que fos vertida a l'anglès, que seria l'edició que circularia per mig Europa i Nordamèrica. Ja donaríem així d'Espanya una visió verídica netejada de ridiculeses i d'oblits, una visió que fóra acceptada i on no ens prendrien per una gent pintoresca i exòtica. Seríem mirats com europeus".

De fet, la idea d'una traducció anglesa (i una altra de francesa) havien sorgit ja d'ençà de la finalització de la redacció de l'obra. El propi F. Soldevila ho constata el 20-IX-1948: "(...) la publicaran en català, en castellà, en francès i en anglès". I s'arribaren a fer gestions el 1959, quan aparegué l'edició espanyola, per tal que fos assumida per una editorial londinenca, Routledge & Kegan Paul Ltd. Existeixen dues cartes d'aquesta empresa on es planteja la possibilitat de fer-ne l'edició anglesa, tot i que es remarca la necessitat de trobar ajut econòmic per a aquest projecte, que es considera molt car de dur a terme

---

<sup>31</sup> Així ho explica Lluís Permanyer: Sagarra vist pels seus íntims, Ed. La Campana, Barcelona, 1991.

<sup>32</sup> Arxiu Família J.M. Capdevila

(factor que segurament fou el decisiu perquè finalment no es realitzés).<sup>33</sup> Així mateix, s'ha conservat també l'esborrany d'una carta de resposta de F. Soldevila, on els parla de la dificultat de trobar fonts de finançament per a l'edició anglesa i de l'èxit obtingut, que havia obligat a una immediata reimpressió.<sup>34</sup> Com en el cas de l'edició de l'original català, el projecte de publicació de la versió anglesa va reaparèixer en diferents moments posteriors al reportat suara. Així, en una carta que Lluís Ferran de Pol li va trametre el 31-I-1964, li explica que va proposar a J. Sales que la seva dona, la filòloga gal·lesa Esyllt T. Lawrence, fes la traducció anglesa de l'obra.<sup>35</sup> Dins d'un apartat dedicat a iniciatives no culminades cal també incloure la de realitzar una versió resumida de l'obra, en dos volums, per la qual s'interessà, ja als anys seixanta, l'Editorial Joventut, segons consta en una carta que la direcció li adreçà el 10-VI-1961:

"El nostre col·laborador Sr. Albert Manent va donar-nos compte de la conversa tinguda recentment amb vostè amb motiu del projecte d'edició d'un resum d'Història d'Espanya en dos volums, i celebrem que amb anterioritat a la nostra suggerència ja tingués vostè el propòsit d'escriure una obra d'aquestes característiques.

Li agrairem que, tal com va indicar-li el Sr. Manent, pugui reservar-nos una opció per a l'edició d'aquesta idea i informar-nos quan li sigui possible d'indicar les dates aproximades per a la realització del nostre projecte."<sup>36</sup>

Segurament fou la gran quantitat de treball que abordà en aquella època (aleshores assumí la direcció d'Un segle de vida catalana i emprengué la segona edició de la seva Història de Catalunya), la causa que impossibilità la realització d'aquest darrer propòsit.

### 12.3.-Objectius del projecte

Habitualment, en el prefaci de l'obra mateixa sol haver-hi una definició explícita dels propòsits segons els quals s'ha concebut. És també el cas de la síntesi que considerem, però, en aquesta ocasió, podem comptar també amb un altre element encara més clarificador. Es tracta d'un prefaci datat l'abril de 1944 que no s'arribà a publicar fins darrerament. Fou escrit en català als inicis de la redacció del projecte i té, ben bé, el caire d'una mena de declaració d'intencions que devia anar més aviat adreçada al mecenes, Fèlix Millet, que no

---

<sup>33</sup> Totes dues són signades per Colin E. Franklin, l'una és del 21-IX-1959 i l'altra del 4-XI-1959 (DCS 2.7.61. i 2.7.71, respectivament).

<sup>34</sup> Carta sense datar, però que és la resposta a la del 4-IX- 1959 (DCS 2.7.72.).

<sup>35</sup> LPFSC 13.1.1.10.

<sup>36</sup> LPFSC 12.1.2.171.

a l'hipotètic públic lector. Tot hi és dit d'una manera molt directa i sense tenir gaire en compte la reacció que podia provocar en la censura franquista. D'ací, segurament, que en el marge superior de la còpia mecanografiada conservada en el fons Millet el propi autor hi escrivís, en tinta: "El refaré totalment".

L'objectiu general de l'obra hi és exposat d'una manera molt nítida. Es vol anar contra els tòpics de la visió tradicional (vigent d'ençà d'un segle, segons es diu en el text) que consagrà una visió distorsionada de la realitat històrica hispànica, i que fins i tot personalitats intel·lectuals de gran talla van perpetuar (es cita explícitament Ortega y Gasset, Ganivet i Unamuno<sup>37</sup>). L'al·lusió a l'òptica unitarista i uniformitzadora no hi és explícita, però hi és ben clara. Així mateix, l'opció per una visió plural que tingui en compte les nacions històriques també hi és palesa. De fet, segons l'autor, la propia tasca no havia d'ésser tant la d'introduir innovacions com la de "fer caure els afegits barroers"; una feina de depuració i clarificació historiogràfica que ell mateix formulà: "Anomenar cada cosa pel seu nom, donar a cadascú el que és seu --homes i pobles--, no oblidar la geografia, tenir molt en compte l'Edat Mitjana, veure de desentranyar del procés històric el caràcter dels pobles peninsulars: aquestes em semblen algunes de les bases essencials per a una reconstrucció de la història d'Espanya".

La finalitat última de tot plegat era exposada en el paràgraf final del text: "Ben al contrari, allò que m'impulsa, no sols a formular les crítiques --i el elogis--, sinó a escriure aquesta obra, no és altra cosa que el d'arribar a penetrar la realitat hispànica, i contribuir així, per poc que sigui, en la mesura de les meves forces, a la tasca imprescindible d'obrir un camí que mení a la solució concorde dels nostres problemes"

La necessitat de trobar una via de resolució política a les nacions històriques, doncs, quedava apuntada, encara que fos veladament.

El text que finalment es publicà com a prefaci, datat el juny del 1952, no era tan explícit com el que restà inèdit i se centrava també en consideracions de caire metodològic-historiogràfic que en l'anterior eren absents. De tota

---

<sup>37</sup> Al primer dels tres, Ortega y Gasset (tot i que al principi l'utilitza com a font d'autoritat), és a qui dedica una crítica més específica, encara que no citi explícitament el seu nom: "I és que, per molt que sembli paradoxal, al filòsof de la història li calen més coneixements històrics que al propi historiador. Perquè l'historiador pot limitar-se, d'acord amb les seves possibilitats, a modestos estudis, a minucioses recerques parcials, a la tasca secundària; mentre que el filòsof de la història es troba sempre, vulga que no, obligat a exercir la funció de sacerdot suprem en el culte on ha aliat les dues disciplines". Precisament en una agenda-dietari de F. Soldevila (inèdita), corresponent segurament al 1944 que es troba en el seu fons de l'IEC, escriví, el 6 de març: "Acabat España invertebrada d'Ortega y Gasset. Bases històriques sovint falses" (FFSIEC 2.3.1.)

manera, la seva crítica al concepte d'Espanya elaborat, en bona part, per la generació del 98 i assumit com a pilar fonamental del nacionalisme espanyol contemporani impregna també aquest segon text. Allò que F. Soldevila vol combatre és la noció d'una Espanya conformada per Castella i la visió de tot un procés històric encaminat com a objectiu últim a la unitat política, identificada amb la centralització i la subordinació dels altres pobles hispànics. Davant d'aquesta concepció, ell vol contraposar una visió de conjunt de les realitats nacionals de la Península Ibèrica on el bloc català, galaico-portuguès i basc deixin de tenir un paper secundari.<sup>38</sup> El seu objectiu últim era, per tant, aconseguir un reconeixement de llur condició de nacions, encara que això només n'afectés el passat. Una admissió d'aquest ordre havia de tenir unes conseqüències en el present i de cara al futur, puix que era el fonament a partir del qual s'erigia la demanda d'autogovern per aquelles nacions que no arribaven a bastir un estat: Catalunya, els Països Catalans, i el País Basc. En el fons, es tracta de la recuperació de l'ideal ibèric defensat tradicionalment pel catalanisme polític.<sup>39</sup> Soldevila, però, no contraposa el terme "Ibèria" a "Espanya", sinó que els identifica. I això li permet desautoritzar, per limitada, la concepció pròpia del nacionalisme espanyol. Si ell mateix no reconeix els seus propòsits tan obertament com ho feia en el primer prefaci inèdit o en la seva Història de Catalunya és per les especials circumstàncies de repressió política imperants durant la redacció i publicació del projecte. En cap moment, però, ell renuncia al to polèmic i reivindicatiu. A hores d'ara, fins i tot sobta que pogués arribar a publicar moltes de les afirmacions i interpretacions que conté.

En una entrevista radiofònica posterior a la publicació total de l'obra, feta el 10-I-1963 per a la Radio-Televisió Francesa, refermà que considerava que era l'enfocament diferent a l'habitual allò que constituïa l'originalitat de la seva síntesi i el que la diferenciava de la resta de les realitzades fins aleshores.<sup>40</sup> Per més que avui dia unes declaracions com aquestes ens puguin semblar poc

---

<sup>38</sup> La seva concepció contempla el conjunt de territoris catalans com un tot.

<sup>39</sup> Sobre la qüestió és de gran interès l'article de Montserrat Villas i Chalamanch, L'iberisme: factor revitalitzador de la coneixença entre Catalunya i Portugal, dins Estudis de llengua i literatura catalanes. Miscel·lània Jordi Carbonell/3, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, ps. 231-256. En aquest escrit s'analitza l'ideari iberista d'Ignasi Ribera i Rovira, de Joan Maragall, de Joaquim Casa-Carbó, de Teófilo Braga i de Julio Navarro Monzó. Cal tenir present que, per a Soldevila, Maragall era també, en aquest tema, un dels seus referents predilectes.

<sup>40</sup> Entrevista realitzada per Narcís Bonet per a la RTVF (París) i emesa el 10-I-1963. Fonoteca de la Fundació Jaume Font, Barcelona. Cedida pel propi J. Font. Aquest és l'únic testimoni fònic al qual he tingut accés i que m'ha permès conèixer com era la seva veu.



explícites, aleshores ho eren molt, ja que deixaven ben clar que es tractava d'una visió ben diferent de la dominant, caracteritzada, com tothom sabia, per la visió uniformitzadora del passat hispànic. Així mateix, en l'esmentada intervenció radiada exposà també quina havia estat la seva orientació metodològica. Segons explicà, ell intentà cenyir-se al fets (i, naturalment, treure'n conseqüències), sense deixar-se influir per tendenciositats i prejudicis. Naturalment, sabia que una declaració així no deixava d'ésser un ideal ben difícil d'assolir (potser fins i tot era conscient que era veritablement impossible) i per això reconegué que les seves paraules produïrien la protesta íntima d'alguns auditors. Tanmateix, assegurà que havia procurat acostar-se a la veritat. Treball, paciència i una orientació precisa foren els mitjans que ell apuntà per tal d'assolir aquest "acostament a la veritat" que havia de respondre als esforços que havia realitzat.

En el prefaci finalment publicat, pren una concreció especial la formulació del seu objectiu principal. Al principi del text, després de defensar la necessitat d'unes visions històriques generals escrites per un sol autor (que, malgrat les seves possibles limitacions, permeten donar una interpretació personal i de la qual el seu redactor n'és l'únic responsable), es lamenta del lloc secundari que se sol donar als regnes catalano-aragonesos. Atribueix això principalment al fet que fora del marc català no es troba, ni tan sols a Madrid, una bibliografia mínima sobre el tema. En el fons, es tracta --com ell mateix reconeix més endavant-- d'un problema de desconeixement de la mateixa realitat catalana i d'absència del que Soldevila defineix com a "concepció integral" de la història hispànica per part del centre rector i formulador de la historiografia espanyola. És el predomini d'aquesta visió limitada --pròpia de la historiografia nacionalista espanyola-- que fa que no s'inclouï Portugal en les visions generals hispàniques, cosa que Soldevila es proposa explícitament esmenar. Per això fa referències generals a la història portuguesa en el decurs de tota l'obra i fins i tot es lamenta de no fer-ne encara més. També respon a aquesta mateixa noció integral --encara que ell no ho remarqui explícitament en el prefaci-- la seva atenció envers el desenvolupament històric basc, que sol aparèixer també, en moltes històries generals, com a element absolutament marginal.

Pel que fa a les qüestions de caire més explícitament historiogràfiques i metodològiques, en l'esmentat pròleg, defensa una ida d'història que respongui a la màxima que res humà no li és aliè i que els diferents aspectes de la vida humana estan interconnectats entre ells. Es tracta d'una aspiració globalitzadora, pròxima a la història total, que, a partir d'aleshores, es convertí en un dels trets característics més destacats de la seva producció

historiogràfica. Precisament l'aplicació que fa d'aquesta noció dóna a l'obra un caire força diferent que el que tenia la Història de Catalunya, ja que no és tan marcat el caràcter assagístic (que, malgrat tot, també té). Això no fa minvar la seva condició d'obra de pensament polític que cal incloure, en lloc destacat, dins de l'anomenada "reflexió sobre el país" que s'inicià ja als anys quaranta i que tingué una especial intensitat durant les dues dècades següents.<sup>41</sup> Incomprendiblement, són pocs els balanços fets actualment que la inclouen en aquest reflexió col·lectiva, segurament pel fet que no es presentà com a llibre "d'assaig", sinó de "gènere". L'estupor creix si es té en consideració que en tota aquella controvèrsia l'argumentació històrica hi fou fonamental.<sup>42</sup> La voluntat de Soldevila d'incidir en el debat que en aquells moments es produïa és manifesta. I aquesta intencionalitat no responia només a un disseny exclusivament personal. Ja s'ha assenyalat la seva pertinença als nuclis de la resistència cultural i política, una pertinença que es pot fer extensiva també als responsables de l'editorial Ariel (Joan Sales i els directius Alexandre Argullós i Josep Calsamiglia). Soldevila era, però, molt conscient que tota consideració de caràcter general, tot "assaig", sobre la qüestió que no tingués un bon fonament històric podia ésser rebutjat molt fàcilment. Per això degué preferir fer una exposició amb pretensió exhaustiva, amb aparell crític, difícil de rebatre amb facilitat i que al mateix temps pogués arribar a un públic molt nombrós. La seva intenció polèmica és reivindicada per ell mateix, com fa en la carta de resposta al crític Rafael Gibert, del 20-VII-1955, on argumenta que tenia la necessitat de rebutjar allò que creia necessari perquè si no ho feia aleshores, potser, pels seus anys, no tornaria a tenir-ne ocasió.<sup>43</sup> Aquesta consciència sobre la possibilitat d'escriure la seva obra final, explica l'agosament de moltes de les afirmacions que arriba a escriure, cosa que contribueix, encara

---

<sup>41</sup> Aquest terme de "reflexió sobre el país" és el que utilitzen Manuel Llanas i Ramon Pinyol per descriure el debat a Història de la literatura catalana, vol X, Barcelona, Ed. Ariel, 1987, ps. 243 i ss.

<sup>42</sup> Val la pena recordar algunes de les obres que se solen citar com a més significatives: Les formes de la vida catalana (Santiago de Xile, 1944), de Josep Ferrater Móra; L'esperit de Catalunya (Mèxic, 1950), de Josep Trueta; Notícia de Catalunya (Barcelona, 1954), de Jaume Vicenç Vives; Ciutadania catalana (Buenos Aires, 1957), de Manuel Serra i Moret; Cataluña, Castilla, España (Mèxic, 1960); la Trilogia ibèrica (Barcelona, 1959-61), de Gaziol; o, entre els autors de les noves generacions d'aleshores, Nosaltres els valencians (Barcelona, 1962), de Joan Fuster, i Els mallorquins (Barcelona, 1967), de Josep Melià. I a les quals encara s'hi podrien afegir d'altres títols com Geografia espiritual de Catalunya. Teories de Francesc Pujols (Mèxic, 1944), d'Artur Bladé i Desumvila o Com han estat i com som els catalans (Barcelona, 1968), de Rodolf Llorenç.

<sup>43</sup> LPFSC 11.1.1.18.

més, a convertir-la en un element de referència obligat per al debat al qual ens hem referit.

En la seva exposició inicial de propòsits historiogràfics, Soldevila afirma també que vol oferir una visió equilibrada de les diferents èpoques històriques. Per això critica l'excessiu volum que es dedica al segle XIX en diferents històries generals com la d'Antonio Ballesteros o bé en la continuació de la de Rafael Altamira feta per Pío Zabala. També és per la seva pruija d'equilibri que, segons diu, es limita a donar una visió general del període musulmà o de la intervenció espanyola a Amèrica. Cal reconèixer que la seva voluntat de donar una obra equilibrada no es quedà en una simple declaració de principis. Resulta gairebé sorprenent que un historiador especialitzat en l'edat mitjana com ell no arribi a dedicar dos volums a aquell període. I que el gruix de l'obra se centri en el període modern, al qual destina pràcticament quatre dels volums. Tanmateix, no pot evitar un dels trets que havia criticat i al capdavant dedica al segle XIX dos volums i escaig. Aquest repartiment contrasta molt amb el que féu en la Història de Catalunya, on se centrava sobretot en el període medieval, fins al punt que algunes crítiques arribaren a parlar, injustament, de menyspreu envers els períodes modern i contemporani. Ja s'ha analitzat el seu apassionat interès, d'ençà dels anys trenta, per la història moderna. Ara es podia manifestar el que també sentia pels esdeveniments del vuit-cents. La liquidació de l'imperi colonial espanyol marca el límit final de la seva història i també d'allò que ell considerava com a material historiable.

En un lloc destacat dels criteris historiogràfics que Soldevila s'havia imposat seguir hi ha el d'honestedat intel·lectual. D'ací la defensa que fa en el prefaci de la necessitat de dotar el seu text d'aparat crític, cosa que li confereix una indubtable categoria científica. Observa en aquesta mesura un mecanisme perquè l'historiador es vegi obligat a un constant control sobre allò que escriu. De fet, l'honestedat i el rigor són unes constants en el conjunt de la seva producció historiogràfica, raó per la qual ell és un nítid exemple de com la científicitat no està necessàriament renyida amb uns propòsits explícitament polítics. Una sòlida informació de base, però, segons ell, no ho és pas tot. I més en el cas de les històries generals, condemnades a envellir ràpidament per la ràpida renovació de la bibliografia històrica. Al costat de la lucidesa i la intuïció personals, pensa que calen uns dots d'exposició que atorguin a l'obra una perdurabilitat literària. En aquest sentit, la història general que pren com a exemple és la Historia de España de Modesto Lafuente (continuada per Juan Valera), que també valora com a font per a determinats períodes. Hi ha, però, un altre factor en l'adopció d'aquesta obra com a punt de referència que no fa

explícit en el prefaci i que només reconeixia en privat: el fet que sigui una versió que no s'identifica plenament amb els pressupòsits del nacionalisme espanyol.

Pel que fa a les fonts, al marge de la citada obra de Lafuente, Soldevila afirma que es basa més que en històries generals, en obres de síntesi a mig camí entre aquelles i la monografia, com ara: La España del Cid, de Menéndez Pidal; la Histoire de l'Espagne musulmane, de Lévi-Provençal; The Rise of the Spanish Empire, de Roger B. Merriman; Antonio Pérez o El conde-duque del doctor Marañón; els estudis del regnat de Carles II, de Gabriel Maura Gamazo; o Philippe V et la Cour de France, de monsenyor Baudrillart. Algunes d'elles, especialment la de Merriman (que és la més utilitzada de totes les citades), compleixen una funció legitimadora de moltes de les seves afirmacions. Així, interpretacions que podrien ésser jutjades com a censurables poden passar pel fet que són dites per un historiador estranger o per una eminència espanyola. Encara que no la citi explícitament en la seva introducció, entre les seves fonts principals hi ha també l'obra de Zurita, tot i que no arriba a jugar el paper destacadíssim que va tenir a la Història de Catalunya.

#### 12.4.-Descripció de les tesis principals

D'antuvi, cal advertir que aquesta descripció es fa, volum per volum, a partir de la versió espanyola publicada. Convé remarcar també, però, que la majoria dels grans eixos explicatius són els mateixos que ja va donar en la versió original catalana inèdita.<sup>44</sup>

El primer volum s'inicia amb una descripció geogràfica que serveix per determinar les grans regions naturals i el que Soldevila qualifica de quatre nuclis essencials: País Basc, Portugal, Castella i Catalunya, que compten a més a més amb un idioma propi. A partir d'aquí determina una dicotomia constant entre una marcada tendència particularista i una tendència a la unitat, que afectaria a cadascun d'aquests quatre grans blocs. Ni tan sols Castella, autoerigida com a element central de cohesió i unificació no s'escaparia a l'impuls agudament particularista, cosa que actuaria en detriment de la seva funció de capitalitat, de gran nucli integrador. Malgrat certes consideracions de

---

<sup>44</sup> El text d'aquest apartat, amb algunes petites modificacions, és igual a l'inclòs en el meu treball de doctorat. Com que, a causa de la seva extensió i especificitat historiogràfica, no fou publicat en el llibre F. Soldevila i els fonaments..., he considerat adient reproduir-lo en la tesi, ja que considero que això permet una major comprensió global del capítol. Per aquesta mateixa raó, l'he volgut incloure ací i no en un apèndix final, cosa que considero que hauria trencat el fil del discurs que vull mantenir.

ressò geopolític<sup>45</sup>, Soldevila renuncia a establir cap relació entre geografia i el caràcter o tarannà dels pobles, ja que, segons ell, això darrer ve determinat, sobretot, per la seva història. Tampoc no vol utilitzar cap argumentació de tipus ètnic per explicar cap procés d'individualització dels pobles i, per aquesta raó, desisteix d'aprofundir gaire en el tema dels primitius pobladors. Més atenció dedica a la dominació romana, tant per l'aportació cultural que suposà com pel fet que ja aleshores, en el procés de resistència a Roma, considera que es començaren a dibuixar els grans blocs conformadors de la història peninsular. Hispània tingué inicialment la consideració d'entitat geogràfica única, però progressivament, s'augmentà el nombre de divisions administratives, cosa que --segons ell-- suposà un reconeixement, en certs aspectes, d'uns fets diferenciadors geogràfics, ètnics i, possiblement, lingüístics.

Del període visigòtic destaca sobretot la falta d'unitat d'un imperi que es va unificar molt tardanament, però que es mantingué desestructurat, amb una molt clara diferenciació entre el bloc oriental i l'occidental. Malgrat tot, reconeix el seu caràcter de precedent, de punt de referència unificador, per a molts dels regnes cristians en el seu procés d'expansió contra els musulmans. Precisament aquesta invasió sarraïna va accentuar els factors de disgregació existents i determinà el naixement de tres nuclis cristians que feren d'agents de reagrupació: la monarquia lleonesa, la dinastia navarresa i la casa comtal de Barcelona. No en va, ja en el títol del capítol, vincula la invasió musulmana amb el naixement dels pobles hispànics.

Durant tot el període medieval, segons la seva interpretació, la tendència dels diferents components hispànics a la vida pròpia s'imposarà tant en els regnes cristians com en els musulmans, encara que els primers experimentaren un lent i progressiu creixement en detriment dels segons. La vida pròpia i l'acció independent, fins i tot davant del pressumpte "enemic comú" musulmà, fou la característica general dels nuclis cristians. Això no treu que no existís un esforç castellà per l'hegemonia, però aquest es veié contrarestat per l'esforç d'equilibri peninsular dels altres regnes. D'aquesta dinàmica sorgí, segons ell, la triplicitat dels elements que pugnaven per ésser els factors essencials del desplegament

---

<sup>45</sup> Arriba a citar el llibre de J. Vicenç Vives, Geopolítica del Estado y del Imperio Barcelona, 1940. Una obra concebuda en el període republicà --i després adaptada a la nova situació

política franquista--, que ell havia revisat i envers la qual sentia aleshores un cert punt d'identificació. Així ho explicà, el 12-X-1938, a Al llarg de la meua vida: "El conseller de cultura va fer-me donar aquest atlas geopolític d'en Vicens, perquè hi fes les observacions que em semblassin oportunes. L'he recorregut i he sentit una gran satisfacció. Em semblava veure-hi la plasmació de la meua Història de Catalunya en molts dels seus aspectes més originals" (p. 506)

peninsular: Castella, Catalunya i Portugal. I remarca que passaren segles abans que cap d'ells aconseguís imposar-se als altres. Fins i tot, arriba a afirmar que la pugna per la unificació i la unitat absoluta no fou una obra genuïnament hispànica, sinó que històricament fou una obra d'influència o ingerència estrangera o bé una obra de decadència.<sup>46</sup> No obstant això, ja detecta importants manifestacions hegemones durant el període medieval, com la que es revela en la Crònica general, un intent d'història hispànica que no parla sinó dels regnes castellans. Segons ell, això evidencia una concepció d'Espanya pròpia del poble central i que, anys a venir, no féu sinó afermar-se: la d'identificar Espanya i Castella.

Els capítols finals del primer volum es dediquen a analitzar l'estancament de l'expansió castellana i la formació de l'imperi mediterrani català, que --segons ell-- és l'origen del que després de la unió dinàstica fou conegut universalment com a imperi espanyol.

El segon volum continua l'etapa medieval fins al regnat dels Reis Catòlics. Els primers capítols els dedica al desenvolupament institucional i econòmic, així com a la vida privada i a la cultura de l'època. Aquest seguit d'aspectes prenen un gran relleu en aquest llibre, ja que els hi destina pràcticament un terç de l'extensió total. De fet, aquest interès per una història integral, fou una de les característiques més importants de l'obra. La tria de les il·lustracions i els comentaris que les acompanyen, que anaven a càrrec de Joan Sales, adquireixen --sobretot en aquests apartats-- una veritable dimensió de recerca iconogràfica de gran atractiu i d'una gran modernitat.<sup>47</sup> La preocupació manifestada per Soldevila a l'hora de mostrar els canvis en la indumentària, en les tècniques de la guerra o en el mobiliari i la vida privada en general, revelen una clara sintonia amb certes tendències historiogràfiques renovadores que ja existien en l'Europa del moment. L'autor podia ja comptar també amb algunes aportacions força reeixides com la Vida espanyola en la època gòtica (1943) de Jordi Rubió i Balaguer, que centrà el seu estudi en la vida quotidiana d'aquell moment a partir de fonts literàries.

Si bé tots aquests elements esmentats marcarien una certa distància amb la seva Història de Catalunya, cal dir que la mateixa estructuració de l'obra, pel

---

<sup>46</sup> Aquest punt era un dels que Abadal, com s'ha vist en la carta citada anteriorment (21-XI-1948), considerava més delicats i que calia tractar més diplomàticament, però que finalment, pel que es veu, pogué ésser inclòs.

<sup>47</sup> Es tracta d'una veritable recerca iconogràfica feta a partir de la pintura de l'època. És molt remarcable també tota la investigació al voltant de l'autèntic rostre dels personatges distingits --com ara Isabel la Catòlica o Colom--, que prenia explícitament com a base el llibre de Wilhelm Schamoni, El verdadero rostro de los santos.

que fa al període medieval i bona part del modern, segueix, pràcticament, el fil argumental de la seva primera gran visió general del passat català.<sup>48</sup> Així, hi trobem alguns títols de capítols gairebé idèntics, com ara els referits a l'equilibri peninsular. També l'entronització de la dinastia dels Trastàmara marca una línia divisòria fonamental en l'obra que ens ocupa. Arriba a afirmar que és un dels fets més transcendents de la història d'Espanya, ja que, segons ell, serà determinant per aconseguir la unió peninsular i per apoderar-se d'un imperi en formació, tot en benefici de Castella. Gairebé dues terceres parts del volum segon són dedicades a l'estudi de la casa de Trastàmara i al seu esforç per assolir els objectius unitaris i imperials. Més que conculcació de lleis del país -- que, segons ell també va haver-n'hi-- era la mentalitat de la nova dinastia allò que xocà amb el tarannà dels catalans. En una nota a peu de pàgina reconeix que, després dels treballs de Vicenç Vives, calia modificar alguns aspectes de la política de Ferran el Catòlic en relació a Catalunya, però això no el desdii d'afirmar que amb ell i els seus antecessors s'havia iniciat un procés de desnacionalització que no féu sinó créixer. Així, mesures que a Castella tenien només el caràcter d'esforços a favor de l'enfortiment de l'autoritat reial, prenien a Catalunya un caire d'esforços d'assimilació. Malgrat tot, remarca que el regnat dels Reis Catòlics fou un règim de despotisme descentralitzat, una unió "personal" d'estats independents.

En aquest volum no deixa de fer crítiques molt concretes i molt directes a determinats historiadors espanyols. Així retreu a Américo Castro que hagués sostingut que el títol comtal dels sobirans catalans suposava una inferioritat de poder en relació al reial.<sup>49</sup> I a Salvador de Madariaga haver defensat --contra tota lògica històrica--, en el seu Christopher Columbus que, en l'època baix medieval, existiren diversos territoris catalans (com Tortosa o Mallorca) on el castellà fou la llengua predominant.<sup>50</sup>

El volum tercer s'inicia amb dos capítols dedicats al descobriment d'Amèrica i continua amb un gran apartat que té com a títol genèric "L'hegemonia espanyola" i que es perllonga fins a bona part del volum quart. Cronològicament abasta des del govern unipersonal de Ferran el Catòlic fins a Felip II, punt culminant de l'imperi hispànic per l'annexió de Portugal i els seus dominis a la Corona d'Espanya.

---

<sup>48</sup> Fins i tot s'hi troben certs elements formals comuns, com ara la inclusió d'uns títols que resumeixen el contingut de cada paràgraf, que en l'obra anterior eren al marge de la plana i que en aquesta són al capçal de pàgina.

<sup>49</sup> Ho esmenta en la nota 44a, p. 76

<sup>50</sup> Això ja li va costar a Madariaga les ironies de Menéndez Pidal, com el mateix Soldevila explica en la nota 30 de la p. 404.

En la part dedicada a la descoberta americana, fa un balanç molt interessant i equànim sobre la identitat de Colom, en el qual assenyala les insuficiències de la tesi de Luís Ulloa i l'actitud prudent de la historiografia catalana sobre el tema.<sup>51</sup> No deixa de remarcar com l'annexió es fa a una sola de les Corones, fet en el qual ell hi veu la causa de la feblesa del model imperial espanyol, ja que es margina la potència catalano-aragonesa, quan aquesta era la que en realitat tenia una veritable experiència imperial, mercantil i comercial. Així, segons ell, es produeix el fenomen que un imperi opulent contribueix a la ruïna del seu propi poble.

En l'anàlisi del govern unipersonal de Ferran el Catòlic, manifesta una actitud favorable envers la gestió final del monarca. Usa a bastament l'obra de Vicenç Vives Política del Rey Católico en Cataluña (una síntesi de la tesi doctoral, publicada el 1940) en l'anàlisi del període i arriba a afirmar que, en contrast amb Isabel, ell no tan sols és un gran personatge de la història d'Espanya, sinó que també ho és de la història europea.

Tot seguit, passa a dedicar dos capítols a l'Espanya de principis del segle XVI, on dóna molta importància a les descripcions que feren diversos viatgers estrangers de l'època, tant pel que fa al contrast que oferia la vida en els diferents regnes com per aquells aspectes propis de la vida quotidiana del moment. D'aquesta manera, recorre ja a unes fonts que la historiografia més moderna ha contribuït a reivindicar. Gràcies a la seva condició d'esteta i literat, pogué dedicar una part a les arts i lletres del període, aspecte que molt pocs historiadors generals poden fer amb la seva competència.

La valoració de la grandesa i misèria de l'imperi de Carles V clou el volum tercer. L'entrada dels Habsburg coincidí amb un altre aspecte que ell jutja fonamental en la configuració imperial: la revolta i desfeta dels comuneros de Castella, que suposà la supeditació d'aquell regne als dissenys de la reialesa. En la seva interpretació, Castella fou l'únic país indefens, sense institucions pròpies, de tots els que configuraren l'Imperi. Després de repassar els conflictes de l'Europa de l'època i la intervenció de Carles V en el vell i el nou continent, assaja d'exposar les causes de la decadència imperial centrades, sobretot, en el fet que l'interès d'Amèrica està en funció dels interessos hegemònics a Europa i en l'existència d'una mentalitat adversa al treball. No deixa, per això, de concedir importància, com a factor negatiu, a la que ell qualifica de "nefasta" política financera de Carles V, basant-se, sobretot, en les obres de Ramon Carande.

---

<sup>51</sup> Sobre la qüestió, vegeu el cap.VII, l'apartat "Catalanitat, visió històrica progressista i escrupolositat científica".



L'anàlisi del desplegament cultural durant l'imperi de Carles V i l'estudi del regnat de Felip II constitueixen els primers capítols del volum quart. Hi assenyalen la transcendència de la incorporació a la corona hispànica de Portugal i el seu imperi, i en remarca l'actitud respectuosa que el monarca sabé mantenir. Segons Soldevila, la concepció d'Espanya de Felip II, com la de Ferran el Catòlic, es basava en l'hegemonia castellana, però també ho feia en el reconeixement essencial dels estats autònoms que la constituïen. Per això parla, en el cas català, de desnacionalització pacífica, ja que l'avenç de la castellanització i de la uniformització es produí per la mateixa força de la irradiació castellana. Remarca també que actuava com a gran factor aglutinant el mateix fet de pertànyer a un imperi immens, on els súbdits podien tenir a les seves mans la major part del comerç del món. Unes idees que ja havia defensat a la Història de Catalunya.

No deixa pas de citar, però, els elements negatius que havien de conduir aquell gran imperi a la seva ensulsiada: desastre financer, guerres constants, disminució de la població, caiguda industrial, colapso del comerç mediterrani, organització monetària ineficaç, burocratització... De tots ells, n'assenyalen un, la importància del qual pensa que no ha estat prou valorada: l'elecció de Madrid com a nova capital. Aquesta decisió comportà la creació forçada d'una nova ciutat a costa del conjunt de l'imperi.

Els regnats de Felip III i de Felip IV marquen en el seu esquema la davallada de l'hegemonia espanyola. El favoritisme i la corrupció imperaven en la cort, on féu aparició la figura del privat, i els símptomes de decadència i descomposició foren cada cop més aguts, malgrat l'aparença exterior de gran potència. Mesures com l'expulsió dels moriscs contribuïren a l'aprofundiment de la crisi, com pot afirmar gràcies a poder disposar dels treballs de Joan Reglà sobre el tema. Precisament, fou la decadència la que, segons Soldevila, obrí pas a una mentalitat procliu als dissenys uniformistes que defensaven els pobles dominadors d'Europa. Això, combinat amb la situació hisendística desesperada que volia treure recursos dels estats catalano-aragonesos per damunt de lleis i privilegis, foren les causes profundes de l'aixecament català, segons el seu criteri. La interpretació que dóna del fet és similar a la que exposà en la seva Història de Catalunya, però aquí jutja la secessió com a quelcom beneficiós per al conjunt hispànic, ja que impedí fer extensiva als altres regnes la política de saqueig que s'havia dut a terme amb Castella. El retorn de Catalunya a l'obediència de la Corona d'Espanya anà lligat a una voluntat de creixent intervenció en la política general hispànica que ell ja havia remarcat en l'obra anteriorment citada.

L'agudització de la decadència tingué en el regnat de Carles II el seu punt culminant, ja que suposà la liquidació de l'hegemonia espanyola a Europa. El títol del capítol que li dedica no pot ésser més eloqüent: Espanya en runes. L'últim capítol del volum quart inicia un gran bloc temàtic que es perllonga fins a la meitat del volum cinquè, dedicat a estudiar la vida sota els Austria. Són en total unes tres-centes pàgines de text, sàviament il·lustrades i que podrien constituir una mena d'obra autònoma d'un altíssim interès. La seva reconstrucció es basa no tan sols en fonts històriques sinó també en peces literàries i àdhuc científiques. El tractament temàtic és molt ampli i abasta des d'un balanç dels diferents grups i classes socials o de les diferències entre els diferents regnes, fins a la reconstrucció dels elements característics de la vida quotidiana: aliments, condició de la dona, la picaresca, bruixeria i exorcisme, màgia i religió, censura, etc. Els aspectes ideològics i culturals hi prenen gran relleu, cosa que li permet explicar com l'expansió imperial féu que s'arribés a considerar el mateix fet d'ésser espanyol com a títol d'honor i motiu d'orgull. La puixança del castellà que acompanyà aquesta creixença imperial féu que, segons ell, la pervivència de les altres llengües hispàniques no es veiés com un perill, raó per la qual no es coneixen disposicions contràries dictades en aquella època. A Catalunya, durant el sis-cents, remarca que no es tenia cap sensació de decadència literària ni lingüística. El contrast amb la política liquidacionista del franquisme era prou evident com perquè Soldevila no hagués d'insistir gaire en punts com aquests.

D'aquest gran balanç no quedaren pas exclosos, naturalment, els aspectes econòmics i demogràfics. Pel que fa al desordre monetari i als fenòmens d'inflació i deflació va poder comptar amb l'obra d' Earl J. Hamilton War and Prices in Spain 1651-1800 (Cambridge, Massachussets, 1947), de la qual va extreure'n les conclusions principals i en reproduí algunes gràfiques. La seva anàlisi del camperolat sis-centista li serveix per poder fer una consideració historiogràfica de primer ordre sobre la jerarquia en la utilització de les fonts. Contrasta un memorial de 1597 presentat a Felip II --on es qualifica de molt greu la situació dels pagesos-- amb el testimoni de l'ambaixador venecià Donato, on es defensa la idea d'un camperolat acomodat. Això li possibilita criticar l'ús historiogràfic de pures impressions personals (si no són coincidents amb altres textos) i reivindicar la necessitat de recórrer a fonts documentals considerades com a més modestes --arxius parroquials i municipals-- per obtenir informació bàsica. I en aquest punt lloa l'orientació dels treballs d'Iglesias, Reglà, Giralt i Nadal, que ell, després, utilitza com a fonts a l'hora de mostrar la demografia de l'època. En un dels apartats, apunta un seguit de

síntomes de recuperació econòmica que es manifesten ja en el regnat de Carles II, punt que, posteriorment, considerarà com una de les seves aportacions personals més importants en l'àmbit de la història econòmica.<sup>52</sup> Un altre aspecte que pren molt relleu és l'anàlisi de la condició de la dona, que ocupa una part substantiva d'un dels capítols. Aquesta qüestió, com s'ha vist, ja havia retingut el seu interès des dels inicis de la seva producció historiogràfica. L'anàlisi del tracte de què és objecte la dona en la literatura de l'època, li permet a Soldevila mostrar la seva supeditació total al marit i evidenciar els elements misògins imperants en la societat d'aquells moments --motius que expliquen també el poc relleu que les dones tenien en les obres dels historiadors. També analitza críticament l'enllaç entre honor conjugal i patriotisme espanyol, que és una de les característiques principals de la literatura clàssica castellana, que no es troba en cap altre literatura del moment, i tampoc en la catalana. Afirmar que caldria fer una seriosa reflexió sobre com ha estat possible que una monstruositat com la mort de l'esposa per haver atemptat a l'honor conjugal s'hagués erigit en norma d'un poble en un dels períodes més destacats de la seva història. L'ús que fa Soldevila de la literatura del Segle d'Or, tant pel tema de la dona com per d'altres, revela el seu gran coneixement de la matèria, així com la seva preferència literària per Cervantes, de qui es declara admirador.

L'altra meitat del volum cinquè està dedicada a la guerra de successió a la Corona d'Espanya i als regnats de Felip V i Ferran VI. Del conflicte bèl·lic que suscità l'entronització dels Borbons, Soldevila destaca que la lluita, a Espanya, va prendre molt aviat el caire d'un enfrontament entre tendències centralitzadores i uniformistes, encarnades per Castella, i les federalistes encapçalades per Catalunya i secundades pels altres regnes de l'antiga Corona d'Aragó. Destaca l'ampli suport castellà a Felip V, que, segons assenyala, tenia molt a veure amb l'animadversió envers catalans, aragonesos i portuguesos. No oblida, però, en cap moment, la dimensió internacional del conflicte i això li permet explicar, per exemple, les gestions fetes pels catalans a Anglaterra per trobar una solució negociada al conflicte que reconegués les seves llibertats.

La característica principal del regnat de Felip V que Soldevila destaca és la influència francesa, que comportà una veritable transformació del règim, cosa que, segons ell, motiva que es pugui qualificar el segle XVIII com el menys espanyol de la història. De tots els canvis introduïts el més profund és el que afecta l'eliminació del que qualifica de règim autònom. Els estats catalano-aragonesos desaparegueren i València arribà a perdre el seu dret civil, que

---

<sup>52</sup> Així ho explicà en l'entrevista que li féu Baltasar Porcel, ja citada.

Catalunya i Aragó pogueren conservar. Al Principat, junt amb el Decret de Nova Planta, s'instaurà el que ell titlla de veritable terrorisme militar. No deixa d'esmentar aspectes cortesans com ara la follia final del rei, el poder de la seva dona, Isabel Farnesio, o les intrigues del baró de Ripperdà, a qui Soldevila havia dedicat un estudi monogràfic que ha restat inèdit. Tanca el volum cinquè l'estudi sobre Ferran VI, de qui valora especialment la seva política de pau i l'acció de govern menada pel marquès de la Ensenada.

El volum sisè s'inicia amb el balanç del regnat de Carles III, el qual, sense posseir facultats excepcionals, fou un dels millors reis d'Espanya, a criteri de Soldevila. Principalment, perquè impulsà, com d'altres monarques del seu temps, --i poster més eficaçment, com s'atriveix a suggerir-- els progressos de la burgesia en el seu assalt al poder i a la direcció del país. Però també per la seva actitud d'atracció de Catalunya, encara que això suposés, de fet, un perfeccionament de la política assimilacionista engegada pels Borbons (mesures pel ressorgiment econòmic anaren combinades, com recorda, amb dures restriccions a la llengua catalana). En l'àmbit del comerç amb Amèrica, afirma que es produí una veritable revolució, encara que també assenyala que les mesures liberalitzadores responien a la pressió dels fets, ja que Barcelona era ja un port colonial abans de la concessió de la llibertat de comerç. Els efectes del desplegament econòmic català, com ja havia assenyalat en la seva Història de Catalunya comportaren el desplaçament de la direcció econòmica del centre a la perifèria mediterrània i a l'articulació de l'economia catalana amb la d'Espanya endins, així com a una veritable penetració comercial catalana en diferents indrets de la Corona hispànica.

Tota aquesta obra que ell qualifica de ressorgiment, s'enfonsà amb la política seguida per Carles IV i pels transcendents esdeveniments que tingueren lloc a França, ja que la Guerra contra la Convenció marcà el període. A Catalunya, on prengué el nom de Guerra Gran, els aspectes religiosos i monàrquics del conflicte es veieren aguditzats per la circumstància del veïnat i per la presència d'emigrants francesos molt destacats. L'episodi bèl·lic es caracteritzà, com remarca, per un doble sentiment de pertinença a Espanya i de rebrot particularista català.

Dos capítols dedica en aquest volum a l'anàlisi de la societat del segle XVIII. No tenen les dimensions del seu modèlic estudi sobre la societat dels Austries, però són també d'un gran interès, ja que pot comptar amb una bibliografia més que notable. Principalment amb l'obra clàssica de Desdèvises du Désert L'Espagne de l'Ancien Régime (reproduïda a la "Rev. Hispanique" en tres entregues, el 1925, 1927 i 1928) i dos llibres, aleshores d'aparició recent: el de

Jean Sarrailh, L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIII siècle (París, 1954) i el d' A. Dominguez Ortiz, La sociedad española en el siglo XVIII (Madrid, 1955). En els aspectes econòmico-financers pot recórrer a diferents estudis de Hamilton, especialment el ja citat War and prices in Spain, i a la Historia de la economía española de Carrera i Pujal (Barcelona, 1947). I a l'hora d'explicar l'arrencada capitalista catalana pot usar extensament l'escrit de Pierre Vilar Dans Barcelone au XVIIIe siècle (publicat a "Estudios históricos y documentos de los Archivos de Protocolos, publ. del Colegio Notarial de Barcelona" II), on l'historiador occità exposava ja les seves tesis bàsiques sobre la qüestió.

L'ocupació napoleònica i el regnat de Ferran VII són els capítols finals d'aquest volum sisè. Dels fets que prepararen la invasió, destaca el motí d'Arajuez que, segons ell, marca una nova època, ja que és el primer acte de transtorn profund perquè provoca no tan sols la caiguda d'un ministre omnipotent com Godoy, sinó també el derrocament d'un rei i d'una reina. Els fets de Bayona li serveixen per fer un retrat ben punyent dels tres protagonistes --Carles IV, Ferran VII i Napoleó-- i de la poca enteresa dels sobirans espanyols. L'actitud de Soldevila és de comprensió envers els afrancesats, encara que reconeix que hauria estat inexplicable que la massa hagués adoptat una actitud com la que ells defensaren. Del conflicte bèl·lic pròpiament dit, en remarca el seu caràcter regional, que contrasta amb els principis en què es basà la constitució de Cadis, a partir de la qual es considerà com a elements inseparables liberalisme i uniformització, progrés i centralisme. Pel que fa al judici que li mereix Ferran VII, cal dir que considera el seu regnat com un del més tèrbols i lamentables de tot la història hispànica. Factors com la liquidació de l'imperi colonial, la ferotge repressió política que seguí al trienni liberal i el caos financer són els principals elements en què fonamenta la seva afirmació. Veu en la proclamació de Maria Cristina de Borbó com a reina governadora --d'acord amb el criteri de Federico Suárez, autor de Los sucesos de La Granja (Madrid, 1953)-- el moment en què finalitza l'antic règim i que s'inicia el règim liberal.

El volum setè és potser, pel fet d'estar presidit per la voluntat de no deixar-se res, un dels més densos i més centrats exclusivament en el desenvolupament dels esdeveniments polítics. El mateix Soldevila reconeix les dificultats de resumir un període tan intens políticament i socialment, i marcat per temes de gran transcendència: les guerres carlines, la regència d'Espartero, el naixement del regionalisme català, la qüestió social, l'ascens i caiguda d'Isabel II, el bienni progressista, la revolució del 1868, el regnat frustrat d'Amadeu I... Enllà de

l'exposició i interpretació dels fets principals, Soldevila vol remarcar, sobretot, el paper actiu que tingueren els catalans en aquella època i allò que considera els defectes bàsics del sistema polític espanyol. Pel que fa a aquest darrer aspecte, remarca que les constants durant tot el segle XIX foren les eleccions falsificades i els pronunciaments militars. Situació que contraposa a la vida política britànica en lamentar que no fos possible a Espanya un cas com el del partit liberal anglès que regí, sota Walpole, els destins de la Gran Bretanya durant 21 anys seguits. La participació catalana, com ell remarca, es donà en totes les diferents tendències polítiques enfrontades de l'època. Algunes com el regionalisme polític partiren d'una especificitat nacional, un element que també jugà un paper cabdal en l'arrelament del carlisme a les terres catalanes (la segona guerra carlina assenyala que fou un fenomen estrictament català) i en el del republicanisme federalista. La "qüestió social" també tingué les seves arrels a Catalunya, on la revolució industrial prengué gran volada. Soldevila arriba a fer una àmplia panoràmica del desenvolupament econòmic i demogràfic assolit, agafant les tesis principals de l'obra de J. Vicenç Vives, Història econòmica de España, i, per a les qüestions financeres, la de J. Sardà Las fluctuaciones de la moneda española en el siglo XIX (Madrid, 1948). Així mateix, explica els inicis del moviment obrer català prenent com a base Manuel Reventós i el seu ja clàssic llibre, Els moviments socials a Barcelona durant el segle XIX. Però, al costat de l'actuació col·lectiva, vol destacar la figura del general Prim, a qui considera un dels principals estadistes del segle.

L'últim volum, el vuitè, s'inicia amb la instauració de la primera república i finalitza amb el desastre colonial espanyol de finals del XIX. Tot i basar-se en el mateix segle, constitueix un llibre molt més personal i incisiu que no l'anterior. En bona part perquè deixa emergir els seus dots d'extraordinari comentarista polític, que solia reservar només per als seus escrits periodístics.

L'atenció que dedica al primer règim republicà constitueix ja, per ésser cosa no gens habitual, tota una innovació, com remarcà algun crític.<sup>53</sup> Però més extraordinari és encara considerar com a una de les causes essencials del fracàs republicà el fet de no haver basat la federació en el que anomena regions històrico-geogràfiques i haver impedit que aquestes es constituïssin en estats propis.

La Restauració, segons ell, fou essencialment centralitzadora, però, paradoxalment, fou el període durant el qual pregueren impuls els moviments autonomistes de Catalunya i del País Basc. En el primer cas, a causa del que

---

<sup>53</sup> Com féu Joan Mercader en el seu comentari del volum a "Arbor" Núm 181, gener 1961, vol. XLVIII, ps. 118-121

ell considera el desenvolupament de les premisses de la Renaixença; en segon, a causa del desenllaç de la guerra civil carlina. La gran figura de l'època és, segons el seu criteri, Cánovas del Castillo, per haver aconseguit una restauració sense regressió. Equipara aquest polític a Prim i afirma que ambdós són les personalitats veritablement grans del segle, cosa que no li impedeix de responsabilitzar --en bona part-- Cánovas de la desfeta final de l'imperi colonial espanyol.

L'anàlisi que fa del catalanisme polític és especialment reveladora de les intencions que el motivaren a escriure la síntesi que ens ocupa. Segons la seva tesi, la puixança de la reivindicació catalanista despertà en les oligarquies que detemptaven el poder a Madrid una hostilitat violenta envers l'existència mateixa del sentiment català, àdhuc de les formes més diluïdes. I, en aquesta actitud, arrossegaren fàcilment la massa del poble espanyol. Aital creença, assegura que es basa en un profund desconeixement no tan sols de Catalunya, sinó també de la manera com s'ha configurat el que s'anomena Espanya --per això està convençut que l'escriptura d'una nova història on tot això s'expliqui podria contribuir decisivament a resoldre el problema. El fenomen, per tant, no afectava només les estrictes formacions polítiques catalanistes. Els mateixos industrials xocaren amb la manca d'orientació moderna dels governs dits liberals en matèria econòmica, cosa que segons Soldevila provocà que no esdevinguessin complementàries unes economies que podien haver-ho estat i que es perdés l'oportunitat d'una concòrda econòmica, base d'una altra concòrda més àmplia.

La visió de tots els problemes a través de la capital oferia una imatge artificial de la realitat, que es veia encara més distorsionada pel caciquisme, una pràctica política que Soldevila condemna sobretot perquè impossibilità la creació del que ell anomena esperit de ciutadania i que ara en diríem "societat civil". També critica les reticències conservadores al sufragi universal, argumentant que suposaven una contradicció envers els seus mateixos interessos polítics, ja que entén que l'experiència demostra la tendència conservadora que se sol manifestar en tal modalitat d'elecció. Aquesta argumentació sembla adreçada als conservadors del moment que donaven suport al franquisme, per tal d'animar-los a què es decidissin a optar per un procés democràtic i que deixessin de témer un canvi de caràcter radical com a fruit de les urnes.

No oblida tampoc l'estudi d'un desenvolupament industrial fet al marge --i, sovint, en contra-- del poder constituït. Per fer-ho, es torna a basar en l'obra ja citada de Vicenç Vives. No pot utilitzar, però, com afirma que voldria, Industrials

i polítics, que acabava d'aparèixer moments abans de publicar aquest seu darrer volum. I tan sols en alguns peus de pàgina o en alguna nota es pot arribar a fer una certa referència a aquell renovador llibre. Tanmateix, Soldevila recull la tesi de Vicenç sobre la part de responsabilitat que tingué la burgesia en abocar els obrers qualificats cap a les fileres de l'anarquisme --i àdhuc del terrorisme.<sup>54</sup> Aquest punt constitueix per a l'autor una de les afirmacions més valentes de Vicenç i, per això, no tan sols la tornà a reportar en la segona edició de la seva Història de Catalunya, sinó que, en aquesta darrera obra, es queixà del silenci amb què fou acollida quan es publicà.<sup>55</sup>

L'últim capítol del llibre, sobre la independència de les colònies espanyoles de Cuba, Filipines i Puerto Rico, li serveix per mostrar com la tossuderia de l'oligarquia política espanyola de no fer cap concessió a les demandes d'autogovern va portar al desastre colonial finisecular. El paràgraf final del seu text conté un velat advertiment envers la política uniformista del règim franquista. Segons ell, Espanya, un cop liquidades les restes del que havia estat un immens imperi, podia encara perdre molt més, ja que allò que a partir d'aleshores estava en joc era la seva mateixa existència. Així deixava entreveure que si es continuava amb la mateixa mentalitat uniformitzadora, les nacions hispàniques sotmeses i marginades, fonamentalment Catalunya i el País Basc, podien optar per la mateixa via d'independència política que havien seguit les colònies.

### 12.5.-Joan Sales, escriptor, editor i historiador.

La importància de la contribució de Joan Sales (1912-1983) en l'edició de la Història d'Espanya ha estat ja apuntada. Convé insistir, però, en el fet que la seva intervenció contribuí a definir un "model" que posteriorment es tornà a aplicar en un altre projecte editorial ambiciós, del qual F. Soldevila en tingué la direcció: la Història dels catalans. Efectivament, sembla ésser que ell tingué la idea<sup>56</sup> que els volums fossin profusament il·lustrats i que tinguessin uns comentaris que, de fet, constituïssin com una mena de "discurs paral·lel" al text soldevilià, que contribuís a reforçar les afirmacions que aquell contenia o que pogués aprofundir en aspectes que no hi eren tractats. En realitat només ell podia plantejar-se un model d'aquest ordre, ja que difícilment algú que no fos ell podia estar tan implicat en el projecte i podia estar en disposició de fer una

---

<sup>54</sup> Vegeu nota 99, pàg. 349.

<sup>55</sup> Concretament a la pàg. 1395.

<sup>56</sup> Així ho ha afirmat la seva vídua Núria Folch. Vegeu Sobre Joan Sales i Ferran Soldevila, ja citat.



feina que no tan sols requeria una gran dedicació de recerca iconogràfica, sinó també una capacitat literària i uns coneixements suficients com per fer uns comentaris que constituïssin una història paral·lela i complementària a la de F. Soldevila (i que al mateix temps mereïessin l'aprovació de l'autor i dels editors). L'èxit de la seva aportació fou total i les nombroses (i favorables) crítiques a l'obra lloaren també el seu treball, fins al punt que encara avui és tingut com a punt de referència en el món editorial a l'hora d'abordar projectes similars.<sup>57</sup> Paradoxalment, en l'àmbit historiogràfic, aquesta seva contribució, d'inequívoc caire històric, no ha estat mai considerada, malgrat que posseeixi una notable qualitat, es basi en uns criteris avui molt valorats (com ara la reconstrucció d'elements de la vida quotidiana a partir d'obres d'art o dels objectes de l'època) i que arribés a tenir continuïtat en d'altres obres com la ja esmentada Història dels catalans, on encara el pes de la seva participació fou molt major.<sup>58</sup>

Plantejar-se on havia adquirit J. Sales la seva competència en una feina de les característiques suara esmentades implica fer una breu semblança de la seva trajectòria professional i vital.<sup>59</sup> Ja abans de la guerra fou nomenat professor de català de la Generalitat republicana (fou el primer de la seva promoció, la del 1932,<sup>60</sup> junt amb Esperança Figueres i Manuel Gonzalez Alba), es llicencià en dret i començà a adquirir una certa professionalitat periodística (en les pàgines del diari "La Nau", fundat per Antoni Rovira i Virgili). Quan esclatà el conflicte bèl·lic, fou alumne de l'Escola de Guerra de Catalunya i féu d'oficial a la columna Durruti i a la divisió Macià-Companys, i arribà al grau de comandant. L'exili el conduí, primer, a un camp de concentració de l'estat

---

<sup>57</sup> Així, la seva feina fou explícitament valorada per Jaume Vicenç Vives, Ramon Menendez Pidal, Martí de Riquer, Gregorio Marañón, Ramon Sugranyes de Franch, J. Ramon Masoliver, entre d'altres. L'única excepció fou Xavier de Salas --aleshores director de l'Institut de España a Londres-- que en una carta adreçada a Soldevila el 21-VII-1955, després d'afirmar que l'obra era "un magnífico resumen", li va dir:

"(...) leídos a más de un millar de Km. de distancia de donde fueron escritos, más que pies són patas. No hay derecho a que el editor le imponga esas tonterías y que es casi homónimo mío, pues creo que se llama Sales. No se avenga con la manera absurda con que hace ironías, o lo que él supone tales, y la manera no menos absurda con que describe las cosas. Por Dios, repáselo todo, ármese de valor y mátele" (LPFSC 11.1.1.24).

<sup>58</sup> Vegeu l'apartat dedicat a aquesta obra en el cap. XIV.

<sup>59</sup> M'he basat fonamentalment en l'entrevista que Oriol Malló féu a Núria Folch, Ciudadà Sales ("El Temps" 16-VI-1994, ps. 50- 57) i en l'article-entrevista de Mercè Ibarz El pensament fermat de Joan Sales ("L'Avenc" núm 67, genr 1984, ps. 12-17), així com en les notes biogràfiques de la GEC (a càrrec de Joan Triadú) i del Diccionari Biogràfic Albertí.

<sup>60</sup> Aquesta data és la que apareix en el llibre de Joan Ventura, Manuel G. Alba. Una vida per Catalunya (Arts Gràfiques Castells, Valls, 1979)

francès (del qual s'evadí) i, després, a Amèrica (a Haití --un parell d'anys-- i a Mèxic la resta). Durant aquest període fundà els "Quaderns de l'exili"<sup>61</sup> (a Coyoacán, Mèxic) i aconseguí fer algunes edicions, anotades i comentades per ell de Canigó i L'Atlàntida de Verdaguer, i de la Nacionalitat catalana de Prat de la Riba, així com de les Poesies del seu amic Màrius Torres. El 1948 retornà a Barcelona amb una explícita intenció de contribuir a la represa catalana des del propi país i aconseguí entrar a l'editorial Ariel, on féu tota mena de feines. En aquesta època fou quan inicià la seva col.laboració conjunta amb F. Soldevila per a la confecció del projecte editorial que ara ens ocupa. A mitjans dels anys cinquantes fundà, junt amb Xavier Benguerel, la col.lecció "El Club dels Novel·listes", on desenvolupà bàsicament la seva feina com a editor i des d'on contribuí decisivament a la descoberta de Mercè Rodoreda, Llorenç Vilallonga i Màrius Torres.<sup>62</sup> Derivada de la seva tasca editorial, traduí Dostoievski, Kazantzakis, Mauriac i d'altres. També fou en aquesta dècada que donà a conèixer la seva producció literària personal (la realitzada en l'etapa de preguerra fou destruïda per ell mateix), públicament iniciada amb l'aplec de poemes Viatge d'un moribund (1952) i que culminà amb la novel·la, de temàtica bèl·lica i de rerefons religiós, Incerta glòria (publicada, en una primera versió, el 1956 i, en una versió molt més augmentada, el 1969), considerada com una de les més importants de la literatura catalana contemporània. Esment especial mereixen també les seves Cartes a Marius Torres, publicades el 1976, però que abasten el període 1936-1941, ja que constitueixen un preciós document sobre el període bèl·lic: un "minuciós dietari de guerra", segons Montserrat Bacardí.<sup>63</sup> Aquesta característica explica que, anys després, en fos publicada una selecció amb el títol Cartes de la guerra.<sup>64</sup>

La relació entre J. Sales i F. Soldevila és molt anterior a l'època de la seva col.laboració editorial. En el prefaci del primer volum de la Història d'Espanya,

---

<sup>61</sup> Sobre la revista, vegeu el Cap. X, els apartats "Entre la continuïtat i la dispersió" i "La historiografia d'exili".

<sup>62</sup> Sobre la seva concepció del paper de l'editor i la relació amb els autors, vegeu Pilar Puimedon, La correspondència entre Mercè Rodoreda i Joan Sales, dins "El contemporani" 16, set-des. 1998, ps. 23-26. En relació amb això, el crític Isidor Cònsul ha escrit: "Hi ha molts escriptors que no ho tenen clar que els editors hi posin cullerada. Per contra, sóc dels que no ho veuen com un demèrit, sinó més aviat com una virtut. I més en la mena d'empresa editorial que Joan Sales traginava: un projecte personal on gairebé totes les feines, des de la lectura d'originals fins a la correcció de proves, petaven en unes mateixes mans" (Recuperar Joan Sales, dins "Avui" 12-XI-1993, p. 16).

<sup>63</sup> Vegeu la interessant anàlisi que fa d'aquest epistolari l'esmentada autora a Soldats i poetes. Les cartes de Joan Sales a Màrius Torres, dins "Serra d'Or" núm 417, set. 1994, ps. 54-59.

<sup>64</sup> Club de butxaca, Barcelona, 1986.

el seu autor es refereix a Sales com a un antic deixeble, òbviament del període en què professà a la universitat. D'ací, segurament, l'alta consideració que sempre F. Soldevila va tenir en les pàgines dels "Quaderns de l'exili", on se'l titllava, sovint, de "mestre", en una accepció del mot que anava més enllà de l'estricta vincle personal i li donava un inequívol sentit col·lectiu. Naturalment, però, fou en aquella circumstància de treball en comú que la seva relació s'intensificà i aprofundí. Nombroses cartes conservades ho certifiquen i permeten seguir el desenvolupament de l'edició de l'obra, així com veure el paper destacat que jugà Sales en tot el projecte. La seva identificació amb l'obra era total. Així, participava de la confrontació que aleshores es féu punyent (encara que no exempta de punts d'acord important) entre F. Soldevila i J. Vicenç Vives, ja erigit en aquells moments com a l'historiador i intel·lectual de referència per a importants sectors de la societat catalana de l'època. En una carta que Sales adreçà a Soldevila el 25-IX-56 --en la qual lloava els capítols dedicats a la vida quotidiana durant el període dels Austries-- afirmà: "si a en Vicens no li cau la bava tot llegint els capítols de vida i costums, és que és un bàrbar sense remei, un bàrbar de les selves més espesses i atapeïdes de Germània".<sup>65</sup> I afegí: "Jo ja estic impacient per veure l'efecte que farà. Estic segur de l'èxit. És probable que sigui aquest el que faci mal d'ulls a en Vicens -- i no les hipotètiques deficiències en història econòmica". Així mateix, li comunicà que ja tenia gairebé enllestit l'índex onomàstic, on havia esmerçant especial atenció envers els conceptes temàtics: "ni cal que li digui que pesco implacablement tots els que de prop o de lluny fan olor d'economia, per espaterrar en Vicens".

La identificació de Sales amb el projecte es feia també extensiva a l'autor i als interessos que, com a tal, tenia. Així, en una carta del 6-X-1956 es mostrava molt crític amb un contracte que P. Puig Quintana havia fet signar a F. Soldevila i a l'editorial Ariel per tal que l'autor acabés el redactat de l'obra per a finals del mateix any 1956 i que sortís publicada el mes d'abril: "No veig a què treu cap un paper així, impossible de complir".<sup>66</sup> Contrariament, la contesta que F. Soldevila li adreçà des de València --on féu un llarg sojorn en aquella època-- el 8-X-1956 tenia un to força tranquil·litzador:

"Si, vaig signar aquell document que a més a més --ja li ho havia dit-- em condemna a deixar de cobrar, des de fi d'any, el que fins ara he percebut del patronat en qualitat d'avenç. Jo no m'hi comprometo sinó a lliurar tot l'original abans del 31 de desembre. I això ja ho compliré, entre altres raons, perquè l'original, més o menys complet, ja està fet. Aquí he anat treballant en la revisió

---

<sup>65</sup> LPFSC 11.1.2.12.

<sup>66</sup> LPFSC 11.1.2.87.

del darrer volum. Jo he signat perquè ja estava tip de planys i perquè no semblés que em negava a estimular els editors, que també es planyen per la seva banda. Però en Puig Quintana em diu que ells també han signat. I això ja és més sorprenent, perquè ells, si no tenen tota l'obra publicada per l'abril, incorren en una multa. I com que, naturalment, no la tindran, ni cosa que s'hi assembli, penso que és que es refien de la censura i d'altres entrebancs de força major".<sup>67</sup>

Per la seva banda, F. Soldevila també s'involucrà, en favor de Sales, en ocasions que la situació ho requeria, com quan va intercedir davant de censura per tal que es publicués Incerta glòria. S'han conservat els arguments escrits que va esgrimir per aconseguir aquell objectiu: que es tracta d'una obra apolítica (tot i que tracti de la guerra), que té un gran contingut religiós i un elevat punt de vista moral, etc...<sup>68</sup> Aquesta gestió, com em va explicar la mateixa Núria Folch, va ésser paral·lela a la que menà el pare Maur M. Boix, de Montserrat, per tal d'aconseguir el nihil obstat eclesiàstic, que havia de facilitar una autorització que finalment es produí el 1956.<sup>69</sup> L'agraïment de Sales per la intervenció de Soldevila va quedar fixat en la dedicatòria irònica que li féu en un exemplar de l'obra:

"Al meu mestre F. Soldevila que va trencar la primera llança contra la prohibició d'aquesta novel·la, sense haver-la llegida, i que ara, quan l'haurà llegida, me'n trencarà una pel cap".<sup>70</sup>

La col·laboració professional entre tots dos es perllongà més enllà de l'acabament de la síntesi sobre el passat hispànic. Encara es féu potser més intensa durant la llarga elaboració de la Història dels catalans i es va estendre a d'altres projectes com el llibre Què cal saber de Catalunya, que signà F. Soldevila, però que fou concebut i editat (i segurament també en part redactat) per J. Sales. Aquesta continuïtat del treball en comú, a part de la important amistat personal que hi va haver, només es pot explicar per l'existència d'un idari que mantingués també unes afinitats profundes. La formulació de F. Soldevila de "fer de Catalunya un poble normal" era plenament compartida per Sales, que l'entenia (igual que Soldevila) com a un mot d'ordre que anava més enllà d'una mera normalització cultural i que s'estenia al conjunt de la vida d'un

---

<sup>67</sup> Fons Joan Sales. Carta cedida per Núria Folch.

<sup>68</sup> Fons Joan Sales.

<sup>69</sup> El mateix Maur M. Boix ho explicà en l'article Incerta glòria ("Serra d'Or", núm 417, set. 1994, p. 43).

<sup>70</sup> El llibre amb la dedicatòria està dipositat a la Biblioteca Ferran Soldevila de Palautordera i fa part d'una notable donació de llibres que la família realitzà després de mort.

poble, és a dir, a una "normalitat nacional".<sup>71</sup> També pel que fa al model lingüístic tots dos escriptors optaren per una opció similar (especialment en prosa) que partia de la formulació fabriana, però que defugia tota artificiositat i que cercava una normalitat d'expressió que no xoqués amb la llengua parlada (correctament).<sup>72</sup> Així ho explicà el propi Sales: "no he escrit mai, ni en poesia ni en novel·la, res que no pogués dir de paraula".<sup>73</sup> I Núria Folch ho ha recordat més recentment: "Ell deia que la llengua ha de ser viva, natural, que has d'escriure tal com parles i quan tens el sentit de la llengua, ja procures parlar bé".<sup>74</sup>

## 12.6.-Ressò públic i impacte en el món intel·lectual

### 12.6.1.-Èxit editorial

Una idea força clara del ressò públic que tingué l'obra ens la donen les xifres de venda que s'han pogut conservar. Un full de liquidació de vendes del mes de gener del 1960 ens dóna la quantitat total de 21.971 llibres venuts que, al preu de venda de l'època (primer a 400 ptes i després a 487,50 ptes el volum), suma una xifra total de prop de 9 milions de pessetes.<sup>75</sup> De cada volum se'n va vendre una quantitat que oscil·lava entre els 3.100 exemplars del primer (aparegut el 1952) i els 2.210 del vuitè i últim (que va sortir a finals del 1959).<sup>76</sup> Els beneficis generats foren molt importants tant per a l'editorial com per a l'autor i per a l'entitat que havia finançat el projecte: Benèfica Minerva. Joan Samsó ha explicat que durant el període 1956-1961, del 1.707.278 ptes ingressades a l'esmentada entitat, 952.611 corresponien als beneficis de l'obra que ens ocupa i 720.000 dels saldos ingressats pels mecenes de Minerva.<sup>77</sup>

Davant de l'èxit editorial que d'ençà ja de la seva aparició suposà aquest projecte, l'entitat s'animà a engegar, el 1956, una altra realització molt ambiciosa: Un segle de vida catalana, obra col·lectiva dirigida pel mateix F.

---

<sup>71</sup> Precisament Sales s'havia manifestat com antinoucentista per defugir qualsevol intel·lectualisme que reduís la nació a una cultura. En paraules de la ja citada Montserrat Bacardí "Per a ell la cultura és la cúpula de la catedral, les flors de l'arbre. Per tal que floreixin, cal que hi hagi arbre i, a més, que sigui ben viu". (Soldats i poetes... p. 58)

<sup>72</sup> En el cas d'en Soldevila ja ens hi hem referit anteriorment. Vegeu el Cap. III, l'apartat "Normativització i normalització lingüística: El compromís amb la llengua pròpia".

<sup>73</sup> Mercè Ibarz, El pensament..., p. 15.

<sup>74</sup> Ciudadà Sales, p. 56.

<sup>75</sup> DCS 2.8.80.

<sup>76</sup> Segons les dades del full del gener de 1960 abans citat.

<sup>77</sup> J. Samsó, tesi doctoral, p. 357.

Soldevila i concebuda com una mena de continuació de la seva Història de Catalunya. Segons el citat Samsó, Benèfica Minerva arribà a invertir en aquesta nova obra 608.823 ptes d'un cost total de 1.243.599 pts.<sup>78</sup> I fou una editorial sorgida el 1960 d'una remodelació de la mateixa entitat, l'Editorial Alcides, la que n'assumí la publicació, l'any següent, en dos gruixuts volums. Així, doncs, l'èxit comercial de l'obra tingué una repercussió directa en la producció intel·lectual del moment, ja que estimulà i possibilità un nou projecte editorial i historiogràfic de gran abast.

### **12.6.2.-Entusiasme entre la intel·lectualitat catalana**

L'impacte en el món intel·lectual no fou pas menor. Ara bé, mentre que despertà l'entusiasme dels catalans, fou rebuda amb una certa fredor i reticència --encara que amb respecte-- per part de la historiografia espanyola dominant, com era de preveure. Miquel Batllori ha sabut remarcar el caràcter desvetllador que la iniciativa suposà per a uns i altres: "L'aparició d'aquesta obra ha representat, a Espanya, el llançament d'un còdol inesperat damunt un llac convencionalment tranquil; i, a Catalunya, una gosadia igualment inesperada"<sup>79</sup>

Entre la intel·lectualitat catalana es veié com la concreció moderna d'una idea d'Espanya pròpia de la tradició historiogràfica autòctona. En aquest sentit, és molt reveladora la carta que Joan Sales adreçà a F. Soldevila el 6-IX-1952: "També em va dir el Dr. Riba que en la pròxima rèplica al Ridruejo pensa esmentar la H<sup>a</sup> d'E. de vostè com a prova que els catalans també tenim idees pròpies sobre Espanya i som capaços d'elaborar teories pròpies sobre ella; creu el Dr. Riba que la H<sup>a</sup>d'E. de vostè marca un moment decisiu en l'evolució de la renaixença catalana: el moment en què ens tornem a interessar pel món que ens envolta, sortint d'aquell catalanisme massa reclòs en si mateix que s'havia estilat, malgrat els grans exemples d'en Prim i en Cambó. No cal dir com em plau --i no solament com a editor-- aquesta opinió d'un home tan intel·ligent. Si hem conquistat en Riba ¿a qui no conquistarem?"<sup>80</sup>

---

<sup>78</sup> J. Samsó, Op. cit. p. 357-358.

<sup>79</sup> La cultura catalano-aragonesa durant la dinastia de Barcelona (1162-1410).Nous corrents de recerca de 1940 a 1960., dins De l'edat mitjana, vol I de Obra completa, València, Ed. Tres i Quatre, 1994.

<sup>80</sup> LPFSC 11.1.3.14.

Aquesta opinió entusiasta de C. Riba és corroborada per una altra carta del 12-VIII-1953, que li fou adreçada a F. Soldevila per un tal Rovira (personatge no identificat, però que podria ésser Josep Rovira i Armengol, historiador i amic personal de Riba): "(...) segons em va dir En Carles Riba (amb qui estic completament d'acord) és l'obra més important d'aquests darrers cinquanta anys en pro de Catalunya".(10.1.4.108).

També és ben significativa la lletra que li va trametre Santiago Sobrequés el 5-VI-1953, on remarca que li ha plagut molt l'obra "començant per la introducció que és d'una lògica irrefutable i d'un bon sentit no massa corrent".<sup>81</sup> Amb això, Sobrequés manifesta compartir els pressupòsits bàsics del projecte --àdhuc els ideològic-polítics, que són els que F. Soldevila explicitava, com hem vist, en l'esmentat prefaci.

Una atenció especial mereix la crítica de Ramon d'Abadal que aparegué a "Destino", ja que era una personalitat implicada en el projecte.<sup>82</sup> En el seu escrit remarca les qualitats de l'autor que van fer possible que reeixís en el seu propòsit d'oferir una plausible síntesi integral del passat hispànic. Abadal, per damunt dels grans coneixements històrics i de la capacitat expositiva de Soldevila, valora especialment l'intens contacte directe que té l'historiador amb les fonts primàries històriques, ja que aquesta és una condició que considera indispensable per poder oferir una visió sintètica encertada. El comentarista defuig explícitament de fer una crítica de fons de l'obra --que, tanmateix, qualifica de "magnífica"--, però no renuncia a situar-la en una línia de síntesi històrica integral oberta per Arnold J. Toynbee, un historiador que gaudia aleshores de gran prestigi. Aquesta connexió només s'explica per aquest fet circumstancial i per l'interès que el propi Abadal sentia per Toynbee (dedica gairebé la meitat del seu article a parlar de l'aportació d'aquest historiador anglès, a criticar-ne certs aspectes i a ponderar-ne d'altres) i que aleshores era compartit per d'altres intel·lectuals del moment (com ara J. Vicenç Vives o J. Ortega y Gasset). No sembla, però, que per a Soldevila aquell historiador britànic hagués estat mai un punt de referència significatiu.

D'altres noms de destacats historiadors catalans poden ésser comptats entre els que parlaren bé de l'obra: Manuel Riu (que la qualificà de "síntesis magistral"<sup>83</sup>), Lluís Nicolau d'Olwer, Joan Mercader (antic deixeble seu), Lluís Pericot, Joan Pons, Francina Solsona... D'entre tots, però, destaca l'opinió favorable de Jaume Vicenç Vives, amb qui Soldevila mantingué una punyent rivalitat durant els anys quarantes i cinquantes, que varià --sense que arribés a

---

<sup>81</sup> LPFSC 10.1.4.19.

<sup>82</sup> "Destino" 2-V-1953, p. 19.

Les dues cartes abans citades demostren que supervisà l'obra --o, almenys, una part. D'altra banda, Soldevila recull les innovadores aportacions d'Abadal sobre el domini carolingi, que encara que en aquesta obra no tinguin gaire relleu, seran decisives, com es veurà, en la segona edició de la Història de Catalunya

<sup>83</sup> M. Riu, Necrológica F. Soldevila, dins "Anuario de Estudios Medievales" vol IX, CSIC, 1974-79

desaparèixer-- arran de la publicació de la síntesi que ens ocupa.<sup>84</sup> Es pot fins i tot parlar, aleshores, d'una certa via d'entesa entre els dos historiadors pel que fa a un seguit de qüestions fonamentals. Certament J. Vicenç Vives practicà una notable política d'acostament que ha estat remarcada per Josep M. Colomer, el qual ha valorat la recensió que aquest historiador féu a "Destino" l'any 1954<sup>85</sup> com una clara mostra de la reducció de la bel.ligerància envers Soldevila i l'ha jutjada com una crítica en un sentit "tàcitament positiu":

"Vicens hi reiterava l'exigència crítica que ja havia demostrat envers ell dinou anys abans, però, davant del pes del nacionalisme espanyol de moment, valorava favorablement el paper de contrapès que podia tenir una versió de la història d'Espanya que, malgrat el seu enfocament bàsicament polític i diplomàtic, subratllava el pluralisme peninsular i contribuïa a desmentir la identificació entre Castella i Espanya aleshores prevalent".<sup>86</sup>

Una carta que Vicenç envià a Joan Mercader el 19-I-1954 referma el propòsit apuntat per Colomer:

"Respecte a la historiografia catalana, cal estar sempre a l'aguait per no recaure en els vicis antics (...) Solament vencent-nos a nosaltres mateixos, adquirirem el dret, el prestigi i l'honor de vèncer els tòpics que continuen florint en la historiografia castellana. Després de l'escomesa general d'En Soldevila -- que és com una preparació artillera del camp de batalla--, hem de venir nosaltres a escometre les més sòlides posicions adversàries"<sup>87</sup>

La mateixa orientació de recerca d'entesa amb Soldevila tingué la crítica global de l'obra que Vicenç tornà a fer més tard a "Índice Histórico Español", on li donà una alta puntuació:

"Vista en su conjunto, esta Historia de España representa un progreso respecto a la producción historiográfica política anterior, tanto por la pluralidad del enfoque como por la asimilación del material bibliográfico. Final de etapa más que principio de ruta, esta obra incorpora a la historiografía general española un espíritu comprensivo y prudente, a pesar de que no evita la polémica y de que se recurre a menudo al futuro".<sup>88</sup>

Curiosament, en l'anàlisi de la relació entre els dos historiadors no s'ha remarcat gaire sovint els punts de coincidència que mantenien, tot i que foren

---

<sup>84</sup> Vegeu "A propòsit de la relació Vicenç-Soldevila. Divergències i concomitàncies" (cap. XIII).

<sup>85</sup> J. Vicens Vives, Alrededor de la 'Historia de España' de F. Soldevila, "Destino" núm 858, 16-I-1954. Reproduïda posteriorment dins Obra dispersa vol 2, ps. 210-212.

<sup>86</sup> J. M. Colomer, Espanyolisme i catalanisme, Barcelona, Ed. L'Avenç, 1984, p. 172. Aquest autor és dels pocs que han concedit el que podríem qualificar de "bel.ligerància teòrica" a l'obra de Soldevila.

<sup>87</sup> Josep Clara, Pere Cornellà, Francesc Marina i Antoni Simon, Epistolari de Jaume Vicens Vives, vol I, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona, 1994, ps. 173-174.

<sup>88</sup> Vol VI, 1960, p. 24



notables. En aquest sentit, cal recordar només que ambdós coincidiren plenament a l'hora de judicar la importància del paper que jugà Catalunya en el bloc hispànic al llarg dels temps (especialment al segle XIX i al període medieval), tret que els distingeix clarament de la línia tradicional pròpia de la historiografia nacionalista espanyola i que els agermana i engloba en una mateixa tradició catalana que arrenca ja amb la Renaixença.

L'entusiasme entre els intel·lectuals catalans per l'obra no es reduí a aquells més o menys vinculats amb la resistència cultural, sinó que es féu extensiu a importants figures vinculades amb el règim, que naturalment procuraren "portar l'aigua al seu molí". Així, Martí de Riquer escriví, a propòsit del primer volum: "En este primer tomo, en el que se ha evitado el lirismo manido y el tópico patriotero, Soldevila ha escrito una historia de España medieval profundamente española e imperial". I J. Ramon Masoliver: "Por primera vez las voces todas de la Península son calibradas y conjugadas en el común esfuerzo de asentar la nacionalidad y proyectar lo español hacia el exterior". Més ponderat en aquest punt, Guillem Díaz Plaja, afirmà: "Lección de unidad y de diversidad (...) no és solamente una història 'nueva', sino una historia de España distinta".<sup>89</sup> També, gràcies a una carta que Francina Solsona va trametre des de Madrid a F. Soldevila el 20-IV-1956, coneixem l'opinió favorable de Llorenç Riber: "Ahir vaig anar a veure a Mossèn Llorençet Riber, tenia el tomo III de la seva Història d'Espanya damunt la taula i en vàrem estar parlant llargament molt bé"<sup>90</sup> Fins i tot, l'obra serví per desvetllar voluntats que havien sostingut una posició política oposada a la de l'autor, com és el cas de l'aleshores director de Ràdio Barcelona, Ramon Barbat, que el 1-VIII-1953 li va escriure una carta que deia: "La vostra creença, que de temps comparteixo, de que Espanya és Castella, és per mi portada més enllà, convençut de que Espanya sols l'han sentida els de la perifèria, remarcablement Catalunya (...) Abans del 36, oposat

---

<sup>89</sup> Tots aquests testimonis foren recollits (de manera molt més extensa) pels editors, que els incorporaren en les solapes dels volums com a reclams publicitaris.

<sup>90</sup> LPFSC 11.1.2.96.

Sobre Llorenç Riber, Soldevila havia escrit en el seu dietari, el 6-IX-1945:

"Per Mossèn Antoni Pons(.) he sabut coses de Mossèn Riber. Diu que parlava amb entusiasme de l'ofensiva del castellà a Catalunya, i que botzinava perquè ací no li havien donat la importància que mereix. A mi m'havien dit que s'havia negat a escriure en un àlbum, perquè tot hi era en català! Quanta vanitat, unida a l'apressament darrera els vencedors, hi haurà hagut en moltes d'aquestes actituds! Però escriptors com mossèn Riber ja poden fer el que vulguin: El millor de la seva obra serà sempre en català. Com ara aquesta Minyonia d'un infant orat, que, precisament, estic llegint".

al catalanisme polític que estimava catastròfic per a Catalunya, ara estic més convençut que mai d'aquesta idea".<sup>91</sup>

### ***12.6.3.-Reserves profundes en el si de la historiografia espanyola dominant.***

Els exemples més emblemàtics de l'actitud reticent sostinguda per la historiografia oficial espanyola foren les crítiques que aparegueren a la revista "Arbor". Rafael Gibert, que ressenyà els tres primers volums, objectà que "el intento mismo de rectificar lo que se considera una visión errónea, quizá haya exigido el exagerar la tendencia contraria"; i arribà a afirmar que "todo el libro está esmaltado de valoraciones y juicios adversos a Castilla" i que "el tono polémico no favorece a una obra general".<sup>92</sup> Per contra, en el mateix article<sup>93</sup>, R. Gibert lloa la síntesi de L. G. Valdeavellano com a més "científica", per més que, en realitat, estés carregada dels tòpics més tronats i del presentisme propi de la historiografia nacionalista espanyola --com ara la consideració de la monarquia visigòtica com a la definidora d'una unitat espanyola ahistòrica, que era ja en embrió des dels temps prehistòrics i que es manté inalterable (si més no com a "ideal") fins als nostres dies.

Una posició semblant manifestà M. Fernandez Alvarez en criticar els volums IV i V, ja que afirmà que "la obra tiene más valor como ensayo histórico que como visión objetiva de nuestro pasado".<sup>94</sup> Malgrat això, també reconegué que el seu estil --qualificat de polèmic i apassionat-- contribuïa a donar vida al text i que l'estudi de la història d'Espanya "vista desde la periferia" donava sovint "sensación de más relieve". Després de citar diferents divergències sobre la valoració que fa Soldevila de determinades figures històriques com Felip II o el comte-duc d'Olivares, M. Fernández Alvarez plantejà el que era "el punto más delicado": "la distinción inexplicable de Soldevila entre catalanes y españoles". L'explicació que ell mateix dóna al fet no sembla pas que el deixi gaire convençut: "el hecho de que en otras ocasiones se mencione a Cataluña con toda propiedad como un pueblo hispánico, hace pensar en incorrecciones simples de estilo cuando no lo hace así".<sup>95</sup> Deu ser perquè Soldevila considerava també els portuguesos com un poble hispànic i mai ningú no els qualifica d'espanyols.

---

<sup>91</sup> LPFSC 10.1.4.

<sup>92</sup> Núm 110, febrer 1955, ps. 324-327.

<sup>93</sup> Es tractava d'un text que contenia la ressenya crítica de les dues obres i que duia per títol Dos historias de España.

<sup>94</sup> Núm 137, maig 1957, ps. 117-119.

<sup>95</sup> Sobre aquesta crítica, Francina Solsona escriví, el 29-V- 1957, una carta a Soldevila on li preguntava si havia llegit el comentari. "Es curiós", es limitava a apuntar (LPFSC 11.1.3.3).

En contrast amb aquestes crítiques, Rafael Olivar Bertrand i Joan Mercader aconseguiren fer en les pàgines d'aquesta mateixa revista, unes ressenyes clarament laudatòries, especialment la del primer, que afirmà "Quien desee una visión de nuestro pasado, sin manidos clisés ni cerrilismos carpetovetónicos, está obligado a leer esta obra".<sup>96</sup>

En el conjunt de la intel·lectualitat espanyola també es deixà sentir l'actitud reticent, encara que cal consignar (com a fet excepcional) la gran simpatia que manifestà per l'obra Gregorio Marañón, el qual adreçà una carta a Joan Sales "desbordant entusiasme" que fou utilitzada per a la promoció editorial.<sup>97</sup> Marañón hi arribà a afirmar que: "Esta Historia de España me parece la mejor de las publicadas, por su extraordinario espíritu y por la originalidad de la técnica".

Molt menys entusiasta fou la reacció de Ramon Menéndez Pidal, ja que encara que també va ésser favorable, manifestà certs punts de reticència. Així, en una lletra del 29-V-1953, prescindia de qualificatius elogiosos i es limitava a dir que esperava "con interès" l'aparició del segon volum. I al final de la publicació completa de l'obra, en una carta del 9-III-1960, escriví: "Estos últimos volúmenes son, como los anteriores, admirables y a la vez de lectura atrayente y la ilustración gráfica es realmente excepcional. Sólo se puede hallar un defecto: que el ángulo de visión se estrecha demasiado"<sup>98</sup>

Tot i que no precisa més el defecte que hi detecta, era precisament l'"òptica catalana" que l'autor hi exposa allò que feia mal d'ulls a Menéndez Pidal. Tanmateix, això no fou un impediment perquè demanés a Soldevila de col·laborar en la Historia de España que ell dirigia, en una carta del 30-IV-1960: "Ya le escribiré a Ud. Valdeavellano porque quisiera que Ud. se encargara de una buena parte sobre la historia medieval de la historia de Aragón-Cataluña, si Ud. me hace el favor de aceptar".<sup>99</sup>

En aquesta mateixa lletra, però, apareix més clarament el punt de divergència entre els dos historiadors (que és el mateix que enfrontava les dues grans tradicions historiogràfiques catalana i espanyola de l'època) i que en la carta anterior només s'apuntava:

"También quiero fijarme ahora en que recoge Ud. algo que yo decía de la estrechez del ángulo visual de varios historiadores catalanes. Tiene Ud. razón

---

<sup>96</sup> Respectivament al núm 155 (novembre 1958, ps. 298-299) i al núm 181 (gener 1961, ps. 118-121).

<sup>97</sup> J. Sales l'adjuntà a Soldevila dins d'una altra carta que li adreçà el 23-IX-1954 (LPFSC 10.1.5.29).

<sup>98</sup> DCS 2.8.25.

<sup>99</sup> DCS 2.8.34.

al achacar el mismo defecto a los historiadores castellanos, pero aún debo insistir en ser más extenso el defecto en Cataluña, pues el ángulo se cierra aun cuando se trata de la misma historia interna posterior a Caspe, achicando hasta la figura de un Alfonso V. En fin estas nobles discusiones más son para amigables conversaciones repetidas, que no para cartas escritas de prisa, como son siempre mis desdichadas cartas"

De fet, aquesta divergència lluny d'aminorar va créixer fins al punt d'esdevenir polèmica pública arran del prefaci que Menéndez Pidal féu del vol. XV de la seva monumental història d'Espanya, titulat El compromiso de Caspe: autodeterminación de un pueblo, que motivà una ferma contesta de F. Soldevila en forma de llibre: El compromís de Casp (Resposta al Sr. Menéndez Pidal) (1965).<sup>100</sup>

Aquesta actitud reticent també cal fer-la extensiva als historiadors espanyols exiliats. Això no vol dir, però, que alguns dels més destacats no rectificassin certs elements o que es veiessin empesos a una posició dialogant. Aquest canvi fou remarcat per Pierre Vilar --que no dubtà mai a reivindicar la síntesi soldeviliana ni la figura de l'historiador-- en un article dedicat a Soldevila:

"De lluny, Claudio Sánchez Albornoz, en el seu España, enigma histórico, es veu obligat, no pas a la controvèrsia, sinó al diàleg. I Américo Castro, en la segona edició de la seva Realidad histórica de España suprimeix (sense dir per què) un fragment desgraciat sobre la incapacitat dels catalans en assumptes de creació política"<sup>101</sup>

Per més modificacions que arribessin a fer certs historiadors significatius, allò que malgrat tot es va mantenir invariable després de la publicació de l'obra foren els pressupòsits bàsics en els quals s'assentava la historiografia espanyola dominant. Uns fonaments que encara avui resten en bona part dempeus. Les raons de la poca efectivitat de la iniciativa de Soldevila --que era, en aquest punt, també la de Vicenç-- han estat explicades lúcidament per Joan Fuster, el qual afirmà que els intents "perifèrics" de donar una visió global del passat hispànic (i es refereix tant a la de Soldevila com la de Vicenç) eren condemnats d'antuvi al fracàs, precisament per la seva condició de "perifèrics".<sup>102</sup> En definitiva, es podria sostenir que encara que els objectius més últims no foren assolits, l'obra marcà un important punt de referència historiogràfic. Josep Fontana, a principis dels anys setanta, arribà a afirmar que

---

<sup>100</sup> Vegeu "D'un renovat protagonisme públic a un cert ostracisme" (cap. XV).

<sup>101</sup> Ferran Soldevila, historiador dins "Serra d'Or" gener 1966, p. 55

<sup>102</sup> J. Fuster, Contra Unamuno y los demás, Ed. Península, Barcelona, 1<sup>a</sup> ed. 1975, 2<sup>a</sup> ed. 1998. Vegeu el capítol "Sobre la historia y las demás bellas artes".

era la millor síntesi dels pobles hispànics realitzada fins aquells moments<sup>103</sup>. Per la seva banda, Josep Termes, més recentment, ha recordat que, per als de la seva generació:

"(...)la publicació de la Historia de España va ser tot un descobriment (...)no tenia res a veure amb l'essencialisme, per exemple, d'un Sánchez Albornoz o d'un Américo Castro o del mateix Menéndez Pidal (el mestratge del qual reivindicava),i, en canvi, era un exercici historiogràfic del tot original i llegible, però, sobretot, realista i fet des d'una perspectiva catalana que ens havia estat negada".<sup>104</sup>

I encara Ricardo Garcia Carcel ha ponderat, també en l'actualitat, l'encert del projecte soldevilià:

"Calia demostrar a la historiografia catalana la necessitat de superar el debat metafísic dels Castro i Sanchez Albornoz per situar per primer cop el problema d'Espanya en la difícil articulació de l'estat amb una plurinacionalitat inqüestionable"<sup>105</sup>

Totes aquestes opinions no fan sinó evidenciar la vigència que en els seus objectius bàsics i en el seu enfocament té encara avui l'obra. Una validesa que la recent reedició del 1995 no ha fet sinó confirmar.

#### ***12.6.4.-Repercussió internacional***

L'anàlisi de l'impacte que aquesta síntesi va tenir internacionalment és més difícil de valorar. Existeix, però, constància de la reacció que provocà entre diferents estudiosos interessats pel passat hispànic. Així mateix, també coneixem l'actitud decidida en favor de la promoció de l'obra de molts intel.lectuals catalans que es trobaven a l'exili.

Entre els historiadors europeus que es feren ressò de l'obra cal esmentar Yves Renouard (de la Facultat de Lletres de Bordeus), que en diferents cartes valorà especialment l'"optique non-castillane" i "l'admirable illustration"<sup>106</sup>, i que en una lletra del 30-X-1954 li confesà a Soldevila:

"J'admire infiniment le fond et la forme et je vous envie beaucoup de faire ce que tout historien souhaite pouvoir écrire un jour, une histoire d'ensemble"<sup>107</sup>

---

<sup>103</sup> J. Fontana, El maestro, dins "Destino", núm 1754, 15-V- 1971.

<sup>104</sup> Ferran Soldevila, en el seu centenari, dins "Avui" 2-I- 1994, p. 39

<sup>105</sup> Crítica del llibre d'E. Pujol Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània, dins "El contemporani" núm. 6-7, maig-des. 1995, ps. 69-71.

<sup>106</sup> En aquestes lletres explicà que havia fet diferents recensions del primer volum al "Bulletin Hispanique" i als "Annales du Midi" (maig 1953), i del segon i tercer volum, també al "Bulletin Hispanique" (octubre 1954). Vegeu LPFSC 10.1.4.11 i 10.1.5.30.

<sup>107</sup> LPFSC 10.1.5.30.

Georges Peyronnet, agregat de la Universitat de París, també manifestà la seva satisfacció pel resultat i féu un compte-rendú per a la revista "Moyen Age".<sup>108</sup> Ja en l'àmbit acadèmic germànic, Richard Konetzke, professor de la Universitat de Colònia, valorà especialment el rigor científic de l'obra, la seva amenitat i l'esplèndida presentació en una ressenya que féu per a "Historische Zeitschrift".<sup>109</sup> En el nou continent, el prestigiós historiador nordamericà de l'economia John Nef, en un carta del 6-IV-1955, li agrai a Soldevila les referències que féu d'ell en la seva síntesi<sup>110</sup>; mentre que el professor Agapito Rey, de la Universitat d'Indiana, titllà l'obra d'excel·lent (en una ressenya a "Books Abroad") i que el veneçolà Domingo Casanovas, en unes recensions fetes a la "Revista Nacional de Cultura" i "El Universal" de Veneçuela, no dubtà a considerar-la com a única en el seu gènere.<sup>111</sup>

Pel que fa a la reacció dels catalans que es trobaven a l'exili, cal parlar d'una veritable mobilització general en favor de la promoció de l'obra. Una actuació que tingué molts bons resultats en aquells llocs on ja existia un cert coneixement de l'autor, com és el cas de la Gran Bretanya. Josep M. Batista i Roca, des de Cambridge, li envià una carta el 17-VI-53 on deia: "Però ara no voldria cloure sense dir-te la gran impressió q. la teva H<sup>a</sup> d'E. ha produït ací. És obra sòlida, que fa honor a la nostra escola, i q. contribuirà en gran manera a donar una interpretació objectiva i científica de l'evolució dels pobles hispànics, enlloc de la mitologia q. d'habitual ens serveixen els mitògrafs oficials"<sup>112</sup>

Així mateix, l'editor Joan Gili (afincat a Londres, on fundà l'editorial The Dolphin Book) va escriure-li una missiva el 4-V-1953 on, després de felicitar-lo pel seu primer volum, assegurava: "Feia molta falta una HdE vista des de la periferia. Jo en faig una propaganda extensa, aquí i als EEUU, la que confio que produirà bons resultats".<sup>113</sup>

El propi J. Gili fou també qui s'encarregà de fer arribar l'obra al "Times" de Londres, segons s'explica en la lletra que el propi Soldevila envià a J. Sales el 8-X-1956.<sup>114</sup>

Per la seva banda, Ramon Sugranyes de Franch (professor de la universitat catòlica de Friburg i antic promotor del comitè que treballà per la pau civil

---

108 Segons es desprèn d'una carta del 24-V-1955 (LPFSC 11.1.1.23).

109 Així consta en un fragment que els editors reproduïren en les cobertes dels volums.

110 LPFSC 11.1.1.21

111 Segons es desprèn dels fragments publicitaris que els volums contenien.

112 LPFSC 10.1.4.24.

113 LPFSC 10.1.4.96.

114 Fons particular de Joan Sales. Carta cedida per Núria Folch.

durant la guerra d'Espanya) féu campanya a la Suïssa de llengua alemanya. En una recensió feta a "Scrinium. Elenchus Bibliographicus Universalis" no dubtà de qualificar la síntesi soldeviliana com a llibre importantíssim, d'alt valor científic i de lectura apassionant.<sup>115</sup>

A conseqüència de l'important contingent d'exiliats i emigrants catalans al continent americà, aquest fou un mercat preferent on s'intentà introduir l'obra. Bona prova d'aquest propòsit són les cartes que Pius Aries Mallol, resident a Mèxic, féu arribar a Soldevila. La del 16-III-1953 constitueix tota una declaració d'intencions:

"També voldria que tingués una bona acollida la vostra HdE i si vós em feu envio(sic) de propaganda i pressupost jo miraré d'introduir-la aprofitant que en el nostre poder hi ha el fitxer de tots els catalans residents a Mèxic i que, per cert, no som pocs. També des de la revista "El Pont Blau" podem fer una bona propaganda"<sup>116</sup>

Pocs mesos més tard, però, el mateix Pius Aries havia de reconèixer l'existència d'unes limitacions imprevistes inicialment:

"L'entrada de llibres d'E. és una cosa força complicada, i es comprèn, primerament perquè la llengua representa competència a les editorials del país (cosa que ací és molt protegida) i, segona, que les relacions entre el govern de casa i el d'ací no existeixen, això és un altre dels factors que dificulten les coses prò (sic) amb tot i aixís, no hi ha res impossible".<sup>117</sup>

Tanmateix, sembla que la tramesa dels primers volums arribà a fer-se efectiva, encara que el 25-I-1955, el mateix corresponsal li escriví: "Dificultats (encara!) amb la recepció dels volums d'HdE".<sup>118</sup> Una embòlia que Pius Aries patí a finals de mateix 1955 sembla que fou la causa de la interrupció de la seva correspondència i potser també de la tramesa de llibres a Mèxic. En aquest mateix país va aparèixer també una elogiosa recensió de Ferran de Pol a "El Nacional", on evidencià l'alta consideració que li mereixia l'autor, tant en la seva faceta d'historiador com en la de literat:

"Como en todo buen escritor --y Soldevila lo es excelente-- el fondo y la forma son inseparables. La elegancia del estilo de Soldevila está en la tensión, la sobriedad, concreción e inteligencia con que se sirve de las palabras. Es uno de los pocos historiadores cuya precisión de lenguaje no tolera nunca ambigüedades y en el que el esfuerzo formal por la claridad no es un mero prurito estilístico sino simple reflejo de la intensa y previa elaboración mental de los conceptos".<sup>119</sup>

---

115 Així consta en el text que els editors incorporaren en les cobertes d'un dels volums.

116 LPFSC 10.1.4.104.

117 LPFSC 10.1.4.111.

118 LPFSC 11.1.1.93.

119 Del fragment de text incorporat pels editors en la coberta d'un dels volums.

### **12.6.5.-Breu consideració sobre la reedició dels anys noranta**

L'actual reedició de l'obra en tres volums, publicada per l'editorial Crítica l'any 1995 --amb motiu del centenari (l'any anterior) del naixement de l'autor-- evidencia, com s'ha apuntat anteriorment, la vigència de l'actitud defensada per Soldevila. Potser caldria dir que la seva actualitat punyent respon a una motivació ben trista, que no és sinó l'absència (en el si de la historiografia i del conjunt de la intel.lectualitat espanyola dominant), d'una visió del passat i del present hispànic respectuosa amb la pluralitat nacional de l'estat espanyol. El combat contra la visió uniformitzadora de matriu castellanista encara és una bandera política ara i ací. Per això no ha de sobtar l'interès que la mateixa Generalitat de Catalunya va tenir en el finançament i promoció d'aquesta costosa reedició. Ni tampoc l'elecció de l'encarregat de redactar el pròleg: Francisco Tomàs y Valiente, que havia estat president del Tribunal Constitucional espanyol durant el període 1986-1992.<sup>120</sup> Segurament per part dels promotors (el govern autonòmic principatí) es volia una figura de prestigi que insistís en la necessitat d'oferir visions plurinacionals de la realitat hispànica, però l'autor del pròleg --molt encomiàstic amb la figura de Soldevila-- féu una lectura ben personal i ben ortodoxa (d'acord amb constitucionalisme espanyol que el caracteritzà) del perquè convenia reeditar aquella obra: "dar a leer ahora una Historia de España equilibrada en la concepción y en el descubrimiento de la estructura jurídico-política de ese sujeto colectivo, donde el ausente castellanocentrismo no es substituido ni por otro, ni por la fragmentación que destruye la visión del conjunto, tal como hoy hacen muchos historiadores, quizá por no creer en éste, en el conjunto".<sup>121</sup>

Contràriament al que succeí amb la primera edició, la nova no assolí un èxit editorial similar (tot i que el volum de vendes fou notable<sup>122</sup>), però sí que va servir per posar a l'abast d'un públic molt ampli una obra que només podia trobar-se en les llibreries de vell de Barcelona. Caldria considerar si la publicació de la versió catalana no hauria despertat una major expectació. En aquells moments (parlem del 1994, moment de preparació de la reedició)

---

<sup>120</sup> Poc després de la publicació de l'obra, el 1996, fou mort per l'organització armada ETA i aquest prefaci constitueix un dels seus darrers escrits publicats en vida. El fet perjudicà seriosament la promoció dels llibres, que s'havia d'articular a partir d'uns actes de presentació a Madrid i Barcelona (en els quals havien de participar altes personalitats polítiques --entre elles el mateix president de la Generalitat Jordi Pujol), que finalment foren anulats.

<sup>121</sup> Vol I, p. XIV.

<sup>122</sup> El 1996 hi havia venudes unes 774 col·leccions, segons em comunicà Gerard Soldevila.



aquesta era una opció difícil d'assumir perquè no s'havia localitzat encara l'original català i s'hauria hagut de recórrer a una traducció. Ara (o en un futur pròxim) això seria possible i m'atreveixo a dir que desitjable, ja que es restituiria un text a l'idioma en el qual fou concebut i redactat, es podria gaudir de la prosa soldeviliana i es contribuiria, així, a una política de veritable normalització cultural. Aquesta obra seria, encara avui, l'única síntesi extensa sobre el passat hispànic escrita en català per un historiador destacat. Així mateix, també considero que podria ser molt adient poder fer realitat els propòsits manifestats ja pel propi Soldevila --a finals dels quaranta-- de realitzar les traduccions de l'obra a l'anglès i al francès (i, naturalment, si fos possible, a l'alemany), puix que la visió dominant que internacionalment es té del passat hispànic encara és de marcat caire uniformista (àdhuc quan es tracta de síntesis elaborades per estudiosos estrangers). No es pot cloure aquesta consideració sobre la reedició de la síntesi soldeviliana sense lamentar que s'hagi prescindit (ja sigui pel cost econòmic o per raons de propietat intel.lectual) de les il.lustracions i dels comentaris que hi féu Joan Sales. Amb això, l'obra ha quedat força mutilada, ja que aquest aspecte, com s'ha remarcat, fou una part substantiva --i ben reeixida-- del projecte original.

## CAPÍTOL XIII.-LA REPRESA DELS ANYS CINQUANTA

### 13.1.-Un període paradoxal

Els anys cinquanta poden ben bé titllar-se de paradoxals. Mentre que, d'una banda, foren els de la consolidació del règim franquista, de l'altra, foren també els d'una evident represa cultural (i nacional) catalana.

El manteniment del règim del general Franco es va veure afavorit per la nova conjuntura internacional desencadenada amb l'inici de la guerra freda, que va reduir pràcticament a la condició de fenomen testimonial les protestes internes contra la dictadura --com fou la vaga de tramvies de Barcelona del 1951, que pot ésser considerada com el primer moviment de masses antifranquista d'ençà del final de la guerra d'Espanya. Dos fets de caire diplomàtic foren els que marcaren aquesta nova etapa d'afermament del règim: els pactes amb els EUA i amb la Santa Seu, ambdós signats el 1953.

El reconeixement del bloc occidental implicà també, però, el final de l'autarquia franquista i, doncs, de la continuïtat de l'etapa d'aïllament polític i econòmic practicat pel règim durant tota la dècada dels quaranta. A partir d'aleshores, encara que fos molt tímidament en un principi, començaren a sentir-se les repercussions dels grans canvis que es produïren arreu d'Europa d'ençà del final de la segona guerra mundial i que a la llarga --especialment durant els anys seixanta-- comportaren una modificació profunda de la societat constreta políticament al franquisme. Ja en els anys cinquanta, però, malgrat les limitacions de la dictadura, aquestes importants modificacions d'escala internacional començaren a sentir-se en determinats sectors de l'èlit cultural i, d'una manera especial, en l'àmbit historiogràfic.

#### 13.1.1.-Un món en transformació

L'establiment del model econòmic keinesià a l'aleshores denominada Europa occidental (base del que s'ha conegut com a "societat de consum" i com a "estat del benestar") fou el punt d'arrencada d'un dels períodes d'auge econòmic més importants de tots els temps --segons afirmació de Francesc Roca<sup>1</sup>--, cosa que comportà la formació d'un nou model social dotat d'un seguit de valors i d'una mentalitat que aleshores foren considerats com a "nous" i com a l'encarnació mateixa de la "modernitat". Superada la fase inicial de la reconstrucció de les

---

<sup>1</sup> Segons l'autor "el període de 1945-1973 ha configurat l'època de major, més llarga i més contínua creixença de la història de la societat humana". Vegeu Francesc Roca, *El llarg auge*, dins *Ulisses*, vol XI, p. 46.

destrosses materials produïdes per la guerra, aquest auge no féu sinó augmentar acceleradament fins a principis dels anys setanta (i va arribar al seu punt àlgid durant la dècada dels seixanta). La idea d'un creixement econòmic sense fi fou assumida col·lectivament i va anar lligada també a la noció d'un progrés social també indeturable. En el terreny de les idees, sorgiren nous corrents (com ara l'existencialisme o els neomarxismes) que van somoure profundament el pensament de l'època. Així mateix, pel que fa a la historiografia europea, es visqueren també grans transformacions. La fins aleshores inqüestionada hegemonia germànica s'esfondrà (en bona part com a conseqüència de la derrota militar i de la partició del país) i s'erigí com a dominant l'escola francesa dels "Annales".<sup>2</sup> La idea de decadència i de manca de capacitat de renovació de la historiografia alemanya ha estat remarcada recentment pel prestigiós historiògraf d'origen germànic-jueu Georg G. Iggers<sup>3</sup>, que ha afirmat que fins als anys seixanta no es pot parlar (a la RFA) d'una veritable revisió crítica de les tradicions autoritàries de la historiografia clàssica alemanya. La influència internacional que arribà a assolir l'escola dels "Annales" fou tan gran que no és exagerat afirmar -- com ha fet Jacques Le Goff-- que la renovació historiogràfica experimentada arran de la postguerra europea fou una aportació en bona part francesa.<sup>4</sup>

---

<sup>2</sup> Sobre l'enfonsament del domini de la historiografia germànica, vegeu la veu que dedicà al tema Etienne François a l'obra dirigida per André Burgière, Dictionnaire des Sciences Historiques, Presses Universitaires de France, París, 1986 (versió espanyola: Ed. Akal, Madrid, 1991, a càrrec d'E. Ripoll Perelló).

<sup>3</sup> Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert (versió espanyola: La ciencia histórica en el siglo XX. Las tendencias actuales, Ed. Labor, Barcelona, 1995. Adaptació, presentació i revisió: Fernando Sánchez Marcos. Traducció: Clemens Bieg).

<sup>4</sup> Jacques Le Goff (dir.) La Nouvelle Histoire, Ed. Retz- CEPL, París, 1978 (ed. espanyola La nueva historia Ed. Mensajero, Bilbao, 1988).

La bibliografia sobre l'escola dels "Annales" és ingent. Una síntesi plausible és l'article que sobre la qüestió dedicà el propi A. Burgière en el diccionari que ell dirigí i a qual ja ens hem referit. També pot ésser aclaridora la veu que Massimo Mastrogregori li dedicà en una altra important obra de referència, el Dizionario di storiografia dirigit per Alberto de Bernardi i Scipione Guarracino (Bruno Mondadori, Milano, 1996). Pel que fa a les monografies i aportacions més recents sobre aquesta escola, cal destacar el llibre de Peter Burke The french historical revolution. The Annals school, Cambridge, 1990 (versió espanyola: La revolución historiográfica francesa. La escuela de los Annales 1929-1984, Ed. Gedisa, Barcelona, 1993, trad. A.L. Bixio) i, sobretot, el d'Hervé Coutau-Bégarie, Le phénomène nouvelle histoire. Grandeur et décadence de l'école des Annales (Ed. Economica, París, 1989), que inicià tot un seguit d'estudis cada cop més crítics envers aquest corrent. D'entre les aportacions més recents (de les publicades en català) cal esmentar els articles de François Dosse, El tombant interpretatiu i pragmàtic de la historiografia francesa i de Carlos Antonio Aguirre Rojas, Els Annales post-89: encreuaments i perspectives (que presenta una extensa bibliografia sobre el

Naturalment, aquesta renovació no es reduí al cas francès i als seguidors internacionals dels "Annales", puix que afectà profundament diferents tradicions que havien ja demostrat la seva solidesa anteriorment, com ara la itàlica o la britànica<sup>5</sup>, i possibilità la revalorització d'altres com ara la holandesa, especialment de la figura de Johan Huizinga (mort a principis del 1945), considerat com un precursor no ja de la historiografia de la postguerra europea, sinó fins i tot de les inquietuds historiogràfiques més modernes desenvolupades en la dècada dels vuitanta (concretament de l'anomenada "història de les mentalitats").

D'altra banda, el marxisme, en el bloc occidental, experimentà una profunda transformació i fou assumit de manera creixent per part dels nuclis historiogràfics més actius.<sup>6</sup> Els principals centres impulsors d'aquest nou marxisme (cada cop més i més allunyat de l'ortodòxia soviètica --sobretot arran de la insurrecció de Budapest del 1956 i, posteriorment, de manera encara més radical, des de l'ocupació militar soviètica de Txecoslovàquia del 1968) foren sobretot França i Itàlia. En el primer cas, el ja citat A. Burgière ha assenyalat l'inicial acostament que els historiadors marxistes feren envers els pressupòsits

---

tema), ambdós inclosos dins "Manuscrits" núm 14, Bellaterra, gener 1996, ps. 143-165 i 167-177, respectivament.

<sup>5</sup> Una visió genèrica sobre aquestes tradicions historiogràfiques es pot trobar en les dues obres de referència abans al·ludides, el Dictionnaire... d'A. Burgière (en articles de M. Aymard i C. Vivanti per al cas italià, i de G. Boquet per al cas britànic) i el Dizionario... (en articles de L. Ganapini per al primer i S. Guarraccino per al segon). Així mateix, pel que fa al cas itàlic convé citar, sobre el període que ens ocupa, La storiografia italiana negli ultimi vent'anni, Marzorati, Milano, 1970. Pel que fa a la tradició britànica convé assenyalat que la seva dimensió internacional (i la seva influència en el cas català en l'època que ara considerem) vindrà sobretot per part de l'àmbit de la filosofia de la història, on destacà la figura d'Arnold J. Toynbee, amb A study of History(1934-1954),(de gran influència en el cas català durant l'època que ara tractem), i de Robin G. Collingwood --autor d'una obra apareguda pòstumament, The idea of history (1946), de gran incidència en la historiografia anglosaxona del moment--, als quals encara s'hi pot afegir l'historiògraf Geoffrey Barraclough, autor d'una panoràmica sobre el desenvolupament de la historiografia d'ençà del final de la segona gran guerra en una ambiciosa obra promoguda per la UNESCO (1978). N'existeix una versió francesa que recull l'aportació personal de Barraclough (Tendances actuelles de l'histoire, Ed. Flammarion, París, 1980) i una versió espanyola de l'obra general (Tendencias actuales de la investigación histórica, dins Tendencias actuales de la investigación en ciencias históricas, Tecnos-Unesco, 2 vol, Madrid, 1981).

<sup>6</sup> Una panoràmica sobre l'aportació de la historiografia marxista de la segona meitat del segle XX es pot trobar a Josep Fontana, Historia. Análisis del pasado y proyecto social (Ed. Crítica, Barcelona, 1982), on l'autor distingeix dos grans corrents: l'un caracteritzat per la desnaturalització i el dogmatisme, i un altre, per la renovació, en el qual inclou els sectors als quals ací ens referim.

dels "Annales", sense que això signifiqués, però, una assumptió d'aquest corrent ideològic per part d'aquella escola, envers el qual progressivament marcà distàncies insalvables.<sup>7</sup> En el cas italià, el sorgiment d'aquest neomarxisme es féu a partir de les formulacions fetes pel pensador Antonio Gramsci --mort a les presons feixistes--, que arribaren a influir moltíssim en el desenvolupament del marxisme català dels anys seixanta i setanta.<sup>8</sup> A aquests dos nuclis principals encara caldria afegir-hi el grup d'historiadors marxistes britànics, el prestigi dels quals (a casa nostra) no es deixà sentir fins als anys setanta.<sup>9</sup>

### *13.1.2.-Les repercussions en l'àmbit català de les transformacions de la postguerra mundial.*

De l'efervescència econòmica i intel·lectual que ja durant els cinquanta visqué l'anomenada Europa occidental, no n'arribà als territoris catalans de l'estat espanyol sinó un ressò força esmorteït per les restriccions del règim dictatorial, però que fou transcendental per a l'elit intel·lectual i que va influir de manera especial en l'àmbit historiogràfic. Fins a la dècada següent no es començaren a notar realment els efectes de la represa econòmica general i fou també aleshores que començaren a prendre força les idees (sobretot les més marcadament crítiques) que des de feia una dècada havien fet furor arreu de l'occident europeu. Cal tenir en compte, però, que aquest canvis tardans es produïren dins d'un context polític marcat per l'absència més absoluta de les llibertats civils bàsiques (dret de reunió, d'expressió, de sindicació, d'associació política, de culte, d'igualtat jurídica sexual, de reconeixement d'una personalitat nacional catalana...), que no foren reconegudes fins després de la mort del dictador, a la segona meitat dels anys setanta.

Malgrat aquest "retard" (imposat per la circumstància del franquisme) dels canvis més profunds i espectaculars que no es començaren a manifestar de manera massiva fins a la dècada següent, els anys cinquanta marcaren un punt d'inflexió fonamental pel que fa a la recuperació cultural i nacional catalana. La resistència cultural dels anys quaranta havia assolit el seu principal objectiu:

---

<sup>7</sup> Un exemple d'aquesta evolució és Pierre Vilar, que arribà a acusar la revista d'haver abandonat l'esperit dels seus fundadors. Vegeu més endavant, al cap. XIV, l'apartat "L'aportació vilariana".

<sup>8</sup> Vegeu en el pròxim capítol, "El marxisme, un corrent en alça".

<sup>9</sup> Vegeu Harvey J. Kaye, The British Marxist Historians, Polity Press, Cambridge, 1984. (versió espanyola: Los historiadores marxistas británicos, Universidad de Zaragoza, Saragossa, 1989).

evitar la pura desaparició de la llengua i la cultura pròpies. Era molt llunyà, però, l'objectiu de l'oposició política de fer caure la dictadura. Davant d'aquest doble fenomen d'afermament del règim i de contenció del genocidi cultural, s'imposava una nova estratègia: la represa pública. Així ho ha formulat un dels destacats impulsors del moviment (i antic resistent de la dècada anterior), Joan Triadú:

"(...) a mesura que el règim subsistia, l'exili i la clandestinitat (cultural) perdien part del seu sentit o esdevenien insostenibles i la tasca principal se centrava en la represa pública i, amb ella, en la dura i llarga resistència contra el descoratjament, la rutina, el tancament en una reserva cultural (...), en definitiva, contra una nova decadència per al ben morir".<sup>10</sup>

Per part del règim hi hagué fins i tot un cert canvi d'actitud, fruit de la perseverança resistencial, que ha estat registrat per Maria Josep Gallofré: "Els documents interns del règim parlaven, a la tardor del 1951, de 'nuevas normas sobre idiomas regionales' per referir-se a l'esperit amb què eren tractats; és a dir, que de la prohibició total del 1939, passant per la mínima tolerància del 1946, s'arribà a les 'nuevas normas'. Ara bé, aquestes, igual que les antigues, tampoc no foren mai explicitades, tot i que continuaren sent el resultat de l'aplicació, totalment excloent o simplement molt restrictiva, de la normativa de censura prèvia vigent des dels anys de la guerra. Les 'nuevas normas' van significar una despenalització de l'edició de llibres, sobretot la de textos originals catalans. Però, inicialment, les expectatives eren molt més àmplies."<sup>11</sup>

Aquesta mínima "despenalització", no tan sols activà l'edició en català, sinó que permeté la institució d'un seguit de premis literaris que serviren com a plataformes de divulgació i d'estímul, i com a testimoni públic de la persistència d'una literatura catalana adequada als nous temps. Així mateix, es va poder comptar amb eines bàsiques com diccionaris i gramàtiques. Aleshores s'editaren títols com El que s'ha de saber de la llengua catalana (Ed. Moll, Mallorca, 1954), de Joan Coromines, o les Converses filològiques (Barcino, Barcelona, 1954-56) i la Gramàtica catalana (publicada pòstumament sota supervisió de Joan Coromines), de Pompeu Fabra; i es va poder reeditar el Diccionari general de la llengua catalana (1954) (naturalment amb un seguit de restriccions de caire ideològic imposades per la censura, que afectaven els exemples de les veus<sup>12</sup>). Així mateix s'emprengué la continuació del Diccionari

---

<sup>10</sup> J. Triadú, La resistència..., op. cit. p. 88.

<sup>11</sup> Maria Josepa Gallofré, La represa cívica i cultural, dins vol X Història, Política, Societat..., p. 332.

<sup>12</sup> Vegeu Reincorporació al Diccionari General de la Llengua Catalana de les supressions atribuïbles a la censura, dins Documents de la secció filològica I, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1990, ps. 73-75.

català-valencià-balear (iniciat per Antoni M. Alcover i culminat per Francesc de B. Moll), de tanta importància, com veurem, en la represa nacionalitzadora unitària. Malgrat aquests elements clarament positius, existiren encara unes limitacions molt fortes, ja que, com ha explicat la mateixa Gallofré, durant tota la dècada continuà la prohibició damunt la traducció en català d'obres estrangeres i la publicació legal d'una revista en l'idioma propi fou una empresa "impossible" de dur a terme.<sup>13</sup>

Enllà del món editorial, la represa es deixà sentir també en el món del teatre (un àmbit especialment important aleshores per a la normalització lingüística, ja que constituïa encara un espectacle que atreïa un volum molt gran de públic), on arribà a tenir una concreció institucional: l'Agrupació Dramàtica de Barcelona. Fundada el 1955, fou un primer intent de posar les bases d'un teatre nacional català en el qual participà de manera molt destacada F. Soldevila.

Junt amb l'àmbit historiogràfic, fou potser en el camp de les arts plàstiques on, al llarg dels cinquantes, es deixà sentir d'una manera més palesa i explícita la influència dels nous corrents internacionals. Un indici de la voluntat de vincular-se amb les inquietuds del món artístic més desenvolupat fou la constitució del grup "Dau al Set" (integrat bàsicament per Modest Cuixart, Joan Ponç, Joan Brossa, Antoni Tàpies, Arnau Puig i Joan Josep Tharrats), que edità una revista amb aquest mateix nom durant el període 1948-1954.<sup>14</sup> Era, de fet, una represa de la tradició avantguardista catalana que ja al primer terç del segle vint havia pogut donar uns noms que ja aleshores assoliren una dimensió internacional: Picasso, Salvador Dalí, Joan Miró, Pau Gargallo... Naturalment, els paràmetres estètics de la que s'anomenà "segona avantguarda catalana" (iniciada d'ençà del final de la segona guerra mundial) foren diferents dels defensats pels avantguardistes del primer terç del segle, tot i que continuaren (i ampliaren) el procés històric de dissolució de les formes que aquells pioners havien desfermat. L'informalisme es constituí internacionalment, a la segona meitat de la centúria, com el corrent principal i va tenir una figura catalana de primer ordre: Antoni Tàpies, que ja al 1953 aconseguí exposar a Chicago i Nova York.

Els avenços en la recuperació de la cultura pròpia comportaren també una represa en l'articulació de les relacions entre els territoris catalans. Si en els anys quaranta les relacions se cenyien als vincles estrictament personals

---

<sup>13</sup> Op.cit.

<sup>14</sup> La bibliografia sobre Dau al Set és molt abundant. Darrerament, amb motiu del seu cinquantè aniversari, s'ha enriquit amb les aportacions d'alguns dels seus integrants: Arnau Puig, Històries de Dau al Set. 50 anys (Barcelona, 1998); Víctor Castells, Dau al Set. Cinquanta anys després (Parsifal ed., Barcelona, 1998); i Joan Josep Tharrats, Dau al set i la seva època (Parsifal ed., Barcelona, 1998).

(poetes i intel·lectuals de València o de Mallorca que assistien als cenacles culturals barcelonins i viceversa), ja a principis dels anys cinquanta es constituí una plataforma comuna que serví perquè les relacions entre els diferents territoris prenguessin un inequívoc caire orgànic: l'Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear. La iniciativa de reprendre el diccionari concebut per Antoni Maria Alcover (només n'havien sortit dos volums, l'un el 1926 i l'altre --ja adaptat a la normativa de l'IEC---, el 1935) partí del seu deixeble Francesc de Borja Moll (que hi havia col·laborat des del 1920), que d'ençà del primer terç dels anys quaranta va poder comptar amb l'assistència d'un altre gran filòleg, el valencià Manuel Sanchis Guarner. L'historiador Xavier Ferré ha fixat el moment de l'inici dels nous treballs, a Mallorca, el 1948 i ha explicat que el secretariat barceloní es constituí el 1950 (amb Joan Ballester al capdavant, secundat per Manuel Blasi i Joan Mateu) i que el valencià ho féu el 1951 (amb Josep Cano Marquès, Joan B. Carles Llamós, Leopold Martínez Vidal i Enric Valor --que fou substituït per Emili Beüt el setembre del mateix 1951).<sup>15</sup> Paral·lelament a aquesta iniciativa globalitzadora, els diferents territoris tendiren a reforçar els nuclis resistents per tal d'assajar un intent de represa generalitzada. Així, per exemple, al País Valencià va sorgir un nucli nou que es formà i col·laborà amb el grup Torre encapçalat per Xavier Casp i Miquel Adlert, però que progressivament arribà a formulacions pròpies que anaren molt més enllà dels paràmetres que aquest grup defensà, per tal d'arribar a una innovadora proposta de reconstrucció nacional comuna.<sup>16</sup> El principal formulador d'aquest pensament renovador fou Joan Fuster, que començà a publicar els seus assaigs més importants ja a mitjans de la dècada. També a l'altra banda de l'Albera, a la Catalunya del Nord, es deixà sentir una espurna de represa gràcies a l'anomenada llei Deixone del 1951, que possibilità un cert clima institucional favorable a les llengües "regionals", cosa que facilità el sorgiment d'iniciatives com la constitució del Grup Rossellonès d'Estudis Catalans --fundat a finals del 1960--, que tingué una gran transcendència en la dècada següent, gràcies a l'organtiació de la Universitat Catalana d'Estiu. Fins i tot s'aconseguí el restabliment de la relació amb la població catalanoparlant de l'Alguer, a l'illa de

---

<sup>15</sup> València en l'espai català, Op. cit., p. 85.

<sup>16</sup> Val a dir que malgrat que molts dels propòsits defensats per Casp i Adlert encara mantinguessin clares connotacions provincianistes i excessivament culturalistes, constituïren una clara ruptura amb el jocfloralisme i la manca de rigor envers la cultura pròpia que foren la nota dominant en el panorama literari valencià de postguerra. En aquest sentit, és molt revelador l'article del propi Miquel Adlert, La literatura valenciana com a excepció i com a normalitat, publicat a "Ariel" núm 21, gener 1951, p. 29.



Sardenya, en un renovat contacte al qual contribuí de manera destacada F. Soldevila.

### 13.2.-Una historiografia catalana puixant

El panorama historiogràfic català dels anys cinquanta fou d'una puixança sorprenent. I no tan sols pel que fa a la producció historiogràfica erudita, sinó també per l'interès demostrat pel públic en general per la història pròpia, estimulat per l'alleugeriment de les restriccions editorials imposades fins aleshores. Donades les circumstàncies del moment (institucions a la semiclandestinitat, universitats força al marge de la cultura del país, pervivència d'importantes limitacions a l'edició de llibres i revistes, censura ideològica...), no ha de sobtar que es faci especialment difícil de parlar de corrents gaire organitzats (prevalgué públicament la idea compartida que calia "fer país", és a dir, d'explicar la història pròpia i, en la mesura del possible, fer-ho en català) i que siguin les figures dels historiadors destacats del període les que serveixin de punt de referència per tal de prendre consciència de quina era la situació historiogràfica del moment.

La raó profunda d'aquest desenvolupament espectacular és la mateixa que possibilità la represa cultural d'aquella època: la continuïtat i l'aprofundiment de la tradició de preguerra. Els grans noms que seguidament s'esmenten foren formats en aquella època, veritable moment estel·lar de la cultura catalana del segle XX. A aquest fet se n'hi podrien afegir d'altres, més conjunturals, com ara la circumstància de fort constrenyiment que patia Madrid com a capital política de l'estat durant la dictadura, cosa que feia que Barcelona semblés una metròpoli més desacomplexada culturalment i més oberta a les influències del que es feia a l'Europa desenvolupada d'aquells moments. Aquesta visió és la que, per exemple, defensava l'historiador Felipe Ruiz Martín (deixeble de Fernand Braudel) en una carta adreçada a Jaume Vicenç Vives del 13-IV-1954:

(...) de Cataluña nos puede y nos debe venir el rescate de esta lamentable situación en que estamos metidos. La amoralidad que inunda el resto de la península, haciendo un charco infecto su capital administrativa, no os ha alcanzado a vosotros: por eso hacéis, sin necesidad de encerraros en el más brutal aislamiento, sin precisión de establecer el salvajismo medieval de una regla coercitiva, por eso hacéis, digo, cosas positivas, adelantos verdaderos".<sup>17</sup>

---

<sup>17</sup> Citada en el pròleg del segon volum de l'Epistolari de Vicenç, p. 24.

### 13.2.1.-La tríada Jaume Vicenç Vives-Ferran Soldevila-Ramon d'Abadal i de Vinyals.

Aquests tres noms per si sols ja donen una idea de la vitalitat historiogràfica del anys cinquanta. Al valor de llur aportació personal cal adjuntar-hi també el fet que tots tres són clars exponents de l'actitud d'obertura i d'intent de connexió (com a mínim intel.lectual) amb els canvis espectaculars que es vivien a l'Europa de l'època. D'entre ells, el que més destacà aleshores fou Jaume Vicenç Vives, fins al punt que no dubtaríem a qualificar-lo de l'intel.lectual dominant del període (fins i tot en una consideració més àmplia que l'estrictament historiogràfica); un intel.lectual, però, que demostrà una explícita aspiració d'esdevenir també un líder polític indiscutit.<sup>18</sup> La brillantor de l'aportació vicenciana féu que l'altra gran figura, F. Soldevila, veiés impugnada, per part d'importants sectors, la seva funció d'historiador referencial, que detemptava d'ençà de la publicació de la seva Història de Catalunya (1934-1935) i que fins aquell moment no havia estat seriosament qüestionada. Això va alimentar la idea d'una confrontació emblemàtica entre ambdós que encara avui és llegendària, però que no impedí una entesa important en punts fonamentals del programa historiogràfic i de l'un i de l'altre.<sup>19</sup> Val a dir que, malgrat aquesta impugnació de lideratge, F. Soldevila féu, al llarg de la dècada, aportacions de gran transcendència que foren àmpliament reconegudes (fins i tot pels impugnadors), com ara la ja considerada Història d'Espanya, la seva monografia sobre Pere el Gran i d'altres obres que es tractaran en detall més endavant.

Aquests dos noms, que durant aquest període feren aportacions tan notables, no esgoten (ni molt menys, sortosament) tot el que donà de si la historiografia d'aquell moment. Durant els anys cinquanta emergí l'obra d'un altre dels grans historiadors catalans contemporanis: Ramon d'Abadal i de Vinyals.<sup>20</sup> A les

---

<sup>18</sup> En l'apartat "Llums i ombres de Jaume Vicenç Vives", d'aquest mateix capítol, s'analitza amb més detall la seva aportació.

<sup>19</sup> Vegeu, també en aquest mateix capítol, " A propòsit de la relació Vicenç-Soldevila: Divergències i concomitàncies".

<sup>20</sup> Ara es pot comptar amb l'extens estudi de Francesc Vilanova sobre el personatge, Ramon d'Abadal: entre la història i la política (Pagès editors, Lleida, 1996), que explica la seva trajectòria personal i professional, i que, sens dubte, ha servit per situar-lo definitivament com un dels historiadors més destacats de la segona meitat del segle XX. No és pas que anteriorment no hagués estat revindicat (recordem l'homenot que li dedicà Josep Pla --Homenots (Segona sèrie) vol 16, Obra completa, Destino, Barcelona, 1970-- o el fet que àdhuc un historiador de la talla de Pierre Bonnassie hagi parlat en to encomiàstic de "el gran Abadal"), sinó que fins fa poc la seva aportació era encara discutida per part d'importants personalitats del món historiogràfic català.

primeres dècades del segle, ja va iniciar les seves recerques històriques i va estar vinculat a l'IEC, però posteriorment centrà la seva atenció en l'activitat política --a Acció Catalana i a la Lliga--, en detriment dels seus estudis historiogràfics. Als anys quaranta publicà L'Abat Oliva, bisbe de Vic (1948), que constituí tota una revelació, però no fou fins la dècada següent que donà a conèixer els dos primers volums de la seva obra magna, la Catalunya carolíngia --Els diplomes carolíngis a Catalunya (1926-1952) i Els Comtats de Pallars i Ribagorça (1955)--, que revolucionà completament l'estudi del període anterior a l'any 1000 i que el convertí en el principal especialista de l'etapa històrica coneguda com a Pre-Catalunya. Tanmateix, com ha assenyalat el seu biògraf F. Vilanova, Abadal va saber anar més enllà dels "límits de l'alta diplomàcia medieval (l'alta erudició, impulsada des de l'IEC)" i va reeixir a "fer història medieval en el sentit més ampli de l'expressió".<sup>21</sup>

Naturalment, la condició de "medievalista" d'Abadal, no li impossibilità (més aviat al contrari) de tenir una visió de conjunt pròpia del passat català i una manera peculiar d'entendre la mateixa disciplina històrica.<sup>22</sup> Es pot afirmar que reeixí a construir una opció historiogràfica pròpia ben diferenciada (i no gens subsidiària) de la defensada per les dues principals figures del moment: Vicens i Soldevila. En aquest sentit val a dir que el retrat intel·lectual que n'ha fet F. Vilanova (molt ben contextualitzat i amb una molt important base documental) el fa excessivament pròxim, segons el nostre criteri, a les tesis defensades per Vicenç Vives, fins i tot quan assenjala que el seu biografat "basculava entre l'atracció de la ruptura d'un Jaume Vicens Vives i la recuperació, per via semiclandestina, d'un Ferran Soldevila".<sup>23</sup> L'equidistància envers aquests dos noms, ben evident, no li va impedir, però, de fer judicis sobre un i sobre l'altre. Així, en un interview que Baltasar Porcel li féu l'agost del 1967, quan l'entrevistador li preguntà quins eren els historiadors més importants, ell respongué:

---

<sup>21</sup> F. Vilanova, Ramon d'Abadal..., p. 645.

<sup>22</sup> F. Vilanova ha donat notícia de l'existència de dues obres de síntesi inèdites Les lliçons de la història (iniciada el 1962) i Espanya, Castella, Catalunya (iniciada el 1967). De la primera, n'ha publicat un fragment referit al període modern a "Manuscrits" núm 16 (Bellaterra, 1998, ps. 285-303), precedida d'un estudi introductor, La modernitat historiogràfica de Ramon d'Abadal i de Vinyals. A propòsit d'un text inèdit (ps. 273-283).

<sup>23</sup> Op. cit. p. 401.

Una meua crítica més extensa al treball de Vilanova es pot trobar a l'article Cap a una història de la historiografia catalana contemporània?, dins "Cercles. Revista d'història cultural" núm 1, gener 1998, Universitat de Barcelona, ps. 88-89.

"Per la història en sentit general, Soldevila: cada vegada que el torno a llegir em quedo més admirat (...) És el qui ha renovat la història de Catalunya. Pel mestratge, Vicens i Vives, que féu sorgir una historiografia econòmica creant una escola que va molt endavant, potser una mica desordenadament i per a mi parcial i equivocada".<sup>24</sup>

Aquesta resposta ens dóna un clar indicatiu de l'alta consideració que li mereixia Soldevila com a historiador, que segurament era fruit de la intensa relació mútua que establiren ja a principis de segle (ambdós treballaren per a l'Institut i foren membres d'Acció Catalana) i que es va veure reforçada amb les col.laboracions professionals d'ençà de la segona meitat de la centúria.<sup>25</sup> Ja s'ha parlat de la funció d'estímul que féu Soldevila en la publicació de la biografia sobre l'Abat Oliba i, inversament, de la supervisió d'Abadal de l'original de la Història d'Espanya soldeviliana. Durant els anys seixanta el treball en comú fou especialment intens. Només cal reportar, a títol d'exemple, la participació d'Abadal a la Història dels catalans, que dirigí Soldevila, o la intervenció d'aquest darrer en el llibre Moments crucials de la Història de Catalunya (1962), concebut per Abadal. I encara caldria assenyalar el fet que una de les modificacions més importants introduïdes per Soldevila en la segona edició de la seva Història de Catalunya fou la incorporació de les tesis abadalianes referides a la Catalunya carolíngia.

Fins i tot en uns moments crítics per al prestigi de F. Soldevila, Abadal optà per defensar la seva aportació, àdhuc quan havia de parlar de l'obra del qui havia estat el seu contradictor principal dels darrers anys, Vicenç Vives. Així en el pròleg que féu a l'Obra dispersa d'aquest darrer, assenyala: "Llegiu, primer, els capítols cronològicament corresponents a la Història de Soldevila, i, aleshores, l'exposició de Vicens pren tot el seu sentit i en surt plenament explicada i valorada. Es completen".<sup>26</sup> I, en aquell mateix text, quan es referí al paper que aquells dos grans historiadors feren en la historiografia de la seva

---

<sup>24</sup> B. Porcel, Ramon d'Abadal, de la història a la política, dins Grans Catalans d'ara, Ed. Destino, Barcelona, 1972, ps. 71- 90.

<sup>25</sup> Vilanova, en el seu llibre, se centra bàsicament en la relació Abadal-Vicenç (com a conseqüència del seu propòsit d'establir una --crec que excessiva-- afinitat historiogràfica entre els dos autors) i negligeix explicar el vincle que podia existir entre Abadal i Soldevila, tot i que al llarg del seu estudi l'exposició dels abundants (i importants) treballs en comú entre ambdós evidencia la importància d'un nexa que havia d'anar més enllà de la simple simpatia personal.

<sup>26</sup> Pròleg, dins J. Vicens Vives, Obra dispersa, vol I, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1967, ps. XII-XIII.

època, apuntà: "Si el mestre Soldevila n'ha renovat i solidat el contingut, el mestre Vicens en renovà la projecció i la temàtica".<sup>27</sup>

Una observació que mereix ésser tinguda molt en compte a l'hora de superar polèmiques estèrils i prejudicis ben poc fonamentats, i que ens diu molt també del model d'història globalitzador al qual aspirava Abadal (que havia d'atendre tant els esdeveniments polítics i les motivacions personals com el rerefons econòmic-social). Una proposta que no cal desvincular --com assenyala també Vilanova<sup>28</sup>-- del seu pensament polític conservador. Així, no ha de sobtar que el projecte historiogràfic abadalià atorgui un important paper a les minories cultes com a directores dels esdeveniments, en detriment de l'actuació de les masses<sup>29</sup>, o que s'alineï molt clarament --durant aquell període de guerra freda-- en l'explícit combat ideològic contra el marxisme (que, en el seu cas, el féu extensiu al conjunt de la història socioeconòmica, que ell considerava massa unilateral). Efectivament, Abadal féu, ja abans de la guerra, una opció política de marcat caire conservador (passà, durant el període republicà, d'Acció Catalana a la Lliga), i arran de l'esclat bèl·lic (com d'altres dirigents d'aquell partit) donà suport als militars revoltats. Val a dir que, com s'ha encarregat de precisar el mateix Vilanova, mai no arribà a ésser franquista i contribuï activament, des dels primers moments, a la resistència cultural (especialment al si de l'IEC), i arribà a fer part --més tardanament, als anys seixanta-- del consell personal del pretendent a la corona d'Espanya, Joan de Borbó, des d'on intentà assolir una sortida política a la dictadura que tingués també presents les reivindicacions catalanes.<sup>30</sup> Naturalment, aital adscripció ideològico-política l'allunyava de les posicions defensades per Soldevila, tot i que hi ha constància que aquest darrer tenia en molta consideració l'opinió política d'Abadal. Així, en una entrevista a Baltasar Porcel, Soldevila reconegué que unes declaracions d'aquest darrer sobre Joan de Borbó havien arribat a fer trontollar el seu republicanisme.<sup>31</sup>

---

<sup>27</sup> Op. cit. p. XIII.

<sup>28</sup> Op. cit. p. 646.

<sup>29</sup> Una exposició clara d'aquesta idea la féu Abadal en el seu pròleg a Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya, Ed. 62, Barcelona, 1972.

<sup>30</sup> Aquest extrem ha estat corroborat recentment per Miquel Batllori, que en un debat sobre La funció cívica de l'historiador (Museu d'Història de Catalunya, Barcelona, 15-V-1999), afirmà que tenia constància --gràcies al testimoni de Carles Cardó-- de l'efectivitat de l'actuació d'Abadal entre els sectors monàrquics moderats i el propi Joan de Borbó perquè s'interessessin per la qüestió catalana i perquè, fins i tot, acceptessin un règim autònom que, segons el propi Abadal, havia de prendre com a punt de referència la Mancomunitat de Catalunya de principis de segle.

<sup>31</sup> L'entrevista ja citada, Ferran Soldevila o el detallisme abrandat.

Un darrer aspecte caldria considerar de la proposta historiogràfica abadaliana: haver sabut defugir (sense arribar a negar-la com a mòbil rector) la ingènua pretensió d'haver arribat a una formulació científica indiscutible, tan habitual en la seva època:

"Tinc com a home corrent i més encara com a historiador, una desconfiança considerable envers la historiografia (Uso el mot 'història' com a expressió dels fets humans passats, 'historiografia' com el seu estudi i exposició, 'historiador' per designar aquell que es dedica a la historiografia; l'historiador no fa la història, la investiga i la descriu; és l'home vivent qui fa la història). Si la historiografia en el seu aspecte d'investigació pot tenir un caire científic, en el seu aspecte resolutori és més aviat un art, l'art d'interpretar la vida de l'home en el passat"<sup>32</sup>

### 13.2.2.-D'altres noms de primer ordre

A la tríada Soldevila-Vicenç-Abadal encara caldria adjuntar-hi d'altres noms més. Autors que ja havien demostrat la seva vàlua en períodes anteriors van poder continuar la seva brillant producció, com fou el cas d'Agustí Duran i Santpere o Jordi Rubió i Balaguer. El primer sobresortí durant tot el període per l'acció institucionalitzadora que va desenvolupar, d'entre la qual destaca la seva direcció de l'Institut d'Història de Barcelona (fins al 1957, que es jubilà) i l'impuls, ja des de l'inici de la dècada, de les Assemblees d'Estudis Comarcals. No fou, però, fins a les dècades següents que aparegueren els llibres on recollí la seva abundant obra escrita (dispersada en multitud d'articles), en obres com Llibre de Cervera (1972), Barcelona i la seva història (3 vol., 1972-75) o Pels camins de la història (1973)<sup>33</sup>; i va arribar a escriure un llibre de records personals, Tornant-hi a pensar (Ed. Selecta, Barcelona, 1961).<sup>34</sup> En d'altres capítols s'ha analitzat la seva trajectòria professional, que seguí una evolució força similar a la de Soldevila. Inicialment format en el nucli de l'Institut, es decantà cap els historiadors republicans d'esquerra (fou membre del Consell de cultura de la Generalitat republicana) i fou un dels puntals del nucli resistencial antifranquista. Jordi Rubió i Balaguer, al llarg del decenni, va poder publicar la part referida a la

---

<sup>32</sup> "Introducció", dins Moments crucials de la Història de Catalunya, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1962, p. X.

<sup>33</sup> Joan Ainaud explicà que un assaig bibliogràfic fet a mitjans dels anys seixanta comptabilitzava un total de 480 títols d'articles publicats, dedicats no tan sols a la història general, sinó també a l'arqueologia i a la història de l'art. Vegeu, Duran i Santpere als vuitanta anys, dins "Serra d'Or" jul. 1967, ps. 21- 25.

<sup>34</sup> Recentment la seva filla, la historiadora Eulàlia Duran, n'ha fet una semblança biogràfica (IEC, Barcelona, 2000) i Montse Julià prepara la seva tesi doctoral sobre el personatge.

literatura catalana dins la Historia general de las Literaturas hispánicas que dirigí Guillem Díaz Plaja i que modernament ha estat traduïda dins de les seves obres completes, amb el títol de Història de la literatura catalana, en tres volums, a la qual s'hi ha afegit una part inèdita referida a la Renaixença.<sup>35</sup> Aquesta síntesi ha estat valorada com un dels treballs més significatius de l'autor, ja que, en el moment que aparegué per primer cop al públic constituí "una ampla i minuciosa sistematització de tota la literatura catalana des dels seus orígens fins al final del segle XVIII", com ha assenyalat Pere Bohigues<sup>36</sup>. Es tractava, doncs, d'un estudi pioner que tenia també la virtut afegida d'ésser "una obra de maduresa escrita per un home que des dels seus més jovenívols escrits es mostrà madur i en possessió d'un segur mètode de treball, d'una copiosíssima documentació, d'una clara i intel·ligent visió dels fets culturals i d'un clàssic bon gust", en paraules de Martí de Riquer.<sup>37</sup> L'obra en qüestió és prou representativa de la tendència que el conjunt dels seus estudis prengueren d'ençà del final de la guerra, en els quals vinculà, cada cop més, la història de la cultura amb el desenvolupament general de la societat que l'acollí, tal i com ha apuntat Ramon Grau<sup>38</sup> i com reconeixia el propi J. Rubió: "El que sobretot m'ha interessat és l'evolució i l'ambient de les cultures. Segurament per la influència del meu pare, he estudiat l'obra juntament amb l'autor dins la seva època. I no sols les obres d'autors literaris, sinó també les dels qui s'havien de guanyar la vida escrivint, com els secretaris dels reis, veritables ministres"<sup>39</sup>

Aquesta inflexió en relació amb la trajectòria erudita anterior, però, no suposà cap trencament amb la continuïtat dels pressupòsits principals de l'obra del seu pare, Antoni Rubió i LLuc, especialment pel que fa a la importància donada al fet nacional (i, per tant, de la independència cultural catalana de les altres cultures dominants pròximes, especialment l'espanyola i la francesa, ja preconitzada pel seu avi, Joaquim Rubió i Ors) i a la idea que la cultura és una

---

<sup>35</sup> Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1984- 1986.

Aquesta mateixa editorial ha estat l'encarregada de reunir, en tretze volums, el gruix principal de l'obra de J. Rubió. La iniciativa s'inicià el 1984 (amb la publicació del primer volum de la història esmentada) i no va culminar fins al 1999. Per celebrar el final d'aquest projecte, la revista "Serra d'Or" (núm 474, juny 1999, ps. 53-55), publicà dos articles valoratius: un de Josep Massot i Muntaner (Tretze volums d'una obra imprescindible) i un altre de Miquel Batllori (Les obres de Jordi Rubió i Balaguer).

<sup>36</sup> Gran Enciclopèdia Catalana, vol XII, Barcelona, 1978.

<sup>37</sup> Pròleg, dins J. Rubió, Història de la literatura..., vol I, (1984), p. 8.

<sup>38</sup> Vegeu Diccionari d'Història de Catalunya Op. cit.

<sup>39</sup> Entrevista de Baltasar Porcel, Jordi Rubió, entre l'erudició i la vida, dins Grans catalans d'ara, p. 65.

manifestació de la catalanitat, sigui escrita en la llengua que sigui (llatí, català, àrab, jueu, espanyol, occità, francès...)<sup>40</sup>

Així mateix, Alexandre Galí, que en el període d'avantguerra va destacar sobretot com a pedagog, d'ençà del seu retorn l'any 1943 desenvolupà el seu interès per la història i en la dècada que ens ocupa va poder donar a conèixer un estudi sobre el Baró de Maldà (Rafael d'Amat, baró de Maldà, Ed. Aedos, 1954) que va rebre el premi Aedos del 1953. Les seves obres més importants com a historiador de la cultura, que redactà en bona part durant aquella època o en el període immediatament anterior, no arribaren al públic fins molts anys després. La més destacada és, sens dubte, la seva monumental Història de la institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936), esmentada molt sovint en aquesta tesi, que redactà durant el període 1945-1950<sup>41</sup> i que no fou editada fins als anys vuitanta (el darrer del 23 volums és del 1986 --i el primer del 1979); però també cal citar, pel seu interès, un seguit d'articles redactats durant els primers cinquantes, uns centrats en el segle XVIII i uns altres (finalment aplegats en el volum Art, luxe i esplai) referits al Renaixement i a l'Humanisme.<sup>42</sup> Sobre els primers, el seu fill Jordi ha afirmat que demostren que A. Galí havia intuït el setcents com a "segle clau per explicar la Catalunya actual" i, segons ell, "amb molta més amplitud de visió que Pierre Vilar"<sup>43</sup>; mentre que, sobre els segons, ha manifestat que considerava "lamentable per a Catalunya que Art, luxe i esplai no hagi tingut ni una crítica ni un estudi seriós".<sup>44</sup> La relació d'A. Galí amb F. Soldevila ha estat apuntada anteriorment (tots dos es formaren amb l'embranchida noucentista i lluitaren per un programa de normalització cultural i nacional catalana fins al final dels seus dies) i queda ben il·lustrada amb el fet que Soldevila el cridà a realitzar el capítol inicial de l'obra col·lectiva Un segle de vida catalana (i que, posteriorment, el tornà a convocar en d'altres projectes ambiciosos com un diccionari biogràfic català,

---

<sup>40</sup> Encara avui, donada la mancança d'estudis monogràfics extensos sobre la seva producció, és de gran interès, a l'hora de veure els eixos principals del seu treball, el dossier que li dedicà, amb motiu del seu vuitantè aniversari, "Serra d'Or" (abril 1967): Homenatge a Jordi Rubió, on s'aplegaren articles de Joaquim Moles, Joan Triadú, Joan Ainaud, Jordi Carbonell, Ferran Soldevila, Miquel Coll i Alentorn, Pere Bohigues i Joan-Lluís Marfany.

<sup>41</sup> Així ho afirma Jordi Galí a Alexandre Galí i el seu temps (Ed. Proa, Barcelona, 1995, ps. 262-267), on també reporta aquest testimoni del seu pare extret del currículum que féu per a l'IEC, amb motiu del seu ingrès en aquella institució, l'any 1968: "Hi vaig treballar cinc anys seguits sense fer res més".

<sup>42</sup> Els articles sobre el segle XVIII ha estat reunits al volum Escrips polítics-Escrips històrics (I) (Fundació A. Galí, Barcelona, 1990) i Art, luxe i esplai constitueix el volum Escrips històrics (II)(Fundació A. Galí, Barcelona, 1991).

<sup>43</sup> J. Galí, Alexandre Galí i el seu temps, p. 264.

<sup>44</sup> Op, cit, p. 265.



que finalment no es va dur a terme). Pel que fa a l'afinitat amb J. Vicenç Vives, Jordi Galí ha assegurat que l'historiador gironí fou un dels qui millor el va entendre i ha explicat:

"Vicens el cridà, i més d'una vegada, a la Universitat, al Seminari d'Història Contemporània: malauradament d'aquestes sessions no en resten més que apunts dels quals no es pot reconstruir un escrit coherent i complet".<sup>45</sup>

Cal tenir present que A. Galí va mantenir una actitud molt atenta al desenvolupament que la disciplina històrica va tenir arreu d'Europa --i especialment a França-- durant aquells moments. El seu fill Jordi ha reportat el coneixement que, ja des del principi de la dècada, tenia de l'obra emblemàtica de Braudel i, també, alguna de les crítiques que aquella síntesi li despertà:

"(...) el 1951, dos anys després de la primera edició, el pare 'es sabia' La mediterrannée de Braudel, com ho demostren l'enorme quantitat de fitxes que n'havia tret. I no sols se'l sabia, sinó que es permetia fer aquest comentari (cito de memòria): "Com és possible que tot al llarg de l'obra no hi hagi ni una menció a l'art italià del moment?" I deixava entendre que el 'gran quadre barroc' (així el qualifica Paul Veyne) de Braudel deixava fora coses molt importants, tan importants que quedava falsejada qualsevol perspectiva sintètica de l'època... i de totes les èpoques".<sup>46</sup>

Rafael Tasis i Miquel Batllori foren dos noms més que es donaren a conèixer com a historiadors en aquell període. El primer, R. Tasis<sup>47</sup>, fou apadrinat en la seva primera obra de temàtica història, La vida del rei en Pere III (1954)<sup>48</sup>, per F. Soldevila, el qual no deixà de fer constar en el pròleg del llibre el caire literari (de recreació literària) que el treball encara posseïa. Malgrat això, d'ençà d'aleshores, com remarcà el mateix F. Soldevila en un article posterior<sup>49</sup>, "fou

---

<sup>45</sup> J. Galí, Op. cit. p. 265.

<sup>46</sup> Ibídem, p. 265.

<sup>47</sup> Sobre la trajectòria de R. Tasis hi ha dues biografies, la de Miquel Arimany Símbol vivent. Biografia de Rafael Tais (Ed. Miquel Arimany, Barcelona, 1967) i la de Josep M. Poblet Rafael Tasis, conducta i exemple (Barcelona, 1967), així com diferents semblances, com ara la d'Albert Manent, R. Tasis, el desig de servir, dins El molí de l'ombra (Ed. Destino, Barcelona, 1986), i nombrosos articles, entre els quals es poden esmentar el de Josep Termes, Rafael Tasis: l'acte de servei ("Avui" 6-VII-1995, p. XIV), el de Josep Faulí, Catalunya deu record i homenatge a Rafael Tasis ("Avui", 2-VI-1996) i el d'Agustí Colomines, Rafael Tasis, l'historiador silencià ("Avui", 9-IV-1998, p. X).

<sup>48</sup> L'obra rebé el premi Pròsper de Bofarull del 1949 que concedia l'Institut d'Estudis Catalans --conjuntament amb un treball de Lluís G. Constans, Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador de la Generalitat-- d'un jurat format per Josep Puig i Cadafalch, Ferran Soldevila i Jordi Rubió i Balaguer.

Finalment fou publicada el 1954 per l'Editorial Aedos, de Barcelona.

<sup>49</sup> Homenatge a Rafael Tasis en complir seixanta anys (inicialment publicat a "Xaloc", núm 13, Mèxic, maig-juny 1966, ps. 98-100), recentment inclòs a Noms propis, ps. 159-164.

considerat com un historiador amb què es podia comptar", cosa que possibilità que Vicenç Vives li encarrigués un dels volums de les "Biografies Catalanes", Pere el Cerimoniós i els seus fills (1957). Escriví també una tercera monografia sobre un dels sobirans medievals catalans: Joan I, rei caçador i músic, que rebé el premi Aedos del 1957 i que fou publicat l'any següent.<sup>50</sup> Segons F. Soldevila aquesta obra marcà un pas decisiu en la seva trajectòria d'historiador: "En la Vida del rei En Pere III, el literat encara aconseguia alguna vegada (rara vegada, val a dir) imposar-se a l'historiador; en el Joan I, el literat se cenyia estrictament a la seva missió de vivificar la història".<sup>51</sup>

A partir d'aleshores realitzà un seguit de treballs de divulgació històrica, com ara el seguit de llibres<sup>52</sup> que redactà durant els anys seixanta dins la col·lecció "Episodis de la Història" que dirigia F. Soldevila, el volum Barcelona. Imatge i història d'una ciutat (1961), o Morts a l'exili. Vivents en la història (recull biogràfic de Pompeu Fabra, A. Rovira i Virgil, i el cardenal Vidal i Barraquer, publicat de manera anònima i clandestina el 1962). La seva obra més emblemàtica en l'àmbit històric fou, però, l'ambiciosa Història de la premsa catalana (1996), en dos gruixuts volums, realitzada conjuntament amb Joan Torrent, que ha estat durant molts anys un treball pioner i de referència obligada per tots aquells interessants en el tema. Finalment, cal esmentar també la seva faceta com a crític i historiador de la literatura --amb títols tan destacats com Una visió de conjunt de la novel·la catalana (1935) i La novel·la catalana (1954)- i remarcar la dimensió històrica que tingué bona part de la seva producció narrativa, especialment Tres<sup>53</sup>, on a partir dels tres personatges protagonistes fa un repàs del període 1917-1936 i retrata la generació a la qual ell mateix pertanyia, "la de la República", segons les seves paraules.<sup>54</sup>

---

<sup>50</sup> Ed. Aedos, Barcelona, 1958.

<sup>51</sup> Homenatge...

<sup>52</sup> Les unions de nobles i el rei del punyuet (1960), L'expedició dels almogàvers (1960), La revolució francesa i Catalunya (1962) i La vida de Ramon Muntaner (1964).

<sup>53</sup> Aquesta novel·la començà a redactar-la abans de la guerra, però tot el que tenia escrit s'extravià. Durant el seu exili a París, l'hivern del 1940-41, va donar-li la forma definitiva. No fou publicada, però, fins el 1962, a Mèxic, després d'haver guanyat el premi Catalònia. Quatre anys després, fou editada a Barcelona la segona edició, a càrrec del Club editor, dins la biblioteca "El Club dels novel·listes".

<sup>54</sup> Pòstumament s'han publicat alguns llibres inèdits, entre els quals cal destacar, Els Jocs Florals de Barcelona en l'evolució del pensament de Catalunya (1859-1958) (Diputació de Barcelona, Barcelona, 1997), per la vàlua que té com a estudi històric i Les presons dels altres (Ed. Pòrtic, Barcelona, 1990), pel seu valor testimonial, ja que narra la seva experiència com a responsable de presons de la Generalitat republicana durant la guerra.

El seu vincle amb Soldevila data del període anterior a la guerra, segurament ja de l'època en que tots dos van estar vinculats a Acció Catalana, i s'afermà durant el període bèl·lic, durant el qual Tasis ocupà diferents càrrecs de responsabilitat en el si de la Generalitat republicana (que el dugueren a treballar per al Comissariat de propaganda i a ésser director general de presons). La seva relació es mantingué durant els difícils anys del franquisme, ja que ambdós feren part de la resistència cultural i política contra la dictadura. La circumstància generacional i l'afinitat ideològica ajuden a explicar la notable amistat que existí entre els dos autors.

Miquel Batllori es començà a revelar en aquells moments, gràcies a obres com Vuit segles de cultura catalana a Europa (Ed. Selecta, Barcelona, 1958), com un dels principals especialistes en el camp de la història de la cultura; i ben aviat aconseguí un prestigi que no ha parat de créixer al llarg de les quatre dècades següents.<sup>55</sup> En aquest sentit, només cal recordar que el 1951 fou elegit membre de l'Institut d'Estudis Catalans, i el 1957, de la Reial Acadèmia de Bones Lletres; el 1948 havia estat nomenat membre d'honor de la Societat Arqueològica Lul·liana de Mallorca; i ha rebut el doctorat "honoris causa" per diverses universitats. Més recentment ha merescut distincions com la Creu de Sant Jordi (1982), el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1990) o el premi Príncep d'Astúries de Ciències Socials (1995). La seva producció ha estat ingent --l'any 1990 es calculà que havia publicat 51 llibres i que havia escrit prop dels mil cent articles<sup>56</sup> i ha comprès multitud de temes, per bé que Ramon Grau ha arribat a sintetitzar-los en tres directrius principals: "la idea de la unitat cultural europea presidida pel cristianisme, la del persistent europeisme del poble català i de la seva cultura pròpia, i la de la continuïtat d'aquesta cultura al llarg dels segles".<sup>57</sup>

---

<sup>55</sup> Darrerament han aparegut dos llibres que ajuden a definir la seva personalitat, la breu semblança d'Agustí Alcoberro que finançà la Fundació Catalana per a la recerca (Barcelona, 2000) i el de Cristina Gatell i Glòria Soler, Miquel Batllori. Record de quasi un segle (Quaderns Crema, Barcelona, 2000), que pren com a base una extensa entrevista amb ell.

<sup>56</sup> El càlcul fou fet per la revista "Anthropos" (núm 112, set. 1990), segons explica R. Garcia Carcel al Pròleg de La cultura del renaixement. Homenatge al pare Miquel Batllori (Monografies "Manuscrits", núm 1, Bellaterra, 1993, ps. 12-13).

Al llarg de la dècada dels norantes, tota aquesta aportació s'ha volgut aplegar en les seves Obres completes, editades per l'editorial valenciana Tres i Quatre (en curs de publicació en el moment de redactar aquestes línies i que preveu un total de 19 volums). El propi Batllori ha volgut explicar quin ha estat el fil seguit per la seva variada investigació en el llibre De l'Edat Mitjana als temps moderns i contemporanis. Converses sobre els meus escrits, Ed. Eumo, Vic, 1994.

<sup>57</sup> Diccionari..., Op. cit.

Exiliat a principis dels anys trenta a Itàlia, a causa de la seva condició de jesuïta, la seva vinculació amb aquest país --on passà a residir d'ençà del 1947-- ha estat una constant i li ha permès fer-hi una actuació destacada (fou director de la revista històrica de la Companyia de Jesús en el període 1951-1969 i de 1974 a 1981, i catedràtic de la Universitat Gregoriana de Roma de 1955 a 1980). No obstant això, l'atenció envers Catalunya ha estat un dels eixos principals de la seva producció. Dins l'òrbita dels seus interessos històrics, cal dir que la historiografia ha estat també objecte d'una dedicació preferent: Fou membre del Comitè Internacional de Ciències Històriques i redactà nombrosos escrits sobre aquesta temàtica, alguns dels quals foren aplegats al llibre Galeria de personatges. De Benedetto Croce a Jaume Vicens Vives (Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1975), obra en la qual es fa palesa la seva amistat i afinitat amb Jaume Vicenç Vives, a qui dedica una punyent i afinada semblança intel·lectual.<sup>58</sup>

La seva relació amb F. Soldevila, per bé que no fou molt intensa, es mogué sempre dins d'una altíssima valoració mútua, que es degué veure estimulada per la coneixença personal, l'agost del 1960, arran de l'estada de tots dos (junt amb d'altres intel·lectuals catalans) a l'Alguer. Un exemple del gran respecte que es tenien, com a historiadors, ens l'ofereixen les declaracions que tant l'un com l'altre feren en unes entrevistes ofertes a Baltasar Porcel.<sup>59</sup> Així, F. Soldevila, quan li preguntaren pels historiadors més destacats en el camp de la història de la cultura, contestà:

"Hi ha el P. Miquel Batllori, que ha publicat obres tan interessants com Vuit segles de cultura catalana a Europa i els seus estudis sobre la cultura a Amèrica i a Itàlia a través dels jesuïtes. Per a la literatura pròpiament dita tenim Jordi Rubió, Martí de Riquer i Pere Bohigues".<sup>60</sup>

Per la seva banda, Batllori (tot i fer-li certes crítiques perquè no feia una història més integrada del conjunt dels territoris de parla catalana) afirmà: "Difícilment tindrem mai un altre historiador general de la categoria de Ferran Soldevila".<sup>61</sup> Alguns noms més (els dos primers molt estretament vinculats a F. Soldevila) cal consignar en aquesta relació d'historiadors que no pretén ésser exhaustiva,

---

<sup>58</sup> En aquest sentit, només cal recordar que Batllori fou un dels responsables de l'edició de l'Obra dispersa de J. Vicenç Vives i que ambdós mantingueren una interessant correspondència de caire historiogràfic, que ha estat publicada en part al Epistolari de Jaume Vicens Vives, vol I, (a cura de Josep Clara, Pere Cornellà, Francesc Marina i Antoni Simon. Girona, 1994).

<sup>59</sup> Ambdues recollides a Grans catalans d'ara, op. cit.

<sup>60</sup> F. Soldevila o el detallisme abrandat, dins Grans catalans..., p. 147.

<sup>61</sup> Miquel Batllori o l'erudició humanística, dins Grans catalans d'ara, p. 271.

però sí representativa de la puixança historiogràfica del moment.<sup>62</sup> Jesus Ernest Martínez Ferrando, tot i que inicià la seva trajectòria professional com arxiver i historiador abans de la guerra del 1936-39 (etapa durant la qual destacà com a escriptor --guanyà el premi Crexells per Una dona s'atura en el camí), fins als cinquanta no guanyà un notable prestigi públic, gràcies a monografies com Els fills de Jaume II (1950) o Jaume II o el seny català (1956)<sup>63</sup>, que es va veure reforçat al principi de la dècada següent per la publicació de La tràgica història dels reis de Mallorca (1960).<sup>64</sup> Anteriorment, havia publicat diferents aplecs documentals i s'havia significat per la seva feina dins l'Arxiu de la Corona d'Aragó (del qual ja n'assumí la responsabilitat durant la guerra), cosa que possibilità que en fos nomenat director d'ençà de la mort de F. Valls Taberner, el 1942, fins a la seva jubilació, el 1961. Amb Soldevila l'uní el doble interès mutu per la literatura i la història, així com llur condició d'arxivers, que féu que treballassin junts diàriament durant molts anys a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, tal i com rememora aquell en l'escrit Record d'Ernest Martínez Ferrando. L'arxiver, l'historiador:

"...nous despatxos per als arxivers, en un dels quals, aquell en què jo treballava, que m'havia estat destinat, va venir a treballar cada matí, en una amical i inoblidable convivència, tot el temps que encara va residir a Barcelona, fins que, cridat per l'instint gairebé físic que sembla exigir la tornada a l'indret nadiu quan l'hora final s'acosta, el barceloní adoptiu va tornar a la seva estimada i inoblidable València"<sup>65</sup>

Segurament la participació de J.E. Martínez Ferrando al vol III de la Història dels catalans (sobre la part dedicada a la Baixa Edat Mitjana) fou fruit d'aquesta confiança i respecte intel·lectual que ambdós es tenien. Confiança i respecte que es va afermar al llarg del temps i que, en un principi, per part d'E. Martínez

---

<sup>62</sup> I encara faltarien alguns altres noms del grup d'historiadors que començaren a sobresortir aleshores gràcies al mestratge directe de Jaume Vicenç Vives, que seran considerats en l'apartat dedicat a l'anàlisi de l'obra d'aquest darrer autor. "Llums i ombres de Jaume Vicenç Vives".

<sup>63</sup> La segona edició de l'obra, del 1963, incloïa un nou apartat dedicat a Alfons el Benigne.

<sup>64</sup> Vicent Alonso ha estat el seu biògraf actual en obres com L'obra literària d'Ernest Martínez Ferrando (Universitat de València, Facultat de Filologia, València, 1990), La trajectòria intel·lectual d'Ernest Martínez Ferrando (Eliseu Climent, ed., València, 1992), o Correspondència de Joan Fuster, vol III, --amb Ernest Martínez Ferrando-- (Eliseu Climent, ed, en premsa). És també molt interessant, perquè parla de l'impacte que causà la publicació de la seva obra històrica dels anys cinquanta en la intel·lectualitat de l'època, el pròleg de Santi Cortés ("Sobre E. Martínez Ferrando i la seua obra històrica") inclòs en el llibre d'E. Martínez Ferrando El Puig de Santa Maria. Una evocació de la reconquesta (Ajuntament del Puig, 1995).

<sup>65</sup> Publicat inicialment a "Serra d'Or" (des. 1965, ps. 77- 80), és reproduït també a Noms propis, ps. 150-158.

Ferrando no excloïa una certa temença envers el judici que F. Soldevila podia fer de la seva obra històrica. Així ho reportà aquest darrer en els seus dietaris de l'època, el 2-VI-1948:

"Martínez Ferrando, content perquè li he parlat elogiosament del seu llibre sobre Jaume II. 'Els parers que més temo, m'ha dit, són el de Jordi Rubió i el de vostè'"<sup>66</sup>

En el decurs de la publicació de la suara citada contribució a la Història dels catalans, E. Martínez Ferrando va morir i tot el prefaci que encapçala el volum és un sentit homenatge a l'historiador desaparegut realitzat pel director de l'obra, F. Soldevila:

"Per una atzarosa coincidència, quan entraven en màquina els primers plecs de la Baixa Edat Mitjana, la part corresponent a la redacció del nostre amic i col.laborador J. Ernest Martínez Ferrando, ens arribava la nova inesperada. El sabíem malalt, el sabíem fins i tot a l'Hospital de València, on uns amics l'havien fet ingressar per a una sobrevetlla més sol.lícita. Però no crèiem que es tractés de cap malaltia mortal, ni que les seves hores fossin comptades (...) Errada esperança: en el curs d'una transfusió de sang, va trobar la mort".<sup>67</sup>

Miquel Terradell, format a la Universitat de Barcelona com a prehistoriador (i, doncs, continuador de la rica tradició moderna iniciada per Pere Bosc Gimpera), féu importants excavacions, ja d'ençà de finals dels anys quaranta, al Principat, al nord d'Àfrica (fou director del servei d'arqueologia del protectorat espanyol al Marroc de 1948 al 1956) i a Andalusia, i, posteriorment, al País Valencià i a Mallorca. Tots aquests treballs de camp li serviren per relitzar nombrosos estudis monogràfics, però també síntesis com Les arrels de Catalunya (1962), que proliferaren al llarg dels anys seixanta i setanta, i entre les quals mereix destacar-se la part dedicada a la prehistòria i l'antiguitat de la Història dels catalans (1963) que dirigí F. Soldevila. Ell mateix deixà constància de quina era la idea que tenia de la seva feina:

"Hi ha dues menes d'arqueòlegs. Els uns estudien l'art antic i cerquen monuments o mosaics. Els altres són historiadors que en lloc d'estudiar els documents escrits, estudien les pedres. A mi m'interessa l'estudi de la societat"<sup>68</sup>

La seva activitat, però, no es reduí només a aquest àmbit, on féu una actuació brillant, sinó que ben aviat abastà d'altres aspectes d'una cultura que ell sabia

---

<sup>66</sup> Dietaris, vol II.

L'obra a la qual es refereix és Jaime II de Aragón. Su vida familiar, publicada a Barcelona el mateix 1948.

<sup>67</sup> El volum no fou publicat fins al 1969 i J. Ernest Martínez Ferrando morí el 1965.

<sup>68</sup> Citat per Xavier Barral en l'article Arqueologia i cultura ("Avui" 10-I-1995, p. B2), publicat arran de la mort de Terradell.

que estava amenaçada. En aquest sentit, cal recordar que fou un dels promotors de la revista "Ariel" i que féu una molt important feina formativa i de conscienciació de les noves generacions des de la càtedra d'arqueologia de la Universitat de València, a la qual accedí precisament a la segona meitat de la dècada que ens ocupa, el 1956.<sup>69</sup> Fou segurament per seguir aquesta línia de compromís amb la cultura pròpia i de fidelitat al país pel que se li concedí, el 1977, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. La seva relació amb F. Soldevila, que fou especialment significativa i rarament ha estat remarcada, partí de l'assistència del jove Terradell als cursos d'història dels Estudis Universitaris Catalans. Es pot afirmar, doncs, que no fou aliè a un cert mestratge per part de Soldevila, que encara que segurament no l'afectà com a arqueòleg, sí que el degué influir en la seva visió de conjunt del passat català, que el va dur a defensar una concepció desprovincianitzada similar a la propost soldeviliana. Hi ha constància que va existir prou confiança com perquè Terradell li anés a demanar consell quan li fou proposada, a principis del 1948, la direcció del servei d'arqueologia del Marroc, ja que en els dietaris soldevilians consta, el 19-I-1948, la següent anotació:

"Ha vingut en Terradell. Li proposen d'anar a Tetuan a dirigir el Museu i les excavacions. No sap què fer. Li he aconsellat que acceptés i s'hi passés una temporada, que, en cap sentit, no pot fer-li mal. Arqueològicament, crec que pot ésser --i ésser-li-- molt útil. També foren mèrits adquirits de cara a unes oposicions. No sé què farà. També espera resposta de la Universitat de Glasgow per al lectorat d'espanyol."<sup>70</sup>

La seva vinculació es mantingué al llarg dels anys, com testimonia la correspondència conservada (que sempre s'inicia amb el doble tractament de "mestre i amic") i la realització d'obres conjuntes. Pel que fa als treballs col·lectius, a part de la ja citada participació a la Història dels catalans, hi ha constància que Soldevila també possibilità la seva contribució a Moments crucials de la història de Catalunya (1962).<sup>71</sup>

Havent esmentat Terradell es fa inevitable referir-se al qui fou un seu mestre, Lluís Pericot, que va ésser a son torn deixeble destacat de Pere Bosc Gimpera. Per bé que Pericot ja despuntà en el període d'avantguerra --la seva brillant trajectòria d'arqueòleg el va dur primer a la universitat de València (1927) i, després, a la Universitat Autònoma de Barcelona (1933)-- no fou fins després

---

<sup>69</sup> Sobre aquesta etapa valenciana, que durà fins al 1970, quan assumí la càtedra d'arqueologia de la Universitat de Barcelona, vegeu l'article de Xavier Ferré: Miquel Tarradell: Valencianitat (1956-1970), "Revista de Catalunya", núm 92, gener 1995, ps. 21-50.

<sup>70</sup> Dietaris de l'exili..., vol II.

<sup>71</sup> Carta de M. Terradell, 8-V-1961 (LPFSC 12.1.2.4).

de la guerra i de l'exili de Bosc Gimpera, que es convertí en "cap d'escola d'arqueologia de Barcelona", com ha constatat el propi Terradell.<sup>72</sup> Obres com La cueva del Parpalló (1942), La España primitiva (1950), Las raíces de España (1952) o Cinquenta años de prehistoria (1964) avalen aquesta consideració. En la immediata postguerra va poder mantenir-se a la universitat, segurament gràcies a molts equilibris amb les autoritats del moment, cosa que li va ésser criticada molt més tard pel seu antic mestre Bosc Gimpera, que va dir d'ell: "És home que vol quedar bé amb tothom i acaba quedant-hi malament pel seu pasteleig".<sup>73</sup> Malgrat això, el propi Bosc Gimpera li reconegué també el valor de la seva actuació a la universitat, que possibilità la continuació de l'escola arqueològica barcelonina, amb noms com el ja esmentat Terradell, Maluquer, Pere de Palol o Anna M. Muñoz.<sup>74</sup> Així mateix, Pericot fou un dels principals avaladors de la carrera universitària de Vicenç, amb qui col.laborà en diferents ocasions.<sup>75</sup>

També en la universitat de Barcelona dels anys cinquanta hi destacà Martí de Riquer, que contribuí junt amb els citats Vicenç, Pericot i d'altres en la pugna per un augment del rigor acadèmic, que tant es trobava a faltar en aquells moments. En el seu cas, no hagué de fer gaire equilibris de caire ideologicopolític per accedir a la universitat i aconseguir la càtedra d'història de les literatures romàniques, puix que havia estat partidari de la causa franquista des de primera hora. La seva actuació universitària s'inicià el 1950, però les seves obres més sòlides i de major abast no es publicaren fins a les dècades següents, quan aparegueren els tres primers volums de la Història de la literatura catalana (Ed. Ariel, Barcelona, 1964) i, sobretot, Los trovadores (1975), que es considera com a una obra definitiva sobre la qüestió.<sup>76</sup> El propi Riquer ha remarcat la gran diferència existent entre la seva proposta historiogràfica i la de Soldevila, puix que s'ha definit, tant per la seva ideologia com per la seva extracció familiar, en una línia oposada.<sup>77</sup> Això no impedí, però, que Riquer avalés Soldevila quan aquest demanà la seva rehabilitació al cos d'arxius, l'any 1953.

---

<sup>72</sup> Vegeu la veu que li dedicà a la GEC.

<sup>73</sup> Carta de Bosch Gimpera a Rafael Olivar Bertrand del 2- XII-1969, publicada en el volum que aplegà l'epistolari dels dos historiadors (Correspondència, Ed. Proa, Barcelona, 1978) p. 25.

<sup>74</sup> Op. cit. carta a R. O. Bertrand del 27-I-1971, p. 32.

<sup>75</sup> Sobre la relació entre ambdós, vegeu la correspondència mutua aplegada en el primer volum de l'epistolari de Vicenç, ps. 203-208.

<sup>76</sup> Així ho considerà Antoni Comes en la veu que li dedicà a la GEC.

<sup>77</sup> En diverses declaracions fetes arran de la reedició recent de Quinze generacions d'una família catalana (Quaderns crema, Barcelona, 1999).



### 13.2.3.-Memòria personal i història col.lectiva

La relativa permissivitat en el camp de l'edició catalana possibilità que escriptors significatius es decidissin a publicar llibres de caire memorialístic o assagístic on podien enllaçar la seva trajectòria personal (o familiar) amb el passat col.lectiu (encara que el més immediat, la guerra civil, seguí mantenint-se com a tema "tabú" si no era fet des d'una visió exaltatòria dels triomfadors).

Maria Josepa Gallofré ha observat:

"Al llarg de la dècada, mitjançant memòries i també amb formes pròpiament assagístiques, es recuperà el passat de manera sòlida, es reflexionà amb lucidesa sobre la col.lectivitat, l'art i la literatura, i s'arribà a uns resultats brillants"<sup>78</sup>

Entre els textos memorialístics, pel seu doble interès de testimoni històric i valor literari, destaquen el de Carles Soldevia Del llum de gas al llum elèctric. Memòries d'infància i joventut (1951), les Memòries (1954) de Josep M. de Sagarra i Tots els camis duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914) (1958), de "Gaziel". El primer de tots, ja ha estat reportat en diferents ocasions al llarg del text, pel seu gran valor de font de l'etapa d'infantesa i joventut del seu autor, germà del protagonista d'aquesta tesi. La peripècia personal (que abasta fins a la seva majoria d'edat i que coincideix amb la mort del seu pare, l'any 1917) i la breu història de la branca paterna (els Soldevila) i materna (els Zubiburu) hi és combinada amb un marcat caire de crònica --sovint de to volgudament desenfadat-- de la societat i de la política de principis de segle. Així, hi apareixen les figures més importants del període d'entre les quals l'autor destaca Enric Prat de la Riba, a qui va conèixer en obtenir la plaça d'oficial lletrat de la Mancomunitat i de qui va dir que era "l'únic polític que he conegut a Catalunya totalment amarat d'un ideal i dedicat a servir-lo, amb totes les forces del seu esperit, que eren moltes, i amb totes les del seu cos, que no eren gaires".<sup>79</sup> La seva valoració personal no es limita al judici de les personalitats conegudes, sinó que es fa extensiu als moments històrics viscuts: la setmana tràgica, la instauració de la Mancomunitat, la guerra mundial del 1914-1918... Precisament aquest darrer episodi bèl.lic constitueix per a ell tot un símbol del final d'una època:

"La 'Guerra del 14' liquidava les bases del liberalisme, però encara es va deixar contemplar amb ulls liberals. La del 39 ja des del començament ha obligat els espectadors a posar-se ulleres fumades i a suprimir tota reacció espontània. Aquesta és la diferència".<sup>80</sup>

---

<sup>78</sup> Op. cit. p. 346.

<sup>79</sup> Del llum... Ed. Aedos, Barcelona, 1951, p. 237.

<sup>80</sup> Op. cit. p. 269.

Una valoració com aquesta ens ajuda a entendre el perquè féu acabar el llibre en aquella data i perquè posà en dubte una possible continuïtat dels seus textos memorialístics, amb una frase tan contundent com aquesta: "això ja pertany a una altra època que no sé si em vagarà de recordar algun altre dia".<sup>81</sup> Certament, la rememoració del passat immediat marcat per l'experiència de la guerra civil no fou reprès per C. Soldevila des de la memorialística sinó des de la narrativa, concretament des de la trilogia Els anys tèrbols, que havia iniciat el 1936 amb Moment musical i que continuà amb Bob és a París (1952) i Papers de família (1960). En el pròleg d'aquest tercer llibre explicava els motius d'aquesta seva elecció:

"La novel·la té en aquest aspecte, sobre la història, l'avantatge de no aspirar a establir judicis definitius, sinó a evocar un grup social en el seu ambient i amb les seves perspectives. Això i prou és el que he provat de fer en aquesta obra que completa les titulades Moment musical i Bob és a París, anys ha publicades"<sup>82</sup>

Del llum de gas al llum elèctric fou acabat de redactar l'abril del 1947 (tal i com queda consignat en la "Declaració prèvia" que obre el volum), encara que no es publicà fins tres anys després. De fet, constitueix un precedent que, en bona part, marcà els altres dos textos memorialístics que ací considerem, encara que el mòbil que l'impulsà a escriure l'obra és potser el més específicament "literari" i "artístic" dels tres, com ell mateix es cuidà de fer explícit al principi del text:

"Seré verídic, però renuncio des d'ara a ser complet (...) Procuraré estar-me de reflexionar massa sobre els episodis o les figures que evoqui, però no em veig amb cor de reduir l'home que sóc avui a l'ofici de simple repòrter de l'infant i el jovencell que vaig ser ahir.

I si a desgrat d'aquests austers propòsits l'art o l'aspiració a l'art s'insinua en algun punt del trajecte, què hi farem! En definitiva l'art, com ja he dit més amunt, és l'únic recipient capaç de retenir les fluides essències de la vida".<sup>83</sup>

No cal dir que aquesta actitud de confiança en l'art que manifesta l'autor es fonamentava en un ferm control dels mitjans d'expressió literària que convertien la seva prosa en "elegant i pulcra", tal i com la definí el crític J. Fuster.<sup>84</sup>

Les Memòries (1954) de Sagarra són considerades com tot un clàssic dins del seu gènere i la voluntat de l'autor de vincular la seva peripècia personal amb la trajectòria col·lectiva (i amb la història pròpiament dita) hi és ben explícita ja des del pròleg:

---

81 Ibidem, p. 272.

82 Papers de família, Ed. Selecta, Barcelona, 1960.

83 Op. cit. p. 15.

84 Literatura..., p. 298.

"(...) el meu intent no és sols d'explicar una personal peripècia, sinó presentar sobre les planes del meu llibre el panorama de la vida espiritual d'aquest país durant tot el que va de segle, però amb aquell material de primera mà que utilitza un home que pot dir: 'Jo ho he vist'".<sup>85</sup>

Malgrat aquesta declaració i la intenció manifesta de redactar un segon volum que arribés fins als anys cinquanta (fins als seixanta anys de l'autor), aquestes memòries s'interromperen a l'any 1918, data en la qual finalitza el primer llibre (i que corresponia als 25 anys del protagonista). Alguns dels grans episodis històrics reportats són els mateixos que trobem a l'obra de C. Soldevila (com ara la Setmana tràgica o la Barcelona de l'època de la primera gran guerra), però els retrats dels personatges coneguts (Josep Carner, Jaume Bofill i Mates-"Guerau de Liost", Eugeni d'Ors, Francesc Pujols, Joan Maragall, Francesc Cambó...) hi tenen un protagonisme de primeríssim ordre que no tenien en aquell altre text --cosa que reforça la idea d'oferir un "retrat de grup" de la gent tractada per l'autor que va tenir una important incidència pública en aquelles primeres dècades del segle. Així mateix, la part dedicada a la història familiar -- que també es troba en el text soldevilià-- ocupa un espai molt i molt notable (una cinquena part de tot el gruixut volum), i abasta un temps històric de quatre centúries, ja que es remunta al primer terç del segle XVI.

El to humorístic n'és una característica destacada, ja que com va apuntar Miquel Batllori: "Fora de comptadíssims casos, la noblesa del nostre vell Principat és molt de via estreta, i només pot ésser historiada de manera facesiosa --però entranyable--, com ho ha fet el nostre poeta en aquestes Memòries".<sup>86</sup> Aquesta veritable reconstrucció històrica de la doble saga familiar (especialment extensa és la dels Sagarra en comparació amb la dels Castellarnau) fou possible, com reconeix el propi autor, gràcies a les investigacions i als documents aplegats pel seu pare, l'historiador Ferran de Sagarra i de Siscar, a qui va dedicar el llibre amb motiu de complir-se el centenari del seu naixement. Precisament aquesta voluntat de tributar-li un homenatge fou el que, segons confessió pròpia, va donar un marcat caire "historiogràfic" a l'obra:

"He cregut que el millor homenatge personal que jo podia oferir a la memòria del meu progenitor, per celebrar el seu centenari, era la publicació d'un volum d'un cert gruix, que tingués un caràcter històric. Perquè el meu pare fou l'enamorat més sincer i el servidor més fidel de la història".<sup>87</sup>

---

<sup>85</sup> Memòries, vol I, Ed. 62, MOLC, Barcelona 1990 (3<sup>a</sup> ed.), p. 14.

<sup>86</sup> Miquel Batllori, Josep M. de Sagarra. Les seves Memòries, dins Galeria de Personatges, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1975, p. 104.

<sup>87</sup> Op. cit. p. 12.

Indubtablement, la posició de J. M. de Sagarra és ben bé la d'un cronista que vol oferir --a partir del seu testimoni personal-- un gran fresc de la seva època; no tan sols d'un món que s'ha acabat (com en el cas de C. Soldevila), sinó de la totalitat del moment històric que li tocà viure (encara que no pogués arribar a culminar aquest seu projecte). Cal advertir, però, --com han apuntat Enric Gallén i Marina Gustà-- que la seva actitud és de "rebuig pel món present" i de defensa d'una "posició personal evasiva", cosa que converteix el text en una mena de testament ideològic de l'autor, segons aquests dos crítics.<sup>88</sup> Convé dir, també, que la seva crònica és feta --com no podia ésser d'altra manera-- amb la categoria literària que es corresponia amb la seva condició d'escriptor de primera línia. Així, Joan Fuster ha pogut jutjar el seu estil d'aquesta manera: "La seva prosa, en les Memòries, arriba a extrems d'acrobàcia i bigarrament enlluernadors. El Sagarra 'prosista' cremat per la servitud del periòdic, o pel treball aplicat de la novel·la, se'n rescabala, amb la fluïdesa lliure de les evocacions i de la xafarderia. La violada intensitat de la paraula, l'ull sardònic, el record maliciós, s'articulen amb una relació vibrant, jocunda, àgil. El gran escriptor que era Sagarra hi troba una opció tardana, però excelsa".<sup>89</sup>

Si les memòries de Sagarra foren redactades amb una explícita voluntat d'historiar una època, les memòries de Gaziel Tots els camins duen a Roma(1958) foren escrites amb la pretensió d'anar "més enllà" i arribar a exposar, d'una manera molt més explícita, una determinada filosofia de la història. En el prefaci, "Com nasqué aquest llibre", l'autor fa una exposició de la seva tesi, segons la qual és l'atzar qui determina l'existència humana (i, doncs, també la història):

"L'home viu dins aqueix element atzarós com el peix a l'aigua. I les peripècies incalculables, sempre noves, mai repetides, que aqueixa immersió fantàstica provoca en la vida de les societats humanes, a través dels temps, constitueix la matèria de la Història. D'aquesta mateixa Història que --ben al revés del que diuen tants de tòpics retòrics que li han estat penjats al damunt (com allò de si 'és la mare de l'experiència', 'la torxa dels pobles' i la 'clau de l'avenir', etc, etc)-- no serveix absolutament de res, en qualitat d'instrument de previsió, igual que fóra inútil la història del que han passat un dia a la ruleta per intentar saber què hi passarà l'endemà. De l'únic que la Història val és d'entreteniment --per mi un dels millors i més variats que hi hagi--, perquè justament la seva cruel inutilitat fa de la lectura i la meditació històriques el més patètic encís amb què pugui enfrontar-se l'home, com a ingredient d'una col·lectivitat".<sup>90</sup>

---

<sup>88</sup> E. Gallén i M. Gustà, Josep M. de Sagarra, dins Història de la literatura catalana, vol. IX, Ed. Ariel, Barcelona, 1987.

<sup>89</sup> J. Fuster, Literatura..., p. 298.

<sup>90</sup> Ed. 62-La Caixa, MOLC, 2 vol, 1981, p. 17.

En una tal concepció, es deixa sentir la reminiscència dels clàssics grecs per la importància concedida a l'atzar i, en darrer terme, al destí --especialment de Demòcrit, segons els seu biògraf Manuel Llanas<sup>91</sup>--, encara que hi té un gran pes un alè escèptic, ben contemporani, de desconfiança en la història com a instrument de previsió (a diferència del valor que, en aquest sentit, li donava, per exemple, Tucídides) i fins i tot com a instrument per conèixer el nostre present (ja que l'única utilitat que li atribueix és la de servir d'"entreteniment").

Des d'una consideració general com la que s'ha exposat, es planteja assolir aquest propòsit:

"establir un estudi de qualsevol personatge històric, no pas descrivint com arribà a ésser el que fou --cosa ja feta a bastament per tots els historiadors i biògrafs-- , sinó precisament com no aconseguí ser el que ell volia, i també com obtingué el que li fou permès, però per camins que mai no havia previst, fins al punt que, si els hagués poguts imaginar, li haurien semblat contraproductius i fins del tot oposats als seus designis".<sup>92</sup>

Donada la dificultat d'un exercici així (reconeix que és impossible de realitzar) opta per utilitzar el "personatge històric" que té més a mà i que coneix millor: ell mateix.

És possible que tota aquesta teorització no fos més que una mena de "coartada ideològica per justificar la redacció d'un llibre de records", com ha apuntat l'esmentat Manuel Llanas<sup>93</sup>, però també és cert que Gaziel es devia ben creure la seva formulació, fins al punt de fer-la explícita en el subtítol del llibre ("Història d'un destí") i dedicar gairebé tot el pròleg a la seva exposició. De fet, Gaziel tenia una innegable formació filosòfica<sup>94</sup> i sempre havia volgut fer alguna aportació en el debat intel·lectual de la seva època, més enllà de les polèmiques periodístiques en les quals s'havia vist immers per la seva condició professional.<sup>95</sup> I la història constituï per a ell un element de meditació recurrent,

---

<sup>91</sup> Manuel Llanas, Gaziel: vida, periodisme i literatura, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998, p. 385.

<sup>92</sup> Op. cit. p. 21. El subratllat és seu.

<sup>93</sup> M. Llanas, Op. cit. p. 385.

<sup>94</sup> En aquest sentit, cal recordar que es llicencià en filosofia i lletres a Barcelona (1908) i que féu l'especialitat a Madrid, on realitzà el treball El 'Vir bonus' y el superhombre. Apuntes para un estudio comparado entre Séneca y Nietzsche, encara que la seva tesi fou Fray Anselmo Turmeda, heterodoxo español. Així mateix, l'any 1909 assistí, a París, a classes de François Picavet --especialista en filosofia medieval-- i Henri Bergson. Intentà seguir la via acadèmica, però fracassà en unes oposicions a una plaça d'història de la filosofia i, decebut, es dedicà al periodisme.

<sup>95</sup> Exercí funcions directives a "La Vanguardia" d'ençà del 1920, encara que no en fou nomenat director de manera oficial fins al 1933. Deixà el càrrec arran de l'esclat de la guerra, quan hagué d'emprendre el camí de l'exili.

com es féu prou palès al llarg de la seva producció, però de manera ben especial i explícita en un altre text al qual ja hem fet referència anteriorment: Introducció a una nova història de Catalunya (que integrava el bloc Quina mena de gent som, redactat durant el període 1938-1947). No ha de sobtar, doncs, que després d'haver llegit el llibre de C. Soldevila (abans de la seva publicació) fes aquesta reflexió, en una carta del 16-X-1950:

"Us imagineu què quedarà, d'ací al fi de segle, si els memorialistes no hi posen remei, d'aquella Barcelona i aquella Catalunya de començament del XX? I per mi cada dia és més cert que, amb tots els seus defectes, fins i tot monstruosos, aquella Catalunya va ser un dels més extraordinaris moments que hagi tingut mai".<sup>96</sup>

Naturalment, ell volia també dir-hi la seva. I ho volia fer no des del punt de vista exclusiu d'un literat pròpiament dit que recrea un món desaparegut (com havia fet C. Soldevila), ni tampoc des d'una perspectiva pròxima a la d'un escriptor doblat d'historiador (com féu Sagarra), sinó des de la d'un pensador, d'un "homme de lettres", que vol explicar la seva personal concepció de l'esdevenir històric i que, al mateix temps, vol fer una crònica de la seva formació intel·lectual i humana, a la manera de les "narracions de formació", les bildung-roman, que tant d'èxit tingueren en la configuració de la cultura germànica moderna --és a dir des d'un gènere narratiu tradicionalment considerat com a molt pròxim a la reflexió filosòfica. En aquest darrer sentit, cal reportar una carta adreçada a l'editor Cruzet, del 21-IX-1957, on explicita la seva intenció:

"No és pròpiament un llibre de memòries. És més aviat el meu Wilhelm Maister, on conto les peripècies variades de la meva formació, durant 21 anys, fins que el destí em llençà a ser periodista".<sup>97</sup>

El final d'aquesta etapa formativa el fa coincidir cronològicament amb l'esclat de la primera gran guerra, que ell considera --com C. Soldevila i també J.M. de Sagarra-- com el principi de la fi d'una època, de la seva època.<sup>98</sup> Tal i com remarca M. Llanas, el 1914 és per a Gaziell tot un símbol: "no sols de la fi d'un món que considera el seu autèntic, sinó també de l'inici d'un nou segle, escenari d'enormes transformacions que li desagradaven profundament".<sup>99</sup> El mateix

---

<sup>96</sup> Citada per Llanas, Op. cit. p. 384.

<sup>97</sup> També citada per Llanas, Op. cit. p. 384.

<sup>98</sup> De fet, una consideració així fou reconeguda pel Comitè Internacional de Ciències Històriques, que determinà que calia considerar la història contemporània del 1914 en avant. (Així ho declarà Miquel Batllori en l'entrevista que li féu B. Porcel a Grans catalans d'ara, Op. cit. p. 266).

<sup>99</sup> M. Llanas, Op. cit. p. 386.

Llanas reporta, en aquest punt, un document del propi Gaziel ben significatiu, una carta a Miquel Forteza del 13-II-1959, on li diu:

"No penso pas --almenys per ara-- continuar el Tots els camins porten a Roma. L'editor, amb finalitats de reclam i propaganda, ha llençat l'espècie que el llibre conté les meves memòries. I com que la narració s'atura a 1914, la gent està clar, espera la continuació (...) I el cas és que jo trobo rodona i acabada l'obra que ara he donat, que no és pas un llibre de memòries, sinó una altra cosa: un llibre sobre l'atzar i el temps, damunt d'un tou de records que el decoren.<sup>100</sup>

Conjuntament amb tot aquest tipus de literatura memorialística, al llarg de la dècada, aparegueren també diferents assaigs de marcat caire historiogràfic i biografies de personatges de la nostra contemporaneïtat que permeten poder començar a parlar de manera més desinhibida d'aquest període d'història recent. Entre els primers, el més destacat, sens dubte, fou Notícia de Catalunya (1954), de Jaume Vicenç Vives, que considerarem més endavant, en l'apartat dedicat al seu autor d'aquest mateix capítol.

Pel que fa a les biografies, la realització més important fou l'inici, ja a la segona meitat dels anys cinquanta, de la sèrie dels Homenots, de Josep Pla.<sup>101</sup> De fet, no es tracta pròpiament d'unes biografies convencionals, sinó més aviat d'uns retrats literaris de no gaire extensió. En un primer moment, l'autor hi retratà diferents personalitats de la vida pública del nostre segle que ell arribà a conèixer (no en va és una característica destacada del conjunt de l'obra planiana el seu caire memorialístic), però progressivament abordà personatges amb els quals la seva relació personal havia estat mínima.<sup>102</sup> El primer llibre aparegué el 1958 (com a volum IX de les Obres completes que li publicava aleshores l'Editorial Selecta<sup>103</sup>) i reuní unes semblances de Sadurní Ximénez, Blasco Ibañez, Josep M. Sert, Eugeni d'Ors i Josep Carner. Als dos anys

---

<sup>100</sup> Ibídem, ps. 386-387.

<sup>101</sup> Sobre la figura de Pla, s'ha avançat ja una mostra de l'extensa bibliografia existent a "Bàndols en mutació, primeres conversions i articulació d'una resistència cultural" (cap. XI).

<sup>102</sup> Segons ha explicat Lluís Bonada, la semblança "és el resultat de la suma de quatre elements: el coneixement personal que Pla hagi pogut tenir del personatge al llarg de la seva vida; el coneixement, si s'escau, de la seva obra; el testimoni del personatge retratat, recollit per Pla, ja sigui personalment o, fins i tot, per escrit, i, finalment, els testimonis, públics o privats, de terceres persones". El propi Bonada ens adverteix també que "aquest quatre elements no es combinen d'igual manera" i que "la forma que té la semblança depèn també del grau d'identificació amb el personatge". (L'obra de Josep Pla, Ed. Teide, Barcelona, 1991, p. 177).

<sup>103</sup> Aquest primer intent de compliar el conjunt de la producció escrita planiana es va interrompre el 1962, amb la mort de l'editor J.M. Cruzet, quan havien aparegut un total de 29 volums (d'extensió molt més reduïda que no els que constitueixen l'Obra completa definitiva que publicà l'editorial Destino d'ençà del 1965). Nou d'ells eren dedicats a la sèrie dels Homenots.

següents aparegueren tres sèries més de personatges i la xifra de retrats continuà en augment fins arribar a la seixantena en l'edició definitiva de la seva Obra completa publicada per l'editorial Destino entre 1965 i 1984.<sup>104</sup> És molt possible que, com ha apuntat Marina Gustà<sup>105</sup>, l'èxit l'impulsés a realitzar més semblances que no les que tenia previstes inicialment i que variés també notablement la seva intenció primera de fer "uns retrats de persones que per una raó o altre he trobat divertides"<sup>106</sup> fins arribar a la definició que ell mateix donà l'any 1962 al terme "homenots", segons la qual --lluny de tota connotació pejorativa-- serien aquells "que han deixat una obra positiva en el país i que han donat el to de l'època en què visqueren".<sup>107</sup> Així, doncs, --com a mínim aleshores-- la voluntat de construir un mena de galeria de catalans il·lustres era ben explícita.

Malgrat aquest propòsit, quedaren en el tinter alguns noms molt significatius -- com el del mateix F. Soldevila--; una circumstància que el propi Pla va lamentar en un dels pròlegs de la sèrie:

"El lector dirà probablement que, en aquest llibre, hi falta molta gent. És literalment exacte. Citaré tres figures que s'hi haurien de trobar: el doctor Jordi Rubió, gràcies al qual es pot parlar avui d'una història de la literatura; el senyor Ferran Soldevila, que com a historiador general ha fet una història de Catalunya i una història d'Espanya d'elevada categoria, i el senyor Duran i Sanpere, creador de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. I d'altres. Però el que també és absolutament cert és que el ciri és curt i la processó llarga, vull dir que, sovint, ni l'oportunitat ni el temps no es donen d'una manera favorable i, així es deixen de realitzar coses que s'ha portat al pensament, anys i anys d'una manera obsessiva".<sup>108</sup>

Certament, s'ha pogut confirmar la certitud de la darrera frase del fragment citat --com a mínim pel que fa al cas de F. Soldevila-- ja que s'ha conservat una carta d'aquest darrer a Josep M. Capdevila, del 27-VII-1969, on li deia:

"Em complau el que m'anuncies que En Pla ja té el meu curriculum vitae, encara que em temo que li manquen dades dels darrers temps. A mi també m'interessa molt la seva semblança."<sup>109</sup>

És ben evident, doncs, que existia una intenció manifesta de l'escriptor empordanès d'escriure un retrat de l'historiador i que el fet que no s'arribés a

---

<sup>104</sup> En aquesta edició, els Homenots estan agrupats en quatre gruixuts volums: 11 (1969), 16 (1970), 21 (1972) i 29 (1975).

<sup>105</sup> Marina Gustà, Josep Pla, dins Història de la literatura catalana, vol X, Ed. Ariel, Barcelona, 1987, ps, 129-189.

<sup>106</sup> Així ho explicità en el prefaci del primer volum de la sèrie (Ed. Selecta, 1958, p. 8).

<sup>107</sup> Homenots, vuitena sèrie, Ed. Selecta, Barcelona, 1962, p. 5.

<sup>108</sup> Homenots. Segona Sèrie, dins Obra completa, vol 16, Ed. Destino, ps. 7-8.

<sup>109</sup> Arxiu personal de J. M. Capdevila (En poder dels seus familiars).



realitzar una tal semblança no provenia pas d'un menysteniment de la figura pública de F. Soldevila, com podria fer pensar la divergent trajectòria d'un i altre autor, i les reticències que segurament existien entre tot dos.

Sobre aquesta qüestió de les divergències, cal dir que ambdós escriptors defensaren opcions polítiques i ideològiques ben diferents, les quals ja es manifestaren durant els anys vint. Així, l'any 1927, tingueren una petita polèmica periodística arran de la publicació d'un article de J. Pla on criticà l'actitud dels historiadors catalans del moment. Naturalment, el punt de màxima discrepància fou el posicionament antagònic d'un i altre durant el període republicà, la guerra civil i el primer franquisme, quan Pla féu costat inicialment als militars insurrectes i a la dictadura que instauraren. Progressivament, Pla es desvinculà del règim i optà per una defensa decidida de la cultura i la llengua pròpies, fins al punt de convertir-se en un dels escriptors protagonistes de la represa de la lectura en català de la postguerra.<sup>110</sup> El seu ideari, però, es mantingué dins dels paràmetres del conservadorisme (i, per tant, de crítica implacable envers qualsevol mena d'esquerrisme i envers l'experiència republicana i el catalanisme polític que li donà suport) i d'un pragmatisme polític molt accentuat que tenia com a objectiu aconseguir una evolució no rupturista del règim cap a una situació democràtica que tingués en compte la reivindicació catalana. En aquesta opció de realpolitik coincidí amb els postulats de Jaume Vicenç Vives, amb qui establí una estreta amistat i una notable col.laboració tant en l'àmbit intel.lectual com en el polític pròpiament dit.<sup>111</sup> Ambdós intentaren decantar

---

<sup>110</sup> Lluís Bonada ha xifrat en 27 els llibres que Pla arribà a publicar en català durant el període 1946-1956 (alguns d'ells reedicions de títols d'abans de la guerra). Vegeu Lluís Bonada, L'obra de Josep Pla, Op. cit. p. 68.

<sup>111</sup> Els exemples de la mútua amistat són molt nombrosos i ben significatius. Tots dos coincidiren a la revista "Destino". Pla li dedicà un Homenot altament encomiàstic (vol XVI de l'Obra completa editada per Destino, 1970), fou qui donà el títol de Notícia de Catalunya (per evitar la censura) al famós assaig de Vicenç que, en principi, s'havia de dir Nosaltres els catalans i sembla que també comptava amb Vicenç perquè col.laborés de manera destacada en un hipotètic diari del qual el mateix Pla n'havia d'ésser el director i que havia de servir per donar una orientació política al país. (Vegeu Josep M. Muñoz, Op. cit. p. 288). Per la seva banda, Vicenç intercedí en favor de la publicació d'obres de Pla (com ara Girona o Madrid 1921) davant del seu amic Florentino Perez Embid, director general d'informació, i comptà amb l'escriptor en ambiciosos iniciatives editorials, com ara la de realitzar conjuntament el darrer volum de la col.lecció "Biografies Catalanes", dedicat al segle XX. Les referències a Vicenç en l'Obra completa de Pla són molt abundants i, en ocasions arriben a reportar converses sobre història i historiografia --especialment a Notes a Sílvia (vol 26, ps. 162-165), Escrits empordanesos (vol 38, p. 529) i Notes del capvesprol (vol 35, ps. 321-324 i 458-461). Algunes de les cartes que Vicenç adreçà a l'escriptor han estat recollides a l'Epistolari de Jaume Vicens Vives, Op. cit. vol II, ps. 329-335.

aquells sectors burgesos més dinàmics cap a posicions d'homologació europeïsta i de superació del règim dictatorial.<sup>112</sup>

Aquesta amistat i col·laboració amb Vicenç Vives i la discrepància d'ordre ideològic-polític amb Soldevila foren elements que segurament alimentaren una certa reticència de Pla envers la figura i obra del nostre historiador. Al llarg de l'obra planiana es troben molts elogis a Vicenç i al tipus d'història que ell defensava, sobretot pel que fa a la crítica dels seus antecessors:

"¿Quan tindrem una història que no contingui les collonades de les històries purament romàntiques que van sortint? És una història que ho justifica tot, que ho accepta i cobreix tot. A tot arreu, la història és dialèctica, crítica (...) El que ho cobreix tot són el xovinisme i el patriotisme. És una tendència tan permanent que arriba fins als nostres dies. La història moderna del país n'és plena"<sup>113</sup>

Fins i tot hi ha referències crítiques directes a F. Soldevila, que en ocasions són implícites i d'altres ben directes. Un exemple del primer cas podria ésser aquest fragment:

"En la guerra de Successió, Catalunya jugà la carta de la Casa d'Austria, no solament l'aristocràcia, sinó el poble genèric, el que Machiavelli anomena la universalitat del país. La Casa d'Austria mantingué les institucions tradicionals del país, i si l'historiador F. Soldevila cita aquest fet és que ho devia saber. Els austriacistes perderen la partida (...) Tot el paper de Soldevila sobre aquesta guerra és perfecte, d'una historicitat correctíssima (...) És que Casanova i Villarroel foren catalanistes? De cap manera. Foren uns herois? No ho crec. Foren uns perfectes funcionaris de la Casa d'Austria a Barcelona, que compliren el seu deure. La paraula catalanisme és recentíssima(...) Tota aquesta història prové de don Víctor Balaguer".<sup>114</sup>

La insinuació que F. Soldevila es deixa dur per la influència de la historiografia romàntica és evident encara que no explícita. Més contundent en la crítica és en

---

112 Un document publicat el 1997 és un clar exponent de la política que ambdós defensaven. Es tracta d'un report fet per Josep Pla de l'entrevista que tingué a principis dels anys 60 amb Josep Tarradellas, que havia estat concertada per Vicenç Vives. En el seu informe, Pla defineix Tarradellas com "un home de govern" i "un home de negociació permanent", per tant, en un interlocutor vàlid per a negociar una sortida pactada del franquisme. Segons l'escrit, Vicenç Vives (que morí el juny d'aquell mateix any) havia d'ésser l'home que portés la "iniciativa política a l'interior", que s'encarregués de fer el màxim de contactes possibles, que assegurés un contacte permanent (i un treball en comú) amb Tarradellas i que constituís un mínim equip de molt poques persones que menés tot el procés. Vegeu Oriol Malló, Pla va 'examinar' Tarradellas l'any 1960 per encàrrec de Vicenç Vives, seguit del Report enviat a 'personalitats de l'interior', dins "Presència", 5-11 d'oct. 1997, ps. 3-8.

113 Notes del capvesprol, vol 35 de l'Obra completa, Ed. Destino, Barcelona 1979, p. 589.

114 Caps-i-puntes, Obra completa, vol 43, 1983, ps. 559-560.

altres ocasions com en aquest altre fragment on fa referència als estudis fets sobre els remences:

"Els primers historiadors que se n'ocuparen (Montsalvatge, Pella i Forgas, Chia, el P. Fita) treballaren defectuosament i utilitzant sobretot documents locals, fàcilment assequibles, però potser foren els qui en parlaren amb més seriositat i correctament. Els historiadors de l'escola estricta de Barcelona (Sanpere i Miquel, Soldevila, Rovira i Virgili, etc.) han estat fatals davant el moviment dels remences"<sup>115</sup>

No és pas que no li manqui raó a Pla en la seva observació (com a gran coneixedor de la pagesia, ell era especialment sensible al tema), però aquest judici ens dóna una pista ben valuosa sobre el coneixement real que l'escriptor empordanès tenia de l'obra de l'historiador. F. Soldevila varià radicalment la valoració del moviment remença que havia fet en la primera edició de la seva Història de Catalunya (1934-1935), per defensar com a vàlides les conclusions de Vicenç sobre la qüestió en la segona edició de la seva obra més emblemàtica, publicada el 1962-63. Pla ignora completament aquesta reedició augmentada i corregida tant en el fragment reportat com al llarg de tota la seva obra. Així mateix, tampoc no es troben referències a la Història d'Espanya, cosa que ens porta a aventurar que Pla desconeixia les principals aportacions fetes per Soldevila d'ençà del seu retorn de l'exili.<sup>116</sup> És molt possible que en aquest desconeixement hi tingués un gran paper la reticència al·ludida anteriorment envers l'historiador. També és possible que Pla diferís la lectura de l'obra soldeviliana de postguerra per quan haugés de realitzar la semblança del personatge per a l'"homenot" que tenia previst dedicar-li.

Al costat d'aquestes opinions crítiques, però, també trobem en l'obra planiana grans elogis de la figura de F. Soldevila.<sup>117</sup> Ja s'ha reportat el reconeixement que li féu com un dels prosistes més importants del segle.<sup>118</sup> Així mateix, lloà la seva activitat docent:

"Des de la seva cració, els Estudis Universitaris Catalans han tingut grans professors. Devers l'any 1940 n'hi hagué dos de literalment extraordinaris: Rubió i Balguer i Ferran Soldevila"<sup>119</sup>

---

<sup>115</sup> Notes del capvesprol, Op. cit. 321-322.

<sup>116</sup> Cal recordar que malgrat l'estreta amistat que l'uní amb Vicenç Vives, Pla no va llegir l'obra vicensiana sobre els remences fins al 1976 (setze anys després de la mort de l'historiador), tal i com confessa ell mateix a Notes del capvesprol, Op. cit. 322.

<sup>117</sup> Els aspectes contradictoris sovintegen a l'obra completa planiana. No en va fou confegida a base de retalls, adaptacions i reescriptures de textos de diferents èpoques. Això ha estat especialment remarcat per Joan Triadú en el seu article Notes al marge sobre J. Pla i els exiliats, "RdC", 123, nov. 1997, p. 67.

<sup>118</sup> Vegeu el Cap. 3, l'apartat "Normativització i normalització lingüística".

<sup>119</sup> Homenots.(Segona sèrie), dins Obra completa, vol 16, 1970, p. 35.

I no va tenir cap objecció a l'hora d'utilitzar textos soldevilians quan li convingué, com quan reportà el llibre Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona per tal de parlar de les acadèmies barcelonines del segle XVIII en el volum Notes del capvesprol.<sup>120</sup>

No es pot cloure aquest apartat sense fer referència a un darrer nom que emergí durant els cinquanta i que tingué una influència importantíssima durant les dues dècades anteriors: Joan Fuster. L'aparició de El descrèdit de la realitat (1955) es considera que fou l'inici d'una brillant carrera professional que analitzarem en el pròxim capítol.<sup>121</sup>

En aquesta panoràmica succinta del desenvolupament historiogràfic dels cinquanta tampoc no es pot deixar d'esmentar el notable auge que prengueren els estudis històrics locals. En la immediata postguerra, el franquisme va promoure tot un seguit de centres d'estudi patrocinats per les diputacions provincials i sovint vinculats al Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) de Madrid amb una clara intenció disgregadora que desdibuixés, al màxim possible, el referent nacional català. Així aparegueren, posem per cas, l'Instituto de Estudios Ilerdenses (1942), l'Instituto de Estudios Gerundenses (1946) la Institución Alfonso el Magnánimo de València (1947) o l'Instituto de Estudios Tarraconenses (1951). Manuel Lladonosa ha explicat aquesta situació, referida al Principat:

"Els estudis locals es lligaren amb un patrioterisme o exaltació de la localitat, com el barcelonisme, el gironisme, el lleidatanisme, l'igualadisme o el tortosisme, que, amb lús obligat de la llengua castellana per a les publicacions i les apel.lacions més o menys espanyolistes, generaven un buidament o silenciament dels referents nacionals catalans, si bé per a diversos estudiosos fou un substitut del catalanisme perquè 'no podia fer-se una altra cosa'".<sup>122</sup>

Ara bé, malgrat aquest propòsit incial es feren també alguns avanços importants, especialment durant la dècada que considerem, ja que dedicaren bona part dels seus esforços al període medieval, període que "permetia de retrobar el marc català", com ha reconegut el propi M. Lladonosa. En el cas del País Valencià, Pau Viciano ha remarcat que la Institució Alfons el Magnànim, durant els cinquantes, significà "un estímul remarcable per a la producció cultural valenciana" i ha avançat alguns dels noms dels investigadors més

---

120 Op. cit. ps. 82-85.

121 "Joan Fuster, historiador i teòric de la qüestió nacional"

122 M. Lladonosa, La història a Catalunya després del 1936, Op. cit.

significatius (bàsicament medievalistes) que hi van estar vinculats: Miquel Gual, Leopold Piles, Francisco Roca Traver, Manuel Dualde, Francisco Sevillano...<sup>123</sup>

### 13.3.-Nova embranzida professional d'un autor consagrat

#### 13.3.1.-D'un decenni a l'altre: producció historiogràfica i reconeixements públics.

Si pel que fa a al context històric la dècada dels quaranta fou un període de gestació, de preparació de l'esclat de la dècada següent, el mateix succeí en el cas de la producció soldeviliana. D'ençà del seu retorn, F. Soldevila dedicà tota la resta del decenni a la redacció de la Història d'Espanya (que no veié la llum fins els anys cinquanta), però també a la seva ambiciosa monografia sobre Pere el Gran, que no començà a publicar-se fins al 1950 i que finalment no va poder culminar, tot i haver-se'n editat un total de quatre volums. Així mateix, és també durant els dos darrers terços dels anys quaranta que continuà els seus dietaris personals, que inicià la preparació de l'edició i anotació crítica de Les quatre grans cròniques (no publicada fins al 1971), i que va reprendre la seva producció poètica i dramàtica que, especialment aquesta darrera, tingué un èxit més que notable en el període de trànsit d'una dècada a l'altra. I a tota aquesta relació, encara caldria adjuntar-hi un parell de projectes més que foren encarregats durant aquella època i que no es desenvoluparen fins anys després: El regnat de Jaume I i la Història de Catalunya (Curs Superior)

Els anys cinquanta foren, doncs, els de la publicació o bé de la redacció de bona part dels projectes al·ludits i de bona part d'altres de nous. Pel que fa als primers, a part de la gran síntesi sobre el passat hispànic a la qual s'ha dedicat anteriorment tot un capítol, l'obra més destacada fou, sens dubte, la seva monumental biografia sobre Pere el Gran, que havia d'ésser una anàlisi del seu regnat amb una pretensió exhaustiva. La perllongació d'aquest estudi a la dècada dels seixanta, la seva frustrada culminació i la importància del treball en el conjunt de la seva producció fa que --com és el cas també de la seva anotació històrica de les quatre grans cròniques medievals-- sigui considerat en un apartat específic en el pròxim capítol.<sup>124</sup>

D'una ambició semblant a la monografia sobre Pere el Gran fou el treball que es plantejà realitzar de l'altre gran rei del segle XIII, Jaume I. Com en el cas de Pere el Gran, Soldevila volgué sintetitzar tots els seus estudis sobre el monarca i sobre el Llibre dels feits (obra que considerava una autobiografia del sobirà d'exceptional valor històric) en una monografia extensa. D'aquest propòsit i de

---

<sup>123</sup> Pau Viciano, La temptació ... Op. cit. p. 35.

<sup>124</sup> “Una obra mestra inacabada: Pere el Gran” (cap. XV).

la feina realitzada d'ençà del 1949-50 (amb el suport de Benèfica Minerva) va sorgir, el 1958, Vida de Jaume I el Conqueridor publicada per l'editorial Aedos, un primer assaig de síntesi dels trets principals del monarca i del seu regnat que era una avançament de la gran biografia que havia de dur el títol genèric de El regnat de Jaume I, de la qual només se n'arribà a publicar, el 1968, un primer volum: Els primers temps de Jaume I.<sup>125</sup>

L'alta categoria dels seus estudis sobre els dos grans reis del segle XIII el va convertir en el principal especialista del període; una consideració que va saber defensar en els nombrosos congressos especialitzats de caire internacional als quals acudí.<sup>126</sup> Contribuïren també, sens dubte, a fer créixer la seva reputació d'expert els diversos estudis monogràfics que publicà en diferents miscel·lànies, llibres d'homenatge i revistes erudites, com ara: L'amistat catalano-veneciana en 1283-1285,<sup>127</sup> A propòsit del tractat de Brignoles, dit també de Tarascó<sup>128</sup> o Més notícies sobre joglars del temps de Pere el Gran de Catalunya-Aragó.<sup>129</sup>

La Història de Catalunya (Curs superior) fou la continuació de l'obra que el 1922-23 havia publicat conjuntament amb F. Valls-Taberner, però que va quedar interrompuda a la fi del regnat de Joan II. Aquesta continuació, en solitari, fou un encàrrec que el 1943 l'Editorial Pedagògica (és a dir la mateixa Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana amb nom encobert) li va fer per tal de poder disposar d'un manual que hauria pogut ésser molt clarificador en aquells anys foscos. Així, continuà l'obra des del regnat dels reis catòlics fins al final de Carles II. Segurament a causa de la censura, no es va poder publicar aquella obra en la llengua original i per part de l'editorial que l'havia encomanda; i no va aparèixer sinó dins les Obras selectas de F. Valls Taberner, el 1955-57, en una traducció espanyola de Núria Sales.<sup>130</sup> El propi F. Soldevila explicà l'accidentada gènesi de la publicació d'aquest treball en l'article A propòsit de la col.laboració amb Ferran Valls-Taberner.<sup>131</sup> El que no va poder explicar en aquest escrit és que uns anys després, el 1968, l'Editorial Selecta va poder publicar en la llengua original aquests capítols, als quals n'hi adjuntà d'altres de

---

125 IEC, Barcelona, 1968.

126 Vegeu el pròxim apartat "La connexió internacional".

127 Miscellanea in onore di Roberto Lessi, Roma 1958.

128 Studi Medievale in onore di Antonio De Stefano, Palerm, 1956 (1960).

129 Gesammelte aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens, Munster, 1958.

130 CSIC, 2 vol., Barcelona

131 Aparegué dins Miscelánia de artículos dedicados a Fernando Valls Taberner (Barcelona, 1964) i més modernament ha estat reproduït a Noms propis, Op. cit. ps. 140-149.

nous que l'autor féu especialment per aquella edició i que ampliaren el fil cronològic fins al segle XIX.<sup>132</sup>

Pel que fa als projectes nous culminats en la mateixa dècada dels cinquanta cal fer esment de tot un seguit de petites monografies de divulgació històrica que complien un destacat paper de formació cultural d'un públic força ampli, poc habituat a llegir estudis especialitzats. Especialment coneguts foren els títols que aparegueren a la Col.lecció Popular Barcino: Els almogàvers(vol. 149, 1952), Pere II el Gran(vol. 160, 1953), L'almirall Ramon Marquet(vol. 161, 1953), Ramon Berenguer, el Sant(vol. 168, 1955) o Resum d'Història de Catalunya (vol. 177, 1956 --que era una revisió i ampliació del Curs Mitjà realitzat, en solitari, per a la Protectora el 1923). En consonància amb la seva voluntat divulgadora, col.laborà també en el llibre del seu germà Carles, Figures de Catalunya.<sup>133</sup> En el pròleg, redactat per ell, remarcà la necessitat de publicar grans panoràmiques biogràfiques, a causa de l'absència que existia en el món editorial català d'obres d'aquestes característiques.<sup>134</sup> Anys després, durant la dècada dels seixanta, abordà la direcció d'un Diccionari biogràfic que intentava cobrir aquest buit d'una manera més sistemàtica i rigurosa, però que no es va poder arribar a dur a terme. De fet, F. Soldevila era molt conscient de la importància d'una feina de divulgació històrica, sobretot en un període en què els canals bàsics de formació i difusió (escola, mitjans de comunicació, etc...) no podien assumir --pel que fa a la història catalana-- aquesta funció que els hi és pròpia a causa d'un imperatiu polític. Així, no ha de sobtar que durant aquest període --i també el següent-- la seva producció historiogràfica es fes més variada i complexa, i es caracteritzés per la combinació d'obres generals i de divulgació amb estudis especialitzats centrats en l'època medieval, i amb visions sintètiques de caire general. Entre aquestes darreres destaca Un segle de vida catalana, que inicià un cop hagué enllestit la seva visió panoràmica sobre el passat hispànic, l'any 1956, però que no es publicà fins al 1961.

---

<sup>132</sup> El llibre editat en dos vol. per l'Ed. Selecta es titulà, simplement, Història de Catalunya.

<sup>133</sup> Ed. Aedos, Barcelona, 1955.

<sup>134</sup> És possible que la seva contribució anés força més enllà que la redacció de la introducció i de la revisió del text del llibre. A Chavornay hi havia una còpia manuscrita de l'obra en espanyol (se'n féu versió catalana, espanyola, francesa i anglesa), on hi figura una inscripció que sembla insinuar la redacció d'alguns dels retrats del període medieval. Es tracta d'un plec que diu "La meva col.laboració a Homes de Catalunya de Carles Soldevila i que conté diversos fulls mecanografiats en paper còpia escrits en espanyol (LPFSC 4.11.). El mateix Carles, en el "Prefaci" agraeix al seu germà el pròleg, les consultes i la seva aportació en algunes biografies de personatges medievals, i també la revisió de tota l'obra.

També pel que fa als reconeixements públics i professionals els anys cinquantes foren ben propicis, en contrast amb l'ostracisme i la feina callada de la dècada anterior. Pel que fa als primers, segurament empesos pel creixent prestigi com a historiador --a conseqüència de l'inici de la publicació d'obres de gran abast--, destaca la concessió de la medalla des Palmes Academiques, que li fou lliurada el 18-XII-1953 a l'Institut francès de Barcelona, aleshores regit pel geògraf Pierre Deffontaines. Existeix una carta anterior, del 30-VI-1947, del mateix Institut francès, on ja es parla d'atorgar-li una distinció: d'Officier de l'Institution Publique.<sup>135</sup> No se saben les causes per les quals aleshores no li fou concedida, però no cal descartar una exigència de caire polític. Segons el seu fill Gerard, la medalla que li fou atorgada finalment era en realitat una mena de compensació per no haver-li concedit el nomenament de membre de la Legió d'Honor francesa, tal i com se li havia promès. És possible que aital promesa se li hagués fet el 1947, quan es resolgué, per les causes que fossin, no concedir-li la distinció d'Officier de l'Instruction Publique. D'acord amb el testimoni de Gerard, la concessió de membre de la Legió d'Honor francesa havia estat tramitada i compromesa gràcies a Pierre Vilar, aleshores professor a l'Institut francès de Barcelona. Restava només la seva aparició oficial, que no s'arribà a produir mai perquè les fortes dissensions polítiques que es desfermaren en l'etapa final de la IV República francesa ho impediren. Sembla ésser que hi va influir molt el paper que Vilar va tenir en el desenvolupament d'una vaga en l'esmentat institut. El propi Vilar ha fet una breu referència a la purga de què fou objecte aleshores: "al principi del 1948, quan la diplomàcia francesa em va jutjar massa poc franquista per deixar-me a Espanya".<sup>136</sup> No cal insistir gaire en la dimensió política que hauria tingut el fet, ja que hauria suposat un cop dur a les autoritats franquistes i una clara mostra de suport per a l'oposició.

Entre els altres reconeixements honorífics que li feren destaca el seu nomenament, l'any 1954, com a membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. En una carta que li adreçà Martí de Riquer el 14-II-1954 se li comunica l'elecció com acadèmic numerari per tal de cobrir la plaça de Frederic Camp Llopis, a proposta de Tomàs Carreres Artau, Felip Mateu Llopis i J. E. Martínez Ferrando.<sup>137</sup> En una altra lletra del 30-X-54, el mateix Martí de Riquer parla del plaç existent perquè prepari i llegeixi el seu discurs d'ingrés.<sup>138</sup> La presa de possessió del seu setial acadèmic, però, no es féu efectiva fins el 1958,

---

135 DGS

136 Reflexions d'un historiador, Universitat de València, 1992, p. 92.

137 LPFSC 10.1.5.66.

138 LPFSC 10.1.5.82.



moment en què llegí Les prosificacions en els primers capítols de la crònica de Desclot. En data de 25-III-1958, Josep M. Cruzet li envià una carta a Soldevila, en la qual el felicitava per la seva nova condició d'acadèmic i aprofitava l'ocasió per fer una aguda crítica a benemèrita institució:

"És amb gran goig que m'acabo d'assabentar de la vostra entrada a l'Acadèmia de Bones Lletres, en la que, pel que es veu, contràriament al que hauria d'ésser, la data d'ingrés està en relació inversa a l'alta categoria intel·lectual dels seus membres".<sup>139</sup>

En aquest apartat de distincions honorífiques no es pot deixar de mencionar el seu ingrés a l'International Institute of Arts and Letters, que es féu efectiu en el curs 1957-58.<sup>140</sup>

De tota manera, el reconeixement que major transcendència degué tenir en la vida quotidiana de F. Soldevila fou la seva restitució al cos d'arxivers, que es féu efectiva l'any 1954. El fet que el reconeixement d'un dret professional com aquest fos tan tardà (gairebé 15 anys després de la guerra) dóna idea de la persistència i duresa de l'acció repressiva del règim dictatorial. Però és quan es repassa la documentació que generà la seva "depuració" i quan es constata que, anys després, encara eren vigents els principis en què aquesta es basava, que es pot prendre consciència de la magnitud de la repressió exercida.

En el fons personal de Chavornay es van conservar els documents sobre l'afer.<sup>141</sup> El plec de càrrecs que se li imputava es basava en tres punts: "1) Haber huido a Francia al aproximar-se la liberación. 2) Haber observado una conducta de extremado catalanismo antes y durante el Movimiento Nacional. 3) Habiendo regresado en 1943, no haber solicitado la depuración hasta fines del año 1952."

Davant d'imputacions d'aquest ordre (fetes en data del 14 d'abril del 1953), convenia aguditzar l'enginy i donar explicacions que fossin mínimament plausibles sense ni qüestionar el règim ni abjurar de les pròpies conviccions. La resposta de Soldevila, del 17 d'abril del 1953, fou aquesta:

"1. No se trata de una huida ni tuvo nada que ver con el avance de la liberación. Fuí a Francia a ver a mi mujer y a mi hijo de pocos años, que estaban allí desde hacia unos meses (mi mujer es francesa de nacimiento). Cuando empecé las gestiones para obtener la salida y los visados no se podía prever que el final de la guerra estuviese tan próximo. Todavía cuando pasé la frontera el día 8 o 9 de enero, era de creencia muy generalizada que no se trataba aun de la ofensiva final.

2. El extremado catalanismo no puede ser sino el separatismo, y mis abundantes escritos de años anteriores a la guerra, de los años de guerra, de

---

<sup>139</sup> LPFSC 11.1.4.15.

<sup>140</sup> La carta en què el Dr. Helmut L. Demel es congratulava de l'acceptació de F. Soldevila porta la data del 14-XII-1957. (LPFSC 11.1.3.41).

<sup>141</sup> LPFSC 1.5.

los años subsiguientes hasta hoy en día, demuestran que no era entonces ni he sido después separatista. Es más, he condenado taxativamente el separatismo como un error pernicioso para la misma Cataluña.

3. No pedí a mi regreso la reincorporación al cuerpo de archivos y en consecuencia la depuración por la sencilla razón de que creía expirado el plazo legal para solicitarla. No fué sino durante una breve estancia en Madrid que algunos amigos me hicieron saber que la reincorporación era possible y me incitaron a pedirla."<sup>142</sup>

Les explicacions per si soles no eren suficients i calia presentar avals de persones distingides (i no gens sospitoses de desafecció al règim) que responguessin de la "solvència" (en aquest cas, política i ideològica) de l'afectat. Evidentment, respondre d'algú sempre era un risc per a l'avalador i, per això, val la pena saber quines foren les persones que l'ajudaren en aquest afer. Gràcies a una carta escrita pel mateix Soldevila a Eugenio Cuello Calón, destinatari dels avals<sup>143</sup>, es poden saber els seus noms: Martí de Riquer (aleshores catedràtic de la Universitat de Barcelona), Xavier de Salas (també catedràtic de la UB i director del "Instituto de España" a Londres), Higiní Anglès (aleshores director de l'Institut Pontifici de Música Sacra de Roma i del "Instituto español de Musicología"), el vicari general de la diòcesi de Barcelona, el Dr. Serra, i el conseller de cultura de la Diputació de Barcelona, Ramon Sedó i Peris-Mencheta.

La resolució sobre el cas, datada el 29-X-1953, estimava que calia considerar-lo depurat i que, per tant, calia reintegrar-lo al servei, però amb una sanció: "inhabilitación para el ejercicio de cargos directivos y de confianza". Aquesta disposició, que podria semblar "de tràmit" degué tenir un pes decisiu encara molts anys després, el 1961, quan es discutí la seva possible candidatura com a director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, impulsada per un historiador de prestigi, Ramón Carande. En una carta d'aquest darrer a Soldevila, del 1-II-1961, exposa els seus motius per proposar-lo i els impediments amb què es trobà:

"¡Mi gozo en un pozo! Me refiere el notario Vallet de G.<sup>144</sup> lo sustantivo de su entrevista con el Director general. No acepta la analogía que hemos invocado (caso Peña); hace incapié en que su reingreso de usted es más reciente, y que esto, y sus servicios fuera del Ar. C. de A., no le favorecen. Lamento de veras que se ponga tanto empeño en lo que me parece puramente formal. Tomé el

---

<sup>142</sup> LPFSC 1.5.

<sup>143</sup> E. Cuello havia estat catedràtic de dret penal a la Universitat de Barcelona, com explica J.M. de Sagarra en les seves Memòries (vol II, Barcelona, Ed. 62, 1986, 2<sup>a</sup> ed. p. 39). Cuello degué ésser professor tant de Sagarra com de Soldevila, ja que ambdós estudiaren dret junts.

<sup>144</sup> Es refereix a Juan Vallet de Goytisolo.

asunto en mis manos, en cierto modo [il.legible] a usted, porque yo pensaba y pienso, en estas dos cosas:

1ª Que dada la edad de usted y su antigüedad en la carrera, era lógico, legítimo y justo (sin lesión alguna para los más jóvenes) que usted fuese el sucesor de D. Ernesto. La espera para los impacientes, hubiera sido corta.

2ª Pretendí, al hacer lo que he hecho, poner a prueba la comprensión de las autoridades políticas. Creo que en Barcelona y en Cataluña, habría sido recibida con satisfacción y orgullo la noticia del nombramiento de usted y podríamos haber limado asperezas y avanzar por vía armónica.

Me duele que así no se haga. Tanto Ramón Sedó, como Vallet de Goitsolo, comparten mi punto de vista".<sup>145</sup>

Com apunta agudament Carande, les raons "formals", en realitat, amagaven la nul·la "comprensió" de les autoritats polítiques. Una argumentació burocràtica semblant fou la que li barrà el pas a la Universitat. Com si el tramet burocràtic institucional no fos un tret inherent al règim franquista (i un dels més característics).

El seu primer destí, un cop depurat, l'any 1954, fou la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, per passar l'any següent a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on fou cap de secció fins a la seva jubilació, el 1964. Dos anys després del seu reingrés, es té constància que fou ascendit a la 4ª categoria. Josep Miracle ha deixat un testimoni no pas gaire afalagador de l'activitat quotidiana que Soldevila va haver de realitzar en aquest darrer lloc de treball:

"He de confessar que veure Ferran Soldevila en el seu lloc de funcionari, en aquell ambient més aviat resclosit, em va fer una certa pena. No sé pas, ell, què hi feia. Però allò que hi feia, i que segurament ell sabia aprofitar per a la realització dels seus mòbils vocacionals, no devia passar d'allò que en podríem dir la burocràcia dels documents històrics dipositats en aquella casa. Jo hauria volgut veure'l independent, lliurement donat a la investigació. Però ell també s'havia de guanyar la vida. Ell no podia oblidar que era un funcionari de l'Estat. I tant, si no ho podia oblidar! Una vegada m'hi vaig trobar en una circumstància per mi completament inesperada: tot d'una va sonar un timbre, Soldevila s'aixecà com disparat per una molla, i oferint-me l'encaixada de comiat em va dir: A formar! I davant la meua mirada d'interrogació, em va aclarir que quan anava a l'Arxiu algun peix gros, el reglament volia que tots els funcionaris formessin en renglera a l'entrada, seguint un costum castellà que tenia molt de militar"<sup>146</sup>

---

<sup>145</sup> LPFSC 12.1.2.27. En una altra carta, datada el 20-X-1961, Carande explica com es va prendre la seva petició l'altre candidat al càrrec, a qui va trobar casualment: "El encuentro con Udina fué, desde luego, fortuito en el aeródromo. Estuvo amabilísimo y se desvivió hablando bien de Ferran Soldevila y me escuchó, en una versión escueta, mis puntos de vista acerca de usted, cuyas escasísimas ganas de suceder a D. Ernesto me constaban, así como yo creía que hubiera sido un acto feliz y una reparación oportuna poner a usted en la Dirección. Creo que se hizo cargo perfectamente de los motivos que yo podía tener al adoptar esta posición." (LPFSC 12.1.2.28).

<sup>146</sup> Mestres i amics, Barcelona, Ed. Selecta, 1985, p. 219

La contrapartida que devia tenir en una feina com aquesta era precisament el contacte directe i diari amb una documentació que, segurament, el devia proveir de les dades bàsiques per dur a terme els seus treballs historiogràfics. De tota manera, una visió més precisa de la seva feina d'arxiver en l'esmentada institució la pot donar l'estudi de les memòries anuals que ell mateix havia de redactar. Així, es pot saber que tenia encomanades, sobretot, les seccions de "Generalitat" i "Monacals", encara que van ésser moltes les activitats accidentals que va haver d'atendre, com fou, per exemple, l'elaboració del catàleg provisional dels manuscrits del centre.<sup>147</sup> També participà en aplecs com Exposición documental conmemorativa del V centenario de la muerte de Alfonso el Magnánimo (dins Estudios sobre Alfonso el Magnánimo con motivo del V centenario de su muerte. Curso de conferencias. 1959 Universitat de Barcelona, 1960) i va col.laborar en altres publicacions editades per l'entitat com Archivo de la Corona de Aragón. Guía abreviada (Madrid, 1958).

### ***13.3.2.-Retrobament nacional i projecció exterior***

La via del retrobament nacional entre els territoris catalans fou ja un fet durant els anys cinquanta. Ja s'ha parlat, per exemple, de la iniciativa que, en aquest sentit, emprengué l'Obra del Diccionari català-valencià-balear. I s'ha remarcat com la represa nacionalitzadora es féu efectiva no tan sols al Principat, sinó també --i de manera especialment significativa-- al País Valencià, a les Illes, a la Catalunya del Nord i, fins i tot, a l'Alguer.

Val a dir que aquest moviment de recuperació nacional entre el conjunt dels territoris catalans no comportava pas un tancament en relació a d'altres realitats, sinó que era la condició necessària perquè pogués existir una veritable projecció internacional col.lectiva. Igual com succeí a principis de segle, el creixement de la consciència nacional anava lligat a la necessitat d'una projecció exterior, fins al punt que aquest doble impuls pot considerar-se com una de les principals característiques de la cultura catalana contemporània.<sup>148</sup> Aquest fenomen ja va ésser remarcat per Alexandre Galí en la seva obra Història de les institucions... El seu fill Salvador sintetitzà així la conclusió del seu pare:

---

<sup>147</sup> En el fons de Chavornay es conservaven les memòries anuals de l'arxiu corresponents al 1960 i al 1962. En la darrera explica que havia iniciat un catàleg dels documents cancellerescos de Pere el Gran de caràcter internacional, pensant en una possible publicació, però que el va haver d'interrompre per d'altres imperatius més urgents.

<sup>148</sup> Vegeu, al cap. VI, "Una cultura que es vol inserir en el món intel.lectual de la seva època".

"I fent la revisió històrica s'ha trobat que el català més que catalanista és europeu o universal. I el fet d'ésser catalanista no és res més que una necessitat d'expansió que busca un punt de suport que Castella no pot donar-li".<sup>149</sup>

La idea d'A. Galí encara adquireix més força si es té en compte la precària situació cultural que suposà (i no tan sols per a la cultura catalana) el règim franquista. La sensació d'asfíxia cultural fou més viva que mai i, per això, la sortida a l'exterior (quan començà a ésser possible) es plantejà en termes de "necessitat bàsica" per a qualsevol persona amb un mínim d'inquietud intel·lectual. No cal dir que aquest era també el cas de F. Soldevila, que ja des de la seva primera joventut féu dels contactes i viatges arreu d'Europa un dels seus objectius vitals fonamentals.

#### 13.3.2.1.-El País Valencià, Mallorca i l'Alguer

Segurament empès per aquesta onada de restabliment de contactes entre la gent d'uns i altres territoris catalans, F. Soldevila realitzà al llarg de la dècada dels cinquanta estades de diferent durada a tres indrets molt significatius: el País Valencià, Mallorca i l'Alguer.<sup>150</sup>

De tots tres, per la seva durada i pel resultat fructífer que se'n derivà, cal destacar el seu sojorn en les terres valencianes, que no havia tingut ocasió de conèixer abans. Es podria dir que els anys vint havien estat els del seu contacte amb la realitat illenca (especialment amb Menorca, on hi treballà d'arxiver); el final dels anys trenta i principis dels quaranta, els del sojorn nordcatalà (forçat pel seu exili); i els cinquanta, els del seu llarg viatge per les terres valencianes. El relatiu retard de l'establiment d'un contacte directe amb la realitat valenciana és compartit amb molts d'altres membres emblemàtics de la seva generació i es pot explicar, en bona part, per les circumstàncies històriques en què va viure. Si bé fou ben conscient, als anys trenta --i ja abans--, de la unitat històrica i cultural de les terres catalanes, i arribà, aleshores, a establir connexions amb els nuclis valencianistes del moment (en aquest sentit convé recordar que incorporà F. Almela Vives com a cronista de la realitat valenciana a la "Revista de Catalunya" que dirigia) les circumstàncies adverses que seguiren --guerra i exili-- contribuïren a dificultar el coneixement directe d'aquella realitat. Així, doncs, no fou fins a la segona meitat dels cinquanta que tingué lloc la seva estada, que féu en dos períodes gairebé consecutius: un del 26-VIII-1956 al 20-X-1956 i un

---

<sup>149</sup> Citat per Jordi Galí, Alexandre Galí i el seu temps, Op. cit. p. 262.

<sup>150</sup> Féu diferents anotacions de tots tres viatges, que ara són en curs de publicació dins el vol II dels Dietaris...

altre del 11-I-1957 al 27-I-1957.<sup>151</sup> Coneixem amb força precisió els detalls del seu viatge perquè se n'ha conservat un dietari força extens on feia una crònica quotidiana. És molt possible que ell pensés convertir, en un futur, aquestes anotacions en una peça literària autònoma similar al llibre Hores angleses, que tant d'èxit va tenir quan va aparèixer, per primer cop, l'any 1938. En aquest sentit és molt reveladora una carta que envià a Rosa Leveroni, on insinua aquesta intenció:

"Recullo, com pots comprendre, abundoses impressions de tota mena: potser algun dia les desenrotllaré. Tot això m'interessa molt i, en general, em plau. Ja en parlarem un dia --o més d'un-- llargament. Ara no vull ni encetar-ho, perquè no sabia per on començar."<sup>152</sup>

El mòbil inicial sembla estar relacionat amb els treballs que aleshores duia a terme, sobre Jaume I, Pere el Gran i l'anotació de les quatre grans cròniques medievals. És possible també que la seva decisió estés influïda per un article que va aparèixer el mateix 1956 (en el número d'abril-maig-juny) a "Vida Nova", on es recollia la crítica d'un erudit suposadament de València als intel·lectuals principatins pel fet d'haver voltat mig món i no haver trepitjat mai les terres valencianes, que anava signada amb les inicials R.A.<sup>153</sup> En tot cas, la intenció de F. Soldevila sí que era molt clara: no tan sols volia conèixer bé els territoris i les gents de tot el País Valencià, sinó que també volia recórrer els arxius i veure els escenaris on es desenvolupà l'acció històrica que estudiava. D'ací que arribés a visitar gairebé tot el territori de dalt a baix.

En el dietari conservat, enmig de la crònica quotidiana, hi ha un gran nombre d'anotacions sobre la documentació que pensava que li havia d'ésser útil per a la seva recerca.<sup>154</sup> A part de la còpia de documents medievals i de referències bibliogràfiques també buidà sistemàticament algunes revistes antigues d'interès, com ara El Archivo de Roc Chabàs. Sembla que, en aquest aspecte, la seva

---

<sup>151</sup> Aquest extrem, que només vaig poder aventurar com a hipòtesi en el meu treball de doctorat, queda ratificat per una carta que adreçà a L. Nicolau d'Olwer el 8-XI-1956, que duia aquest encapçalament: "A la meva tornada, fa pocs dies, d'una llarga estada per terres de València (més de dos mesos)..." Fons Nicolau d'Olwer. Institut d'Estudis Catalans.

<sup>152</sup> Fons Rosa Leveroni. Correspondència. Carta sense data, segurament del mes de setembre. (Biblioteca de Catalunya).

<sup>153</sup> C. J. Guardiòla considera que aquesta carta motivà l'anada a València de Carles Riba (l'abril del 1957) i l'ha atribuïda a Ramon Aramon i no a Joan Fuster, com creia el propi Riba. Vegeu Cartes de Carles Riba III 1953-1959, recollides i anotades per C. J. Guardiòla, IEC-La Magrana, Barcelona, 1993, p. 334.

<sup>154</sup> Reproduït al vol II dels Dietaris... El gran gruix d'anotacions d'aquest caire (notes erudites, fragments en llatí de documents medievals, apunts bibliogràfics...), però, no ha estat publicat ja que es considerà que no s'adeia amb el caràcter popular de l'edició.

recerca fou ben prolífica i que en ocasions també fou prou plaent, com en l'anotació feta a València el 12-IX-56:

"Matí. En una sala de l'Ajuntament, corresponent a l'Arxiu. M'hi ha instal·lat l'Almela i Vives. Taula solemne davant meu, on treballo amb l'Aureum opus i els privilegis de Pere el Gran a València (...) Damunt la taula una campaneta d'argent, un tinter enorme també d'argent (...) Encara damunt la taula, una artística llàntia de petroli al capdamunt d'una esvelta columneta de jaspi i una escultureta en fusta d'un sant que beneeix i que, tot i no veure'l sinó d'esquena, em sembla Sant Vicenç. En una vitrina, més enllà, un llibre obert que després identificaré. Per les parets pintures. Ambient de calma, benestar".

En d'altres ocasions, però, la consulta arxivística li servia per descobrir realitats presents ben inquietants, com la reportà el 19-X-1956, arran de la seva visita a Alzira:

"Església de Santa Caterina. Arxiu Municipal (...) Auxiliar administrativa Elvira Villar Maonza, de Cuenca. El seu pare, secretari. L'alguzir, de Ciudad Real. Aquesta invasió 'legal' de secretaris d'Ajuntament i subalterns, fatal. El secretari s'excusava de no conèixer l'arxiu : 'Los documentos estan en valenciano y los más antiguos en lemosín. De modo que hay que saberlos y yo no hace más de dos años que estoy aquí'"

Enllà de tota ombra de desnaturalització, la riquesa dels arxius valencians era un fet indubtable que atreïa estudiosos de llocs força més allunyats que no Barcelona, com ell mateix va poder constatar:

"Museu, per segona vegada. Quan sortia de la sala d'escultura, qui em trobo? El Sr. Putzulu, arxiver de Càller. Quines casualitats! Jo ja passava de llarg, perquè no he cregut que el fos."<sup>155</sup>

Evandro Putzulu realitzava una visita similar a la seva, que feia compatible el coneixement de la ciutat amb els seus rics fons arxivístics. La sorpresa de Soldevila degué ésser doblement agradable, ja que al goig personal de trobar una persona coneguda s'hi devia afegir el plaer de comprovar que la relació cultural, àdhuc amb territoris com Sardenya, no es limitava als actes simbòlics o a les declaracions de principis, sinó que responia a una necessitat ben viva.

A part dels documents, el coneixement del territori era per a ell una necessitat de primer ordre també per al seu treball, com es pot deduir d'aquesta nota del 3-X-56, feta des del castell de Morvedre:

"Ara puc verificar les afirmacions de la Crònica de Jaume I. No veig quin pugui ésser el Puig de les Pasques, però sí els dos altres".

O en aquesta altra del 16-X-1956, feta a Cullera:

---

155 30-IX-1956,

"Tot pujant, he comprès el que diu la crònica de l'emplaçament dels fonèvolts [enginyers de guerra que llançaven pedres grosses]. Realment a poca distància del castell. No es comprèn com no el van construir més cap al cim o al cim mateix. La fonteta, ben segur. Sense algarada [escamot de cavalleria] per defensar-la, els del castell estaven perduts".

I és que per a ell, el paisatge mateix tenia un gran poder evocador, com escriví des del Puig de Santa Maria, el 2-IX-56:

"Dalt del Puig, després de refrescar-me la boca en aquesta font, que va donar de beure als defensors del Puig i al rei Jaume mateix. Tot és evocador: els tres puigs; la plana extensa i verda; l'horta, que ja devia ésser-ho en temps del Conqueridor i que ell degué contemplar amb els ulls enlluernats de tanta llum i de tanta riquesa; la mica de torratxa que resta, des d'on devia esguardar el camí ideal que havia de menar-lo a València, i que no pot ésser que no li evoqués el castell de Montsó de la seva infantesa i aquell paisatge, més aspre, però de planes temptadores..."

Certament, la descoberta del paisatge, dels pobles i ciutats i del patrimoni documental o arquitectònic ocupen la major part del seu dietari, però també la gent hi té el paper preponderant que mereix. Les persones anònimes del poble, els nens, les noies joves, els personatges singulars solen aparèixer en les parts més atractives del seu escrit. I amb elles, la seva parla, envers la qual ell manifesta un vivíssim interès. Com quan és a Manises, on escriu, el 25-IX-1956: "I el so de la parla valenciana, que segueix resistint. Més del que em creia". O quan és a Alzira, el 18-X-1956, que recull un gir inconnegut:

"Una dona simpàtica em diu que el P. Parra acostuma a venir més tard (...) 'Torni a la poqueta nit, cap allà a les 7'. Li faig repetir l'expressió. 'A la poqueta nit'. És bonic. No l'havia sentit mai a Catalunya".

Gràcies a la seva atenció pot arribar a constatar com, en ocasions, la llengua pròpia no és reconeguda com a tal, com succeeix a un grup de mainada de Lliria: "Els pregunto si parlen valencià. Tots em diuen que no, i l'estan parlant"<sup>156</sup>. Però en d'altres és motiu d'oberta complicitat, com quan és a Penyíscola, on un home li diu: "Com que vostè és català li parlaré com nosaltres".<sup>157</sup>

Al costat dels personatges anònims, també hi apareixen les figures compromeses amb el procés de recuperació nacional, amb les quals ell intenta establir contacte. En el dietari que ens ocupa no hi ha constància d'haver-se

---

156 13-X-1956.

157 12-I-1957.



relacionat amb els principals impulsors del grup Torre (X. Casp i M. Adlert)<sup>158</sup>, però sí de l'intent de veure Joan Fuster, que aleshores ja despuntava com a figura intel·lectual de primer ordre:

"Casa Joan Fuster. És a València. El pare em cerca el número de telèfon. La mare em dona conversa. Sensació de benestar. Un minúscul rajol amb el 'Déu vos guard'. Un piano. Una noia grassona i bufona. Un gran rellotge de paret"<sup>159</sup>

Malgrat les repetides temptatives per trobar-se, no pogueren fer-ho en aquella ocasió, com evidencia la correspondència que mantingueren després de la seva estada valenciana, ja que en una carta escrita al final del seu sojorn, el 26-I-1957, F. Soldevila li diu: "Està vist, amic Fuster, que no hi ha manera que ens trobem a València".<sup>160</sup>

D'altres noms apareixen en els seus escrits, com ara el del Dr. Simon Barceló, "valencianista entusiasta, al qual m'ha recomanat el Dr. Cervera" --segons explica el propi F. Soldevila-- que va organitzar, el 4-IX-1956, una trobada amb gent que podria estar interessada en un canvi d'impressions: "Havien preparat una petita reunió, on ultra el doctor, hi havia l'Almela i Vives<sup>161</sup>, en Thous<sup>162</sup> i un Sr. Abad Sala [Josep], que és el director de la sucursal que té aquí en Fèlix Millet. Vaig haver de signar dues Històries d'Espanya, la del doctor i la del Sr. Abad. La reunió fou molt agradable. Tot prenent cafè i conyac, vam parlar de moltes coses interessants. Abrandats i esperançats. Notícies: L'Artur Perucho<sup>163</sup> ha mort a Mèxic, casat per tercera vegada i finalment feliç, segons deia en una carta optimista. En Minayana<sup>164</sup> va morir a Belgrad, on era ambaixador de la República. Va demanar a la seva

---

<sup>158</sup> Joan Sales, en una carta del 25-IX-56 li recomanava de fer-ho: "suposo que haurà entrat en relació amb la colla de 'Torre' --en Casp, l'Adlert i en Fuster principalment--; si de cas no tingués les seves direccions, m'ho diu i les hi enviaria" (LPFSC 11.1.2.12).

<sup>159</sup> 16-X-1956

<sup>160</sup> Fons Joan Fuster. Facilitada per Palàcios.

<sup>161</sup> L'actuació de Francec Almela i Vives després de la guerra fou molt diferent de la de l'etapa anterior. Es decantà cap a posicions polítiques conservadores i restringí l'ús de la llengua pròpia a la poesia. Tanmateix, propicià l'organització d'una tertúlia valencianista, com ha explicat Santi Cortès, el qual ha reportat l'opinió d'Adolf Pizcueta sobre el personatge: "en una vida tan meritòria i fecunda com la seua, caldria fer prevaldre més els aspectes constructius que no pas la part negativa de la seva activitat" (València sota el règim franquista, Op. cit. p. 209.)

<sup>162</sup> Es tracta de l'escriptor i polític Maximilià Thous Llorenç (València 1900- 1957), dirigent del Partit Valencianista d'Esquerra que, després de la guerra fou, segons Santi Cortès, "un dels representants més dignes de la resistència cultural valencianista" (Vegeu València ..., Op. cit. p. 192.)

<sup>163</sup> L'escriptor i polític Artur Perucho i Badia (Borriana, Plana Baixa 1902 - Mèxic 1956), que fou durant la guerra director de "Trellall", òrgan del Partit Socialista Unificat de Catalunya.

<sup>164</sup> Frederic Minyana, que es destacà també com a escriptor i poeta.

dona que l'enterressin de cara al mar --de cara a València, que enyorava immensament. Moltes més anècdotes".

En el dietari no consta que es veiés amb un dels seus deixebles, Miquel Terradell, aleshores professor a la Universitat de València, però aquest darrer ha deixat un testimoni escrit on diu que va tenir el "gran honor" de passejar per València F. Soldevila i C. Riba, en la seva primera estada a la ciutat.<sup>165</sup> De les paraules de Terradell no cal deduir que aquesta passejada fos feta conjuntament pels dos escriptors. L'anada de Riba a València fou molt més breu --quatre dies-- i posterior, l'abril del 1957, motivada explícitament per la intenció d'establir contacte amb la intel·lectualitat valenciana d'una manera més oficial, amb parlaments, lectura de poemes i recepció a Lo Rat Penat.<sup>166</sup> En tot cas, una i altra, eren exponents ben clars de la voluntat de retrobament entre els intel·lectuals dels dos grans nuclis del nord i del sud.

També gràcies a un altre dietari de mitjans de la dècada dels cinquanta (molt breu, a penes unes poques pàgines escrites) sabem que en aquells moments va fer un viatge a Mallorca i que aquest fou la segona visita que féu a l'illa.<sup>167</sup> Pel que diu en el seu escrit, sembla ésser que el primer devia haver-lo fet força anys abans, ja que quan parla de la Seu mallorquina afirma que "no tenia record que fos tan gran".<sup>168</sup> El mòbil, en aquesta darrera ocasió, fou la celebració del IV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó celebrat a Palma a finals de setembre i principis d'octubre del 1955, durant el qual ell presentà el seu estudi Zurita i el compromís de Casp. El desenvolupament de la trobada científica, però, no hi és reportat i tan sols s'hi fa una petita referència al final: "Intervenció per recollir dues al·lusions nominals que el Dr. Vicens fa en la seva ponència.<sup>169</sup> La primera relativa a les causes de la decadència. L'altra al judici sobre les conseqüències de la política del Magnànim".<sup>170</sup>

Allò que domina en el seu text és la descripció del que veu: paisatges i gent; cosa que el porta a fer aquesta consideració: "Paisatge mediterrani. Agafeu un calabrès, un sard, un sicilià, un mallorquí, un català i ons sou?".<sup>171</sup> El seu interès per la gent el fa extensiu també als desapareguts fa temps, a les figures

---

<sup>165</sup> Citat a C. J. Guardiola, Op. cit. p. 350.

<sup>166</sup> Vegeu Op. cit., p. 350, on C. J. Guardiola reporta l'activitat realitzada durant aquell viatge i una irònica i desenfada relació de Joan Fuster sobre el fet, adreçada a l'Albert Manent.

<sup>167</sup> La ruta de les Illes, dins vol II Dietaris de l'exili...

<sup>168</sup> 24-IX-1955.

<sup>169</sup> Es tractava de Evolución de la economía catalana durante la primera mitad del s. XV.

<sup>170</sup> 4-X-1955.

<sup>171</sup> 28-IX-1955.

històriques, sobretot si són historiadors i literats (i a la imatge que d'ells es té en èpoques posteriors), com es fa palès en aquesta reflexió que li despeta la contemplació d'una peça escultòrica del gran historiador Josep M. Quadrado: "Bust de Quadrado, Per què tan vell? Per ventura no ha estat jove? O en edat viril? I no hi ha produït el millor de la seva obra? I ara aquí mig geperut, amb un nas com d'alcohòlic... Recordo un retrat seu, com de 35 o 40 anys, fi, elegant, que em reecordava l'Estanislau Duran Reynals. Perquè no va inspirar-s'hi l'escultor? És com el cas Rubió i Ors... Però, en fi, aquí està, en aquesta placeta gentil, dalt de la columna, entre verdor i flors, arran de la Seu i del mar. Està bé."<sup>172</sup>

Al llarg dels anys cinquanta, F. Soldevila va poder fer diferents estades a l'Alguer, cosa que va constituir la base del restabliment del vincle amb aquesta petita comunitat catalanoparlant de l'illa de Sardenya, que es concretà de manera institucional l'agost del 1960, amb l'arribada d'una nodrida representació de gent d'arreu dels Països Catalans (uns cent cinquanta) que foren rebuts de manera entusiasta per les autoritats de la població i per una gernació impensada.<sup>173</sup> El primer viatge de F. Soldevila sembla ésser que fou el 1953, amb motiu de la celebració del cinquè Congrés Internacional d'Estudis Sards de Càller, on llegí Una nota su Giovanni I d'Aragona e la Sardegna. Dos anys després, el 1955, assistí a la sisena edició d'aquesta trobada, on presentà la comunicació Sardegna nella Cronaca di Pietro il Ceremonioso. La tercera estada la féu a finals el 1957, amb motiu del sisè Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, que celebrà alguna de les seves sessions al mateix Alguer i en el qual presentà Alguns aspectes de la política econòmica de Pere el Gran. D'aquest tercer sojorn s'han conservat unes notes escadusseres, que evidencien com el lligam amical amb algueresos significatius era ja molt sòlid.<sup>174</sup> Ell mateix explica que, acabat el congrés, es va posar malalat i el van haver d'atendre:

"A l'Alguer, tot sol, l'endemà de la clausura del Congrés. I al llit, amb la grip. Els congressistes són lluny. Però aquí hi ha els algueresos: el general Catardi, el poeta Bal.lero, i ahir Anna Rita Sanna i l'altres que s'interessen per mi i em cuiden i em resolen els problemes que crea la meva situació. El mal és la incertitud de quan podré partir".<sup>175</sup>

---

<sup>172</sup> 24-IX-1955.

<sup>173</sup> Una crònica minuciosa del fet, amb nombroses fotografies i una història molt completa de les relacions entre l'Alguer i la resta de Països Catalans és a Retrobament de l'Alguer, dins "Tramontane", Perpinyà, gener-abril 1961, 168 ps.

<sup>174</sup> Incloses dins el vol II dels Dietaris de l'exili...

<sup>175</sup> Dietaris...

Pocs dies després va poder embarcar-se en un viatge de retorn. L'experiència serví per poder estrènyer els vïncles amicals, que s'havien conservat gràcies a la nombrosa correspondència que encara es conserva en el fons personal soldevilià.<sup>176</sup> La més abundant és amb Anna Rita Sanna, a qui va conèixer ja en el primer viatge i que fou la que li féu entrar en contacte amb el poeta Antoni Bal.lero de Càndia, per al qual F. Soldevila realitzà el prefaci del llibre Vida, editat a Barcelona el mateix 1957. També és molt significativa la que va mantenir amb Rafael Catardi, sobretot per la dimensió del personatge, ja que fou el fundador del Centre d'Estudis Algueresos i un dels principals responsables de la continuïtat de la relació amb la resta de Països Catalans. I encara cal esmentar un darrer nom, el de l'historiador Antoni Simon Mossa, de qui es conserven algunes cartes i del qual n'existeix una extensa semblança feta per Josep Pla en un dels seus "homenots".<sup>177</sup> Gràcies a aquest escrit planià sabem també l'opinió que A. Simon Mossa tenia de l'obra cabdal de Soldevila, la Història de Catalunya:

"Conec aquesta 'Història'. És excel.lent. Només té un defecte: és massa diríem telegràfica, massa esquemàtica. Però els esquemes són objectius, en cap moment no són apassionats ni barroers. La presència dels catalans a Sardenya fou en realitat la continuació de la història de l'illa".<sup>178</sup>

Encara hi ha constància d'una darrera estada de F. Soldevila a la població algueresa, arran dels Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats l'any 1961, que ell tingué l'ocasió de presidir. En aquella ocasió féu un balanç de tots els seus viatges:

"Per quarta vegada he trepitjat la terra estimada de l'Alguer. Tres vegades, Congressos Internacionals d'Història --d'Estudis Sards i d'Història de la Corona d'Aragó--, m'havien dut a Sardenya. En finir el primer a Càller, vaig venir-me'n cap a l'Alguer. Viatger anònim, venia de Sàsser (...) Conservo encara notes de tot això: "Introducció a l'Alguer", podria titular-les. La segona i tercera vegada que vaig venir a l'Alguer vaig iniciar el contacte amb els escriptors i erudits algueresos. Alguna cosa n'he dit en el prefaci del llibre Vida del poeta Bal.lero. Els congressistes en pes ens havíem traslladat totes dues vegades de Càller a l'Alguer per celebrar-hi algun acte dels Congressos. Jo ja no era el viatger anònim. M'escaigué de parlar al final del gran sopar ofert per l'Ajuntament a la Torre de l'Esperó i m'escaigué de presidir la sessió memorable del VIè Congrès d'Història de la Corona d'Aragó. Si la Història, amb els seus Congressos, m'ha dut tres vegades a Sardenya i, en conseqüència, a l'Alguer (perquè no fóra concebible per a un català de visitar Sardenya i no visitar l'Alguer), ara no és la Història, qui m'ha portat, sinó la Poesia".<sup>179</sup>

---

176 Actualment al l'Arxiu Nacional de Catalunya.

177 Obra completa, vol 29, Homenots. Quarta sèrie, Ed. Destino, Barcelona, 1975, 1ª ed.

178 Op. cit. p. 414.

179 Jocs Florals de la Llengua Catalana (L'Alguer, 1961), Mèxic, 1963.

La relació amb l'Alguer fou, doncs, una constant i es mantingué sempre en un to marcadament entusiasta. Encara en un dels seus darrers llibres Què cal saber de Catalunya (1968) parla extensament de la realitat lingüística algueresa i fa una petita història dels contactes entre aquesta població i les terres catalanes occidentals, especialment de l'establiment de les relacions culturals modernes iniciades el 1886 per l'Eduard Toda (que fou destinat com a cònsul espanyol a Càller) i de la represa dels anys cinquanta, de la qual ell mateix n'era un dels protagonistes.<sup>180</sup>

#### 13.3.2.2.-La connexió internacional

Els primers temps el franquisme foren els dels anys de l'autarquia i d'un aïllament internacional que es va veure aguditzat per la circumstància de la segona gran guerra mundial. Acabat el conflicte mundial i iniciada una fase de liquidació del període autàrquic, la possibilitat de sortir a l'exterior fou cada cop menys excepcional, encara que sempre existiren restriccions i un fort control governamental. La represa de les reunions acadèmiques i erudites de caire internacional que la guerra havia impossibilitat començà a ésser una realitat ja a finals de la dècada dels quaranta. Així, F. Soldevila, en qualitat de membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, va poder assistir el 1949, al Congrés de la França Mediterrània celebrat a Montpeller. Aquest fou l'inici de tot un seguit de múltiples viatges que es multiplicaren al llarg de la dècada i que el dugueren a diferents indrets d'Europa, cosa que li possibilità establir contacte amb personalitats i centres universitaris i erudits --sobretot-- francesos, occitans, britànics, sards i itàlics. En una carta a Josep Carner del 14-X-1957, ell mateix féu un balanç de la seva activitat viatgera:

"Em pregunteu si tinc via expedita per als desplaçaments , i us hagi de dir que, d'uns quants anys ençà (des del 49, em sembla) he circulat bastant -- Congressos i conferències: Sicília, Sardenya (dues vegades i ara pel desembre hi celebrarem el VI Congrés d'Història de la Corona d'Aragó), Anglaterra...".<sup>181</sup>

Gràcies a això, va poder establir una mena de xarxa de relacions que era utilitzada no tan sols per ell sinó per tota la resistència antifranquista per donar a conèixer la realitat cultural i històrica catalana. No cal dir que aquesta feina difusora no tan sols era negligida per les autoritats del règim, sinó que era una realitat que es volia ocultar.

---

<sup>180</sup> Club Editor, Barcelona, 1968, ps. 35-39.

<sup>181</sup> Fons Josep Carner. Biblioteca de Catalunya

A principis de la dècada, el 1951, participà al VIII Congrés d'Estudis Bizantins de Palerm (on presentà la comunicació Le voyage de Marie de Brienne, Impératrice de Constantinoble, en Espagne) i a la I Reunió Internacional d'Estudis Mediterranis celebrada a Palerm (on llegí la comunicació La politique de l'infant Pierre et l'unité méditerranéenne i fou elegit membre de l'Acadèmia de la Mediterrània, constituïda aleshores).<sup>182</sup> El mateix any 1951 fou delegat per la SCEH a la reunió que tingué lloc a Madrid per a la reconstitució del Comitè Espanyol de Ciències Històriques adherit al Comitè internacional CICH. L'any anterior, el 1950, havia tingut lloc el novè Congrés d'aquesta entitat internacional, que havia suposat la represa de les seves activitats, d'ençà de la guerra europea. La missió de Soldevila en la reunió de Madrid era la d'aconseguir una representació digna de les institucions catalanes, puix que l'IEC havia estat una de les entitats fundadores del Comitè Internacional de Ciències Històriques, el 1926, i havia possibilitat la representació de les institucions espanyoles en cedir un dels seus representants a l'Acadèmia de la Història de Madrid. Finalment, reeixí en el seu propòsit, tal i com ell mateix explicà en el seu report sobre la reunió.<sup>183</sup> En anys posteriors, assistí al Segon Congrés d'Estudis Mediterranis --celebrat a Barcelona el 1953 <sup>184</sup>-- i, sobretot, a diferents edicions del Congrés Internacional d'Estudis Sards de Càller. Així, el 1953, anà a la cinquena edició d'aquesta darrera trobada, on llegí la comunicació Una nota su Giovanni I d'Aragona e la Sardegna i fou nomenat membre de la Diputació d'Història Pàtria per a Sardenya i membre del Centro

---

<sup>182</sup> Vegeu la seva pròpia ressenya sobre la trobada en l'"Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans" 1952, ps. 65-66

Segons consta en l'Elenco nominativo degli Accademici ordinari, datat a Palerm el 1952, ell era l'únic acadèmic de Spagna (LPFSC 11.1.5.7.).

<sup>183</sup> Vegeu "Anuari de l'IEC" 1952, ps. 63-65.

En la seva crònica, detalla la composició de la Junta, proposada per Jaume Vicenç Vives en nom del Comitè organitzador i que fou aprovada per unanimitat:

"President: Duc d'Alba; Vice-presidents: Sra. Mercedes Gaibrois de Ballesteros, F. X. Sánchez Cantón i R. d'Abadal i de Vinyals; Secretari: A. Rumeu d'Armas; Vice-secretari: L. Vázquez de Parga; Tresorer: A. Ferrari Nuñez; Vocals: Antonio de la Torre, E. Garcia Gómez, J. E. Martínez i Ferrando, R. Carande Thovar, J. Beneyto Pérez, J. Rubió i Balaguer; C. Pérez Bustamante, Josep Vives, J. Guillén Tato, J. Vicens i Vives, Ll. Pericot i Garcia, M. Ballesteros Gaibrois, J. M. Millàs i Vallicrosa, P. Angel Custodio Vega i José M. Lacarra". També va proposar la Comissió organitzadora, i també fou unànimement aprovat, un Comitè d'honor format pels senyors Ramón Menéndez Pidal, Josep Puig i Cadafalch i Manuel Gómez Moreno.

<sup>184</sup> En aquella ocasió, el "Centro Studi e scambi internazionali" de l'esmentat congrés, obrí una delegació a Barcelona. En una carta que un dels organitzadors, Armando Troni adreçà a F. Soldevila el 7-VIII-1953 li demanava una especial reserva sobre el fet: "la manifestazione non deve avere quindi carattere di ufficialità" (LPFSC)

Int. di Studi Sardi; i el 1955, participà en la sisena edició, on presentà la comunicació Sardegna nella Cronaca di Pietro il Ceremonioso.

Els Congressos d'Història de la Corona d'Aragó foren un altre dels fòrums erudits en els quals F. Soldevila participà de manera activa i continuada, ja que fou membre de la seva comissió executiva durant el període 1952-1962. Iniciades el 1908, aquestes convencions s'interrompiren el 1923, després de la celebració del tercer congrés. Se'n convocà una quarta edició a Palma que no s'arribà a celebrar fins després d'haver realitzat el cinquè, reunit l'octubre del 1952 a Saragossa.<sup>185</sup> Aquest darrer congrés celebrat a la capital aragonesa, de fet, és el que marcà la represa de les sessions en el període posterior a la guerra i fou dedicat a Ferran el Catòlic i la seva època. El mateix Soldevila s'encarregà d'explicar les bases i la significació de la trobada en la seva "Carta de Barcelona" publicada en el "Bulletin of Spanish Studies"<sup>186</sup>. En el seu escrit, destaca especialment el fet que "si en les sessions oficials la llengua oficial serà l'espanyola, les comunicacions i memòries podran ésser redactades en la llengua vernàcula del comunicant; i les intervencions dels congressistes podran ésser fetes, no sols en francès i en italià, sinó també en català". Gràcies a això, ell va poder exposar el seu treball sobre El document de fundació del Consell Suprem d'Aragó, amb la qual cosa va poder evidenciar, en una reunió internacional, la vàlua del català com a idioma científic. La bona acollida que tingué el seu treball li va suposar la seva designació com a membre d'honor de la Institució Ferran el Catòlic, depenent del CSIC.

Seria d'un gran interès l'estudi sobre l'evolució de la consideració oficial del català i l'ús que en van fer els assistents a aquestes trobades. No tan sols de cara a valorar el grau d'independència o tolerància que existia en l'àmbit científic en comparació a la política restrictiva general que el règim franquista aplicava, sinó també per tal de veure l'ús que en van fer els mateixos historiadors catalans. Cal tenir present que la utilització del català hi fou bastant restringida, àdhuc entre els rengles dels mateixos historiadors autòctons. En aquest fenomen hi devia tenir molt a veure l'elevat grau de diglòssia cultural que patien alguns dels nostres professionals, però també hi devia tenir una gran influència les reticències envers l'ús del català mostrades per les autoritats organitzadores i per una bona part dels historiadors espanyols assistents. Ben representatiu d'això darrer és una carta de F. Soldevila adreçada a Antonio de la Torre on li dóna tota mena d'explicacions sobre el perquè de l'ús que va fer

---

<sup>185</sup> Pel que fa al Congrés de Palma, celebrat finalment el 1955 (i que va mantenir la numeració de IV Congrés perquè s'havia convocat abans del realitzat el 1952 a Saragossa), ja ens hi hem referit a l'apartat anterior: "País Valencià, Mallorca i l'Alguer"

<sup>186</sup> Vol XXVIII (1951), ps. 203-205.

del català en cada moment durant el VIè Congrés, celebrat a Sardenya el 1957.<sup>187</sup> El fet mateix d'haver de donar explicacions sobre el cas, diu molt de les reticències que despertava la qüestió. Un altre factor que devia pesar molt era el fet que aleshores no era considerat un idioma adequat per poder-se promocionar acadèmicament.<sup>188</sup> La presentació de comunicacions en català sovint era vist gairebé com una excentricitat, que es tolerava però no es valorava. El tema de la llengua tornà a tenir un protagonisme molt especial en el VII Congrés celebrat a Barcelona el 1962 --on ell presentà l'extensa ponència Zurita com a historiador--, ja que es volgué aprofitar la circumstància del lloc on es realitzava per tal de donar al català veritable rang de llengua oficial i d'idioma de cultura.

El seu contacte amb el món acadèmic italià es veié especialment reforçat per la seva assistència periòdica a diferents congressos que s'organitzaven en col.laboració amb entitats catalanes, fonamentalment l'IEC. Per tant, la seva relació amb els historiadors italians, sards i napolitans ultrapassà el vincle estrictament personal i esdevingué institucionalitzada per la seva pertinença a instàncies acadèmiques com l'Acadèmia del Mediterrani o el Centre Internacional d'Estudis Sards. Amb tot, fou la seva vinculació amical amb destacats historiadors la que assegurà la continuïtat dels lligams. Entre d'altres, cal citar Alberto Boscolo i Francesco Loddo-Canepa (de la Universitat de Càller), Ettore Li Gotti (del Centro di Studi Filologici e linguistici siciliani), Szeferno Markus (de la Universitat de Palerm), l'alguerès Antoni Era (de la Universitat de Sàsser), Antonio Petino (de l'Instituto di Storia Economica de la Universitat de Catània), Salvatore Bataglia (de la Universitat de Nàpols) o Federico Melis (de l'Instituto di Storia Economica de la Universitat de Pisa).<sup>189</sup>

També fou especialment intensa la seva relació amb historiadors i centres erudits d'Occitània, com ho palesa, sobretot, el seu nomenament com a doctor "honoris causa" per la Universitat de Montpeller l'any 1964.<sup>190</sup>

Una consideració especial mereix la seva connexió amb les universitats britàniques. El seu principal interlocutor a Anglaterra fou Josep M. Batista i

---

<sup>187</sup> Reproduïda en l'annex del llibre de R. Montoriol, Ferran Soldevila..., Op. cit.

<sup>188</sup> Jaume Vicenç Vives, per exemple, feia sempre les seves ponències en castellà.

<sup>189</sup> En el fons de Chavornay existia una molt notable quantitat de correspondència amb els historiadors italians.(LPFSC 11.1.5.) Pel que fa a les relacions, en general, entre els historiadors d'un i altre país, vegeu Il contributo italiano agli studi catalani 1945-1979 dins Atti dei convegni dell'associazione italiana di studi catalani Cosenza, Ed. Lerici, 1981. I, més recentment, Anna M. Annichiarico e Giuseppe Gilli, Breve rassegna delle attività dell'Aisc e sullo stato della catalanistica in Italia, dins "Llengua & Literatura" núm 5 1992-1993 (Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'IEC).

<sup>190</sup> Vegeu "Activitat civico-política i acadèmica" (cap. XV).



Roca, instal·lat a Cambridge, amb qui mantingué una estreta relació i amb qui arribà a determinar uns criteris d'actuació ben concrets per tal de donar a conèixer la realitat catalana. En una carta del 20-IX-1952 que Batista i Roca li envià a ell i a d'altres intel·lectuals de l'"interior" es deia:

"El petit nucli de catalans residents a Anglaterra, admirant l'educació, la vida social i el sentit polític d'aquest país, tan semblant al nostre per l'esperit comercial, l'individualisme i les tradicions democràtiques, creiem que una estada a Anglaterra pot ésser altament profitosa per a molts joves i noies catalans. Un corrent vers Anglaterra ja existeix. Cal sols ajudar-lo i endegar-lo. Això és el que ens oferim a fer".<sup>191</sup>

En aquest propòsit, Soldevila hi va poder jugar un paper destacat, ja que el fet d'haver estat lector a Liverpool de literatures hispàniques li possibilità de recomanar determinades persones perquè poguessin accedir a aquella plaça. En el seu fons de Chavornay hi figuraven els esborranys de la seva carta de recomanació de Jordi Rubió i Lois, de l'any 1952, i la de Josep Fontana, del març del 1956.<sup>192</sup> Aquesta via arribà a funcionar bastant bé i fou una de les bases en què s'assentaren les relacions anglo-catalanes, afermades d'ençà del 1954 amb la creació de l'Anglo-Catalan Society. El vincle també actuà en sentit invers i, d'aquesta manera, John H. Elliott va poder venir a Barcelona.<sup>193</sup>

Aquesta intensa relació amb les universitats angleses culminà amb la seva visita a diferents centres durant el febrer del 1955, durant la qual donà diverses conferències i va poder refermar els vincles personals ja existents i fer-ne de nous. Es coneix el programa previst ja que consta en un document conservat a Chavornay i que duu per encapçalament VISIT OF DR. SOLDEVILA:

Sunday, Feb. 20	London-Newcastle	
Monday, Feb. 21	Lecture at Newcastle (2. p.m.)	
Tuesday, Feb. 22	Lecture at Sheffield (4,30)	
Wednesday, Feb. 23	Lecture at Hispanic Council, London	(6.p.m.)
Thursday, Feb. 24	Lecture at Nottingham (4.15)	
Friday, Feb. 25	Lecture at Liverpool (9.p.m.)	
Saturday, Feb. 26	Liverpool	
Sunday, Feb. 27	Liverpool	
Monday, Feb. 28	Lecture at Liverpool ( )	
Tuesday, March 1	Lecture at Leeds (10.a.m.)	
Wednesday, March 2	Lecture at I. de Espana (6.p.m.)	<sup>194</sup>

---

<sup>191</sup> LPFSC 10.1.3.8.

<sup>192</sup> La de Rubió i Lois és a LPFSC 10.1.3.12. i la de Fontana és a LPFSC 11.1.2.13. Es conserva també la carta d'agraïment que Rubió i Lois li envià el 25-X-1952 (LPFSC 10.1.3.13).

<sup>193</sup> Sobre la vinguda d'Elliott i la seva vinculació amb F. Soldevila, vegeu el cap. XIV, apartat "Innovació i expansió historiogràfica"

<sup>194</sup> LPFSC 11.1.1.12.

És molt possible que aquesta programació es modifiqués, sobretot al final, ja que J.M. Batista i Roca li proposà que allargués uns dies la seva estada per poder fer una visita a Cambridge, que ja li tenia preparada. La importància d'aquests contactes per tal de poder guanyar adeptes en la defensa de la "causa catalana" és remarcat per J.M. Batista i Roca en la carta que el 20-II-1955 li envià a la seva arribada a Newcastle:

"Jo no voldria capgirar-te el programa, però sí q. desitjaria fer-lo concordar amb el q't tenim preparat ací. No s'esdevé pas cada dia q. tu puguis sortir de la gàbia ni nosaltres tenir un hoste a Cambridge q. faci fer un bon paper a la cultura catalana. A més, com ja t'indicava, hi ha coses q. depenen de la teva visita, com p. ex. guanyar el Prof. Wilson, el nou cap del Departament d'Espanyol de Cambridge a la nostra causa. D'altra banda, cal veure també el Prof. Trend, q. és el millor amic nostre (...) A més de la reunió a Girton College de q. t'havia parlat, ara he fixat ja la dels estudiants d'història medieval i de català (...) Ja veig q. això vol dir q. no podràs marxar la data q. volies. Però pots sortir de Cambridge el diumenge dia 6 al vespre, ésser a París l'endemà i arribar a Barcelona el dimecres o dijous (dies 9 o 10). No és pas cap retard important. El q. costa és sortir, cal treure tot el rendiment possible de la sortida, i si després hom arriba dos o tres dies més tard...sorry, però no té importància. El que després et recarà serà no haver fet una sortida més llarga".<sup>195</sup>

Al final de la seva missiva, Batista i Roca es refereix a Soldevila com a "ambaixador de la cultura catalana". I en certa mesura, aquesta devia ésser la condició que li era atribuïda per les mateixes autoritats universitàries. No ha de sobtar, per tant, que el tema central de les xerrades que féu se centrés en les relacions entre Anglaterra i Catalunya a través de la història, en un intent de demostrar l'existència d'una "aproximació anglo-catalana" en el joc polític europeu, "menys espectacular que les aliances franco-castellana i anglo-portuguesa, però en certa manera equivalent", segons les seves paraules. Ell mateix s'encarregà de fer una crònica de les sessions científiques que efectuà durant la seva estada a la Gran Bretanya, en l'article Notes sobre temes anglo-catalans publicat en el "Butlletin of Hispanic Studies".<sup>196</sup> En aquest escrit assenyalà que els principals nuclis temàtics tractats foren tres: "Les relacions entre Anglaterra i la Corona d'Aragó durant l'Edat Mitjana" (des dels inicis del segle XII fins al s. XV), "La lluita per l'hegemonia a la Mediterrània occidental en el segle XIII" (on analitzà la constitució de l'imperi mediterrani català) i "Les relacions d'Anglaterra i Catalunya en els temps moderns" --centrades, sobretot, en la guerra de Successió a la corona d'Espanya.<sup>197</sup>

---

<sup>195</sup> LPFSC 11.1.1.12.

<sup>196</sup> Vol XXXIII, 1956, ps. 87-92.

<sup>197</sup> A Chavornay existien diferents documents que podien ésser els textos d'algunes de les conferències donades. L'únic que era íntegre era un manuscrit de 34 ps. que duia per títol

Si fins ací ens hem referit als contactes directes que ell establí sobretot amb centres estrangers i en trobades de caire internacional, caldria també fer una mínima referència, forçosament breu, als seus contactes de caire indirecte amb alguns dels historiadors més prestigiosos i significatius de l'Europa de l'època. En algun cas es pot parlar de l'existència d'una certa correspondència (com amb Barraclough), però en la majoria d'ocasions cal parlar simplement d'un coneixement merament bibliogràfic (que ha de servir-nos d'orientació per saber quin seguiment féu dels grans canvis historiogràfics produïts d'ençà de la segona gran guerra mundial). Pel que fa a Geoffrey Barraclough, cal dir que tots dos es van intercanviar cartes i publicacions durant la segona meitat de la dècada, segurament per l'interès que l'historiador anglès manifestà per les relacions anglo-catalanes medievals. La primera lletra conservada és del 28-III-1955 i la darrera, de finals del 1959; entremig només hi ha una altra carta més, sense data.<sup>198</sup> Reproduïm precisament aquesta darrera, tramesa per G. Barraclough a F. Soldevila, perquè dóna una idea força precisa del tracte que ambdós mantenien:

"J'ai très mauvaise conscience à votre égard --et avec raison. J'aurais dû vous écrire bien auparavant; je vous implore de m'excuser. J'étais dans un tel embarras à cause du déménagement de Liverpool à cet endroit, ou j'ai pris la succession de M. Toynbee.<sup>199</sup> Votre troisième volume, que vous avez eu la gentillesse de m'envoyer, m'a plu même plus que les deux précédents, étant donné que vous êtes maintenant arrivé à une étape plus significative dans la carrière de votre héros.<sup>200</sup> Je travaille en ce moment à un beau volume de facsimilés, dont j'espère vous envoyer un exemplaire au cours du nouvel an".<sup>201</sup>

Una anàlisi detallada del coneixement bibliogràfic que F. Soldevila tenia de les aportacions fetes per les grans figures de la historiografia del moment seria molt llarg i desbordaria els límits d'aquest apartat. Sí que val la pena, però, reportar ací el seguiment que féu d'una de les figures més emblemàtiques de la

---

Anglaterra i Catalunya (LPFSC 4.1.3.), centrat sobretot en les relacions existents durant el període modern i que vaig poder publicar amb el títol Anglaterra i Catalunya. Les relacions anglo-catalanes durant la Guerra de Successió a "Manuscrits (núm 13, gener 1995, ps. 13-27). Hi havia també un text mecanografiat sobre les relacions medievals catalano-angleses del qual només se'n conservaven 3 pàgines (LPFSC 4.1.5.) i un seguit d'apunts manuscrits --4 fulls en total-- de Relacions angleses i catalanes en temps moderns, La lutte per l'hégémonie dans la Méd. occ. i Pedro el grande y Eduardo I.

<sup>198</sup> Per les referències que es fan en les tres cartes conservades, es pot afirmar que n'hi devia haver d'altres. Així mateix, en el fons de Chavornay hi havia una lletra de Colin E. Franklin amb l'esmentat G. Barraclough, del 18-II-1955 (LPFSC 11.1.1.150.).

<sup>199</sup> Es refereix al seu trasllat al Royal Institute of International Affairs, de Londres.

<sup>200</sup> Parla del tercer volum de Pere el Gran, editat el 1956.

<sup>201</sup> LPFSC 10.1.6.3.

És l'única carta de les conservades escrita en francès, la resta ho són en anglès.

renovació historiogràfica d'aleshores, Fernand Braudel, per tal d'evidenciar l'interès i l'atenció que li mereixien els progressos generals de la disciplina.<sup>202</sup> En un escrit del 1964, el titlla de "pontífex màxim de la renovació historiogràfica de la nostra època", per tal d'assenyalar que Braudel no compartia la "tendència actual de certes escoles històriques a subvalorar la transcendència de l'aportació individual".<sup>203</sup> En un sentit similar també s'hi referí en l'entrevista que li féu Baltasar Porcel l'any 1967:

"I observeu que, en el fons, les figures cabdals de la història econòmica, en enfrontar-se amb un període, no deixen de banda la història que en diuen événementielle. He pogut constatar que F. Braudel, un dels cap de brot, en la seva obra fonamental La Méditerranée et le monde méditerranéen a l'époque de Philippe II, dedica més pàgines a la història esdevenimental que no a la història econòmica pròpiament dita"

La referència a Braudel li servia per tal de defensar la seva concepció històrica globalitzadora. Així mateix, també incorporà algunes tesis braudelianes en la segona edició de la seva Història de Catalunya, especialment pel que fa referència al paper que Barcelona jugà en la ruta imperial del diner procedent d'Amèrica.<sup>204</sup> Tot això, no treu, però, que li pogués fer crítiques de fons, encara que no n'existeixi una constància documental, sobretot per la poca consideració que Braudel féu envers els territoris catalans en la seva obra.

### **13.3.3.-Producció poètica i represa teatral**

L'activitat soldeviliana, més pròpiament de "creació literària", dels anys quaranta fou, en bona part, una continuació de la seva producció d'exili, que durant aquella dècada va poder sorgir, en part, a la llum.<sup>205</sup> Així, les Faules foren publicades en edició de bibliòfil (1946) i en edició popular el 1948, i el gruix de la seva poesia fou recollida en el llibre La ruta invisible (1949), que va

---

<sup>202</sup> Sobre Braudel existeix una abundant bibliogràfica. A la dècada dels noranta han aparegut dos estudis monogràfics molt extensos: el de Guiliana Gemelli, Fernand Braudel e l'Europa universale, Marsilio editore, Venècia, 1990 (versió francesa, corregida i ampliada: Fernand Braudel, Éditions Odile Jacob, París, 1995); i el de Pierre Daix, Braudel (Flammarion, París, 1995), concebut com a una biografia pròpiament dita. D'entre els nombrosos articles apareguts en commemoració, el 1995, dels deu anys de la seva mort, vegeu el dossier realitzat per la revista "Manuscrits" La historiografia francesa i Braudel (núm 14, gener de 1996, ps. 117-190).

<sup>203</sup> Marañón historiador, dins Cataluña al doctor Marañón. In memoriam, Dip. Provincial de Barcelona, 1964.

<sup>204</sup> Vegeu, ps. 932 i 933.

<sup>205</sup> De la seva producció d'exili i de la dècada dels quaranta que no s'arribà a editar en vida d'ell, destaquen la novel·la El cavaller Despalau (encara inèdita) i els Dietaris de l'exili i del retorn, començats a publicar el 1995.

merèixer molt bones crítiques durant la dècada següent. També les possibilitats d'editar en català, permeteren la recuperació d'Hores angleses (1947), que, malgrat no tenir gaire èxit de vendes, sí que va tenir una notable repercussió entre les elits literàries del moment. Així, rebé la felicitació de Joan Triadú i la BBC britànica va donar-ne alguns fragments en una de les seves emissions en llengua catalana.<sup>206</sup> Fins i tot al llarg d'aquella dècada rebé algun premi literari, com ara el dels Jocs Floral de Torelló, del 1948, pel seu poema Mimosa.<sup>207</sup>

Durant els cinquanta, va poder continuar la seva activitat poètica, però destacà públicament pel seu retorn a l'escena teatral. La continuïtat poètica dels cinquantes no transcendí al gran públic i cada cop es féu més i més escadussera, fins arribar al desencís dels seixanta, quan renuncià explícitament a persistir en aquest àmbit literari.<sup>208</sup> En l'entrevista a Baltasar Porcel, del 1967, repetidament al·ludida, quan se li preguntà si havia abandonat la dedicació poètica, ell respongué:  
"Potser seria més exacte de dir que ella m'ha deixat a mi, en el sentit que els camins que segueix cada dia em semblen més allunyats".

Tanmateix, als cinquanta, encara mantingué un cert prestigi com a poeta, gràcies a les crítiques favorables que havia rebut el seu darrer llibre, La ruta invisible, publicat l'any 1949. Així, Jaume Bofill i Ferro en una carta del 17-VI-1951, considerà aquest poemari més important que L'Hostal de l'amor (que fou el seu principal èxit teatral):  
"és un excel·lent volumet de poemes molt digne d'ésser pres en consideració en el panorama de la poesia catalana actual, molt per damunt del nivell mig d'aquesta, és a dir un món poètic d'un pudor(?) i una delicadesa d'expressió que no mereix la preterició de què veig que ha estat objecte en la Antologia darrerament publicada; interessant aquesta, és cert, però no massa ben informada i ben poc equànime".<sup>209</sup>

L'antologia a la qual es refereix Bofill i Ferro és la que publicà Joan Triadú el 1951 amb el títol Antologia de la poesia catalana 1900-1950.<sup>210</sup> Triadú, que era

---

<sup>206</sup> Ell mateix registrà els dos fets als seus Dietaris de l'exili i del retorn, el 30-IV-1947 i el 24-III-1948, respectivament. Joan Triadú, en féu una recensió crítica molt favorable --sense signar-- a la revista "Ariel" (núm 12, set-oct. 1947, p. 90), on el considerà "un dels millors prosistes catalans actuals".

<sup>207</sup> Aquell mateix 1948, també féu de mantenidor dels Jocs Florals de Sant Feliu de Llobregat, durant els quals va fer un exitós parlament. Ell mateix redactà una extensa crònica d'aquesta jornada el 16-VIII-49 en els seus Dietaris...., vol II.

<sup>208</sup> Tanmateix, amb data del maig del 1961, s'ha conservat una gravació d'una lectura del seus propis versos, que recollí Joan Colomines. (Facilitada pel fill d'aquest darrer, Agustí Colomines).

<sup>209</sup> LPFSC 10.1.2.98.

<sup>210</sup> Ed. Selecta, Barcelona, 1951.

deixeble de F. Soldevila i que li havia fet reconeixements importantíssims en el camp de la prosa (el considerava com un dels més importants prosistes del segle), no el va incloure en el seu llibre segurament perquè no tenia una consideració tan alta de la seva poesia. En canvi, en l'esmentada obra, consagra Carles Riba com a gran referent poètic de l'època i arriba a col·locar, en posició força destacada, Rosa Leveroni, amb la inclusió de tres poemes seus. El fet degué tenir una influència decisiva en el posterior desencís poètic soldevilià. Molts anys després, amb motiu de la segona edició de l'esmentada antologia, el 1981, Triadú arribà a incloure una lamentació, en el nou pròleg "Trenta anys després", que, encara que no pas adreçada especialment a Soldevila, sembla que li esqueia perfectament:

"Justament allò que em dolgué més fou d'haver-me indisposat amb persones a les quals jo valorava en tots els sentits, llevat de no tenir-los per prou poetes".<sup>211</sup>

La bona impressió que l'obra poètica soldeviliana provocà en Bofill i Ferro féu que el crític la defensés públicament, més tard, en l'antologia que, conjuntament amb Antoni Comes, publicaren el 1968, Un segle de poesia catalana <sup>212</sup>, on s'hi adjuntaren dos poemes de les Faules i dos més de La ruta invisible ("Pregària" i "Ha passat l'estiu sobre els camps") precedits per una nota introductòria redactada pel propi Bofill on es feia una caracterització de la poesia soldeviliana:

"Una poesia senyorívola, púdica, que deixa endevinar llargues estones de meditació poètica, de solitud delicadament lírica. Elegant sense afectació, seductora en la modèstia del seu comport. Una de les veus més pures".

També Joan Fuster ha deixat constància de la seva admiració per aquesta faceta de la producció de F. Soldevila. En una carta del 7-II-57 li digué: "(...) la lectura dels vostres poemes m'ha fet deplorar, una vegada més, l'omissió per ignorància que d'ells vaig fet en la meua Poesia catalana. Alguns passatges de La ruta invisible --les elegies sobretot: la nocturna, la tardoral-- posseeixen la música i el color de la melangia en un grau que pocs poetes nostres han aconseguit. La vostra és un poesia franca, directa, emotivament intensa. Potser el vostre gran prestigi d'historiador ens ha distret de les seues virtuts...".<sup>213</sup>

Per compensar la seva ommissió anterior, a Literatura catalana contemporània (1971), Fuster va incloure Soldevila entre els poetes de la plenitud del noucents

---

211 Ed. Selecta, 2<sup>a</sup> ed., Barcelona, 1981.

212 Ed. Destino, Barcelona.

213 Arxiu Joan Fuster. Sueca.

i assenyala que la seva poesia constitueix "una aportació lírica d'estimable qualitat".<sup>214</sup>

Encara més recentment, Albert Manent, en una carta del 20-XII-1959, li reportà la seva impressió de la lectura que aleshores féu de les Faules i, sobretot, de La ruta invisible. Sobre aquesta segona apuntà:

"La vostra poesia continua essent serena, captivada. Ni que en el fons sigui, de vegades, vehement i gosaria dir turbulenta, en l'expressió manteniu "la distància".(...) Els planys amorosos estan dins la gloriosa tradició carneriana, que ja sabeu que jo admiro tant. L'evocació del paisatge i dels llocs (Menorca, Tordera, etc) és més concreta, líricament parlant. I m'han colpit, sobretot, alguns epigrames com "Ella" --per mi un dels millors poemes del llibre, malgrat la seva brevetat-- on el to sentenciós i una mica fatalista de Guerau de Liost hi és a prop. M'ha cridat l'atenció el poema "Pregària", perquè ideològicament és molt significatiu i expressa l'estat d'ànim d'alguns homes de la vostra generació: vacil·len entre l'escepticisme i el fervor"<sup>215</sup>

I, pel que fa a les Faules:

"Les faules són molt clàssiques i agradables (...) M'he fixat molt en l'idioma, tan normal, i en la gràcia creadora de les rimes. És llàstima que, per manca d'escola catalana, no es puguin divulgar més aquestes "Faules", que farien les delícies de la quitxalla. Cal confiar que els dracs no viuen cent anys i que, sobtadament, s'esfondren".

Un darrer nom cal incloure entre els defensors de la seva poesia d'aleshores, el de Rafel Tasis, que, a propòsit de La ruta..., escriví que el recull revelava prou bé "com l'esplai líric segueix essent la millor evasió d'aquest eminent historiador"<sup>216</sup>

Com ja s'ha dit, en el gènere que aconseguí un major èxit de públic fou en el teatral. L'estrena, el 1949, de L'hostal de l'amor al Romea de Barcelona (inspirada en els personatges de la Comèdia dell Arte), constituí tot un esdeveniment per a la dramaturgia catalana de postguerra, ja que arribà a les 61 representacions.<sup>217</sup> El 28-XI-1946 havia anotat en el seu dietari: "Em trota pel cap la idea de tornar a fer alguna temptativa teatral" i el 3-VI-1947 ja podia

---

<sup>214</sup> p. 216.

<sup>215</sup> DCS 2.7.82.

<sup>216</sup> Un segle de poesia catalana, Ed. Selecta, Barcelona, 1968. El redactat, però, com consta al final de l'escrit és del 1954.

<sup>217</sup> L'obra es publicà el 1951 a l'Ed. Aymà de Barcelona. Anteriorment, s'intentà fer-ne una edició de bibliòfil il·lustrada per Grau Sala, segons consta en una carta que R. Tasis envià al seu autor el 3-I-1950 (LPFSC 10.1.1.27). La xifra de representacions assolida figura en el llibre de Francesc Curet Història del teatre català, Ed. Aedos, Barcelona, 1967, p. 622). Cal advertir que fou la segona obra més representada de la temporada, ja que la primera va ésser la peça de Josep M. de Sagarra, L'hereu i la forastera, amb 155 representacions.

escriure: "És un fet: treballa en la comèdia que vaig començar a Anglaterra i que es dirà L'hostal de l'amor".<sup>218</sup> Al reconeixement del públic, s'hi afegí també el de la crítica, ja que la peça va rebre el premi Ignasi Iglèsies en els Jocs Florals de Perpinyà del 1950. Segons Joaquim Molas, l'obra és "d'una agilitat i d'una finor comparables a les de Marivaux".<sup>219</sup>

I l'èxit, encara que no tant rotund, es tornà a repetir amb la peça següent, Albert i Francina, estrenada el 25 de febrer del 1953 per la mateixa companyia del Romea.<sup>220</sup> Per a un sector de la crítica, com s'encarregà d'assenyalar A. Pérez de Olaguer, aquestes obres constituïen un nítid trencament amb l'anacrònic "teatre d'espardenya" que rebrotà amb l'autorització de les representacions en català el 1946. L'esmentat crític assenyala que el darrer títol constituïa una filigrana romàntica del millor saber literari i escènic, neta, ben construïda i molt ben representada per la companyia titular.<sup>221</sup> No totes les opinions, però, foren favorables, envers Albert i Francina. I en més d'una ocasió, Soldevila va haver de sortir a defensar la seva creació, com féu després de la crítica que "Juan Candilejas" li féu a "Revista":

"He llegit la crítica que va dedicar-me damunt de les planes de Revista i li expresso el meu agraïment pel fet que per a sumar-se a la campanya de desprestigi i d'enfonsament d'"Albert i Francina", hagi hagut de falsejar-ne totalment, davant dels lectors, el caràcter i el contingut, i de convertir en un melodrama amb crits de Padre! i d'Hija mía! una obra on no hi ha ni un sol crit de Pare! ni de Filla!".<sup>222</sup>

Un dels pocs estudiosos que manifestà un viu interès pel conjunt de la seva obra teatral, Jordi Carbonell, esbossà les principals característiques que, segons ell, tenia la producció dramàtica soldeviliana:

"les dues qualitats fonamentals del teatre de F. Soldevila són l'estil --una llengua viva i directa, d'una gran qualitat literària, però no enfarfegada ni retòrica; un excepcional domini del vers, amb una gran riquesa de rimes; un finíssim sentit de la ironia, estretament, intrínsecament lligat a la importància dels mots-- i el sentit teatral, basat, més que no pas en la construcció i el joc escènic, en la qualitat i en l'eficàcia del diàleg"<sup>223</sup>

Entremig de les dues peces esmentades, escriví també La font del miracle, subtítolada per ell mateix com "Poema dramàtic en dos quadres i en vers", que

---

218 Dietaris..., vol II.

219 Un segle de vida catalana, vol II, p. 1383.

220 Publicada per l'Ed. Millà, Barcelona, 1956.

221 Suplemento Espasa 1953-1954, Barcelona, p. 1.431.

222 Carta del 18-III-1953 (LPFSC 10.1.4.23).

223 Jordi Carbonell, Notes sobre Ferran Soldevila, dramaturg, dins "Serra d'Or" oct. 1962, ps. 45-46



fou premiada el 1952 en el concurs celebrat amb motiu del centenari de l'Escolania de Montserrat i que fou representada l'any següent pels mateixos escolans. Albert Manent ha assenyalat que la peça "té alhora la ingenuïtat del teatre miracler i un fons de crítica social", i que "recorda aspectes del teatre poètic de Josep M. de Sagarra".<sup>224</sup>

Uns anys després, el 1958, estrenà el quadre dramàtic L'amador de la gentilesa o la cort de Joan I, on repregué, novament, una base temàtica de caràcter històric, però tractada de manera molt diferent a les seves obres dels anys vint.<sup>225</sup> L'esmentat J. Carbonell, en l'article citat, assenyalà que la peça, una recreació de la vida en la cort de Joan I, es basa en un "continuat contrapunt de realisme històric i idealització, d'elogi i de sàtira, d'innocència i ironia, d'immersió en el passat i retorn al present (lingüísticament i psicològicament)".

Durant els anys seixanta, com veurem, va intentar continuar la seva carrera com a autor dramàtic, però les males crítiques i l'escàs públic a la seva darrera obra representada Don Joan (1963), marcaren la fi de la seva producció en aquest camp.

No ha estat prou remarcada la importància que Soldevila tingué en la revalorització del teatre català durant els anys quaranta i primers cinquanta. La possibilitat d'oferir un teatre literàriament digne i que alhora anés adreçat a un públic molt ample constituïa una aportació decisiva per poder afermar la represa d'una dramaturgia que havia sofert els rigors d'una prohibició de set anys. Uns dels pocs que sí que ho ha fet ha estat Francesc Curet (en el destacat paper que li confereix en la seva síntesi històrica teatral) i Rafael Tasis, que ha escrit: "(...) són també meritoris els esforços dels autors catalans que cerquen, a través del teatre, un contacte amb el públic fidel al nostre idioma --un públic que es podia distreure o desaparèixer si hom l'abandona a l'escena forastera o als comerciants del xaronisme modern. Josep M. de Sagarra, amb el seu teatre en vers; F. Soldevila, més recentment, són dos exemples d'aquesta actitud, que no suposa cap afebliment de l'exigència literària".<sup>226</sup>

En el cas de Soldevila, a l'acció feta com a autor dramàtic cal afegir-hi la seva tasca com a president de l'Agrupació Dramàtica de Barcelona (ADB), una entitat

---

<sup>224</sup> Manent s'ha encarregat de fer una presentació per a una edició recent de l'obra, publicada per l'Ed. Millà, de Barcelona, el 1994

<sup>225</sup> Rosa Montoriol assenyalà que fou estrenada al Windsor Palace de Barcelona el 16 de juny de 1958 i que també es representà al Palau Dalmau el 19 de juny de 1962 per l'Alegria que torna. La peça fou editada, conjuntament amb L'aprenent de suïcida, per l'Ed. Moll de Mallorca, el 1961.

<sup>226</sup> Un segle de poesia... p. 171. Recordem que el llibre fou redactat el 1954 i no publicat fins al 1968, havent mort ja R. Tasis.

que començà a funcionar el 1952 (encara que oficialment no fou fins el 1955) i que marcà tota una nova etapa en la història del teatre català, ja que fou, com ha assenyalat Jordi Coca, un veritable intent d'instaurar un teatre nacional.<sup>227</sup> El seu nomenament de president de l'entitat (que detemptà fins al 1964) li fou concedit a causa del seu prestigi com a autor dramàtic, com ell mateix explicà en la postdata d'una carta a Josep Carner, del 14-X-1957:

"Us deu sorprendre veure'm a la presidència d'una Agrupació Dramàtica. Tot és per culpa d'una obra que vaig estrenar deu fer cinc anys i que va constituir un èxit L'Hostal de l'amor. En va he protestat cent vegades i he volgut retirar-me".<sup>228</sup>

Malgrat aquest to planyívol, la cosa devia fer-li il·lusió, ja que d'ençà dels anys quaranta ell es delia per dur endavant la idea de realitzar un cicle històric de teatre català, com anotà el 6-VI-1948 en el seu dietari:

"Amb Aymà fill, a veure El senyor secretari de Teodor Baró. No per l'obra, sinó per la companyia i per parlar amb el primer actor Joan Fornaguera dels projectes que tenim. Es tractaria de fer un cicle històric de teatre català. Finalitat: atraure-hi públic, vivificar la sola companyia que ara resta a Barcelona, a preparar-se per a més grans empreses.(...) Caldrà determinar ben bé l'abast del projecte. La companyia és discreta."<sup>229</sup>

L'endemà mateix precisà més la seva proposta:

"Lletra de l'Aymà exposant-me un croquis de cicle teatral. Hi posa vivents i fins i tot obres inèdites o no representades, entre elles el meu Guifre. No ho veig així: hi hauria d'haver un primer cicle dels "precursors i dels renaixents" fins a Guimerà exclusiu. Mitja dotzena de sessions a base de Robrenyo, Renart, Feliu i Codina, potser Victor Balaguer, l'Arnau...".<sup>230</sup>

Contra el que es podria pensar en un principi, la direcció de l'agrupació dramàtica no era pas una qüestió merament honorífica, sinó que li ocasionà

---

<sup>227</sup> Vegeu: Jordi Coca, L'Agrupació Dramàtica de Barcelona. Intent de Teatre Nacional (1955-1963), Barcelona, 1978. Pel que fa a la situació de l'escena catalana de postguerra, vegeu Joan-Anton Benach, Teatre i Societat catalana a la postguerra, dins "L'Avenç" núm 10, nov. 1978, ps. 65-73; i Enric Gallén, El teatre, dins Història de la literatura catalana vol. XI, Barcelona, Ed. Ariel, 1988.

<sup>228</sup> Fons Josep Carner. Biblioteca de Catalunya. Reproduïda a Epistolari de Josep Carner, vol IV, ps. 453-454.

<sup>229</sup> Dietaris..., vol. II.

<sup>230</sup> Op. cit.

Durant la temporada 1949-1950 es féu un cicle de teatre català al Romea de Barcelona gràcies a la iniciativa dels empresaris Joan i Claudi Fernandez-Castanyer, on es combinaren les estrenes d'autors contemporanis --entre els quals F. Soldevila i el seu Hostal de l'amor-- amb un cicle retrospectiu dels grans mestres del teatre català: Pitarra, Iglésies, A. Gual, A. Guimerà i Rossinyol. (Francesc Curet, Història..., ps. 621-623).

molts mals de cap<sup>231</sup>, no tan sols amb les autoritats franquistes, sinó també amb altres entitats del ram, com l'Institut del Teatre, aleshores dirigit per Guillem Díaz-Plaja, com es pot desprendre d'una carta que Soldevila li envià el 27-VIII-1955, on intentava llimar les diferències existents:

"Crec que hi ha tasca a fer per part de tothom i que lluny de combatre'ns, el que hem de fer és veure de col.laborar i d'aportar tot el que poguem a l'enaltiment de la nostra escena"<sup>232</sup>

Naturalment, els problemes més grossos foren amb la censura i les autoritats franquistes, que arribaren a posar moltes traves al desenvolupament de l'agrupació, cosa que estimulà les tensions i el desànim intern. El punt culminant fou l'estrena, el 1963, de L'òpera de tres rals, de Bertolt Brech (la primera representació que es feia a Catalunya d'aquest autor) en una versió de Joan Oliver, que malgrat el gran èxit assolit fou la darrera representació de l'entitat, ja que el desembre del 1963 fou clausurada i dissolta per ordre governativa.<sup>233</sup> El càrrec, però, també li comportà reconeixements molt importants, entre els quals el de Josep Carner o el de Salvador Espriu, que en una carta del 25-III-1957 li deia:

"Vulgueu acceptar l'expressió del meu agraïment més sincer i més profund, per haver patrocinat L'Agrupació Dramàtica que vós tan dignament presidiu el costós i dificultós muntatge de la meua obra Primera història d'Esther i per haver-la feta representar, amb tanta cura com propietat, el dia tretze d'aquest mes de març, al Palau de la Música Catalana"<sup>234</sup>

## 13.4.-Llums i ombres de Jaume Vicenç Vives

### 13.4.1.-La revisió d'un mite

---

<sup>231</sup> La correspondència conservada revela molts dels problemes pels quals passà l'agrupació i això fa que, en la perspectiva d'una nova redacció de la seva història, sigui una font ben interessant de consulta.

<sup>232</sup> LPFSC 11.1.1.13.

<sup>233</sup> Jordi Coca ho ha explicat en l'obra ja reportada:

"De L'òpera se'n van fer dues representacions. Les dues van constituir un veritable èxit. L'ADB havia aconseguit el que volia. Pocs dies després, però, el 2 de desembre de 1963, la policia clausurava els locals del Palau Dalmaes i quedaven suspeses les activitats de totes les institucions que s'hi allotjaven: Òmnium cultural, ADB, Institut d'Estudis Catalans, i l'Obra del Ballet Popular. (...) En principi la prohibició només afectava, teòricament, Òmnium cultural, per la qual cosa es va pensar de fer una visita al governador i aclarir la situació de l'ADB que era, només, un rellogat de l'entitat clausurada. La resposta del governador fou trametre, oficialment, l'ordre de clausura i dissolució de la Fundació Cultural Agrupació Dramàtica de Barcelona. (...) L'ADB s'havia acabat". (ps. 165-166).

<sup>234</sup> LPFSC 11.1.3.4.

La consideració acrítica i hagiogràfica envers l'aportació de Jaume Vicenç Vives fou una constant, per part dels historiadors professionals, des de la seva mort (a principis dels anys seixanta) fins a la segona meitat dels anys vuitanta. Anteriorment, les actituds més crítiques havien sorgit entre intel·lectuals de marcat caire catalanista que, en no ésser historiadors professionals, no havien arribat a fer gaire forat en les instàncies acadèmiques. És el cas de Carles Muñoz Espinalt, que manifestà les seves objeccions sobre el retrat psicològic dels catalans que féu Vicenç a Notícia de Catalunya en articles com Ciència o lirisme? o en l'opuscle Seny no és tímidesa,<sup>235</sup> i de Joan Triadú, que explicità la seva posició de retret envers la desqualificació vicenciana del catalanisme en general i de la intel·lectualitat catalana de preguerra (entre els quals, Rovira i Virgili i el mateix F. Soldevila) en escrits com Una visió diferent sobre Jaume Vicenç Vives.<sup>236</sup> Més recentment, Triadú, en diferents cartes personals, ha defensat encara el seu criteri: "A mi ja em preocupa prou que se'l consideri o se l'hagi considerat un mestre per al nacionalisme polític i cultural".<sup>237</sup> Per bé que també ha assenyalat un evident canvi d'actitud per part de Vicenç en els darrers temps de la seva vida: "Sé pel Dr. Joan Colomines --en té cartes-- que Vicenç s'adonà a darrera hora que calia rectificar".<sup>238</sup> "Crec que la seva prematura i dolorosa mort ens va arrabassar la possibilitat de veure'l evolucionar".<sup>239</sup> La seva posició crítica, però, no exclou el reconeixement per determinades actuacions de Vicenç clarament favorables envers la cultura catalana: "A proposta de l'Abat Escarré, a mitjan decenni del cinquanta o a finals, intervingué molt positivament, amb el seu cunyat Frederic Rahola, a la subvenció que durant alguns anys (fins que aparegué Òmnium Cultural) em donaven per als cursos clandestins de català. Ja ho he dit altre vegades, però és bo tenir-ho present".<sup>240</sup>

Fins a la segona meitat dels vuitanta, doncs, no sorgiren veus dissidents (i ampleament autoritzades) procedents de les files dels historiadors professionals que reclamessin la necessitat d'un estudi desacomplexat de l'obra vicenciana,

---

<sup>235</sup> Apareguts, respectivament, a "Pont Blau" (Mèxic, maig 1955) i en les Edicions d'Aportació Catalana (Barcelona, 1965). Aquest darrer text fou també inclòs en Obres essencials (Ed. Mediterrània, Barcelona, 1968). Sobre la disensió Muñoz-Vicenç, vegeu Víctor Castells Carles Muñoz i Espinalt, mestre de catalanitat (dins Homenatge a Carles M. Espinalt, Barcelona, 1997, ps. 87-97), el qual qualifica Vicenç com "un dels homes que més mal ha fet al nostre país amb l'enganyifa d'un pseudocatalanisme o, si es vol, d'un catalanisme mal entès".

<sup>236</sup> "Avui" 9-VII-1985.

<sup>237</sup> Carta del 27-X-1997.

<sup>238</sup> Carta de Joan Triadú 25-IV-1993.

<sup>239</sup> Carta de Joan Triadú 27-X-1997.

<sup>240</sup> Carta anteriorment esmentada.

entre les quals destacaren les d'Eva Serra i Josep Termes. La primera se centrà sobretot en la filiació ideològica de Vicenç:

"Només supera el descobriment del subjecte interclassista i antiestatista dels romàntics amb una afirmació de l'estat modern gairebé com un poder per sobre de les classes i amb el descobriment de les classes socials segons una concepció liberal burgesa, europeista i occidentalista de la societat, perquè el somni de Vicenç era, en definitiva, una regió catalana dins una Espanya europea"<sup>241</sup>

Però denuncià també el tòpic segons el qual Vicenç representava una història "científica" que trencà amb una tradició "romàntica" i inicià una nova era. El seu trencament amb la tradició historiogràfica catalana anterior havia d'ésser interpretat també des d'una altra dimensió, apuntada per ella mateixa:

"allò que molestava Vicenç de la historiografia clàssica catalana eren tant les seves mancances científiques com el seu diguem-ne populisme, per no dir nacionalisme".<sup>242</sup>

En aquest sentit, conclouia:

"Vicenç se situa dins una línia interpretativa tal vegada més moderna però que podríem qualificar d'historiografia liberal espanyola i d'intent d'una racionalització historiogràfica de l'estat espanyol (...) La historiografia científista de Vicenç no tenia pretensions nacionals catalanes, la seva preocupació era Espanya i una explicació històrica de l'articulació Catalunya-Espanya, per això es dirigia a una burgesia que mai no havia estat independista, i que ell volia dinàmica i diligent i no passiva i indolent".<sup>243</sup>

Per la seva banda, Josep Termes insistí en la necessitat de no col·locar Vicenç "com a única fita en el desenvolupament de la historiografia".<sup>244</sup> I remarcà el fet que l'historiador gironí fou eminentment un medievalista i modernista, i que fins als darrers anys no s'orientà cap a la història contemporània. Així, recordà que Vicenç no connectà amb l'escola dels Annales fins el 1950 i que morí deu anys després, cosa que representa un període relativament breu de temps com per a dur a terme un canvi metodològic molt profund i de continuïtat assegurada. En aquest darrer sentit, impugnà el seu suposat mestratge envers el gruix de la generació d'historiadors posteriors més joves que, segons ell, "més que deixebles són persones que han viscut els

---

<sup>241</sup> Eva Serra, La història moderna: grandesa i misèria d'una renovació, dins "L'Avenç" núm 83, juny 1985, p. 56.

<sup>242</sup> Op. cit.

<sup>243</sup> Ibídem.

<sup>244</sup> Josep Termes, La historiografia de la postguerra i la represa de Jaume Vicens Vives, dins La historiografia catalana..., Op. cit. p. 37 i ss.

últims moments de Vicenç".<sup>245</sup> També insistí en la urgència de situar-lo en una posició ideològica que qualificà de "centrista" i que es fonamentava en un economicisme quantitativista, l'objectiu de la qual era "revitalitzar la burgesia industrial catalana".<sup>246</sup>

Val a dir que d'altres historiadors i intel·lectuals, malgrat el caire marcadament encomiàstic dels seus estudis, també feren aportacions ben útils, pels volts d'aquelles dates, en la perspectiva d'un estudi aprofundit de l'obra vicenciana, com és el cas (entre molts d'altres) dels articles de Josep M. Colomer, Usos i abusos de Jaume Vicens Vives<sup>247</sup> i de Miquel Batllori, Jaume Vicens Vives a un quart de segle del seu traspàs<sup>248</sup> o de la semblança d'Albert Manent, L'altra vocació de Jaume Vicens Vives, on s'exposà, de manera sistemàtica, la seva actuació política.<sup>249</sup>

Anteriorment, el 1980, la publicació a la revista "Recerques" del text de la conferència El capità d'indústria espanyol dins els darrers cents anys, donada el 1958 al Cercle d'Economia, desfermà ja una intensa discussió en el mateix si de la publicació (sobre l'oportunitat de la seva edició) i marcà un indubtable punt d'inflexió per a la revisió de la figura de l'historiador.<sup>250</sup> Aquesta conferència, (que segons J. Termes --en l'article ja al·ludit-- era el "guió polític" del seu llibre Industrials i polítics) posava en evidència --en mots d'Ernest Lluch, que va redactar la nota introductòria-- com "el seu treball científic i la seva activitat política apareixen entrelligats". La suposada desideologització de la proposta vicenciana quedava impugnada d'ençà d'aquell moment.

Segurament el lapse de temps transcorregut d'ençà de la seva mort començava a possibilitar una anàlisi més desapassionada, més rigorosament històrica, del personatge i de la seva contribució. Així mateix, els canvis historiogràfics generals que s'experimentaren en aquells moments degueren, poc o molt, facilitar el procés, ja que aleshores es produí el que s'ha considerat com a una veritable inflexió en el camp del pensament: l'anomenada postmodernitat. En aquells moments es propicià el que François Dosse --i d'altres-- ha qualificat de "pensament tou, mòbil, làbil", que va posar en qüestió "les il·lusions perdudes del científisme dels anys seixanta".<sup>251</sup> En aquest context

---

245 Op. cit.

246 Ibídem.

247 "L'Avenç" núm 83, juny 1985, p. 72.

248 "Revista de Catalunya" núm 1, oct. 1986, p. 61-70.

249 Dins El molí de l'ombra, Ed. 62, Barcelona, 1986.

250 "Recerques" núm 10, (1980), p. 162.

251 F. Dosse, De l'intel·lectual crític a l'intel·lectual democràtic, dins "L'Espill" núm 1, hivern 1999, ps. 45-62.

general de preeminència postmoderna, de crisi de conceptes com "raó" i "història", el científisme vicencià, que havia estat fins aleshores un component legitimador del seu programa historiogràfic, començà a ésser vist com a un element il·lusori.

Ja dins de la dècada dels noranta han aparegut sobretot dues obres que han contribuït decisivament a un replantejament molt seriós de la qüestió: la monografia de Josep M. Muñoz Lloret, Jaume Vicenc Vives. Una biografia intel·lectual<sup>252</sup> i els dos volums de l'epistolari vicencià, aplegats per Josep Clara, Pere Cornella, Francesc Marina i Antoni Simon.<sup>253</sup> L'aparició d'aquestes obres ha desfermat també un renovat interès general per la figura de l'historiador.<sup>254</sup>

El llibre de J.M. Muñoz, que és el primer estudi extens sobre el personatge amb un indubtable rigor<sup>255</sup>, no és tant una biografia intel·lectual com un retrat marcadament interpretiu, on es destaca la forta il·lació entre el projecte historiogràfic vicencià i el seu elaborat programa polític. Aquest punt contribueix a tombar la suposada "desideologització" de l'aportació de Vicenç, que ell mateix havia utilitzat com a bandera metodològica. Així mateix, Muñoz revela

---

Concretament el formulador de la noció "pesament feble" fou el pensador italià Giovanni Vattimo, considerat com un dels capdavanters de la postmodernitat. Com a iniciació sobre l'impacte que aquest corrent exercí en el panorama del pensament dels vuitanta, vegeu Sergi Mas, Modernitat i postmodernitat (Ed. Barcanova, Barcelona, 1991). Sobre les repercussions en el panorama historiogràfic, vegeu Josep Fontana, la història després de la fi de la història (Ed. Eumo, Vic, 1992) i, sobretot, l'obra col·lectiva d'Agustí Colomines i Vicent S. Olmos, Les raons del passat. Tendències historiogràfiques actuals (Ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 1998), on es fa un repàs de les tendències més importants sorgides durant els vuitanta i noranta.

<sup>252</sup> Ed. 62, Barcelona, 1997.

El volum publicat parteix de la seva tesi doctoral Jaume Vicens Vives (1910-1960). Una trajectòria intel·lectual, presentada amb molt d'èxit a la Universitat de Barcelona el 1995.

<sup>253</sup> Ambdós editats pel Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, amb el títol de Epistolari de Jaume Vicens Vives, Girona, 1994 i 1998, respectivament.

<sup>254</sup> Bona prova és la gran quantitat d'articles de premsa apareguts durant el període 1997-98 (dedicats tant a la monografia de Vicenç com a un tractament més genèric de la seva aportació), l'elaboració de "dossiers" especials centrats en la seva obra (com els de "Serra d'Or" núm 453, set. 1997, i de la "Revista de Girona", núm 191, nov-des. 1998) i, fins i tot, l'aparició d'un llibre que recull els seus Textos fonamentals (Barcelonesa d'edicions, Barcelona, 1998), preparat per Jordi Galí --amb unes substantives notes d'orientació per a la seva lectura--, que es proposava oferir una visió de l'autor per al gran públic centrada en els seus assaigs més globalitzadors que són un clar exponent del seu període de maduresa intel·lectual, quan ja s'havia decantat de manera decisiva cap a posicions catalanistes.

<sup>255</sup> Existia també la tesi doctoral de la historiadora nord-americana Victoria L. Enders, Jaime Vicens Vives, the "Annales" and Catalonia (University of California, 1984), però ha estat àmpliament criticada pel seu poc encert a l'hora de situar el personatge, l'obra i el context en què ambdues es desenvoluparen.

aspectes fins aleshores "foscos" del seu protagonista: principalment els escrits a "Destino" en favor del nazisme durant la guerra europea i la importància que va tenir l'obra d'Arnold Toynbee en la configuració de la seva proposta historiogràfica de maduresa (ja apuntada, però, per Miquel Batllori). La principal limitació d'aquest estudi (des d'una perspectiva rigorosament historiogràfica) està en l'escassa aportació de noves fonts per a l'anàlisi de la vida i l'obra de Vicenç que es fan en el treball<sup>256</sup>, cosa que segurament ha facilitat (malgrat el seu caire desmitificador) la perpetuació d'alguns tòpics insostenibles en els quals cau l'autor, com ara l'admissió implícita de la desqualificació que l'historiador gironí féu, en bloc, de tota la historiografia catalana anterior.<sup>257</sup>

L'aportació de noves fonts per a l'estudi de l'obra vicenciana ha estat obra dels compiladors del seu epistolari personal. Gràcies al nou material, s'ha pogut avançar en qüestions d'un gran interès, fins ara poc considerades. Així, especialment en el segon volum<sup>258</sup>, s'arriba a aprofundir (amb una precisió no assolida anteriorment) en la relació que Vicenç va mantenir amb els representants dels principals corrents de la historiografia internacional de la seva època. D'aquesta manera es pot conèixer la seva feble vinculació real amb l'escola francesa dels Annales (són 35 les cartes adreçades al cap visible del moviment, Fernand Braudel, que s'inclouen al recull i que evidencien l'actitud clarament distant d'aquest darrer, només trencada cap a finals de la dècada)<sup>259</sup>, la confiança en la solidesa de la tècnica neopositivista de l'escola clàssica alemanya (mantinguda al llarg dels cinquanta)<sup>260</sup> o la seva obertura cap al poderós centre d'atracció nordamericà, estroncada arran de la seva mort. Tota aquesta diversitat d'influències --a les qual cal afegir-hi encara la ja coneguda

---

<sup>256</sup> En part degudes, també, (encara que no únicament) a les reticències de la família a deixar consultar lliurement el fons personal de Vicenç.

<sup>257</sup> Per a una crítica més aprofundida del llibre de Muñoz, vegeu la ressenya que sobre aquesta monografia vaig fer a "El contemporani" (núm 11-12, gener-agost 1997, ps. 88-89).

<sup>258</sup> Per a una ressenya més detallada d'aquest segon volum, vegeu Enric Pujol, Vicens Vives, encara, dins "El contemporani" núm 17, gener-abril 1999, ps. 58-59.

<sup>259</sup> vol II, ps. 91-123.

És molt possible que les reticències inicials de Braudel envers Vicenç no responguessin tant a una desconfiança de caire professional com a una prevenció extrema a l'hora d'implicar-se amb cap personalitat que, ni remotament, es pogués vincular amb la cultura oficial del règim franquista.

<sup>260</sup> En una carta a Ramon Gubern del 15-IV-1952, li deia: "El segon salt és Alemanya, no ho oblidí. França és 'éblouissante'[enlluernadora]. D'acord. Però la millor tècnica és la germànica. Braudel, Morazé, Febvre i companyia són un xampany que cal tastar després d'una bona menjada de 'Kartoffeln' germàniques" (vol I, p. 138).



d'A. Toynbee<sup>261</sup>-- fa que, a l'hora de situar Vicenç en el els corrents historiogràfics de l'època, sigui inevitable parlar d'un "eclecticisme teòric i metodològic" (com fan els compiladors en el pròleg del segon volum) molt més marcat del que s'havia apuntat fins ara. Es tractava, naturalment, d'un eclecticisme que era perfectament fidel a l'"ordre neocapitalista" --segons la terminologia crítica de l'època-- que s'imposava aleshores a l'occident europeu. El propi Vicenç el reconeixia en una carta adreçada als seus deixebles Emili Giralt i Jordi Nadal inclosa en el llibre:

"No es preocupin massa de la qüestió metodològica. En definitiva, cada historiador se la fa segons el tema. Procurin fer-se amb unes quantes idees generals bones. Això és el que importa".<sup>262</sup>

Tot aquest seguit de lectures crítiques ha servit perquè, a hores d'ara, s'hagi pogut constatar la fallàcia de la suposada desideologització de la proposta vicenciana, se sigui molt més conscient dels límits del seu "cientifisme" militant, s'hagi evidenciat la seva connexió amb un projecte polític molt concret (basat en un nou paper protagonista de la burgesia catalana en la modernització de l'estat espanyol) i sigui manifest el seu eclecticisme metodològic.<sup>263</sup> Potser encara caldrà insistir més (tot i que ja ha estat apuntat repetides vegades) en la injustícia i falsetat de la valoració que Vicenç féu de tota la historiografia catalana anterior, titllada de manera despectiva com a "romàntica" (en una accepció del terme equivalent a tronada i acientífica), ja que la seva desqualificació ha estat una seriosíssima rèmora, durant molt d'anys, a l'hora d'estudiar i valorar les importantíssimes aportacions fetes a la primera meitat del segle XX i durant tot el segle XIX.<sup>264</sup>

Una altre aspecte que no s'ha tingut prou en compte ha estat el de mostrar com el pensament de Vicenç i la seva proposta historiogràfica evolucionà al

---

<sup>261</sup> Dóna una idea de la intensitat de la influència de Toynbee damunt Vicenç el fet que aquest darrer li arribés a escriure una carta, el 1949, on li parlava del propòsit (frustrat) d'escriure un llibre titulat Toynbee y su interpretación de la historia. Vegeu Jaume Vicens Vives: Un camí cap a Europa, pròleg del segon volum de l'epistolari, p. 12.

<sup>262</sup> 15-II-1953, vol II, p. 281.

<sup>263</sup> Recentment, fins i tot s'ha començat a qüestionar la visió que donà Vicenç de les principals institucions barcelonines del segle XV (la Generalitat i el Consell de Cent) com a entitats arcaiques, elitistes i inoperants en la seva famosa tesi doctoral Ferran II i la ciutat de Barcelona(1936). Així ho apunta Ignasi Aragay a Jaume Vicens Vives, un clàssic qüestionat (dins "Avui" 25-X-1999, p. 32), on reporta les tesis principals del VI Congrés d'Història de Barcelona que tractà sobre El temps del Consell de Cent 1249-1714.

<sup>264</sup> Una tal desqualificació tenia una certa lògica quan era ell qui la feia, perquè així se situava en una posició preeminent en relació amb els seus antecessors, però és gairebé incomprensible --a ulls d'ara-- que una afirmació tan infonamentada hagi tingut crèdit en historiadors posteriors.

llarg del temps. Normalment impera una actitud que el considera estàtic, com si la formulació del Vicenç "madur" dels darrers temps hagués estat sempre la mateixa d'ençà de la seva joventut i no el resultat d'un tortuós procés iniciat aleshores. Naturalment, aquesta revisió del mite no qüestiona (ni pretén fer-ho) la vàlua i la transcendència que Vicenç té en la historiografia catalana contemporània (especialment clara al llarg dels cinquanta), encara que potser sí que tendeix a valorar-lo cada cop més com a figura destacadíssima d'aquella època en la seva vessant de líder polític i d'intel.lectual dominant (aspectes que ultrapassen el seu paper com a "historiador" pròpiament dit, que és el que bàsicament considerem ací). És tota una evidència que el gran impacte que ell provocà es perllongà durant les dues dècades següents --com a mínim-- i que tingué una repercussió mai no assolida fins aleshores per un historiador català tant en l'àmbit espanyol (especialment refractari)<sup>265</sup> com en l'internacional, cosa que no es pot aconseguir sense una obra sòlida i d'un valor historiogràfic innegable. No hi ha cap dubte que Vicenç és un clàssic fonamental de la historiografia catalana contemporània (tot i que ara som conscients que no és l'únic). En la seva faceta de medievalista, desenvolupada durant els anys trenta i quaranta, fou decisiu en l'anàlisi de la Baixa Edat Mitjana (en la valoració del moviment remensa, en la superació dels prejudicis existent envers la dinastia Trastàmara, en la consideració de la influència de la crisi europea de l'època en la situació catalana, etc.), però el que li conferí major prestigi i transcendència entre els historiadors foren les seves incursions, durant els cinquanta, en la història econòmica i en la contemporània, àmbits molt poc treballats fins aleshores. En aquest sentit, cal parlar de Vicenç com a pioner de dues branques que, a les dècades següents, adquiriren un desenvolupament extraordinari. Els seus llibres Industrials i polítics (Segle XIX) (1958) i Manual de historia económica de España (publicat el 1959 amb la col.laboració de Jordi Nadal<sup>266</sup>) són considerats com els títols fundacionals de les dues matèries en la seva consideració actual. Una consideració més encertada en el segon cas que no en el primer, puix que ja s'ha evidenciat anteriorment l'interès que per la

---

<sup>265</sup> Val a dir que en aquesta acceptació de les tesis renovadores de Vicenç per part de la historiografia espanyola del moment hi tingueren un gran pes les circumstàncies històriques excepcionals del franquisme, que havien comportat no tan sols un intent genocida de la cultura catalana, sinó també una implacable desertització de la mateixa cultura espanyola. Desapareguda l'excepcionalitat dictatorial, Vicenç deixà d'ésser un referent obligat i el conjunt de la historiografia catalana ha passat a tenir una consideració "regional", "autonòmica", i, doncs, "marginal".

<sup>266</sup> Aquest segon títol parteix dels Apuntes de Curso de Historia Económica de España, textos mecanografiats del 1955 i 1956 que recollien les seves lliçons a la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Barcelona.

història contemporània manifestaren, per exemple, el grup d'historiadors republicans d'esquerra ja abans de l'esclat de la guerra civil.

L'obra que més impacte general produí fou, però, el que podríem qualificar d'"assaig històric": Notícia de Catalunya (1954), reflexió històrica i psicològica del passat català que esdevingué un llibre clau del període. La situació del moment, caracteritzada per la dificultat de qualsevol reflexió política oberta sobre la identitat i el destí dels catalans, contribuí sens dubte a convertir l'obra en un punt de referència ineludible i marcà una inflexió de caire catalanista a la trajectòria de Vicenç (que ell no havia assumit fins a la dècada dels cinquanta). El seu editor, Josep Vergés, ha remarcat el caire polític del text i ha explicat quina fou la seva reacció i la de dues persones presents --Josep Pla i Joan Teixidor-- quan l'autor els lliurà el llibre, que aleshores pensava titular Nosaltres, els catalans:

"Llegit el llibre, el nostre entusiasme va ser unànime. Però ens trobàvem a la tardor del 1954, érem molt perseguits per la censura, i l'obra, i sobretot el títol, eren en aquells moments una bomba"<sup>267</sup>

Aquesta fou la causa del canvi de nom del llibre, que adoptà el seu títol definitiu a proposta de Josep Pla --segons explica el mateix Vergés. En una segona edició, del 1960, Vicenç hi incorporà tres capítols nous (sobre l'església i la clerecia, les relacions Castella-Catalunya i la posició dels catalans davant del Minotaure --l'estat espanyol) i va refer el darrer capítol sobre els ressorts psicològics col·lectius (on va recollir l'aportació feta per J. Ferrater Mora a Les formes de vida catalana, del 1944).<sup>268</sup> El mot d'ordre que iniciava l'assaig, "conèixer-nos", era tot un programa historiogràfic i polític que, malgrat no ésser nou, en aquelles circumstàncies, creà un veritable impacte. Igualment, les principals idees centrals de l'obra, com la de la consideració dels catalans com a gent de marca (i, per tant, producte del mestissatge), de la tensió muntanya-litoral, de la pervivència d'un "esperit pactista", de la voluntat d'intervencionisme hispànic (esdevinguda constant històrica malgrat les dificultats) i de l'oposició entre "seny" i "rauxa" com a principal ressort psicològic col·lectiu, arribaren veritablement a arrelar més enllà dels estrictes sectors intel·lectuals per esdevenir nocions d'ús general.

La mort de Vicenç, el 1960, li va impedir poder aprofundir en les vies que ell mateix havia iniciat, precisament en el moment que semblava que li havien d'ésser reconeguts els seus esforços. Així, en una carta del 2-II-1960 al seu deixeble Joan Reglà, explicava:

---

<sup>267</sup> L'home polític: Nosaltres els catalans, dins "L'Avenç" núm 83, p. 40.

<sup>268</sup> Per a la relació que establiren els dos intel·lectuals, vegeu Epistolari..., vol I, ps. 71-89.

"Em sembla que ara començarem a tallar el bacallà, la qual cosa li explicaré quan ens veiem, de moment muts i a la gàbia".<sup>269</sup>

I en una altra d'anterior, del 21-III-1959, a Jordi Nadal:

"Em penso que estem a prop de guanyar la batalla, amb rendició més o menys incondicional de l'enemic. De totes maneres no penso cantar victòria fins que tinguem organitzat un Centre de Recerques efectiu i ben remunerat".<sup>270</sup>

Aquesta mort "prematura" --com fou titllada per gairebé tothom-- impossibilità el desenvolupament de les línies ja encetades i l'elaboració d'altres obres de síntesi de gran abast<sup>271</sup>, cosa que reforça encara més la seva condició de pioner d'unes línies historiogràfiques que prengueren plena volada en les dues dècades immediatament posteriors. I també estroncà el desenvolupament d'una inequívoca carrera política que s'augurava com a molt brillant.

#### **13.4.2.-A propòsit de la relació Vicenç-Soldevila: Divergències i concomitàncies.**

Les diferències metodològiques, polítiques i fins i tot personals entre aquestes dues grans figures han estat la base d'una interpretació maniquea i simplista de les relacions que ambdós mantingueren, que ha mantingut la seva vigència fins fa ben poc. Per tal d'aclarir la natura de les seves diferències i també de les seves afinitats (massa sovint negligides) convé analitzar històricament la seva vinculació mútua i veure, en cada moment, en què es fonamentaren unes i altres.

En una primera etapa, als anys trenta, la seva vinculació va estar presidida per la gairebé inevitable confrontació generacional entre un professor consagrat (Soldevila) i un alumne que redactava una tesi que pretenia revolucionar la disciplina (Vicenç). Així, trobem una evident condescendència del primer davant l'embat agosarat del segon. D'aquesta actitud de l'un i de l'altre n'hi ha moltes mostres documentals. F. Soldevila, que aleshores era professor de la Universitat de Barcelona, anotà en el seu diari, el 23-II-1936: "Ahir a la tarda, tesi doctoral Vicens Vives (...) Els deixebles troben que vaig atacar poc, i és ben cert. Ell, però, almenys davant algunes preguntes i comentaris, no ho trobà pas. Jo actuava de secretari del tribunal. La qualificació fou, per unanimitat, magna cum laude".<sup>272</sup>

---

<sup>269</sup> Epistolari..., vol II, p. 358.

<sup>270</sup> Op. cit. p. 293.

<sup>271</sup> D'alguns dels seus projectes més ambiciosos n'hi ha constància documental, com ara d'una Història Espanyola Contemporània, que ell mateix, en una carta a Ferrater Mora del 8-II-1955, considerava que havia d'ésser el seu "treball culminant" (Epistolari..., vol I, p. 80).

<sup>272</sup> Al llarg... p. 286.

Per la seva banda, J. Vicens no havia estalviat crítiques en la ressenya que, l'any anterior, féu als "Estudis Universitaris Catalans" de la Història de Catalunya de Soldevila, fins al punt de dir que clausurava "una etapa de la nostra historiografia".<sup>273</sup> Les crítiques del jove Vicenç (amb 25 anys) a la síntesi soldeviliana i les que, en general, féu de la historiografia catalana del moment estaven molt influïdes pel seu "mestre" Antonio de la Torre i no es fonamentaven en la mateixa base que les que féu en la seva maduresa, encara que la seva actitud aleshores va ésser també condemnatòria. Tampoc pel que fa a l'ideari polític Vicenç defensava aleshores la mateixa posició que a la maduresa, ja que, com ha evidenciat Josep Clara, adoptà una actitud esquerrana, catalanista, republicana i anticlerical.<sup>274</sup>

Les diferències entre els dos historiadors no comportaren en aquell període una ruptura profunda i irreversible. Al contrari, foren uns temps de col.laboració mútua en el si del Seminari d'Història de Catalunya de la universitat barcelonina (creat al maig de 1936), que es perllongaren fins a la mobilització militar de Vicenç, la tardor del 1937. D'altra banda, en aquells moments les relacions entre Vicenç i La Torre s'enterboliren, ja que el professor s'oposà, primer, al projecte de seminari i, posteriorment, es manifestà partidari dels militars revoltats, cosa que comportà la seva depuració universitària.

L'enfrontament profund i més significatiu entre els dos historiadors catalans es produí arran del final de la guerra d'Espanya. Vicenç restà a Catalunya i, malgrat la depuració de què fou objecte al principi, va poder continuar la seva carrera intel.lectual (en bona part gràcies a la influència de La Torre). De seguida va poder publicar articles i llibres, i la seva rehabilitació professional com a ensenyant no tardà gaire a arribar (el 1942). El sentit dels seus escrits d'aleshores palesava una adhesió als principis fonamentals del règim dictatorial (òbviament inevitable perquè poguessin ésser publicats). Marcadament polítics foren els articles que sota el pseudònim de Lorenzo Guillen aparegueren a "Destino" el 1939 i 1940, en els quals defensà la seva convicció profunda del triomf nazi en la segona guerra mundial.<sup>275</sup> Així mateix, publicà España. Geopolítica del Estado y del Imperio (1940), que era, com ha assenyalat J. M. Muñoz, "un panegíric absolut de la unitat hispànica i de l'Espanya (i el Portugal) imperials".<sup>276</sup> Per a la confecció de l'obra, Vicenç utilitzà bona part del redactat d'un llibre inèdit que realitzà durant el període bèl.lic per encàrrec de la

---

<sup>273</sup> Vegeu "L'impacte en la intel.lectualitat de l'època" (cap. VIII).

<sup>274</sup> J. Clara, Dos articles de Vicens i Vives, dins "Revista de Girona", núm 91 (1980), ps. 133-135.

<sup>275</sup> Vegeu J. M. Muñoz, Op. cit. ps. 110-116.

<sup>276</sup> *Ibíd*em p. 119.

Generalitat i que tractava també de geopolítica, però aplicada a Catalunya. Precisament F. Soldevila fou l'encarregat de revisar-lo, en aquella primera redacció, com consta en el seu dietari, el 12-X-1938:

"El conseller de cultura va fer-me donar aquest atlas geopolític d'en Vicens, perquè hi fes les observacions que em semblessin oportunes. L'he recorregut i he sentit una gran satisfacció. Em semblava veure-hi la plasmació de la meua Història de Catalunya en molts dels seus aspectes més originals".<sup>277</sup>

No és gaire agosarat aventurar la reacció recriminatòria que Soldevila degué tenir quan veié el llibre que finalment publicà Vicenç sobre el tema.

El mateix 1940, Vicenç va publicar també Política del Rey Católico en Cataluña (amb un pròleg d'A. de la Torre), que no era pas ben bé un resum de la seva tesi, sinó una síntesi nova obertament apologètica del monarca i de la unió dinàstica entre les corones catalano-aragonesa i castellana. Sobre aquest llibre sí que existeix constància documental de la reacció que provocà a F. Soldevila la seva lectura, en aquesta anotació del 7-I-1941:

"He començat a llegir l'obra d'en Vicenç, Política del Rey Católico en Cataluña. Vaig fullejar-la en rebre-la; però me la vaig reservar per a aquest moment. Temo que hauré de demanar els volums de la seva tesi, per anar directament a la documentació. Interessant, però parcialíssim, tan sistemàticament parcial i tan manifestament parcial, que abans d'haver llegit un centenar de planes la impressió de solidesa i de serietat ha desaparegut. A cada cas aplica, per jutjar-lo, el criteri que ha de donar-li, encara que sigui en contradicció amb ell mateix, el judici apetit. Quan els fets van massa declaradament cap a un judici que li desplaça, s'apressa a proclamar que l'estat de la investigació és insuficient: no hi ha prou elements de judici. Sovinteja la presentació tergiversada o incompleta de les opinions contràries. Penso que cap historiador no ha presentat tan al viu com jo la decadència de Catalunya en el regnat d'Alfons el Magnànim, que pocs historiadors han posat més en evidència que jo els defectes desastrosos de la guerra contra Joan II. Doncs bé, Vicens prescindeix totalment d'aquests fets per a fer creure que jo he acusat Ferran el Catòlic d'ésser l'autor únic de l'enfonsament polític i econòmic de Catalunya, i que he oblidat tot el que hi havia hagut abans. L'omissió o l'atenuació d'elements que poden perjudicar la presentació del seu al·legat és una altra feblesa d'aquesta obra i d'aquest historiador. I, tot plegat, és una llàstima, perquè hi ha en ell qualitats de primer ordre, i en la seva obra moltes coses a tenir en compte. Quines i quantes? Aquest és el problema, suscitat pel dubte que alguns dels seus procediments polèmics fan néixer respecte a l'exactitud dels seus judicis i de la seva exposició".<sup>278</sup>

Aquest paràgraf contrasta amb el que escriví el mateix F. Soldevila el 13-VII-1937, arran de la publicació de la tesi doctoral vicenciana, de la qual ell en tingué cura:

---

<sup>277</sup> Al llarg... p. 506

<sup>278</sup> Dietaris..., vol I, ps. 239-240.

“Estic satisfet d'haver insistit per a la publicació d'un Apèndix ben complet a l'obra d'en Vicens. Ja vaig sostenir-ho en la sessió doctoral. Després l'he incitat a no suprimir cap document, encara que el volum resultés molt extens. Ara es podrà jutjar bé. ¿Caldrà, realment, canviar la visió de Ferran el Catòlic en les seves relacions amb Catalunya? No tan radicalment com ho ha fet en Vicens en el seu llibre (ja no cal dir com ho feia en la tesi, quan va presentar-la). El que fa estrany és que un home que tenia, en certs aspectes, fonaments de raó, adoptés un llenguatge i el to que va adoptar. Ara l'obra, si encara en conserva algun rastre, ha millorat incomparablement.”<sup>279</sup>

Un i altre fragment, però, coincideixen a l'hora d'evidenciar l'actitud oberta de F. Soldevila a l'hora d'admetre la possibilitat d'un replantejament crític de la figura de Ferran el Catòlic (que, en bona part, ell mateix assumí en la seva obra posterior, sobretot pel que fa a la valoració del fenomen remença) i de no menysprear la vàlua de Vicenç com a historiador, malgrat les crítiques. Allò que apareix de nou en l'escrit del 1941 (a part de la censura per la tendenciositat i per l'opció política de fons que s'hi defensa), és un retret personal que Soldevila fa a Vicenç perquè no té en compte la seva aportació. És la reacció d'un mestre envers un deixeble que no li fa ni el més petit reconeixement. I aquest retret perdurà fins i tot quan, anys més tard, ambdós iniciaren un cert acostament de posicions. Això pel que fa a la qüestió de caire personal que podia existir en la seva desavinença, perquè la component política, en aquestes dates, era molt més evident, com veurem tot seguit.

El resultat de la guerra mundial determinà molts canvis de posicionament, entre els quals el de Vicenç que, a partir d'aleshores, començà a iniciar un acostament tímid cap a posicions cada cop més crítiques amb la situació. Això no vol dir, però, que arribés a fer res que comprometés la seva persona ni la seva carrera professional. Així, quan l'anaren a cercar el 1946 perquè s'integrés a la Societat Catalana d'Història, l'actitud de Vicenç fou d'inhibició. En una carta a Santiago Sobrequés del 7-V-1946, li deia:

“Per últim ha aparegut una "Associació", controlada per l'Aramon, fanàtic de tots els ismes, amb la qual jo en vull saber ben poca cosa, per les raons que t'explicaré quan vinguis. No obstant em vénen al darrere per mitjà d'en Soldevila”.<sup>280</sup>

El que, per damunt de tot, sembla que volia assegurar Vicenç era una plaça a la universitat, cosa que aconseguí el 1947 (primer obtingué la càtedra d'història universal moderna i contemporània a la Universtiat de Saragossa i, l'any següent, la de Barcelona). Així, un cop assolit el seu objectiu, inicià una política

---

<sup>279</sup> Al llarg... p. 371.

<sup>280</sup> Citada per J.M. Muñoz, Op. cit. p. 154.

d'acostament als nuclis opositors i, concretament, al que s'agrupava al voltant de l'IEC, cosa que no estava pas renyida --ans feia part de la seva estratègia-- amb la seva amistat envers personalitats significatives del règim, com Florentino Pérez Embid, que fou director general de propaganda (1951-52) i d'informació (1952-57). No ha de sobtar, doncs, que, després de la seva actitud anterior, el seu nou posicionament fos mirat amb recel, com féu el propi Soldevila en un escrit del seu dietari del 8-III-1948:

“Ha vingut en Vicens. Té solament 38 anys (encara no els ha fet) i ja té el cabell ben blanc i està envellit. El salva l'aire atlètic. Ha explicat que deu, sobretot, la càtedra a Cayetano Alcàzar, que s'ha oposat a totes les dificultats acumulades pels seus adversaris. Li ha escapat de dir-me que, si no havia entrat en la Societat Catalana d'Estudis Històrics era perquè això podia haver-lo perjudicat en les oposicions. Podrien haver-li preguntat si en formava part, i no hauria pogut dir que no. Però quan, després d'haver-se mostrat d'acord per entrar a la Societat, va desdir-se'n, recalrava la seva girada en la indignació que li produïa el joc de l'Aramon. Ara: el joc d'ell l'he vist sempre prou clar. És un home que mira de surar amb tots els règims. I ho aconsegueix. Ara ja prepara per al cas que el franquisme s'esfondri. Cultiva les relacions amb elements de l'altra banda, com ara jo. Vol convidar-nos a sopar a En Jordi Rubió, a l'Alexandre Galí, a mi. Ja té sota la seva protecció En Bagué; diu que ja porta de Madrid la seva nominació perquè el curs vinent faci a la Universitat un curs de cròniques del segle XV. I que nosaltres també hi haurem de tornar a entrar --quan canviï el règim. No pensa fer classe a la Universitat, sinó a l'Arxiu. Això també ho porta arreglat de Madrid. Pensa dedicar els deixebles a recerques en la documentació del Consell d'Aragó. Pensa obtenir diners i poder subvencionar els deixebles. M'ha ofert ja, per endavant, d'obtenir subvenció per alguns dels estudiants de la Universitat que vénen a la meua classe dels Estudis. També voldria que organitzéssim, conjuntament, una mena de Seminari d'Història de Catalunya. Vol fer moltes coses. No diré que tot sigui càlcul. Duu, indubtablement, una empena. Si les circumstàncies li ho permetessin, potser faria fins i tot, de bon grat, catalanisme. Però és d'aquells que s'adapten a les circumstàncies. Base feble, inicialment mal fonamentats”.<sup>281</sup>

Certament, com pronosticava Soldevila, Vicenç arribà a defensar posicions catalanistes, però els mòbils vicencians no es limitaren a mirar de "surar" en tota circumstància, sinó que anàren molt més enllà. A la dècada dels cinquanta, Vicenç havia ja madurat un molt ambiciós pla polític, que (a grans trets) tenia per objectiu bàsic aconseguir -- per mitjà del seu ascendent personal-- que la burgesia catalana (o una significativa part d'aquesta, la més jove) intervingués decididament en una reforma democràtica de l'estat espanyol, que l'equiparés als règims del bloc occidental i que hi tingués cabuda un cert reconeixement de la realitat catalana (molt indeterminat en la seva forma política). Per fer viable aquesta proposta, desplegarà un seguit de contactes personals entre membres

---

281 Dietaris..., vol II.



significatius de l'oposició catalana (àdhuc de l'exili com Terradelles o Ferrater Mora<sup>282</sup>) i alimentà la seva amistat amb elements que donaven suport i que, fins i tot, feien part del propi règim franquista (com Rafael Calvo Serer o Pérez Embid) o que havien mostrat un distanciament cada cop més i més gran sense haver passat a una actitud d'oberta oposició política (com el mateix Pla). La seva atenció, però, se centrava en un sector que ell considerava que tenia la clau del canvi polític: el jove empresariat barceloní. Per tal de formar-lo i orientar-lo, no tan sols organitzà cenacles que, amb el temps, tingueren una gran transcendència en la configuració d'una nova classe empresarial (el Club Comodín, convertit posteriorment en Círculo de Economía), sinó que orientà bona part de la seva producció historiogràfica envers aquest objectiu.<sup>283</sup> D'ací el seu interès creixent per la història econòmica i per la història contemporània, i d'ací una obra com Industrials i polítics. Ell mateix explicità la seva intenció en una carta adreçada a Ferrater Mora el 23-IV-1954:

"Aquesta és una de les tasques més importants en què ara em trobo dedicat: reconvertir a la burgesia cap a les seves posicions tradicionals del XIX, traient-li del cap l'embalum dels mites actuals i del cor aquella por que no la deixa ni actuar ni viure".<sup>284</sup>

En el seu propòsit s'hi detecta clarament l'alta valoració que feia de les elits polítiques i econòmiques en el decurs històric, una concepció molt pròxima a la defensada pel seu aleshores admirat A. Toynbee. El seu projecte, per bé que contemplava un indubtable reconeixement per la realitat catalana, anava lligat (perquè fos creïble per als sectors que ell volia mobilitzar) a un trencament radical amb el que havia estat el catalanisme de postguerra, que era vist (per ell i pels esmentats sectors) gairebé com a principal responsable de la confrontació bèl·lica.<sup>285</sup> Així, renunciava a tota posició de caire sobiranista fins i tot pel que

---

<sup>282</sup> El fet evidència com malgrat l'abisme que ja aleshores existia entre l'exili i l'interior, el primer encara era un món que calia tenir en compte. En una carta a J. Ferrater Mora del 19-III-1954, Vicenç afirmava compartir una tesi de J. Trueta que ell mateix formulava així: "per a la tasca de Redreç, els catalans ultratlàntics han de posar a contribució una experiència i uns valors de què el país n'estem mancats" (Epistolari, vol I, p. 73).

<sup>283</sup> Sobre el paper de Vicenç en la creació del cercle d'economia, vegeu l'article de Ferran Mascarell, Cap a una nova burgesia ("L'Avenç" núm, 83, juny 1985, ps. 30-33), que recull el testimoni de Josep Benet i de Carles Ferrer Salat.

<sup>284</sup> Epistolari, vol II, p. 74

<sup>285</sup> Això contribueix a explicar el fet ja remarcat per J. Termes en l'article al·ludit (La historiografia...) que la història del catalanisme polític fos menystinguda en la seva obra de síntesi sobre el segle XIX català, Industrials i polítics.

feia a la mateixa consideració de la cultura catalana com a entitat independent de la cultura espanyola, cosa que contribueix a explicar la ruptura taxativa i irresoluble de Vicenç amb la tradició historiogràfica catalana anterior. D'aquesta manera, la seva proposta podia ésser assumida tant per determinats sectors catalanistes (que aspiraven a un reconeixement de Catalunya i de la llengua autòctona, entre els quals un grup de joves entusiastes on hi havia Albert Manent i Josep Benet) com per gent del propi règim als quals els hi era presentada com la superació del "presente estado de prevención y reticencia que impide el acoplamiento efectivo del país"<sup>286</sup> --és a dir, de Catalunya a Espanya. I certament, la proposta vicenciana va mantenir sempre aquesta volguda ambigüitat, ja que preconitzava un canvi polític que s'havia de fer per una via de compromís. D'ací la seva defensa de la idea de pacte i la seva reivindicació del pactisme català com a una de les millors constants del nostre passat històric.<sup>287</sup> I d'ací també la seva indefinició política, que sobtava als seus mateixos amics i col.laboradors, i que féu escriure a J. Pla: "ningú no sabia si era de l'Opus, si era socialista, si era capitalista o si era, simplement, un ésser ambiciós".<sup>288</sup>

L'opció política de Vicenç i la seva proposta historiogràfica anaven, doncs, estretament unides, com passava també en el cas de F. Soldevila (i en la immensa majoria d'historiadors de totes les èpoques i nacions). En aquest sentit, és molt convenient seguir la recomanació feta per Pierre Vilar sobre la utilitat, abans de llegir un llibre d'història, de "preocupar-se un poc per la història i la cronologia de l'historiador".<sup>289</sup> Un cop feta aquesta recomanació, en el mateix fragment de text, Vilar desenvolupava la idea i l'aplicava també en els casos de J. Vicenç i F. Soldevila:

---

<sup>286</sup> Carta a Florentino Perez Embid, 1-XII-1951, Epistolari, vol II, p. 315.

<sup>287</sup> La importància creixent que el concepte de "pactisme" tingué en el discurs vicencià ja fou remarcada per Carles M. Espinalt: "Així, a l'entorn del concepte pactisme, Vicens Vives es va anar embalant de tal forma que, a la primera edició del seu llibre Notícia de Catalunya, l'any 1954, en un moment determinat afirma: 'Des del segle XVI el pactisme féu la viu-viu'. Quan va publicar la segona edició del mateix llibre, sis anys més tard, al 1960, s'havia entusiasmat tant amb el pactisme que va substituir la frase anteriorment citada i, en el mateix lloc del llibre on aquesta figurava, n'hi posà una altra que diu: 'Durant el segle XVI i XVII el pactisme fou l'ossada del constitucionalisme català'. Recull d'escrits de Carles M. Espinalt, Muñoz-Espinalt Edicions, Barcelona, 1998.

<sup>288</sup> Citada per Albert Manent a L'altra vocació..., p. 204. El propi A. Manent també ratifica aquesta mateixa sensació: "no tenia un pensament polític elaborat del tot, era molt permeable i impressionable i es deixava dur per la darrera lectura, i era un evolutiu constant" (p. 204)

<sup>289</sup> Records i reflexions sobre l'ofici d'un historiador, dins Reflexions d'un historiador, Universitat de València, 1992.

"¿Seria per ventura superflu, en el cas d'una història d'Espanya contemporània [o d'una Catalunya contemporània, afegim nosaltres] procurar-se les biografies, curosament datades d'Américo Castro i de Claudio Sánchez Albornoz, de Ramón Menéndez Pidal i de Pedro Laín Entralgo, de Jaume Vicens Vives i de Ferran Soldevila? L'historiador no sols hi és, en la història, sinó que forma part de la història. La seua manera de "fer història" és un testimoni inequívoc de la mentalitat del seu temps. Amb raó explicava Josep Fontana l'altre dia, a la Universitat Autònoma, que no rebutjava en absolut tot el que Soldevila li havia ensenyat. El fet que Vicens haja proposat posteriorment una nova manera de preguntar a la història, és interessant com a signe històric, i igualment interessant com a innovació pròpiament dita en la forma d'investigar".<sup>290</sup>

Ara bé, l'alternativa defensada per Vicenç no era equiparable a la de Soldevila, com tampoc no ho era el paper que ell havia escollit per incidir en la societat de la seva època: el de líder polític. Soldevila, en canvi, des de la seva posició d'intel·lectual compromès, però no implicat en l'acció política directa, tenia una concepció menys elitista, més interclassista (que posteriorment arribà a esdevenir "frontpopulista", en definició d'E. Ucelay Da Cal<sup>291</sup>), menys conjunturalista, molt semblant a la que ell mateix havia explicitat als anys trenta amb la frase "Fer de Catalunya un poble normal" i amb la seva idea de "concòrdia interna". Naturalment, la guerra i la lluita antifranquista havien fet canviar aspectes importants del seu pensament; així, per exemple, judicava molt severament l'experiència republicana a la qual havia donat tot el seu suport. Ara bé, en allò més substantiu, el seu projecte historiogràfic i polític s'emmarcava perfectament en un programa clarament normalitzador de la cultura i la societat catalana (reconeixement d'un autogovern, institucions culturals pròpies, democràcia política i nítida ruptura amb el règim franquista), que havia d'ésser dut a terme no per una elit, sinó pel conjunt (el més ample possible) del poble català. Era una posició massa "radical" en l'expectativa d'una solució política de compromís, com també era difícilment paible, per a una solució d'aquest tipus, una de les principals constants històriques de l'actuació política dels catalans que Soldevila assenyalava en la seva obra més emblemàtica: "o dominar Espanya o separar-se'n", que contradeia les constants històriques d'"intervenció hispànica" i de pacte que sempre remarcava Vicenç.

---

<sup>290</sup> Sobre el contingut de la darrera frase, cal remarcar que Vilar sempre que parla de F. Soldevila se sol referir a la seva aportació de preguerra (que és la que ell va conèixer millor). La "nova manera d'interrogar la història" també fou assumida per Soldevila ja als anys cinquanta, però no es manifestà de manera pública fins als primers seixanta --ja mort Vicenç--, com tindrem ocasió de comprovar més endavant.

<sup>291</sup> E. Ucelay, La historiografia dels anys 60 i 70: marxisme, nacionalisme i mercat cultural català, dins La historiografia catalana... Op. cit. ps. 53-89.

En una comparació entre les aspiracions polítiques dels dos historiadors cal tenir molt present també el fet que Soldevila va sobreviure onze anys a Vicenç, durant els quals es produïren uns canvis polítics molt importants que finalment conduïren a la fi de la dictadura (esdevinguda quatre anys després de la mort de Soldevila). El programa vicencià fou concebut per ésser aplicat a la realitat dels anys cinquanta i no es pot saber com hauria variat en el panorama dels seixanta i setanta. Per la seva banda, Soldevila, al llarg dels seixantes, féu modificacions substantives de caire historiogràfic i s'adaptà (en la mesura que li fou possible, donat el seu precari estat de salut d'ençà de la segona meitat de la dècada) a la nova lògica política del moment. En aquest sentit, val a dir que al 1967 es definí, en una entrevista que li féu Baltasar Porcel ja reportada, com a un "home d'esquerra, més aviat" i "republicà, també" (per bé que unes declaracions monàrquiques de R. d'Abadal li havien fet trontollar el seu republicanisme). Malgrat les divergències notables dels seus projectes políticohistoriogràfics (i de la proporció que hi pogués haver de rivalitat personal en la seva relació), ambdós historiadors coincidiren en alguns punts fonamentals que poc sovint han estat prou remarcats. Un dels més importants fou la seva actitud de rebuig de la historiografia espanyola dominant i la seva reivindicació d'una visió plurinacional del passat i del present hispànic, que ja ha estat assenyalada anteriorment, en l'apartat dedicat a la repercussió que tingué la publicació de la Història d'Espanya soldeviliana.<sup>292</sup>

Una altra característica compartida pels dos historiadors fou la seva atenció envers la historiografia internacional del seu moment. Una veritable constant en la trajectòria professional de Soldevila, ja d'ençà de l'etapa de la seva formació, quan prengué com a nom de referència l'historiador nordamericà R.B. Merriman i va poder entrar en contacte amb el món universitari britànic i francès. I també un dels elements més significatius de la trajectòria de maduresa de Vicenç, que d'ençà de la seva famosa assistència, el 1950, al Congrés Internacional de Ciències Històriques de París, no féu sinó intensificar-se, fins al punt que, d'ençà d'aleshores, ell fou considerat per la comunitat internacional d'historiadors com al principal referent hispànic.<sup>293</sup>

Un tercer element comú caldria remarcar: l'interès manifestat des de sempre per tots dos de no fer incompatible l'alta investigació històrica amb la divulgació de les seves recerques, a la qual van dedicar molts dels seus esforços i obres.

---

<sup>292</sup> "Entusiasme entre la intel.lectualitat catalana" (cap. XII).

<sup>293</sup> Així ho remarcaren diverses veus autoritzades com la de Miquel Batllori, Ferran Soldevila, John Elliott, Alberto Boscolo, Pierre Vilar, R. B. Tate, Philippe Wolff i d'altres en una enquesta que tractava aquest punt i que fou publicada a "Presència", el 27-V-1970, ps. 12-15.

Una actitud que cal valorar especialment a hores d'ara, puix que la mateixa idea de divulgació històrica pateix un descrèdit entre els historiadors professionals que ha impedit, en bona part, el coneixement massiu de les aportacions historiogràfiques fetes en les darreres dècades.

Més enllà d'aquests punts d'afinitat genèrica, existí també una col.laboració mútua en diferents iniciatives editorials de gran ambició. Només cal recordar que F. Soldevila participà en la col.lecció, dirigida i concebuda per Vicenç, "Biografies Catalanes" (pensada com a una renovada història de Catalunya de caràcter col.lectiu que, per raons de censura, no podia tenir aquesta denominació), amb l'obra Jaume I. Pere el Gran (1955). Inversament, Vicenç havia de redactar el volum sobre els segles XIX i XX de la Història dels catalans, que dirigí F. Soldevila, però que la mort li impedí de realitzar. Així mateix, la seva desaparició també frustrà, en bona part, un projecte on cadascun dels dos havia d'exposar el episodis més importants de la nostra història: Moments crucials de la història de Catalunya<sup>294</sup>, ja que Vicenç només va poder arribar a escriure la meitat dels capítols que se li havien atribuït.<sup>295</sup>

A part d'aquestes col.laboracions hi ha constància, per exemple, del fet que Vicenç llegí el capítol sobre el moviment intel.lectual del llibre Industrials i polítics en tres sessions de l'Acadèmia de Bones Lletres, en què intervingueren diferents personalitats, entre les quals, F. Soldevila, i d'on sortiren, segons explicà el propi Vicenç, "atinades suggerències que vaig recollir en el text".<sup>296</sup>

Tots els punts en comú i la mateixa política d'acostament practicada per tots dos als darrers temps, no van eliminar, però, els enfrontaments. Així, encara a finals de la dècada, hi ha un nou rebrot. Malgrat que en diferents recensions Vicenç havia fet una certa valoració positiva de la Història d'Espanya soldeviliana, una crítica feta a la "Revue Historique", desfermà els ànims de Soldevila:

"Fins ara no havia llegit l'article que, en col.laboració amb En Reglà i En Nadal, vau publicar a la "Rev. Historique". I encara em desplaui d'interferir-me en el descabdellament de les crítiques dels altres respecte a la meua obra, crec millor aquesta vegada de trencar el meu costum. I em limitaré a dir-vos: el que heu escrit sobre la meua Història d'Espanya em sembla la culminació del vostre

---

<sup>294</sup> Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1962.

<sup>295</sup> Sobre els avatars de l'edició vegeu la introducció del mateix llibre, feta per Ramon d'Abadal. En l'escrit, aquest historiador hi defensava la seva concepció que els dos historiadors es complementaven, idea que desenvolupà més tard en el pròleg que féu al primer volum de l'Obra dispersa vicenciana (1967). Sobre aquesta qüestió, llegiu l'apartat "La tríada Jaume Vicenç Vives-Ferran Soldevila-Ramon d'Abadal i de Vinyals", d'aquest mateix capítol i també l'apartat "D'un renovat protagonisme públic a un cert ostracisme", del cap. XV.

<sup>296</sup> En una carta a Ferrater Mora, del 2-VII-1959. Epistolari, vol I, p. 87.

judici sobre aquesta obra. Però aquest judici em sembla també remarcablement injust i desenfocat. Potser un dia us n'adonareu. Aleshores us sabrà greu d'haver relegat la meua Història d'Espanya a la secció destinada a "liquidar el passat".<sup>297</sup>

S'ha conservat la resposta de Vicenç, del 27-III-1959, en la qual vol treure ferro a la qüestió:

"He rebut la vostra carta del 23 d'aquest mes. Haig de declarar que m'ha sorprès, perquè prou testimoni he donat arreu --i àdhuc en el mateix article-- de la simpatia que us porto i de la consideració que em mereix la vostra obra. Jo no puc liquidar a ningú, i menys a vós. Us prego que no treieu cabòries del cap i que reflexioneu sobre la meua constant actitud al vostre respecte".<sup>298</sup>

Malgrat el to tranquil·litzador emprat, Vicenç inicià el gener del 1960 la seva col·laboració a "Serra d'Or" amb un article, La nova història, que era de fet, una impugnació a la historiografia anterior --la d'"abans de la guerra"--, a la qual tornava a acusar de romàntica i acientífica. El fet és prou revelador de com, malgrat d'altres afirmacions anteriors de Vicenç en les quals ell mateix se situava com una anella més de la cadena de la tradició historiogràfica catalana, necessitava (per afirmació personal i per fer viable el seu programa polític) remarcar el seu caràcter d'element de ruptura i de pioner d'una "nova història". Naturalment, la desautorització vicenciana motivà un intent de rèplica per part de Soldevila, que finalment no va dur a terme, sabedor del caràcter irreversible de la malaltia de Vicenç.<sup>299</sup>

L'anàlisi de la confrontació entre aquests dos grans historiadors no té sinó l'objectiu de comprendre els termes de la seva dissenió, que anava més enllà d'una divergència personal i d'un enfrontament maniqueu entre una "nova" i una "vella" historiografia o entre una proposta "romàntica" i una de "científica", com sovint ha estat dit. Avui, un cop coneguts, podem superar perfectament els termes d'aquest enfrontament, que era producte d'una situació històrica molt determinada (la dels anys cinquanta), que ara --no cal dir-- és radicalment diferent. En l'actualitat som molt més lliures que no ho eren els historiadors de generacions anteriors per tal d'aprofitar aquells elements que considerem més adients dels projectes historiogràfics d'un i altre, sense que n'hàgim de desqualificar-ne cap. Tots dos són clàssics contemporanis (i afortunadament no són tampoc els únics) i, com a tals, no en podem prescindir, si no volem patir un greu manquement en la nostra formació d'historiadors. Ara, per tant, estem en

---

<sup>297</sup> Carta del 23-III-1959 (DCS 2.7.13).

<sup>298</sup> DCS 2.7.14. També reproduïda a Epistolari, vol II, ps. 462 i 463.

<sup>299</sup> Aquest extrem fou confirmat per Miquel Batllori en una intervenció feta a l'acte La funció cívica de l'historiador, organitzat per la Fundació Rellu el 15-V-1999 al Museu d'Història de Catalunya de Barcelona.

condicions, perquè existeix prou distanciament històric, de fer nostra la reflexió que féu Goethe, en uns moments en què se solia contraposar-lo a Schiller: "Veiem que el públic discuteix des de fa vint anys sobre qui és més gran, Schiller o jo, però més aviat caldria que se sentissin contents de tenir un parell de bons mossos com nosaltres sobre els quals discutir".<sup>300</sup>

### 13.4.3.-La qüestió dels deixebles de Vicenç

Durant els primers anys de la mort de Vicenç, gairebé tots els historiadors i historiadores joves que havien tingut alguna mena de contacte important amb ell tingueren la consideració indiscutida de "deixebles" seus. Naturalment, aquesta percepció varià posteriorment i molts d'aquests "deixebles" (en la proporció que se sentiren identificats per altres influències i construïren una obra pròpia) rebutjaren explícitament i públicament aquesta adscripció. És el cas del ja esmentat Josep Termes, que en l'article ja al·ludit<sup>301</sup>, evidencià la influència que en la seva obra (i també en la d'Albert Balcells) tingué Casimir Martí que, segons ell, obria una nova perspectiva d'anàlisi del moviment obrer distinta a la vicenciana (sempre subsidiària al protagonisme de la burgesia) que no vol "emascarar" l'anarquisme i el sindicalisme, sinó que "descriu el que troba". També A. Balcells, més recentment, va marcar distàncies en relació a Vicenç i arribà a criticar la desautorització vicenciana de F. Soldevila i de la historiografia de preguerra en una conferència titulada Ferran Soldevila. Objectivitat històrica i síntesi divulgativa, que pronuncià a Barcelona el 5-III-1995, en el marc de les Primers Jornades de Didàctica de la Història de Catalunya.<sup>302</sup> Igualment féu Eva Serra, que en l'article reportat,<sup>303</sup> reconegué com a influència determinant en la seva obra la de Pierre Vilar.

D'altres estrets col·laboradors de Vicenç afegiren al seu mestratge (que no negaren mai, sinó que sempre reivindicaren) el d'altres historiadors destacats, com el propi F. Soldevila. És el cas de Joan Mercader i Josep Fontana. Aquest darrer, però, es va adscriure metodològicament al corrent historiogràfic marxista ja en vida de Vicenç, cosa que suscità uns punts de polèmica amb el seu mestre, com ha quedat registrat en la correspondència que ambdós

---

<sup>300</sup> Citada per J. P. Eckerman en el seu llibre Converses amb Goethe, versió catalana de Jaume Bofill i Ferro, Ed. Columna, Barcelona, 1994, p. 160

<sup>301</sup> La historiografia de la postguerra...

<sup>302</sup> Un fragment fou reproduït a l'"Avui" (sota el títol genèric de Balcells culpa Vicenç Vives de la postergació de Ferran Soldevila, 6-V-1995, p. B3) i a "El País-Quadern" (amb el títol de Els prejudicis vicentians contra Soldevila perduren, 6- VII-1995, p. 2).

<sup>303</sup> La història moderna...

mantingueren a la segona meitat de la dècada dels cinquanta.<sup>304</sup> I encara hi ha alguns casos d'historiadors que als dos grans noms esmentats hi sumaren el de Jordi Rubió i Balaguer, com ara el seu fill Jordi Rubió i Lois o el medievalista Ramon Gubern.

Així, el nucli més "pur i dur" dels deixebles i col.laboradors de Vicenç ha quedat reduït a uns pocs noms, entre els quals els més significatius són Santiago Sobrequés, Enric Bagué, Joan Reglà, Emili Giralt i Jordi Nadal.<sup>305</sup> Val a dir que F. Soldevila valorà públicament i de manera molt positiva l'aportació feta pels elements més significatius d'aquest grup. En l'entrevista que li féu Baltasar Porcel, quan aquest li preguntà com judicava el panorama historiogràfic català dels seixanta, li respongué: "Favorablement en figures com Joan Reglà i Santiago Sobrequés; en història econòmica, Jordi Nadal i Eugeni Giralt; per a la Catalunya napoleònica i el regnat de Felip Cinquè, Joan Mercader"

Santiago Sobrequés (Girona, 1911-1973), que desenvolupà el gruix de la seva investigació en el període de la Baixa Edat Mitjana i que participà en emblemàtiques obres col.lectives dirigides per Vicenç ("Biografies Catalanes" -- on publicà Els Barons de Catalunya(1957) i Els Grans Comtes de Barcelona (1961)-- i Historia social y económica de España y América), potser mereix més la consideració d'amic íntim de Vicenç que, en rigor, la de deixeble.<sup>306</sup> La seva relació partí de la infantesa (tots dos eren gironins) i desenvoluparen una activitat professional paral.lela (Sobrequés es llicencià en història i dret a Barcelona l'any 1933, es doctorà a Madrid el 1950 i fou membre fundador dels "Anales del Instituto de Estudios Gerundenses" des del 1946), que era posada en comú no tan sols amb trobades periòdiques, sinó també gràcies a una

---

304 Epistolari, vol I, ps. 98-116.

305 Un altre nom que potser s'hi podria incorporar és el de Pere Voltes i Bou (Reus, 1926), al qual Vicenç dirigí la seva tesi El archiduque Carlos de Austria, rey de los catalanes (1952), encara que posteriorment no existí una col.laboració estreta entre tots dos. Tanmateix, s'ha conservat un seguit de cartes molt extenses entre P. Voltes i F. Soldevila del període en què el primer devia redactar la seva tesi (estiu del 1951), on defensava molt clarament l'opinió vicenciana sobre la guerra de Successió. (LPFSC. També el propi Voltes me'n facilità una còpia).

306 Existeix una semblança realitzada per Javier Anton i Montse Jiménez, Santiago Sobrequés: vida i obra, publicada a "Manuscrits" núm 12, 1994, ps. 357-366. Sobre la qüestió, ha aparegut (en el moment d'acabar de redactar aquesta tesi) un extens volum de la correspondència que van mantenir tots dos: Història d'una amistat. Epistolari de Jaume Vicens Vives i Santiago Sobrequés i Vidal (1929-1960), Ed. Vicens Vives i Ajuntament de Girona, Barcelona-Girona, 2000.



abundant correspondència.<sup>307</sup> Aquesta intensa relació, naturalment, féu que Sobrequés assumís moltes de les principals propostes vicencianes, encara que, com ha apuntat Ramon Grau<sup>308</sup>, arribés a "modificar o matisar les rotundes tesis deterministes de Vicens, en especial les formulades a propòsit del compromís de Casp".<sup>309</sup>

En una posició també més equiparable a l'amic personal que no a un deixeble intel·lectual es troba Enric Bagué i Garriga (Barcelona, 1900 - 1987), que esdevingué col·laborador habitual de les empreses editorials de Vicenç. Companys de l'època anterior a la guerra civil (coincidiren en l'Institut-Escola), ambdós foren els promotors del Seminari d'Història de Catalunya de la Universitat de Barcelona i arribaren a publicar, conjuntament, un llibre de divulgació històrica per a la mainada, Història. Primeres lectures (1936), per encàrec de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Format com a medievalista, col·laborà a les "Biografies Catalanes", en les obres Els descendents de Pere el Gran (1954) i Els primers comtes-reis (1960).<sup>310</sup>

Joan Reglà (Bàsca 1917 - Sant Cugat del Vallès 1973)<sup>311</sup>, inicià la seva carrera com a medievalista, però sembla ésser que Vicenç (de qui era professor adjunt) el decantà cap a la història moderna, cap a l'estudi de l'època dels Àustries, període del qual arribà a ésser un del més destacats especialistes del moment.<sup>312</sup> La influència vicenciana, doncs, sembla molt clara i es féu palesa també en la seva col·laboració en les obres col·lectives impulsades per Vicenç, com la història d'Espanya suara esmentada i les "Biografies catalanes", on publicà Els virreis de Catalunya (1956). De fet, Reglà fou el deixeble més proper a Vicenç i se'l podria considerar com el seu hereu acadèmic, segons es desprèn

---

<sup>307</sup> En el primer volum de l'Epistolari vicencià, s'hi recullen unes poques cartes representatives, ja que s'explica que el total de cartes enviades per Vicenç que encara es conserven en l'arxiu particular de S. Sobrequés sumen un total de més de dues-centes. El fill d'aquest darrer, Jaume Sobrequés, prepara actualment una edició completa de la correspondència entre els dos historiadors gironins.

<sup>308</sup> Diccionari d'Història de Catalunya.

<sup>309</sup> Vegeu l'aplec La noblesa catalana i el compromís de Casp, Barcelona, 1973.

<sup>310</sup> A la primera, conjuntament amb J. E. Martínez Ferrando i S. Sobrequés, i, a la segona, amb J. Cabestany i Percy E. Schramm.

<sup>311</sup> Sobre aquest historiador, vegeu els articles que se li dediaren a "Destino" (núm 1894, 19-I-1974, ps. 29-31) arran de la seva mort, obra de Jaume Sobrequés, Joaquim Nadal i Antoni Jutglà. Més recentment se li ha dedicat un volum d'homenatge amb motiu del 25è aniversari del seu traspàs, a la revista "Estudis" de València (1998), però paradoxalment a penes es parla de la seva aportació en aquest volum de més de 500 pàgines. Només n'hi ha una referència en un extens peu de pàgina en l'article inicial d'Ernest Belenguier.

<sup>312</sup> Recordem que fou el pioner en l'estudi de temes que han estat considerats claus del període com ara els moriscos o el bandolerisme, al mateix temps que assajà la síntesi generalitzadora en obres com Felip II i Catalunya (1956).

de la darrera carta que aquest darrer li adreçà, el 14-VI-1960, on sembla que li féu al·lusió a deixar-li els "trastos de matar".<sup>313</sup> Seria excessiu, però considerar-lo el seu veritable hereu intel·lectual, puix que Vicenç fou una figura irrepetible que tampoc no deixà un corpus teòric i metodològic prou compacte i definit com per fer possible la figura d'un continuador gaire fidel a les seves inquietuds historiogràfiques i polítiques.<sup>314</sup> Segurament conscient d'aquesta circumstància, Reglà va voler deixar constància, posteriorment a la mort de Vicenç, de la seva pròpia concepció de la història i de la feina de l'historiador en l'obra Comprendre el món (1967), on apostà per una adequació de la història a la vida i féu un repàs del que considerà com a principals aportacions internacionals a la disciplina històrica. Més enllà de les reflexions historiogràfiques i del seus estudis concrets sobre el període modern, Reglà exercí, a son torn, una important feina de mestratge i de desvetllament des de la seva càtedra d'història moderna de la Universitat de València, durant el període 1959-1972, fins al punt que arribà a constituir un nucli propi d'estudiants que iniciaren els primers estudis modernistes del País Valencià.<sup>315</sup> Com en el cas del seu mestre, morí en plena maduresa, als 56 anys.

Més joves que els tres citats anteriorment Emili Giralt (Vilafranca del Penedès, 1927) i Jordi Nadal (Cassà de la Selva 1929) foren els continuadors de la via més innovadora oberta per l'aportació vicenciana, la de la història econòmica i demogràfica, la de la preocupació per la "quantificació". Ambdós es donaren a conèixer en una obra conjunta La population catalane de 1553 à 1717, publicada el 1960 i posteriorment cadascú desenvolupà, per separat, una sòlida carrera professional que seguí, en bona part l'orientació al·ludida. Giralt es decantà per la història agrària i Nadal per la història industrial --la seva obra El fracaso de la revolución industrial en España 1814-1913 (1975) esdevingué tot un clàssic. Tots dos poden ésser considerats, encara avui, com els valedors més fermes del llegat vicencià.

---

<sup>313</sup> Reproduïda parcialment a Epistolari, vol I, p. 214. Malauradament, la correspondència entre els dos historiadors no ha pogut ésser localitzada i en els dos volums espistolars publicats només s'han arribat a reproduir dues cartes.

<sup>314</sup> Potser l'historiador que millor respondria a la figura d'un "hereu intel·lectual" fos Jordi Nadal.

<sup>315</sup> Joaquim Nadal, en l'article Joan Reglà: Un ampurdanés por los caminos de la historia ("Destino" núm 1894, 19-I-1974, p. 30) esmenta els noms de Sebastià Garcia Martinez i Emilia Salvador com als més destacats del grup. També sobre l'actuació de Reglà a València, s'hi refereix extensament Xavier Ferré en la seva tesi ja esmentada. Així mateix, en relació amb aquesta "connexió valenciana" convé assenyalar que Reglà col·laborà amb Joan Fuster en l'obra Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler (1961)

Certament, es pot arribar a parlar d'una escola vicenciana, encara que sigui més reduïda del que es va dir en un principi. No tan sols perquè un grup d'historiadors va rebre la seva influència directa i continuada en les aules universitàries, sinó perquè hi hagué una col.laboració també habitual que no es limità en la participació d'obres editorials col.lectives, sinó que tingué una concreció institucional. Vicenç, en haver pogut accedir a la universitat, va poder "fer escola" perquè va poder crear unes mínimes institucions que serviren per difondre les seves idees i posar-les en comú amb tota una sèrie de col.legues i alumnes (encara que no arribessin a constituir un corpus teòric prou sistemàtic i elaborat). El 1949 ja va poder fundar el Centro de Estudios Históricos Internacionales; el 1951, la revista "Estudios de Historia Moderna" i el 1953, el famós "Índice Histórico Español", que --especialment en el període de direcció personal de Vicenç, que es perllongà fins a la seva mort-- constituí una guia imprescindible de la producció historiogràfica de temàtica hispànica per als historiadors autòctons i foranis. La majoria dels noms esmentats van estar vinculats estretament amb aquestes realitzacions, fins al punt que alguns lluitaren per la seva subsistència (i per la preservació dels propòsits amb què foren creades) després de la mort del seu fundador. És el cas, per exemple, d'Emili Giralt que contribuí decisivament a la refundació del Centre d'Estudis Històrics Internacionals el 1972 (ja amb el nom catalanitzat), després que hagués passat per un període d'"hibernació" de dotze anys.<sup>316</sup> El propi Vicenç era ben conscient de la importància d'una institucionalització feta principalment des de la universitat (ja que era el camp que ell dominava), com havien fet els països més desenvolupats. Per això es delia per la creació d'un "centre de recerca ben dotat" --que semblava a punt d'aconseguir en una de les seves darreres cartes a J. Nadal, ja reportada en l'apartat anterior<sup>317</sup> -- i es lamentava sovint de la manca de recursos destinats a la investigació. En aquest sentit és molt significativa una carta del 20-X-53 que adreçà al seu col.lega i amic Felipe Ruiz Martin, el qual havia entrat en contacte directe amb F. Braudel:

"Envidio a Braudel, que dispone de recursos para hacer obra histórica colectiva. Aquí nos consumimos entre la tacañería i la impotencia. Qué cosas podríamos llevar a cabo si tuviéramos la tercera parte de los medios de la Escuela de Altos Estudios a nuestra disposición! Sólo logramos apuntar en la escena internacional a costa de enormes esfuerzos, que nos agotan por la resistencia de la inerte masa que nos rodea. Imagínate a Braudel dirigiendo el Índice sin

---

<sup>316</sup> Vegeu l'opuscle El Centre d'Estudis Històrics Internacionals (Universitat de Barcelona, 1986), que reproduïx una conferència donada pel propi E. Giralt amb motiu de la inauguració, el 5-XI-1985, d'una nova seu de l'entitat situada en un edifici barceloní realitat a principis de segle per Enric Sagnier al carrer Brusi de Barcelona.

<sup>317</sup> Carta del 21-III-1959, dins Epistolari, vol II, p. 293.

cobrar y haciendo de corrector, compaginador y revisor de Estudios de Historia Moderna sin más retribución que los amargos salivazos de sus detractores".<sup>318</sup>

Com s'assenyala en el paràgraf, aquesta institucionalització li havia de servir no tan sols per cohesionar els seus deixebles més directes, sinó també per tenir una plataforma per als contactes exteriors (que es revelà prou efectiva com es fa palès en la seva correspondència amb els historiadors estrangers).

Junt amb l'esmentada institucionalització acadèmica, fou també d'una gran utilitat per a Vicenç (a l'hora d'atraure i retenir deixebles i de sostenir els seus contactes amb professionals d'arreu) el fet que menés una empresa editorial, cosa que li possibilità poder editar les obres d'aquells autors que més li interessaven (en uns moments en què publicar era molt difícil) i també mantenir una abundant intercanvi de llibres amb els seus nombrosíssims corresponents d'ací i d'allà.

Fins ara ens hem referit a la influència en l'àmbit acadèmic i historiogràfic, però caldria també referir-se, molt breument, a la que tingué entre els elements més joves de l'empresariat barceloní, significativament amb la figura de Carles Ferrer Salat, que se'n considerà deixeble i que seguí força fidelment els pressupòsits polítics de Vicenç: arribà a ésser fundador i president de la màxima organització empresarial de l'estat espanyol (la Confederació Espanyola d'Organitzacions Empresarials), així com membre de la Comisió Trilateral, organisme empresarial internacional de gran transcendència econòmica i política. O a la forta repercussió que el seu lideratge tingué en sectors del mateix catalanisme polític, com en el cas d'Albert Manent, Josep Benet o del propi Jordi Pujol, president de la Generalitat principatina, que en diverses ocasions se n'ha considerat també deixeble, encara que, en el seu cas, es tracta d'un "mestratge compartit" per Pierre Vilar i el propi F. Soldevila.

---

<sup>318</sup> Epistolari, vol II, p. 421. El fragment també ha estat reproduït, pel seu valor, pels compliadors en l'estudi introductori que obre el llibre.